JOHANN WILHELM
ZINKEISEN

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

YEDİTEPE

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ
7

Fransa ile 1802'de Akdedilen Barışa ve 1856 Tarihli Rusya ile Bükreş'te Yapılan Barış Antlaşması'na Kadar Avrupa Büyük Devletlerinin Divân-ı Hümâyûn Üzerindeki Nüfûz Mücadeleleri ve Bâbıâli'nin Reformları

YEDİTEPE

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ - 7

JOHANN WILHELM ZINKEISEN

Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa,* VII, Gotha 1863.

Editör
Erhan Afyoncu

Editör Yardımcıları
Ahmet Önal-Uğur Demir

Çeviri
Nilüfer Epçeli

Latince ve İtalyanca Çeviri: Erendiz Özbayoğlu
Fransızca Çeviri: Mustafa Daş
Yunanca Çeviri: Levent Kayapınar
İspanyolca Çeviri: Özlem Kumrular
İngilizce Çeviri: Nilüfer Epçeli

Çeviri Kontrol
Kemal Beydilli

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-4052-71-4 (cilt 7)
ISBN: 978-605-4052-64-6 (takım)

Yeditepe Yayınevi: 150
Araştırma İnceleme Dizisi: 128

1. Baskı: Eylül 2011

Baskı Hazırlık
İrfan Güngörür, Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

(1802-1812)

7

JOHANN WILHELM ZINKEISEN

Çeviri
Nilüfer Epçeli

Çeviri Kontrol
Kemal Beydilli

Editör
Erhan Afyoncu

YEDİTEPE

İstanbul 2011

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Eserimizin takdim edilmekte olan bu cildine hasredilen, 1802'de Fransa ve 1812'de Rusya ile Bükreş'te akdedilen barışa kadar geçen süreyi kapsayan 10 yıllık dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın tarihinin en önemli dönemlerinden biridir.

Bâbıâli'nin gerçekten ciddi olarak düşündüğü, ancak başarısız olan ilk ıslahat çalışmalarının yapıldığı ve büyük devletlerin Divân-ı Hümâyûn'daki nüfûzlarına dair kavgaların gerçekleştiği; İngiltere'nin 1809'da Bâbıâli ile Kal'a-i Sultaniyye (Çanakkale) Barışı'nı akdederek âdeta zafer kazandığı bir dönemdir.

Kısmen hiç bilinmeyen, kısmen de çok az istifade edilmiş ya da hiç kullanılmamış kaynakların desteği ile her iki yönde yeni ve kanaatimce çok ilginç açıklamalarda bulunabilecek durumdaydım. Bu cilt için bilhassa Kraliyet Gizli Arşivi'nde bulunan binlerce diplomatik belgeden yararlanma fırsatı buldum. Ne yazık ki, bu ciltte ilgili belgelere göre ilk kez daha ayrıntılı açıklamalarda bulunma fırsatını elde edeceğimiz bu önemli kaynak, 1808'de pek de sevindirici olmayan durumlardan dolayı, İstanbul'daki Prusya sefaretinin geçici olarak tamamen kapatılması sebebiyle azalmaya başlamıştır. Bükreş Barış Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanan diplomatik entrikalarda Prusya'nın neredeyse hiçbir payı yoktur.

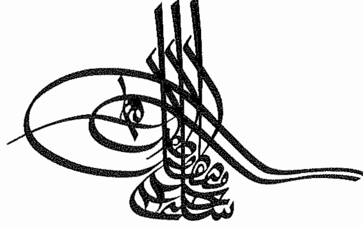
Buna karşın Sir Robert Adair'in iki eseri, "*Historical Memoir of a mission to the Court of Vienna in 1806*", Londra 1844 ve "*The Negotiations for the Peace of the Dardanelles in 1808-1809*", Londra 1845, 2 cilt, o tarihten sonra verimli bir kaynak hâline gelmiştir.

Bükreş Barış Antlaşması'nın gizli tarihine daha derinden bir göz atmak için elimizde ne yazık ki yalnızca tamamlanmamış bir hatırat olan "*Mémoires inédits de l'Amiral Tchitchagoff*", Berlin 1855 mevcuttur.

Bu değerli kaynakların yardımıyla bilhassa I. Napolyon'un Rusya'ya yaptığı seferin felaketle sonuçlanması ile âdeta sonuna gelinen Şark siyasetinin niyetlerinin ve amaçlarının, dönüm noktalarının ve değişkenliklerinin açık ve eksiksiz bir resmini çizebildiğimize inanıyoruz.

Eserimizin kısa bir süre sonra hazır olacak sonraki ve nihaî cildi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Sultan Abdülaziz'in 1861'deki cülusuna kadar gelen, geniş kapsamlı kaynaklarını bu cilde aktaramadığımız zengin ve Avrupa devlet düzenini derinden etkileyen yakın tarihini içerecektir.

Berlin, Ekim 1862
J.W. Zinkeisen

DOKUZUNCU KİTAP

OSMANLI İMPARATORLUĞU DAĞILMAYA DOĞRU GİDİYOR. EYALETLERDEKİ DURUMLAR VE HAREKETLER. SULTAN III. SELİM'İN BAŞARISIZ ISLAHATLARI. 1812 TARİHLİ BÜKREŞ BARIŞ ANTLAŞMASI'NA KADAR BÂBIÂLİ'NİN DİPLOMATİK KONUMU VE RUSYA İLE YENİDEN SAVAŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA DEVLETLERİNİN MISIR DAK SAVAŞ SIRASINDA VE BU SAVAŞ SEBEB YLE BÂBIÂLİ İLE İLİŞKİLERİ VE 1806'DA KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA'NIN HÜKÜMRANLIĞINA KADAR MISIR'IN DURUMU

1) Mısır Seferi Öncesinde, Sırasında ve Sonrasında Büyük Devletler ile Bâbıâli

Genel olarak dünyanın gelişiminde, özel olarak Avrupa devlet sisteminde yalnızca siyasî ve toplumsal açıdan değil, halkların ve devletlerin maddî faaliyetleri ile manevî çalışmalarının her yönünde en unutulmaz ve sonuçları açısından en önemli dönemlerinden biri olacakmış gibi görünen bir yüzyılın, 19. yüzyılın eşiğindeyiz.

Yüzyıllardır Avrupa'nın evrensel faaliyetlerinin doğrudan etkisi altında olan Osmanlı İmparatorluğu, kendini katı bir şekilde diğerlerinden soyutlamasına rağmen, bundan kaynaklanan değişikliklerden kaçamamıştır. 18. yüzyılın son çeyreğinde batıdan başlayarak, Hristiyan Avrupa'nın üzerinden fırtına gibi geçen muazzam sarsıntılar, yok edici ve yeniden canlandırıcı gücü ile sonunda Müslüman Şark'ı da etkisi altına alacak ve başka bir geleceğe götürecekti. Bilhassa Bâbıâli'ye tâbi olan ülkelerin iç yaşamları ve dış ilişkileri üzerinde önemli bir etki bırakmadan geçip gidemezdi.

Her yerde yeni bir dünya düzeninin tohumlarını ekmiş ve hızlı bir gelişme sağlamış olan ihtilâl ruhu, sonunda burada da karşı konulmaz gücünü göstermeye çalışacaktı. Bu güç ise yerleşmek için, manevî ve maddî varlıklarının en heterojen unsurlarına ve siyasî yaşamlarının faklı şartlarına rağmen, olağanüstü bir kaderin büyük bir bütünlük oluşturacak şekilde biraraya getirdiği Avrupa Şarkı'nın devletleri ve halkları arasında olduğundan daha iyi bir zemin bulabilir miydi?

Artık bu ülkeler kütlesini zorla tek bir büyük imparatorluğun kaderine bağlayan ve âdeta zincire vurmuş olan bağların, hâlâ ihtilâlin yarattığı dağılma sürecine başarılı bir şekilde dayanacak kadar sıkı olup olmadığını, yoksa tahrip edici etkisi altında gitgide gevşeyerek sonunda yeniden canlanan millî kimliklerin manevî ve siyasî varlıklarının bağımsız ve serbestçe gelişmesine izin vermek üzere tamamen çözülüp çözülmeyeceğini göreceğimiz zaman geldi.

Bu esnada ilgili ülkelerdeki durumların farklılığı, tabii ki değişik sonuçları ve başarıları da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden bilhassa burada eski ve yeni yaşam arasındaki mücadele, güçlü bir şekilde ilerleyen ve hayatın her zerresine gitgide daha derinden etki eden Hristiyan Avrupa'nın yarattığı yeni çağ ve şu anda şahit olduğumuz üzere neredeyse ölüme ve tamamen çöküşe doğru giden İslâmî devlet düzeni arasındaki mücadele, ister istemez maceralarla dolu bu yüzyılımızın tarihinde en ilginç olguları da beraberinde getirecek hadiselere sebep olacaktır. İlerleyen bölümlerde size elimizdeki kaynaklara istinaden, bu yüzyılın doğasını ve özelliklerini, gerçeğe dayanarak, sebep ve sonuçlara mebni bir gelişimle günümüze kadar aktarmaya çalışacağız.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yeni ve yakın tarihi de Avrupa devlet düzenindeki değişikliklerin sürekli etkisi altında şekillenmiştir. Bu durum bizi kendiliğinden, Bâbıâli ve Avrupa'nın büyük devletleri arasında, Fransa'nın Mısır seferi sırasında ve bu seferden dolayı 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçişin eşiğinde ortaya çıkan ilişkilere götürmektedir. Lâkin bu esnada ele alınması gereken durumları daha iyi anlamak ve doğru değerlendirebilmek için, hemen öncesindeki yıllara bir göz atmak kaçınılmazdır.

Bâbıâli, daha önce de gördüğümüz gibi, Ziştovi ve Yaş barış antlaşmalarından sonra, prensip olarak ve zorunluluktan, Avrupa devletleri arasındaki anlaşmazlıklara faal olarak katılmamaya ne kadar özen gösterirse göstersin, Fransa ile ilişkilerinin bozulmasından da önce Bâbıâli'yi derinden etkileyen ve

endişelendiren bilhassa iki önemli hadise vardı: Lehistan'ın 1795'de son paylaşımı ve 17 Ekim 1797 tarihli Campo Formio Barış Antlaşması'na istinaden Venedik Cumhuriyeti'nin nihaî çöküşü.

Birincisine bakacak olursak, daha önce Bâbıâli'nin 9 Nisan 1793'de Grodno'da toplanan Meclis'te hazırlanan paylaşım antlaşmasının resmî bildirimini her ne kadar bariz bir hoşnutsuzlukla karşılasa da bilhassa Boğdan'a göç eden ve İstanbul'daki Jakobenler tarafından da desteklenen Lehlerin Rusya'ya karşı kışkırtmalarına kulak asmaya ya da gerçekten yardımda bulunmaya niyetli görünmediğini söylemiştik. O dönemlerde Rusya maslahatgüzarının, sınırların bu şekilde birbirlerine yaklaşmasının iki devlet arasındaki karşılıklı dostluğu pekiştirmeye katkıda bulunacağına dair sıradışı açıklaması karşısında sakinleşmişti[1].

Oysa üç katılımcı sarayın[*] temsilcileri, paylaşım işini kesin olarak düzenleyen ve Lehistan Cumhuriyeti'nin tamamen ortadan kalkması ile sonuçlanan 3 Ocak ve 24 Ekim 1795 ile 26 Ocak 1796 tarihli antlaşmaları da bildirince endişelenmeye başladı. Bâbıâli tercüme kalemi aracılığıyla bu hususta, ileride göreceğimiz gibi, bilhassa Divân-ı Hümâyûn'un sürekli güvenini kazanmış olan Prusya Elçisi Knobelsdorf'a karşı hiç de yumuşak olmayan bir tarzda görüş bildirdi.

Prusya kralının bu şekilde topraklarını genişletmesini, Bâbıâli'nin ancak memnuniyetle karşılayabileceğini bildirdi. Hatta, Lehistan'ın tamamen kralın ele geçirmesini samimiyetle isterdi. Zira her iki devlet aynı menfaatler ile birbirlerine bağlı oldukları sürece, Prusya'nın gücünü arttırmasını, kendi gücünün artması için bir katkı olarak görüyordu. Lâkin iki imparatorluk sarayının da topraklarını bu şekilde genişletmelerini aynı gözle göremezdi. En azından, sınırları Osmanlı İmparatorluğu'na komşu olan bir krallığın paylaşımı, böyle-

1 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi. Lehlerin o dönemlerde İstanbul'daki Jakobenlerin desteğine ve nüfûzuna ne kadar güvendikleri, Kont Finkenstein'ın 1 Ekim 1793'de bu hususta Kont von Alvensleben'e gönderdiği ve Lehistan'ın paylaşımının yapıldığına sevinmeleri gerektiğini söylediği bir yazıdan da anlaşılmaktadır. Yazısına şöyle devam etmektedir: "Eğer Lehler, Sir Deschorches'un müzakeresinin başarısından haberdar olacaklarsa, Bâbıâli'nin Lehistan meselesine müdahale edeceğini umut ederler ve bizim açımızdan hiçbir zaman olmadıkları kadar dikkafalı olacaklardır" (s. 6). Knobelsdorf'un Berlin Devlet Gizli Arşivi'ndeki yazışmalarından.

* Kastedilen Lehistan mukasemesini gerçekleştiren Rusya, Avusturya ve Prusya'dır (çn).

sine bilgisi ve katılımı dışında olmamalı idi. Hiç olmazsa Bâbıâli'ye de küçük bir parçası verilmeli idi, vs.

Knobelsdorf ise doğrudan olup bitmiş bir mesele hakkında memnuniyetsizliğini dile getirmesinin tehlikeli ve tamamen yararsız olacağını ileri sürerek, Bâbıâli'yi bu zamansız pay alma arzusu karşısında sakinleştirmeyi başardı; ayrıca ilgili üç saray, birbirlerine bu toprakları karşılıklı olarak garanti ettikleri için, Bâbıâli'nin buna itiraz etmesi bilhassa Prusya kralına da yapılmış bir münasebetsizlik olacaktı. Yine de Bâbıâli'ye muhtemelen sahillerinin karşısında bulunan adaları vererek, Venedik Cumhuriyeti'nin paylaşımı sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'na uygun bir pay ayırmak için çareler bulunacaktı[2].

Avusturya elçisi, Divân-ı Hümâyûn'a daha önce sarayının ezelden beri Lehistan'ın bölünmesine karşı çıktığına dair sıra dışı bir açıklamada bulunmuştu. Bu açıdan hem Berlin'de hem St. Petersburg'da buna karşı şiddetli telkinlerde bulunmuş, fakat direnişi başarısız olduğu için, sonunda ister istemez kaçınılmaz olana boyun eğmek zorunda kalmış ve Lehistan'ın tamamı diğer iki devletin eline geçmesin diye kendi payını almayı uygun görmüştü[3].

Avusturya elçisinin bu oldukça abartılı mazeretinden ziyade, anlaşıldığı kadarıyla, Divân-ı Hümâyûn'u asıl etkileyen, Bâbıâli'nin sonunda özel olarak tavsiyesine başvurduğu Prusya kralının kesin açıklaması oldu. "Hadiselerin geldiği noktada", diyordu kral, "Bâbıâli'nin, şayet bilgece davranmak istiyorsa mevcut şartların oluşturduğu, gerektirdiği ve kendisinin değiştiremeyeceği bir hadiseye rıza göstermekten başka bir çaresi yoktur"[4].

Bütün bunlara bir de Fransa'nın Lehistan ile çok fazla ilgilenmemesi eklendi. Direktuvarın İstanbul Temsilcisi General Aubert Dubayet, bu açıdan selefleri Deschorches ve Verninac'tan tamamen farklı bir siyaset yürütüyordu; üstelik bu asileri desteklemek için gerekli parasal imkânları da

2 Knobelsdorf'un 10 Ağustos 1797 tarihli mektubundaki sözler. Venedik Cumhuriyeti'nin ihtilali ve düşüşünün diplomatik tarihini oluşturan yayımlanmamış belgelerin açıklamaları-kronolojik derlemesi, Ağustos 1797. Özgürlük-eşitlik. Venedik heyetine ulaşan haber özeti. İtalya'nın özgürlüğünün birinci yılı. Bütün Avrupa hükümetlerine gönderilen Venedik geçici hükümeti protestosu", İstanbul, Pera 5 Ağustos 1797.

3 Knobelsdorf'un 10 Ağustos 1797 tarihli mektubu.

4 Kralın 22 Eylül 1797 tarihli mektubu: "Bu bakımdan işler, şartların sürüklediği, gerekli kıldığı ve değişmesinin kendi elinde olmadığı noktaya gelirse, Bâbıâli için geriye, bu gelişmeye razı olmaktansa, başka bir mantıklı tarafı tutmak kalır" (s. 8).

mevcut değildi. Lehlerin Leopol'daki merkez birliği başkanına sürekli başvuruları üzerine, onlara yazılı olarak kendileriyle hiçbir ilişki kuramayacağını ve taleplerini doğrudan direktuvara göndermeleri gerektiğini bildirdi[5]. Aynı zamanda Bukovina sınırına toplanan ve Fransız üniformaları giyip Fransız milli rozeti takarak sanki hâlâ Fransa Cumhuriyeti'nin himayesi altında oldukları izlenimini yaratmaya çalışan Lehlerle de hiçbir bağlantısı olmadığını resmî olarak açıkladı. Dubayet gerçi Lehleri Avusturyalılara karşı ayaklandırmaya çalıştığını itiraf ediyordu; ama bu Lehler, hiçbir işe yaramayan bir avuç korkaktan başka bir şey değildiler; bu yüzden onlara devamlı olarak Prusya kralına tâbi olmalarını öğütlemişti ve şimdi de onları kendi kaderlerine terketmek zorunda idi[6].

Neticede Bâbıâli bu şartlar altında Leh asilerden bir an önce kurtulmaktan başka bir çaresi olmadığını düşündü. Bu yüzden yalnızca Boğdan voyvodasına Lehleri Bukovina'dan sürme emrini vermekle kalmayıp, birçoğunu da gemilere bindirerek ülkeden tamamen çıkartmak için İstanbul'a çekmeye çalıştı. 40 yandaşı ile birlikte İstanbul'a sığınma talebinde bulunan Leh mültecilerin başı Deniskov bile bu akıbetten kaçamadı[7]. Bâbıâli'nin yalnızca tek bir endişesi kalmıştı o da, temelsiz de olsa bir söylentiye göre, Lehistan'ı Campo Formio Barış Antlaşması'ndaki gizli bir maddeye istinaden, Saksonya elektörünün kızı ile evlenecek olan Arşidük Karl'a ayrı bir krallık olarak vermeyi planladıkları idi. Zira Venedik Cumhuriyeti'nin tamamen dağıtılması esnasında topraklarını denize ve Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sınırına doğru da genişleteceğinden, Avusturya hanedanının bu yönde bu kadar güçlenmesi çok rahatsızlık verici ve tehlikeli idi.

Bir zamanlar Şark'ta çok güçlü olan ve korkulan Venedik'in, günden güne artan bir biçimde Batı'dan üzerine doğru gelen dalgalar ve Fransa Cumhuriyeti'nin muzaffer silahlarının İtalya'da şiddetli ilerleyişi karşısında sonunun nereye varacağının Divân-ı Hümâyûn'da en dargörüşlü devlet adamları bile farkında idi. Herkes, yüzyıllardır suni bir şekilde biraraya getirilen devlet yapısının yine kendi içinde çöküşünün yakın olduğunun farkında idi, fakat yine de Bâbıâli'nin en tehlikeli düşmanlarının kolay bir ganimeti hâline gelmeden, zamanında harabelerini en azından kısmen ele geçirmeye cesaret edemiyorlardı.

5 Knobelsdorf'un 26 Temmuz 1797 tarihli mektubu.

6 Knobelsdorf'un 10 Temmuz 1797 tarihli mektubu.

7 Knobelsdorf'un 10 Temmuz, 10 Ağustos ve 9 Eylül 1797 tarihli mektupları.

1793 sonlarında Fransa, genç cumhuriyet aleyhine koalisyon kuran devletlere karşı yapılacak savaşa katılmasının karşılığında Bâbıâli'ye Venedik topraklarında yapılacak fetihlerin bir kısmını teklif etmiş, fakat başarılı olamamıştı ve diğer taraftan 1796'da Fransa'nın İstanbul elçisi Verninac da silahsız tarafsızlık sistemine istinaden tam bir rehavete düşmüş olan Venedik'i Bâbıâli ile birlikte, bir kez Çanakkale Boğazı'nı ele geçirdi mi Venedik'in yalnızca Doğu Akdeniz ticaretini tamamen yok etmekle kalmayıp topraklarını, bilhassa Korfu, Zenta ve Kefalonya adalarını da kolayca ele geçirebilecek Rusya'ya karşı savaşmaya ikna edememişti[8].

Fransa'nın Venedik elçisinin Venedik'i Rusya'nın, İngiltere'nin ve Avusturya'nın hırsa dayalı niyetleri karşısında neler beklediğini ve yalnızca Fransa ile yapacağı bir ittifakın onları bundan kurtarabileceğini anlatmaya çalışarak yok olma tehlikesinden korumak için yaptığı son bir teşebbüs, başarısız oldu. Senato, meseleyi inceleyerek, şöyle bir cevap verdi: Venedik maruz kaldığı tehlikeler karşısında gösterdiği duyarlılıktan ötürü Fransa direktuvarına minnettardı. Lâkin her türlü hırsa dayalı niyetlerden uzak ve tebaasının sevgisiyle Avrupa'nın bütün devletleri ile dostane ilişkilerine dayanarak, Fransa'nın bu tekliflerini kabul edemezlerdi. Onlara göre, ülkenin barışı ve huzuru için en büyük güvence, ölçülülük, iyi ilişkiler ve tarafsızlık prensipleri idi. Farklı bir tutum, yalnızca Venedik'in güvenliğini tehlikeye atardı ve kendisini bütün milletler üzerinde bir yük olan ve düşüncesi bile hükümetin tebaasına karşı borçlu olduğu himaye açısından dayanılmaz olan bir savaşın uçurumuna sürüklenme tehlikesi ile karşı karşıya bırakırdı[9].

---

8 Devlet İnceleme Komisyonu'nun Fransız elçilik heyetinin Venedik'ten uzaklaştırılmasını talep eden İngiltere'nin Venedik Elçisi Chevalier Worsley'in notası hakkında Senato'ya sunduğu 17 Aralık 1793 tarihli rapor. Bu notada Fransa'nın, Bâbıâli'yi böyle bir durumda Venedik'in zorunlu olarak yardım talep edeceği kayserle bir savaşa çekmek amacıyla muazzam miktarlarda para ile Venedik'e saldırmaya ikna etmeye çalıştığı söyleniyordu. Devamında ise şöyle denmektedir: "Üstte belirtilen para, Venedikli devletler tarafını bırakıp silahların yapacağı fetihler için Bâbıâli'ye vadediliyor". Ayrıca Verninac'ın İstanbul'daki Venedik balyosu Foscari'ye gönderdiği 7 Temmuz 1796 tarihli notada şöyle denmektedir (s. 10-11): "Eğer Rusya Devleti'nin büyüklüğü Çanakkale Boğazı'na kadar uzanırsa, mülklerinde ve Zenta, Korfu, Kefalonya adalarında sahip oldukları son derece kârlı ticareti muhafaza etmek için bir parça da olsa Venediklilere umut kalabilecek mi"? Daru, *Histoire de la République de Vénise*, T. V, s. 168 ve 227.

9 Daru, *aynı eser,* s. 245 ve 250

Diğer taraftan böyle bir tutum karşısında tabii ki Prusya'nın Paris elçisi Baron von Sandoz-Rollin'in, Venedik'i Prusya ile bir ittifak sayesinde Avusturya'nın Venedik topraklarına yönelik saldırılarına karşı koruma çabaları da aynı şekilde nafile ve başarısız oldu. Venedik, Fransa Cumhuriyeti'nin silah ittifakına dair defalarca yinelenen taleplerini geri çevirdikten sonra, böyle bir ittifaka rıza gösterme cesaretine sahip değildi[10].

Bir taraftan sinsilik ve sadakatsizlik, utanç verici şiddet olayları, diğer taraftan kasvetli bir çaresizlikten oluşan ve General Bonapart'ın bir defasında dediği gibi, yönetimler arasında en bayağı ve en tiran[11] olan Venedik Cumhuriyeti'ni tamamen yok eden ve bu en eski ama gittikçe zayıflayan cumhuriyetin en yeni kardeşinin [Fransa Cumhuriyeti] genç kuvveti karşısında Avrupa devletlerinin saflarından tamamen silinmesine sebep olan ağı daha derinden incelemek, görevimiz değildir[12]. Dünyanın hiçbir gücü, Venedik'i bu felaketten kurtaramazdı. Zira burada, yok oluşunu daha da hızlandırmak için, aynı güçte maddî kuvvetler ve manevî unsurlar biraraya gelmişti.

Direktuvarın Venedik Temsilcisi Yurttaş Aillaut, 1796 Ekim'inde General Bonapart'a şu sözleri yazarken çok haklı idi: "18 aydır buradayım ama Senato'nun Fransa Cumhuriyeti'nin en amansız düşmanı olduğunu anlamak için tek bir bakış bile yetti. Bu, her iki yönetimin dayandığı prensiplerin çelişmesinin zorunlu olarak ortaya çıkardığı sonuçtur"[13]. Aynı şeklide General Bonapart da aynı dönemde direktuvar karşısında, İtalya'nın bütün halkları ara-

---

10 Daru, *aynı eser*, s. 264.

11 *Correspondence de Napoléon I.*, Paris 1859, T. II, s. 501. Direktuvara gönderilen 19 Nisan 1797 tarihli yazı: "Venedik yönetimi, yönetimlerin en bayağı ve en zalim olanıdır".

12 Daha fazla ayrıntı isteyenlere şu eserleri tavsiye ederiz: *Raccolta chronologico-ragionata di documenti inediti, che formano la storia diplomatica della revoluzione e caduta della Repubblica di Venezia*, Ağustos 1799 (yazarı: Tentori) ve büyük bir kısmı bu esere dayalı olup 7 Mayıs 1796 ile 26 Ekim 1797 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan önemli belgeler koleksiyonu, T. VII, s. 253-437 ile birlikte Daru, *Histoire de la Républice de Vénise*, Paris 1819, T. V, s. 100 ve devamı. Ayrıca *Correspondance de Napoléon I. publicé par ordre de l'Empereur Napoléon III.*, Paris 1858 ve 1859, T. I ve II, buraya ait olan, fakat bütün olarak bakıldığında yeni olmayan birçok şeyi içermektedir. Lâkin elimizde mevcut bu iki cilt, yalnızca Loeben Barışı'nın ön hazırlıklarının 1797 Nisan'ında imzalanmasına kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

13 Daru, *aynı eser*, T. VII, s. 267.

sında Fransa'dan en çok nefret eden halkın Venedikliler olduğunu söylediğinde doğru bir yargıya varmıştı[14].

Çökmüş olan bu cumhuriyeti Pasarofça Barış Antlaşması'ndan beri içine düştüğü hareketsizlikten çekip çıkartmaya ve ona Avrupa devletleri arasında 1718'den önce sahip olduğu yeri geri kazandırmaya çalışmak, Fransa'nın boş olduğu kadar aslında çok da samimi olmayan bir dileği idi. Bilhassa dönemin Fransa'nın Venedik elçisi, 26 Temmuz 1796'da General Bonapart'a gönderdiği bir yazıda bunları dile getiriyordu[15]. Ne anayasasında ve yönetim sisteminde çaresizlik içinde teşebbüs ettiği reformlar ne de sonunda bir kez daha ayağa kalkarak göstermeye çalıştığı kararlı direnç, Venedik'i kurtaramazdı.

İstanbul'da da nüfûzunu ve itibarını tamamen kaybetmişti. Bunun en güzel delili ise Bâbıâli'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Venedik tebaasına ve onun himayesinde olanlara karşı davranışları idi. Artık oradan buradan toplanan, her yerde husumetler çıkartan ve hırsızlıklar yapan bir avâm takımından başka bir şey olarak görülmüyorlardı.

Örneğin 1797 Mart'ında İzmir'de, hepsi de Venedik tebaası olan Zentalılar, Kefalonyalılar ve Slovenyalılar ile yeniçeriler arasında bir kavgadan dolayı korkunç bir isyan çıktı. Zenta'dan gelen bir denizci grubu, para ödemeden bir ip cambazı gösterisine girmeye çalışmıştı. Nöbetçi yeniçeriler, buna karşı çıkmışlardı. Çıkan arbedede yeniçerilerden biri öldürülmüştü. Bunun üzerine ertesi gün her iki grup toplanarak, şehrin sokaklarında âdeta bir muharebedeymişçesine birbirlerine girdiler. 100'ü aşkın insan öldü. Buna ilaveten bir de kavga sırasında Rum mahallesi yanmaya başladı ve Frenklerin ağzına kadar dolu bütün depoları ve dört hâne haricinde Avrupalı konsolosların bütün evleri ile birlikte kısmen alevlerin kurbanı oldu kısmen de ada Rumları ile Slovenyalılar tarafından talan edildi. Bu esnada sadece İngilizlerin kayıplarının 20 milyon akçe civarında olduğu tahmin ediliyordu[16].

Bâbıâli ise, tebaası bu şekilde zarar gören diğer Avrupa devletlerinin bununla ilgili şikâyetlerine, bundan böyle bütün Venedik tebaasının ve onların

14 *Correspondance*, *aynı eser*, T. II, s. 32

15 Daru, *aynı eser*, T. VII, s. 258.

16 Knobelsdorf'un 1 Nisan 1797 tarihli mektubunda gönderdiği rapora göre. Sonunda ise şöyle yazmaktadır: "Bu felaket Venedikli Zentalılar, Kefalonyalılar ve Slovenler tarafından çıkartıldı, onlar insan oğlunun hayal edebileceği en iğrenç ırktır".

himayesinde olanların gerek İzmir'de gerekse Doğu Akdeniz'in diğer limanlarında bulunmalarını yasaklayan kesin bir emir çıkartarak çare buldu. Yalnızca burada doğmuş olanlar, burada evli olanlar ve sessizce ticaretler ile uğraşanlar, yeniden diğer reayanın statüsüne girmeleri şartıyla kalabilirlerdi. Evli olmayanların ise bu şartla bile yerleşmelerine izin verilmiyordu. Bu şekilde ülkeden sürülen Venedikliler geri döndükleri takdirde, onlara haydut gözüyle bakılacak ve mahkemeye bile çıkartılmadan hapse atılacaklardı. Venedik gemileri ile Osmanlı limanlarına gelen denizcilerin çok zorunlu hâller dışında karaya çıkmaları yasaktı; en azından silahlı olarak karaya çıkmaları imkânsızdı. Geceleri bile gemilerinde kalmak zorundaydılar. Buna rağmen karada görüldükleri, hele ki burada kavga çıkarttıkları takdirde, Venedikli olmalarına bakılmaksızın, güvenlik güçleri tarafından tutuklanacak, hapse atılacak ve cezalandırılacaklardı.

Devletleri sakinleştirmek için, bu hatt-ı hümâyûn dost devletlerin bütün temsilcilerine resmî olarak bildirildi. Ancak, Venedik'in, onuruna ve itibarına yakışır bir şekilde, tebaasının ve himayesindekilerin menfaatlerini korumak için herhangi bir adım attığına dair hiçbir iz bulamadık. Zaten bu dönemde kaderi de neredeyse belli olmuştu[17].

Bâbıâli'nin, Venedik'in sonu yaklaştıkça, sınır eyaletlerinin Avusturya ve Fransa gibi güçlü devletlerin eline geçmesinden ziyade, zayıf ve çaresiz Venedik'i sınır komşusu olarak görmeyi yeğlemesi gayet doğaldı. Ayrıca her duruma hazırlıklı olmak için, bunu yalnızca Rumeli'de dolaşan eşkiya çetelerine karşı yaptığı mazeretini öne sürerek, Tuna boylarına birkaç birlik gönderdi ve sınır kalelerini savunma durumuna geçirdi.

Tamamen barış amaçlı olduğunu iddia ettiği bu gösterilerle, aynı zamanda Fransa ve kayser arasında barış için arabuluculuk yapmak gibi muhtemelen kendi lehine mümkün olduğunca bu oyunun içinde kalabileceğini umduğu sıradışı teklifini desteklemek istiyordu[18]. Oysa bilhassa Viyana kabinesi böyle bir arabuluculuğu kabul etmek istemiyordu ve savaşan devletler arasındaki barış

---

17 Bu fermanı, Knobelsdorf'un 24 Mayıs tarihli mektubunun ekindeki 16 Mayıs 1797 tarihli "Note remise par le Reis Efendi pour ètre communiquée à Mr. L'Envoyé de Prusse" başlıklı notadan aktarıyoruz. Bâbıâli ve Venedik Cumhuriyeti arasındaki son ilişkilerin değerlendirilmesi için en olağandışı belgelerden biri olarak, bu notayı bu cildin ekinde eksiksiz olarak veriyoruz.

18 Knobelsdorf'un 10 Mart, 25 Nisan ve 10 Mayıs 1797 tarihli mektupları.

müzakereleri oldukça ilerlediğinde bile, çok dostane bir dille yazılmış bir nota aracılığıyla, nazik teklifini kabul edemediği için özür dilemeyi uygun gördü.

Avusturya Elçisi Thugut bu notada, durumun aciliyetinden dolayı kayser herhangi bir gecikmeyi göze alamadığından, sarayının bu teklifi kabul edemediği için üzgün olduğunu bildirdi. Bâbıâli'ye bu savaş boyunca davranışları ve barışın yeniden tesisi amacıyla gösterdiği dostane çabalardan ötürü ebediyen minnettar kalacaktı[19]. Bâbıâli ise bunun üzerine, Belgrad'da toplanan birliklerinin, Avusturya topraklarına saldırmayı planlayan halkı ve Boşnakları dizginlemekten ve Friaul'den Hırvatistan'a girmesi muhtemel Fransızları engellemekten başka bir amaç taşımadıklarına dair güvencesini tekrarladı[20].

Oysa 18 Nisan 1797'de Leoben yakınlarındaki Eggenwald'da Fransa Cumhuriyeti ve kayser arasında imzalanan ön barış antlaşmasının gizli bir maddesine istinaden, Fransa'ya devredeceği Belçika eyaletleri karşılığında kaysere Oglio Nehri, Po Nehri, Adriyatik Denizi ile Avusturya sınırı arasındaki Venedik topraklarının ve İstirya'nın (Stirya) Venedik'e ait kısmıyla Dalmaçya'nın vadedildiğine dair söylentiler İstanbul'a ulaşınca, Bâbıâli hemen tavrını değiştirdi ve Avusturya'ya karşı da çok daha ciddi bir tutum içine girmeye kararlı görünüyordu[21].

Bu şekilde kayserin Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarında topraklarını bu kadar genişletmesine izin verildiğini, ancak Bâbıâli için bunun son derece rahatsız edici bir durum olduğunu ileri sürerek şikâyette bulundu; gizli işlerin döndüğünden ve Fransa'nın Avusturya ile anlaşma hâlinde, kendi ortak menfaatleri için başka bir devleti kurban etmek istediğinden endişe ediyordu[22].

Ayrıca Divân-ı Hümâyûn da, İstiryalıların ve Dalmaçyalıların Avusturya yönetimine tâbi olmayı reddetmeye, bunun yerine Bâbıâli'nin himayesini talep etmeye ve Karadağlılar ile birlikte ayaklanmaya kararlı oldukları haberi üze-

19 Knobelsdorf'un 24 Mayıs 1797 tarihli mektubunda Thugut'un notasından alıntı yapılmıştır.

20 Knobelsdorf'un 25 Nisan ve 24 Mayıs 1797 tarihli mektupları.

21 Leoben Barışı'nın ön hazırlıklarının altıncı maddesinde şöyle deniyordu: "Majesteleri imparatora ve onun arzusuna uydun adil bir tazminatla kesin barışı Fransız Cumhuriyeti sağlayacak" ve birinci gizli maddesi de bu tazminatın şöyle sağlanmasını öngörüyordu: "Oglio, Po, Adriyatik Denizi ve mirasçısı devletlerle, Venedik Dalmaçya ve İstirya'sını kapsayan kapalı Venedik toprağı olarak" (*Correspondence de Napoléon I.*, T. II, s. 498).

22 Knobelsdorf'un 26 Haziran ve 10 Ağustos 1797 tarihli mektupları.

rine, İşkodra valisine el altından onları barut ve cephâneyle desteklemesi emrini verdi[23]. Yine de Bâbıâli bu silahlı direnişten ziyade, dost devletlerin, bilhassa Prusya'nın arabuluculuğundan daha fazlasını bekliyordu.

Prusya kralı, defalarca imparatorluk sarayları ile dostane ilişkileri devam ettiği sürece, Bâbıâli ile daha yakın bir ilişki içine girmesinin uygun olmayacağını belirtmiş olmasına rağmen, Bâbıâli'nin sıkıntılarında gerçekten de medet umduğu bu devletle resmî bir ittifak antlaşması ile mümkün olduğunca sıkı bağlar kurmak, hâlâ Osmanlı devlet adamlarının en sevdikleri düşüncelerden biri idi[24]. Bu yüzden de sürekli diplomasi trafiği ve kayıtsız şartsız dostluk vaatleri ile Berlin sarayının gönlünü hoş tutmaya çalışıyorlardı.

1797 ilkbaharında bu amaçla Bâbıâli'nin en seçkin diplomatik temsilcilerinden biri olan ve aralarında Almanca da olmak üzere, birkaç dil bilen Aziz Efendi, geniş kapsamlı yetkilerle Berlin'e sefir olarak gönderildi. Prusya ile aralarındaki dostluğu mümkün olduğunca pekiştirecek, bilhassa ordusu ve maliyesi başta olmak üzere, Prusya Monarşisi'nin bütün devlet kurumlarını ayrıntılı olarak inceleyecekti. Sefaret sekreteri olarak oğlu kendisine eşlik ediyordu ve yanına tercüman olarak yine iki değerli kişi olan Rum asıllı Pietro ve Paris'te eğitim görmüş olan İran asıllı Coupris verildi.

Bâbıâli artık Avrupa'nın büyük devletleri ile diplomatik ilişkilerine ayrı bir özen gösteriyordu. Aynı zamanda, Nisan ayının ilk yarısında, diğer saraylara da sefirler gönderildi: Viyana'ya İbrahim Efendi, Londra'ya İsmail [Ferruh] Efendi ve Paris'e de [Moralı es-Seyyid] Ali Efendi. Bunun dışında da diğer devletlerle aynı seviyede olmak için, bu sefirlere, söz konusu devletlerin Bâbıâli nezdinde onaylı sefirlerinin sahip oldukları rütbeleri verdi. Aynı zamanda o döneme kadar ödenen harcırahlardan daimî olarak vazgeçti ve sefirlerinin geçimlerini, eşit ve çok yüksek maaşlarla bizzat üstlendi.

Aziz Efendi, Haziran ayının ilk günlerinde Berlin'e geldi ve 15 Haziran'da resmen huzura kabul edildikten sonra, 18 Haziran'da Charlottenburg sarayında özel olarak yapılan ikinci bir huzura kabul sırasında, padişahın özel dostluğunun bir delili olarak krala gönderdiği değerli hediyeleri sundu[25].

---

23 Knobelsdorf'un 10 ve 27 Temmuz 1797 tarihli mektupları.

24 Knobelsdorf'un 10 Ekim ve 18 Kasım 1792 ile 10 Temmuz ve 25 Ağustos 1796 tarihli mektupları.

25 Knobelsdorf'un 10 ve 25 Nisan tarihli mektupları ile kralın 5 ve 23 Haziran 1797 tarihli yazıları.

Reisülküttab, krala daha önce de Bâbıâli'nin kralın Osmanlı İmparatorluğu için değerli olan ve samimiyetinden hiçbir şekilde şüphe etmediği dostluğunu mümkün olan her şekilde muhafaza etmekten başka bir şey istemediğine dair güvencesini bir kez daha yenilemişti; tavsiyelerine sorgulamadan uymaya ve bütün meselelerde kralın telkinlerine göre hareket etmeye kararlı idi; bu yüzden Avrupa'daki meselelerin mevcut durumu hakkında düşüncelerini aktarmasını rica ediyordu, zira bu meselelere kralın kendisi gibi bakmak ve buna göre davranmak istiyordu[26]. Kral, meselenin fazla derinine inmeden, bilhassa Avusturya'nın nüfûzunun artmaya başladığı St. Petersburg ile artık eskisi gibi iyi ilişkiler içinde olmadığı için, bu ricasına şimdilik yalnızca takip ettiği sistemin, kesin bir tarafsızlık sistemi olduğuna dair genel bir cevap verdi[27].

Dolayısıyla Bâbıâli, Avusturya'nın gücü, İstirya'ya ve Dalmaçya'ya sahip olduktan sonra sınırlarında kendisi için de rahatsız edici şekilde arttığı için, kralın uzun süredir istendiği üzere Prusya, Fransa, Danimarka ve İsveç arasında büyük bir ittifaka dair düşüncesini gerçekleştirmesinde ısrar ediyordu. Reisülküttab, Knobelsdorf'a kral tarafından cesaretlendirildikleri takdirde bilhassa Danimarka ve İsveç'in buna hemen katılacaklarına dair güvence veriyordu. Ayrıca Prusya'nın konumu da bilhassa Lehistan'daki son fetihlerden beri, Osmanlı İmparatorluğu'nun konumu ile aynı idi. Zira her iki devlet Avusturya'nın sınır komşularıydılar ve zamanında güvenlikleri için gerekli tedbirleri almadıkları takdirde, hırslı niyetlerinden herşeyi bekleyebilirlerdi. Avusturya, ezelden beri Prusya'nın düşmanı idi ve kral, Rusya'nın dostluğuna da asla güvenemezdi.

Knobelsdorf, Divân-ı Hümâyûn'a böyle bir ittifakın meydana geleceğine dair umut vermemek, fakat aynı zamanda Bâbıâli'nin cesaretini tamamen kırmamak gerektiği düşüncesinde idi. Bu yüzden meseleyi *ad referandum* (bilgilenmiş olmak üzere) ele almıştı ve böylece en azından zaman kazanmak gibi bir avantaja sahip oldu. Bâbıâli'nin kralın gücüne ve Osmanlı İmparatorluğu için dostluğuna verdiği değere dair düşüncelerini muhafaza etmesi gerektiğini

---

26 Knobelsdorf, 10 Şubat 1797 tarihli mektubunun sonuna şu sözleri eklemektedir: "Bu son düşünceyi reis efendi birçok defa tekrar etti ve bunun nereye kadar doğrulanabileceği konusunu majestelerinin yüksek muhakemesinin değerlendirmesine sunuyorum". Aynı vaatler, kısmen daha da güçlü ifadelerle Knobelsdorf'un daha sonraki mektuplarında da tekrarlanmaktadır.

27 Kralın 20 Mart 1797 tarihli mektubu.

düşünüyordu, zira Rus ve Avusturya elçileri, Bâbıâli ve Prusya arasındaki iyi ilişkileri mümkün oluğunca soğutmak için ellerinden geleni yapıyorlardı[28].

Berlin ise mevcut şartları mümkün olduğunca kendi avantajına kullanmayı isteyen, ama hiçbir yönde daha kararlı adımlar atmayı göze alamayan tereddütlü ve kararsız siyasetinden bir türlü kurtulamıyordu. Kral, şimdilik Knobelsdorf'a önce Avusturya'nın İstirya ve Dalmaçya'yı hangi şartlar altında ele geçirdiğini öğrenmek gerektiğini yazdı. Dolayısıyla kendisi, yani kral da elçinin bu hususta göstermeye çalıştığı ihtiyatı onaylıyordu. "Hiç şüphesiz", diyordu ilgili mektubunda, "bu hassas konuda bizi sıkıntıya sokacak her türlü açıklamadan kaçınmalıyız, lâkin dediğiniz gibi, Bâbıâli'nin cesaretini kırmayacak ve Bâbıâli'nin gözünde dostluğuma sürekli verdiğini umduğum değeri kaybettirmeyecek bir dil kullanmak zorundayız. Bu arada Türk vezirlerine hünerle, reddetmekten uzak olduğum, ancak şu anda zamanı olmadığını düşündüğüm ittifak planlarını daha uygun şartların mevcut olduğu bir zamana ertelemenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi menfaatine olacağını anlatınız. Onlara, Bâbıâli'nin gözüne kestirdiği gibi büyük bir ittifakın, Avrupa'da herkesin gelen bir barışa hazırlandığı bir dönemde komşu devletleri mutlaka rahatsız edeceğini ve bilhassa Rusya'da endişelere sebep olacağını ki, çar aslında Bâbıâli'ye karşı dostane duygular beslediğinden burada endişe yaratmanın hiç de uygun olmayacağını anlatmanız gerekmektedir. Söz konusu müzakerelerde beni sıkıntıya sokabilecek ve elimi kolumu bağlayabilecek herşeyden, Bâbıâli'nin bana karşı iyi niyetli düşüncelerini olumsuz etkilemeyecek şekilde kaçınılması hususunda hünerlerinize güveniyorum"[29].

Berlin kabinesinin bu ilgisizliği, hiç de Bâbıâli'nin istekleri doğrultusunda değildi. Ancak Bâbıâli, Berlin kabinesi ile iyi ilişkilerini bozabilecek herşeyden kaçınacak kadar da akıllı idi. Meseleye yalnızca kralın gözü ile bakmak ve davranışlarını da onun vereceği bilgece tavsiyelere göre belirlemek istediği için, bundan sonra yapması gerekenler hakkında kralın tavsiyelerini talep etti ve dostluğu ile kayıtsız şartsız güvenine dair kesin deliller sunmaya devam ediyordu. Kral, diğer taleplerin yanısıra, Prusya'da yerleşik Rumlar için İstanbul patriği tarafından tayin edilecek bir patrik naibi talep ettiğinde bunu gönülden

28 Knobelsdorf'un 26 Haziran 1797 tarihli mektubu.
29 Kralın 21 Temmuz 1797 tarihli yazısı.

kabul etti ki bu, daha önce örneğin Venedik açısından reddedilmişti ve şimdi de Rusya tarafından hoş karşılanmıyordu[30].

Prusya ve Avusturya arasındaki ilişkilerin yakın zamanda tamamen kopacağına dair temelsiz de olsa ortaya çıkan söylentiler, Bâbıâli'nin umutlanmasına sebep oluyordu[31].

Artık önemli olan, diğer devletlerin nasıl bir tavır takınacakları ve Fransa ile Avusturya arasındaki kesin barış açısından nasıl davranacakları idi. Barışın ertelenmesi, Bâbıâli'de büyük bir endişe yaratıyordu. Bu yüzden kraldan bilhassa bu hususta açıklamalar istedi. Zira arkasında çok daha geniş kapsamlı ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bir planın bulunduğundan şüpheleniyordu. Kral ise hiç vakit kaybetmeden doğrudan Bâbıâli'ye yönelik bir planın varlığı hakkında hiçbir şey duymadığına dair Bâbıâli'yi yatıştıran bir haber gönderdi[32].

Bu arada Bâbıâli, Tuna boylarında bulunan birliklerini yine de takviye etmeye ve bilhassa ayaklanmak üzere olan Karadağlıları her şekilde desteklemeye devam etti. Zira Avusturya elçisi de aynı zamanda liderleri olan vladikayı (Karadağ prensi) Avusturya'nın tarafına çekmek için elinden geleni yapıyordu. Ancak Karadağ vladikası, tamamen Bâbıâli tarafından vladikayı Avusturya'ya karşı kışkırtmak için kullanılan İstanbul patriğinin etkisi altında olduğundan, bunu başaramadı[33].

Bunun için o dönemlerde kendini Kont de Witsch olarak tanıtan, fakat doğuştan Karadağlı olduğu söylenen ve bir ara St. Petersburg'da bulunarak burada bilhassa Çariçe II. Katerina'nın musahibi Subov ile ilişki içinde olan ve Rusya'nın da tabii ki daha sonra onu kendi menfaatleri için kullanmak üzere belirli bir destek vadettiği söylenen, İlirya kralı olmak gibi sıradışı bir plan güden bir maceraperest kullanıldı. Bâbıâli, bağımsızlığını tanıdığı ve tıpkı Dub-

---

30 Knobelsdorf, 10 Ağustos 1797 tarihli mektubunda açıkça Bâbıâli'nin, Prusya'ya bir Rum Ortodoks piskoposun tayinine "kralı asla geri çeviremeyeceği" için izin verdiğini söylemektedir. Ayrıca 10 Kasım 1797 tarihli mektubunda, Bâbıâli'nin kralın kendisine verdiği tavsiyelere minnettar olduğunu söylemekte ve şunları eklemektedir: "Bâbıâli, majestelerinin, bu şekilde bilgilendirmeye devam etmesini istirham etmekte, majestelerinin gözetimini ve onun bilgece önerilerine göre davranışını düzeltmeyi istemektedir".

31 Knobelsdorf'un 25 Ağustos tarihli mektubu ve kralın 22 Eylül 1797 tarihli mektubu.

32 Knobelsdorf'un 9 Eylül tarihli mektubu ve kralın 6 Ekim 1797 tarihli cevabı.

33 Knobelsdorf'un 9 Eylül 1797 tarihli mektubu.

rovnik (Ragusa) gibi, haraç karşılığında himayesine aldığı takdirde, Karadağ'ın tamamını Avusturya'ya karşı ayaklandırmayı vadediyordu. Bu amaçla kendini Kont Gaspari olarak tanıtan başka bir dolandırıcıyı resmî temsilcisi olarak İstanbul'a göndermiş, ama temsilcisi burada fazla güven kazanamamıştı. De Witsch daha sonra kendisi de bir defasında buraya geldi, fakat borçları yüzünden çok geçmeden tekrar ayrılmak zorunda kaldı. Dubrovnik'e ait bir gemi ile kaçtı ve Kotor'da (Cattaro), entrikalarından haberdar olan ve onun büyük bir ihtimalle bundan sonra kimseye zarar vermemesini sağlamak için gerekli tedbirleri alan Avusturyalıların eline düştü. Zira o tarihten sonra yandaşları ile birlikte ortadan kayboldu[34].

İstirya ve Dalmaçya, bilhassa Kotor ve Kastelnova (Castelnuovo), daha barış antlaşması akdedilmeden önce Avusturyalılar tarafından işgal edildiğinde, Karadağlılar da hiç vakit kaybetmeden Budva'yı (Budua) ve Pastroviç'in etrafındaki toprakları ele geçirdiler. Bu arada Bâbıâli, hasat mevsiminin kötü geçmesinden ötürü hoşnutsuzluğun son raddeye kadar yükselmiş olduğu Macaristan'da çıkabilecek bir ayaklanmaya da umut bağlamış gibi görünüyordu[35]. Şimdi diğer devletlerin direnişine daha da güveniyordu, zira burada yeni bir deniz devletinin oluşmasına ve Avusturya'nın yeniden Bosna'da ve Türkiye'nin batıdaki topraklarında fetihler için elverişli üsler kazanmasına izin veremezlerdi. Diğer devletlerin tutumları genel olarak Bâbıâli için olumlu gibi görünüyordu.

Tabii ki Venedik, topraklarının Avusturya tarafından işgal edilmesine resmî olarak itiraz etti. Lâkin Fransa da ikiyüzlü siyasetini öyle ileri götürdü ki, sanki Venedik topraklarının Avusturyalılar tarafından işgali tamamen bilgisi ve iradesi dışında geçekleşmiş gibi bir izlenim bırakmaya çalıştı. En azından Venedik balyosunun, Bâbıâli'yi sakinleştirmek için Fransa'nın İstanbul elçisi Aubert Dubayet'in ısrarı üzerine Pera'da yayınlamak zorunda kaldığı gazetenin özel ekinde ortaya atılan iddia bu idi. Bu ekte bilhassa Venedik'in Doğu

34 Knobelsdorf'un 25 Ocak ve 24 Mart 1798 tarihli mektupları. Sonuncusunda ayrıca Fransız Maslahatgüzarı General Saint Cyr'in Bâbıâli'ye teslim ettiği "*Relation concernant les comtes Witsch et Gaspari*" başlıklı raporu da içermektedir. Bilhassa St. Petersburg'da oynanan ve Rusya'nın bu siyasî aldatmacada çok büyük bir rol oynadığını kanıtlıyormuş gibi görünen maceraperest ve neredeyse romantik bir entrikalar yumağıdır. Kont de Witsch'in kaçışından ve esir alınmasından Knobelsdorf, 9 Mart ve 3 Haziran 1799 tarihli mektuplarında bahsetmektedir. Berlin'de bu hususta yöneltilen bir soru yalanlandı.

35 Knobelsdorf'un 10 Ağustos ve 25 Eylül 1797 tarihli mektupları.

Akdeniz'deki adalarını kurtarmak ve yeni siyasî düzen adına onları kazanmak için herşeyi yapacağı söyleniyordu. Onları korumak için buraya bir filo gönderilecek ve 100 bin Venedik altını parasal yardımda bulunulacaktı[36].

Burada, Fransa'nın da şimdilik Bâbıâli'nin gönlünü mümkün olduğunca hoş tutmaya ve Avusturya ile mutabakat hâlinde Bâbıâli'ye karşı düşmanca bir tutum içine girmekten çok uzak olduğuna, Avusturya'yı sakinleştireceğine ve hünerli bir şaşırtma ile Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeli bir hâl almasını engelleyeceğine inandırmaya çalıştığını görüyoruz. Örneğin General Bonapart'ın Bâbıâli'ye Leh mültecileri Galiçya'ya göndermeyi ve ileride daha ayrıntılı olarak ele alacağımız Vidin âyanı asi Pazvandoğlu'nun Erdel'e akın etmesini teklif ettiği söyleniyordu. Böylece bu iki ülke ve Macaristan ayaklandıralacaktı. Divân-ı Hümâyûn ise bu teklifi kabul etmeye yanaşmamıştı[37]. Bu arada Aubert Dubayet de Boşnakları, Avusturya'ya akın etmeye ikna etmeyi düşünüyordu. Lâkin bunun için gerekli parasal imkânları mevcut değildi[38].

İstanbul'daki Fransız sefaretinin şu andaki en büyük derdi zaten para idi. Rüşvet olarak dağıtmak üzere kendisine birkaç milyonun verildiği Deschorches zamanından beri (bk. cilt VI), Fransa Cumhuriyeti'nin temsilcileri o kadar büyük para sıkıntısı yaşamışlardı ki, zaman zaman Osmanlı hazinesinden bile yardım istemek zorunda kalmışlardı. Fransız sefareti, daha 1798'de buraya 500 bin akçe borçlanmıştı. Ayrıca Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn nezdindeki nüfûzu da gitgide azalıyordu[39].

---

36 Nadir bulunan bu gazete, Knobelsdorf'un 10 Ağustos 1797 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir. Başında, büyük harflerle şu sözler yazılıdır: "*Libertà-Egualianza* (Özgürlük-Eşitlik)". Altındaki başlık ise şöyledir: "*Estratto di notizie pervenute a la Legazione di Venezia. Pera di Constantinopoli, 5 Agosto 1797, anno primo della libertà italiana* (Venedik'e gönderilen açıklamanın özeti. İstanbul, Pera, 5 Ağustos 1797, İtalyan özgürlüğünün ilk yılı)". Bu gazetede yukarıda bahsedilen "*Protesto del Gocorno provisorio di Venezia, spedito a tutti i governi d'Europa*" (Venedik geçici valisinin Avrupa'nın bütün hükümdarlarına gönderdiği itiraz) aktarılmaktadır.

37 Knobelsdorf'un 10 Şubat 1798 tarihli mektubuna göre, İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı General Saint Cyr, ertesi yılın başlarında bunları anlatıyordu.

38 Knobelsdorf'un 10 Mart 1797 tarihli mektubu.

39 Reisülküttabın Knobelsdorf'a yaptığı bir açıklamaya göre. Knobelsdorf'un 15 Ağustos 1798 tarihli mektubu. Devamında şöyle demektedir: "Böylece, Osmanlı temsilcisini yoldan çıkarmak için, Fransızlar hadsiz hesapsız paralar harcamakla övünürlerken onların iaşesi için gerekli parayı Bâbıâli nezdinde dileniyorlardı".

Rusya ise İstanbul'da gitgide daha fazla yer ve nüfûz kazanıyordu. Bâbıâli, Rusya'nın gücünden Avusturya'nınkinden çok daha fazla korkmasına rağmen, gerçekten de II. Katerina'nın ölümünden beri (17 Kasım 1796), iki devlet arasındaki ilişkiler daha dostane bir hâl almıştı. Çariçenin fetih dehâsına sahip olmayan Çar I. Paul'un barış yanlısı mizacı, Bâbıâli'yi sakinleştiriyordu. Zaten müneccimler de bu çar başta olduğu sürece, iki devlet arasındaki barışın bozulmayacağını bildirmişlerdi[40]. Ayrıca çar ve Prusya kralı arasındaki iyi ilişkilerin de Bâbıâli için avantajlı olabileceği umut ediliyordu, zira Prusya kralı, bu iki devlet arasında meydana gelebilecek bütün anlaşmazlıklarda dostane bir arabulucu görevini üstlenecekti[41].

1797 Mayıs'ında yeniden Bâbıâli nezdinde çarın elçisi olarak onaylanan Rus Elçi Kuçubey [Viktor Pavloviç], bu dostane ilişkileri anlayışlı ve olumlu tavırları ile muhafaza etmeyi ve pekiştirmeyi başardı. Çar, bu hususta dürüst olduğunun delili olarak, bir Rus firkateyninin Boğaz'da bozulması üzerine firkateynle özel olarak ilgilenmiş olan kapudan paşaya 1797 ilkbaharında üzerinde Farsça: "Dostluğumuz daimdir" yazısı ile birlikte amblem olarak bir şerit ile birbirine bağlanmış Rus ve Osmanlı bayraklarının bulunduğu değerli bir pırlanta işlemeli tabaka gönderdi[42]. Dolayısıyla Bâbıâli, Avusturya veya Fransa saldırılarını Osmanlı topraklarına genişlettikleri takdirde, Rusya'nın da desteğine güvenebilirdi.

Son zamanlarda Bâbıâli ve Londra kabinesi arasındaki ilişkiler bu kadar olumlu gelişmemişti. 1793'de Bâbıâli'nin, İngiltere'nin bir ittifak antlaşmasına istinaden topraklarını garanti etmesi talebi, Londra tarafından kabul edilmemişti. Bu amaçla gönderilen Osmanlı Elçisi Yusuf [Agâh] Efendi, burada soğuk karşılandı ve hiçbir şey başaramadı[43]. Ayrıca 1794 Mayıs'ında, kötü ün

40 Knobelsdorf, 24 Aralık 1796 tarihli mektubunda çariçenin ölümü hakkında şöyle demektedir: "Bütün olağanüstü olaylarda gösterdikleri soğukkanlılıkla Türkler bu haberi aldılar. Bununla birlikte I. Paul'un Rusya impartorluk tahtına çıkmış olduğunu görmekten memnuniyet gösteriyorlar. Münnecimleri, onlara hüküm sürecek prensin iki imparatorluk arasında barışı sağlayacağı kehanetinde bulunmuştu".

41 Knobelsdorf'un 10 Ocak 1797 tarihli mektubu.

42 Knobelsdorf'un 10 Nisan ve 10 Mayıs 1797 tarihli mektupları. Birincisinde, çarın iyi niyetli düşünceleri hakkında şöyle demektedir: "Bundan sadece büyük imparatorluklar ve hükümdar heyecanlanmadı, Türk halkının tamamının, hükümdarlığı barış ve büyük refah sağlayan I. Paul'u kutsadığını biliyorum".

43 Knobelsdorf'un 10 Temmuz [1793], 30 Ağustos 1793 ve 25 Şubat 1794 tarihli mektupları.

salmış [Sir Robert] Ainsley'in yerine gelen, ancak 1796 Nisan'ında tekrar geri çağrılan İstanbul'daki yeni İngiliz elçi Şövalye [Sir Robert] Liston da sarayının Bâbıâli ile ilişkilerini daha iyi hâle getirmek için pek bir şey yapmamıştı. Tıpkı İstanbul'da yalnızca maslahatgüzar olarak onaylanan halefi Spencer Smith gibi sessiz ve pasif kaldı[44].

Bâbıâli, kendini yaklaşmakta olan fırtınaya karşı her yönden korumaya almaya çalışırken, Bâbıâli'yi yakından etkileyen Venedik Cumhuriyeti'nin hüzünlü kaderi tamamlanıyordu. General Bonapart, Venedik'e, nihayet varlığını elinde silahlarla savunmaya kalkışınca ve bilhassa dağlardaki halkı ilerleyen Fransız birliklerine karşı kışkırtmaya çalışınca başına gelecekleri açıkça anlatmıştı.

Temsilcilerinin 25 Mart 1797'de Gratz'da öfkesini uygun telkinlerle dindirmek amacıyla ana karargâhında yaptığı bir görüşme sırasında, Vekil Francesco Pesaro'yu şiddetle kolundan kavrayarak, âdeta tehditler savurmaya başladı: "Artık orta yol diye bir şey yok. Elinize silah aldığınız takdirde ya Venedik Cumhuriyeti ya da İtalyan ordusu yok olacaktır. Dolayısıyla yapacaklarınızı çok iyi düşünün. Çökmekte olan San Marko aslanını, depolarında ve yaralıları arasında bile lagünlerinizi aşmaya yetecek imkânlar bulacak olan bir ordunun kaderine maruz bırakmayın"[45].

Aynı zamanda Venedik Cumhuriyeti'nden, ordusunun geçimi için altı ay boyunca nakit veya erzak karşılığında ayda 1 milyon livre ödemesini istedi. Bu da Venedik'in zaten zayıflamış olan kaynaklarını daha da zayıflatacaktı. Oysa bütün itirazları nafile idi ve sonunda kaçınılmaz olana boyun eğmek zorunda kaldılar[46]. Bonapart, hemen ardından 9 Nisan'da Judenburg'daki karargâhından Venedik dojuna şöyle yazdı: "Yüce Venedik Cumhuriyeti'nin bütün anakarası silahlarına sarıldı. Her yerde silahlı köylülerin "Fransızlara ölüm!" naraları duyulmaktadır. İtalyan ordusundan birkaç yüz asker öldürüldü. Almanya'nın ortasında bulunduğum bir sırada kâinatın ilk halkında saygı uyandıramayacağımı mı sanıyorsunuz? Silah arkadaşlarımın kanının intikamı alınacaktır. Savaş ya da barış! Hemen bu silahlı çeteleri dağıtmak için gerekli tedbirleri almadığınız, söz konusu cinayetin faillerini hemen teslim etmediğiniz takdirde

44 Knobelsdorf'un 24 Mayıs 1794 ve 25 Nisan 1796 tarihli mektupları.
45 Daru, *Histoire de République de Venise*, T. V, s. 309.
46 Konferansa dair ayrıntılı rapor, *aynı eser*, s. 303-314'te verilmiştir.

harp ilân edilecektir. Sınırlarınızda Türk durmuyor; hiçbir düşman sizi tehdit etmiyor; anlaşılan o ki Fransız ordusuna karşı bir silahlanmayı görünüşte haklı çıkartmak için yalnızca bir mazeret aradınız". Vekil Pesaro'ya gönderdiği bir yazıya da ayrıca şu sözleri ekledi: "Venedik Senatosu'nun bizi kıtanın tamamıyla barış içinde yaşadığımız bir anda savaşa zorlamaya çalışması, tuhaf olacaktır"[47].

Venedik Cumhuriyeti'nin kaderi hemen hemen belli olmuştu. Karşılıklı öfkeyi kabartacak rahatsızlık verici sürtüşmelerin eksik olması mümkün değildi. İtalya'yı mağlup eden bu muazzam kişiyi [Napolyon'u] büyük miktarda para teklif ederek uzaklaştırmak için yapılan son bir teşebbüs, intikam duygusunu daha da azdırdı. Venedik'in bu amaçla gönderdiği temsilcisine son sözleri şöyle idi: "Bu sahillerin tamamını altınla döşeseniz; bütün hazineleriniz; Peru'nun bütün altınları, akıttığınız Fransız kanının öcünü alamaz"[48].

Nisan ayı sonunda savaş ilân edildi. Bonapart, Venedik Cumhuriyeti'nin muzaffer ordularının karşısına çıkamayacak durumda olduğunu biliyordu. Yönetim sistemini değiştirerek sonunda Venedik'i kurtarmaya çalışmak gibi boş bir teşebbüs, tamamen çökmesine sebep olan araçlara yeni bir ilave idi. 12 Mayıs'ta, bin yıldan fazla süren bu aristokrat cumhuriyetin ana dayanağı olan Büyük Meclis feshedildi ve yerine Fransız örneğine uygun geçici bir demokratik temsili anayasa ilân edildi. Silahlarla direnişten daha önceden vazgeçilmişti. 16 Mayıs'ta Venedik, antlaşmaya uygun olarak, hiçbir kılıç darbesine gerek kalmadan, Fransız birlikleri tarafından işgal edildi.

Lâkin bu yeni demokratik cumhuriyet, ihtilâlin ölü doğmuş bir çocuğu olarak kaldı. Bunun sonucu, direniş gücünü tamamen felç eden korkunç bir anarşi oldu. 4 Haziran'da, avâm takımının sonsuz sevinç naraları arasında, Altın Kitap, dojun başlığı ve eski tiranlığın simgeleri olarak adlandırılan diğer eşyalar, San Marko Meydanı'nın başında kurulan bir özgürlük ağacının altında ateşe teslim edildi[49].

Oysa henüz Leoben'de Venedik Cumhuriyeti'nin nihaî kaderi hakkında nasıl bir karar verildiği bilinmiyordu. Avusturya ve Fransa Cumhuriyeti arasında akdedilecek kesin barışın müzakereleri, bu arada bilhassa Montebello'da

47 *Correspondance de Napoléon I.,* T. II, s. 473 ve 482.

48 Bu elçilik heyetinin raporu, Daru, *aynı eser*, s. 380'de verilmiştir.

49 Ayrıntılı raporu Daru, T. VII, s. 369'da verilmiştir.

büyük çabalarla devam ettirildi ve Mayıs ayı sonunda, Venedik'in kaysere bırakılması sonucunu doğurdu. Lâkin bu düzenlemelerin onayı, bilhassa daha avantajlı şartlar elde edeceğini umut eden Habsburg kabinesinin sürekli itirazlarından dolayı Ekim ayına kadar sürdü ve Campo Formio Barış Antlaşması sonunda Venedik Cumhuriyeti'nin hazin kaderini daimî olarak belirledi.

Barış antlaşmasının 5. maddesine göre Fransa, kendisi için Korfu, Zenta, Kefalonya, Ayamavra, yan adalarıyla birlikte Çuha (Cerigo) adalarını ve Butrinto, Arta, Vonitsa (Vostizza) ile Arnavutluk'ta Ludrino Körfezi'nin alt kısmındaki bütün Venedik topraklarını alıyordu. Kaysere ise 6. maddeye göre İstirya ve Dalmaçya, Adriyatik Denizi'nde daha önce Venedik'e ait olan adalar, Kotor ağzı, lagünleri ile birlikte Venedik şehri ve önceki Venedik anakarasının belirli bir kısmı verilecekti[50].

Fransa'nın Doğu Akdeniz ticareti ve bu yönde başka fetihler için bir üs olarak öneminin farkında olan General Bonapart ve direktuvar, İyonya Adaları'na çoktan göz koymuşlardı bile. General, Mayıs sonunda direktuvara gönderdiği raporlarda buna bilhassa dikkat çekmişti. Yukarıda gördüğümüz gibi, buraya gönderilen Venedik temsilcisine başka bir devletin söz konusu adalara muhtemel düşmanca niyetlerine karşı destek vermek gerektiği bahanesi ile daha o dönemlerde Ankona ve Venedik'ten, öncelikle Korfu'yu işgal etmek için, General Gentilly emrinde birkaç kara birliği taşıyan küçük bir filonun gönderilmesini emretmişti[51].

Filo, Temmuz ayı başlarında Venedik deniz gücünün 74 topa sahip beş, 64 topa sahip iki ve 58 topa sahip bir pruva hattı havlo gemisinden [kalyon], 6 firkateynden ve 11 kadırgadan oluşan kalan kısmının demirlediği Korfu Limanı'na geldi. Bu gemiler de hemen Fransız filosuna dahil edildiler. Hiç vakit kaybetmeden karaya çıkartılan kara birlikleri, en azından Fransız rapor-

50 Campo Formio Barış Antlaşması, örneğin Martens et de Cussy, *Recueil manuel et pratique de Traités*, Leipzig 1846, T. II, s. 148'de verilmiştir.

51 Bonapart'ın direktuvara, Venedik Belediyesi'ne ve General Baraguay d'Hilliers'e gönderdiği 26 Mayıs 1797 tarihli rapor (Daru, T. VII, s. 359 ve 360). Burada bu seferin sebebi olarak şunu belirtmektedir: "Herhangi bir yabancı gücün kendilerini esir etmesini ve adaları işgal etmek için ülkeleriyle bağımsızlıklarının içinde bulunduğu şartlardan düşmanların yararlanmasını engellemek". Direktuvar, 3 Haziran'da cevap vermiştir: "Direktuvar, Venedik adalarının Fransız Cumhuriyeti'ne verilmesini arzu etmektedir ama onları korumak maksadıyla değil, cumhuriyet ve müttefiklerinin çıkarları lehine çevirebilmek üzere bir takas aracı olarak değerlendirmek maksadıyla".

larına göre, kalabalıklar hâlinde buraya gelen halk tarafından sevinç nidaları ile karşılandı. Hemen, birçoğu bronzdan yapılmış, çok iyi durumda 600 kadar topun bulunduğu kaleyi ele geçirdiler. Yaşlı Arşimandrit (Ortodoks keşişi), General Gentilly'yi din adamları ile birlikte karşıladı ve kendisine şu sözlerle Homer'in Odysseaus destanının güzel bir örneğini hediye etti: "Fransızlar! Bu adada milletleri yüceleştiren bilim ve sanatta bilgisiz bir halk bulacaksınız. Onları bu yüzden hor görmeyin. Yeniden bir zamanlar olan şey olabilir. Bu kitabı okuyarak, bu halka saygı göstermeyi öğrenin"[52].

Adanın her yerinde nefret edilen eski Venedik yönetiminin çöküşü, özgürlük ağacının dikilmesi ve demokratik cumhuriyetin ilânı ile kutlandı. Zenta, Kefalonya ve Ayamavra da bu yeni özgürlüğe katılmak ve oligarşilerin tiranlığından kurtulmak istediler. Ağustos ayında Fransızlar tarafından işgal edildiler. Bilhassa Kefalonya'da demokrasi sarhoşluğu zirveye yükseldi. Adanın başkenti olan Argostoli'de kurulan özgürlük ağacının etrafında, şu yazılar okunuyordu:

"Vatan aşkı imtiyazlardan nefret Demokrasinin temelleridir
Fransızlara, koruyuculara insanlığın Kefalonya minnettardır
Birliği ve kardeşliği bütün yurttaşların gücünü ve dirlliğini oluşturur, Cumhuriyet'in
Herkesin yararını kendi yararına yeğlemek ilk erdemidir Cumhuriyet'in"

Burada da eski yönetimin işaretleri; soyluların devasa boyutlardaki peruklarına kadar aristokrasinin ünvanları ve işaretleri, alevlere teslim edildi[53].

52 General Bonapart'ın direktuvara gönderdiği 1 Ağustos 1797 tarihli rapor (Daru, *aynı eser*, s. 394).

53 Bu hususta en ayrıntılı bilgiler, "*Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce, pendant les Années 1797 et 1798*", Londra 1800, T. I, s. 77 ve devamında verilmektedir. Hemen tayin edilen Güvenlik Konseyi'nin halka yönelik 22 Ağustos 1797 tarihli bildirisinde şu açıklamalar vardı: "Aramıza yeni bir düzen geliyor; aydınlık ve parlak bir gün uzun ve karanlık bir gecenin ardından geliyor;... şimdi başarılı bir devrim aristokrasiyi yıkarken ve insana lâyık bir hükümeti yerleştirirken, aramızda demokrasinin kutsal kurumlarını lekelemek için saygısız ağızlarını açmaya cesaret eden, menfaatlerine bu kadar az müteşekkir kişilerin var olduğunu kim tahayyül edebilirdi?... Bundan böyle, kim demokrasiye karşı konuşmaya cesaret ederse, halkı ayartmaya çalışırsa ya da geçmişi tiskindirici hükümete övgü düzerse, vatanın düşmanı ilan edileceğini ve öyle olduğu için terslikle cezalandırılacağını, bütün ulus adına bildiriyoruz".

Eski Venedik hizibinin hâlâ büyük bir nüfûza sahip olduğu Zenta Adası'ndaki hava, daha müphemdi. Burada özgürlük ağacı ancak şiddetli bir direnişten sonra kurulabildi ve Venedik proveditoresi, halktan karşılığında 30 Venedik altını almadan peruğunu ateşe teslim etmeyi kabul etmedi. Adaya bizzat gelen General Gentilly ancak Fransa'nın bu adalardan bir daha asla vazgeçmeyeceğini ilân ettikten sonra burada da demokrat grup zaferi kazandı[54].

Generalin bu açıklaması, Bonapart'ın niyetlerine ve direktuvarın isteklerine de uygundu. Bonapart, bununla ilgili olarak 16 Ağustos 1797'de Milano'dan direktuvara şöyle yazdı: "Korfu, Zenta ve Kefalonya adaları, bizim için İtalya'nın tamamından bile daha önemlidir. Seçim yapmak zorunda kalsaydık bana göre, İtalya'nın tamamını kaysere vermek, ticaretimizin zenginliği ve verimi için bir kaynak olan dört adayı elimizde tutmak daha uygun olurdu. Türklerin imparatorluğu günden güne çökmekte. Bu adalara sahip olmak, bu imparatorluğu ya mümkün olduğunca muhafaza etmemizi ya da bu imparatorluktan kendi payımızı almamızı sağlayacaktır. İngiltere'yi gerçekten yok etmek için Mısır'ı ele geçirmek zorunda kalacağımız zamanlar uzak değildir. Günden güne ölüme yaklaşan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Akdeniz ticaretimizi muhafaza etmek için zamanında gerekli tedbirleri düşünmemizi gerektirmektedir. Cumhuriyet'in bundan böyle en büyük kuralı, Korfu, Zenta ve diğer adalardan asla vazgeçmemesi olmalıdır; aksine buraya mümkün mertebe yerleşmeliyiz. Bizim için ve Avrupa'nın bundan sonraki oluşumu için çok önemli olacaklardır"[55].

Aynı zamanda Fransa'nın Arnavutluk'un Venedik'e ait kısmının, bilhassa Butrinto, Preveze, Arta ve Vonitsa şehirlerinin, Campo Formio Barış Antlaşması'nın 5. maddesinde vadedildiği gibi ele geçirilmesi direktuvarın kesin isteği idi[56]. Bonapart'ın daha o dönemlerde gözünü yalnızca Arnavutluk ve Mısır'a değil, Yunanistan'a ve bilhassa Mora'ya dikmiş olduğu kesin olarak kanıtlanmış bir gerçektir.

54 *Aynı eser*, T. I, s. 91 ve devamı. Bu adaların Venedik yönetimi altındaki durumlarını burada daha ayrıntılı olarak ele alamayacağız. Bu hususta en iyi bilgiler, değerli bir eser olan "*Voyage historique littéraire etc. Dans les İsle et Possessions ci-devant vénitiennes du Levant par André-Grasset-Saint-Sauveur*", 3 cilt, Paris, An VIII. Yazarı, 1781-1798 tarihleri arasında Venedik'te Fransa konsolosu olarak görev yapmıştır. Lâkin bu adaların Fransızlar tarafından ele geçirilmesine dair hiçbir bilgi verilmemiştir.

55 Daru, *aynı eser*, s. 397 ve 409.

56 Daru, *aynı eser*, s. 413.

Böylece Venedik, ertesi yılın başlarına kadar Fransızların işgali altında kaldı. Tıpkı Korfu'da olduğu gibi, tersanenin hazinesine ve limanda bulunan birkaç gemiye el koydular. Ancak 18 Ocak 1798'de, Fransızlar çekildikten sonra, Avusturya bu eski ve itibarlı lagün şehrini resmî olarak devraldı. Son doj Manini, anavatanının böyle utanç verici bir şekilde yok olmasına duyduğu acıya dayanamadı. Habsburg komiseri tayin edilen eski vekil Pesaro sadakat yemininde bulunmasını beklerken bayıldı. Avâm takımı ise yeni düzeni deliliğe varan bir sevinçle karşıladı.

Böylece ölümcül yaralar alan San Marko aslanı, çaresiz bir mücadele ile son kez ayağa kalkmayı başaramadıktan sonra, engelleyemediği bir felaketin şiddeti altında sonunda gururlu başını ölmek üzere eğdi.

İstanbul'da Campo Formio Barış Antlaşması karşısında duyulan öfke, Venedik'te duyulan endişelerden çok daha büyüktü. 26 Kasım 1797'de Eflak voyvodası aracılığıyla Divân-ı Hümâyûn'a bu hususta ilk haberler geldiğinde, reisülküttab bunun âdeta bir "siyasî ucûbe" olduğunu söyledi. Fransız elçi, daha kısa bir süre önce Dalmaçya'nın boşaltılacağını ve Fransa Cumhuriyeti ile Avusturya arasında yeniden savaş çıkacağını vadettiğinden, Bâbıâli, bu şekilde Fransa'nın oyununa geldiği için daha da öfkelenmişti.

Knobelsdorf, reisülküttabı zorlukla sakinleştirdi, ama nihayet iki gün sonra hem Avusturya elçisine hem de Fransız elçisine barışın yeniden tesisi için resmî kutlama mesajları göndermesini sağladı[61]. Ayrıca, yukarıda gördüğümüz gibi, direktuvar hiçbir şekilde böyle bir şey yapmaya niyetli olmamasına rağmen, Fransa'nın eski Venedik adalarını Bâbıâli'ye devretmeye niyetli olduğuna dair el altından kasıtlı olarak yayılan söylentilerle Divân-ı Hümâyûn'u önce oyalamaya çalıştılar[62]. Oysa Bâbıâli, bu açıdan beklentilerinde yanıldığını anladığından, hatta Avusturya'nın Korfu'yu ele geçirmeye niyetli olduğundan bahsedildiğinden[63], reisülküttab ve General Aubert Dubayet'in 17 Ocak 1798'de

61 Knobelsdorf'un 19 Kasım 1797 tarihli mektubu.

62 Kral III. Frederik Wilhelm'in Knobelsdorf'a gönderdiği 21 Ocak 1798 tarihli yazı ve Knobelsdorf'un 25 Ocak tarihli mektubu. Bu mektupta, "Avusturya'ya karşı saldırıya yönelik hareket etmek üzere", Avusturya'ya karşı silahlara sarılmaya karar vermesi şartıyla Aubert Dubayet'in Bâbıâli'ye bu yönde umut verdiğini belirtmektedir.

63 Kralın Knobelsdorf'a gönderdiği 6 Mart 1798 tarihli yazısına göre. Bu yazıda şöyle demektedir: "Size özel bir haber vermek adına, Venedik hükümeti, sahip olma konusunda en ufak emare vermeksizin Korfu'ya hâkim olmayı açamladığını söylemek isterim".

ölümünden sonra Fransa'nın Bâbıâli nezdindeki maslahatgüzarı olarak yerine geçen General Saint Cyr arasında şiddetli açıklamalar yapıldı.

Fransa nasıl olur da Osmanlı İmparatorluğu'nun tabii düşmanı olan Avusturya'ya bu barışta bu kadar önemli ve Bâbıâli'ye uğursuzluk getirecek böyle avantajlar sağlayabilirdi, diye sordu reisülküttab.

Saint-Cyr ise: "Fransız hükümeti, uzun zamandır sırf minnettarlığını kazanmak ve barış akdedilirken Bâbıâli adına bazı fetihleri güvence altına almak için bir bahane bulmak amacıyla Bâbıâli'yi savaşa daha faal katılmaya ikna etmeye çalışıyordu. Şimdi ise Bâbıâli, Fransa'nın bütün telkinlerine kulaklarını ısrarla tıkadığından, kendisine de bazı avantajlar sağlaması için hükümetin elindeki bütün imkânları yok etti", diye cevap verdi[64].

Reisülküttab şimdilik bununla yetinmek zorunda kaldı. Lâkin Bâbıâli, diğer devletlerin, bilhassa Prusya'nın arabuluculuğuna ve yardımına güveniyordu. Knobelsdorf'a Kral II. Frederik Wilhelm'in ölümü (17 Kasım 1797) üzerine taziyelerini sunarken, reisülküttab bu hususu şu sözlerle dile getirdi: "Bâbıâli, eskiden beri ölen kralın söylediklerine göre hareket etmişti; şimdi ise büyük bir çaresizlik içinde Fransa'nın Bâbıâli'nin menfaatlerini feda ettiğini görüyordu; Avusturyalıların Dalmaçya'yı ve Fransızların Venedik adalarını ele geçirmiş olmalarından dolayı durumunun ne kadar tehlikeli olduğunun pekâlâ farkındaydı ama bu durumu değiştirmek elinde değildi; lâkin yeni kralın tahta çıktıktan sonra yardım edeceğini umut ediyordu; bu yüzden onun tavsiyesini istiyordu ve onun söyleyeceklerine göre, her iki devletin iyiliği için yapılması gerekenleri yapacaktı"[65].

Bu açıklama, Berlin'de olumlu ama oldukça soğuk karşılandı. Kral III. Frederik Wilhelm, Knobelsdorf'a hemen ilk mektubunda, kendisi hakkında söylediklerine teşekkür ederek: "Reisülküttaba benim adıma, Bâbıâli'nin şu anda sona ermiş olan yönetim altında Prusya'ya karşı daima gösterdiği dostça düşünceler karşısında tamamen âdil davranacağımı, babam olan kralın örneğini takip ederek dürüst bir sadakati muhafaza edeceğimi ve iki devlet arasında mevcut güveni ve samimi bağlılığı muhafaza etmek için hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğimi bildiriniz", diye yazdı. Bâbıâli, tarafsızlık ve ölçülülük sistemini devam ettirmeli ve çok büyük bir itibar bırakmayan silahlı kuvvetlerini iyi bir

64 Knobelsdorf'un 24 Şubat 1798 tarihli mektubunda bu görüşme hakkında verilen rapora göre.

65 Knobelsdorf'un 5 Şubat 1798 tarihli mektubu.

Manyalıların [Manyotların] beyi, Bonapart'a bu amaçla boyunun "bu büyük halka herhangi bir şekilde yararlı olabilmesi" için, Manya limanlarına birkaç Fransız gemisinin gönderilmesini istediğini bildiren bir temsilci yollamıştı[57]. General Bonapart, bu isteğe ülkenin diline hâkim ve durumuna aşina iki kişiyi, sözde 1675'de Korsika'ya göç eden Manya boyunun birer mensubu olan Dimo ve Nikolo Stafanopoli'yi[58], durumları daha ayrıntılı olarak gözlemlemeleri amacıyla Manya'ya göndererek karşılık verdi. Yanlarında kısa bir talimat ve Bonapart'ın Manya beyine yazdığı bir tavsiye mektubu ile 1797 sonlarında Ankona'dan gemiye bindiler; İyonya Adaları'nı ve Arnavutluk sahillerinden geçerek, Manya'da birkaç ay kaldıktan sorda 1798 ilkbaharında tekrar Fransa'ya döndüler.

Dimo, Paris'te Bonapart'a gözlemlemeyi başardığı herşeyi şahsen rapor etti. Gözlemlerinin en önemli sonucu, bütün bu ülkelerin, Arnavutluk, Rumeli, Mora, hatta İstanbul'a kadar, Osmanlıların boyunduruğundan kurtulmak istedikleri, fakat destek olmadan ayaklanmaya cesaret edemedikleri ve bu desteği İtalya'nın ve Fransa Cumhuriyeti'nin kurtarıcısı Bonapart'tan bekledikleri idi.

Dimo, Bonapart nezdinde diğer hususların yanısıra bilhassa şöyle demişti: "Yunanistan özgürlüğü haketmektedir ve bunu sizden beklemektedir. Hayret verici zaferlerinizin ve bundan da ziyade erdemlerinizin itibarı, bu halkları yüzyıllardır içinde bulundukları uyuşuk kölelik uykusundan uyandırdı; atalarının düşünceleri bu zaferler ve erdemlerle yeniden canlandılar ve boyunduruktan kurtulmak için her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdırlar. Lâkin sizin varlığınız, birkaç birliğiniz ve bir buluşma noktası olmadan, Türklerin tehdidi altında milletlerini yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirmekten endişe ediyorlar. Eskiçağ'ın bu en güzel milletini yeniden tesis etme onuru size, yalnızca size bahşedilmiştir. İtalya'yı kurtardınız ve ihtilâlin düşmanlarının öfke-

57 Bonapart'ın direktuvara gönderdiği 1 Ağustos 1797 tarihli yazı ve direktuvarın 23 Ağustos tarihli cevabı. Cevapta şöyle denmektedir: "Arnavutluk'a, Yunanistan'a Makedonya'ya ve Avrupa'da Türk İmparatorluğu'nun diğer vilayetlerine sağlamca ayak basmaktan başka hiçbir şey önemli değildir ve hatta özellikle Mısır gibi, bir gün bizim için çok faydalı olabilecek Akdeniz sahillerinden bile önemlidir".

58 Bu müstemleke hakkında ilginç ve anlaşıldığı kadarıyla nadir bulunan bir eser mevcuttur: "*Histoire de la Colonie Grecque établie en Corse par Nicolaos Stéphanopoli*", Paris 1826.

sini yendiniz, Fransa'yı kurtardınız ve İyonya Denizi'nin Rum adalarını Fransa Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası hâline getirdiniz. Oysa henüz yolun sonuna gelmediniz. Bizans sizi bekliyor. Varlığınız, büyük Yunan özgürlüğünün sınırlarını Trakya'daki Boğaz'a* ve Karadeniz'e taşımaya yeterli olacaktır".

Önemli olan, öncelikle Mora'yı ele geçirmekti; 15 bin Manyalının da katılacağı 10-12 bin kişilik bir ordu, Arnavutların kuzeyden buraya gelmelerini engellemek için birkaç firkateyn ve Anabolu önlerinde Türklerin ikmalini kesecek altı savaş gemisi ile bu kolayca yapılabilirdi. O zaman Yunanistan'ın kalan kısmı ve Hristiyan Arnavutluk'un tamamı da kendiliğinden ayaklanacaktı. Lâkin Mora ele geçirilmeden, İyonya Adaları da emniyet altında olmayacaklardı. Kırım'ı ele geçirmiş olan Rusya ve şu anda Dalmaçya'ya sahip olan Avusturya, Fransa'dan erken davranabilecekleri için, hiç zaman kaybedilmemeli idi. Bu yüzden acele etmeliydi. Zira Rumlar, Fransızların özgürlüğü olan gerçek özgürlükten başka bir şey istemiyorlardı. Adı ve varlığı, Rusların ve Avusturyalıların bütün silahlı kuvvetlerinden fazlasını başaracaktı[59].

Oysa görünen o ki Bonapart, biraz abartılı olan bu raporlara dayanarak, Rumlara karşı henüz yeterli bir güven kazanmamıştı ve o dönemlerde bütün düşüncesi ve faaliyetleri de Mısır seferine yoğunlaştığından bu meselenin çok önemli sonuçları olmadı.

Tabii ki Venedik'te Campo Formio Barış Antlaşması'nın haberi, büyük endişelere sebep olmuştu. Tam bir çaresizlik içinde artık bu hususta açıklama yapmaya bile cesaret edemiyorlardı. Fransa'nın Venedik'i tamamen terkettiğine ve tamamen Avusturya'nın eline bıraktığına dair acı sitemler, Bonapart tarafından aşağılama ile geri çevrildi. "En iyi şekilde soytarı olarak adlandırabileceğim bir avuç geveze için evrensel cumhuriyeti kurmaya değmeyeceğinin pekâlâ farkındayım. Venedikliler özgürlüğe hazır değiller; özgürlüğün değerini bilecek durumdaysalar ve ona sahip olmak için gerekli erdeme sahipseler, onlara bunu kanıtlamak için işte bu bir fırsattır. Varsınlar, özgürlüklerini savunsunlar! Ama görüyorum ki birer korkaklar. İstedikleri yere gidebilirler; onlara ihtiyacım yok"[60]!

---

* İstanbul Boğazı için kullanılır (çn).

59 Bu görev ile ilgili herşey, hem talimatlar hem de Bonapart'ın Manya beyine tavsiye mektubu (cilt I) ve ayrıca Dimo'nun eksiksiz raporları, II, 156-214, daha önce bahsedilen *Voyage* adlı eserde mevcuttur.

60 Daru, *aynı eser*, V, 439.

geçmek üzere İstanbul'a gelen General [Vasilij Stepavoniç] Tamara, Divân-ı Hümâyûn nezdinde çarın barışçıl niyetlerini bir kez daha yeniledi.

Rusya'nın, varlığı çok gerekli olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa tarafından yok edilmesine müsamaha göstermeyeceğini açıkladı. Gerek devlet menfaatleri gerekse ülkesinin doğal konumu, çarın Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi ile yakından ilgilenmesini gerektiriyordu; Fransızların buraya yerleşmesi ve Rusya'yı daima birinci düşmanı kabul eden bir devlete el uzatmaları, Rusya için tehlikeli olabilirdi. Oysa Bâbıâli, yalnızca çara yöneldiği takdirde, sürekli denize açılmaya hazır olan Rus donanmasının Karadeniz'de yardımına koşacağından emindi. Türkleri, uzun zaman önce Fransızlara karşı daha sert bir tutum takınmaları için teşvik etmiş ve onlara daima Rusya'dan donanmalarını teçhiz etmek üzere gerekli herşeyi temin etmek amacıyla imkânlar da sunmuştu. Türklerin donanması da Rus ve İngiliz filoları ile birlikte, Fransızların donanmasının karşısına çıkabilecek bir deniz gücü oluşturabilirdi[70].

General Tamara, bu teklifleri Bâbıâli'ye önce Knobelsdorf aracılığıyla dolaylı olarak, fakat daha sonra, tabii ki imkânsız olabileceği düşünülmesine rağmen Fansızların artık hiçbir şüphe bırakmayan Mısır seferinin etkisi altında, reisülküttaba doğrudan sundu[71]. Mısır seferinin hem Rusya ve İngiltere'ye hem de Bâbıâli'ye yönelik olduğu hakkında artık hiçbir şüphe kalmamıştı. Bonapart, direktuvar ile yazışmalarında bunu açıkça dile getirmiş ve direktuvar da bu yöndeki fikirlerini eksiksiz olarak kabul etmişti.

Dışişleri bakanı 1797 Eylül'ünde şöyle yazıyordu: "Mısır'a gelince, bu yöndeki fikirleriniz çok büyük ve yararları mantıklıdır. Size bu hususta daha ayrıntılı olarak yazacağım. Bugünlük, Mısır fethedildiği takdirde, bunun bu talihsiz ülkede sürekli olarak yenilenen Rus ve İngiliz entrikalarını engellemek için yapılması gerektiğini söylemekle yetineceğim. Türklere verilen böylesine büyük bir hizmet, bize orada her türlü üstünlüğü sağlamalarına ve ihtiyaç duyduğumuz bütün ticarî avantajları vermelerine sebep olacaktır. Müstemleke olarak

70 General Tamara'nın sözlü açıklamalarına göre, Knobelsdorf'un 11 Nisan, 9 ve 25 Haziran ile 10 Temmuz 1798 tarihli mektupları.

71 Mesela Nisan sonunda Berlin'de Bonapart'ın Mısır ile ilgili niyetleri hakkında o kadar az bilgi vardı ki kral, Knobelsdorf'a gönderdiği 20 Nisan tarihli bir mektupta bundan yalnızca bir söylenti olarak bahsediyor ve şu sözleri ekliyordu: "Fakat bu proje öylesine saçma ki benim ona mantık katabilmem imkânsız".

Mısır, kısa sürede Antillerin ürünlerinin yerine geçebilir ve bize ticaret yolu olarak, Hindistan ile ticaretin yolunu açar"[72].

Anlaşılan o ki Divân-ı Hümâyûn'un Rusya'ya karşı ezelden beri duyduğu şüphe, General Tamara'nın tekliflerini hemen kabul etmesini engellemişti. Oysa reisülküttab, sonunda Knobelsdorf'un daimî ısrarları karşısında, yalnızca Rus kabinesine Bâbıâli'nin gönüllü olduğunu bildirmek üzere St. Petersburg'a bir kurye göndermekle kalmayıp, Karadeniz filosunun komutanı Amiral Uşakov'a da şimdilik her halükârda denize açılmaya hazır beklemesini emretmesi için General Tamara'ya yetki verdi. Knobelsdorf aynı zamanda Bâbıâli'ye, Fransızları önceki Venedik adalarından kovması için Rusların yardımına başvurmasını ve daha sonra bu adalara örneğin Dubrovnik gibi Bâbıâli'nin hükümranlığı altında kendi yönetimlerini vermesini tavsiye etti[73].

St. Petersburg'da Bâbıâli'nin Rusya ile Fransa'ya karşı bir ittifak akdetmeye meyilli olduğu haberi tabii ki çok olumlu karşılandı. Hemen çarın Bâbıâli'yi bütün silahlı kuvvetleri ile desteklemeye hazır olduğu ve İngiltere'yi de bu ittifaka dahil etmek için adımlar attığı söylentisi yayılmaya başladı. Ren Nehri kıyılarında sefere çıkacak en az 60 bin kişilik bir yardımcı ordu temin ederken, aynı güçte bir yardımcı ordu İtalya'ya gönderilecek ve bir üçüncüsü Galiçya'ya girecekti. İngiltere de aynı zamanda 15 savaş gemisinden oluşan bir donanmayı Şark'a gönderecekti. Her ikisi daha sonra, her iki devletin donanmalarının Fransa'ya karşı yürütülen savaş süresince Çanakkale Boğazı'ndan serbest geçiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün limanlarına serbest girişinin sağlanması şartıyla Bâbıâli'nin mevcut topraklarının garantisini üstleneceklerdi. İngiltere, çara savaş süresince bir defaya mahsus olmak üzere 300 bin sterlin ve aylık 100 bin sterlin parasal yardım vadetmişti. Ayrıca Prusya da bu ittifaka katılmaya davet edilecekti[74].

Çar, bu arada sanki kayıtsız şartsız bir özveride bulunuyormuş gibi hareket ediyordu. Tamara aracılığıyla, Bâbıâli'yi sakinleştirmek için, herhangi bir fetih düşünmediğini bildirdi; tek amacı, Fransızları dizginlemek ve Avrupa'yı onların nefret uyandıran prensiplerinin korkunç etkisinden kurtarmaktı; bu

72 Daru, *aynı eser*, VII, 397, 408, 410 ve 419.

73 Knobelsdorf'un 25 Temmuz ve 10 Eylül 1798 tarihli mektupları.

74 Kral III. Frederik Wilhelm'in Knobelsdorf'a gönderdiği 7 ve 24 Ağustos ile 7 ve 21 Eylül 1798 tarihli mektuplar.

duruma getirmeli idi. "Bütün zayıflıklarına rağmen", diye bitirdi mektubunu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun benimle ilgili olumlu tutumunu muhafaza etmek, benim için çok önemlidir"[66].

Daha sonra İstanbul'da Prusya'nın İngiltere ve Rusya ile Campo Formio Barış Antlaşması'nın hükümlerini iptal etmek ve Venedik Cumhuriyeti'ni yeniden tesis etmek için bir ittifak kurduklarına dair söylentiler yayılınca, Prusya kralı bu söylentileri derhal Knobelsdorf aracılığıyla yalanlattı. Şu anda bütün dikkatini, Kuzey Almanya'nın tarafsızlığını muhafaza etmesine verdiğini ve kısa bir süre önce Fransa direktuvarının da bunun öyle olacağını kesin olarak vadettiğini bildirmesini istedi[67].

Bunun üzerine Bâbıâli, en azından Avusturya'ya karşı tek başına savaşacakmış gibi bir tutum içine girdi. Geniş kapsamlı hazırlıklara başladı ve yine hâllerinden memnun olmayan Macarların ayaklanacağını umut etti. Bâbıâli tercümanı, asi Macarlarla sürekli irtibat hâlinde olduklarını Knobelsdorf'a doğrudan itiraf etti. Macarlar, diyordu, daha imtiyazlarını ihlal eden Kayser II. Josef'in zamanından beri öfkeliydiler; halefleri mevcut şartlar altında şikâyetlerini mecbur oldukları için yerine getirmek zorunda kalmış olsalar bile, Macarlar bu hanedanın adaletsiz davranışlarının pekâlâ farkındaydılar ve bu yüzden de ilk fırsatta yine baskı rejimine geri döneceklerinden endişe ediyorlardı.

Knobelsdorf'a göre, bir anda 80 bin askerini sefere çıkartmayı planlayan Bâbıâli'nin bu kararlı tutumu, gerçekten de Viyana sarayının sinsi siyasetini yumuşatmanın tek yolu idi. Ayrıca Bâbıâli'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun eskiden sahip olduğu saygıyı yeniden kazanma hususunda ciddi olduğunu düşünüyordu. Zira mevcut kriz döneminde, bilhassa son derece öfkeli olduğu Avusturya'ya karşı eline iyi bir fırsatın geçmiş olduğunu umut ediyordu. Ayrıca Viyana kabinesi de Bâbıâli'nin bu tehditkâr tutumuna karşı ilgisiz görünmüyordu. Avusturya elçisi, göze batan hazırlıkları hakkında defalarca açıklama istedi, ama her seferinde yalnızca Rumeli'deki eşkiya çetelerine ve Vidin âyanı asi Pazvandoğlu'na yönelik olduklarına dair kaçamak cevaplar aldı[68].

---

66 Kral III. Frederik Wilhelm'in 5 Şubat 1798 tarihli mektubu.

67 Knobelsdorf'un 10 Ocak tarihli mektubu ve kralın Knobelsdorf'a gönderdiği 20 Şubat 1798 tarihli yazı: "Benim çabalarım Kuzey Almanya'nın tarafsızlığını denetlemekle sınırlı kalıyor ve henüz daha yeni, direktuvarın saygı gösterileceği olumlu geri çekilme icraasını öğrenmekten tatmin oldum".

68 Knobelsdorf'un 10 ve 25 Ocak 1798 tarihli mektupları.

Ne yazık ki Bâbıâli'nin bu hareketleri, elinde imkânlar bulunmasına ve bilhassa maliyesi gayet iyi durumda olmasına, Knobelsdorf'un ve Rus elçisinin Avusturya'yla Fransa'ya karşı kışkırtmaları da eksik olmamasına rağmen, cesaret dolu kararlarının ve beklentilerinin çok arkasında kaldı. Lâkin tek başına bir şey yapmaya cesaret edemiyor ve bu yüzden daima Prusya'nın, her iki devlet için, ortak düşmanları Habsburg hanedanının gücünü arttırmasını engellemek gibi çok önemli olan bir meselede Bâbıâli ile bağlantı hâlinde olması gerektiğinde ısrar ediyordu. Bu esnada ayrıca Prusya ve Rusya arasında, kendi ifadesine göre, Avrupa'da düzeni tekrar sağlamak amacıyla yapılacak bir ittifaka güveniyordu.

Kral, bu meselede yine hiçbir şey duymak istemiyordu. Bâbıâli, kendini her halükârda saygı uyandıracak bir savunma durumuna geçirmeli, fakat daha ileri gitmemeli idi. Zira akıllı davranarak, Avrupa'nın zaten karışık olan meselelerini daha da karıştıracak herşeyden kaçınmalı idi. Avusturya'ya karşı silahlarına sarıldığı takdirde, Rusya ile savaş kaçınılmaz olacaktı. Her ikisine karşı aynı anda savaşması ise imkânsızdı. Kendisi, yani Prusya kralı ve Rusya arasında akdedilmesini beklediği ittifaka gelince, Rusya ile her ne kadar iyi ilişkiler içinde olmayı arzuluyorsa da kendini bir ittifakla Rusya'ya bağlamak istemiyordu. Diğer devletler tarafından da saygı gösterildiği sürece, kesin olarak bir kez kabul ettiği barış ve tarafsızlık sisteminde ısrar etmeye devam edecekti. Ayrıca genel olarak Bâbıâli'nin hazırlıklarının, sırf başkomutanlığını General Bonapart'ın bizzat üstlenmek istediği bir Fransız yardımcı ordusunu kabul etmesini sağlamak için, Bâbıâli'yi Rus çarının Pazvandoğlu'nun ayaklanmasını Çariçe II. Katerina'nın Bizans İmparatorluğu'nun yeniden tesis edilmesine dair eski planını yerine getirmek üzere kullanacağına ikna etmeye çalışan Generaller Dubayet ve Saint Cyr'in kışkırtmalarının bir sonucu olduğuna inanılıyordu[69].

Oysa çok geçmeden, Çar Paul'un Bâbıâli'ye karşı hiç de düşmanca bir tutum içine girmeye niyetli olmadığı; aksine Fransa'nın Şark'ta, bilhassa Rusya'nın Karadeniz'deki ticaretini tehlikeye atacak şekilde gitgide artan nüfûzunu engellemek için, elinden geleni yapmaya azimli olduğu anlaşıldı. 1798 sonunda, bu arada padişah tarafından 35 bin akçe tutarında değerli bir tabaka hediye edilerek çok olumlu bir şekilde azledilen Kuçubey'in yerine yeni sefir olarak

69 Knobelsdorf'un 10 Ocak tarihli mektubu ile Kral III. Frederik Wilhelm'in 23 Mart ve 6 Nisan 1798 tarihli yazıları.

İngiliz hükümeti buna gönüllü oldu ve Rusya da bu meseleyi aynı zamanda büyük çabalarla yürüttüğünden, bu hususta yapılan müzakereler kısa sürede istenen hedefe vardı. Rusya ile ittifak antlaşması akdedildikten yalnızca birkaç gün sonra, 5 Ocak 1799'da, yine İstanbul'da iki devlet arasında bir savunma ittifakı imzalandı. Antlaşma, genelde Rusya ile yapılan ittifak antlaşması ile aynı hükümleri içeriyordu[80]. Lâkin temin edilecek yardım hakkında kesin bir şey öngörülmüyordu. Bu husus 4. maddeye göre, "iki devlet arasında mevcut güven ve samimi dostluk prensibine göre" belirlenecekti. 9. maddede ise ittifakın ana amacı, açıkça "Fransa'nın Mısır'la ilgili niyetlerini engellemek ve Doğu Akdeniz ile Akdeniz'de ticaretini yok etmek" olarak belirlendi. Bâbıâli bu amaçla yalnızca Fransızlara bütün limanlarını kapatmakla kalmayıp, en az 100 bin kişilik bir orduyu ve gerektiğinde bütün silahlı kuvvetlerini sefere çıkartacak ve donanmasının da İngiliz donanması ile birlikte hareket etmesini sağlayacaktı. İngiltere ise yalnızca düşmanın deniz gücüne eşit olan ve düşmanın Osmanlı İmparatorluğu'na bütün saldırılarını engelleyebilecek kudrette bir deniz gücü temin etmeyi taahhüt ediyordu.

Aynı esnada, 29 Aralık 1798'de, Rus çarı da İngiltere ile icrası daha sonra, 1799 Temmuz'unda bir tenkihnâmeyle daha kesin bir biçimde düzenlenen geçici bir ittifak ve parasal yardım antlaşması akdetmişti[81]. Bu antlaşmanın ana hükümleri, Hollanda'da müşterek bir harekât için, Rusya'nın İngiltere tarafından 30 bine yükseltilecek 17.593 kişilik bir yardımcı kıta sağlaması idi. İngiltere ayrıca söz konusu Rus birlikleri Reval'a vardıklarında, 88 bin sterlin ödeyecekti ve savaş süresince aylık 44 bin sterlin parasal yardımda bulunacaktı. Lâkin İngiltere'nin Rus birliklerine temin edeceği erzaklar, bu parasal yardımlardan kesilecekti, vs.

Ayrıca aynı dönemde, 29 Haziran 1799'da özel olarak St. Petersburg'da imzalanan bir açıklamada, Prusya bu ittifaka katılmayı ret ve kesin tarafsızlık sisteminde ısrara devam ettiğinden, aslında Prusya ile birlikte Fransa'ya karşı hareket etmesi planlanan 45 bin kişilik Rus yardımcı ordusunun müşterek harekâtların iyiliği için her yerde ortak düşmana karşı kullanılabileceği belirtiliyordu[82].

80 Burada, antlaşmanın yine Devlet Gizli Arşivi'nde Knobelsdorf'un 30 Kasım 1799 tarihli mektubunun ekinde verilen ve Martens, *aynı eser*, s. 330 ve devamındaki suretten çok daha doğru olan el yazması özgün bir suretini kullanıyoruz.

81 Her ikisi için bk. Martens, *aynı eser*, s. 327 ve devamı.

82 Bu açıklama için bk. Martens, *aynı eser*, s. 329.

Prusya ise ne Rusya'nın ve İngiltere'nin telkinleri ne de Bâbıâli'nin ricaları karşısında bu üçlü ittifaka katılmaya ikna oldu. Bâbıâli, gerçekten de Berlin kabinesi ile iyi ilişkilerini mümkün olduğunca muhafaza etmek ve pekiştirmek için sonsuz çabalar gösteriyordu. Prusya'ya kayıtsız şartsız sadakat gösteren Reisülküttab [Mehmed] Râşid Efendi'nin 4 Mart 1798'de ölümü bile bu açıdan sistemin değişmesine sebep olmadı. Zira halefi [Ahmed] Âtıf Efendi, onun bıraktığı yoldan devam etti.

Râşid Efendi'nin ölümü, genel olarak önemli bir kayıp olarak görülüyordu. Zira Türk devlet adamları arasında yalnızca Avrupa'nın siyasî durumunu ve her bir büyük devletin menfaatlerini kesin ve doğru bir biçimde idrak etmekle kalmayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu devletlerle ilişkilerini ve bağlantılarını da doğru değerlendirmeyi başarabilen tek kişi kabul ediliyordu. 15 yıldır Râşid Efendi'nin tam güvenine sahip sâdık bir çalışanı olarak bütün işlerden haberdar olduğu için Âtıf Efendi onun yerini biraz olsun doldurmayı başardı.

İlk faaliyetlerinden biri, Knobelsdorf'a, Bâbıâli'nin bütün meselelerde kralın tavsiyelerini sorgulamadan takip etme kararını devam ettireceğine dair güvencesini yenilemek oldu. Bu yüzden, her halükârda kara ve deniz güçlerini hazır tutmayı uygun görmesine rağmen, kesin tarafsızlık sisteminden vazgeçmeyecekti[83]. Kral, Bâbıâli'nin bu tutumunu onaylıyordu ve Mısır'da saldırıya uğraması hâlinde, kendini var gücüyle savunmasını öğütlüyordu; Bâbıâli'ye daima iyi hizmetlerle destek verecekti, ancak tarafsızlık sistemini bozamazdı[84].

Mısır gerçekten de Fransızların saldırısına uğradığında ise reisülküttab, Knobelsdorf'tan kralı savaşa daha faal katılması için ikna etmesini istedi. Temmuz ayı başında, Fransızların Mısır'ı bir kez ele geçirdiklerinde, Atina Cumhuriyeti'ni ve Yunanistan'ın bütün diğer ülkelerini, hatta Lehistan'ı bile yeniden tesis edeceklerini ve engellenmedikleri takdirde silahlarını iki kutba kadar taşıyacaklarını belirtti. Dolayısıyla Türkiye'nin endişe duyduğu herşey, bütün devletlerin başına gelebilirdi. Bâbıâli bu yüzden menfaatlerini kendi menfaatleri gibi düşündüğü kraldan, artık sözüne hiç kimsenin güvenmediği ve bütün kralların ve idarelerin düşmanı olan bu sadakatsiz milleti ezmek için,

---

83 Knobelsdorf, 10 Mart 1798 tarihli mektubunun sonunda bütün dünyanın Bâbıâli'nin kararlı tutumu karşısında şaşkınlık içinde olduğunu belirtmekte ve şu sözleri eklemektedir: "Aslanın uyandığı burada söyleniyor ve bu haklıdır. Majestelerinin düşmanlarına karşı yakında sir bana imkân sağlayabilir mi"?

84 Kralın 20 Temmuz 1798 tarihli mektubu.

amaca ulaşmadan savaşı sona erdirmeyecekti[75]. Ayrıca Amiral Uşakov'a da donanması ile hemen İstanbul Boğazı'na gelme emri verildi. Uşakov Eylül başlarında Boğaz'a geldi ve 5 Eylül'de müminlerin hayret edici bakışları altında Büyükdere'ye demir attı.

Rus donanmasının aniden ortaya çıkışı, Divân-ı Hümâyûn için de oldukça rahatsızlık verici oldu. Derhal donanmanın burada ne kadar kalmayı düşündüğünü sordurttu. Amiral: "Talimatlarına istinaden, padişahın emirlerine göre hareket edecekti ve bu yüzden her an daha ileri gitmeye hazır" olduğu cevabını verdi. Değerli bir pırlanta tabaka ve padişahın nazik bir iltifatı ile amiralin gönlü hoş tutulmaya çalışılıyordu. Ayrıca Takımadalar'a doğru yola çıkmak üzere 19 Eylül'de tekrar yelken açtı[76].

Aynı dönemde Rusya ve Bâbıâli arasında resmî bir ittifak için yapılan müzakereler henüz sonuçlanmamıştı bile. General Tamara'ya ancak 16 Ekim'de, aşağıdaki üç şart altında ittifakı akdetmek üzere gerekli vekâletler verildi: 1) Bâbıâli, İstanbul Boğazı'ndan geçtiği anda, Rus donanmasının masraflarını üstlenmeyi taahhüt edecek, 2) Amiral Uşakov'un donanması eski Venedik adalarını ele geçirmek için kullanılacak ve 3) Rus donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan geçişi, hiçbir yönden önceki antlaşmaların hükümlerinin geçerliliğini etkilemeyecekti. Çarın, Prusya'yı da içine çekmek istedikleri İngiltere ve Bâbıâli ile üçlü ittifakını büyük bir çabayla yürütmek istediği özellikle vurgulanıyordu[77].

Rus toplarının tehdidi altında, Bâbıâli'nin fazla seçme şansı olmadı. İttifak antlaşmasının imzalanmasını daha yılın sonuna kadar geciktiren bir dizi itirazlarda bulunmasına rağmen, antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Nihayet 23 Aralık 1798'de[*] antlaşma İstanbul'da imzalandı.

Antlaşmanın giriş bölümünde açıkça belirtildiği üzere, bu yalnızca bir savunma ittifakı olacaktı[78]. 1. maddeye istinaden, her iki devletin düşman-

75 General Tamara'nın açıklamalarına göre, Knobelsdorf'un 25 Eylül 1798 tarihli mektubunda, amacı şu şekilde belirtilmiştir: "Fransızları hizaya getirmek ve onların iğrenç prensiplerinin şeytanî etkisinden Avrupa'yı kurtarmak. Ve o, ancak bu amacı elde ettikten sonra savaşı bitirecektir".

76 Knobelsdorf'un 10 ve 19 Eylül 1798 tarihli mektupları.

77 Knobelsdorf'un 6 Kasım 1798 tarihli mektubu.

* Eski stildir. 26 Receb 1213= 3 Ocak 1799 olacak (çn).

78 Knobelsdorf'un Kraliyet Gizli Arşivi'nde bulunan 22 Mart 1799 tarihli mektubunun ekinde verilen, Martens, "*Receuil de Traités*", Göttingen 1801, VII, 314 ve devamında

ları ve dostları aynı olacak, her ikisi de müştereken genel huzuru yeniden tesis etmek için çalışacaklardı. 2. maddede Yaş Barış Antlaşması, sanki ittifak antlaşmasına kelimesi kelimesine dahil edilmiş gibi yeniden onaylandı. 3. madde, her iki devletin topraklarını karşılıklı olarak garanti ettiği gibi, Bâbıâli açısından Mısır seferinden önceki toprak mevcudiyeti garanti ediliyordu. Ayrıca 4. maddeye istinaden, diğer devletler bu ittifaka katılıma ancak antlaşma devletlerinden hiçbirinin bir olumsuzluk yaşamaması veya topraklarının bundan dolayı azalmaması şartıyla davet edileceklerdi. 5. ve 6. maddelere göre, yalnızca saldırıya uğrayan tarafın kesin talebi üzerine karşılıklı olarak verilecek yardımlar, bu yardımların birliklerle ve gemilerden oluşması hâlinde, talep tarihinden itibaren üç ay sonra temin edileceklerdi. Parasal yardımlar, savaş ilân edildikten sonra, barış antlaşması yapılana kadar aylık taksitler hâlinde ödenecekti. Sonraki iki madde, 7. ve 8. madde, müşterek savaş harekâtları ve barışın akdi hakkındaki mutabakat ile ilgili idi. 9. maddeye göre, yardımı talep eden taraf, sınırı aştıkları anda birliklerin masraflarını karşılayacaktı. Aynı şekilde 10. maddeye göre, İstanbul Boğazı'na girdiği andan itibaren donanmanın da masraflarını karşılayacaktı. Ayrıca savaş boyunca gemilere ilgili devletin bütün limanlarına serbest giriş hakkı tanınacaktı. Elde edilen ganimetler, 11. maddeye göre, ilgili birliklere ait olacaktı. 12. maddede ise fetihlerden açıkça feragat ediliyordu ve diğer devletlerin, bilhassa kayser ve İngiltere ile Prusya krallarının da bu adil ve iyileştirici ittifaka davet edilmeleri öngörülüyordu. Son olarak 13. madde, süre bitiminden önce muhtemel yenilemeler saklı kalmak üzere, bu ittifakın süresini sekiz yıl olarak belirliyordu.

Lâkin 12. maddeye göre diğer devletlerin de bu ittifaka katılmaya çağrılması, yalnızca İngiltere açısından istendiği gibi gitti. Bilindiği gibi, San James kabinesi kendi menfaati açısından, Mısır seferine karar verildiğinde, Fransa'ya karşı silahlarına sarılmıştı. Amiral Nelson ilkbaharda donanmasıyla Akdeniz'e açılmıştı ve İstanbul'daki İngiliz maslahatgüzarı Spencer Smith Divân-ı Hümâyûn'a bu durumu bildirdiğinde, Bâbıâli, Fransızların Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmaları hâlinde hükümetini İngiliz donanmasını Osmanlı donanması ile birlikte hareket ettirmeye ikna etmesini rica etti[79].

bazı önemli hataların da mevcut olduğu suretten çok daha ayrıntılı olan ve muhtemelen İstanbul'dan gönderilmiş el yazması bir suretten aktarılmıştır.

79 Knobelsdorf'un 10 Temmuz 1798 tarihli mektubu.

soğukluk baş gösterdi. Berlin'deki Osmanlı sefiri Aziz Efendi, 29 Ekim 1798'de aniden vefat ettiğinde kral, yerine başkasının gönderilmemesini istedi ve Bâbıâli de, kendi kanaatince, Berlin sarayı nezdindeki menfaatlerini yeterince korumadığı ama 100 bin akçenin üzerinde bir masrafa yol açtığı için Aziz Efendi'den pek memnun değildi. Kral bu yüzden Knobelsdorf'tan Şarklıların gururunu kırmadan, yalnızca rahatsızlık verici bir mersaimden başka bir şey olmayan ve gerçek bir yarar getirmeyen bir misyonu tamamen geri çevirip çeviremeyeceğini denemesini istedi[90]. Bu hususta yapılan müzakerelerden sonra, en azından şimdilik Berlin'e Mehmed Esad Efendi adında bir maslahatgüzarın gönderilmesinde mutabakata varıldı ve kral da bununla tatmin olacağını açıkladı[91].

Tabii ki bu şartlar altında Bâbıâli'nin kralı Rusya ve İngiltere ile yaptığı ittifak antlaşmalarına istinaden koalisyona katılmaya ikna etmek için attığı adımlardan bir şey beklenemezdi. Reisülküttab ise hâlâ bütün kralların ve bütün meşru yönetimlerin düşmanı olan gayrimeşru Fransız idaresini yok etmekten başka bir amaç taşımayan ittifakın başına geçmesini istediğini söylüyordu.

Knobelsdorf'a Rusya ile akdedilen ittifak antlaşmasını resmî olarak bildirirken, Bâbıâli'nin hiçbir şeyi bu şekilde iki devlet arasında mevcut dostluk bağlarını pekiştirmek kadar istemediğini belirtti. Fransa'ya karşı bir saldırı savaşı yürütmek değil, Fransa'nın saldırılarına sağlam bir sed çekmek istiyorlardı. Kral, kılıcını çekmek zorunda değildi; tehditkâr bir gösteri bile Fransa'yı âdil ve uygun bir barışa zorlamaya yeterli olacaktı; Bâbıâli ile hemen ittifak yapılmasa bile, bu yönde yapılacak müzakereler bile Fransa'nın gözünü boyayacaktı, vs[92].

Lâkin Berlin kabinesi, Bâbıâli'ye dostluğunun ve güveninin bu yeni delili için teşekkürlerini sunmakla yetindi. Kral, bu arada Bâbıâli'nin Rusya ile akdettiği ittifaka ait hükümlerin bazı maddelerde çok belirsiz olduğunu ve çok farklı yorumlara yol açabileceğini düşünüyordu; dolayısıyla ittifakın getirdiği avantajların Türklerin tarafında olamayacağı açıkça görülebiliyordu[93]. Lâkin

90 Knobelsdorf, 3 Aralık 1798 tarihli mektubunda şöyle demektedir: "Bütün elçileri Bâbıâli'ye yüklü bir paraya mâl oldu ve Bâbıâli bundan çok az fayda sağladı". Ayrıca kralın 7 Ocak 1799 tarihli mektubu.

91 Kralın 18 Şubat ve 9 Mart 1799 tarihli mektupları.

92 Knobelsdorf'un 24 Kasım 1798 ve 12 Ocak 1799 tarihli mektupları.

93 Kral 8 Mart 1799 tarihli mektubunda Knobelsdorf'a, Bâbıâli'ye kendisinin Rusya ile yapılan antlaşma hakkındaki bu düşüncelerini hissettirmemesini sıkıca tembihlemektedir.

Bâbıâli'ye dostluğunun bir karşı delilini sunmak için, kral da Londra ve St. Petersburg kabineleri ile, siyasetini belirleyen müzakerelerin sonuçlarını bildirmeye hazırdı.

Bu müzakerelerin İngiltere açısından amacı, öncelikle Hollanda'yı ve sınır ülkelerini Fransızlardan kurtarmak, Hollanda başkanlık hanedanını yeniden kurmak ve bu yönde Fransa'ya karşı güvenli bir sınır elde etmek için kralı, Fransa'ya karşı saldırı ittifakına ikna etmekti. Rusya, 45 bin kişilik bir yardımcı kıta, İngiltere ise para ve donanmasını teklif etmiş, fakat her ikisi de kesin taahhütlerde bulunmamışlardı. Lâkin kralın konumu ve içinde bulundukları genel durum, bunu kabul etmesine izin vermemişti. Öncelikle Avusturya'nın iki yüzlü davranışları, bilhassa Napoli ile Sardunya'yı gözden çıkartırken ve Ehrenbreitenstein Kalesi'ni savunmazken, Fransa'yla gizli müzakereleri, kralın böyle bir şeyi kabul etmemesine sebep olmuştu. Bu şartlar altında bir saldırı savaşına katılamazdı. Lâkin Kuzey Almanya'yı korumak gibi üstlendiği büyük görevi yerine getirmeye devam etmekle kalmayıp, kendi ülkelerini yeterince güvence altına aldıktan sonra sistemini daha da genişletmeye çalışacaktı.

Bu arada Bâbıâli'nin Fransız İhtilâli'nin Avrupa'ya hâlâ getirebileceği tehlikelere dair düşüncelerine tamamen katılıyordu ve bu yüzden Rusya ile İngiltere'ye zamanı geldiğinde ve kesin olarak yardımlarına güvenebileceği anda bir saldırı ittifakı teklif etmeye hazırdı. Bu ittifakın ana amacının yerine getirilmesi, yani Kuzey Avrupa'da huzurun korunması ve Prusya'nın kendini kabul etmek zorunda hissettiği sisteme aykırı her türlü aceleci saldırıdan kaçınılması şartıyla her iki ülke ile müzakerelere hemen yeniden başlayabilirdi. Bir saldırı ittifakı, Prusya Monarşisi'nin ve bütün Kuzey Avrupa'nın menfaatlerini tehlikeye atabilirdi; oysa asıl önemli olan, Fransa'nın yok edici planlarını, Bâbıâli'nin istediği gibi, bütün yönetimlerin güvenliğini aynı şekilde sağlayabilecek göz alıcı bir savunma ile karşılamaktı. Ayrıca eski bir müttefiki olarak, istediği gibi bütün Avrupa'nın iyiliği için kalıcılık ve kesinlik kazandığı anda Bâbıâli'yi hiç vakit kaybetmeden St. Petersburg ve Londra saraylarına yapacağı karşı tekliflerinin amacı olan ittifaka katılmaya davet edecekti. Knobelsdorf, bunları reisülküttaba sözlü olarak bildirebilir, aynı zamanda Londra ve St. Petersburg ile devam eden müzakereler hakkında daha ayrıntılı bilgi vereceğini vadedebilirdi[94].

94 Kral III. Frederik Wilhelm'in 22 Mart 1799 tarihli mektubu.

kendisiyle her zamankinden daha yakın ilişkiler kurmasını rica ediyordu; Osmanlı İmparatorluğu, kendini tamamen kralın ellerine bırakmaya hazırdı; herkesin iyiliği için Bâbıâli'den yararlanmalı idi, zira Bâbıâli de bütün silahlı kuvvetlerini buna adayacaktı[85].

11 Ağustos'ta Ziştovi Kongresi'nde Osmanlı'nın murahhaslığını üstlenmiş olan [İbrahim] İsmet Bey'in de katıldığı bir görüşmede ise reisülküttab daha da ısrarlı bir tutum içine girdi. Kral Büyük Frederik zamanlarından beri, diye açıkladı burada, Prusya kralları daima Avrupa'daki dengenin nöbetçileri olmuşlardı. Kralın babası, Bâbıâli'ye saygı uyandıran duruşu ile Avusturya'ya kaptırdıkları kaleleri geri kazandırmıştı. Şimdi Avrupa'nın tamamı, Avrupa'yı sadakatsiz Fransız milleti tarafından tamamen yok edilmekten koruyacak kişi olarak gözlerini krala çevirmişti. Bâbıâli, kendini zaman zaman Fransa'ya biraz fazla meyilli olmakla suçlayabilirdi ama aradan geçen bunca yüzyıldan sonra dostu olarak gördüğü bir millete karşı ilgisiz görünmek için kendini aşması gerekmişti. Kral ise Bâbıâli'yi bu krizde yalnız bırakmamalı idi. Zira Mısır'ın Fransızlar tarafından ele geçirilmesinin, Campo Formio Barış Antlaşması'nın gizli bir maddesine istinaden yapıldığından, dolayısıyla Avusturya tarafından bir şaşırtma ile destekleneceğinden endişe ediyordu. Dolayısıyla kral, Avusturya'ya karşı Fransa lehine böyle bir şaşırtmaya teşebbüs ettiği takdirde, Avusturya'ya saldırmalı idi. Ayrıca Rastatt'taki barış müzakerelerini de mümkün olduğunca uzatmalı idi. Zira barış kesin olarak akdedilmediği sürece, bu da Fransa'yı ordusunun bir kısmını meşgul etmeye zorlayacak bir şaşırtma olacaktı.

Knobelsdorf, kralın Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiliği için muhakkak elinden gelenin en iyisini yapacağına dair basit bir açıklama ile yetindi ve aynı zamanda, Avusturya ve İngiliz sefirleri –Spencer Smith, aynı yılın ortalarına doğru yetkili sefir olarak terfi etmişti– kendisini ne kadar zorluyorlarsa o da Divân-ı Hümâyûn'un Fransa'ya savaş ilân etmemesini sağlamak için o denli çok çaba gösteriyordu[86].

İngiltere'nin ve Rusya'nın İstanbul'daki nüfûzunun ağırlığından rahatsız oldukları ve örneğin, Rusya ile yapılacak ittifakla ilgili müzakereler Knobelsdorf'tan saklandığı için, Bâbıâli'nin o dönemde çok hoş karşılanmadığı Berlin'de, oradaki Osmanlı sefirinin Fransa'ya savaş ilân edildiğine dair 11 Ağustos'ta yap-

85 Knobelsdorf'un 10 Temmuz 1798 tarihli mektubu.

86 Knobelsdorf'un 15 Ağustos 1798 tarihli mektubunda 11 Ağustos tarihli görüşmenin ayrıntılı raporu verilmiştir.

tığı resmî bildirim oldukça soğuk karşılandı[87]. Reisülküttab bu yüzden Prusya ile bir ittifakın kurulmasında her zamankinden daha fazla ısrar edince, sert bir olumsuz cevap aldı.

Kralın bu amaçla Knobelsdorf'a gönderdiği mektupta şöyle deniyordu: "Babam kral, Bâbıâli'nin kendisinden talep ettiği bir ittifakı Bâbıâli'nin tamamen tarafsız davrandığı bir dönemde reddetmeyi uygun gördüyse, Fransa ile açık bir savaşa girmek üzere olduğu bir zamanda, mevcut karışıklıklar altında benim bunu kabul etmem mümkün değildir. Reisülküttab yine de beni bu yeni koalisyona çekmeyi ve bu meseleye tekrar geri dönmeyi umut ediyorsa, kendisine hiç tereddütsüz kısa süre önce burada iki imparatorluk sarayıyla yapılan müzakerelerin sonuçlarını ve mevcut şartlar altında ve Fransızlar Kuzey Avrupa'da kabul ettiğim tarafsızlık sistemiyle bundan kaynaklanan yetki sınırına saygı gösterdikleri sürece Almanya'nın bu ilgi çekici kısmı ile kendi ülkelerimin huzurunu bozmayacağıma, insanlarımın acılarını bu şekilde arttırmayacağıma dair kesin açıklamamamı hatırlatabilirsiniz. Şimdilik kesin kararım budur. Tabii ki kararımda değişiklikler olabilir, fakat bu, tamamen şartlara ve hadiselerin önceden tahmin edilmesi imkânsız gidişatına bağlıdır"[88].

Kralın bu kararı İstanbul'a gelmeden çok önce Knobelsdorf, Bâbıâli'yi mevcut şartlar altında Prusya'yı koalisyona katılmaktan meneden sebeplerin önemine ikna etmeye çalışmıştı. Bilhassa kralın böyle bir şeyi kabul ettiği takdirde Fransa'nın bütün silahlı gücünü kendi üzerine çekmiş olacağını vurguluyordu ve bu durumda bir savaş, inanılmaz çabalar gerektirecekti. Zira çok geniş bir harekât hattı vardı ama Fransa, daha kısa bir harekât hattı sayesinde avantajlı duruma geçecekti. Prusya'nın zayıf düşmemesi, aksine mevcut kuvvetini ve gücünü muhafaza etmesi, Bâbıâli'nin menfaatine olacaktı. Bu arada Fransa'nın Mısır seferi başarılı olmadığı takdirde, hâlâ ne yapabileceklerine bakabilirlerdi[89].

Anlaşıldığı kadarıyla bu sağduyulu açıklamalar, Bâbıâli'yi biraz olsun yatıştırdı. Yine de Prusya'nın kendini geri çekmesinden ötürü iki devlet arasında bir

87 Knobelsdorf'un 10 Eylül tarihli mektubu ve kralın 6 Ekim 1798 tarihli mektubu. "Bâbıâli'nin bugüne kadar takip ettiği siyasî sistemi kolayca değiştirebileceğinden", Rus ittifakı, Berlin kabinesinde endişe yaratıyordu.

88 Kralın 6 Kasım 1798 tarihli mektubu.

89 Knobelsdorf'un, Bâbıâli Tercümanı Prens İpsilanti ile yaptığı görüşme hakkında ayrıntılı rapor verdiği 28 Eylül 1798 tarihli mektubu.

Prusya'nın koalisyona katılımını sağlamak için elinden geleni yapmaya devam eden ve bu esnada bilhassa Boğdan voyvodalığına getirilen İpsilanti'den yararlanan Bâbıâli, anlaşıldığı kadarıyla Knobelsdorf'un, kralın elinden gelen herşeyi yapacağına dair geçici güvencesi ile tamamen tatmin olmuştu. Reisülküttab, bir defasında sevinçle: "Görün işte; büyük bir kral böyle davranır!", diye bağırmıştı[95].

Âtıf Efendi ayrıca kralın yukarıdaki cevabını da öyle olumlu karşıladı ki, kralın Fransa'ya karşı tutumunu övmek için kelimeler bulamadı. Anlaşıldığı kadarıyla kral âdeta "Fransız İhtilâli'nin cehennem gibi fırtınası karşısında, onu kendine dönmeye ve muazzam adaletsizliği altında yok olmaya zorlayacak aşılmaz bir sed oluşturarak" Avrupa'nın kurtarıcısı gibi görkemli ve asil erdemlerine lâyık bir rol oynamak için doğmuştu[96]. Bâbıâli artık her iki devleti birbirlerine bağlayan dostluk bağlarını, kralın kendisini davet etmeyi vadettiği ittifak sayesinde daha da pekiştirecekleri günü sabırsızlıkla bekliyordu. Kendisi, yani reisülküttab için, kralın koalisyona katılımı hakkındaki antlaşmayı imzaladığı gün hayatının en güzel günü olacaktı.

Rusya ve İngiltere ile bundan sonraki müzakereler, diyordu Knobelsdorf, istenen hedefe varmasa bile kral yine de özel bir müzakere aracılığıyla Bâbıâli'nin kendisinin Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak için herşeyi yapacağına dair inancını muhafaza etmesini sağlamalı idi; zira kralın böyle bir durumda tamamen tasarrufuna hazır olacak bu devletten yararlanabileceği bir durum er veya geç meydana gelebilirdi[97].

Oysa yalnızca İngiltere ve Rusya ile değil, kralın Fransa'ya karşı bir saldırı ittifakı akdetmeye çağırdığı Avusturya'yla da devam edilen müzakereler, beklentilere uygun değildi. Gerek Londra kabinesi gerekse Çar Paul, Prusya'nın savunma ittifakı ile ilgili karşı tekliflerini reddettiler. Kralın son olarak, daha sonra belirlenecek bir zamanda katılmayı vadettiği, ama o zamana kadar gerekli ön hazırlıkları iki devletin ordularının tek başlarına üstlenecekleri arabuluculuk teklifini de kabul etmek istemediler. Müzakereleri kesin olarak kesmeden, derhal bir saldırı ittifakının yapılmasında ısrar ettiler. Her iki sa-

95 Knobelsdorf'un 18 Şubat ve 2 Mart 1799 tarihli mektupları.

96 Knobelsdorf'un 25 Nisan 1799 tarihli mektubu.

97 Knobelsdorf'un 3 Nisan ve 3 Mayıs tarihli mektupları: "Eninde sonunda majestelerinin bu devleti kendi tarafına çekeceği ve onun tamamen majestelerinin hizmetinde olacağı şartlar gerçekleşecek".

ray, Berlin'deki elçileri Lord Grenville ve Panin'e müzakereleri yalnızca farklı prensipler esasında devam ettirme görevini verdiler. Ancak çar, çok geçmeden Berlin'deki elçisini tamamen geri çağırmayı uygun buldu. Bu yüzden Prusya'nın St. Petersburg'daki temsilcisi Korgeneral von Gröben kralın emri üzerine geçici olarak makamından ayrıldı ve Lord Grenville de Berlin'i terketti[98].

Reisülküttabın, kendi ifadesine göre, kaderin krala Fransa'ya talihi ters döndüğü bir anda ölümcül darbeyi vurma ve Avrupa'nın tamamının kurtarıcısı ve barış sağlayıcısı olma onurunu balışedeceğine dair umudu, böylece suya düştü[99]. Berlin kabinesi ve Bâbıâli arasındaki dostane ilişkilerin gittikçe soğumasına şaşmamalı idi; üstelik Divân-ı Hümâyûn'u, gerçekte müzakerelere ciddi olarak hiçbir şekilde katılmamış olmasına rağmen, İngiltere ve Rusya ile müzakerelerin kesilmesinin asıl sebebinin, o dönemlerde direktuvarın diplomatik temsilcisi olarak Berlin'de bulunan kötü şöhretli sabık rahib Sieyes'in ya da Knobelsdorf'un dediği gibi, şu "en korkunç cürümlerle lekelenmiş kötü niyetli metafizikçinin" olduğuna inandırmaya çalışıyorlardı[100].

Knobelsdorf'a, Bâbıâli'nin yıllardır Prusya'ya karşı duyduğu ve gerek Prusya'nın verdiği hizmetler gerekse her iki devletin menfaatlerinin ve prensiplerinin eşitliğinden ötürü motive edilen sadakat ve güven duygularını pekiştirmek gibi hiç de kolay olmayan bir görev verildi[101]. Bu görevi yalnızca kısmen yerine getirebildi. O dönemlerde iki devlet arasında uzun süren müzakerelerin yapıldığı iki mesele de bunu gösteriyordu: Fransız Maslahatgüzarı Ruffin'in Yedikule zindanlarından çıkartılıp serbest bırakılması ve İspanya ile Bâbıâli arasında kesilen, fakat Berlin kabinesinin de çok ilgi gösterdiği müzakerelerin yeniden başlatılması.

Ruffin, 1798 Mayıs'ında General Saint Cyr'in yerine direktuvarın Bâbıâli nezdindeki maslahatgüzarlığına getirilmiş, ancak daha önce de gördüğümüz gibi, Fransa'ya savaş ilân edildikten hemen sonra maiyeti ile birlikte, Paris Sefiri Ali Efendi İstanbul'a sağ salim dönene kadar rehine olarak kalacağı Yedikule'ye

98 Söz konusu müzakereler hakkında bilhassa Knobelsdorf'un 19 Nisan 1799 tarihli mektubunun ekinde ayrıntılı ve ilginç bilgiler verilmektedir. Müzakerelerin kesilmesi hakkındaki bilgiler ise kralın aynı yıla ait, 5 Mayıs, 24 Haziran, 25 Ağustos ve 9 Eylül tarihli mektuplarında verilmektedir.

99 Knobelsdorf'un 25 Mayıs 1799 tarihli mektubu.

100 Knobelsdorf'un 10 Haziran tarihli mektubu ve kralın 8 Temmuz 1799 tarihli cevabı.

101 Kralın 4 Ağustos 1799 tarihli mektubu.

gönderilmişti. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşik diğer Fransızlar da tutuklanarak mallarına el konuldu.

Oysa şimdi, 1799 başlarında, direktuvarın dönemin dışişleri bakanı Talleyrand de Perigord, Ruffin'in ve vatandaşlarının kurtarılması için Prusya'nın Paris elçisi Baron von Sandoz-Rollin aracılığıyla, bilhassa Knobelsdorf'un arabuluculuğuna başvuruyordu. Lâkin Prusya kralı, yalnızca Bâbıâli tarafından değil, Londra ve St. Petersburg sarayları tarafından da hoş karşılanmayacağı için böyle bir müdahalenin itibarına uygun olmadığına karar verdi. Dolayısıyla Paris elçisine, Talleyrand'a Knobelsdorf'a yazdığı mektubu geri vermesini ve Fransız hükümeti, Bâbıâli ile ilişkilerinin bozulmasının gerçek sebebi olan bir teşebbüs ile ilgili tavsiyelerini almayı uygun görmediğinden, bunun rahatsızlık verici sonuçlarına da müdahale edemeyeceğini açıklamasını istedi. Aynı zamanda Knobelsdorf'a da bu hususu Bâbıâli'ye ve İngiliz elçisi ile Rus elçisine bildirme, ama İngiliz ve Rus elçilerinin bu amaçla yardım taleplerini mümkün mertebe nazikçe geri çevirme emri verildi[102].

Zaten ilk başlarda direktuvar ve Divân-ı Hümâyûn arasında bu meselede herhangi bir mutabakata varılamadı. Öncelikle Bâbıâli, bütün Fransız konsolosları ve konsolos yardımcılarını direktuvar tarafından talep edilen şekilde serbest bırakmaya yanaşmıyordu, zira elinde bunlardan birkaçının Osmanlı tebaasını Osmanlı'ya yüz çevirmeye kışkırttıklarına dair yazılı deliller vardı. Direktuvar ise bunu, hepsini alıkoymak ve yalnızca maslahatgüzarla maiyetini serbest bırakmak için bir bahane olarak görüyor, hiçbir şekilde kabul etmek istemiyordu. Bâbıâli ayrıca İspanyol maslahatgüzarına bunun için gerekli pasaportları vermeye de yanaşmıyor ve iki elçilik heyetinin sınır geçecekleri yer hususunda zorluklar çıkartıyordu. Son olarak, direktuvarın kendi sarayının izniyle bu meseleyi Knobelsdorf ile birlikte halletmek üzere görevlendirdiği İspanyol Maslahatgüzarı Bouligny'nin bu meseleye hiçbir şekilde karışmasını istemiyordu ve Bâbıâli'nin dostu olan Madrid sarayı da bunun kendisine bir hakaret olduğunu ilân etti.

Talleyrand bu yüzden yılın ortalarına doğru Paris'teki Prusya elçisine bir nota göndererek kralı, Knobelsdorf'u bu meseleyi Bouligny ile birlikte halletmekle görevlendirmeye ikna etmesini rica etti. Prusya kralı ise bu mesele ile uğraşmak istemiyordu. Bu yüzden Divân-ı Hümâyûn'a söz konusu notayı, bun-

102 Kralın 7 Ocak 1799 tarihli mektubu.

dan böyle de Bâbıâli'ye iyi hizmetlerde bulunacağına dair vaatlerini yenileterek teslim ettirdi ve bundan sonra atacağı adımları tamamen Bâbıâli'ye bıraktı[103]. Dolayısıyla her iki taraf da şimdilik bu meselenin peşini bıraktı. Ancak 25 Ağustos 1801'de, barış müzakereleri devam ederken Ruffin, bilhassa Rusya'nın ısrarları sayesinde Yedikule'den çıkartıldı ve Ruffin'in başkanlığı ve General Tamara'nın himayesi altında, Osmanlı devlet hapishanelerinde bulunan diğer Fransızların da serbest bırakılmasını sağlayacak bir komisyon kuruldu[104].

Yukarıda bahsettiğimiz ikinci husus, yani Madrid sarayı ile Bâbıâli arasındaki dostane ilişkilerin yeniden tesisi hakkındaki müzakereler çok daha önemli ve daha zorlu oldu. Bâbıâli, Mısır savaşı patlak verir vermez, Bouligny'ye şu üç tehlikeli soruyu sormuştu: 1) Sarayının Fransızların Mısır seferinden haberi var mıydı? 2) Sarayının Fransa ile ittifak antlaşması yalnızca İngiltere'ye mi yönelikti? 3) Bâbıâli'ye savaş ilân etmek istemediğine göre, Madrid sarayı, İspanyol gemilerinin Fransız gemilerinden yeterince uzakta tutulmasına dair emir verecek miydi? Aksi takdirde bir çarpışma sırasında gemiler kolayca karıştırılabilirdi ve bu da ilişkilerin kopmasını kaçınılmaz hâle getirirdi.

Bouligny, ilk soruya tabii ki olumsuz, fakat İspanya kralının Bâbıâli ile dostane ilişkilerini bundan böyle de sürdürmekten başka bir şey istemediğini bilhassa ekleyerek diğer iki soruya olumlu cevap vermişti[105]. Oysa Bâbıâli, Berlin kabinesi de el altından Madrid sarayı şu anda tamamen Fransa'nın elinde olduğundan İspanya'ya karşı daima tetikte olmasını öğütlediğinden, bu dostluk vaatlerine pek güvenmiyordu[106].

Gerçekten de Akdeniz limanlarında ve Doğu Akdeniz iskelelerindeki İspanyol konsoloslarının davranışları, Bâbıâli'nin haklı olarak şüphesini çekecek ve büyiik bir hoşnutsuzluğa sebep olacak mahiyetteydi. Fransız donanmasına hem gizlice hem de açıkça erzak ve geçimlerini sağlamak için gerekli diğer ihtiyaç maddeleri temin ediyorlardı. Ayrıca Ankona'daki İspanyol konsolosu Arnavutları Osmanlı'dan ayrılmaları için kışkırtmakla veya onları, genel ifadeye göre, Jakobenleştirmek istemekle suçlandı[107].

103 Kralın 7 Haziran 1799 tarihli mektubunun ekinde, Talleyrand'ın Baron Sandoz-Rollin'e gönderdiği ve bu durum hakkında en iyi bilgilerin yer aldığı notası da verilmiştir.
104 Knobelsdorf'un 25 Ağustos ve 10 Eylül 1801 tarihli mektupları.
105 Knobelsdorf'un 25 Şubat 1799 tarihli mektubu.
106 Knobelsdorf'un 5 Nisan 1799 tarihli mektubu.
107 Knobelsdorf'un 18 Temmuz tarihli mektubu.

Bâbıâli, birkaç tereddütten sonra, Bouligny'den Ekim ayı başlarında İstanbul'dan 14 gün içinde ayrılmasını istemeye karar verdi. Bu amaçla kendisine gönderilen 1 Ekim tarihli notada, bu tedbirin sebebi şöyle belirtildi: Bâbıâli, kendisi ve Madrid sarayı arasında barış ve dostluk mevcut olduğu sürece, bunu muhafaza etmek ve pekiştirmek için elinden gelen herşeyi yapmıştı; gelecekte de aynı düşünceleri devam ettirecekti. Ne yazık ki Madrid sarayı şu anda Fransa'nın zorunlu müttefiki idi. Bu cüretkâr ve kibirli milletin etkisi altında, içinde bulundukları zamanın şartları gereği ve devletin iyiliği için, istemese de, aslında nefret ettiği bir sisteme boyun eğmek, krallığın iyiliği adına akıllı ve sağduyulu davranmak zorunda idi. Bu arada Bouligny, savaş başladığından beri Fransızlar lehine her zamankinden fazla çaba ve taraflılık göstermişti; muhtemelen kendisine verilen talimatlara aykırı olarak, emri altındaki konsolosların Fransız donanmasının ikmalini Bâbıâli'ye tâbi ülkelerden sağlamalarına izin vermişti. Görünen o ki, sarayı da padişahın ülkelerinde yerleşik memurlarının bu davranışlarını hoş görüyordu; dolayısıyla savaş süresince burada kalmalarına izin verilemezdi. Bu yüzden Bouligny, başkentten ve ülkeden 14 gün içinde ayrılmalı idi. Lâkin iki devlet arasında devam eden dostluğa istinaden, Bâbıâli nezdinde güvenine daha lâyık başka bir temsilci tayin etmek isteyip istemediğini kralın takdirine bırakacaklardı. Son olarak, Bâbıâli'nin İspanya sarayı ile barışı ve dostluğu her şekilde muhafaza etmek istediği özellikle vurgulanıyordu; bu tedbir yalnızca şahsen memurlarına yönelikti ve İspanya'nın diğer devletlerin örneğini takip ederek savaş sırasında Fransızlara sırt çevirmesi hâlinde, Bâbıâli severek yeni bir İspanyol maslahatgüzarını da görmek istiyordu. Bouligny*, bunun üzerine gerçekten de belirlenen zamanda İstanbul'dan ayrıldı[108].

Oysa Bouligny daha oradan ayrılır ayrılmaz Bâbıâli, Madrid sarayı ile diplomatik bağlantıları yeniden başlatmak istediğini bildirdi. Bu husustaki müzakereler, bilhassa Paris'teki İspanyol ve Osmanlı elçileri arasında yürütülüyordu ve kısa bir süre sonra Haag'da onaylı İspanyol maslahatgüzar Şö-

---

* Baba oğul Boulignyler birbirleriyle karıştırılmaktadır. Burada söz konusu olan oğul Jose Eliodoro Bouligny olup, 1793'ten itibaren babası Joan Bouligny'nin yerine maslahatgüzar olarak İstanbul'da kalmıştır. Baba Joan Bouligny Ocak 1793'te İspanya'ya dönmüş ve 1798'de ölmüştür (çn).

108 Knobelsdorf'un 10 Ekim 1799 tarihli mektubunun ekinde, 1 Ekim tarihli "*Note remise de la part de la Porte Ottoman auf Sieur de Bouligny, Chargé d'affaires d'Espagne*".

valye de Corral'ın Bâbıâli nezdinde temsilci olarak tayin edilmesi ile sonuçlandı[109].

Lâkin İstanbul'da bununla ilgili haberler yayılmaya başlandığında, Şövalye Corral'ın onaylanmasından ötürü bilhassa Rus ve İngiliz elçileri önemli zorluklar çıkarttılar. Zira talimatlarının, Fransa ve Bâbıâli arasındaki barış müzakerelerinin yönetimini ele geçirmesi; başka hiçbir devletin temsilcisinin bu müzakerelere katılmamasını sağlaması; Kleber ile bu amaçla doğrudan irtibata geçmesi ve bu açıdan Divân-ı Hümâyûn'u kendi tarafına çekmek için paradan sakınmaması yönünde olduğu öğrenilmişti. Aynı zamanda Bâbıâli'nin şüphelerini mümkün olduğunca Rusya'nın hırslı niyetlerine, İngiltere'nin tekelci sistemine ve Avusturya'nın genişleme planlarına karşı tetikte tutmaya çalışacaktı.

İlk durağı olan Berlin'de gerçek niyetini saklamaya gerek görmemişti. Aksine kralı, Bâbıâli ile müzakerelerinde kendisini mümkün olduğunca desteklemesi için Knobelsdorf'a yetki vermeye ikna etmeye çalışıyordu. Mısır'ın Fransızlar tarafından boşaltılması ile ilgili olduğu sürece, kral bunu kabul ediyordu. Lâkin Bâbıâli'nin, hiçbir sebep yokken, diğer devletlere, bilhassa Rusya'ya karşı kışkırtılmasına kesinlikle karşı idi. Zira Çar Paul, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı herhangi bir teşebbüste bulunmayı düşünmüyordu. Corral, bu açıklamanın doğru olduğunu itiraf etti ve görevinin asıl amacı olan barış müzakerelerini engelleyebilecek herhangi bir adım atmaması için, sarayına bunu bildirmeye söz verdi.

Bunun üzerine Knobelsdorf'a, reisülküttaba, kral tarafından yeni İspanyol elçisine tavsiyeleri ile destek vermeye ve onun davranışlarını mümkün mertebe Bâbıâli'nin menfaatine yönlendirmeye yetkili olduğunu bildirmesi talimatı verildi[110].

Berlin kabinesi meselenin bu şekilde tatmin edici bir yola girmesini sağlamaya çaba gösterirken, İngiltere'nin ve Rusya'nın temsilcileri İspanya'nın barış meselesine karışmasına, dolayısıyla Corral'ın İstanbul'a kabul edilmesine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bâbıâli ise onlara karşı çıkma cesaretine sahip değildi; bu yüzden Prusya, Corral'ın kabul edilmesinde ve varlığı Bâbıâli için çok yararlı olacağından bunun için gerekli fermanın çıkartılmasında ısrar

109 Kralın 7 Nisan ve 5 Mayıs 1800 tarihli mektupları.
110 Kralın 4 Temmuz 1800 tarihli mektubu.

ederken, reisülküttab, Knobelsdorf'a Bâbıâli'nin Madrid kabinesi ile iyi ilişkilerini yeniden tesis etmeyi çok istediğini ve bu yüzden Şövalye Corral'ın gelişine de karşı olmadığını, fakat yine de müttefik devletlerden hiçbirinin elçinin gelişinden rahatsız olmaması için olaylar tam bir şekil kazanana kadar yolda biraz oyalanmasını uygun gördüklerini mazeret gösterdi. Prusya kralı ise Rusya'nın, İngiltere'nin ve Avusturya'nın muhtemel itirazlarına bakmadan, ilgili fermanı hazırlaması ve Corral'ın geçici olarak bulunduğu Viyana'ya göndermesinde ısrar etti[111].

Bâbıâli bunu itiraz etmeden kabul etti. Lâkin Rus ve İngiliz elçileri meseleden haberdar olur olmaz Divân-ı Hümâyûn'a sert, hatta tehditkâr bir dille bir kez daha Şövalye CORRAL'ın onaylanmasına şiddetle karşı çıktıkları ortak bir nota verdiler. Bu notada, şahsına dair hiçbir itirazları olmadığını bildiriyorlardı; lâkin dost bir saray tarafından tavsiye edilmesine ve iyi niyetinden şüphe duyulmamasına rağmen, Fransız hükümetine körü körüne tâbi olan sarayının talimatlarını takip etmek zorunda idi. Bu yüzden tıpkı Malta, Torino ve Roma'daki İspanyol elçiler gibi, yalnızca bir Fransız temsilcinin rolünü üstlenecek; Doğu Akdeniz'deki Fransızları himaye edecek; Bâbıâli'nin kendi menfaatleri karşısında gözlerini kör edecek ve mevcut antlaşmalara aykırı ayrı bir müzakerede bulunmasını sağlamaya çalışacaktı. Bâbıâli daha önce çok farklı bir görüş bildirmiş olduğu için, şimdiki davranışı siyasî sisteminde bir değişikliğe işaret ediyordu ve bu da tabii ki müttefik devletlerin Bâbıâli'ye karşı tutumuna etki edecekti. Bu yüzden Şövalye Corral'ın kabulünü, en azından kendi saraylarından nasıl davranacaklarına dair talimatlar alana kadar ertelemeli idi.

Reisülküttab, bu sert telkinler karşısında oldukça sıkıntıya düştü ve notaya şimdilik cevap vermeyerek, iki elçiyi notalarını geri almaları ve geri adım atmaları için ikna etmesi amacıyla Knobelsdorf'un arabuluculuk yapmasını istedi. Knobelsdorf, çok da hoş olmayan bu arabuluculuk görevini kabul etmek zorunda kaldı ve iki diplomata, elindeki talimatlara uygun olarak, bir kez daha kralın Corral'ın varlığını bilhassa Mısır'ın yakın zamanda mümkünse boşaltılmasından dolayı uygun gördüğünü ve anlaşıldığı kadarıyla Çar Paul'un de bu yönde görüş bildirdiğini anlattı ama sonunda neredeyse hiçbir şey başaramadı.

111 Knobelsdorf'un 10 Temmuz tarihli mektubu ve kralın 8 Ağustos 1800 tarihli cevabı.

Daha önceki talimatlarına dayanarak hareket eden General Tamara, biraz daha uysal davranarak, yalnızca Bâbıâli'nin kesin kararını biraz daha ertelemesini rica etti. 1799 Kasım'ı başlarından beri sarayının fevkalade elçisi ve yetkili sefiri olarak Bâbıâli nezdinde onaylı olan Lord Elgin ise ifadeleri açısından oldukça sert, ancak Knobelsdorf'a göre hayli zayıf bir gerekçeli yazıda, İngiltere'nin Şövalye Corral'ın onaylanmasını neden kabul edemeyeceğini gösteren sebepleri bir kez daha saydı. Ana iddiası, Corral'ın mümkün olduğunca Fransız esaslarını temsil edeceği, böylece belki bir ihtilâle sebep olacağı ve böylece Bâbıâli'nin müttefiklerinden yüz çevirmesini ve Fransa ile onlara karşı birleşmesini sağlayacağı idi[112].

Oysa İngiltere bu hususta ne kadar ısrarcı davranıyorsa, Berlin kabinesi de taleplerinde o denli ısrar etmesi gerektiğini düşünüyordu. Zira İngiltere hükümetinin, Şövalye Corral'ın tayin edilmesine, ileride ele alacağımız üzere, Mısır'a yerleşmeye yönelik kendi gizli planlarını daha rahat yerine getirebilmek amacıyla Mısır'ın boşaltılmasını mümkün olduğunca geciktirmek istediği için bu kadar karşı çıktığı öğrenilmişti. Mısır'ın boşaltılması her şekilde engellenmeli idi ve Şövalye Corral'ın İstanbul'da varlığı bunun için başarıyla kullanılabilirdi[113].

Hâlbuki St. Petersburg sarayı bu yönde İngiltere'den haklı olarak şüphelendiğinden ve Berlin kabinesi ile mutabakat hâlinde, Tamara'ya direnmekten vazgeçmesi emrini verdiğinden, sonunda kararlı kuzey diplomasisi bu meselede İngilizlerin gizli siyaseti karşısında zaferi kazandı. Knobelsdorf'un çabaları üzerine 1800 Kasım'ında Şövalye Corral'ın yoluna devam etmesine izin veren ferman, padişahın bizzat yönetimi altında fevkalade bir Divân toplantısında hazırlandı ve Prusya sefirinin arabuluculuğuyla Viyana'ya gönderildi. Gerçi Lord Elgin hâlâ itiraz ediyor ve Napoli elçisini de Bâbıâli ile Prusya'ya karşı kışkırtmaya çalışıyordu ama hiçbir şey başaramadı[114].

Şövalye Corral, 1801 Nisan'ı başlarında nihayet Viyana'dan ayrıldı ve Mayıs ortalarında, Knobelsdorf'un kendisine her şekilde yardımcı olduğunu,

112 Buraya ait notaların eksiksiz suretleri, Knobelsdorf'un 10 Kasım 1800 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir.

113 Kralın 24 Ekim 1800 tarihli yazısı.

114 Knobelsdorf'un 25 Kasım ve 14 Aralık 1800 tarihli mektupları. Napoli elçilik heyetinin tutumu hakkında şöyle demektedir: "Bu küçük entrikalarla bu elçilik bir nevi iz bırakmış olsa da, misyon herşeye karışmaya çalışıyor ve elçiliğin Prusya'ya karşı kötülük gösterdiğine ben bilhassa kaniyim".

Bâbıâli'nin de kendisini çok nazik bir şekilde karşıladığı İstanbul'a geldi. Oysa çok geçmeden, Corral'ın varlığına çok fazla önem verildiği anlaşılmıştı. Zira Fransa'da kendisine artık fazla güvenmediği ve Bâbıâli de Corral'ın kendisine fazla yardımcı olamayacağını anladığı için, buradaki nüfûzu hemen sıfıra düştü. İleride göreceğimiz gibi, devam eden müzakerelerde çok başka kişilikler ve sebepler belirleyici olmaya başladı[115].

Bu arada aynı zamanda Hollanda ve İsveç elçileri Baron von Dedem ve Mouradgea d'Ohsson, farklı sebeplerden dolayı da olsa, Bouligny ile aynı akıbete uğradılar. Bâbıâli, 16 Ocak 1799'da Baron von Dedem'e ayrıntılı bir nota aracılığıyla İstanbul'u sekiz gün içinde terketmesi gerektiğini bildirdi. Dayanağı, bilhassa İngiltere ile yakın zamanda akdedilen antlaşma idi ve bu antlaşmaya göre, İngiltere'nin dostları dostu ve düşmanları düşmanı olacaktı. Bâbıâli, ezelden beri Hollanda ile bilhassa ticareti yüzünden barış ve dostluk içinde yaşamıştı. Şimdi ise tamamen donanmasını ve gelirlerini ele geçiren, ülkeyi her şekilde sömürerek iflasa sürükleyecek olan Fransızların etkisi altında idi. Bu yüzden elçinin Osmanlı başkentinde kalması artık mümkün değildi. Yine de kendi menfaatine ve itibarına uygun olarak Fransızlara sırt çevirdiği anda, Hollanda Cumhuriyeti ile bağlantıları yeniden tesis etmeye hazırdılar[116].

Elçi von Dedem bu yüzden belirlenen zamanda ayrılmak zorunda kaldı. Ancak 1801 yılı sonunda, bilhassa o dönemlerde özel bir görevde bulunan General Horace Sebastiani'nin çabaları sayesinde geri dönmesine izin verildi[117].

Bâbıâli'nin İsveç elçisini ülkeden sürmesinin sebepleri çok daha farklı, hatta neredeyse kişiseldi. Daha önceki bölümlerde Mouradgea d'Ohsson'un İsveç sefaretinin tercümanı olarak Jakobenlerle çok yakın ilişki içinde olduğunu ve Bâbıâli nezdindeki entrikalarını mümkün olduğunca desteklemeye çalıştığını, ancak Jakobenlerin buradaki nüfûzu azalmaya başlayınca bütün Avrupa elçiliklerine gönderdiği özel bir notada onlara resmî olarak sırt çevirdiğini gördük[118]. Gerçekten de kendisini aklamayı başardı ki, Stockholm ka-

---

115 Knobelsdorf'un 23 Mayıs ve 25 Haziran 1801 tarihli mektupları.

116 Knobelsdorf'un 18 Ocak 1799 tarihli mektubunun ekinde "*Note adressée par la Porte à l'Ambassadeur de Hollande, jusqu'ici résidant près d'Elle*".

117 Kn elsdorf'un 10 Aralık 1801 ve 25 Ocak 1802 tarihli mektupları.

118 Kar ştırma için bk. cilt VI.

binesi kendisini 1796 yılı sonlarına doğru Bâbıâli nezdinde temsilcisi olarak onaylamakta bir sakınca görmedi[119].

Oysa Mısır yüzünden Fransa ve Bâbıâli arasındaki ilişkiler tamamen koptuğunda Mouradgea, bariz bir şekilde Bâbıâli'yi bu Fransız seferinin Bâbıâli'ye değil, yalnızca Memlük beylerine ve Hindistan'daki İngilizlere yönelik olduğuna inandırmak için büyük çaba harcadı. Bâbıâli'ye, tabii ki imzası olmadan, gönderdiği bir notada, hoşnutsuzluğa kapılıp Fransa'ya karşı aceleyle silahlara sarılmaması gerektiği tavsiyesinde bulundu. Bütün imkânlarını birarada tutup, onları tesadüflere maruz bırakmaması daha uygun olacaktı. Yüzyıllardır dostu olan ve muhafazası için bu kadar çaba gösteren bir millete güvenmeli idi. Şimdi de Fransız yönetimi ile kendini hiçbir tehlikeye atmadan uzlaşmaya gitmesi ancak kazanç getirebilirdi.

Hâlbuki Fransız elçilik arşivinin evraklarına el konulduğunda Mouradgea'nın Fransız yönetiminin hizmetinde olduğuna dair çürütülmesi imkânsız deliller bulunduğundan, Bâbıâli bu sinsi küstahlıklara bir kat daha sinirlendi. Zira evrakların arasında Mouradgea'ya yapılan ödemelerin faturaları bulunmuştu[120]. Bâbıâli, hükümetinin bilgisi olmadan ve iradesine aykırı olarak hareket ettiğini düşünüyordu, ama Viyana sefiri aracılığıyla orada bulunan İsveç elçisine, derhal sarayına göndermek üzere, Mouradgea'nın hemen görevden alınmasını, sadakati ve dürüstlüğüyle Bâbıâli'nin güvenini kazanmaya lâyık "gerçek bir İsveçli" (Mouragdea, Ermeni asıllı, dolayısıyla eskiden Bâbıâli'nin tebaasındandı) gönderilmesini talep ettiği bir nota teslim ederek bunun telafisini isteyebileceğini düşündü[121].

Viyana maslahatgüzarı başlangıçta söz konusu notayı kabul etmeyi reddetmesine rağmen, bu şartlar altında Stockholm kabinesi Bâbıâli'nin talebini yerine getirmekten kaçamadı. Mouradgea d'Ohsson'u 1799 Nisan'ında İstanbul'dan geri çağırdı, ama muhtemelen davranışlarını kabul ettiğine veya entrikalarından haberdar olduğuna dair her türlü şüpheden kaçınmak için Mouradgea'yı suçsuz ilân etti, sefir sıfatını taşımaya devam etmesine izin verdi ve yeni bir

119 Knobelsdorf'un 10 Ocak 1797 tarihli mektubu.

120 Knobelsdorf'un 10 Aralık 1798 tarihli mektubu.

121 Bu nota, Knobelsdorf'un 10 Aralık 1798 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir. "*Tableau de l'Empire Ottoman*" adlı muhteşem eserin yazarı Mouradgea d'Ohsson ilginç bir şahsiyet olduğundan, hem daha önceki savunma yazısı hem bu nota okunmalıdır. Her ikisi de elimizde mevcut orijinallerine göre, bu cildin eklerinde verilmişlerdir.

iş bulana kadar maaşını ödemeye devam etti. İsveç'in Paris eski maslahatgüzarı olan König, Temmuz ayı başlarında İstanbul'a geldi ve gelişi ile birlikte İsveç'in koalisyona katılımını amaçlayan müzakereler yeniden başlatılabileceği için Bâbıâli tarafından çok iyi karşılandı.

Mouradgea, bunun üzerine 1799 Ağustos'unda İstanbul'dan ayrıldı ve Şövalye d'Ohsson sıfatı ile önce Viyana üzerinden Berlin'e geçti. İsveç'in koalisyona katılımına dair müzakereler ise bu arada muhtemelen aynı şekilde Fransızların nüfûzu altında olan yeni İsveç elçisine karşı da pek güven oluşmadığı için önemli bir sonuca varmadı[122].

O dönemde Bâbıâli ile resmî bir ittifak antlaşması yapan ikincil derecede tek devlet, Napoli [Sicilyateyn] oldu. Bu hususta bilhassa Rusya tarafından desteklenen müzakereler, 1798 yılının ikinci yarısında yapılmıştı. Ana amaçları, Bâbıâli'yi Rus birliklerine katılarak Aşağı İtalya'da Fransızlara karşı hareket edecek 10 bin Arnavut'tan oluşan bir yardımcı kıta temin etmeye ikna etmekti. Bu husus, 21 Ocak 1799'da İstanbul'da imzalanan ittifak antlaşmasının hem giriş bölümünde hem de 1. maddesinde açıkça belirtiliyordu[123].

Bu ittifakın esas sebebi olarak, Fransızların Malta Adası'nı ele geçirmeleri ve Mısır'a saldırıları gösteriliyordu ki bu, her iki devletin güvenliğini aynı derecede tehlikeye atıyordu. 3. maddeye göre Bâbıâli, daha önce de belirttiğimiz gibi, savaş süresince masrafları her iki Sicilya adasının kralı tarafından karşılanmak üzere 10 bin Arnavut'tan oluşan bir yardımcı kıta ve Adriyatik Denizi'nde uygun sayıda bir filo temin edecekti. Her iki taraf, 5. maddeye istinaden tabii ki Fransızlara bütün limanlarını kapatmayı taahhüt ediyorlardı. Bâbıâli, 7. maddeye göre, o dönemlerde Napoli ve Berberîler arasında mevcut husumeti barış için acilen arabuluculuk yaparak çözmeye çalışacaktı. 8. maddeye göreyse, her iki devletin ticarî menfaatleri ile ilgili hükümler, barış tesis

122 Kral III. Frederik Wilhelm'in 22 Mart tarihli mektubu ile Knobelsdorf'un 11 Şubat, 10 Nisan, 10 Temmuz ve 24 Ağustos 1799 tarihli mektupları. d'Ohsson aslında daha babasına takılan ve Ermenice'de "şişman" anlamına gelen bir lakaptı [Aslında bu lakabı Türkçe "Tosun"dan gelmektedir (çn)]. Bilindiği gibi, oğlu daha sonra uzun yıllar boyunca İsveç'in Berlin sarayındaki sefirliğini yürütmüştü ve birkaç yıl önce çok yaşlı ve itibarlı bir adam olarak bu görevdeyken öldü.

123 Knobelsdorf'un 11 Şubat 1799 tarihli mektubunun ekinde verilen ve Martens, "*Receuil de Traités*", VII, 337'de mevcut suretten çok daha doğru olan el yazması suretten aktarılmıştır. Knobelsdorf, daha 18 ve 24 Aralık 1798 tarihli mektuplarında müzakerelerin gidişatı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

edildikten hemen sonra 1740 tarihli antlaşmada belirlendiği şekliyle onaylanacaktı[124].

Bilhassa Rusya, gerçeğin çok arkasında kalan mucizeler vadederek, Bâbıâli'yi bu antlaşmayı yerine getirmeye zorluyordu. Rusya, İtalya'ya 250 bin askerden ve 40 bin yedekten oluşan bir ordu göndereceğini, Karadeniz ile Baltık Denizi'nde 50 savaş gemisi hazır tutacağını iddia ederken, çok geçmeden İtalya'da Grandük Konstantin ile General Suvorov emrinde yalnızca 22 bin asker ve yedek olarak Galiçya'da 40 bin, Litvanya'da 60 bin asker bulundurduğu öğrenildi. Bâbıâli de yardımcı kıtayı göndermekte acele etmeyerek, önce ortak harekât planı hakkında daha fazla bilgi istedi. Bu planın başarısını birazdan hep birlikte göreceğiz[125].

Avusturya ve Bâbıâli arasındaki ilişkiler sürekli müphem, belirsiz ve şüpheci bir hâl almaya devam etti. Bâbıâli, kayserin Campo Formio Barışı'nda bazı gizli maddeler sayesinde Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bir plan hakkında mutabakata vardığına dair şüphelerden bir türlü kurtulamıyordu. Bu yüzden Eflak voyvodasını, Viyana'daki temsilcilerine, bu gizli maddeler hakkında bilgi almak için hiçbir masraftan kaçınmamalarına dair talimat vermekle görevlendirdi. "Avusturya'dan gücünden dolayı endişelenmiyoruz", diye açıkladı reisülküttab Knobelsdorf'a, "ama sadakatsizliğine karşı tetikte olmak zorundayız, zira kendini muhafaza etme menfaati, sürekli olarak Prusya'yı ve Bâbıâli'yi küçük düşürmeyi düşünmesine sebep oluyor"[126].

Fransa ile ilişkiler kesin kopma noktasına geldiğinde Avusturya elçisinin bir taraftan Bâbıâli'yi Fransa'ya karşı savaşa kışkırtırken diğer taraftan Fransız Maslahatgüzarı Ruffin'e sarayının arabuluculuğunu teklif ettiği bir sır olmadığından Divân-ı Hümâyûn, Viyana sarayına karşı şüphelerinde kesinlikle haklı idi ki bu, Rus elçisini bile rahatsız eden ikiyüzlü bir davranıştı[127].

Bu yüzden, Rusya ve İngiltere ile akdedilen antlaşmalara istinaden Avusturya'yı da koalisyona dahil etme planı, çok ilgisizce yürütüldü. Rusya, Viyana sarayı ve Fransa arasındaki gizli müzakerelere şüpheci gözlerle bakıyordu; İngiltere, Avusturya'dan bilhassa 1796'da verilen kredinin kalanı için teminat istiyordu, hatta borçlu olunan meblağın bir kısmını Rusya'ya antlaş-

124 1740 tarihli antlaşma hakkında bu eserin V. cildinde verilen bilgileri karşılaştırın.
125 Knobelsdorf'un 27 Mart tarihli mektubu ve kralın 5 Mayıs 1799 tarihli mektubu.
126 Knobelsdorf'un 10 Mart 1798 tarihli mektubu.
127 Knobelsdorf'un 15 Ağustos 1798 tarihli mektubu.

maya göre yapması gereken parasal yardımlar karşılığında devretti; Bâbıâli, belirli yetkilerle donatılmadığı sürece, Avusturya elçisi ile bu hususta müzakerelere girmek istemiyordu ki, Viyana sarayı, elçisine bu yetkileri vermeyi uygun görmüyordu[128].

Dubrovnik bile o dönemlerde Avusturya'nun bu cumhuriyet ile ilgili sözde niyetlerine karşı Bâbıâli'nin ve Prusya'nın korumasına başvurmuştu[129]. Oysa Divân-ı Hümâyûn'u bundan da fazla endişelendiren, Viyana kabinesinin Fransa ile mutabakat hâlinde İyonya Adaları üzerindeki hak taleplerinden tam olarak vazgeçmemiş görünmesi idi. Direktuvarın temsilcisi François de Neuchateau ve Kont Cobenzl arasında bu hususta Selz'de (30 Mart-9 Temmuz 1798 tarihleri arasında) yapılan müzakereler sırasında bundan ciddi olarak bahsedildiği söyleniyordu.

Reisülküttab ise kendini Avusturya tarafından tamamen kuşatılmış hissedeceğinden, Bâbıâli için bundan daha tahammül edilemez bir şey olamayacağını söylüyordu. Bâbıâli'nin bu adalar üzerinde hiçbir hak talebi yoktu; aksine Dubrovnik Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi, himayesi altında kendi yönetimine sahip olmasını yeğliyordu. Hatta yeniden tesis edilen Venedik Cumhuriyeti'ne geri verilmelerine bile rıza gösterirdi. Lâkin gerçek menfaatleri Avusturya'nın bu şekilde gücünü arttırmasından olumsuz etkilenecek Fransa'nın bile ilgisiz kalamayacağı sebeplerden dolayı, bu adaların asla kayserin eline geçmesine izin vermeyecekti. Bâbıâli, bu hususta da, bilhassa mevcut Fransız yönetiminin prensiplerine eşit küstahça sadakatsizliği ona yönelik bütün güvenini kaybetmesine sebep olan bir devletin büyümesine karşı çıkmakta kendisiyle aynı menfaatlere sahip olan Prusya'nın yardımlarına güveniyordu.

Neticede bu şartlar altında Avusturya'yı koalisyondan uzak tutmanın ve "talihsiz kaderine" terketmenin en iyisi olacağına karar verildi[130].

Bu şekilde Bâbıâli'nin diplomatik ilişkileri az çok belirli ve tatmin edici bir hâl alırken, hadiselerin gidişatı da savaşın sonucu üzerinde belirleyici olmaya başladı. Mısır savaşının gidişatını zaten biliyoruz. Her iki tarafta bazı umutları yok ettiği gibi, bazı endişeleri de ortadan kaldırmıştı.

128 Kralın 9 Kasım 1798 tarihli mektubu ve Knobelsdorf'un 3 Nisan 1799 tarihli mektubu.

129 Knobelsdorf'un 24 Ağustos 1799 tarihli mektubu.

130 Knobelsdorf'un 30 Kasım ve 3 Aralık 1799 tarihli mektupları.

İstanbul'da, Bonapart'ın ve direktuvarın gerçek niyetleri kısa sürede hayal kırıklığına sebep oldu. Padişah, bilhassa Bonapart'ın yalnızca Memlük beylerinin gayrimeşru yönetimini ortadan kaldırmak ve Bâbıâli'nin hükümranlığını yeniden tesis etmek için geldiğini beyan etmeye cüret etmesine çok öfkelenmişti. Halk da öyle bir galeyana gelmişti ki Ruffin, savaş ilân edilmeden çok büyük bir tehlikeye maruz kalmıştı. Bâbıâli, sefarethânesinin üzerindeki armayı kaldırmasını, Fransız ulusal rozeti takmamasını ve sessizce evinde kalmasını öğütlemişti.

Oysa savaş ilân edildikten sonra (2 Eylül 1798) tutuklanmasına karar verildiğinde, imparatorluğun her yerinde 2 bin Fransız da onunla aynı akıbete uğradılar. Lâkin avâm takımının fanatizmi dinmedi. 28 Ağustos'u 29 Ağustos'a bağlayan gece, hoşnutsuzluğunu korkunç bir yangınla gösterdi. Padişah her zamanki gibi olay yerine bizzat geldiğinde, fanatik kalabalık tarafından korkunç naralarla karşılandı: "Uyanın, efendimiz! Sadrazamınız ve şeyhülislâmınız sizi kandırıyor ve size ihanet ediyor; gerçeği sizden saklıyorlar; Mısır'ı kâfirlere teslim ettiler; tahtınıza göz diktiler ve bu sefil Fransız itlerin krallarına yaptıklarını size yapmak istiyorlar. Sâdık halkınızın sesine kulak verin"!

Ertesi gün hem sadrazam [İzzet Mehmed Paşa], hem de şeyhülislâm [Dürrizâde Seyyid Mehmed Arif Efendi] azledildiler ve biri Bursa'ya diğeri de Kıbrıs'a sürgüne gönderilirken, sadaret mührü Erzurum Valisi [Kör] Yusuf Ziyâeddin Paşa'ya teslim edildi[131]. Bâbıâli'nin bunun üzerine Fransız ordusuna gönderdiği ve Bonapart'a sırt çevirmelerini isteyerek Fransa'ya serbestçe geri dönebileceklerini vadettiği 5 Şubat 1799 tarihli bir bildiri, olayları iyiye çevirmeye çalışmak için atılan nafile bir adımdı[132]. Akkâ Valisi Cezzar Ahmed Paşa ve General Bonapart arasında geçen ilginç ve oldukça açık dilli yazışmalar ile Bonapart'ın Kahire halkına gönderdiği bildiri, generalin yalnızca Bâbıâli'nin menfaati için silahlara sarıldığına dair beyanı artık pek uygun olmamasına rağmen, dengeyi sağlamaya ve Bâbıâli'nin bildirisinin etkilerini azaltmaya yaramıştı[133].

Divân-ı Hümâyûn'un, Mısır'ı geri vermeyi düşünüp düşünmediğine dair sorusu üzerine, temsilcilerinden birisi aracılığıyla şu cevabı verdi: Niyeti ke-

131 Knobelsdorf'un 15 Ağustos ve 3 Eylül 1798 tarihli mektupları.

132 Knobelsdorf'un 2 Mart 1799 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir.

133 Yine Knobelsdorf'un 10 Nisan ve kralın 5 Mayıs 1799 tarihli mektuplarının ekinde tercüme olarak mevcuttur.

sinlikle bu yönde idi, zira yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ve iki imparatorluk sarayı arasında paylaşılmasını engellemek için gelmişti[134]. Oysa Cezzar Ahmed Paşa'nın çok geçmeden Suriye'den gönderdiği 12 çuval Fransız kulağı ve Bonapart'ın beklenmedik şekilde Fransa'ya geri dönüşü, Divân-ı Hümâyûn'da generalin son ana kadar Bâbıâli'den gerçek niyetlerini saklamaya çalıştığı bu bayat dostluk ve fedakârlık söylemlerinden çok daha doğru bir düşünce yaratmaya uygundu[135].

Mısır'daki savaş, başarısız Suriye seferinden ve Bonapart'ın Fransa'ya dönüşünden sonra Bâbıâli için daha olumlu bir hâl alırken, İyonya Adaları'na sahip olmak için yapılan mücadele de Bâbıâli lehine sonuçlanmıştı. Adaları ardı ardına ele geçiren ve aralarında büyük bir ihtimalle el konulan Venedik gemilerinin de bulunduğu 22 gemilik Fransız filosu, 1798 Mart'ında Korfu'dan geri çekilmiş ve burada General Chabot'nun emrinde yalnızca iki gemi ile muhafız kıtaları olarak çeşitli adalara dağıtılan 3 bin asker bırakmıştı[136]. Dolayısıyla adaların Rus-Türk filosu tarafından geri alınması çok zor olmadı.

Fransa'ya savaş ilân edildikten hemen sonra, adaların geri alınmasına karar verilmişti. İlk plana göre, Amiral Nelson emrinde Akdeniz'de dolaşan İngiliz donanmasının bir kısmı bunun için kullanılacaktı ve bu seferin komutanlığına Kontramiral Sir Sidney Smith getirilirken, müttefik Rus-Türk filosu Mısır'da Fransızlara karşı harekâtta bulunacaktı. Nelson ayrıca ada halkına haklarını ve özgürlüklerini geri alabilmek için kendisi ile birlikte silahlarına sarılmalarına yönelik bir bildiri dağıtmıştı.

Oysa Amiral Uşakov, Çanakkale Boğazı'nı aşar aşmaz, sarayının kendisine İyonya Adaları'na saldırma emri verdiğini açıkladı; ada halkı, defalarca kendisi ile aynı inanca sahip bir millet tarafından kurtarılma ve himaye edilme talebini dile getirmişti. Rusya'nın bu hususta kendi özel amaçlarını takip ettiği, Amiral Uşakov'un emrindeki filoya ait mürettebatın neredeyse tamamının Rumlardan oluşmasından da anlaşılıyordu. Lâkin ilişkilerin resmen kopmasına sebep olabileceğinden ve İngiltere de o dönemlerde deniz gücünün

134 Knobelsdorf'un 18 Nisan 1799 tarihli mektubu.

135 Knobelsdorf'un 18 Temmuz 1799 tarihli mektubu.

136 Knobelsdorf'un 24 Mart 1799 tarihli mektubu. Buraya ait bazı bilgiler, Albay Bory de St. Vincent tarafından tamamen Fransızlara yönelik olarak yazılmış "*Histoire et description des Isles Ioniennes*", Paris 1823, Bölüm IV'te verilmiştir.

tamamını Mısır'a göndermeyi daha uygun gördüğünden, hiç kimse ciddi bir itirazda bulunmadı. Tabii ki Bâbıâli de bu karara boyun eğdi[137].

Bâbıâli, seferin başarısını iyice güvence altına almak için, muhtemelen Rusya'nın da ısrarı ile İstanbul'daki Rum Ortodoks patriğinden, buradaki Rumları, Fransızları kovmak için müttefik devletlere mümkün olduğunca destek vermeye çağıran bir bildiri göndermesini istemişti. "Bâbıâli", diyordu bu bildiride, "Fransızlara ezelden beri hoşgörü ve sadakat göstermiştir. Ancak onlar karşılığında yalnızca sürekli olarak gizli entrikalarla tebaasının Bâbıâli'ye sırt çevirmesini sağlamaya çalışmakla kalmayıp, şimdi de Mısır'a saldırdılar. Bu yüzden Fransa'ya savaş ilan etmiş ve diğer devletlerden destek istemiştir. Ada halkını anarşinin felaketlerinden kurtarmak, onları kandıranlara karşı onları korumak ve onlara gerçek özgürlüğü getirmek için adalara müttefik bir Rus-Türk donanması gelecektir. Bâbıâli, ada halkına yalnızca özgürlüklerini ve imtiyazlarını bırakmakla kalmayıp, örneğin Dubrovnik Cumhuriyeti gibi yeni bir yönetim şeklini benimsemeyi de tamamen kendi iradelerine bırakacaktır. Müttefik devletlerin tek amacı, onları Fransız ateizminin boyunduruğundan kurtarmaktır. Bu şekilde özgürlüklerini tekrar kazanacakları ve bundan böyle Tanrı'ya lâyık bir yönetim altında yaşayabilecekleri için, ada halkının desteğine güveniyorlar. Bu, ada halkı ve haletlerinin ebedî mutluluğunu sağlayacaktır. Bu yüzden kendisi, yani patrik de onları kutsuyordu"[138].

Daha önce gördüğümüz gibi, başlangıçta ada halkı tarafından büyük sevinç gösterileri ile karşılanmış olmasına rağmen adalardaki Fransız yönetimi sanki gerçekten de adalarda öyle az kök salmış gibi görünüyordu ki, patriğin bu söylemi kendine orada oldukça verimli bir zemin bulabildi. Eski Venedik soylularından oluşan grup, hemen Fransızlara karşı tavır almıştı ve halkı da onlara karşı mümkün olduğunca kışkırtmaya çalışmıştı ki, Fransızlar ada hal-

137 Gerçek durumu bilhassa Hughes, *Travels in Greece and Albania*, Vol. II, s. 153'te vermiştir. Burada şöyle denmektedir: "İngiliz birlikleri, neşeyle Mısır sahillerine gönderildi, zira menfaatlerimiz bu bölgede daha yoğundu ve Bâbıâli, kandırılmış olmasına rağmen, nazik davranmaya ve büyük bir bölümünü İngiliz amirali ile işbirliği yapmak üzere göndermiş olmasına rağmen, Rus donanmasına kendi donanmasının bir kısmıyla eşlik etmeye karar verdi".

138 Eylül 1798 tarihli bu olağandışı "*Mandement du Patriarche de Constantinople aux habitans des Isles de Corfou, Cephalonie, Zenta, Ithaque et St. Maure*", Knobelsdorf'un aynı yılın 25 Eylül tarihli mektubunun ekinde verilmiştir.

kını her zamanki zorbalık ve baskı sistemi sayesinde kendilerinden soğuttukları için bunu kısmen kolayca başarmışlardı.

Dolayısıyla Amiral Uşakov ve Türk Koramiral [Kapudane] Kadri Bey emrindeki müttefik filo Ekim ayında İyonya sularına geldiğinde, ada halkı direnmek için fazla hevesli görünmüyordu. Zayıf Fransız muhafız kıtalarını tamamen kendi kaderlerine terkettiler. Zenta ve Kefalonya hemen ilk hücumda kolayca alındı; Çuha ve Ayamavra ise ağır bir direnişten sonra ele geçirilebildi. Çuha'ya kaleyi ele geçirmek için karaya 400 kişi çıkartmak zorunda kaldılar ve Venedik zamanlarından beri çok iyi tahkim edilmiş Ayamavra ancak 12 gün süren bir kuşatmadan sonra teslim oldu. 540 kişiden oluşan Fransız muhafız kıtası Mora'ya hapse gönderilirken, Çuha'nın muhafız kıtası antlaşmaya uygun olarak gemi ile Ankona'ya gönderildi.

Her iki amiralin ada halkına gönderdikleri bir bildiride, müttefik devletler ada halkı ile kesin bir yönetim şekli hakkında mutabakata varana kadar, geçici bir hükümet tayin etmelerine izin verildi. Ayrıca hiçbir şekilde adayı işgal etmeyi düşünmediklerinin delili olarak, her adada yalnızca 12'si Rus ve 12'si Türk olmak üzere, 24 kişilik bir muhafız kıtası bırakıldı[139].

Ada halkı burada da hemen Fransızlara karşı tavır almasına ve zamanla 4 bin kişiye kadar takviye edilen muhafız kıtasını kalede kuşatma altında tutmalarına rağmen en şiddetli ve en inatçı direniş Korfu Adası'ndan geldi. Müttefik donanma, kış ayları boyunca süren bir kuşatma başlatmak zorunda kaldı. Ancak 1 Mart 1799'da, 2 Mart'ta adanın teslim olması ile sonuçlanan nihaî çatışma meydana geldi. Muhafız kıtası aniden büyük bir endişeye kapılmamış olsaydı, zengin bir erzak ikmaline sahip kale daha dayanabilirdi. Zira Fransızlara bayraklarının üzerinde zafer işareti olarak, "Mantua, Passage du Tagliamento, vs" kelimeleri yazan İtalyan ordusunun en iyi birliklerinden 800 ölüye mâl olan ana hücuma yalnızca 1.400 Rus ve 900 Türk katılmıştı. Lâkin havan topçuları bile en önemli anlarda hizmet vermeyi reddettiler ve General Chabot bu yüzden teslim olmak zorunda kaldı. Karşılığında 2.935 kişilik muhafız kıtasına, 18 ay boyunca Ruslar veya Osmanlılarla müttefik olan hiçbir devlete karşı hizmet vermemeleri şartıyla Ankona'ya dönme hakkı verildi.

139 Resmî raporlara göre Knobelsdorf'un 15 ve 18 Kasım ile 10 Aralık 1798 tarihli mektupları.

Kalede bulunan 630 top, ağzına kadar dolu depolar, bayraklar ve limanda yatan Fransız gemileri, galiplerin eline geçti. Gemiler, Ruslar ve Osmanlılar arasında eşit olarak paylaştırıldı ve Kadri Bey, Korfu Kalesi'nin anahtarları ile birlikte Divân-ı Hümâyûn'a ele geçirilen Fransız bayraklarının yarısını gönderdiğinde İstanbul'daki sevinç inanılmazdı. Amiral Uşakov'a gönderilen değerli bir pırlanta sorguçla padişah bu zaferden duyduğu memnuniyeti bizzat gösterdi[140].

İstanbul'da aynı esnada Arnavutluk sahillerinde eskiden Venedik'e ait olup Campo Formio Barışı'na istinaden Fransızlar tarafından işgal edilen kalelerin, bilhassa Preveze, Butrinto, Vonitsa ve Parga'nın, Bâbıâli adına Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa tarafından ele geçirildiği haberine duyulan sevinç de çok büyük oldu. Yavaş yavaş yükselişine ve daha sonraki akıbetine ileride daha birçok kez değineceğimiz bu kurnaz satrap [vali], o dönemlerde Yanya'da Güney Arnavutluk'un neredeyse tamamının bağımsız hükümdarı hâline gelmişti ama kurnaz ve ikili davranışlarıyla Bâbıâli ile ilişkilerini sıcak tutmayı başarıyordu.

Mevcut karışıklıklar sırasında da önce Fransızlarla Bâbıâli'ye karşı kendi amaçları adına gizlice irtibata geçerek, ancak Fransızların İyonya Adaları'ndan kovulmasından sonra sanki yalnızca hükümranı olan Osmanlı sultanı için Fransızlara karşı silahlarına sarıldığı izlenimini bırakarak ikili bir oyun oynadı. Campo Formio Barışı akdedildikten hemen sonra İtalya'ya gönderdiği ajanları aracılığıyla General Bonapart ile irtibata geçtiği ve Bonapart'ın Tepedelenli Ali Paşa'yı Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik planları için kullanabileceği umuduyla söylediklerine gönülden kulak verdiği, kanıtlanmış bir gerçektir. İyonya Adaları'nın Fransız birlikleri tarafından ele geçirilmesinden sonra Bonapart, Tepedelenli Ali Paşa'nın filosu ile Korfu Boğazı'ndan geçmesine izin vererek çok büyük bir tavizde bulunmuştu ki, Bâbıâli ve Venedik Cumhuriyeti arasında akdedilen artlaşmalar gereği, o tarihe kadar Osmanlı bandırası altında hiçbir gemi böyle bir izni alamamıştı.

Ali Paşa, kendisine sırt çeviren bazı yerleri dize getirmek zorunda olduğu bahanesi ile bu izni, Rumların yaşadığı ve o tarihe kadar tamamen bağımsız bir şehir olan Nevitza yakınlarına küçük bir birlik indirmek, yaklaşık 6 bin kişiden

---

140 Knobelsdorf'un 18 Kasım 1798, 18 ve 27 Mart ile 18 ve 25 Nisan 1799 tarihli mektupları. Sonuncu mektubunda Korfu'nun 2 Mart tarihli teslimiyet belgesinin eksiksiz metni de verilmiştir.

oluşan ve hiçbir şeyden haberi olmayan savunmasız halka 1798'de Yortu Bayramı için kilisede toplandıklarında saldırmak ve neredeyse hepsini öldürmek üzere kullandı. Yakınlardaki küçük Hagio Basili Kasabası da aynı akıbete uğradı ve paşanın gemileri bunun üzerine Korfu'nun karşısındaki zengin balıkçı köyü Santa Quaranta ile daha kuzeyde bulunan Potro Palermo Limanı'nı da kolayca ele geçirdiler. Tabii ki bu utanç verici cürümler ve saldırılar, Divân-ı Hümâyûn huzurunda paşanın temsilcileri tarafından öyle bir anlatıldı ki, yalnızca cezalandırılmamakla kalmayıp Bâbıâli'den alkış bile topladı. Zira işgal ettiği yerler için padişaha borçlu olunan harac da ödemeyi kabul etti[141].

Oysa Bâbıâli Fransa'ya savaş ilân edince bu kurnaz satrap, Fransızlara sırt çevirmeyi ve eskiden Venedik'e ait olan sahil kalelerini, tabii ki her seferinde sözde Bâbıâli'nin adına olmak üzere, kendi namına ele geçirmeyi daha uygun gördü. Kurnazlık ve şiddetle kısa sürede istediği hedefe vardı.

Anlaşılan o dönemlerde en büyük arzusu kendine uygun bir deniz gücü oluşturmak olan Ali Paşa, müttefik Rus-Türk donanması daha önce davranmamış olsa idi, bunun için zengin imkânlar bulacağı İyonya Adaları'nı ele geçirmeyi kafasına koymuştu. Zira Korfu'nun Fransız valisi General Rose'yi müştereken alınması gereken bazı tedbirler hakkında görüşmesi gerektiği bahanesi ile Philates yakınlarındaki karargâhına çekti. Burada önce işkence ile adalardaki Fransız muhafız kıtalarının durumu hakkında kendisine bilgi vermeye zorladı ve daha sonra, sözde Fransız ajanı olarak Arnavutları kışkırtmaya çalıştığı gerekçesiyle esir olarak İstanbul'a gönderdi. Talihsiz general, çok geçmeden Yedikule zindanlarında yaralarından dolayı hayatını kaybetti[142].

---

141 Daha önce bahsedilen Hughes, II, 150 ve devamı ile Poqueville'nin, *Voyage de la Grèce*, II, 193 ve devamında bilinen seyahatlerinin yanısıra aynı yazar, "*Histoire de la régénération de la Grèce*", Paris 1825, T. I; Hobhouse, "*A journey through Albania and other provinces in Turkey in Europe and Asia during the years 1809 and 1810*", II. Baskı, Londra 1810; Henry Holland, "*Travels in the Ionian Islands, Albania, Thessaly, Macedonia, etc. during the years 1812 and 1813*", Londra 1815 dışında, bu durumlar hakkında ayrıca iki eser daha değerli bilgiler vermektedir: De Bosset, "*Parga and the Ionian Islands*", Londra 1822, s. 59 ve 213 ve devamı ile İbrahim Mansur Efendi (uzun süre Ali Paşa'nın hizmetinde bulunmuş, Cerfbeer adında Strasburglu Yahudi bir devşirme), "*Mémoires sur la Grèce et l'Albanie pendant le gouvernement d'Ali Pacha*", Paris 1827, s. 29 ve devamı.

142 Belirtilen kaynaklara uygun olarak verilmiştir. Knobelsdorf'un 18 Kasım 1798 tarihli mektubu, biraz sapma göstermektedir. Buna göre Rose, Gomenitza yakınlarında eski

Ali Paşa aynı zamanda Bâbıâli'ye Fransızların Arnavutluk'un sahil kesimlerinden çıkartılmaları için yardımlarını teklif etti. İlk darbe, Preveze üzerine yapıldı. Paşanın bir brikinin Arta Körfezi'nde durdurulmuş olması, kötü tahkim edilen ve yalnızca General Salcette emrinde zayıf bir Fransız muhafız kıtası tarafından korunan şehre ani bir saldırının bahanesi oldu. İhanet de paşanın yardımına koştu. Zira bu yerin piskoposu, halkı paşaya râm olmaya davet etmeyi kabul ederken, bir Sulyot reisi olan Lazaro Bozzaris, Ali Paşa'nın oğlu Muhtar'ın emri altındaki 5 bin kişilik birliklerine serbest geçiş hakkı tanımayı taahhüt etmişti. Yine de General Salcette direnmeye kararlı idi.

Savunmasız halkı komşu adalara göndererek güvence altına aldı, erkekleri mümkün olduğunca silahlandırdı ve akın eden Arnavutların yolunu kesmek için, Preveze (Nikopolis) Boğazı'na aceleyle birkaç siper kurdurdu. Oysa bu siperleri savunmak için elinde ancak 200 kişi vardı. 14 Ekim'de bu askerlerin neredeyse tamamı, Arnavutların şiddetli bir hücumu sırasında çaresiz bir mücadeleden sonra can verdiler. Ardından Arnavutların eline geçen ve ateşe verilen Preveze, iki gün boyunca korkunç bir kan banyosuna sahne oldu. Üçüncü gün Ali Paşa, talihsiz halktan 300 kişiyi Salagora yakınlarında soğukkanlılıkla kendi gözleri önünde öldürttü.

Vonitsa bunun üzerine bilhassa yukarıda adı geçen hain piskoposun arabuluculuğuyla direnmeden teslim oldu. Paşanın Preveze'nin başına gelenlerle tehdit ettiği Ayamavra, kayıtsız şartsız teslim olmaya hazırlanıyordu ki, Rus donanmasının bir bölümü erken davrandı ve gemilerini geri çekmeye zorladı. Bunun üzerine kaybını Parga'yı ele geçirerek telafi etmeye çalıştı. Lâkin Preveze'nin düşmesinden hemen sonra bu amaçla Pargalılara gönderdiği kısmen cezbedici kısmen de tehditkâr çağrılar etki etmedi.

"Sizinle savaş yapmak istemiyoruz", diye yazıyordu. "Efendim olan sultanın hükümranlığına tâbi olmanız için, bana müzakerelerde bulunmak üzere iki veya üç temsilci gönderin. Felaketinizi istemiyorum ve size Türkleri göndermeyeceğim; yalnızca Fransızları kovun ve yok edin. Size istediğiniz her türlü yönetim şeklini vadediyorum. Aksi takdirde size savaş ilân edeceğim ve o zaman da felaket üzerinizde olacaktır".

---

bir Venedik kalesini ele geçirmeye çalışmıştı. Fakat Ali Paşa, bu amaçla gönderilen 600 Fransız'ı öldürürken, Rose'yi esir olarak bu teşebbüsü engelledi.

"Bizden istediğin teslimiyeti", diye cevap verdiler, "kabul edemeyiz. Zira daha önce de verdiğin canlı örnekler, onurlu ve özgür bir ölümü, tiranlığın onursuz boyunduruğuna yeğlememiz için bir uyarıdır. Fransızları kovamayacağımız ve yok edemeyeceğimiz gibi, kovmak ve yok etmek de istemiyoruz. Zira 400 yıldan beri onların sadakati, savunmak için defalarca kanlarını döktükleri anavatanımızın koruması olmuştur. Haksız tehditlerle bizi sindirecek kadar güçlü olabilirsin. Lâkin böyle tehditler, büyük adamlara lâyık değildir. Ayrıca anavatanımızı korumak için onurla silahlarımıza sarılabilecek durumda olduğumuz sürece, böyle tehditler karşısında yılmayacağız".

Buna öfkelenen paşanın bir kez daha şiddetle talepte bulunması da işe yaramadı. "Allah'ın size emrettiklerini yapın öyleyse", diyordu. "Zira bu insanların değil, Allah'ın iradesidir ve iyi komşular olarak kalmamızı istiyorsanız, size yazdıklarımı yapın. Aksi takdirde Allah sizi cezalandıracak ve günahlarınız size geri dönecektir"[143].

Bütün bunlara rağmen, iyi savunulan bu şehre saldırmaya cesaret edemedi ve kaybını, iki küçük sahil şehri olan Gomenitza ve Fransızların geri çekilmeden önce kalesini havaya uçurdukları Butrinto'yu ele geçirerek telafi etti. Parga'nın Fransız muhafız kıtası da kendisini Rusların ve Türklerin müttefik silahlı kuvvetlerine karşı çıkabilecek kadar güçlü hissetmediğinden Korfu'ya geri çekilmek üzere Parga'yı gönüllü olarak boşalttı ve bunun üzerine Amiral Uşakov, Pargalılara özel himaye vaadinde bulundu. Böylece İyonya Adaları ile birlikte Arnavutluk'un bu sahil şehirleri de müttefik devletlerin eline geçti[144].

Son olarak müttefik Rus-Türk donanmasının 1799 yaz aylarında Aşağı İtalya'ya yaptığı sefer de istenen sonuca ulaştı. 200 kişilik bir Türk muhafız kıtasının bırakıldığı Brindisi ve Otranto, kolayca ele geçirildi ve Napoli'ye yapılan saldırıda da Kadri Bey'in emrindeki Türk birlikleri, çok önemli hizmetlerde bulundular. 2 bin kadar Fransız'ın ya da genel olarak adlandırıldıkları üzere Jakoben'in bu esnada Türklere esir düştükleri söylenmekte idi. Sicilya'ya kaçan Napoli kralı, 13 Temmuz'da Fransızlardan kurtarılan başkentine geri döndü[145].

143 Ali Paşa ve Pargalılar arasındaki bu ilginç yazışmalar, eksiksiz olarak de Bosset, *aynı eser*, s. 221'de orijinal dilde verilmektedir. 12-19 Ekim 1798 tarihlerine aittir. Pargalıların cevabındaki ilgili yerler şöyledir: "Yaptığın uygulamalar, bizleri adi ve zorbaca bir esarete değil de şanlı ve özgür ölüme teşvik ettiği için, bizden talep ettiğin (sana) boyun eğmenin, zevkine varman zor olacak". Bu yazışmaların büyük bir kısmı muhtemelen Fransızlar tarafından uydurulmuştu.

144 Hughes, *aynı eser*, s. 160 ve de Bosset, *aynı eser*, s. 59.

145 Knobelsdorf'un 3 Haziran ve 25 Temmuz 1799 tarihli mektupları ile ekinde Napoli'ye yapılan saldırı hakkında Kadri Bey'in raporu.

Bunun üzerine muhafız kıtası olarak yalnızca 300 Rus ile 500 Türk'ün bırakıldığı İyonya Adaları'na, vadedildiği gibi kendi yönetim şekilleri verilerek, bağımsızlıklarının güvence altına alınmasına ciddi bir şekilde ihtimam gösterilmeye başlandı. 1799 Eylül'ü başlarında, başlarında Lefcotilla ve daha sonraki Yunanistan başkanının babası olan Kapodistria'ın bulunduğu 12 soyludan oluşan bir temsilci heyeti, kendilerini Fransızların boyunduruğundan kurtardığı için padişaha teşekkürlerini sunmak ve aynı zamanda Dubrovnik örneğine göre kendi yönetim şekillerine izin vermesini talep etmek için İstanbul'a geldi. Bu temsilcilerden altısı, aynı amaçla St. Petersburg'a gitti.

Yönetim şekli hakkındaki müzakereler sırasında ise beklenebileceği üzere hemen şiddetli grup kavgaları çıktı. Aristokratlar ve demokratlar, düşmanca karşı karşıya gelmişlerdi. Aristokratlar yalnızca eski Venedik soylularının yasama meclisine katılmalarını isterlerken, demokratlar, örneğin Hollanda'daki gibi, üçüncü sınıfın, yani ruhban sınıfı ile soyluların dışındaki halk katmanının da aynı şekilde temsil edilmesini istiyorlardı. Ne tuhaftır ki Taganrog'dan muhafız kıtası olarak Korfu'ya bir alay asker gönderen Rusya'nın üçüncü sınıftan yana oy kullandığı söyleniyordu[146]. Bu arada bu yeni cumhuriyete, Bâbıâli'nin hükümranlığı altında önce Dubrovnik örneğine göre, aristokrasi unsurunun üstünlüğü elinde tuttuğu bir yönetim şekli verilmesi kararlaştırıldı.

Bu husustaki hükümler, Rusya ile Bâbıâli arasında, İyonya Adaları'ndan gelen temsilcilerin katılımı olmadan 21 Mart 1800'de General Tamara ve İbrahim İsmet Bey tarafından imzalanan ve aynı zamanda Arnavutluk sahillerinde Osmanlı İmparatorluğu'na ilhak edilen eski Venedik şehirlerinin de düzenlendiği antlaşmada belirlendi[147].

Birinci maddede bu adaların, Mora ve Arnavutluk sahillerine yakınlıklarından dolayı Bâbıâli'ye ait ülkelerin huzurunu ve güvenini kolayca tehlikeye atabilecekleri gözönünde bulundurularak, Bâbıâli'nin hükümranlığı altında, Dubrovnik örneğine göre bir cumhuriyet oluşturacakları ve ülkenin soyluları tarafından yönetilecekleri belirtiliyordu. Rus çarı, kendisi ve halefleri adına bu toprakların bütünlüğünün, onlara verilen ve antlaşma devletleri tarafın-

146 Knobelsdorf'un 10 Eylül ve 25 Ekim 1799 tarihli mektupları.

147 Bu antlaşmanın özgün el yazması suretleri, Knobelsdorf'un 25 Ekim 1800 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir. Basılı olarak Martens, *aynı eser*, VII, 511'de ve Bosset, *aynı eser*, s. 224'de İngilizce olarak verilmiştir.

dan onaylanan yönetim şeklinin ve imtiyazlarının korunmasının garantisini üstlenecek ve karşılığında Bâbıâli, hükümran himaye devleti olarak, bu şartların gerektirdiği bütün yükümlülükleri yerine getirecekti.

2. ve 3. maddeye göre, "Yedi Adalar Cumhuriyeti [Cezayir-i Seb'a]" adını alan bu yeni cumhuriyet, yani Korfu, Zenta, Kefalonya, Ayamavra, İthaka, Paksos ve Çuha adaları, siyasî ilişkileri, iç yönetim şekli ve ticareti, bilhassa Berberîlerin talanlarına karşı koruma açısından Dubrovnik Cumhuriyeti ile aynı imtiyazlara sahip olacaktı. Buna istinaden 4. maddeye göre, Bâbıâli'ye üç yılda bir, arttırılması veya azaltılması asla mümkün olmayan 75 bin akçe tutarında haraç ödeyecekti. Ayrıca bütün diğer harçlardan, bilhassa cizyeden, muaf olacaktı.

5. maddeye göre, cumhuriyetin kendi silahlı kuvvetlerinin yeterli olmaması şartıyla iki antlaşma devleti savaş süresince cumhuriyetin kalelerinde muhafız kıtaları bulundurma hakkına sahip olacaklardı. 6. ve 8. madde ise kendi bandıraları altında bilhassa Karadeniz'de, Venedik ile bu hususta akdedilen antlaşmalara uygun olarak, denizcilik faaliyetlerinde bulunma haklarını düzenliyordu.

8. madde, Bâbıâli'ye Arnavutluk'un sahil şehirleri Preveze, Parga, Vonitsa ve Butrinto'nun sahibi olma hakkını veriyordu; ama burada tamamen Hristiyanlardan oluşan halkın, ayinleri ve hukuk işleri açısından Boğdan ve Eflak prenslikleri ile aynı imtiyazlara sahip olması şartıyla. Müslümanlara burada ne mal edinme ne de yerleşme hakkı verilecekti. Bâbıâli'nin de burada yalnızca rütbesi ve yetkileri kesin olarak belirlenecek bir vali bulundurma hakkı olacaktı. Eski kiliseleri yeniden tesis etme, yeni kiliseler kurma ve çanlarını sınırsız olarak kullanma hakkı, 9. maddede özel olarak garanti ediliyordu. 10. maddede ise bu dört şehre, vergilendirme açısından mümkün olduğunca kolaylıklar sağlanıyordu. Hiçbir şekilde Venedik Cumhuriyeti tarafından ödenen meblağdan daha fazlasını ödemeyecekler ve gerek Fransızların baskısından gerekse savaştan ötürü birçok acı çektikleri için iki yıl boyunca vergiden tamamen muaf olacaklardı.

Son olarak 11. maddede Rus çarı, Osmanlı sultanına karşı duyduğu dürüst dostluğun ve Bâbıâli'nin iyiliğine duyduğu ilginin bir işareti olarak, genel barışın akdedilmesi sırasında bütün diğer devletleri bilhassa 2., 5. ve 8. maddelerde belirtilen hükümler ile prensipleri kabul ve garanti etmeye davet

etme vaadinde bulundu. Bu antlaşma, iki buçuk ay içinde onaylanacaktı ama Ekim ayına kadar uzadı.

Yeni cumhuriyetin temsilcileri ancak 25 Ekim'de kaymakam tarafından huzura kabul edildiler. Bu esnada kaymakam onlara kuruluşun işareti olarak, cumhuriyetin armasını taşıyan bir bayrak sundu: Mavi zemin üzerinde, bir pençesinde yedi ok, diğer pençesinde ise üzerinde 1800 yılı ve Hicrî takvimdeki karşılığı yazan bir haçın bulunduğu kapalı bir İncil tutan altın renkli bir aslan. Temsilciler heyeti bu bayrakla hemen törenler arasında bayrağı kutsaması için Rum Ortodoks patriğine gittiler. Pera'ya dönüşleri sırasında Tophane'nin bütün topları ve buraya demir atan Rus gemileri tarafından selamlandılar. General Uşakov hemen ardından donanması ile Büyükdere'den Sivastopol'a döndü[148].

Bunun üzerine temsilciler 4 Kasım'da padişah tarafından da huzura kabul edildikten sonra, yine resmî sıfatlarına dayanarak yeni cumhuriyet için himayelerini talep etmek üzere bütün Avrupa devletlerinin elçilerini ziyaret ettiler. Oysa anlaşılan o ki, bu esnada kısmen soğuk karşılandılar. Ayrıca iki devlet tarafından tek taraflı olarak hayata geçirilen bu özgür ülkeyi tanımakta pek acele etmek istemiyorlardı. Örneğin Kral III. Frederik Wilhelm, Knobelsdorf'a Korfuluların ziyaretine nazikçe karşılık vermesini, fakat Rusya ve Bâbıâli resmî bir ilânda bulunmadıkları sürece cumhuriyetin tanınacağından hiçbir şekilde söz etmemesi emrini verdi[149].

Reisülküttab bu arada elçilerin muhtemel endişelerini, Bâbıâli'nin bu adımı yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun bu adalar başka bir devletin eline geçtiği takdirde tehlike altına girecek güvenliği açısından gerekli olduğu için attığını ileri sürerek yatıştırmaya çalıştı. Çar da bunun pekâlâ farkına varmıştı[150].

Tabii ki bu arada en fazla önem verilen şey, cumhuriyetin İngiliz hükümeti tarafından tanınmasını sağlamaktı. Bu hususta uzun süren müzakerelerden sonra, ancak 13 Ocak 1801'de Dışişleri Bakanı Lord Grenville'nin İstanbul Sefiri Lord Elgin'e gönderdiği bir yazı aracılığıyla onay verildi. Yazıda İngiliz hükümetinin yeni cumhuriyeti, bu hususta akdedilen antlaşmalara istinaden tanıdığı ve İngiliz tebaasının bu adalarla ticareti için Venedik dönemlerinde sahip oldukları onurlara ve aynı himaye ile aynı güvenliğe sahip olmaları şar-

148 Knobelsdorf'un 10 ve 25 Ekim 1800 tarihli mektupları.

149 Knobelsdorf'un 10 Kasım tarihli mektubu ve kralın 22 Aralık 1800 tarihli yazısı.

150 Knobelsdorf'un 25 Ekim 1800 tarihli mektubu.

tıyla bayrağına saygı göstereceği bildiriliyordu[151]. Kont Lefcotillo, konsolos sıfatı ile cumhuriyetin ilk temsilcisi olarak İstanbul'da kaldı.

Lâkin adalarda herkes yeni düzenden memnun değildi. Mesela Kefalonya'da, aristokratlar ve demokratlar arasındaki kavga, halkın aristokratlardan yana tavır aldığı ve demokratları buradan kovduğu bir ayaklanmaya sebep oldu. Zenta'da ise demokratlar, bilhassa avukatların ve hekimlerin yönetimi altında üstünlüğü sağladılar; yasama meclisinde üçüncü sınıfın temsil edilmesini sağladılar ve göndere İngiliz bayrağını çektiler.

Sanki İngiliz hükümetinin de bu hadiselerde herhangi bir şekilde parmağı olduğu şüphesini dağıtmak için gerek buradaki İngiliz konsolosu gerekse İstanbul'da Lord Elgin, bu saçmalıklara itiraz etti. Hatta altı Türk firkateyni ile birlikte düzeni yeniden tesis etmeleri için birkaç İngiliz savaş gemisinin buraya gönderilmesini sağladılar. Aralarında gerçekten de İngiltere kralı ile doğrudan yazışma hâlinde olmakla övünen bir İngiliz'in bulunduğu elebaşları, gemiler yaklaşır yaklaşmaz kaçtılar ve bunun üzerine göndere yeniden İyonya bayrağı çekildi. Bu arada Rusya da İyonya Adaları'nın güvenliği için gerekli olduğu bahanesi ile bu fırsatı Napoli'den buraya birlikler göndermek için kullandı ve böylece sürekli hizip kavgaları için bir sebep daha vermiş oldu[152].

Bilhassa Korfu'da huzursuzluklar endişe verici şekilde devam etti. Burada da demokratlar üstünlüğü ele geçirmişler ve kışkırtılan halkın da yardımıyla yönetim şeklinde kendi lehlerine değişikliklerin yapılmasını sağlamışlardı. Bâbıâli ise oradaki temsilcisi aracılığıyla kendisi ve Rusya tarafından garanti edilen anayasanın muhafaza edilmesini istedi. Senato bunu kabul ettiyse de demokratlara karşı koyamadığı için, toplanan köylüleri dağıtan bir bölük İngiliz birliğinin burada karaya çıkmasına izin vermek zorunda kaldı. Demokratlar ise hem İstanbul'a hem de St. Petersburg'a anayasada istenen değişiklikleri talep etmek üzere ikişer temsilci gönderilmesinde ısrar ediyorlardı. Senato geri adım atmak zorunda kaldı ve bunun üzerine huzur, yabancı birliklerin tekrar geri çekilmesine yol açacak derecede yeniden sağlandı[153].

---

151 De Bosset, *aynı eser*, s. 229'da *"Letter of Lord Grenville, Minister for Foreign Affairs of the Court of England, to Lord Elgin, the Ambassador of that Court at the Sublime Porte, dated 13th January 1801"*.

152 Knobelsdorf'un 25 Ekim 1800, 26 Mart, 20 Eylül ve 26 Ekim 1801 tarihli mektupları ile kralın 19 Şubat 1802 tarihli yazısı.

153 Knobelsdorf'un 20 Nisan 1802 tarihli mektubu.

İleride, baştan beri tutunması imkânsız olan bu cumhuriyetin, bundan sonraki akıbetinin Avrupa Şarkı'nın oluşumu üzerinde önemli bir nüfûza sahip büyük dünya hadiselerinden nasıl etkilendiğini göreceğiz.

Bonapart'ın âdeta kaçarcasına Fransa'ya geri dönmesinden sonra Bâbıâli, dikkatini savaşı devam ettirmeye değil, barışı tesis etmeye verdi. Mısır'daki Fransız ordusunun sözde kötü durumu hakkında çok ayrıntılı bilgilere sahip olduğundan, bu hususta avantajda olduğuna ve lehte şartlar elde edebileceğine inanıyordu.

Amiral Nelson, Kleber'in direktuvara gönderdiği ve ordusuyla müstemlekenin durumunu en karanlık biçimde tarif ettiği mektupları ele geçirmiş, derhal suretlerini çıkartarak İstanbul'a Lord Elgin'e göndermiş ve Lord Elgin de bunları hemen Divân-ı Hümâyûn'a bildirmişti[154]. Kleber ayrıca 80 bin askeri ile Şam'da bulunan sadrazama, ordusu ile birlikte Fransa'ya dönmesini sağlayacak imkâmların temin edilmesi şartıyla barış teklifinde bulunmuştu. Divân-ı Hümâyûn, önce Ekim sonunda bu hususta Rus ve İngiliz elçileri ile görüşmüş ve daha sonra, onların da rızasıyla sadrazama Kleber'le müzakerelere başlama emrini vermişti; ama Mısır'ın boşaltılması sırasında Bâbıâli'nin onurunu hiçbir surette zedelemeyecek şekilde.

Bilhassa reisülküttab, Bâbıâli'nin belirli bir haracın ödenmesi karşılığında Fransa'ya Mısır'ın veya Suriye'nin bir kısmını vermeye hazır olduğuna dair söylentiler üzerine, asla ve hiçbir şart altında topraklarının tek bir parçasını bile vermeyeceklerini açıkladı. Aynı şekilde direktuvar tarafından talep edildiği üzere, burada çalıştırılacak kişilerin sayısı 80 ile sınırlı olmasına rağmen, Fransızlara en azından Süveyş'te bir ticarî temsilcilik [acenta] bırakınayı dahi kabul etmiyordu. Hatta Bonapart'ın Bâbıâli'ye Karadeniz'de eskiden sahip olduğu yerleri, bilhassa Kırım'ı, Fransa'nın yardımıyla yeniden geri alması vaadiyle birlikte sunduğu ittifak teklifi, generalin gizli niyetlerine karşı haklı ola-

154 Knobelsdorf'un 26 ve 28 Ocak 1800 tarihli mektuplarının ekinde oldukça ilgi çekici bütün belgelerin özgün suretleri de bulunmaktadır: Kleber'in direktuvara gönderdiği 16 Vendimaire, Yıl 8 tarihli raporu, 2) Bonapart'ın Kleber'e verdiği 5 Fructidor, Yıl 7 tarihli talimatlar, 3) Sivil İdareci Poussielgue'nin 17 Vendimaire, Yıl 8 tarihli raporu, 4) Kleber'in 19 Vendimaire, Yıl 8 tarihli ikinci raporu ve yanında 20 Vendimaire tarihinde Osmanlı temsilcisi Mehmed Rüşdi Efendi ile müzakereleri hakkındaki rapor, 5) Sadrazam Ziyâüddin Yusuf Paşa'nın Bonapart'a Şam'daki ordugâhından gönderdiği yazı. Kleber'in raporlarının ana muhtevaları daha önce Cilt VI'da verilmişti.

rak şüphe duyduğu ve onunla ancak bir savunma ittifakı yapmaya hazır olduğu için pek kabul görmedi[155].

Bu hususta müzakereler hâlâ devam ediyordu ki, ayrıntılarını daha önceden bildiğimiz üzere, El-Ariş Kalesi'nin düşmesi (20 Aralık 1799); bunun üzerine burada İngilizlerin arabuluculuğuyla Kleber ile sadrazam arasında, Fransızlara şerefli bir şekilde geri çekilme ve Bâbıâli'ye Mısır'ın hükümranlığını garanti eden antlaşmanın akdi (28 Ocak 1800); çok geçmeden bu antlaşmanın ihlal edilmesi; Fransız silahları için şanlı Heliopolis Muharebesi (20 Mart) ve son olarak Kleber'in öldürülmesi (14 Haziran), olayların beklenmedik bir şekilde değişmesine sebep oldu. El-Ariş'in düşmesi ve El-Ariş Antlaşması Bâbıâli'nin cesaretiyle umutlarını yükseltmiş olsa da, her ikisi de [Köse Mustafa Paşa'nın][*] Heliopolis'te mağlup olması [25 Temmuz 1799] ile yeniden azalmıştı ve halefi General Menou'nun Mısır'ın boşaltılmasının kararlı bir muhalifi, lâkin sömürgeleştirilmesinin en heyecanlı destekçilerinden biri olduğu bilindiğinden Kleber'in sadrazamın suçu kendi üzerinden atarak generalin Fransız ordusu saflarındaki düşmanlarına atfetmeye çalıştığı[156] ölümü bile umutları yeniden yeşertmeye yaramadı. Ayrıca birinci konsül olarak Fransa'nın kaderini eline almış olan Bonapart da Menou'yu bu hususta her şekilde destekliyordu.

Divân-ı Hümâyûn'un bütün siyaseti ise, Mısır'ın bir an önce boşaltılmasına, dolayısıyla hâlâ El-Ariş Antlaşması'nın onaylanmasına dayanıyordu. Bu hususta yine bilhassa Prusya yardımcı olacaktı. 1799 Kasım'ında Bâbıâli, Fransa ile akdedilecek barış esnasında arabuluculuğu sayesinde lehte şartlar elde etmek ve aynı zamanda Mısır'ın boşaltılmasından hemen sonra ne yapması gerektiğine dair tavsiyelerini almak üzere Prusya kralına başvurmuştu. Knobelsdorf, en iyisinin yeniden kesin bir tarafsızlık göstermenin olacağını düşünüyordu. Zira Bâbıâli'yi Fransa'ya karşı Avrupa'da kurulan koalisyona dahil etmek, askerleri dinî fanatizmlerinden ötürü Hristiyan birlikleriyle birlikte kullanılamayacaklarından hiçbir sonuç getirmeyecekti. Örneğin Fransa'nın güne-

155 Knobelsdorf'un 1 ve 20 Kasım ile 28 Aralık 1799 tarihli mektupları ve kralın 21 Şubat 1800 tarihli mektubu.

* Almanca metinde sadrazam olarak gösterilmesi hatalıdır (çn).

156 Sadrazam bu amaçla Fransız ordusuna, Kleber'in öldürülmesinin Osmanlılardan değil Fransızlar arasındaki düşmanlarından kaynaklandığını iddia ettiği, ki bununla muhtemelen General Menou'dan bahsediyordu, sıradışı bir bildiri yayınladı. Ek olarak Knobelsdorf'un 9 Ağustos 1800 tarihli mektubunda verilmiştir.

yine 30 bin kadar Türk ve Arnavut indirilse bile, ülkenin talan edilmesinden başka bir şey elde edilemeyecekti.

Oysa Berlin'de şimdi de Bâbıâli ile hiçbir işe girişilmek istenmiyordu. Kral, Knobelsdorf'a Bâbıâli'ye herhangi bir tavsiyede bulunmaya gerek duymadığını, dolayısıyla kendisinin de mümkün olduğunca ihtiyatlı ve pasif davranması emrini verdi[157]. Hâlbuki Rusya'nın birliklerini tamamen geri çekeceğine ve koalisyondan tamamen ayrılacağına dair söylentiler yayılmaya başladığından, Bâbıâli taleplerinde daha da ısrarlı olmaya başladı.

Zaten İstanbul'da Rusya'ya karşı takınılan tutum pek de olumlu değildi. General Tamara yine de Bâbıâli'yi bu hususta mümkün olduğunca yatıştırmaya çalışıyordu. Çarın birliklerini iyi ve önemli sebeplerden dolayı geri çekmesi hâlinde bile, Bâbıâli'nin müttefiki olarak yükümlülüklerini sadakatle yerine getireceğine dair güvence veriyordu reisülküttaba; çar, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili herşeyde Prusya kralı ile görüşeceğinden, Bâbıâli bu hususta rahat olabilirdi.

Bunun üzerine Bâbıâli, kraldan, Fransa'ya yönelik Mısır'a saldırması dışında hiçbir şikâyeti olmadığından, Osmanlı İmparatorluğu için çok önemli olan bu yer boşaltılır boşaltılmaz savaşı devam ettirmek için hiçbir sebebi kalmayacağını ve Prusya'nın arabuluculuğu altında savaşı sona erdirmeye hazır olduğunu açıklamasını istedi. Barışın ana şartları daima şunlar olacaktı: Mısır'ın boşaltılması ve Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin resmen tanınması[158].

Kral ise ne İngiltere ne de Rusya'dan herhangi bir talep gelmediği için, bu barış meselesine herhangi bir şekilde karışmayı reddetmesi gerektiğini düşünüyordu. Zaten "taviz vermesini" gerektirecek herşeyden kaçınmak istiyordu. Oysa Fransa ile tek taraflı barış müzakereleri, durumu daha da karışık hâle getirecekti, zira Fransa ve Avusturya arasındaki ilişkiler de gittikçe daha gergin hâle geliyordu ve Fransa'nın hangi barış şartlarını ileri süreceği bilinmiyordu[159].

---

157 Knobelsdorf'un 11 Kasım tarihli mektubu ve kralın 23 Aralık 1799 tarihli yazısı. Şöyle diyordu: "Bâbıâli'nin yapması gerekenin ne olduğunu ifade etmeye girişmeyeceğim ve her konuda kendisiyle yeni bir başlangıç yapmayı tercih edeceğim".

158 Knobelsdorf'un 20 ve 25 Kasım ile 3 Aralık 1799 tarihli mektupları. Rusya'ya karşı İstanbul'daki tutum hakkında şöyle demektedir: "Her ne kadar Bâbıâli'nin Rusya ile bugünkü ittifakı iki hükümeti yakınlaştırmış olsa da bu ittifak Ruslara karşı kinini hiç saklamayan Türk halkının zihnini etkilememiştir".

159 Kral, 6 ve 24 Ocak ile 7 Şubat 1800 tarihli mektuplarında şöyle demektedir: "Osmanlı hükümeti müttefiklerinin kesin görüşünü almadan ve onlarla hâlâ koalisyon içinde

Bâbıâli ise bütün bunlara rağmen, kral menfaatlerine aykırıymış gibi görünen bir tavsiyede bulunsa bile, barışı yalnızca Prusya'nın arabuluculuğu altında akdedebileceği görüşünde ısrar ediyordu. Zira Bâbıâli'nin menfaatlerini kendisinden bile daha üstün bir basiretle koruyabileceğini düşünüyordu[160].

Berlin kabinesi ancak El-Ariş Antlaşması imzalandıktan sonra bu hususta yumuşamaya başladı, zira yalnızca İngiltere ve Rusya genel olarak Prusya'nın arabuluculuğunu kabul etmekle kalmayıp, Fransa da bu arabuluculuğa rıza göstermişti[161]. Oysa meselenin derinine inmeye başlayınca, bu esnada aşılması gereken zorluklar da bir bir otaya çıkıyordu. Zira bir taraftan ne Londra ne de Paris Bâbıâli'nin Heliopolis'teki mağlubiyetten sonra geçerliliği için hâlâ ısrarcı olduğu El-Ariş Antlaşması'nın onaylanmasına rıza göstermek istemiyor, diğer taraftan St. Petersburg kabinesinin gerek Avusturya gerekse İngiltere ile ilişkilerinin gerginleşmesi, bu yöndeki müzakereleri önemli ölçüde zorlaştırıyordu. Çar Paul, öğrendiği üzere, bilhassa Sir Sidney Smith'in El-Ariş'teki müzakereler sırasında Rusya'yı âdeta Osmanlı İmparatorluğu'nun en tehlikeli düşmanı olarak göstermiş olduğuna çok içerlemişti[162].

Dolayısıyla Prusya kralı, Bâbıâli'ye öncelikle ölçülü ve sabırlı davranmasını ve aynı zamanda Rusya ile dostane ilişkilerini mümkün olduğunca muhafaza etmesini tavsiye etti. Zira çar, Bâbıâli'ye karşı gerçekten çok iyi niyetli düşünceler besliyordu ve yalnızca Mısır'ın en kısa zamanda boşaltılmasını değil, Bâbıâli'nin oradaki hükümranlığının da sağlam ve bağımsız bir temel üzerine oturtulmasını da canı gönülden istediği hususunda Prusya kralı ile hemfikirdi[163].

Bâbıâli, bu yüzden Mısır'ın bir an önce boşaltılmasını ve daha sonra barış arabuluculuğu için elinden gelen herşeyi yapmasını sağlamak amacıyla kral nezdinde ısrarcı olması gerektiğini düşünüyordu. Padişah, bu amaçla Temmuz ayı sonlarında kraldan eski dostu, tabii müttefiki olarak ve Prusya'nın

bulunuyorken Fransa ile ayrı biçimde müzakereye başlamak, doğrusu herşeyi berbat etmek ve işleri acımasızca bozmak demek olacaktı".

160 Knobelsdorf'un 26 Ocak 1800 tarihli mektubu. Burada kral hakkında, Bâbıâli'nin "menfaatlerini kendisinden bile iyi tanıyan majestelerinin bilgisinin onunkinden üstünlüğüne" emin olduğunu söylemektedir.

161 Kralın 21 Mart 1800 tarihli mektubu.

162 Kralın 28 Nisan 1800 tarihli mektubu.

163 Kralın 5 Mayıs ve 21 Temmuz 1800 tarihli mektupları.

Bâbıâli'ye ezelden beri, bilhassa Reichenbach Kongresi sırasında verdiği büyük hizmetleri minnettarlıkla hatırlayarak şimdi de yardımcı olmasını istediği bir nota teslim ettirdi.

Bu notada, Prusya kralının ezelden beri Avrupa'nın şanını ve dengesini koruduğu söyleniyordu. Şimdi de bu denge ve buna bağlı huzur ve güvenlik ancak kral aracılığıyla yeniden tesis edilebilirdi. Bâbıâli yalnızca dostu olan böylesine güçlü ve iyi niyetli bir hükümdarın arabuluculuğuyla Fransa ile müzakereleri başlatabilirdi. Bu yüzden, Mısır'ın en kısa zamanda ister barışçıl bir yolla ister silah zoruyla boşaltılmasını sağlamak kralın onurunu yüceltecektir. Mısır, umut edildiği gibi, buna gerek kalmadan boşaltıldığı takdirde ise kralın barış için arabuluculuk yapması, Bâbıâli'yi onurlandıracaktı. Fransa'yı uygun teklifleri kabul etmeye ikna etmeli idi ve Bâbıâli de müttefiklerinin genel bir barış yapmasını sağlamaya çalışacaktı. Çarın Bâbıâli ve padişaha karşı şahsen iyi niyetli düşünceler beslemesini memnuniyetle karşılamıştı. Zira bu husus, kralın bu meselede arabuluculuk yapmasını kolaylaştırmaya katkıda bulunacaktı[164].

Prusya kralı ise öncelikle, yukarıda da gördüğümüz gibi, Şövalye Corral'ın varlığının Bâbıâli'nin menfaatleri için uygun olacağı ve kendisinin de şahsen ilgili müzakerelerde destekte bulunacağı cevabını verdi. Bu esnada bilhassa İngiltere'nin direniş göstereceğinden endişe ediliyordu. Reisülküttab bu yüzden Lord Elgin ile mutabakata varmaya çalışmalı idi. 1 Temmuz'da Paris'e gönderdiği bir notada, Rusya ile birlikte arabuluculuk yapmayı teklif etmişti. Lâkin birinci konsül [Bonapart], bu teklifi reddederek, kralın önce Fransa'nın ve Rusya'nın birbirlerine yaklaşmalarını sağlamasına dair arzusunu ve kendisinin, yani birinci konsülün, 6 bin esir Rus'u serbest bırakarak bunu sağlamaya çalıştığını dile getirmişti. Bunun dışında Berlin ve St. Petersburg kabineleri arasında yenilenen daha derin ilişkiler de Bâbıâli'ye yarar sağlayacaktı. 28 Temmuz'da Rusya ile Prusya arasında, kralın daha sonra Bâbıâli'yi, İsveç'i, Danimarka'yı ve Almanya'nın önemli unsurlarından birkaçını da dahil etmeyi

164 Knobelsdorf'un 31 Temmuz 1800 tarihli mektubunun ekinde verilen "*Notification officielle faite par Leurs Excellences le Kihaya Bey et le Reis Efendi de la part et au nom du Sultan, pour être transmise à Sa Majesté le Roi de Prusse par le canal de Son Ministre*". Şu sözlerle başlar: "Sultan adına, ekselansları kâhya bey ve reis efendi tarafından, temsilcisiyle Prusya kralı majestelerine ulaştırılmak üzere hazırlanan resmî nota. Konuşan sultandır". Cildimizin ekinde eksiksiz olarak verilmiştir.

umduğu ittifak antlaşması başarıyla tamamlanmıştı. Bu, Bâbıâli'nin çok uzun zamandır istediği üzere, Prusya ile ilişkilerini daha sağlam ve daha itibarlı bir temel üzerinde pekiştirme arzusunu da yerine getirmek için en iyi fırsat olacaktı[165].

Prusya, Rusya ve Bâbıâli arasında bu derin ilişkilerin en önemli destekçisi, aynı dönemde, 24 Temmuz 1800'de yeni tayin edilen Reisülküttab Çelebi Efendi* oldu. Divân-ı Hümâyûn'un en aydın, en yetenekli ve en bilgili devlet adamlarından biri kabul ediliyordu. Islahatçıların başında bulunuyordu, ileride göreceğimiz üzere, Nizam-ı Cedid'in asıl kaynağı ve ruhu idi. Sadrazamın yanında ordu defterdarı olarak Suriye'ye gitmiş ve burada El-Ariş Antlaşması'nı meydana getirmişti.

Siyasetinin ana hedefleri, Prusya kralı aracılığıyla barışın sağlanması ve Prusya, Rusya ve Bâbıâli arasındaki üçlü ittifaktı. Bu amaçla, defalarca Rusya'nın her halükârda Bâbıâli'nin sâdık müttefiki olarak kalacağına ve ana amaçlarından biri, genişleme planları ne Bâbıâli'nin ne de bütün Avrupa'nın menfaatlerine uygun olan Avusturya'nın açgözlülüğüne bir set çekmek olması gereken bir ittifakın meydana getirilmesinden başka bir şey istemediğine dair güvence veren General Tamara ile hemen irtibata geçti[166].

Divân-ı Hümâyûn'un Viyana kabinesine karşı olumsuz tutumu, Fransa ile Avusturya arasında 16 Haziran'da Generaller Berthier ve Melas tarafından İtalya'da ve 16 Temmuz'da Münih'te akdedilen mütareke haberiyle daha da arttı. Bâbıâli artık yalnızca Avusturya İtalya'daki bütün kazançlarından, dolayısıyla Venedik, İstirya ve Dalmaçya'dan da vazgeçmeye zorlandığı takdirde bunun sadece bütün Avrupa'nın menfaatlerine uygun olacağını düşünmekle kalmayıp, ayrıca Habsburg yönetimine de Avusturya'nın Fransa'ya karşı sava-

---

165 Kral, 25 Ağustos 1800 tarihli mektubunda şöyle demektedir: "Bu birleşme projesi beni çok ilgilendiriyor, Bâbıâli'nin uzun zamandan beri beslediği ve onunla beni birleştiren bağları sağlam ve saygın temeller üzerine kurmak arzusunu gerçekleştirme imkânını bana sağlayacak".

* Bu ünvan ile Mustafa Reşid Efendi kastedilmektedir. Reisülküttab Mustafa Rasih Efendi ve onun azliyle (1800 Ağustos'u sonlarında) atanan Mahmud Raif Efendi'nin ordu ile Mısır seferinde olmaları sebebiyle, kendisi İstanbul'da reis vekâletine (reisülküttâb-ı rikâb-ı hümâyûn) getirilmiştir (çn).

166 Knobelsdorf, 25 Temmuz 1800 tarihli mektubunda amacını şu şekilde açıklamaktadır: "Büyümesi Bâbıâli'nin olduğu kadar Avrupa'nın çıkarlarına da uygun olmayan Avusturya'nın açgözlülüğüne bir set çekmek".

şını devam ettirmesini ve Çar Paul'u Avusturya ile işbirliği hâlinde koalisyona daha faal katılmaya ikna etmesi için Rusya ile tekrar daha yakın ilişki içine girmesini istediği resmî bir nota gönderdi. Zira Fransa ve Avusturya arasında barış sağlandığı takdirde, Almanya'nın ve Avrupa'nın menfaatleri Avusturya'nın hırslı niyetlerine feda edilmiş olacaktı; savaşın devam etmesi ise Fransa'yı gittikçe daha da yoracak ve sonunda Prusya'nın arabuluculuğunda barış talep etmek zorunda bırakacaktı[167].

Aslında barış yanlısı sistemine aykırı olduğu için[168] Berlin kabinesi tarafından çok da hoş karşılanmayan Bâbıâli'nin bu kararlı adımı, şimdilik Viyana sarayının çok genel tutulan, kısmen onaylayıcı kısmen kaçamak cevabından başka bir sonuç getirmedi. "Bâbıâli'nin kararlı ve dirayetli niyetleri", deniyordu Avusturya'nın notasında, "kayserin de istedikleridir. Avusturya'nın şimdiye kadar talihi pek yaver gitmemişti. Çok büyük kayıplar yaşamıştı, ama zaferin yine kendisinden yana olacağını umuyordu. Asla Avrupa'nın huzurunu ve güvenliğini sağlamayan bir barışı kabul etmeyecekti. Avusturya bu hususta İngiltere ile tamamen hemfikirdi. Rusya'nın diğer devletlerle güçlerini birleştirmesi, çok büyük yarar sağlayacaktı. Fransızların ölçüsüz saldırılarının ve taleplerinin Avrupa'ya getirdiği tehlikelerin pekâlâ farkındaydılar. Bu bütün sarayları aynı şekilde etkiliyordu. Bu yüzden, çarın bilgeliğine dayanarak, onlarla birlikte bu genel düşmana karşı daha kararlı hareket etmek ve muazzam imkânlarını öncelikle bunun için kullanmak üzere, diğer devletlerle birleşmesi beklenebilirdi"[169].

Bâbıâli'nin hâlâ Avusturya'yı kendi menfaatleri için kazanabileceği umudu, bilindiği üzere, önce Viyana kabinesinde savaş yanlılarının en önemli temsilcisi olan Thugut'un azledilmesinden (Ekim 1800) ve daha sonra Luneville Barış Antlaşması'ndan (9 Şubat 1801) dolayı tamamen engellendi. Zira barış antlaşmasının 3. maddesi, kayserin Campo Formio Barış Antlaşması'nın 4. maddesine istinaden kendisine İtalya'da tahsis edilen toprakların, dolayısıyla İstirya ve Dalmaçya'nın da mülkiyetini açıkça garanti ediyordu. Hatta, İngiltere'nin

167 Knobelsdorf'un 9 Ağustos 1800 tarihli mektubunun ekindeki bu notadan alınan suretlere göre.

168 Kralın 22 Eylül 1800 tarihli mektubu.

169 Knobelsdorf'un 10 Ekim 1800 tarihli mektubunun ekinde "*Réponse de la Cour de Vienne aux répresentation faites dernièrement par l'Ambassadeur Turc d'après les Ordres de la Porte ottomane*".

Mısır'ı ele geçirme planını gerçekleştirmesi hâlinde, Fransa'nın gerektiğinde bir şaşırtma harekâtıyla Bâbıâli'yi Mısır'ı devretmeye zorlamak için Luneville Barışı hükümleri altında Avusturya'dan Dalmaçya ve Hırvatistan'dan serbest geçiş hakkını talep ettiğine dair söylentiler yayılmaya başlamıştı[170].

İngiltere'nin böyle bir planı olması, o dönemlerde diğer devletlerin ortak endişesi idi. Gerçekten de Lord Elgin'in selefi olan Spencer Smith, güya sarayından bunun için yetki almadan, Bâbıâli nezdinde, gerektiğinde Fransızların yeni bir saldırısına karşı savunmak üzere, Mısır boşaltıldıktan sonra burada İngilizlere birkaç müstahkem yer bırakmasına dair arzusunu dile getirmişti. Hatta İngiltere'nin bu amaçla Minorka'dan Mısır'a yönelik bir sefer hazırlığı içinde olduğu ve bu esnada Kuseyr'de (Kosseir) karaya çıkartılan Hint birlikleri tarafından destekleneceği söyleniyordu[171].

Bu endişeler mevcut olduğu sürece, Fransızların Mısır'ı boşaltmaları söz konusu olamazdı ve Bâbıâli'nin hâlâ Prusya'nın arabuluculuğunu sağlamak için gösterdiği yorulmak bilmez çabaların da başarılı olacağı beklenmiyordu. 1800 Ekim'inde muvakketen Baron Sandoz-Rollin'in yerine geçmek üzere Paris'e gönderilen Marki Lucchesini, kral tarafından uygun talimatlarla donatılmıştı. Lâkin bütün çabaları, yalnızca İngiltere'nin fetih planlarından endişe duymakla kalmayıp, Mısır'a sahip olmaya bağladığı hedeflerinden, bilhassa Hindistan'dan hâlâ vazgeçmemiş gibi görünen birinci konsülün [Bonapart] inatçılığı karşısında başarısız oldu[172]. Bu şartlar altında Osmanlı'nın Paris sefirinin [es-Seyyid Ali Efendi] General Menou'nun Mısır'ı boşaltmaya zorlanmasına dair talebi tabii ki neredeyse hiç dikkate alınmadı[173].

Bütün bunlara bir de barış meselesini oldukça zorlayan İngiltere ve Rusya arasındaki uğursuz gerginlikler eklendi. Çar Paul, İngilizleri bilhassa 5 Eylül 1800'de Malta Adası'nı teslimiyetle ele geçirdikleri için affedemiyordu. Zira bilindiği gibi, Bonapart'ın Malta Şövalyelerini buradan kovmasından sonra, 1798 Haziran'ında tarikatın hamiliğini üstlenmiş ve daha sonra Papa VI. Pius'un rızasıyla üstad-ı azam tayin edilmişti, dolayısıyla ada üzerinde meşru haklara

---

170 Kralın 9 ve 23 Şubat 1801 tarihli mektupları. Sonuncusunda bilhassa Fransa ve Avusturya arasındaki "genel uzlaşmanın" Thugut'un geri çekilmesinden sonra pekiştiği belirtilmektedir.

171 Knobelsdorf'un 10 Temmuz tarihli mektubu ve kralın 24 Ekim 1800 tarihli yazısı.

172 Kralın Knobelsdorf'a gönderdiği 24 Ekim 1800 ve 23 Şubat 1801 tarihli yazıları.

173 Knobelsdorf'un 21 Eylül 1800 tarihli mektubu.

sahip olduğunu düşünüyordu. Kasım ayı başlarında bu yüzden baskı yapmak amacıyla Rusya'da bulunan bütün İngiliz gemilerine el koydurdu.

Bâbıâli, diğer taraftan İngiltere'ye karşı hâlâ büyük bir şüphe duymasına ve Mısır'ın boşaltılmasını İngiltere'ye borçlu olmaktan her ne pahasına olursa olsun kaçınmayı yeğlemesine rağmen, öncelikle İngiltere ve Rusya arasındaki husumet Rusya ile Fransa arasında Bâbıâli'nin aleyhine bir yakınlaşma doğurabileceğinden bu hususta arabuluculuk görevini üstlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Zira böyle bir durumda İngiliz hükümetinin, bilhassa Doğu Akdeniz ticareti için tanınacak avantajlar açısından taleplerinin çok daha büyük ve daha rahatsızlık verici olabileceğinden endişe ediyordu. Dolayısıyla El-Ariş Antlaşması'nın yerine getirilmesinin yalnızca Prusya'nın arabuluculuğuyla sağlanmasında ısrar ediyordu. Bu önemli müzakereler, Osmanlı İmparatorluğu'na daha Ziştovi Kongresi sırasında önemli hizmetlerde bulunmuş olan ve telkinlerine Osmanlı'nın Paris sefirinin de kayıtsız şartsız uyması istenilen Marki Lucchesini gibi fevkalade bir diplomatın elinde olduğundan, Bâbıâli, bu hususta umutlanabileceğini düşünüyordu[174].

Paris'te ve St. Petersburg'da İngiltere'ye duyulan kızgınlık son raddeye ulaşmış olmasına ve böyle bir adımdan şimdilik hiçbir şey beklenememesine rağmen Bâbıâli, 1801 başlarında yine de Rus ve İngiliz elçilerine, ikisinin de saraylarına mevcut anlaşmazlıkların çözümünde hizmetlerini teklif ettiği bir nota gönderdi. Kral III. Frederik Wilhem, hemen bu teklifin imkânsızlığına dikkatini çekmekte gecikmedi ve aynı zamanda bir kez daha şimdilik çok akıllı davranmasını ve Çar Paul'un dostluğunu kazanmak için yapılabilecek hiçbir şeyi ihmal etmemesini tavsiye etti. Zira Çar Paul ile iyi ilişkilerini bilhassa şimdi her zamankinden çok pekiştirmek yararına olacaktı[175].

---

174 Knobelsdorf, 24 Aralık 1800 tarihli mektubunda İngiltere hakkında şöyle demektedir: "Bütün dünya ticaretini gasbetme hırsındaki İngiltere'nin görüşlerini Bâbıâli çok iyi biliyor ve bundan dolayıdır ki Mısır'ın iadesini İngilizlere borçlu olan sultanın midesini İngiltere bulandırıyor" ve daha sonra Bâbıâli'nin Lucchesini'nin gönderilmiş olmasını ne kadar önemsediğini vurgulamaktadır: "Ziştovi Kongresi'nde bu imparatorluğa yapmış olduğu eski yardımlar, majestelerinin bu temsilciye tevdi etmek lutfunda bulunduğu ilginç müzakere lehine onu mutlu edecektir". Ayrıca Knobelsdorf'un 29 Aralık tarihli mektubu.

175 Knobelsdorf'un 10 Ocak tarihli mektubu ve kralın 23 Şubat 1801 tarihli yazısı. Burada, bilhassa "Bâbıâli'ye göre İngiltere ve Rusya arasında anlaşmazlıklar doğurabilecek rahatsızlığın artışına" vurgu yaparak, Bâbıâli'nin teklifi hakkında şöyle demektedir: "Bu

Kral, bundan böyle de barış müzakerelerini Bâbıâli'nin isteği doğrultusunda başarıyla hedefe götürmek için elinden geleni yapacaktı. Öncelikle Rusya ve Fransa arasında bir yakınlaşma ile ilgili endişelerini de tamamen giderebileceğini düşünüyordu. Zira böyle bir yakınlaşmanın çarın karakterine tamamen aykırı olması bir yana, kısa bir süre önce Paris'e gelen temsilcisi Kont Kaliçef'in kesin söylemleri de bunun mümkün olmadığını göstermekte idi.

Kaliçef, Paris'e varır varmaz, Marki Lucchesini'ye kesin bir dille, efendisi olan çarın ölçülülük prensiplerinin hâlâ değişmediğini, aynı kaldığını ve asla Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesine ön ayak olmayacağını açıklamıştı. Annesinin hayal gücünün mutlaka çok hoşuna gidecek olan geniş kapsamlı planlar, çarın hayal gücü açısından yalnızca diğer devletlerin hırsını ve kıskançlığını uyandırmak gibi bir sıkıntıya, genel huzuru yeniden tesis etme arzusunun önüne yeni engeller çıkmasına sebep oluyordu. Fransa'nın bu arada Mısır'ı istemesi ve bunun için Türkiye aleyhine topraklarını genişletebilmesi izninin verilmesi şartıyla çarın onayını talep etmesi hâlinde bunu kabul etmeye yetkili değildi.

Kral ne yazık ki bu teselli edici söylemleri, diğer taraftan El-Ariş Antlaşması'nın onaylanmasının hiçbir şekilde mümkün olmadığına dair olumsuz haberle zayıflatmak zorunda kaldı. Fransa Mısır'dan vazgeçmek istemiyordu, zira söz konusu antlaşmanın etkisi, San James (Londra) kabinesinin inatçılığı ve beceriksizliği yüzünden engellenmişti[176].

Bâbıâli, Fransızları Mısır'dan kovmak için İngilizlerin yardımına başvurmak zorunda kaldığında ve Çar Paul'un ani ölümü (24 Mart 1801) durumunu daha rahatsız ve daha endişe verici bir hâle getirdiğinde, durum böyle idi. Kapudan paşanın ve Amiral Keith ile General Abercromby emrindeki İngilizlerin Mısır'a müşterek bir sefer düzenlemelerini ancak büyük bir direnişten sonra kabul etmişti. Zira hükümetinin Fransızları kovmaktan başka bir amaç gütmediğine dair Lord Elgin'in âdeta yemin ederek verdiği güvencelere rağmen, İngilizlerin Mısır'da zafer kazanmaları hâlinde Bâbıâli'ye Rusya ile çok kötü bir

iki devlete teklif edilecek yardım dostane ve dürüstçe hakikati hedef almalıdır. Bunun dışında hiçbir niyet olmayacaktır ve düğümü çözmek için başka arabuluculara da gerek olacaktır". Ayrıca şu sözleri eklemektedir: "Kendisiyle şimdiye kadar asla olmadığı biçimde temasların uyum içinde pekiştirildiği İmparator Paul'ün dostluğu ile uzlaşmak için ".

176 Kralın 23 Mart 1801 tarihli mektubu.

şekilde karşı karşıya gelmesine sebep olacak yükümlülükler getirecek taleplerde bulunacaklarının, diğer taraftan da üstünlük sağlamaları hâlinde, Fransızların daha da küstahlaşacaklarının pekâlâ farkında idi[177].

Oysa olayların bildiğimiz gidişatını durdurmak artık Bâbıâli'nin elinde değildi. İngiliz birliklerinin Mart ayında Ebukır'de karaya çıkmaları; General Abercromby'nin hayatını kaybetmesi ile Kanope Muharebesi'nde (21 Mart) yeterince pahalıya mâl olan zafer; Kahire (27 Haziran) ve İskenderiye (2 Eylül) şehirlerinin önlenemez düşüşü, İngiltere'yi şimdilik Mısır'ın kaderini belirleyen devlet hâline getirdi. İstanbul'da bunun ne anlama geldiği pekâlâ biliniyordu. Ayrıca Knobelsdorf da Rus elçisi ile mutabakat hâlinde, İngilizlerin Fransızlar tarafından boşaltılan kaleleri işgal etmemeleri için, Divân-ı Hümâyûn'a, Fransızların mağlubiyetini haber alır almaz, en kısa zamanda sadrazamın ve kapudan paşanın birliklerini Mısır'a göndermesini tavsiye etti[178].

Bu arada Bâbıâli, en azından kısa bir süre sonra, aynı dönemde meydana gelen uğursuz bir hadise, kolayca kötü sonuçlar doğurabilecek olmasına rağmen, daha Aralık 1800'de kuzey devletleri ile akdettiği tarafsızlık antlaşmasıyla İngiltere'ye karşı siyasetinin yeni bir delilini sunmuş olan Çar Paul'un ölümünün şimdilik St. Petersburg kabinesinin Osmanlı İmparatorluğu'yla dostane ve iyi niyetli ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğinden emin olabildi.

General Tamara, Nisan ayında kendisi ve maiyeti, Napoli elçisi ve İsveç maslahatgüzarı için çıkartılan bir ferman sayesinde, camileri ziyaret etme iznini almıştı. Camilerden dördü, ziyaretçilere kapılarını hemen açmıştı. Oysa beşinci cami olan muhteşem Süleymaniye Camii'ne geldiklerinde, bu camiye bağlı suhteler, biraraya toplandılar ve girmelerine zorla izin vermediler. Bu yüzden âdeta bir ayaklanma çıktı. Suhteler, kutsal mekânlarına girmeye çalışan bu Hristiyanları kaçırmak için ayakkabılarını ve kaldırım taşlarını kullandılar. Bir Rus albay ağır yaralanırken, Napoli elçisi hafif yaralar aldı ve General Tamara'nın eşi, baygın bir hâlde kavganın olduğu yerden taşınmak zorunda kaldı. Ancak birlikleri ile buraya gelen yeniçeri ağası hadiseye bir son verebildi.

Kaymakam ve reisülküttab, tabii ki General Tamara'ya bundan dolayı ne kadar üzgün olduklarını bildirdiler ve şeyhülislâm, fetvası ile meselenin daha ayrıntılı olarak araştırılmasına ve suçluların cezalandırılmasına yetki vermek

177 Knobelsdorf'un 26 Ocak 1801 tarihli mektubuna göre.
178 Knobelsdorf'un 10 Nisan 1801 tarihli mektubu.

zorunda kaldı. Dört elebaşı, buna istinaden hemen boğazlandı ve 13 elebaşı halka açık yerde falaka cezasına çarptırıldı[179]. Bu katı ceza muhakemesi, imtiyazlarının daha önce hiç olmamış şekilde ihlal edildiğini düşünen ulema üzerinde her ne kadar olumsuz bir etki bırakmış olsa da, General Tamara'nın gönlünü hoş tutmaya o denli yaradı ve şimdilik Bâbıâli için önemli olan da bu idi.

Zira Çar I. Aleksandr'in, başa geçtiğinde yayınladığı ve selefi tarafından terkedilen Katerina yönetim sistemini yeniden tesis edeceğini vadettiği bildiri, Divân-ı Hümâyûn'u endişelendirmeye yetmişti. Mayıs ayı başlarında yeni hükümdarının temsilcisi olarak Bâbıâli nezdinde onaylanan General Tamara ise Divân-ı Hümâyûn'a bu hususta endişelenecek bir şey olmadığına dair teselli edici bir güvence verdi. Çar Aleksandr, babasının Bâbıâli'ye karşı hissettiği duygular karşısında, Bâbıâli'ye karşı üstlendiği bütün taahhütleri sadakatle yerine getirecekti. Sistemi bu açıdan Kont Kaliçef'in Marki Lucchesini'ye tarif ettiği sistemin aynısı idi. Rusya ve Fransa arasında şu anda gerçekten de bir mütareke mevcuttu, fakat bu, Rusya'nın Bâbıâli ile ittifak antlaşmasına istinaden üstlendiği taahhütleri hiçbir şekilde olumsuz etkilemeyecekti. Rus gemileri, herhangi bir yerde Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmaya kalkıştıkları anda Fransızlara karşı hareket edeceklerdi[180].

Fransızların Mısır'ın kaybını telafi etmek için Kalabriya'dan Yunanistan veya Mora'ya saldıracaklarına dair söylentiler dolaşmaya başladığından, Bâbıâli bu vaadi daha da olumlu karşıladı. Çar Aleksandr'in Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili muhtemel niyetlerine gelince, Tamara açıkça kendisine verilen talimatların, St. Petersburg sarayının bir zamanlar güya Osmanlı İmparatorluğu aleyhine kurduğu genişleme planlarının yarattığı olumsuz izlenimleri silmesine ve şu andaki çarın Osmanlı İmparatorluğu'nun refahını gönülden isteyen samimi ve gerçek dostu olduğuna Bâbıâli'yi gitgide ikna etmesine yönelik olduğunu açıklamıştı. Bunun ispatı olarak yakın zamanda Korfu'ya bir birlik gönderilmesini emretmişti ve İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sahillerini Fransızların muhtemelen saldırılarına karşı korumak için alacakları tedbirlere de rıza gösteriyordu[181].

---

179 Knobelsdorf'un 20 Nisan 1801 tarihli mektubu.

180 Kralın 22 Mayıs tarihli yazısı ve General Tamara'nın raporlarına göre, Knobelsdorf'un 20 ve 25 Nisan ile 2 ve 11 Mayıs 1801 tarihli mektupları.

181 Knobelsdorf'un 10 Ekim 1801 tarihli mektubu. Tamara'nın verdiği bilgilere göre, kendisine verilen talimatlar şöyle idi: "Bir zamanlar Rusya hükümetinin iddiasına dayan-

Göründüğü kadarıyla dürüst olan bu vaatler en azından şimdilik Divân-ı Hümâyûn üzerinde ne kadar yatıştırıcı olduysa da, Bâbıâli'nin gizlice de olsa İngiltere'nin niyetlerine karşı beslediği şüphe hâlâ canlı idi. İngiliz birliklerinin Fransızları Mısır'dan kovmak için sağladıkları yardımı takdir etmekten kaçınamıyordu. Kapudan paşanın padişaha altın bir kâse içinde Kahire'nin anahtarlarını sunan ulağı zengin hediyelerle ödüllendirilirken, General Abercromby'nin Mısır ordusunun komutanlığındaki halefi General Hutchinson'un kardeşine de İskenderiye'nin teslim olduğu haberini getirdiğinde, bu kadar talihli bir şekilde sona erdirilen savaşın anısına bastırılan altın sikke ve 50 bin akçe para hediyesi verildi. Padişahın, sarayının Bâbıâli'ye verdiği destek için şahsen teşekkür etmek üzere 6 Ekim'de huzuruna kabul ettiği Lord Elgin, daha önce Amiral Nelson ve şimdi de Amiral Keith ile General Hutchinson gibi, yeni bir nişan olan Hilâl Nişanı'yla [le Grand ordre du Croisant] ödüllendirildi[182].

Oysa Lord Elgin, Fransa'nın geniş kapsamlı hazırlıklarının Mısır'ı yeniden geri almaya yönelik olmadıklarından emin oldukları anda İngiliz birliklerinin hemen Mısır'dan çekileceklerine dair güvence vermesine rağmen, daha sonra Bâbıâli tekrar kazanılan bu ülkenin sahipliğini güvence altına alacak bütün tedbirleri alana kadar, şimdilik 6 saff-ı hatt gemisi tarafından desteklenen yaklaşık 5 bin kişilik bir birliğin Mısır'da bırakılmasının kaçınılmaz olduğunu açıkladı. Bâbıâli ise buna pek itiraz edemedi; üstelik bunun için, General Baird emrinde ilkbaharda Kuseyr'de karaya çıkan ve yaz aylarında Kahire üzerinden İskenderiye'ye ilerleyen, çoğunlukla Müslümanlardan oluşan Hint birlikleri kullanılacaktı. Zira Amiral Keith, aynı zamanda 2 bin Fransız'ı Tulon'a (Toulon) götürmek üzere, Eylül ayında İngiliz birliklerinin büyük bir bölümü ile Mısır'dan ayrılmıştı[183].

---

dırılan, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine büyüme iddiaları görüşünden kaynaklanan bütün öfkeli izlenimleri silmek ve yeni imparatorun, Osmanlı İmparatorluğu'nun refah ve iyiliğini isteyen samimi ve gerçek dost olduğuna Bâbıâli'yi ikna etmek".

182 Knobelsdorf'un 20 Haziran, 20 Eylül ve 10 Ekim 1801 tarihli mektupları. Bunlar arasında General Menou'nun teklifleri ve General Hutchinson'un, Amiral Keith'in ve kapudan paşanın karşı açıklamaları ile birlikte İskenderiye teslimiyet belgesinin tam metni de mevcuttur.

183 Knobelsdorf'un 10 ve 20 Eylül ile 10 Ekim 1801 tarihli mektupları. Hint birliklerinin bu Mısır seferi ve burada kaldıkları süre hakkında ilginç bir eser olan "*Mémoires relatifs à l'expédition Anglaise partie du Bengale en 1800 pour combatrre en Égypte l'armée d'Orient par M.C. Comte de Noé*", Paris 1826, ayrıntılı bilgiler vermektedir. Fransız asıllı bir göçmen olan yazarı, İngilizlerin hizmetinde buna bizzat katılmıştı.

Tabii ki İngiliz birliklerinin Mısır'da kalması, yalnızca Bâbıâli'de değil, diğer devletlerde de İngiltere'nin bu sayede geniş kapsamlı ve kalıcı fetihler olmasa bile Doğu Akdeniz ticareti için diğer devletlerin aleyhine sağlam bir durak edinmek istediği şüphesini yaratmıştı[184]. Buna karşı en iyi çare, Bâbıâli'nin Mısır'a sınırsız olarak sahip olmasını sağlayacak ve aynı zamanda Mısır'da herhangi bir başka devletin münhasıran imtiyazını geçersiz kılacak bir barışın hızlandırılarak bir an önce akdedilmesi gibi görünüyordu. Öncelikle yine Prusya kralı Bâbıâli'ye bu hususta yardımcı olacaktı.

Bâbıâli bu amaçla Eylül ayı ortalarında Prusya kralına, Mısır'ın boşaltılmasında gösterdiği faal ilgiye teşekkür ederek, Mısır'da düzeni yeniden tesis etmek, yeni bir yönetim sistemi getirmek ve gerekli huzuru sağlamak için ne yapması gerektiğine ve tabii ki adı açıklanmasa da İngiltere'den bahsederek, Bâbıâli'nin Mısır'a huzur içinde sahip olmasını sağlamak için belirli bir devletten bazı güvenceler istemesi gerekip gerekmediğine ve majestelerinin de bu hususta kendisine yardımcı olup olamayacağına dair tavsiyesini rica ettiği bir nota gönderdi. Bunun karşılığını, majestelerinin dostluğunun yeni bir ispatı olarak sınırsız minnettarlık ve sadakat ile verecekti[185].

Hâlbuki bu nota Berlin'e varamadan, bilhassa Prusya'nın çabaları ve Marki Lucchesini'nin faaliyetleri sayesinde, 9 Ekim'de Fransa ile Bâbıâli arasında ön hazırlıkların imzalanmasıyla Berlin kabinesine şimdilik daha fazla doğrudan müdahalenin gereksiz olduğunu düşündüren geçici bir barış elde edilmişti. Dolayısıyla kral, Bâbıâli'yi yalnızca mesele buraya kadar getirildiği ve bekleyebileceği herşeye ulaştığı için kutlamakla yetindi. Bundan böyle de Bâbıâli'ye hizmet vermeye hazırdı. Anlaşıldığı kadarıyla birinci konsül, ön hazırlıkların birinci maddesinde İngilizlerin Mısır'dan hemen çekilmeleri amacını gözönünde bulundurmuştu. Ayrıca İskenderiye'yi işgal etmiş olmalarına rağmen geri çekilmeleri gerekirdi. Zira ne Fransa ne de Bâbıâli, burada kendileri için bir ticaret durağı kazanmalarına müsamaha göstermeyeceklerdi. Artık önemli

---

184 Kralın 4 Eylül 1801 tarihli mektubu.

185 Knobelsdorf'un 20 Eylül 1801 tarihli mektubunun ekindeki "*Communication officielle du Reis Efendi*". Bu cilde eklenen belgelerde eksiksiz olarak verilmiştir. Bâbıâli, Haziran ayı başında kraldan bir kez daha Marki Lucchesini'nin Paris'teki barış müzakerelerinde Ziştovi'de oynadığı rolün aynısını oynamasını sağlamasını talep etmişti. Zira artık, "majestelerinin bilgeliğiyle uzun zamandan beri hazırlanan, orada Avrupa'nın gerçek barış sağlayanı olma onuruna kazandıracak" zamanı gelmişti.

olan, İngiltere ve Fransa ile bundan sonraki ilişkilerini dengeye oturtmak için ne yapacağı ve göründüğü kadarıyla, Fransızlara gerçekten öncelik tanıyıp tanımayacağı idi. Tabii ki bu, iki imparatorluk sarayının bu husustaki tavırları ve bilhassa Rusya'nın bu hususta edinmeye çalıştığı nüfûza bağlı idi[186].

Ön barış antlaşması, kralın görüşünü sanki onaylıyor gibi idi[187]. Zira kralın burada atıfta bulunduğu 1. maddeye istinaden Bâbıâli, Mısır'a sınırsız olarak sahip olacaktı. Ancak devamında şöyle denmişti: "Bâbıâli'nin Mısır boşaltıldıktan sonra diğer devletlere verebileceği imtiyazlar, aynı şekilde Fransızlar lehine de verilecektir"[188].

2. madde, Fransa Cumhuriyeti'nin Yedi Adalar Cumhuriyeti ve Venedik'in anakarada eskiden sahip olduğu topraklar ile ilgili düzenlemeleri kabul edip onaylayacağını söylüyordu; bunun garantisini üstleniyordu ve Bâbıâli de bu garantiyi, tıpkı St. Petersburg sarayının garantisini kabul ettiği gibi kabul edecekti. 3. madde, el konulan malların geri verilmesi ve ilgili elçilerin serbest bırakılmasıyla alakalı idi. 4. madde, bundan böyle dost devletlere tanınan imtiyazların aynı şekilde Fransızlara da tanınacağını bir kez daha ilave ederek, daha önceki antlaşmaları ve Fransızlara savaş öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda tanınan imtiyazları onaylıyordu.

Bu şekilde, İngiltere'nin Mısır'da sahip olduğu üstün nüfûzun zamanında etkisiz hâle getirilebileceğine inanılıyordu. 80 gün içinde yapılması gereken bu ön barış antlaşmasının onayını hızlandırmak ve barış işine genel olarak daha fazla önem kazandırmak için birinci konsül, en güvenilir ve en mahir subaylarından biri olan hemşerisi Albay Horace Sebastiani'yi, onay belgesini özel bir vazifeyle İstanbul'a götürmekle görevlendirdi. Sebastiani, 12 Ekim'de Paris'ten ayrıldı ve 26 Kasım'da İstanbul'a vardı[189].

Oysa burada, öncelikle Mısır'ın biraz daha ayrıntılı olarak ele alacağımız iç işlerinde meydana gelen tuhaf değişikliklerden kaynaklanan önemli zorluklarla karşılaştı.

---

186 Kralın 2 ve 23 Kasım 1801 tarihli mektupları.

187 Ön barış antlaşmasının metni, Knobelsdorf'un 10 Kasım 1801 tarihli mektubunun ekinde verilen özgün bir örnek olarak elimizde mevcuttur.

188 Orijinali şöyledir: "Bâbıâli'nin Mısır'ın boşaltılmasından sonra diğer devletlere verebileceği imtiyazlar, Fransızların da lehine olacaktır".

189 Kralın 2 Kasım ve Knobelsdorf'un 10 Aralık 1801 tarihli mektupları.

2) Mısır'ın Fransızların Çekilmesinden Sonra 1806'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Hükümdarlığını Tesisine Kadar Durumu

Bâbıâli Mısır'ın Fransızlar tarafından iade edileceğini umabildiği sürece, Divân-ı Hümâyûn'da tekrar geri kazanılan bu ülkeye nasıl bir yönetim ve idare sisteminin getirileceği ciddi bir biçimde tartışılmaya başlandı. Zira gelecek için bu önemli eyaletin mülkiyetini güvence altına almak ve bundan gerektiği gibi yararlanmak üzere önceki yönetim sisteminin muhafaza edilemeyeceğinin idraki, yeterince pahalıya mâl olmuştu. Bu hususta da Prusya kralından tavsiye istenecekti ve Knobelsdorf bu tavsiyeyi, muhtemelen hükümetinin de rızasıyla, vermekte tereddüt etmedi.

Ona göre, en önemlisi Memlük beylerinin hükümdarlığı ebediyen sona erdirilmeli idi. Ciddi bir direniş göstermesi muhtemel tek kişi olan Murad Bey, artık hayatta değildi. Diğerlerin kolayca üstesinden gelinebilirdi. Bâbıâli, bu sayede o güne kadar yalnızca beylerin malı olan geniş topraklara hakim olabildiği takdirde, Avrupa tarzında itibarlı büyük bir orduya sahip olmak için gerekli imkânları da kazanmış olacaktı. Daha sonra hükmetme hırsı olan beylerbeylerinin işgalini önlemek için paşanın gücü yalnızca askerî yetkilerle sınırlandırılmalı ve paşa Kahire'de bütün temsil işaretleriyle donatılmalı, fakat asıl yönetim ordu, adalet ve maliye için üç ayrı idarî temsilcinin ellerine bırakılmalı idi. Bütün eyalet makamları bunlara bağlı olacakken, her eyaletin başında yine yalnızca silahlı kuvvetlerin komutanı olarak bir vali bulunacaktı. Yalnızca iki yıllığına tayin edilecek paşa, ülkeyi gezmek zorunda olacaktı ve İstanbul'a döndükten sonra Divân-ı Hümâyûn'a ayrıntılı bir rapor verecekti. Böylece yalnızca eyaletin durumu hakkında bilgi sahibi olmak için zamanı olacaktı ve hiçbir şekilde tehlikeli olamazdı. Knobelsdorf aynı zamanda Mısır ticaretinin önemine de dikkat çekti. Bâbıâli, bu ülke sayesinde, İngiltere'nin büyüklüğünün ve zenginliğinin kaynağı olan Hindistan ticaretinin tamamını ele geçirebilirdi[190].

Bu tavsiyelerin Divân-ı Hümâyûn'da olumlu karşılandığından bahsetmeye bile gerek yoktur. Memlük beyleri hükümdarlığının yok edilmesine karar verildi ve bu karar, uzlaşarak feragat etmeleri sayesinde barışçıl yollarla veya

190 Knobelsdorf'un 3 Haziran 1801 tarihli mektubu.

bunu kabul etmedikleri takdirde zorla veya hileyle hemen uygulanacaktı. Birincisinde Memlük beylerine 40 bin akçeye kadar uygun bir yıllık ücret ödenecek, kalacakları yeri serbestçe seçmelerine ve İstanbul'a gelmeleri hâlinde, örneğin kapıcıbaşı veya mirahur olarak, Bâbıâli'nin yüksek rütbeli makamlarına girmelerine izin verilecekti[191]. Aksi takdirde, hemen zincire vurulacak veya öldürülerek ortadan kaldırılacaklardı.

Bu amaçla sadrazama [Yusuf Ziyâeddin Paşa] ve kapudan paşaya [Küçük Hüseyin Paşa] gönderilen talimatlar öylesine katı ve kesindi ki, sadrazam bunu kabul etmekten imtina ettiği takdirde derhal kapudan paşanın başını almakla görevlendirilirken, kapudan paşa da Divân-ı Hümâyûn'un emirlerini yerine getirmekte tereddüt ettiği takdirde sadrazama aynı şekilde davranmaya yetkili idi[192]. Oysa her ikisi de Bâbıâli'nin amaçlarını kabul etmekte tereddüt etmediler.

Bu yöndeki emirler Eylül ayında Mısır'a vardıklarında, çeşitli birliklerin durumu şöyle idi: Sadrazam Yusuf Ziyâeddin Paşa, yaklaşık 6 bin yeniçeri, Anadolu sipahileri ve Arnavutlardan oluşan bir birlik ile Kahire ve çevresini işgal etmişti; kapudan paşa donanması ile Ebukır önlerinde idi ve birliklerinin bir kısmını yakınlarda bir ordugâha yerleştirmişti; General Hutchinson, kalan İngiliz birlikleri ile İskenderiye, Reşid (Rosetta) ve Demenhur'u işgal etmişti; General Baird, Hintli birlikleri ile İskenderiye'nin düşmesinden sonra Mısır'dan geri dönen Murad Bey yandaşı Memlük beylerinin yaklaşık 4 bin kişilik birlikleri ile geldikleri Gizze içinde ve civarında duruyordu.

İngilizlerle irtibata geçmişlerdi bile ve onların yardımıyla en azından mallarını ve haklarını yeniden geri almayı umuyorlardı. Hatta Lord Elgin'in İstanbul'daki selefi Spencer Smith'in bu amaçla Memlük beyleri ile İngiltere'nin himayesi altında siyasî varlıklarını güvence altına alan gizli bir antlaşma ak-

---

191 Knobelsdorf'un 20 Aralık 1801 tarihli mektubundan anladığımız üzere, sadrazamın Kahire beylerine yaptığı tekliflere göre.

192 Bunu bilhassa daha önce de adı geçen ve bu felaket hakkında, sadrazam ve İngiliz generaller arasında müzakereci olarak hareket eden Comte de Noé'nin eserinde verdiği ayrıntılı bilgilerden öğreniyoruz. Bilhassa sadrazam ile ilgili olarak şöyle demektedir, s. 220: "Sözüne güvenilir insanlardan duydum ki ona, eğer kapudan paşa talimatlarına uymayı reddederse onun kafasını kesme emri de verilmiş ve aynı şekilde eğer vezir görevini yapmakta tereddüt ederse bu defa kapudan paşa onu infaz etmekle görevlendirilmiş".

dettiği söyleniyordu. Lâkin daha sonra ne Lord Elgin ne de Bâbıâli, böyle bir antlaşmanın varlığından haberdar olmadıklarını iddia ettiler[193].

Böyle bir antlaşma olsun olmasın, neticede kapudan paşa, aralarında Tamburcu Osman Bey, El-Bardisî Osman Bey ve Soghayr Murad Bey de olmak üzere, Gizze'de bulunan toplam yedi Memlük beyini Ebukır'deki karargâhına çağırdı. Bütün şüphelerden arınmış olmasalar da biraz tereddüt ettikten sonra, amiralin hâlâ Kahire'de yaşayan İbrahim Bey yandaşları yerine hükümdarlığı yeniden resmî olarak kendilerine vereceği düşüncesiyle daveti kabul ettiler. Oysa çok geçmeden hayal kırıklığına uğrayacaklardı.

Kapudan paşa tarafından çok nazik bir şekilde karşılandıktan ve ağırlandıktan sonra, uzun süre kendi lehlerine verilmesini umdukları kararı boşuna beklediler. Kendilerini bu hususta sakinleştirmeye çalışan General Hutchinson'a şikâyette bulundular. Lâkin Bâbıâli'nin niyetlerine karşı şüpheleri artık o kadar büyüktü ve Gizze'ye geri dönmeye henüz karar vermişlerdi ki, kapudan paşa onları sözde İngiliz birliklerinin İngiltere'ye geri dönecek olan General Hutchinson'un halefi Lord Cavan'a devir teslim törenini izlemek üzere, kendisine İskenderiye'ye kadar eşlik etmek üzere bir sabah kahvaltıya davet etti.

Kapudan paşa, kahvaltıdan sonra Memlük beyleri ile birlikte İskenderiye'ye geçmek üzere briklerden birine bindi. Lâkin yolda gemiden inmek ve beyleri mürettebatın eline bırakmak için bir bahane buldu. Beyler, hemen bir ihanetin söz konusu olduğunu anladılar, zira İskenderiye yönünden de çok sayıda birlikler taşıyan gemiler geliyordu. Hemen bir karar verdiler ve gemi mürettebatını öldürerek, kaçmak için silahlarına sarıldılar. Bunun neticesi, beylerin az sayıda maiyetleriyle birlikte Türklerin üstünlüğü karşısında mağlup oldukları korkunç bir çarpışma oldu. Dördü dövüşerek hayatını kaybetti; ikisi, El-Bardisî Osman Bey ve İbrahim Hüseyin Bey, ağır yaralandı; yalnızca biri hiçbir yara almadan, bağlanarak koramiralin [kapudâne] gemisine bindirildi. Canlarını yalnızca başı ile bunu garanti etmesi gerektiğini iddia eden donanma defterdarının müdahalesine borçluydular[194].

---

193 Knobelsdorf, 20 Aralık 1801 tarihli mektubunda bu hususta kesin konuşmaktadır.

194 Bâbıâli'ye gönderilen resmî raporlara göre Knobelsdorf'un 25 Kasım ve 20 Aralık 1801 tarihli mektupları; Comte de Noé, *Mémoires*, s. 209 ve devamı; Felix Mengin, *Histoire de l'Egypte sous le Gouvernement de Mohammed-Ali*, Paris 1823, T. I, s. 9 ve devamı bu hususta birbirlerine uygun eserlerdir.

Bu kanlı felaketin ilk haberi üzerine General Hutchinson, hem ölen beylerin cesetlerinin hem de yaşayan beylerin İngiltere'nin himayesindeki kişiler olarak hemen teslim edilmesini talep etmek amacıyla General Stuart'ı kapudan paşaya gönderdi ve gerektiğinde teslim edilmelerini zorla sağlamak için aynı zamanda birliklerini de Ebukır ordugâhına doğru ilerletti. Kapudan paşa ise bu durumda direnmeye cesaret edemedi. Generale yalnızca ölen ve yaşayan beyleri teslim etmekle kalmayıp, bu hadise için özür dilemek üzere tercümanı İshak Bey'i de gönderdi. Lâkin general, tercümana böylesine bir sadakatsizlikten dolayı ağır sitemlerde bulunduğunda, yalnızca kısa ve soğuk bir cevap aldı: Bâbıâli'nin beylerin gelecekteki akıbeti hakkında nasıl bir karar verdiğini herhalde bilmiyordu. Bunlara rağmen, ölen beyler İngilizler tarafından İskenderiye'de törenle toprağa verilirken, hayattaki beyler İngiliz başkomutanın himayesi altında burada kaldılar.

Aynı zamanda Kahire'deki felaket buna benzer ama daha az şiddetli ve daha az kanlı bir gidişat gösteriyordu. Sadrazam, burada İbrahim Bey'i ve yandaşları olan beyleri, mümkün olduğunca yumuşak davranmaya çalışarak, kısa bir direnişten sonra tutuklatıp kendilerine Bâbıâli ile yukarıda bahsedilen uzlaşmayı teklif etmişti ve beyler de bunu kabul edecekmiş gibi görünüyorlardı. Yalnızca ikisi veya üçü Hint birliklerinin Gizze'deki ordugâhına kaçmayı başarmıştı. Oysa birliklerin komutanı General Ramsey bunun üzerine Kahire'de esir tutulan beylerin de teslim edilmesini istedi. Sadrazam önce karşı çıktı, fakat bu hususta yapılan uzun süreli müzakerelerden sonra General Hutchinson, tutuklu beyleri teslim etmekte daha fazla direndiği takdirde ordusunun tamamı ile Kahire önlerine geleceği tehdidi ile sadrazamı sindirince sonunda bu talebi kabul etti. Böylece başlarında itibarlı ve yaşlı İbrahim Bey olduğu hâlde, Kasım ayının ilk günlerinde 10-20 kadar bey, 3 bin Memlük ile birlikte törenle Gizze'ye girdiler ve burada İngiliz birliklerinin koruması altında akıbetlerini beklemeye başladılar[195].

Durumun bu şekilde değişmesi, İstanbul'da Divân-ı Hümâyûn'un hiç de istediği gibi değildi. İlk haberler İstanbul'a ulaştığında, reisülküttab Lord Elgin'i hemen bu hususta sorguya çekti. Lord Elgin ise sarayının bu ikiyüzlü siyasetine yalnızca General Hutchinson'un hükümetinin yetkisi olmadan ve

195 Bu hususta en ayrıntılı bilgileri veren, Comte de Noé, *Mémoires*, s. 211-240'tır. General Ramsey'in emri üzerine sadrazam ile söz konusu müzakereleri yürüttü.

iradesinin aksine hareket ettiğini iddia ederek mazeret gösterebildi ve bunu savunabildi. Generalin talimatları, Bâbıâli'ye her şekilde destek vermesi yönünde idi; muhtemelen asker olmasından kaynaklanan bir heyecana kapılmıştı. Kendisi, yani Lord Elgin, Mısır'a bizzat gidip generalin aklını başına getirmeyi öneriyordu, vs[196].

Oysa bu hususta pek acele etmedi, hatta sonunda bu utanç verici görevi, sağlık nedenlerinden ötürü tamamen üzerinden attı. Bu görevi sekreteri Sir Stratton'a devretti, ama o da ancak Aralık ayının sonlarında oraya doğru yola çıktı. General Hutchinson ise o zamana kadar Mısır'dan ayrılmıştı ve halefi Lord Cavan'a, Bâbıâli'nin beylerin teslim edilmesine dair taleplerini hiçbir şekilde kabul etmemesini sıkı sıkıya tembihlemişti. Divân-ı Hümâyûn ise beylerin İngiltere'nin himayesi altında ve ellerinde hâlâ büyük parasal imkânlar varken, kendilerine kolayca yeni bir yandaş grubu kurabileceklerinden ve onların yardımıyla hükümdarlığı yeniden ele geçirmek için ellerinden geleni yapacaklarından endişelendiğinden bu hususta ısrar etınek zorunda olduğunu hissediyordu; aksi takdirde Mısır, Bâbıâli için kaybedilmiş ve beylerin sayesinde İngiltere'nin eline geçmiş olurdu. Bu yüzden, hükümete gerçek durumu anlatmak ve beylerin teslim edilmesini talep etmek üzere, Londra'ya acilen bir fevkalade temsilci gönderdi[197].

Bâbıâli aynı zamanda Prusya kralından da bir kez daha arabuluculuk yapmasını istemeyi uygun gördü. Belki birkaç devlet arasında Bâbıâli lehine bir garanti antlaşması akdetmeyi başarırdı. Lâkin kral, çeşitli devletlerin Bâbıâli ile ilişkilerinin barış müzakerelerinin gidişatına bağlı olduğuna ve her halükârda Bâbıâli'nin sâdık dostu olmaya devam edeceğine dair genel bir açıklama ile şimdilik her türlü doğrudan müdahaleyi reddediyordu[198].

Bâbıâli bu arada Mısır'da yukarıda belirtilen plana göre yeni düzenlemelerine devam ediyordu. Kapudan paşanın adamı ve aynı zamanda ket-

196 Knobelsdorf'un 26 Eylül ve 25 Ekim 1801 tarihli mektupları.

197 Knobelsdorf'un 10, 20 ve 28 Aralık 1801 tarihli mektupları. İngiltere, beylere kaybettikleri güçlerini geri kazandırmayı başaracak olursa, diyordu reisülküttab, "işte o zaman Bâbıâli artık Mısır'ın sahibi olmayacak ve İngiliz yönetimi beyleri himayesine alarak Mısır'ı daha fazla emrinde bulunduracak".

198 Knobelsdorf'un 26 Ekim ve kralın 7 Aralık 1801 tarihli mektupları. Kral mektubunu şu sözlerle bitirmektedir: "Ne olursa olsun, tıpkı geçmişteki gibi kendimi Osmanlı Bâbıâli'sinin sâdık dostu gibi göstermeye devam edeceğim".

hüdası olan Gürcü asıllı Hüsrev Mehmed Paşa, Kahire paşalığına [Mısır valisi] tayin edildi ve Aralık ayı başlarında buraya geldi. Yetenekli olmasına rağmen, karşı karşıya kaldığı zorlukların üstesinden gelebilecek durumda değildi. Aynı dönemde eyalet valileri ve çeşitli sivil idarelerin amirleri de tayin edildiler.

Sadrazam ve kapudan paşa bunun üzerine ülkeden ayrıldılar. Sadrazam, birliklerinin büyük bir bölümü ile Suriye'ye çekilirken, kapudan paşa da donanması ile İstanbul'a dönerek, 8 Aralık'ta buraya törenlerle girdi. Amiral gemisinin ana direğinde zafer işareti olarak 10 kilo ağırlığında som altından bir yıldız asılı duruyordu ve kapudan paşanın huzura kabulde aldığı zengin hediyeler, padiaşhın bütün dünyaya bu seferin talihli sona erdirilmesine ne kadar değer verdiğini kanıtlıyordu[199].

Albay Sebastiani, 9 Ekim'de Paris'te imzalanan barış ön hazırlıkları ile İstanbul'a geldiğinde Mısır'daki durum bu idi. İstanbul'a gelişi, diğer devletlerde tabii ki hemen ön hazırlıkların onaylanmasının dışında çok daha başka amaçlar da güttüğü şüphesini doğurdu ve bir taraftan Lord Elgin'in kasıtlı olarak engellemeye çalıştığı onaylar sayesinde İngiltere'nin entrikalarının engellenmesi istenirken ve umut edilirken, diğer taraftan Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn üzerinde üstün bir nüfûz kazanacağından korkuluyordu. Zira bu iki devletin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde dengenin muhafaza edilmesi, Avrupa'nın Şark siyasetinin en esaslı noktalarından biri idi[200].

Reisülküttabın, aynı dönemde Talleyrand'a, Divân-ı Hümâyûn'un sıkıntılarını tarif ettiği ve aynı zamanda Fransa ile Bâbıâli arasındaki dostane ilişkilerin yeniden mümkün olduğunca pekiştirilmiş olduğunu görmek istediğine dair arzusunu dile getirdiği bir mektup yazdığı sır olmadığından, Bâbıâli'nin Fransa'ya fazla meyletmesi herkesi çok endişelendiriyordu. Reisülküttab ayrıca Prusya kralından da Lucchesini'ye Paris'teki nüfûzunu iki devlet arasındaki ilişkileri tekrar eski hâline getirmek için kullanması yönünde yetki vermesini talep etmişti. İngiltere ve Bâbıâli arasında Memlük beyleri sebebiyle

199 Knobelsdorf'un 26 Ekim ve 10 Aralık 1801 tarihli mektupları.

200 Knobelsdorf'un 10 Kasım ve kralın 18 Aralık 1801 tarihli mektupları. Knobelsdorf bilhassa ön hazırlıkların onaylanması için çaba gösteriyor, fakat aynı zamanda reisülküttabı "Fransa'nın kollarına körükörüne atılmak Osmanlı hükümeti için ne kadar tehlikeli" olduğu hususunda uyarıyorken, kral, Divân-ı Hümâyûn'a "Fransa ve İngiltere'yle gelecekteki ilişkilerde denge sağlamak için" ihtiyatlı davranmasını tavsiye ediyordu.

meydana gelen gerginliklerden dolayı bunun kolayca yerine getirilebilir olacağı umut ediliyordu[201].

Dolayısıyla Albay Sebastiani, amaçları için İstanbul'da uygun bir zemin buldu. Ayrıca hemen bazı taleplerle ortaya çıktı. Bilhassa birinci konsülün padişaha yazdığı mektubu huzura kabulü sırasında şahsen vermek istiyordu. Oysa böyle bir onur, Osmanlı teşrifatına göre yalnızca resmen Bâbıâli nezdinde hükümetlerinin sefirleri olarak onaylanmış kişilere tanındığından, bu hususta zorluklar çıkartıldı. Buna rağmen, Sebastiani bu teveccühün kendisine tanınmasına bilhassa ağırlık veriyordu. Reisülküttaba, bunun birinci konsülün barışın ön hazırlıkları ve barış müzakereleri sırasında yumuşamasına da katkı sağlayacağını söyledi.

Sarayının emri üzerine Bâbıâli'ye değişmeyen iyi niyetlerinin açık delillerını sunmaya devam eden Rus elçisi, önce araya girmek istedi. Lâkin Sebastiani, söz konusu huzura kabul sırasında kendisine eşlik etmekte ısrar ettiği, fakat Rusya'nın böyle bir diplomatik himayesi hiç de hoşlanmadığı bir şey olduğu için Rus elçisinin hizmetlerini geri çevirdi ve birinci konsülün kendisini şahsen tavsiye ettiği Knobelsdorf'un arabuluculuğuna başvurdu. O dönemlerde Berlin kabinesinin sistemi de Fransa Cumhuriyeti ve birinci konsül ile ilişkileri mümkün olduğunca iyi tutmak olduğundan, Knobelsdorf da Sebastiani'nin isteklerini yerine getirmek ve onu İspanyol elçisi ile birlikte her şekilde desteklemek için çaba gösteriyordu. Üç gün içinde gerçekten de Sebastiani'nin huzura kabul edilmesini sağladı ve tabii ki bunda kendi payı olduğu ile övündü. Berlin'e hemen şöyle yazdı: "Birinci konsül artık burada hedefe varabilmek için kralın yardımına ihtiyacı olduğunu anlamıştır"[202].

---

201 Knobelsdorf'un, reisülküttabın Talleyrand'a gönderdiği yazısının içeriğini ayrıntılı olarak bildirdiği 25 Kasım 1801 tarihli mektubu.

202 Knobelsdorf, 10 Aralık 1801 tarihli mektubunda bu ilginç durumlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Sebastiani, bu dostluk hizmeti ile ilgili olarak, Knobelsdorf'a "Bonapart bundan çok etkilenecek, öyle ki öncelikli iş düşeceğine ve herşeyin Amiens'de düzeleceğine" dair güvence vermişti. Knobelsdorf, şu sözleri eklemiştir: "Birinci konsül de kani olacaktır ki, burada [birşey] başarmak için, majestelerinin desteğine ihtiyacı vardır". Diğer taraftan Rus elçisi de reisülküttaba Fransa ile akdedeceği barışta arabuluculuk yapmaya ve sarayının "Osmanlı hükümeti nezdinde sâdık bir müttefik[i] ve samimi bir dost[u] kalmayı asla terketmeyeceği" Bâbıâli'nin menfaatlerini korumaya yetkili olduğuna dair güvence verdi.

Bu esnada gösterdiği çabalar, Berlin'de de kabul görüyordu. Kral, Knobelsdorf'a hemen cevap yazdı: "Bu hizmeti, birinci konsül nezdinde mümkün olduğunca ön plana çıkartmaya çalıştım ki, bunu mutlaka takdir edecektir. Bu yüzden de temsilcisine mümkün olan her türlü hizmeti vermeye devam edeceksiniz; Bâbıâli'ye Prusya'nın ve Fransa Cumhuriyeti'nin iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermek için, bu amaçla İspanyol elçisi ile işbirliği yapın"[203].

Sebastiani'nin padişaha birinci konsülün yazısını teslim ettiği huzura kabul, 8 Aralık'ta Aynalıkavak Kasrı'nda gerçekten de yapılmıştı. Söz konusu yazı, mümkün olduğunca genel ve ihtiyatlı tutulmuştu. Yalnızca Mısır seferinin hiçbir zaman Bâbıâli'ye zarar vermek için yapılmadığını tekrarlıyordu; aksine bu hadise, iki devletin dost ve müttefik olarak yakın ilişki içinde kalmalarındaki karşılıklı menfaatlerini anlamalarını sağlamıştı. Bu, Fransa'nın gönülden arzusu idi ve bu arzu, Paris'te ön barış antlaşmasının imzalanması ile yerine getirildiğinden birinci konsül, subaylarından birini bunu şahsen kendisine teslim etmekle görevlendirerek padişaha özel teveccühünü göstermekte vakit kaybetmemişti.

Bu yazıda başka özel görevlerden bahsedilmediği gibi, çok geçmeden Sebastiani'nin daha gizli talimatlarla donatılmadığı da anlaşıldı. Yalnızca sözlü olarak reisülküttaba ve Knobelsdorf'a, Fransız hükümetinin Bâbıâli'ye onuruna ve menfaatlerine aykırı herhangi bir teklifte bulunmaktan çok uzak olduğunu bildirdi. Bu esnada Avrupa'nın bütün devletlerinden yalnızca Prusya'nın ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun refahını gerçekten düşündüklerini bilhassa vurguladı.

Bu yüzden defalarca, Prusya'nın, Fransa'nın ve Bâbıâli'nin, coğrafî konumlarından ötürü her birinin refah ve büyüklüklerinin, ayrıca kendilerini Rusya'yla Avusturya'nın hırslı niyetlerine karşı koruma zorunluluğunun üçünü de birbirlerine daha fazla yaklaştırması gereken, birbirlerine tabii olarak bağlı üç devlet olduğunu tekrarladı. Fransa, Prusya kralının görüşleri ile mutabakat hâlinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun mümkün olduğunca yükseltilmesinden başka bir amaç gütmüyordu. Bâbıâli'nin müttefikleri ile arasını bozmaktan çok uzak olan Fransa, Bâbıâli'ye yalnızca ülkelerindeki huzursuzlukları sona erdirmek için ihtiyaç duyduğu kalıcı barışı sağlamak istiyordu. Bâbıâli, Prusya kralının kendisine çizdiği yolu takip ettiği sürece, asla doğru yoldan sapmayacaktı. Sebas-

203 Kralın 22 Ocak 1802 tarihli mektubu.

tiani bu yüzden reisülküttabdan da bilhassa Bâbıâli'nin bundan böyle Fransa ile müzakere edeceği meselelerde Knobelsdorf'un arabuluculuğuna başvurmasını rica ediyordu. Zira bütün Avrupa'nın menfaati, Prusya, Fransa ve Bâbıâli arasında daha sıkı ilişkileri gerektiriyordu. İç işlerindeki karışıklıklar yüzünden Rusya şu anda söz konusu bile olamazdı ve Avusturya, bir kısmını ele geçirmek için en uygun zamanı kestirebilmek için, açgözlü bakışlarını Almanya'ya, Osmanlı İmparatorluğu'na ve İtalya'ya dikmişti. Birinci konsül ayrıca kayserin İtalya'daki topraklarından vazgeçmesi ya da hanedanının herhangi bir prensi için burada ayrı bir devlet kurmayı kabul etmesi hâlinde, Piemont'un büyük bir kısmını Sardunya kralına geri vermeye hazırdı[204].

Birinci konsülün bu iyi niyetli ve kanaatince Bâbıâli'ye karşı gerçekten de dürüst düşünceleri, Bâbıâli'yi ön hazırlıkların ve kesin barışın bilhassa Knobelsdorf'un arabuluculuğu altında onaylanması ile ilgili müzakerelerde mümkün olduğunca uysal hâle getirdi. Yalnızca Memlük beyleri ile yaşanan anlaşmazlıklarda takındığı tavırdan dolayı mümkün olduğunca hoş tutması gerektiği İngiltere'nin direneceğinden endişe ediyordu. Zira bilhassa Lord Elgin'in Fransızlara ön barış antlaşmasında tanınan tavizleri mümkün mertebe daha da sınırlandırmak ve Amiens'te İngiltere'nin arabuluculuğu altında başlatılan barış müzakerelerinde Fransa ile Bâbıâli arasında ayrı bir barışın meydana getirilmesi için elinden geleni yaptığı bir gerçekti. Birinci konsül ise, daha önce Avusturya'nın ve Rusya'nın temsilcilerinin bu barış müzakerelerine katılmalarını reddettiği için, bir Osmanlı temsilcisinin katılmasına izin veremeyeceğini ileri sürerek buna şiddetle karşı çıktı[205].

Diğer taraftan Bâbıâli de İngiltere'ye Doğu Akdeniz ticareti için herhangi bir avantaj sağlamaya, hele ki Mısır'da bir yerleşim yeri ya da bir acenta bırakmaya niyetli değildi. Aksine reisülküttab, Sebastiani'ye ön barışın dördüncü maddesine istinaden yalnızca İngiltere'ye tanınan bütün hakları ve imtiyazları Fransa'ya da tanımakla kalmayıp, barış akdedildikten sonra Fransa'nın

204 Knobelsdorf'un 20 ve 28 Aralık 1801 tarihli mektupları.

205 Kralın 22 Ocak 1802 tarihli mektubu. Bu mektuptan, Lord Elgin Bâbıâli'nin Fransa ile dostane ilişkilerini yenilemesini en tehlikeli biçimde, âdeta bir kriz gibi göstermeye çalışırken, Berlin'de ise bunun Bâbıâli'nin menfaatlerine kesinlikle uygun kabul edildiğini ve kralın da şahsen şu şekilde açıklama yaptığını öğreniyoruz: "Ona bunu tavsiye ederek ve reis efendi vasıtasıyla bana ulaştırılan yükümlülükler gereğince onu güçlü bir şekilde destekleyerek düşüncemi devam ettiriyorum".

ticaretine de mümkün olduğunca avantaj sağlamaya hazır olduğuna dair güvence verdi[206]. Sebastiani ise karşılığında Knobelsdorf aracılığıyla reisülküttaba bir kez daha Bâbıâli'nin Fransız hükümetinin Bâbıâli'ye karşı dostane düşüncelerinden artık hiçbir şekilde şüphelenmemesi gerektiğini açıkladı. Bâbıâli, Fransa'ya düşman devletler ile Fransa aleyhine yeni müzakerelere girişmediği sürece, Fransa ne ön barış antlaşmasından ne de herhangi bir başka sebepten ötürü Bâbıâli'ye karşı silahlara sarılacaktı.

Neticede, bütün katılımcıların aynı çabalarla yürüttüğü kısa müzakerelerden sonra, yalnızca ön barış antlaşmasının bazı değişikliklerle Bâbıâli tarafından kabul edilip onaylanmasında değil, kesin barışın ana hükümleri hakkında da mutabık kalındı. Sebastiani bu amaçla reisülküttaba Knobelsdorf aracılığıyla, barış akdinin mümkün olduğunca hızlandırılmasının her iki tarafın menfaatine olduğunu belirterek, barışın temeli olarak şu üç esası gösterdiği bir nota gönderdi: 1. Padişahın bütün ülkeleri, savaştan önceki bütünlüğünde korunacaktı; 2. Mısır bundan böyle de Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün diğer eyaletleri gibi yönetilecekti, dolayısıyla Memlük beylerinin hükümdarlığı ortadan kaldırılacaktı ve 3. Fransa ile Bâbıâli arasında eski kapitülasyonlar, bilhassa en imtiyazlı devletlerin kısmen sahip oldukları kısmen de gelecekte sahip olacakları ve Fransa'ya da tanınacak ticaret avantajları açısından geçerli olmaya devam edecekti. Bilhassa birinci ve ikinci hususlar Bâbıâli'nin lehine idi. Zira birincisi Bâbıâli nezdinde ileri sürülecek her türlü hak talebini baştan imkânsız hâle getiriyordu ve ikincisi, Mısır'ın şimdiye kadar Bâbıâli'ye çok pahalıya mâl olan ama hiçbir şey getirmeyen hükümdarlığını güvence altına alıyordu[207].

Bâbıâli, müttefik devletlerin temsilcilerinin de rızasını aldıktan sonra, Sebastiani'ye 23 Aralık'ta bu notaya cevap olarak, yine Knobelsdorf aracılığıyla bazı özel ek maddelerle birlikte barış antlaşmasının sekiz maddelik eksiksiz bir taslağını teslim etti. Ek maddelerden biri bilhassa Fransa'nın Mısır'daki ticaretinin beylerin rahatsızlıklarına ve çıkartacakları zorluklara karşı güvence altına alınması ile ilgili idi. Her iki belge Amiens'te Osmanlı murahhasları tarafından teklif edilecekti. Sebastiani bazı itirazlardan sonra buna rıza gösterdi

206 Knobelsdorf'un 20 Aralık 1801 tarihli mektubu.

207 Knobelsdorf'un 20 Aralık 1801 tarihli mektubunun ekinde "*Note, que m'a remise le Sr. Sebastiani, pour la faire passer au Reis Efendi*". Bâbıâli'nin Mısır'dan elde ettiği gelirin en az 40 milyon akçe olduğu tahmin ediliyordu. Knobelsdorf'un 10 Aralık 1801 tarihli mektubu.

ve böylece sonunda Ali Efendi'ye, Amiens'teki Fransız murahhasının bu antlaşma taslaklarına itiraz etmesi ve müttefik devletlerin temsilcilerinin de bu itirazı haklı görmeleri hâlinde, Paris'te barışı Bâbıâli adına ön barış antlaşmasına göre imzalayıp onaylaması için yetki verilmesi kararlaştırıldı[208].

Sebastiani, Paris'teki Osmanlı sefirine bu yönde gönderilen talimatlarla birlikte 25 Aralık'ta görevinin bilhassa Knobelsdorf'un çabalarına atfettiği sonuçlarından memnun olmuş bir hâlde İstanbul'dan ayrıldı. Padişah, veda kabulü sırasında kendisine birinci konsüle teslim edilmek üzere, nazik ifadelerle kendisine karşı şahsen beslediği büyük saygıyı ve Fransa ile önceki ilişkileri yenilenmiş görmek istediği arzusunu dile getirdiği bir mektup verdi ve aynı zamanda iyi niyetinin işareti olarak iki devlet arasında yeniden tesis edilen barışın simgeleri ile bezenmiş değerli bir pırlanta tabaka hediye etti[209].

Burada ayrıca Sebastiani'nin yola çıkarken, İstanbul'da XVIII. Louis'nin Bonapart'a kendisini tekrar atalarının tahtına çıkartmasını, karşılığında ise onu ömrü boyunca Fransa'nın konetablesi olarak tayin edeceğini teklif ettiğine dair söylenti üzerine, Knobelsdorf'tan Bâbıâli'ye Bonapart'ın iktidarının geçici değil kalıcı olarak görmesi gerektiğini açıklamasını istediğini de belirtmeden edemeyeceğiz; Bâbıâli, Fransa'nın gerçek kurtarıcısı ve aslında gerçek kralı olduğundan Bonapart'a daha fazla güvenmeli idi. Knobelsdorf ise, Bonapart'a yalnızca ihtilâl sarsıntılarına son vererek düzeni yeniden kuran biri olarak geçici bir hizmet yakıştırmak istediğinden, bu görevi yerine getiremeyeceğini düşünüyordu. Yine de onun bu sayede kazandığı ve varlığını da borçlu olduğu güveni inkâr etmemekteydi[210].

---

208 Gerek bu "*Projet de Traité de paix définitif entre la Porte Ottomane et la France*", gerekse "*Articles, que la P.O. désireroit être proposés à Amiens par le plénipotentiaire francais*", Knobelsdorf'un 28 Aralık 1801 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir. Beylerle ilgili maddesi şöyledir: "Osmanlı hükümetinin niyeti Mısır beylerini uzaklaştırmak olsa da bu kaçınılmazdır. Artık ticaret onlar için uğraş olmayacaktır. Osmanlı hükümeti Fransız tüccarların beylerin aşağılamasına asla maruz kalmayacaklarını ilan etti".

209 Knobelsdorf, 20 Aralık 1801 tarihli mektubunda Sebastiani hakkında şöyle demektedir: "Buradaki misafirliği, sadece, onun bilgeliği ve yüceliği üzerine düşüncesini pekiştirmeye yaradı". Ayrıca Knobelsdorf'un Sebastiani hakkında şunları yazdığı 28 Aralık tarihli mektubu: "Benim arabuluculuğum sayesinde parlak bir iş yaptığını, kalbinden gelen bir sevgi gösterisiyle bana söyledi".

210 Knobelsdorf'un 11 Ocak 1802 tarihli mektubu. Buna göre Knobelsdorf'un, Bâbıâli'ye "onu asla geçici olarak değil Bonapart'ın kalıcı bir gücü olarak öngörmesi ve Fransa'nın kurtarıcısı ve kralı olmasından dolayı son derece güvenle davranmasını" söylemesi isteniyordu.

Gerek Berlin'de gerekse Paris'te herkes genel olarak Sebastiani'nin görevinin sonuçlarından memnundu. Kral III. Frederik Wilhelm derhal sarayındaki Fransız elçisi Beurnonville'ye ve ayrıca Marki Lucchesini'ye bunu bildirdi. Lucchesini'ye Paris Sefiri Ali Efendi'yi barışın bir an önce akdedilmesi için atacağı adımlarda mümkün olduğunca desteklemesi talimatını verdi. Kral, Knobelsdorf'a bu amaçla gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Sebastiani'nin Bâbıâli'ye olan tutumuma karşı adil davranmasından ve bana güvenmeye devam etmesinin Bâbıâli'ye sağlayacağı avantajlar hakkında bilgi vermesinden son derece memnunum. Bâbıâli'ye uzun zamandır dostluğumun delillerini sundum ve eski tabii müttefiki ile yakınlaşmasını sağlamak söz konusu olduğunda, dostluğuma dair güvenceleri yenilemekte vakit kaybetmeyeceğim. Bu amaçla Bâbıâli'yi Prusya ve Fransa Cumhuriyeti arasında mevcut iyi ilişkiler hakkında daha da ikna etmek gerekir".

Diğer taraftan kral, öncelikle Memlük beyleri ile ilgili anlaşmazlıklara her türlü müdahaleden imtina etmesi ve Bâbıâli'nin bu amaçla Londra'ya doğrudan telkinlerde bulunması talebini yerine getirmemesi gerektiğini düşünüyordu. Zira bu husus kesin barışa dair müzakereler sırasında dile getirileceğinden, zamansız bir müdahale ile kendi açısından olumsuzluklar yaşayabileceğinden endişe ediyordu. Bu yüzden de, bundan kaçınarak Bâbıâli'nin menfaatine hareket ettiğini düşünüyordu. Üstelik böyle bir adım, Fransa hükümeti tarafından da olumsuz karşılanabilirdi[211].

Ancak Bonapart'ın da Sebastiani'nin görevinin sonuçlarına ve İstanbul'daki Prusya elçisinin bu esnada tutumuna dair memnuniyetini dile getirdiğini öğrendikten sonra reisülküttabın bu yönde tekrarladığı talebini yerine getirmekte sakınca görmedi. Zira birinci konsül, yalnızca Osmanlı'nın Paris sefirini yüksek rütbeli subaylarından birisi aracılığıyla söz konusu görevden dolayı resmî olarak kutlamakla kalmayıp, dışişleri bakanını da Prusya'nın Devlet ve Kabine Bakanı Kont Haugwitz'e Knobelsdorf'un Sebastiani ile yaptığı müzakerelerde gösterdiği olumlu tutumunu takdir ettiğini belirten resmî bir yazı göndermekle görevlendirdi. Bonapart ayrıca Paris'teki Osmanlı sefaretinin eski tercümanı Kodrika tarafından Lucchesini'ye karşı doldurulduğu için, şahsen arasının çok iyi olmadığı Lucchesini'ye de daha nazik davranmaya başlamıştı.

211 Kralın, sonunda açıkça Knobelsdorf'un reisülküttaba "eğer daha sonra benim tarafımdan bir müdahaleye ihtiyaç duyulursa bunu büyük bir zevkle yapacağıma" dair güvence vermesini istediği 1 Şubat 1802 tarihli mektubu.

Dolayısıyla kral, Bonapart'a İngiltere'nin Memlük beylerinden himayesini çekmesi ve Bâbıâli'nin Mısır'ın iç idaresinde planladığı ıslahatları bundan sonra engellememesi için ortak bir adım atmayı uygun görüp görmediğini sordurdu. İngiltere yakın zamanda Mısır'daki birliklerini yeniden takviye ettiği için, böyle bir adım haklı çıkartılabilirdi. İngiltere birliklerinin sayısı yaklaşık 7-8 bin civarında idi ve bunların büyük bir kısmı İskenderiye, Dimyat ve Reşid şehirlerinin muhafız kıtalarını oluştururken, Gizze'de yalnızca birkaç yüz kişiden oluşan küçük bir birlik kalmıştı[212].

Oysa birinci konsül, bu hususa değinmeyi pek uygun görmemişti, zira Amiens'te yürütülen ve Bâbıâli'nin savaştan önceki topraklarıyla hükümranlık haklarını zaten güvence altına alan müzakereler sona ermek üzere idi ve hâlâ başka hiçbir üçüncü devletin müdahalesi olmadan kesin barışı yalnızca Bâbıâli ve Fransa arasında akdetmekte ısrar ediyordu.

Hâlbuki Sebastiani'nin Osmanlı sefiri için İstanbul'dan Paris'e getirdiği talimatlar buna uygun değildi. Zira bu talimatlarda Ali Efendi'ye yalnızca Rus çarının ve İngiltere kralının arabuluculuğu altında barışı imzalamak üzere hemen Amiens'e gitmesi söyleniyordu. Lâkin Bonapart bunu hiçbir şart altında kabul etmek istemiyordu. Bâbıâli ile barışın Paris'te imzalanmasında ısrar ediyordu ve âdeta Ali Efendi'nin Amiens'e gitmesini yasakladı. Ali Efendi ise bilhassa Lucchesini'nin de telkinleri ile gitmekten vazgeçmek ve önce bundan sonraki hareketleri hakkında İstanbul'dan yeni talimatlar almak zorunda kaldı[213].

Lâkin bu talimatları alamadan –talimatları geri getirecek ulak ancak 18 Şubat'ta Paris'ten ayrıldı– Amiens Barış Antlaşması 27 Mart'ta imzalandı. Divân-ı Hümâyûn her zamanki gibi kaçınılmaz olana boyun eğdi. Bâbıâli, barışın yakın zamanda kendi isteği doğrultusunda gerçekleşeceği düşüncesi ile Ruffin'i resmen Fransa Cumhuriyeti'nin maslahatgüzarı olarak kabul etmişti ve Knobelsdorf'a da Berlin'den Divân-ı Hümâyûn ile müzakereleri esnasında Ruffin'i maslahatgüzar olarak destekleme talimatını almıştı. Oysa aynı dönemde, Şubat ayında aniden vefat eden kaymakamın yerine getirilen Mustafa Paşa, Knobelsdorf'a Bâbıâli'nin Prusya kralına sâdık müttefiki ve dürüst dostu olarak hâlâ sınırsız güven duyacağına ve onun vereceği tav-

212 Kralın 1 ve 19 Şubat ile 5 Mart 1802 tarihli mektupları.

213 Kralın 5 Mart 1802 tarihli mektubu.

siyelere göre davranacağına dair vaatleri yenilediğinden, bu daha da önem kazanmıştı[214].

Bonapart bunun üzerine Divân-ı Hümâyûn'dan Ruffin aracılığıyla bir kez daha ön barış antlaşmasını hiç değiştirmeden barışın temeli olarak kabul edip onaylamasını talep ettiğinde ve aksi takdirde Bâbıâli'nin tamamen kendi kaderine terkedilmiş bir hâlde Fransa'nın dostluğuna güvenemeyeceğini bildirdiğinde, Knobelsdorf da elindeki talimatlara istinaden, reisülküttabı bu talebi Rusya'nın ve İngiltere'nin itirazlarına bakmaksızın kabul etmesi için ikna etmeye çalıştı. Lord Elgin sert bir nota ile yalnızca ön barışın onaylanmasına izin vermemekle kalmayıp, genel barış akdedilmeden önce Fransa ve Bâbıâli arasında herhangi bir anlaşmanın İngiltere'nin katılımı olmadan akdedilmesinin sarayı tarafından mevcut ittifak antlaşmasının ihlali olarak kabul edileceğini, dolayısıyla sarayının temsilcisi olarak resmî sıfatını derhal bırakmak zorunda kalacağını belirtmemiş olsaydı, reisülküttab, Bonapart'ın talebini muhtemelen kabul edecekti. Rusya ise ön barışın kabul edilmesi ile ilgili herhangi bir zorluk çıkartmamıştı ama kesin barışa dair müzakerelerin Paris'te değil doğrudan kendi nüfûzu altında İstanbul'da yapılmış olmasını yeğlerdi.

Bütün bu meseleler Divân-ı Hümâyûn'u öylesine sindirdi ki kesin bir karara varamadı ve sonunda, Ruffin de daha fazla tavizlerde bulunamayacağını düşündüğü için, Paris'e birinci konsül ile barışı her iki tarafın itibarına ve onuruna yakışacak bir şekilde meydana getirecek, sınırsız yetkilere sahip bir müzakereci göndermekten başka bir çare göremedi. Bu oldukça zorlu göreve şahsen padişahın kendisi tarafından Reisülküttablığın Birinci Kâtibi [Mehmed Said] Galib Efendi seçildi ve Talleyrand'a teslim edilmek üzere özel bir tavsiye mektubu ile donatıldı.

Hâlâ ön barışın onaylanmasında ısrar eden Knobelsdorf, bu adımı her ne kadar onaylamasa da, kendilerini bu şekilde tamamen Bonapart'ın kollarına atmak istiyorlarsa her türlü şüpheden uzak olmak gerektiğini ve bilhassa

214 Knobelsdorf'un 10 Şubat 1802 tarihli mektubu. Bura göre yeni kaymakam, Prusya elçiliğinin tercümanına şunları söylemişti: "Temsilciye rica ediniz ki büyük hükümdarı beni emretsin ve onu temin etsin ki sadece Bâbıâli değil Avrupa'nın tamamı onun bilgeliği ve büyük gücüne hayranlığı paylaşmıyor, aynı zamanda Bâbıâli onu sâdık bir müttefik ve samimi bir dost olarak seviyor. Bu konuda kendisi çok büyük deliller göstermiş ve Osmanlı İmparatorluğu bundan çıkar sağlamıştır. Bâbıâli, ona sınırsız biçimde güven duymaya devam edecek ve bu dostluk bağlarını daha da sıkılaştırmaktan büyük mutluluk duyacaktır". Ayrıca kralın 22 Mart 1802 tarihli mektubu.

Talleyrand'a gönderilen mektupta yalnızca Bâbıâli'nin dürüst düşüncelerinin bir delili olarak kabul edilebilecek ifadeler kullanmak gerektiğini belirtti. Bu, birinci konsülün gururunu okşayacaktı ve böylece kolayca Bâbıâli'nin müttefiklerini kızdırmayacak tedbirler alması sağlanabilirdi; Bâbıâli'nin menfaatlerini ne kadar büyük bir güvenle kendi ellerine teslim etiğini görünce bu menfaatleri gerektiği gibi korumayı da görev bilecekti[215].

Bu adımın artık Paris'teki barış müzakerelerinin gidişatını önemli ölçüde etkilemesi beklenemezdi. Zira yalnızca Rusya'nın ve İngiltere'nin barışın akdine karşı açık ve gizli entrikaları devam etmekle kalmayıp, Avusturya'nın Fransa tarafından el altından desteklenen bir plana göre Boğdan ve Eflak'ı ele geçirmeye niyetlendiği ve karşılığında, Brechtesgaden Papazlığı ve Salzburg Piskoposluğu olmak üzere, Almanya'da kendisine miras olarak tahsis edilen yerlerden memnun olmayan Toskana büyük düküne tazminat olarak eskiden Venedik'e ait toprakları devretmeye hazırlandığı söylentisi de yayılmaya başladığından, barış müzakerelerini mümkün olduğunca hızlandırmaya çalışıyordu. Bu düşünce gerçekten de ortaya atılmış, lâkin daha sonra bilhassa Rusya'nın ve Prusya'nın telkinleri üzerine bundan derhal vazgeçilmişti[216].

Dolayısıyla Paris'te Amiens Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Ali Efendi'ye Fransa ile Osmanlı arasındaki barışı akdetmesi için sürekli olarak baskı yapılırken, Galib Efendi ancak 1 Nisan'da İstanbul'dan ayrıldı ve Haziran ayı ortalarında bu arada belirlenen barış şartlarını padişah adına resmî olarak onaylamak için geldi. Zira Bâbıâli'ye Nisan ayı sonunda Amiens Barış Antlaşması resmen bildirilmiş ve bu barış antlaşmasına katılacağını açıklamaya davet edilmişti.

Bonapart, bilhassa savaş sırasında Doğu Akdeniz ticaretinin kesilmesinden dolayı büyük kayıplara maruz kalan ve oraya gönderilecek 100 kadar gemileri limanda hazır bekleyen Marsilyalı tüccarlar tarafından sürekli olarak barış antlaşması sayesinde bu yöndeki engelleri kaldırması için baskıya maruz kaldığından, Bâbıâli'nin bu barışa bir an önce katılmasında ısrar ediyordu.

215 Ekinde ilgili belgeler ile birlikte Knobelsdorf'un 25 Şubat ve 13 Mart 1802 tarihli mektupları.

216 Bu husustan bilhassa kralın 3 Mayıs 1802 tarihli mektubunda bahsedilmektedir: "Bu plan bizi yeni karmakarışık sorunlar denizine atacaktır ve imparatorluğunun mevcut bütünlüğüne emin biçimde inanan Bâbıâli için yıldırım darbesi olacaktır ". Ayrıca kralın 23 Ağustos 1802 tarihli mektubu.

Divân-ı Hümâyûn, temsilcisinin Amiens Barış Antlaşması'nın imzalanmasına katılmamasını hoş karşılamasa da, reisülküttabın talebi üzerine Knobelsdorf tarafından hazırlanan katılım belgesini, kesin barışın akdine dair ek bir vekaletnâme ile birlikte 16 Mayıs'ta Galib Efendi'ye teslim edilmek üzere yola çıkardı. Kesin barış antlaşması yalnızca Galib Efendi'nin Lucchesini tarafından her şekilde destek görerek, Talleyrand ile kolayca mutabakata vardığı bir şekil meselesi hâline gelmişti[217].

Daha önce de gördüğümüz gibi, barış antlaşması 25 Haziran'da imzalandı. 4. maddesinde Amiens Barış Antlaşması'nın Bâbıâli ile ilgili hükümlerine Bâbıâli'nin de katılımını açıkça tekrarladığından bu sayede iki önemli husus, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması ve Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin tanınması (Amiens Barış Antlaşması, 8. ve 9. madde), kendiliğinden hallolmuş oldu[218].

Lâkin Mısır'ın durumu ve bilhassa Memlük beylerinin Bâbıâli nazarındaki konumları hakkında herhangi bir ayrıntı belirtilmemişti. Bu yüzden hâlâ İngiltere'nin Mısır'ı gerçekten boşaltıp boşaltmayacağı ve bu asileri bundan böyle de himaye edip etmeyeceği heyecanla bekleniyordu. Buna rağmen Londra kabinesi bu hususta kesin bir açıklama yapmıyordu ve bu yüzden de İngiltere'nin bu yöndeki niyetleri hakkında şüpheye düşülmesi gayet yerinde idi. Hatta, Bâbıâli'den Mısır'da 5 bin kişilik daimî bir birlik bırakmak için izin istediği bile söyleniyordu[219].

Diğer taraftan Lord Elgin'in sekreteri Sir Stratton Ocak ayında İskenderiye'ye varır varmaz, sadrazam ile İngiltere'nin bundan sonra Memlük beylerine karşı tutumu hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Lord Cavan'la birlikte Kahire'ye geçmişti. Müzakerelerin sonucu, İngiliz hükümetinin beylerin şahsî güvenliklerini ve malları için korumasını vadettiğine, fakat hükümdarlıklarını

217 Olayların gidişatını en iyi kralın 23 Nisan, 22 Haziran ve 5 Temmuz tarihli mektuplarıyla, Knobelsdorf'un 27 Mart, 1 ve 26 Nisan, 10 ve 16 Mayıs ile ekinde gerek Bâbıâli'nin Amiens Barış Antlaşması'na katılım belgesinin gerekse 25 Haziran tarihli barış antlaşmasının özgün örneklerinin verildiği 24 Temmuz 1802 tarihli mektuplarından öğreniyoruz.

218 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi. 4. madde şöyle idi: "Kendisi açısından Bâbıâli, Amiens'te Fransa ve İngiltere arasında imzalanan anlaşmayı kabul ediyor. İşbu anlaşmayla Amiens Anlaşması'nın bütün maddeleri Bâbıâli tarafından kesinlikle yenileniyor".

219 Kralın 5 Mart 1802 tarihli mektubu.

yeniden tesis etmelerine yardımcı olacağını hiçbir şekilde taahhüt etmediğine dair resmî bir açıklama oldu.

Beyler ise İngiltere'nin böyle bir vaatte bulunduğunu iddia ederek bu şartlar altında güvenlikleri sağlanamayacağından, ya derhal İngiltere'ye ya da istedikleri herhangi bir yere gitmelerine izin verilmesini talep ettiler. Lâkin her iki talepleri de reddedildi.

Oysa Mart ayında tekrar İstanbul'a gelen Stratton uzaklaşır uzaklaşmaz, Gizze'de toplanan beyler –İskenderiye'deki felaketten kaçmayı başaran El-Bardisî Osman Bey, Elfî [Mehmed] Bey ve Ahmed Bey de Ocak ayında buraya gelmişlerdi– kendilerini burada az sayıdaki İngiliz muhafız kıtalarının himayesi altında güvende hissetmedikleri için, bir kez daha Bâbıâli'ye karşı silahlarına açıkça sarılmak üzere Yukarı Mısır'a kaçtılar[220].

İstanbul'da Divân-ı Hümâyûn'da meselenin bu şekilde gelişmesine çok kızmışlardı. Zira İngiltere'nin beylerin kaçışını onaylamakla kalmayıp, kendilerine bu şekilde burada bir yer edinmek için, Bâbıâli'ye karşı mücadelelerini bundan böyle de en azından el altından desteklemeye kararlı olduğu düşünülüyordu. Lord Cavan'ın böyle bir şeyin söz konusu olmadığına, onları desteklemekten çok uzak olduğuna ve davranışlarını hiçbir şekilde onaylamadığına dair açıklamaları, Bâbıâli üzerinde hiçbir etki bırakmadı. Knobelsdorf'a "İngiltere önce El-Ariş Antlaşması'nın yürütülmesini engelledi, şimdi de bize karşı ayaklanan asileri destekliyor!" diye açıklama yaptı Bâbıâli. Dolayısıyla Prusya kralı, Fransa ile birlikte İngiltere'nin bu devleti rahat bırakmasını sağlayacak tedbirler almalı idi[221].

Ayrıca Mısır'daki birliklerin önemli ölçüde takviye edilmesine ve Memlük beylerinin bu yönde de güçlerini kırmak için, orduda da kullanabileceklerinden ötürü Mısır'a köle ithalatının şiddetle yasaklanmasına karar verildi. Bu yasak, Bâbıâli'nin Mısır'da farklı bir yönetim sistemi uygulamaya kararlı

220 Knobelsdorf'un 13 ve 27 Mayıs 1802 tarihli mektupları.

221 Knobelsdorf, 20 Nisan 1802 tarihli mektubunda Divân-ı Hümâyûn'un İngiltere'ye karşı tutumu hakkında şöyle demektedir: "Bu müttefikinin davranışına karşı kızgınlığı sınırsızdır". Comte de Noé, *Mémoires*, s. 241 ve devamında İngiliz komutanlar arasında da beylere karşı takınılması gereken tavır hakkında anlaşmazlıklar olduğuna dair bilgiler vermektedir. Zira Stratton ve Lord Cavan, beylerin kendi kaderlerine terkedilmelerini isterlerken, Gizze'de bulunan generaller Stuart ve Ramsey, beylerin daha da desteklenmesinde ısrar ve daha sonra kaçmalarına yardım ettiler.

olduğuna dair açıklama ile bütün elçilere konsoloslarına teslim edilmek üzere gönderildi. Köle taşıyan gemiler, derhal alıkonulacak ve kaptanları ibret olsun diye cezalandırılacaktı[222].

İngiltere bütün bunlara rağmen ikili bir oyun oynamaya devam etti. Zira Bâbıâli'yi Fransa'nın diğer devletlerle mutabakat hâlinde Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planları kurduğuna dair el altından yayılan söylentiler ile sindirmeye ve bu sayede İngiliz birliklerinin Mısır'da kalmasının zorunlu olduğunu göstermeye çalışırken, General Stuart, Divân-ı Hümâyûn ile Mısır'ın boşaltılması ile ilgili ayrıntıları belirlemek üzere İstanbul'a geldi[223].

Bu amaçla 22 Temmuz'da reisülküttabla yaptığı görüşmede Memlük beyleri nâmına, onlara Mısır'da yaşayabilecekleri, fakat Bâbıâli için zararlı olamayacakları bir yer gösterilmesinden başka bir şey talep etmeyerek, Bâbıâli'ye bir kez daha Memlük beyleri ile anlaşmazlıklarında İngiltere'nin arabuluculuğunu teklif etti. Reisülküttab ise bunu kabul etmeyerek, Bâbıâli'nin Memlük beyleri Mısır'da kaldıkları sürece huzuru sağlayamayacağını iddia etti. Ayrıca kızgınlıkla Memlük beylerinin yarattığı bütün rahatsızlıkların yalnızca İngiliz generallerinin, ne mutabık kalınan ortak harekât planına ne de her iki devlet arasında mevcut olması gereken dostluğun hukukuna uyan davranışlarından kaynaklandığını söyledi. General Stuart'ın Memlük beylerinin başka bir iklimde yaşayamayacaklarına dair ilginç itirazına reisülküttab, hemen onları vatan havasından kesinlikle memnun kalacakları anavatanları olan Gürcistan'a geri gönderebileceklerine dair çarpıcı bir açıklama ile cevap verdi[224].

Böylece Ağustos ayında yeniden Mısır'a geri dönen General Stuart görünüşte İngiliz birliklerinin gemilere bindirilmesi için hazırlıklar yaparken, çok geçmeden hükümetinin bu hususta çok da ciddi olmadığı anlaşıldı. Daha kısa bir süre önce İskenderiye'deki muhafız kıtasını Malta'dan getirilen birliklerle tak-

222 Knobelsdorf'un 25 Ocak 1802 tarihli mektubu.

223 Knobelsdorf, 10 ve 12 Temmuz 1802 tarihli mektuplarında açıkça Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamanın düşündükleri kadar kolay olmadığını belirtmektedir. İlk bakışta gerçekten de sarsılmış gibi görünüyordu ama ciddi bir saldırı hâlinde padişahı savunmak için halkın tamamı ayaklanırdı. Knobelsdorf, mektubuna ayrıca şu sözleri de eklemektedir: "Böylesi bir şoka maruz kalmak bu imparatorluğu canlandırmak için belki de faydalı olacaktır". Ayrıca kralın 23 Ağustos tarihli mektubundan, "Moniteur" Gazetesi'nin o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasının planlandığı söylentisi hakkında resmî bir tekzip yayınladığını öğreniyoruz.

224 Knobelsdorf'un 24 Temmuz ve 27 Ağustos 1802 tarihli mektupları.

viye etmiş, hatta burada bulunan Türk birlikleri ile kanlı geçen bazı kavgalardan sonra, Türklerin işgal ettiği kalelerin tekrar kendisine verilmesini talep etmişti.

Reisülküttab, Lord Elgin'e bu amaçla defalarca yöneltti̇ği boşaltma işleminin ne zaman yapılacağına dair sorusuna, her defasında bunu bilmediğine dair kısa bir ret cevabı alıyordu. İngiltere müttefiki olduğundan, Bâbıâli'nin bu birliklerin burada daha fazla kalmasına aslında kızmaması gerekiyordu. Bu esnada Divân-ı Hümâyûn'a gayet açık bir şekilde yalnızca Amiens Barış Antlaşması'na karşı olmakla kalmayıp, Fransa ile Bâbıâli arasında akdedilen antlaşmayı İngiltere'yle mevcut ittifaka aykırı kabul etmek zorunda kaldığını da hissettirdi[225].

Bu arada en azından Gizze'de kalan Hintli birliklerin bir kısmına geri çekilme emri verilmişti. Gizze'den Mayıs sonunda ayrılmışlardı. Bunlar Haziran başlarında Kalküta'ya gönderilmek üzere Süveyş'te gemilere bindirilirlerken, diğer birliklerin geri çekilmesine dair Londra'dan gelecek emirler boş yere beklendi[226].

Paris'te de bu ertelemeler tabii ki büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. Aynı dönemlerde, Ağustos başlarında, ömür boyu konsül tayin edilmesi Bâbıâli tarafından memnuniyetle karşılanan[227] Bonapart bu yüzden, Fransa Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz için fevkalade elçisi olarak o dönemde Berberî devletlerine özel bir görevle gönderilen ve bu arada İsveç ile Trablusgarb arasında, İsveç'in Trablus dayısına ertelenen hediyeler için 150 bin taler ödemek zorunda kaldığı bir barış antlaşması meydana getiren Albay Sebastiani'ye durumlar hakkında yerinde ayrıntılı bilgi almak ve tabii ki İngiltere'nin hâlâ Amiens Barış Antlaşması'nı yerine getirmemesinin ve Mısır'ı boşaltmaktan imtina etmesinin sebeplerini araştırmak üzere Mısır'a gitmesini emretti.

Sebastiani, Ekim sonunda İskenderiye'ye vardı ve hemen General Stuart ile irtibata geçti. Fakat generalden yalnızca siyaset onun işi olmadığına, hükümetinin emirlerine itaat etmek zorunda olduğuna ve hükümeti Mısır'ı boşaltmasını emrettiği anda bu emri hiç vakit kaybetmeden yerine getireceğine dair reddedici bir cevaptan başka bir şey alamadı.

225 Knobelsdorf'un 11 ve 26 Ekim 1802 tarihli mektupları.
226 Comte de Noé, *Mémoires*, s. 459 ve devamı.
227 Knobelsdorf'un 15 Eylül 1802 tarihli mektubu. Bu hususun resmî bildirimini yaparken, Bâbıâli gerek Ruffin'e gerekse tercümanı Franchini'ye değerli hediyeler verdi.

Bu cevaptan çok memnun olmayan Sebastiani, bunun üzerine paşanın kendisini çok olumlu karşıladığı, ancak Mısır'ın boşaltılması ile ilgili yeterli bir bilgi veremediği Kahire'ye geçti. Paşa, Sebastiani'ye yalnızca görevinin diğer amacı, Mısır ile ticaret bağlantılarının yeniden tesisi için Fransız tüccarlara mümkün olan her türlü korumayı sağlayacağına dair vaatte bulundu. Sebastiani bunun üzerine öncelikle Memlük beylerini sakinleştirmek gerektiğini söyleyince ve bu amaçla hükümetinin arabuluculuğunu teklif edince Kahire valisi bu teklifi, bu hususta yalnızca Bâbıâli'nin karar verebileceğini ileri sürerek geri çevirmesi gerektiğini düşündü. Dolayısıyla Sebastiani hiçbir şey başaramadan, önce Kahire'deki Prusya Konsolosu Rosetti'den şimdilik Fransız tebaasının konsolosluk işlerini de yürütmesini talep ettikten sonra, Kasım ayı başlarında Akkâ valisi kötü şöhretli Cezzar Ahmad Paşa'ya Bâbıâli ile anlaşmazlığında Fransa'nın arabuluculuğunu teklif edeceği Suriye'ye gitmek üzere Mısır'dan ayrıldı[228].

Bonapart, İngiltere'nin bu direnişine son derece öfkelenmişti. Zira İngiltere'nin yalnızca Bâbıâli'nin savaş masrafları için 50 milyon akçe gibi çok büyük bir tazminat ödemesi şartıyla Mısır'ı boşaltmayı kabul ettiği öğrenilmişti. Bu meselenin barış antlaşmasının diğer hususlarından tamamen ayrı olarak ele alınmasını istediğini ve İngiliz hükümetinin daha fazla direnmesi hâlinde bunun ciddi sonuçları da beraberinde getireceğini açıkça belirtti[229].

Ayrıca Fransız maslahatgüzarının ve Prusya elçisinin baskıları üzerine reisülküttab ve Lord Elgin arasında yeniden şiddetli tartışmalar meydana geldi. Lord Elgin, açıkça İngiltere'nin Memlük beylerine duyduğu sevgiden dolayı değil, Fransa'nın muhtemelen yeni düşmanlıklara hazırlandığı bir dönemde, Akdeniz'de işgal ettiği yerleri elinde tutmasının Bâbıâli'nin kendi menfaatine olacağı ve bu hususta akıllı davranmak gerektiği için Mısır'a kendi birliklerini bırakmayı gerekli gördüğünü açıkladı. Bâbıâli, yeni bir savaşın çıkması hâlinde tarafsız kalabilirdi. Reisülküttab ise savaşın yeniden Mısır'a sıçraması hâlinde, ki bu kaçınılmaz görünüyordu, tarafsızlığını korumasının nasıl mümkün olabileceğini sordu. İngiltere bu kritik durumda Bâbıâli'ye dostluğunun en iyi delilini Mısır'ı hemen boşaltarak ve savaş başlamadan Memlük beylerinden himayesini esirgeyerek gösterebilirdi. Lord Elgin, her zamanki gibi hüküme-

228 Knobelsdorf'un 10 ve 25 Kasım ile 10 ve 24 Aralık tarihli mektupları ve ekinde "*Extrait d'une letrre du Sieur Rosetti, Consul de V.M. au Caire*" ve "*Lettre du Colonel Sebastiani au Sieur Rosetti, Consul Géneral de Prusse, de Russie et d'Autriche*".

229 Kralın 3 Ocak 1803 tarihli mektubu.

tinden daha kesin talimatlar almadığını ileri sürerek, bu hususta daha fazla açıklamalarda bulunmadı[230].

Mısır'ın boşaltılmasına dair emirler Kasım ayında gizlice Lord Cavan'ın halefi olan General Stuart'a gönderilmesine ve Aralık ayı sonunda birlikleri almak üzere İskenderiye'ye gerçekten de dokuz gemi gelmiş olmasına rağmen, Londra'daki Osmanlı maslahatgüzarı da bakanlıktan kesin bir açıklama almak için çaba gösteriyordu ama nafile. Söz konusu emirlerin yerine getirilmesi, İngiltere'nin Mısır'ı boşaltmadan önce bilhassa Memlük beylerinin durumunun düzenlenmesini ve savaşın yeniden başlaması hâlinde Rusya'nın nasıl bir tavır takınacağından emin olmak istemesinden ötürü erteleniyordu. Bu arada General Tamara, Rusya'nın takınacağı tutum hakkında reisülküttaba sarayının böyle bir durumda muhtemelen tarafsız kalacağına dair teselli edici bir vaatte bulunmuştu bile. Dolayısıyla halledilmesi gereken tek konu Memlükler ile ilgili kesin bir sonuca varmaktı[231].

General Stuart bu amaçla yaveri Lord Blenheim'ı, Lord Elgin ile birlikte kesin vaatlerde bulunmayarak, Mısır'ın nihayetinde boşaltılmasının bu şarta bağlanacağı bir uzlaşmaya gitmesini sağlamak için Aralık sonunda İstanbul'a gönderdi. Gerçekten de 9 Ocak 1803'de Lord Elgin ile reisülküttab arasında, Bâbıâli'nin Memlük beylerini affetmesini, Memlüklerin ise karşılığında sipahilerini Kahire valisinin hizmetine vermeyi ve kalan altı beyin de Mısır'ın yönetimine bundan böyle hiçbir şekilde karışmayıp Bâbıâli'nin tebaası olarak barış içinde yaşamaları için kendilerine tahsis edilen Yukarı Mısır'daki küçük İsvan Şehri'ne yerleşmeyi taahhüt etmelerini öngören bir uzlaşma akdedildi.

Bu uzlaşma imzalandıktan hemen sonra, Lord Elgin sadrazama Mısır'ı hiç vakit kaybetmeden boşaltacaklarını resmî olarak bildirdi; askerî birlikler, Amiens Barış Antlaşması'nın aksi yöndeki hükmüne rağmen, İngiltere'nin kendisi ve Fransa arasında akdedilen barışın muhafaza edileceğinden tamamen emin olana kadar işgal altında tutacağı Malta'ya götürülmek üzere gemilere bindirilecekti[232].

230 Knobelsdorf, 10 ve 24 Aralık 1802 tarihli mektuplarında, Lord Elgin ve reisülküttab arasında geçen görüşme hakkında ayrıntılı bir rapor vermektedir.

231 Kralın Knobelsdorf'a gönderdiği 4 ve 21 Şubat ile 21 Mart 1803 tarihli mektuplarında ve Knobelsdorf'un 24 ve 27 aralık 1802 tarihli mektuplarında, Prusya'nın Londra sefiri Baron Jakoby-Klös'ün raporlarına göre.

232 Knobelsdorf'un söz konusu uzlaşmanın hükümlerinin de verildiği 10 Ocak 1803 tarihli mektubu.

Londra'da hâlâ zorluklar çıkartılmasına ve bilhassa Memlük beylerinin durumu hakkındaki uzlaşmanın onaylanması açısından tereddütler yaşanmasına rağmen, İngiliz birlikleri nihayet 1803 Mart'ında İskenderiye'de gemilere bindirildiler. Gidişleri buralarda Avrupalıların da çok önemli kayıplara maruz kalmalarına sebep olan vebanın kol gezmesinden ötürü hızlandırıldı. Aynı zamanda General Stuart da en itibarlı ve en zengin Memlük beylerinden biri olan Mehmed Elfî Bey'i 15 kişilik maiyeti ile en güzel şekilde karşılanarak birkaç ay kaldığı Londra'ya gitmeye ikna etti. Mehmed Bey'in burada da siyasî amaçlar için kullanılacağı düşüncesi, hakikatten uzak olmadığı gibi oldukça yaygındı da. Bu yöndeki şüphelerin ne kadar doğru olduğunu ileride göreceğiz[233].

İngiliz birliklerinin nihayet Mısır'dan çekilmeleri, aynı dönemde büyük devletlerin temsilcilerinin de tamamı değiştirildiğinden, bunların Bâbıâli ile olan ilişkileri açısından da dikkat çekici bir dönem oluşturdu.

Lord Elgin, diplomatik işlerin kötü gidişatına dair hoşnutsuzluğunu –örneğin yalnızca İngiliz ticaret gemileri için 1799 Ekim'inde bir kez resmî olarak vadedilen Karadeniz'de serbestçe dolaşım hakkını elde etmek amacıyla büyük çabalar göstermek zorunda kalmıştı ve Bâbıâli, İngiltere ile ittifakını yenilemeyi de hiçbir şekilde düşünmüyordu[234]– Yunanistan'a yaptığı ve sonuçları bugün bile bütün dünya tarafından hâlâ İngiltere'de müzede muhafaza edilen koleksiyonundaki "Elgin Mermerleri" ziyaret edilebilen ünlü, hatta kötü şöhretli seyahatleri ile unutmaya çalışıyordu[235].

Atina'dan döndükten ve Memlük beyleriyle ilgili antlaşmanın akdinden kısa bir süre sonra, 16 Ocak 1803'de, bilhassa yeni gelen Fransız elçi Gene-

---

233 Kralın 21 Mart ile 4 Nisan tarihli ve Knobelsdorf'un 26 Mart 1803 tarihli mektubu. Buna göre Stuart, Mehmed Elfî Bey'i "Fransızların etkisiyle olmayacak bir havada nefes aldırtmak için", İngiltere'ye götürdüğünü söylüyordu.

234 Knobelsdorf'un 4 Ekim 1802 tarihli mektubu. İngilizlere Karadeniz'de serbest dolaşımı sağlayan söz konusu 30 Ekim 1799 tarihli nota, Martens ve de Cussy, "*Recueil manuel et pratique de traités*", T. II, s. 202'de verilmiştir. Ayrıca Knobelsdorf'un 10 Ocak 1803 tarihli mektubuna göre, reisülküttab, Knobelsdorf'a Bâbıâli'nin hiçbir şekilde İngiltere ile ittifakını yenilemeyi düşünmediğine ve bütün dünyayla barış içinde yaşamaktan başka bir şey istemediğine dair güvence vermişti.

235 Lord Elgin'in bilhassa Atina'da eski anıtların kalıntılarının en güzel parçalarını alıp götürdüğü vandalizmi, bilhassa Lord Byron ve Prens Pückler tarafından âdeta kutsal mekânların soyulması olarak nitelendirildi. İngiltere Parlamentosu, yine de 1816'da bu değerli koleksiyonu 210 bin taler karşılığında satın aldı ve İngiliz Müzesi'ne verdi. Eski sanat tarihine ilişkin birçok eserde, bu hususta ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

ral Brune ile gergin ilişkiler içinde İstanbul'dan ayrıldı. General Brune ile her türlü irtibattan sakınıyordu ve ona karşı nefretinde öyle ileri gitti ki gidişine dair diplomatik heyete gönderdiği resmî bildirimin tarihini, yalnızca General Brune'ye değil önceki maslahatgüzar Ruffin'e de yollamak üzere, birkaç gün öne aldı. Ayrıca gidişini, bilhassa gece vakti, 17 pare top atışı ile kutlaması da Bâbıâli tarafından hoş karşılanmadı. Şimdilik maslahatgüzar olarak burada kalan Sir Stratton ve Lord Elgin'in ancak Mayıs'ta İstanbul'a gelen halefi Sir Drummond, oldukça sessiz ve pasif kaldılar. Anlaşılan o ki Sir Drummond da, tıpkı General Brune gibi, Bâbıâli'yi Fransa ve İngiltere arasında Amiens Barış Antlaşması'nın yerine getirilmesi, bilhassa Malta Adası'nın boşaltılması ile ilgili devam eden anlaşmazlıklara dahil etmeme talimatını almıştı[236].

1803'de İstanbul'a gelen, biraz itici ve tahammülü zor bir karaktere sahip General Brune, ihtilâlin ilk yıllarında en ateşli Jakobenlerden biri olduğu, bilhassa Marat ile çok iyi dost olduğu için hoş görülmemişti. Yine de talimatları çok uzlaşıcı bir şekilde tutulmuşlardı. Yalnızca Bâbıâli'ye karşı iyi davranmakla ve Bâbıâli'nin dostluğunu pekiştirmekle değil, aynı zamanda Bonapart'ın kendisine şahsen tavsiye ettiği Knobelsdorf ile ilişkilerini iyi tutmak ve bilhassa Divân-ı Hümâyûn nezdinde onun arabuluculuğundan yararlanmakla görevlendirilmişti. Bunu gerçekten de öyle büyük bir başarıyla yapmıştı ki, Bâbıâli ile kısa sürede Paris'te de çok hoş karşılanan dostane ilişkiler kurmayı başardı.

Bâbıâli ise, Galib Efendi yılın başlarında Paris Barış Antlaşması'nın onayı ile İstanbul'a geri geldikten sonra, uzlaştırıcı karakteri herkes tarafından övülen Hâlet Efendi'yi oraya bir an önce daimî sefir olarak göndermek için acele etti[237].

236 Knobelsdorf bu hususu 25 Mayıs 1803 tarihli mektubunda açıkça belirtmektedir.

237 Knobelsdorf'un 10 Ocak 1803 tarihli mektubu. Knobelsdorf ile daha 8 Ocak'taki ilk görüşmesinde ona Bonapart nezdinde birinci konsülün yalnızca çok az kişiye tanıdığı büyük bir değeri olduğuna dair güvence verdi. Ayrıca elindeki talimatlar da, Knobelsdorf'un 25 Ocak tarihli mektubuna göre, diplomatik heyetin tamamıyla iyi ilişkiler içinde olmasına, fakat [sadece] "Prusya'nın gönderdiği temsilciye güven duymasına" yönelikti. Knobelsdorf, Berlin'den aldığı ölçülü talimatlara göre de Bâbıâli'ye "Fransa temsilcisiyle iyi bir temas kurmak için herşeyi yapması gerektiği" tavsiyesinde bulundu. Kralın 4 Mart tarihli mektubunda Knobelsdorf, General Brune'ye karşı davranışlarından dolayı övüldü ve 4 Nisan tarihli mektupta Paris'te Brune'nin Knobelsdorf aracılığıyla İstanbul'da kabul görmesinden dolayı çok memnun olunduğu belirtiliyordu. Knobelsdorf, 25 Ocak 1803 tarihli mektubunda Hâlet Efendi hakkında şöyle demektedir: "Mutedil karakteri onu oraya bağlayacaktır".

Ne yazık ki General Brune, Knobelsdorf'un etkili desteğinden ancak kısa bir süre yararlanabildi. Zira Knobelsdorf, Amiens Barış Antlaşması akdedildikten sonra İstanbul'da yapması gereken önemli işler kalmadığından izin istemişti. O dönemlerde işleri elçilik müşaviri Darrest'e devretmesi talimatı ile birlikte izne çıkmasına müsaade edildi[238]. Lâkin Haziran ayı başlarında reisülküttaba veda etmek üzere yaptığı, padişahın krala gönderdiği çok nazik bir yazının yanısıra, kendisine pırlantadan değerli bir tabakanın da verildiği ziyarete rağmen gidişi ertesi yıla kadar uzadı[239].

Bilhassa tedavi edilemez bir ruh hastalığına kapılan vekilinin hastalanması gibi bu gecikmeye sebep olan haricî durumlardan başka, hükümeti Prusya tebaasının Berberîlerin daimî korsanlıklarına karşı güvence altına alınmasına dair devam eden müzakerelerin de tatmin edici bir sonuca ulaştırılmasını görmek istediği için gidişi ertelendi[240].

Bu müzakerelerin sebebi, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın 1802 ortalarında Osmanlı'nın Paris sefiri Galib Efendi aracılığıyla Divân-ı Hümâyûn'a gönderdiği, Fransız tebaasından bazılarının Cezayirliler yüzünden maruz kaldıkları zararlara dair şikâyette bulunduğu ve aynı zamanda bunun uygun bir şekilde telafi edilmesini talep ettiği sert bir nota olmuştu. Mevcut antlaşmalara aykırı olarak, Fransız gemilerine aniden Cezayir sahillerinde mercan avcılığı yasaklanmıştı. Ayrıca geçen kış Oran yakınlarında kaza geçiren bir Fransız gemisinin mürettebatı kendini karaya çıkarak kurtardığında, Bedevîlerin saldırısına uğramış, soyulmuş ve dağlara köleliğe sürüklenmişti. Büyük bir kısmının daha şimdiden açlıktan ve sefaletten öldüğü söyleniyordu; ama 150 kişi hâlâ

---

238 Knobelsdorf'un Bakan Kont Haugwitz'e gönderdiği 25 Mayıs tarihli mektup ve kontun 2 Temmuz 1802 tarihli cevabı.

239 Knobelsdorf'un 12 Haziran ve 29 Temmuz 1802 tarihli mektupları ve kralın 3 Eylül 1802 tarihli mektubu.

240 Bu husus, bilhassa dönemin Haag elçilik sekreteri olan Baron Bielfeld'i İstanbul'da maslahatgüzar olarak Knobelsdorf'un yerine geçmek üzere Berlin'e geri çağıran 24 Mart 1803 tarihli mektuptan anlaşılmaktadır. Burada bu makamın "İstanbul'da asıl çıkarların çakıştığı bir anda ve Prusya'nın uzun zamandır peşinde olduğu ticarî ayrıcalıkları aldığı ve daha fazlasını almaya çalıştığı bir vakitte" boş bırakılamayacağı açıkça belirtilmektedir. Buraya ait bütün belgeler, Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nde "*Acta betreffend die Schickung des zeither als Legationssecretär im Haag gestandenen von Bielfeld als Chargé d'Affaires nach Constantinopel während der Abwesenheit des Obersten von Knobelsdorf*" başlığı altında özel bir bölümde toplanmıştır.

esir olarak orada idi ve Fransız konsolosun şikâyetlerine rağmen serbest bırakılmıyordu. Son olarak da Cezayir dayısı, Fransız bandırası korsanları tarafından sürekli rahatsız edilirken, 40 gün içinde ödenmediği takdirde Fransa Cumhuriyeti'ne savaş açacağına dair cüretkâr bir tehdit ile birlikte Fransız hükümetinden 200 bin akçe haraç talep etmişti.

Bonapart bunun üzerine dayıya kendi menfaatlerine aykırı davranışlarını anlatmak ve bir telafi talep etmek üzere Cezayir'e hemen fevkalade bir elçi göndermişti. Bu telafiyi kabul etmediği takdirde, Talleyrand'ın notasında açıkladığı gibi, birinci konsül Cezayir'i ele geçirmek ve bu şekilde Fransız halkının hem menfaatlerine hem de itibarına aykırı olan bu aşırılıkları sona erdirmek üzere bir ordu gönderecekti. Fransa, uygunsuz davranışları ve gösterdiği düşmanlıklar yüzünden kendi sonunu kendisi hazırlayan vasallarından birinin yok olmasına sebebiyet verdiği takdirde şikâyette bulunmak için bir bahanesi olmaması amacıyla Bâbıâli'ye bu hususu önceden bildiriyordu. Zira Bâbıâli nasıl ki birinci konsülün Mısır'a saldırmasından ötürü şikâyette bulunmayı kendinde hak olarak gördü ise, Bonapart da şimdi bütün barışçıl yollar kapandıktan sonra Bâbıâli'yi üzebilecek, ama kaçınamayacağı bir adım atmak zorunda idi[241].

Bâbıâli bu tehditvâri dil yüzünden büyük bir sıkıntıya girdi. Reisülküttab bir kez daha tavsiyesini almak için Knobelsdorf'a başvurdu. Knobelsdorf, en iyisinin Bâbıâli'nin Fransız hükümetine nazik ve yumuşatıcı bir şekilde cevap vermesi, Cezayir dayısını ise dirayetle dizginlemesi olacağını söyledi. Bu esnada ayrıca bu husumeti kökünden halletmek istiyorlarsa Berberîleri korsanlıktan vazgeçirmeleri ve onları işgal ettikleri toprakları daha Roma zamanında en zengin ve en verimli ülkelerden biri hâline getirmiş olan tarıma yönlendirilmeleri gerektiğine dair basiretli ve iyi niyetli bir tavsiyede de bulundu[242].

Bunu söylemek tabii ki yapmaktan kolaydı. Bâbıâli yine de Cezayır dayısına ve adamlarına kesin bir emir vererek, Prusya sefirinin tavsiyesine uydu. Bu emir, Berberî devletlerinin yargı yetkisine tâbi oldukları kapudan paşanın aynı sertlikte bir yazısı ile birlikte Ekim ayı başlarında Cezayir'e gönderildi. Emirde, Cezayir'in Bâbıâli'nin vasalı olarak, Fransa ile barış sağlandıktan

---

241 Talleyrand'ın bu notası, Knobelsdorf'un 25 Eylül 1802 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir.

242 Knobelsdorf'un 25 Eylül 1802 tarihli mektubu.

sonra mevcut antlaşmalara ve iki devlet arasında yeniden tesis edilen dostluğa aykırı olabilecek herşeyden kaçınması, iki devlet arasında geçici olarak zuhur eden soğukluğun yerini alan bu dostluğu ve iyi ilişkileri pekiştirmeye, muhafaza etmeye katkıda bulunması gerektiği söyleniyordu[243].

Bu arada Berlin kabinesi de Bâbıâli'nin bu meselesiyle ilgilenmiş ve Paris'te bu hadisenin rahatsızlık verici sonuçlarını önlemek için adımlar atmıştı. Kral, birinci konsüle bu esnada her halükârda Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli arasındaki tam mutabakatı muhafaza etmek için elinden geleni yapacağını bildirmişti. Zira bu, tamamen Bâbıâli'nin menfaatine idi ve bu hususta iyi örnek olmak için Knobelsdorf da General Brune ile mümkün olduğunca dostane ilişkiler kuracaktı.

Diğer taraftan Prusya kralı, Prusya tebaasına da Berberîlerin korsanlıklarına karşı Fransızlara tanınanla aynı güvenceyi isterken Bâbıâli'den dostane bir hizmet talep edebileceğini düşünüyordu. Knobelsdorf'a bu amaçla gönderilen 26 Kasım 1802 tarihli mektupta şöyle deniyordu: "Bâbıâli'den, kendisine zevkle bulunduğum sayısız hizmetlerin karşılığında Prusya bandırasına da Cezayir dayısının Fransa Cumhuriyeti'nin bandırasına tanıdığıyla aynı güvenceyi ve imtiyazları tanımasını rica ettiğimi bildirin. Bunun için biraz sert tutulan bir ferman yeterli olacaktır ve bunu hem padişahın dostluğuna hem de reisülküttabın muhabbetine istinaden bekleyebileceğimi düşünüyorum".

Ardından 20 Aralık'ta gönderilen mektupta bilhassa Prusya ticaret gemilerine tanınacak korumanın amacına uygun şekilde olmasına dair bazı ek açıklamalar verilmişti. Hemen utanmazca para talebinde bulunacakları için Berberîlerle bu tür müzakerelere girilemeyeceği belirtiliyordu. Ayrıca örneğin Rus ve Avusturya ticaret gemilerinde olduğu gibi, her gemi için ayrı bir ferman talep etmek de uygun olmayacaktı. En iyisi, geçerli bir Prusya pasaportu ile donatılmış her geminin rahat bırakılması olacaktı. Bâbıâli, bu yönde üç devletin yönetimlerine daimî olarak geçerli kalacak genel bir emir vermeli idi[244].

Bâbıâli, esas olarak bu talebi karşıladı. Padişah bu mesele ile şahsen ilgilendi ve kralın isteklerinin yerine getirilmesini sağlayacak bir çözüm bulun-

243 Knobelsdorf'un 4 Ekim 1802 tarihli mektubunun ekindeki "*Ordre Imperial adressé aux Beyler-Bey de la Régence d'Alger et à tous les Commandans et Capitaines y résidants*" başlıklı emir.

244 Kralın 26 Kasım ve 20 Aralık 1802 tarihli mektupları.

ması için emir verdi. Yalnızca Prusya pasaportlarının verilmesi yeterli olmayacaktı. Zira Berberîler, dilini anlamadıkları veya pasaportların sahte olduğu bahanesi ile bunları kabul etmekten imtina edebilirlerdi. Knobelsdorf'un bu mesele ile ilgili olarak 8 Mart 1803'de reisülküttabla yaptığı bir görüşme neticesinde Prusya ticaret gemilerinin, onları Prusya gemileri olarak onaylayan ve gemi var olduğu sürece sınırsız olarak geçerli olacak genel bir fermanla donatılmasında mutabık kalındı. Bu amaçla hazırlanan bir ferman, hemen Tunus, Cezayir ve Trablusgarb yönetimlerine gönderilecekti. Kapudan paşa ayrıca bu pasaportlara sahip olacak gemilerin tam bir listesini ve Berberîlere gönderilmek üzere Prusya bandırasının tam bir modelini talep etti.

Bunun üzerine hemen hazırlanan ferman, ayın sonundan önce ilgili yerlere gönderildi. Fakat dayıları daha fazla kışkırtmamak, aksine daha uysal hâle getirmek için oldukça yumuşak bir dille hazırlanmıştı[245].

Bu tedbirin istenen başarıya ulaşmasını beklemek aslında yersizdi. Üstelik Berlin kabinesi, Bâbıâli'nin Berberî ülkelerindeki Prusya tebaasının güvenliğini sağlamak için ayrı bir konsolosluğun açılması talebini yerine getirmeyi uygun görmüyordu. Bunun için uygun bir şahsiyet bulmanın zor olacağı ileri sürülüyordu. Ayrıca böyle bir şey çok da maliyetli idi; önce oradaki ticaretin getireceği avantajların bunun için yapılacak masraflara değip değmeyeceğini görmeliydiler; son olarak Berberî ülkelerinin yönetimleri de tıpkı diğer devletlerde olduğu gibi geleneksel hediyeleri talep edebilirlerdi; oysa Prusya böyle bir haraca tâbi olmaya hiç niyetli değildi; ayrıca oradaki Prusya konsoloslarının diğer konsolosların birçok kez maruz kaldıkları hakarete varan muameleye maruz kalmayacaklarını kim garanti edebilirdi[246]?

Böylece bu mesele, Knobelsdorf'un ertesi yılki geri dönüşü sonrasına kadar uzadı gitti. Zira dayılar Bâbıâli'yi küçük görmeyi o kadar ileri götürdüler ki, kendilerine gönderilen fermanlara cevap vermeye ya da bunlara herhangi bir şekilde saygı göstermeye gerek bile duymadılar. Prusya gemilerine karşı

---

245 Knobelsdorf'un 10 ve 22 Mart 1803 tarihli mektupları. Metni, Martens, "*Recueil de Traités*", supl. T. IV, s. 297'de verilmiştir. Daha sonra, Eylül ayı başlarında, aynı emir biraz daha sert bir dille tekrarlanmıştır.

246 Ret gerekçeleri bu şekilde kralın Knobelsdorf'un halefi Baron Bielfeld'e gönderdiği 22 Ekim 1803 tarihli mektubunda belirtilmektedir. Berberîlere verilmesi muhtemel hediyeler hakkında şöyle denmektedir: "Prusya böyle bir haraca bağlanmayı asla istemeyecektir". Ayrıca Bielfeld'in 9 Aralık 1803 tarihli mektubu.

yapılan korsanlıklar her zamanki gibi devam etti. Prusya hükümetinin defalarca tekrarlanan sert şikâyetleri de şimdilik Bâbıâli'nin geçen yıl çıkarttığı fermanı kararlılıkla yenilemesinden başka bir sonuç getirmedi.

Bilhassa nihayet 1804 Ağustos'unda Tunus dayısının en azından bir cevap vererek, Prusya tebaasına mümkün olan her türlü himayeyi vadetmesi çok iyi karşılandı. Divân-ı Hümâyûn, özel bir fermanla bu hareketini överken, Cezayir ve Trablusgarb dayılarına söz konusu fermana uymaları bir kez daha sert bir dille hatırlatıldı. Oysa Bâbıâli tehditlerini gerçekleştirmek için gerekli güce ve imkânlara sahip olmadığı sürece tehditler ne işe yarayabilirdi ki[247]?

Knobelsdorf bu arada Bâbıâli'nin bu husustaki uysallığını hemen Prusya'nın Doğu Akdeniz ticareti için de bazı avantajlar sağlamak için kullanmıştı. Yalnızca Prusya tebaasına ait malların, hangi gemilere yüklenmiş olurlarsa olsun bundan böyle, İngilizlerin ve Fransızların bile yalnızca kendi gemileri ile ithal ettikleri mallar için sahip oldukları, Hollanda, İspanya, İsveç, Danimarka ve Napoli'nin ise hiç yararlanmadıkları yüzde 1,5 oranındaki mastariyeden muaf olmalarını sağlamakla kalmayıp, Prusya gemilerine artık Karadeniz'de de serbestçe dolaşma izni verileceği vaadini de aldı. Oysa bu vaat, nihayet Baron Bielfeld'in defalarca yinelenen talebi üzerine, reisülküttabın 17 Temmuz tarihli notası ile yerine getirildiği 1806'ya kadar ertelendi[248].

Knobelsdorf, Mayıs ayı sonlarında, ilk olarak Varna ve Silistre üzerinden Bükreş'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Daha önce Bâbıâli tercümanı olarak Prusya'nın da menfaatlerini koruduğu için tayinini biraz Divân-ı Hümâyûn'da lehine tavsiyelerine borçlu olduğu kralın yüksek derecede teveccühünü kazanmış olan Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti, Knobelsdorf'u burada mükemmel bir şekilde karşıladı ve aynı zamanda o dönemlerde zaten tamamen yoksullaşmış olan bu ülkede bilhassa Vidin Ayanı Pazvandoğlu'nun sürekli akınlarından ve baskılarından – ileride bu hususa daha ayrıntılı olarak geri döneceğiz–, boyarların korkaklığından ve kötü niyetlerinden dolayı

247 Berberîlerin daimî korsanlıklarına dair şikâyetler, örneğin kralın Baron Bielfeld'e gönderdiği 22 Haziran 1804 tarihli mektubunda verilmiştir ve Bielfeld, bunun üzerine aldığı tedbirleri 9 ve 24 Ağustos ile 9 ve 24 Eylül 1804 tarihli mektuplarında anlatmaktadır.

248 Knobelsdorf'un 10 Mart ve 28 Nisan 1803 tarihli mektupları. Reisüküttabın söz konusu 17 Temmuz 1806 tarihli notası, Martens ve de Cussy, "*Recueil*", T. II, s. 321'de verilmiştir.

yaşadığı büyük sıkıntılar için tavsiyelerine ve kral ile Bâbıâli nezdinde arabuluculuğuna başvurdu.

Knobelsdorf ise yalnızca Pazvandoğlu'nun eşkiya çetelerinin Tuna Nehri'ni geçmelerini bundan böyle engellemek için bütün savunma imkânlarını kullanması gerektiğini tavsiye edebildi, ama toplanan boyarlar huzurunda yaptığı dirayetli bir konuşma ile en azından Eflak* voyvodasına aylık 50 bin akçe tutarında parasal yardımda bulunmalarını sağlayabildi[249]. Ne yazık ki bunun da kalıcı bir etkisi olmamıştı. Zira kısa bir süre sonra Baron Bielfeld İstanbul'a gelirken Bükreş'ten geçtiğinde, Voyvoda İpsilanti içinde bulunduğu sıkıntılara dair şikâyetlerini yineledi. Oysa ileride de göreceğimiz gibi, Divân-ı Hümâyûn'un yakınlarında çok tehlikeli düşmanları olduğundan, bu sıkıntılarını bilhassa İstanbul'da gidermek pek mümkün görünmüyordu[250].

Knobelsdorf Yaş, Lvov (Lemberg), Krakov ve Breslau üzerinden Bükreş'ten Berlin'e döndü ve burada yalnızca kral tarafından değil, bilhassa başkentin bilimsel çevreleri tarafından da çok iyi karşılandı. Zira tıpkı Lord Elgin gibi o da diplomatik görevi sırasında, ama İngiliz meslektaşının aksine vandalizm ve kutsal mekânlarda hırsızlık yapmak gibi kötü bir şöhrete sahip olmadan, bilimsel çalışmalarda bulunmuş ve sanat eserleri toplamıştı.

Berlin Bilimler Akademisi, kendisine Şark hakkında defalarca büyük bir kısmını sağduyu ve uzmanlık bilgisi ile cevapladığı çeşitli sorular göndermişti. Dikkatini bilhassa İran tarihini açıklamaya vermişti ve arabuluculuğu sayesinde tarihçi Mirhond'un 7 ciltten oluşan şahane bir örneği ile Haydar bin Ali'nin bilindiği kadarıyla tek el yazması olan dünya kroniği başta olmak üzere, hâlâ kütüphanenin en güzel eserleri arasında bulunan değerli İran el yazmalarından birkaçının Berlin'deki Kraliyet Kütüphanesi'nin malı hâline gelmesi Şark bilimlerinin bu alanında verdiği büyük bir hizmetti.

Knobelsdorf'un koleksiyon merakı, en çok Yunan sikkelerine yönelikti. Zamanla neredeyse 2 bin parçadan oluşan çok değerli ve 1823'de, ölümünden

---

* Zinkeisen sehven Boğdan yazmıştır (çn).

249 Knobelsdorf'un 15 Haziran'da Bükreş'ten ve 16 Temmuz 1803'de Lvov'dan gönderdiği mektuplarda, Eflak'ın o dönemlerde içinde bulunduğu ve ileride ele alacağımız durumu hakkında en iyi ve ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

250 Baron Bielfeld'in 24 Temmuz 1803'de İstanbul'da Büyükdere'den yazdığı ilk mektup. Karşılaştırma için bk. "*Zur Geschichte der Familie Knobelsdorf von Wilhelm von Knobelsdorf*", Berlin 1855, I, 38 ve devamındaki Knobelsdorf ailesinin tarihi.

üç yıl sonra, Kraliyet Darphânesi'ne teslim edilen Eski Yunan sikkeleri koleksiyonunu oluşturmuştu. Bilime yaptığı bu katkılar, 1804 Nisan'ında Bilimler Akademisi'ne fahri üye seçilerek ödüllendirildi.

Kral ayrıca aynı yıl içinde Knobelsdorf'a, kendisini tuğgeneralliğe terfi ettirip, I. Napolyon'a imparator olarak taç giymesini resmen kutlamak amacıyla fevkalade elçi sıfatıyla Paris'e göndererek güveninin büyük bir delilini sundu. Daha önce de gördüğümüz gibi, Bonapart birinci konsül olarak defalarca Knobelsdorf'un İstanbul'daki tutumu ve faaliyetleri hakkında çok olumlu konuştuğundan, Prusya'nın Fransa ile iyi ilişkiler kurmak istediği bir dönemin mevcut şartları altında bundan daha iyi bir seçim yapılamazdı. Ayrıca Napolyon da 1804 Noel günü kendisine veda ettiği sırada bundan sonra takip edeceği siyasetin birçok önemli noktası hakkında açık sözlülükle samimi açıklamalarda bulunarak Knobelsdorf'a ne kadar değer verdiğini göstermişti.

Bu defa da imparator tarafından çok iyi karşılanmış olmasına rağmen, 1806'da Prusya için Ekim ayındaki o uğursuz günlerden hemen önce gerçekleştirdiği ikinci Paris seyahati bu kadar başarılı olmamıştı. İlişkiler bozulduktan ve Jena ile Auerstdät'teki o uğursuz günlerden* sonra, bu zorlu zamanlarda kendisine bilhassa Şark'la ilgili hususlarda tavsiyeleriyle yardımcı olmak amacıyla bir an önce Königsberg'e kralın yanına döndü. Daha sonra, 1809 ve 1810 yıllarında Hollanda ve Amsterdam Kralı Louis Napolyon nezdinde Prusya sefareti görevinde bulundu ve nihayet 1813'de Prusya hükümetinin komiseri olarak Saksonya Kralı Frederik August'a esareti sırasında eşlik etmek gibi çok da hoş olmayan bir görevi üstlendi. Knobelsdorf, 1820 Nisan'ındaki ölümüne kadar yaşamının son yıllarında münzevi bir hayat yaşadı[251].

Knobelsdorf'un basireti ve maharetiyle Prusya'nın İstanbul'daki itibarını ve nüfûzunu yeniden daha genel siyasî amaçlar için kalıcı olarak yararlanmak üzere muhafaza etmek amacıyla çaba gösterilmesi gereken bir seviyeye getirdiği inkâr edilemez. Ancak siyasî konjonktürün buna uygun olmamasının yanısıra, halefi Baron Bielfeld'in konumu da buna pek uygun değildi, zira Knobelsdorf'a yalnızca bir yıllığına maslahatgüzar sıfatıyla geçici olarak vekâlet

---

* Prusya ordusu, 14 Ekim 1806'da Fransız ordusu karşısında Jena ve Auerstädt muharebelerinde çifte mağlubiyet yaşamıştı (çn).

251 Bilimsel çalışmaları ve daha sonraki diplomatik faaliyetleri hakkındaki bilgiler, daha önce de belirttiğimiz gibi, Wilhelm Knobelsdorf, *"Zur Geschichte der Familie Knobelsdorf"*, s. 29 ve devamı ile s. 40 ve devamında verilmiştir.

edecekti. Hatta maaşının büyük bir kısmı, Knobelsdorf'un kendisine ödemesi gereken olağanüstü parasal yardımlardan oluşuyordu. Zira o dönemlerde izinli olarak görevlerinden uzak kalan elçiler, kendilerine vekâlet eden maslahatgüzarlara kendi maaşlarından en az 150 taler tutarında bir aylık tahsis etmek zorundaydılar. Ayrıca elindeki talimatlar uyarınca padişah nezdinde değil, yalnızca sadrazam nezdinde onaylanmıştı.

Bunun dışında talimatları her zamanki resmî dostluk vaatleri ile sınırlı idi. Bielfeld, siyasî anlaşmazlıklardan mümkün olduğunca uzak duracak, bilhassa Berberîler ve Bâbıâli'nin tanıyacağı ticarî imtiyazlarla ilgili devam eden müzakereleri yürütecekti. Diplomatik heyetin diğer üyeleri ile ilişkileri de buna göre şekillenecekti.

Bilhassa Rus elçisi ile hemen irtibata geçmesi isteniyordu, zira iki saray arasındaki samimi ilişkilere istinaden, güvenine haiz olma hakkına sahipti. General Brune'nin şüpheci ve huzursuz karakteri, ihtiyatlı davranmayı gerektirmesine rağmen, Fransız elçisini de ziyaret ederek ona nezaket ve samimiyet gösterecekti; karakteri onunla ilişkilerindeki açık sözlülüğü bozmasına sebep olamamalı idi. Buna karşın Avusturya ve İngiliz elçileri ile fazla samimi olmadan basit nezaket gösterilerinde bulunurken, her ikisi de önemli yararlar getirebileceğinden Hollanda ve İspanya elçilerine daha fazla yakınlık gösterebilirdi[252].

252 Devlet Gizli Arşivi'nde "*Acta betreffend die Schickung des zeither als Legationssecretär im Haag gestandenen von Bielfeld als Chargé d'Affaires nach Constantinopel während der Abwesenheit des Obersten von Knobelsdorf*" adı altında verilen 20 Mart 1803 tarihli "*Insruction pour le conseiller de Légation, le Sieur de Bielfeld, allant comme Chargé d'Affaires à Constantinople*" başlıklı talimat. Burada örneğin şöyle denmiştir: "Benim tarafımdan ona samimi ve canlı uygun bir iltifat yapınız ve Osmanlı hükümetiyle mükemmel uyumu ve samimi dostluğu her zaman muhafaza etmek arzusunda bulunduğuna dair onu temin ediniz. Bu dostluğun birçok defa örneklerini sergiledim. Büyük sultanın niteliklerine ve erdemine yakışan bir övgü ve ona karşı samimi dostluk duygularımı ve selamlarımı temin edin. Bâbıâli'nin bana tavrı üstte belirttiğim ifadeleri doğrular ve temsilcileri bambaşka bir kabulle sizi cevaplar". Ayrıca onay belgelerinde ve Kont Haugwitz'in Bielfeld için sadrazamla reisülküttaba verilmek üzere hazırladığı 21 Mayıs 1803 tarihli özel tavsiye mektuplarında da aynı dostluk vaatleri tekrarlanmaktadır. Mesela sadrazama gönderilen onay belgelerinde şöyle denmektedir: "İki saray arasında bu şekilde bir fikir teatisinin yapılması, karşılıklı dostluk ve birlik bağının hep daha çok yeşermesi ve zindelik kazanmasına her zaman en fazla değeri verdiğimiz için saygıdeğer zatınızın bu taleplerimize daha istekli onay vereceğini umur ediyoruz".

Baron von Bielfeld, Bükreş'te Eflak voyvodası tarafından da çok iyi karşılandıktan sonra, bu talimatlarla 23 Temmuz 1803'de, Knobelsdorf'un gidişinden beri işleri elçilik tercümanı Mihail Boskoviç'in yürüttüğü İstanbul'a geldi. Gerek Bâbıâli vezirleri gerekse diplomatik heyetin üyeleri, bilhassa Kont Haugwitz'in kendisini ayrıca tavsiye ettiği İspanya Elçisi Şövalye Corral tarafından nazik bir şekilde karşılandı. Reisülküttab daha ilk huzura kabulünde Bâbıâli'nin bundan böyle de kralın tavsiyelerine uyacağını ve o dönemlerde İngiltere ile Fransa arasında yeniden başlayan savaşta, Berlin kabinesinin tavsiyelerini dinleyerek, kesin bir tarafsızlık göstereceğini vadetti[253].

Bielfeld'e göre, çok mesafeli olmasına ve bilhassa Fransa ile İngiltere arasındaki savaşta Rusya'nın tutumu hakkında fazla açıklama yapmamak gibi bir yeteneğe sahip olmasına rağmen, daha önce Napoli'de sarayının temsilcisi olarak onaylanmış olan, fakat geçen yıl geri çağrılan General Tamara'nın yerine geçen ve Ocak ayında İstanbul'a gelen Rus Elçisi İtalinski ile elindeki talimatlara istinaden çok kısa zamanda dostane ilişkiler kurmayı başardı.

General Tamara, gidişinden kısa bir süre önce, Divân-ı Hümâyûn'dan İspanya, Napoli ve Birleşik Hollanda Cumhuriyeti için de Karadeniz'de serbest dolaşım hakkını elde etmek üzere büyük çabalar göstermişti. Zira St. Petersburg kabinesi bu sayede Güney Rusya'nın ticareti için bu ülkelere önemli bir ihracat kapısının açılacağını varsayarak ticaret gemilerinin bu amaçla Karadeniz'deki limanlarına girmesine izin verdiğinden, bu imtiyazın farazi kalmaması için Bâbıâli'nin de bu sularda serbest dolaşıma izin vermesi gerekiyordu.

Bâbıâli, bu izni vermeyi reddetmiyor, lâkin karşılığında bilhassa İspanya'dan, örneğin resmî bir barış, dostluk ve ticaret antlaşması, –en önemlisi de bu idi– hükümetinin teminatı altında her yıl İstanbul'daki rayicin altında 2 milyon tam ağırlıkta İspanyol akçesi göndermesi gibi, bazı tavizler talep ediyordu. Bu talep, Bâbıâli'nin madenlerin kötü işletilmesinden dolayı kendi ülkesinde darphânenin değerli metal ihtiyacını karşılayamamasını, o tarihe kadar Ceneviz, Venedik ve Trieste'de çeşitli ticaret şirketlerinin fahiş bir fiyata temin ettiği yıllık 2 milyon İspanyol akçesi satın alarak telafi etmeye çalışmasından kaynaklanıyordu. Zira eskiden karşılığı yalnızca 100 para olan akçenin değeri, bu ticaret şirketleri tarafından zamanla 140 paraya kadar çıkartılmıştı.

253 Bielfeld'in 24 Temmuz ve 9 Ağustos 1803 tarihli mektupları.

Bâbıâli, söz konusu 2 milyon akçeyi, hükümetin teminatı altında, İspanya'da bir akçe karşılığında 130 para ödeyeceği bir şirketten temin ederek bu yükü hafifletebileceğini düşünüyordu ki, şirket bundan hâlâ 150 bin akçe gibi bir kazanç elde ediyordu. Oysa Madrid kabinesi buna yanaşmadığı gibi, General Tamara da bu meseleyi destekleyemeyeceğini düşünüyordu. Dolayısıyla General Tamara Ocak 1802'de İstanbul'dan ayrıldığında, bu hususta devam eden müzakereler istenen hedefe ulaşamamıştı[254].

Son olarak, 23 Şubat 1802'de İstanbul'da ölen Baron [Herbert] von Rathkael'in yerine Bâbıâli nezdinde Avusturya elçisi olarak Baron von Stürmer onaylanmıştı ve böylece daha önce de bahsettiğimiz gibi, bu dönemde İstanbul'da Avrupa'nın büyük devletlerini temsil eden diplomasi heyeti tamamen değişmişti. Diplomatik heyetin faaliyetleri bu dönemde bilhassa Bâbıâli'nin Fransa ve İngiltere arasındaki savaşta nasıl bir tutum takınacağına yönelikti. Önce Mısır'daki durumların gelişimine, aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki hareketlere ve devlet yönetiminde bunlardan dolayı yapılan ıslahâtlara göz attıktan sonra bu hususa ileride yeniden döneceğiz.

İngiliz birlikleri çekilmeden önce, kendi menfaatleri lehine yapılan uzlaşmadan tatmin olmayıp Yukarı Mısır'a çekilen Memlük beyleri ve Kahire Valisi Mehmed Hüsrev Paşa arasındaki çatışmalar tekrar başlamıştı. Her biri bireysel olarak çok önemli olmayıp, bizim için yalnızca kaderin bu ülkenin akıbetini günümüze kadar yönetmek için seçtiği cüretkâr ve kurnaz bir Makedonyalı olan* Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ortaya çıkmasına sebep oldukları için önem taşımaktadırlar.

Albay Sebastiani, Kahire'de kaldığı süre içerisinde Kahire paşası ve Memlük beyleri arasında bir uzlaşma meydana getirmek için çaba göstermişti ama nafile. Her iki tarafın şartları ve talepleri çok yüksekti. Paşa, İstanbul'dan kendisine gönderilen talimatlara istinaden, Memlük beylerinin kayıtsız şartsız râm olmalarını isterken, beyler, topraklarının bağımsızlığında ve önemli ölçüde genişletilmesinde ısrar ediyorlardı. Bu durumda yalnızca silahlar sonucu belirleyebilirdi.

---

254 Knobelsdorf, 26 Ekim ve 2 Kasım 1802 tarihli mektuplarında bu hususta ayrıntılı açıklamalar vermektedir.

* Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Konya'dan Drama sancağına göçmüş bir Türk ailesine mensuptur (çn).

Böylece bazı küçük çatışmalardan sonra, 23 Kasım 1803'de Demenhur'da El-Bardisî Osman Bey yönetimindeki Memlükler ve paşanın kethüdası Yusuf Bey emrindeki birlikler arasında kanlı bir çatışma meydana geldi. Memlükler yalnızca 800 atlıdan oluşurken, Yusuf Bey karşılarına 7 bin kişi çıkartmıştı. Yine de yaptıkları saldırının şiddeti, zaferi Memlükler lehine çevirdi. Türklerin henüz Avrupa savaş sanatına göre tam kapatılmamış saflarını yardıkları ve anında 5 bin kişiyi öldürdükleri veya kaçarken esir aldıkları söylenirken, Memlüklerin kaybı yalnızca 60 kişi olmuştu[255].

Memlüklerin bu zaferden kendi lehlerine yararlanmayı bile başaramamalarına rağmen paşanın bu utanç verici mağlubiyete kızgınlığı, öncelikle emirlerindeki Arnavut birlikleri ile muharebeden kasten uzak kalmakla, dolayısıyla o gün yaşanan felakete en fazla katkı yapmakla suçlanan Tahir Paşa ve Kavalalı Mehmed Ali'ye yöneldi. Mehmed Ali Paşa'nın daha o dönemlerde nasıl büyük bir öneme ulaştığına ve Hüsrev Paşa'nın hayatının sonuna kadar –ileride göreceğimiz gibi, 1839'da Mehmed Ali Paşa'yı ölesiye bir nefretle takip eden aynı kişidir– Mehmed Ali Paşa'ya karşı kızgınlığının sebebinin nasıl o günün olaylarında yattığına dikkat çekmenin tam yeridir.

Kavalalı Mehmed Ali, Korsikalı Napolyon Bonapart'ın (Napoleon Bonaparte) daha sonra doğum tarihi olarak verdiği 1769'da Makedonya'da eski adı Galepsus olan Kavala sahil kasabasında doğmuştu. Boyunun oraya göç eden ve İslâm'a geçen Arnavutlardan ya da Ulâhlardan mı, yoksa eski Trakya'nın asıl yerlilerinin kalıntıları kabul edilen ve Müslüman olmalarına rağmen sıradışı boy yönetimleri sayesinde güvence altına aldıkları bağımsızlıklarını daimî olarak muhafaza eden yabanî dağ halklarından mı geldiği tam olarak bilinmemektedir[256]. Kesin olan bir şey varsa, Kavala'da bekçibaşı olan babası İbrahim Ağa'nın kendisini dört yaşındayken öksüz bıraktığı idi. Annesi ise sıradışı bir rüyadan dolayı, oğlunun hırsını erken zamanlarda büyük işler yapmak için doğduğunu söyleyerek uyandırmıştı.

Kavala'nın çorbacıbaşısı olan Tosun adında, amcası olduğu söylenen yakın bir akrabası, öksüzü yanına aldı ve eğitimini üstlendi. Çok erken yaşlarda

---

255 Felix Mengin, "*Histoire de l'Egypte sous le gouvenement de Mohammed-Aly*", Paris 1829, T. I, s. 21 ve devamı.

256 Bu Makedon sahil ülkesinin halkları hakkında en iyi ve en ilginç bilgiler Cousinéry, "*Voyage dans la Macédoine contenant des Recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays*", Paris 1831, II, 77 ve devamında verilmektedir.

şahsî cesaret ve büyük bir zihinsel beceri ile kendini göstermeye başladı. Örneğin bir defasında küçük bir müfreze ile Kavala yakınlarında vergilerini ödemeyi reddeden bir köyü başarılı bir şekilde dizginlemeyi başardı. Bu, bilhassa zengin bir adam olan ve kısa bir süre sonra Mehmed Ali'yi bölükbaşılığına getirip, ona kısa zamanda, ilerleyen yıllarda birçok kez birliklerinin başında gördüğümüz İbrahim, Tosun ve İsmail olmak üzere, üç oğul veren zengin bir dul ile evlendirerek Mehmed Ali'nin kendi hayatını kurmasını sağlayan hamisinin gözüne girmesine sebep oldu.

Kafası iyi çalışan Mehmed Ali, önce doğup büyüdüğü şehirde çok verimli olan ticarete atıldı ve 1771'de burada açılan Fransız acentası ile ilişkilerinin de bunda büyük katkısı vardı. Bilhassa Lion adında Marsilyalı bir tüccarın kendisine çok önemli hizmetleri oldu. Anlaşıldığı kadarıyla bu tüccar sayesinde ticaretin daha sonra Mısır'da çok yararlandığı sırlarını öğrendi. Bu dostuna, gücünün ve talihinin zirvesinde olduğu dönemlerde minnettarlığını, öldüğü 1820'de kızkardeşine 10 bin frank tutarında bir bağış yaparak da gösterdi. Genç Mehmed Ali'nin Avrupalı eğitime ve bilhassa ömür boyu devam eden Fransız medeniyetine ilgisi daha bu dönemlerden geliyordu.

Bilindiği üzere Kavala'nın ticaretinin ana maddesi, Kavala yakınlarında ekilen ve Yenice-i Vardar adı altında Harem'in ve sarayın en leziz zevklerinden biri ve de dünyadaki bütün tütün severlerin tatmin edilmesi güç özlemlerinin bir nesnesi olan tütündür[257]. Mehmed Ali, bu verimli ticaret sayesinde önce başka bir şirketin ortağı olarak ve daha sonra da serbest tüccar olarak öyle önemli bir servet kazanmıştı ki, ülkenin en zengin ve en itibarlı adamla-

257 Bu değerli tütünün doğası, ekimi, değeri ve satışı hakkında en ilginç bilgiler, Cousinéry tarafından yukarıda adı geçen eserde birkaç yerde verilmekte olup, bilhassa Beaujour, "*Tableau ou commerce de la Grèce*", T. I, s. 95 ve devamında da verilmiştir. Gerçek Yenice tütününün ekimi, adını bu tütünden alan bu küçük şehrin yakınlarındaki yaklaşık 12 köy ile sınırlıdır. Dolayısıyla üretimi çok az, fiyatı ise o denli yüksektir. Üretim, okkası 70-80 akçe olmak üzere, hepsi İstanbul'a giden her biri 100 okkalık 5 bin balya olarak tahmin edilmektedir. Kavala nahiyesinde ekilen ve aynı şekilde değer verilen tütünün üretimi ise 40 bin balya olarak tahmin edilmektedir. Daha düşük kalitedeki tütünler dahil olmak üzere, Makedon tütününün satışı, Avrupa Türkiye'si için 40 bin balya, Mısır için 30 bin balya, Berberî devletler için 10 bin balya, İtalya için 20 bin balya ve Avrupa'nın kalan kısmı için yalnızca 12 balya şeklinde dağılıyordu. Oysa daha sonra gerçek Yenice tütünü Avrupa'da Macar tütünleri tarafından neredeyse tamamen pazardan uzaklaştırıldı ve bugün bile Hristiyan Avrupası'nda katışıksız bir Yenice piposu muhtemelen çok nadir görülmektedir.

rından biri kabul ediliyordu. Oysa çok geçmeden bu sakin işlerden vazgeçerek, daha hareketli bir yaşamda daha yüce hedeflere doğru yol aldı.

Bâbıâli 1798'de Fransa'ya savaş açtığında, Kavala da kapudan paşanın emrinde Mısır'a gidecek olan birliklere belirli bir sayıda adam göndermek zorunda idi. Bu birlik, Mehmed Ali'nin asıl komutan olarak binbaşı rütbesi ile yanına verildiği, valinin genç ve tecrübesiz oğlunun emrindeki yalnızca 300 Arnavut'tan oluşuyordu. Mehmed Ali, binbaşı olarak Ebukır Muharebesi'yle Rahmaniye saldırısında kendini yiğitliği ve şahsî cesareti ile öyle iyi kanıtladı ki kapudan paşa onu Kahire valisi tayin edilen Mehmed Hüsrev Paşa'ya tavsiye etti ve Mehmed Ali de burada kısa sürede önemli bir itibar kazandı.

Yukarıda anlattığımız üzere, Ebukır'de Memlük beylerine karşı yapılan darbeden sonra, Memlüklere karşı savaşa katılacak 1.000 Arnavut'un başına serçeşme olarak getirildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, suçu Mehmed Ali'ye atfedilmek istenen Demenhur mağlubiyeti, felaketi olması bekleniyordu ama mevcut durumları büyük bir kurnazlıkla kendi lehine çevirmeyi başardığından yükselişinin temeli ve başlangıcı oldu. Bu ülkenin kaderinin bu olağanüstü adamın ellerine teslim edilmesi belki de Fransızların Mısır seferinin en önemli sonucu olarak anılmayı haketmişti[258].

Hüsrev Paşa daha o zamanlar Kavalalı Mehmed Ali'yi yok etmeye and içmişti. Bu amaçla bir defasında Mehmed Ali'yi gece vakti sözde gerekli emirleri vermek üzere yanına çağırdı. Aslında neyi amaçladığının pekâlâ farkına varan Mehmed Ali ise gündüz, hem de aynı zamanda hâlâ ödenmemiş ulûfelerini talep ettiği birliklerinin başında geleceğini söyledi. Aynı şekilde şiddetle ulûfelerini talep eden Tahir Paşa'nın emrindeki Arnavutların huzursuzluğu da kendisine yardımcı oluyordu. Zira Mehmed Hüsrev Paşa taleplerini yerine getirebilecek durumda olmadığından, 1803 Mayıs'ı başlarında Kahire'de âdeta bir ayaklanma çıktı. Mehmed Hüsrev Paşa üç gün boyunca asiler tarafından sarayında kuşatıldı ve az sayıdaki muhafızları ile Mansuriye üzerinden Dimyat'a çekilmek için ancak sarayı top atışları ile neredeyse tamamen harabe hâline getirildiğinde çıkabildi.

258 Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın gençliği hakkında daha ayrıntılı bilgiler, Mengin'in, *aynı eser*, I, 95'te neredeyse tamamını takip ettiği birçok yazıda ve bilhassa "*Sketch of the rise and progress of Mehemet Ali*" başlığı altında, Temmuz 1839 tarihli "*United Service Journal*" Dergisi'nde, s. 289 ve devamında verilen çok iyi bir makalede bulunabilir.

Tahir Paşa bunun üzerine önce kaymakam olarak Kahire valiliğini ele geçirdi. Lâkin zorba davranışları ile çok geçmeden herkes tarafından nefret edilecek hâle gelen yönetimi kısa sürdü. Zira o da birliklerin henüz verilmemiş ulûfelerini ödeyemediğinden, 25 Mayıs'ta Türk muhafız kıtalarının iki subayının saldırısına uğradı ve şiddetli bir ağız dalaşı sırasında öldürüldü.

Artık Mehmed Ali'nin hırsı ve planları için gerekli zemin hazırdı. Zira Arabistan'a gitmek üzere orada tesadüfen bulunan Ahmed adında bir paşanın yönetimi ele geçirme teşebbüsü de başarısız oldu. Birkaç gün içinde, akıllılık ederek Yukarı Mısır'dan tekrar Gizze yakınlarına kadar gelen Memlük beyleri ile birleşen Mehmed Ali tarafından öyle köşeye sıkıştırıldı ki, kendiliğinden teslim oldu ve himayesine sığınan Tahir Paşa'nın katillerini de teslim etmek zorunda kaldı. Bu kimseler yaşlı Memlük Beyi İbrahim tarafından derhal idam edilirlerken, Ahmed Paşa esir olarak Mehmed Ali'nin verdikleri hizmetler karşılığında Memlüklere bıraktığı Kahire Kalesi'ne götürüldü.

Öncelikle önemli olan, kaçan Mısır Valisi Mehmed Hüsrev Paşa'dan kurtulmaktı. Zira Kahire'deki durumların değişmesine dair haberlerden sonra, hemen birliklerinin başına geçerek, mümkünse yönetimi yeniden ele geçirmek üzere Dimyat'tan buraya doğru hareket etmişti. Lâkin üzerine gönderilen bir Arnavut birliği tarafından kısa bir direnişten sonra, sağlam bir konum aldığı Dimyat'a geri püskürtüldü.

Mehmed Ali ve El-Bardisî Osman Bey, 10 bin kişilik bir birlikle Dimyat önlerine geldi. 26 Mayıs 1803'de buraya vardılar. Mücadele kısa sürdü, fakat çaresizce idi. Dimyat, dört günlük bir kuşatmadan sonra hücumla ele geçirildi. Mehmed Hüsrev Paşa, yakınlardaki Lezbeh Kalesi'ne sığındıysa da burada yalnızca birkaç gün dayanıp teslim olmak zorunda kaldı ve esir olarak, yaşlı Memlük Beyi İbrahim tarafından rütbesine uygun bütün onurlarla karşılandığı Kahire'ye götürüldü[259].

Mısır bir kez daha Memlüklerin eline geçme, dolayısıyla Bâbıâli için tamamen kaybedilme tehlikesi ile karşı karşıya idi. İstanbul'da Divân-ı Hümâyûn'da en çok korkulan bu idi ve bunu önlemek için, Mehmed Hüsrev Paşa'nın Dimyat'a kaçtığına dair haberleri aldıktan hemen sonra onun yerine, eskiden Memlük

---

259 Mengin, *aynı eser*, I, 27-40 ve Knobelsdorf'un vekilliğini yapan Prusya Sefareti Tercümanı Mihail Boskoviç'in 11 ile 25 Haziran ve Bielfeld'in 9 Ağustos 1803 tarihli mektupları.

Beyi Murad'ın hizmetinde bulunan ve kaba bir Çerkes olan Cezayirli Ali Paşa'yı yalnızca 1.000 kişiyle de olsa, asi birliklerin ulûfelerini ödemek için gerekli para imkânlarıyla donatarak, bir an önce vali olarak Mısır'a gönderdi.

İngilizlerin de yeniden bu ülkeyi ele geçirmeyi planladıklarına ve bu amaçla el altından Memlük beyleri ile irtibata geçtiklerine dair söylentiler, Cezayirli Ali Paşa'nın gönderilmesini daha da hızlandırdı. Gerçekten de o dönemlerde Kahire'deki İngiliz başkonsolosu Albay Misset ve Mehmed Ali'nin etkisi altında Kahire'de yönetimi üstlenmiş olan El-Bardisî Osman Bey arasında şüphe çekici müzakereler yapılıyordu. Misset'in Osman Bey'e Hindistan'dan buraya çekeceği bir İngiliz birliği ile destek vermeyi ve rakibi Mehmed Elfî Bey'i istediği kadar İngiltere'de oyalamayı vadettiği söyleniyordu. Aynı zamanda diğer beyleri de büyük paralarla kazanmaya çalışıyordu ve Amiral Nelson'un donanmasıyla demir attığı ve Mısır'a yelken açmak için yalnızca hükümetinin emrini bekliyormuş gibi göründüğü Malta ile yoğun bir yazışma içinde idi[260].

Cezayirli Ali Paşa, 8 Temmuz 1803'de İskenderiye'ye geldi ve kendilerine Bâbıâli adına bir uzlaşma teklif etmek üzere hemen Memlük beyleri ile irtibata geçti. Hâlbuki İskenderiye'deki İngiliz konsolosu Briggs'in arabuluculuk yapmasına rağmen, beyler görüşmek istemiyorlardı. Osman Bey, eskiden kendilerini Kahire'den kovarlarken tekliflerine asla kulak asmadıklarını, dolayısıyla şimdi kendilerine yapılan teklifleri kabul etmelerini talep edemeyeceklerini söyledi. Aynı zamanda İskenderiye üzerine birlikler göndererek kısa bir direnişten sonra Reşid ile Julien Kalesi'ni ele geçirdiler ve Cezayirli Ali Paşa'ya İskenderiye'de saldırmaya yeltendiler.

Oysa daha şimdiden Memlük beylerinin Mısır'ın hükümdarları olarak oynamaya çalıştıkları rolün üstesinden gelebilecek durumda olmadıkları görülüyordu. Bilhassa Osman Bey, ülkesinin zengin kaynaklarını kullanmayı hiç bilmiyordu. Bu yüzden de sürekli olarak ulûfelerini isteyen birliklerin taleplerini yerine getirecek parasal imkânlardan yoksundu. Bilhassa, olayların nereye varacağını çok iyi tahmin edebilen ve muhtemelen isyan ateşini el altından körükleyen Mehmed Ali'nin emrindeki Arnavutlar, gittikçe daha huysuz hâle geliyorlardı. Daha Eylül ayının ilk yarısında Mehmed Ali bu yüzden Arnavutları ile birlikte Kahire'ye çekildi ve İskenderiye'de tek başına bir şey yapmaya cesaret edemediği için Osman Bey de çok geçmeden arkasından buraya geldi.

260 Mengin, *aynı eser*, s. 57 ve kralın Bielfeld'e gönderdiği 5 Ağustos ile Bielfeld'in 20 Eylül 1803 tarihli mektupları.

Osman Bey için ayrıca Nil Nehri bu yıl her zamanki gibi taşmadığından kıtlık tehlikesi de kendini korkunç bir şekilde hissettirmeye başlaması da büyük bir talihsizlik oldu. Bütün bu felaketlerin suçunu yeni efendileri olan Memlüklere yüklemeye çalışan birliklerin ve halkın sesi günden güne daha tehditkâr bir hâl alıyordu ve ulema da varlığı ile galeyana gelmiş halkı sakinleştirmesi için Cezayirli Ali Paşa'yı yazılı olarak bir an önce Kahire'ye gelmeye davet ederek halkın sesine uydu. Hâlbuki Cezayirli Ali Paşa, şimdilik Avrupa devletlerinin konsolosları ile girdiği kötü anlaşmazlıklardan dolayı İskenderiye'de kalmak zorunda kaldı.

İskenderiye'ye vardıktan kısa bir süre sonra yalnızca antlaşmalara istinaden sahip oldukları imtiyazlara uygunsuz bir şekilde müdahale etmekle kalmayıp, birliklerinin Frenklere ve bilhassa konsolosların evlerine korkunç saldırılarını da cezasız bırakmıştı. Konsolosların bu husustaki bütün telkinleri boşuna idi, dolayısıyla bütün bayraklarını indirip Osmanlı'nın limanda bekleyen donanmasına sığınmaktan başka bir çareleri kalmadı ve istedikleri korumayı da aldılar. Bütün bunlar 20 Kasım'da meydana geldi.

Cezayirli Ali Paşa bu beklenmedik adımdan dolayı büyük bir sıkıntıya düştü ve konsolosları geri dönmeye ikna etmek için elinden gelen herşeyi yaptı. Oysa İskenderiye Valisi Hurşid Paşa araya girip Cezayirli Ali Paşa'nın yazılı olarak kabul ettiği şartların gerçekten de yerine getirileceğine dair teminat verene kadar, geri dönmeyi kabul etmediler. 6 Aralık'ta yeniden törenlerle İskenderiye'ye girdiler ve kalelerden hemen 21 pare top atışı ile selamlanan bayraklarını diktiler.

Anlaşmanın ana şartları, Frenklerin bundan böyle kendi mahallelerinde tam bir güvenliğe sahip olmaları ve paşanın bu mahallelere kalabalıklar hâlinde girmeleri tamamen yasaklanan birlikleri tarafından hiçbir şekilde rahatsız edilmemeleri idi. Ayrıca daha önceki cürümlerin failleri de cezalandırılacaktı ve hem konsoloslara hem de tercümanlarına, maruz kaldıkları hakaretler karşılığında hükümetlerinin onurunun gerektirdiği bütün telafiler yerine getirilecekti[261].

261 Mengin, *aynı eser*, s. 51-55 ve aynı yerde 6 Aralık tarihli antlaşmanın metni, s. 412-414. Aynı dönemde konsoloslar, Bâbıâli'ye 30 Aralık'ta şikâyetlerini sert bir dille vurguladıkları ve paşanın cezalandırılmasını talep ettikleri ortak bir nota sunmuşlardı. Nota, ilgili elçiler tarafından Divân-ı Hümâyûn nezdinde desteklendi ve Bâbıâli'nin ancak 10 Şubat 1804'de bile olsa, Cezayirli Ali Paşa'ya özel bir temsilci aracılığıyla tes-

Böylece bu hususta huzur ve düzen yeniden sağlandıktan sonra, Cezayirli Ali Paşa ciddi bir biçimde Kahire'ye gelme davetine karşılık vermeyi düşünmeye başladı. Ama önce, Memlüklerin silahlı bir saldırısına uğrayıp uğramayacağından emin olmak zorunda idi. Zira Memlükler hiçbir şey yapmadan çekileceklermiş gibi bir izlenim bırakmıyorlardı. Aynı dönemlerde, Bâbıâli ile arası bozuk olan ve beylere gerektiğinde destek vereceğini vadettiği söylenen, kötü şöhrete sahip Akkâ Valisi Cezzar Ahmed Paşa ile irtibata geçmişlerdi. Ayrıca gittikçe azalmış güçlerini bir defada 15 yeni bey tayin ederek güçlendirmeye çalışmışlardı. Zira askere adam alma yolları, Bâbıâli'nin köle ihracatını tamamen yasaklamış olması ve yakın zamanda Arnavutluk'tan kiralık birliklerin de Mısır'a getirilmesini tamamen yasaklanması ile kesilmişti[262].

Cezayirli Ali Paşa, beylerin niyetlerinden tamamen emin olmak amacıyla, 12 Aralık'ta divân efendisi aracılığıyla, Bâbıâli'nin beylerin yaptıklarını unutup affedeceği, bundan böyle Mısır'da varlıklarını güvence altına alacağı ve bunun için belirleyeceği şartları içeren padişahın bir hatt-ı hümâyûnunu gönderdi. Divân-ı Hümâyûn'da bu hususta beylerin temsilcileri ile uzun zamandır, Kasım ayı sonunda şu sonuçlara varan müzakereler yürütülmüştü: Beyler 1) yıllık 15 kese altın değerinde bir mülk ve topraklarında bulunan köylerden belirli bir gelir alacaklardı; karşılığında ise 2) mîrî hazineye ait bütün vergilerden ve harçlardan feragat edeceklerdi; 3) Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamı için geçerli gümrük kanunlarını kabul edeceklerdi ve 4) Mekke hazinesine her zamanki hediyeleri göndereceklerdi[263].

Beyler, paşanın temsilcilerini her ne kadar büyük bir nezaketle karşıladılar ve Bâbıâli'nin tekliflerini minnettarlıkla kabul etmeye hazır olduklarını

---

lim edilecek sert bir ferman çıkartmasına sebep oldu (bk. Bielfeld'in 9 ve 24 Ocak ile 9 Şubat 1804 tarihli mektupları). Oysa 6 Aralık'ta uzlaşma sağlandığı ve Cezayirli Ali Paşa, ileride göreceğimiz gibi, o tarihte artık hayatta olmadığı için, fermanın bir yararı da kalmamıştı. Yine de bu, Bâbıâli'nin o dönemlerde Avrupa devletleri ve temsilcileri ile iyi ilişkiler içinde kalmayı ne kadar çok istediğini görmemiz açısından önemlidir. Eksiksiz olarak Mengin, *aynı eser*, s. 414-417'de verilmiştir.

262 Bu sonuncu husus hakkında Bâbıâli, ilgili milletlerin gemilerinde bundan böyle hiçbir Arnavut'un Mısır'a taşınmamasını sağlamaları talebi ile yabancı elçilere başvurmuştu. Oysa bunu kabul etmeyerek, Bâbıâli'ye birliklerin Arnavutluk'ta gemiye binmesini tamamen yasaklamasını tavsiye ettiler ve Bâbıâli de bu tavsiyeye uydu (bk. Bielfeld, 9 ve 25 Ekim 1803 tarihli mektupları).

263 Mengin, *aynı eser*, s. 56'da bu şartları tam olarak vermemektedir. Ancak, eksiksiz olarak Bielfeld'in 24 Kasım 1803 tarihli mektubunda verilmişlerdir.

bildirdilerse de bir karşı elçilik heyeti ile paşanın herşeyi daha kolay düzenleyebilecekleri Kahire'ye gelmesini talep ettiler. Aynı zamanda sayısı belirlenen birlikleri ile geleceği yolu da belirlediler. Tabii ki bu şart, Cezayirli Ali Paşa'nın şüphesini çekmişti, ama rakiplerinin sinsiliğini daha büyük bir sadakatsizlik ile mağlup edebileceğini düşündü ve isteklerini görünüşte kabul etti.

Böylece 2.500 piyade ve 500 sipahiden oluşan ve üzerinde mutabakata varılan sayıyı oldukça aşan birlikleri ile 18-22 Aralık tarihleri arasında İskenderiye'den ayrılırken ve muhtemelen önce Memlüklerin işgali altındaki Reşid'i ele geçirmek amacıyla öngörülenden başka bir yola saparken, yalnızca hâlâ ödenmemiş ûlûflelerinden dolayı asilik yapan Arnavutları parlak vaatlerle Memlüklere karşı kışkırtmaya çalışmakla kalmayıp, Arap şeyhlerini ve Kahire'deki ulemayı da kendi tarafına çekmeye çalıştı. Ne yazık ki, bu amaçla onlara yazdığı mektuplar Memlüklerin eline geçti. Böylece bütün planlarından haberdar oldular ve hemen gerekli tedbirleri aldılar.

Memlük beyleri ile mutabakat hâlinde, kurnaz Kavalalı Mehmed Ali de Arnavutlarının başında sanki Cezayirli Ali Paşa'nın taleplerine uyacakmış gibi bir izlenim yarattı. Bu ise Cezayirli Ali Paşa'yı tamamen felakete sürükledi. Reşid'de birlikleri kayıplar vererek geri püskürtüldü ve küçük günlük yürüyüşlerle ülkenin içlerine doğru ilerlemeye cesaret edince Memlükler ve Arnavutlar tarafından her yönden öyle köşeye sıkıştırıldı ki, yalnızca engellenmeden tekrar İskenderiye'ye gitmesine izin vermelerini istedi. Oysa bu izni de vermek istemediler. Kendi birlikleri itaat etmeyi reddettikleri için, safları zorla yarma teşebbüsü de başarısız oldu. Sonunda kendini rakiplerinin kollarına atmaktan başka bir çaresi kalmadı. Bu amaçla 27 Ocak 1804'de El-Bardisî Osman Bey'in karargâhına şahsen gitti ve burada Osman Bey onu gerekli onurlarla karşıladı ama çadırında sıkı bir göz hapsinde tuttu.

Burada bile halkı ve birlikleri Memlüklere karşı ayaklandırmaya çalışmak gibi bir aptallık yaptı. Bu amaçla çeşitli reislere gönderdiği mektuplar, hemen ele geçirildi ve suçunun ispatları olarak önüne konuldu. Onları inkâr edecek cesarete sahip değildi ve ceza olarak maiyeti ile birlikte sürgüne gönderilecekti. Oysa gizlice Cezayirli Ali Paşa'nın yanındakiler ile birlikte yolda idam edilmesine karar verilmişti bile. Bu karar, karargâhtan yalnızca iki yürüyüş günü sonra, 31 Ocak 1804'de icra edildi. Cezayirli Ali Paşa'nın son isteği, cellatlarına daima yanında taşıdığı kefen bezini vererek, kendisine onurlu bir ce-

naze yapmaları idi. Birlikleri daha önce dağılmıştı ve başlarındaki adamların büyük bir kısmı idam edildikten sonra Suriye'ye götürülmüştü[264].

Bütün bu hadiseler cereyan ederken öncelikle arka planda başrolü oynamış gözüken Kavalalı Mehmed Ali, bu sayede bundan sonraki entrikaları için tamamen serbest kaldı. Zira Memlük beylerinin durumu ne rahat ne de güvencede idi. Aksine, Cezayirli Ali Paşa'nın başına gelen felaketten birkaç gün sonra, 12 Şubat 1804'de El-Bardisî Osman Bey'in rakibi Mehmed Elfî Bey'in hiç beklenmedik bir anda İngiltere'den geri dönmesi ve yönetimde kendi payını da istemesi üzerine daha da karmaşık hâle geldi.

Bu esnada Mehmed Elfî Bey'in bilhassa İngiltere'nin desteğine güvendiği ve bu devletin Mısır ile ilgili niyetlerini desteklemek ve yürütmek için İngiliz hükümeti tarafından kullanıldığı hiç şüphe götürmez. En azından Avrupa'da genel olarak bu düşünce hâkimdi. Mehmed Elfî Bey'in, İngiltere'nin iddialarının aksine, Londra'ya sırf kendi özel işleri için gittiğine kimse inanmak istemiyordu. Zira orada, kralın Bâbıâli'yi kızdırmamak için kendisini resmen huzura kabul etmemesine rağmen, resmî çevrelerde ve bilhassa sarayda en güzel şekilde karşılandığı genel olarak biliniyordu. Ayrıca Mehmed Elfî Bey ile İngiliz bakanlar arasında da sıkça tek amacı Mısır'da Mehmed Bey'in nüfûzunu güvence altına almak ve öncelikle, karşılığında Mısır'da birkaç önemli yeri talep eden, İngiltere'nin teminatı altında beyler ve Bâbıâli arasında avantajlı bir uzlaşma meydana getirmekmiş gibi görünen müzakereler yürütülmüştü.

Diğer devletler bu yüzden oluşan endişelerinde gayet haklıydılar, zira İngiltere Mısır üzerindeki niyetlerini gerçekleştirmeye çalıştığı takdirde, Fransa'nın karşılığında hemen Mora'yı ele geçirmeye çalışacağından korkuyorlardı. Viyana, St. Petersburg ve Berlin'de bu sebeple İngiliz elçilerine çok ciddi açıklamalar yapıldı, fakat elçiler hükümetlerini daima kaçamak cevaplarla korumayı başardılar. Ayrıca reisülküttab da İstanbul'dan Ocak 1804'de ayrılan Sir Drummond'dan, veda kabulü sırasında, hükümetinin Mısır'a karşı herhangi bir teşebbüste bulunmayı düşünmediğine dair bir güvence aldı. Lâkin Bâbıâli, İngiltere'nin, hele ki Mehmed Elfî Bey aracılığıyla, kendisi ve Memlük beyleri arasında arabuluculuk yapmasını da istemiyordu.

Bâbıâli'nin o dönemlerde İngiltere'ye karşı düşmanca tutumu, genel olarak ve bilhassa 7 Aralık 1803'de vefat eden ama İngilizlere karşı ölesiye bir nef-

264 Mengin, *aynı eser*, s. 55-70.

ret yemini etmiş olan kapudan paşanın [Küçük Hüseyin Paşa] nüfûzuna atfediliyordu. Mehmed Elfî Bey'in Mısır'a ani gelişi de Divân-ı Hümâyûn'un bu yöndeki şüphelerini pekiştirmeye pekâlâ uygundu. En azından İngiltere'nin Mısır'da değişen durumları kendi menfaatine sömürmeye çalıştığı düşüncesi hakikate gayet yakındı[265].

Zira Mehmed Elfî Bey, biraz da gösterişli bir şekilde, emrine verilmiş birlikler ve önemli parasal imkânlar da taşıyan 40 topa sahip bir İngiliz gemisi ile Ebukır Limanı'na geldi ve hemen törensel bir yürüyüşle, İngiliz Konsolos Yardımcısı Petrucci ile birkaç saat süren gizli bir toplantı yaptığı Reşid'e yöneldi. Kahire'ye doğru yola çıktığı gün olan 17 Şubat'ta Ebukır'e geldiğine dair ilk haberler buraya ulaştı. Yandaşları, Mehmed Elfî Bey'i gösterişli bir şekilde karşılamaya hazırlanır ve onu karşılamak için küçük bir birlik gönderirlerken, El-Bardisî Osman Bey başkente girmesini engellemekte ve mümkünse Mehmed Elfî Bey'i tamamen ortadan kaldırmakta kararlı idi. Memlük beyleri arasındaki bu husumetlerden kendi amaçları için nasıl bir avantaj sağlayabileceğinin pekâlâ farkında olan kurnaz Mehmed Ali, bu kararını destekledi, hatta kararını yerine getirmek için yardımlarını teklif etti.

Arnavutlarının bir kısmı ile hiç vakit kaybetmeden Elfî Mehmed Bey'e Kahire'ye kadar eşlik edecek birliklerin arkasından gitti ve Gizze yakınlarında neredeyse hepsini yok etti. Aynı zamanda El-Bardisî Osman Bey de bir İngiliz teknesi ve İngiliz bandırasının himayesi altında hiçbir endişe duymadan su yoluyla devam eden Elfî Mehmed Bey'e Nil Nehri'nin kıyılarında tuzak kurdu. El-Komkah Köyü yakınlarında aniden Bardisî Osman Bey'in emrindeki Arnavutların saldırısına uğrayan Elfî Mehmed Bey, İngiltere'den getirdiği bütün değerli eşyaları kaybetti ve maiyetinin tamamı esir alınırken kendisi Harkiye eyaletine kaçarak kurtulabildi.

Bununla birlikte tabii ki İngiltere'nin Elfî Mehmed Bey'in Kahire'ye gelmesine bağlamış olabileceği bütün planlar da suya düşmüş oldu. Kahire'nin İngiliz başkonsolosu, Elfî Mehmed Bey'in doğrudan İngiltere'nin himayesi altında olduğunu açıklayarak El-Bardisî Osman Bey'e sadakatsiz davranışlarından dolayı

265 Bütün bunları, bilhassa Kral III. Frederik Wilhelm'in Baron Bielfeld'e gönderdiği 21 Kasım, 12 ve 23 Aralık 1803 ile 6 Ocak ve 20 Şubat 1804 tarihli mektuplarından ve de Bielfeld'in 9 ve 24 Ocak, 24 Şubat, 9 ve 12 Mart 1804 tarihli mektuplarından öğreniyoruz. Mengin, *aynı eser*, s. 74 ve devamında bu hususta çok fazla bilgi yoktur.

ağır sitemlerde bulundu. Oysa Elfî Mehmed Bey'in kendi adamları tarafından felakete sürüklendiğine dair bir cevapla bu tariz soğuk bir şekilde reddedilmişti. Zira bunlar Mısır'a geldiğine dair ilk haberler üzerine onu Mısır'ın hükümdarı olarak tanımışlardı ve bilhassa gümrük memurlarına bundan böyle El-Bardisî Osman Bey'in değil Mehmed Elfî Bey'in talimatlarına uymalarını emretmişlerdi. El-Bardisî Osman Bey ise, böylesine uygunsuz küstahlıklar karşısında haklarını ve taleplerini zorunlu olarak korumak durumunda kalmıştı.

Ne yazık ki bu zafer de El-Bardisî Osman Bey'in değil, kurnaz Mehmed Ali'nin işine yaradı. Kahire'ye henüz dönmüştü ki, Arnavutların sekiz aydır ödenmeyen ulûfelerini talepleri her zamankinden daha şiddetli oldu. Hatta Memlüklerin işgali altında bulunan kaleyi ele geçirmeye yelteniyorlardı. Mehmed Ali, birliklerinin başına geçerek, 24 Şubat'da El-Bardisî Osman Bey'in sarayının önüne geldi ve birliklerinin taleplerini derhal yerine getirmediği takdirde silahlarını kullanmak zorunda kalacağını açıkladı. El-Bardisî, çaresizlik içinde parayı ertesi gün ödeyeceğini vadetti. Oysa bu da ancak çok kötü bir husumet yaratan şiddet tedbirleri ile oldu.

Hemen Frenklerin bile tâbi olacağı genel bir vergi uygulanmaya başladı. Konsoloslarının şikâyetleri başarısız oldu. Bu yüzden himayeleri altındaki kişilerin büyük bir bölümü ile Kahire'den ayrılmayı ve İskenderiye'ye çekilmeyi yeğlediler. Lâkin bu tedbir de birlikleri tatmin etmeye yetmediği için, Kahire halkının tamamına olağanüstü bir vergi daha uygulamak ve hükümete ait gayrimenkullerin icarını bir yıllığına peşin olarak tahsil etmek zorunda kaldı. Halk bu yüzden galeyana geldi. Ödeme yapmayı reddettiler. Dolayısıyla kanlı çatışmalar çıktı ve bu esnada birkaç vergi memuru öldürüldü.

Mehmed Ali artık nihaî darbeyi vurma zamanının geldiğine karar verdi. Görünüşte halk ile Memlük beyleri arasında arabulucu rolü oynadı ve halkı sakinleştirmeye çalışırken, Memlüklerin hükümdarlığını sona erdirmeye karar verdi. Sürekli dostluk ve sadakat vaatleri ile El-Bardisî Osman Bey'in güvenini tamamen kazandıktan sonra, 12 Mart 1804'de Arnavutlarının başına geçerek hemen El-Bardisî'nin sarayının önüne geldi. El-Bardisî, bunun ne anlama geldiğini ancak Arnavutlar ateş etmeye başladıktan sonra farketti. Elindeki savunma imkânları çok azdı ve çoğu Türk kiralık birliklerinden oluşan ve asi Arnavutlar ile gizlice irtibat hâlinde olan birliklerine de güvenemeyeceğinden daha da zayıfladı. Zira zayıf bir savunmadan sonra onlar da toplarını sa-

raya çevirdiler. Dolayısıyla az sayıdaki sâdık Memlüklerle kuşatmacıların saflarını yarmaktan başka bir çaresi kalmadı. Üç adamını kaybederek ve kendisi de hafif yaralanarak, asla bir daha buraya geri dönmemek üzere, şehirden çıktı.

Yaşlı İbrahim Bey ile öteki beyler ertesi gün arkasından geldiler ve onlar da gittikten sonra Türk birlikleri de işgal ettikleri diğer yerleri boşalttılar.

Başkent ve yönetim gücü artık tamamen Arnavutların elinde idi. Kurnaz liderleri Mehmed Ali şimdilik yönetime tamamen el koymaktan imtina ediyordu. Zira hâlâ karşısında güçlü bir grup vardı ve durumlar hâlâ kendisini sağlam bir şekilde ayakta tutacak kadar güvence altına alınmamıştı. Bu yüzden bir kez daha hâlâ kalede esir tutulan Hüsrev Paşa'yı öne sürdü. 12 Mart gecesi bu amaçla kadıya Hüsrev Paşa'nın Mısır valisi tayin edildiğine dair, muhtemelen sahte bir ferman gönderdi. Ertesi gün Hüsrev Paşa'yı karşılamak ve Mısır valisi ilân etmek üzere kaleye bizzat gitti.

Aynı zamanda Bâbıâli'ye sadakatini bildirdiği bir rapor gönderdi. Bâbıâli'nin de önceliği Memlüklerin gücünü kırmak olduğundan, bu rapor oldukça iyi karşılandı.

Bu arada öldürülen Tahir Paşa'nın yandaşları ve Kavalalı Mehmed Ali'nin düşmanları olan grup, boş durmamıştı. Bir kez daha üstünlüğü sağlayarak Hüsrev Paşa'yı ele geçirdiler ve 15 Mart'ta esir olarak Reşid'e götürdüler. Oysa durumun bu şekilde değişmesi de yine Mehmed Ali'nin lehine oldu. Zira Mehmed Ali'nin telkinleri üzerine, şeyhler hemen İskenderiye Valisi Hurşid Paşa'yı yönetimi devralmak üzere bir Arnavut heyeti aracılığıyla Kahire'ye resmî olarak davet ettiler. Bu arada Mehmed Ali, kaymakam olarak vali yardımcılığı ile yetindi.

Hurşid Paşa davete icap ederek, 3 Nisan'da törenle Kahire'ye girdi[266]. 20 Nisan'da İstanbul'dan "göstermiş olduğu hizmetlerin karşılığı olarak" Mısır valisi olarak seçimini resmî olarak onaylayan ferman geldi. Fermanda bilhassa Bâbıâli'nin kendilerine teklif edilen affı kabul etmeyi reddeden ve Bâbıâli'nin tayin ettiği resmî makamlara karşı gelen Memlük birliklerini kovduğu için kendisine minnettar olunduğu vurgulanıyordu. Hurşid Paşa, 1 Mayıs'ta yapılan toplantıda bu fermanı şeyhlere bildirdi ve 12 Mayıs'ta kaleyi resmî olarak devraldı[267].

---

266 Mengin, *aynı eser*, s. 74-100. Baron Bielfeld'in 9 ve 16 Nisan 1804 tarihli mektupları.
267 Mengin, *aynı eser*, s. 103 ve 106.

Lâkin durumu hiç de kıskanılacak gibi değildi. Bir taraftan taleplerinden ve başkent ile yönetimi yeniden ele geçirebilme umutlarından henüz vazgeçmemiş olan Memlüklerle mücadele etmek, diğer taraftan da kendi asi birliklerini zaptetmek için elinden gelen herşeyi yapmak zorunda idi. Zira Memlüklerin kovulmasında gösterdikleri hizmetlere ne kadar değer veriliyorsa, talepleri de o denli yükseliyordu. Henüz ödenmemiş ulûfelerine dair taleplerini yerine getirebilmek için, yönetiminin ilk günlerinde mîrî (toprak) vergiyi bir yıllığına peşin olarak tahsil etmek zorunda kaldı ve bu da halkın tabii ki hiç hoşuna gitmedi.

Bütün bunlara rağmen birlikleri ancak büyük çabalardan sonra, yeniden Kahire önlerine kadar gelen, şehrin bütün ikmalini kesme tehdidinde bulunan ve akınlarını Aşağı Mısır'ın bütün bölgelerine kadar genişleten Memlüklerin üzerine yürümeye ikna edebildi. İngilizler ve Fransızlar tarafından kışkırtılan Memlüklerin saldırıları gitgide daha cüretkâr hâle geliyordu. İngilizler sürekli olarak Elfî Mehmed Bey'in grubunu desteklerken, Napolyon'un El-Bardisî Osman Bey'e destek vadettiği, kanıtlanmış bir gerçektir. Ajanları aracılığıyla El-Bardisî'ye para, silah ve bilhassa toplar teklif ediyordu ve El-Bardisî de o dönemlerde bir defasında 100 bin talari (1 talari= 5 frank 25 sent), 12 top ve 6 bin tüfek talep ederek bu teklifi kabul etti[268].

Ayrıca General Brune de bir defasında, Bâbıâli'nin Elfî Mehmed Bey'i Mısır valisi olarak ilân etmeyi planladığı söylentisi yayılınca Divân-ı Hümâyûn nezdinde İngiltere'nin himayesinde olan birine böylesine büyük bir teveccüh gösterilmesine karşı şikâyette bulundu. Lâkin reisülküttab hemen, Mısır'da herşeyin sakin olduğu ve Hurşid Paşa herşeyi kontrol altına aldığı için böyle bir şeyi düşünmediklerini açıkladı[269].

Hurşid Paşa'nın şansına aynı dönemde Memlükler, kötü şöhretli Akkâ Valisi Cezzar Ahmed Paşa'nın Mayıs ayında ölmesi ile güvendikleri en önemli dayanaklardan birini de kaybettiler ve iki grup arasında ortak faaliyet göstermek amacıyla yapılması planlanan uzlaşma da tamamen başarısız oldu. Bu yüzden mücadeleleri başlangıçta önemli sonuçlar doğurmayan birkaç kavga ile sınırlı kaldı. Üstelik mevcut savaş paşanın birlikleri tarafından da çok gevşek yürütülüyordu ve bilhassa Arnavutlar, Memlüklerle açık bir çatışmaya girmek

268 Mengin, *aynı eser*, s. 106.
269 Bielfeld'in 9 Eylül 1804 tarihli mektubu.

istemiyorlardı. Zira Kavalalı Mehıned Ali bile ulûfelerini ödeyecek durumda değildi ve kalabalıklar hâlinde düşman saflarına geçmelerine göz yummak zorunda kaldı.

Aynı zamanda Hurşid Paşa da Memlüklerin defalarca tekrarladıkları uzlaşma tekliflerini her seferinde kararlılıkla geri çeviriyordu. Hiçbir şart altında barış yapmayacağını söylüyordu. Böylece her iki tarafın ülkenin harap olmasına sebep oldukları savaş yaz ayları boyunca yararsız bir şekilde devam etmişti ki, Hurşid Paşa, sonbaharda nihaî bir darbe ile savaşı sona erdirmeye karar verdi. Eylül ayı sonunda bu amaçla, başkent yakınlarından tekrar Yukarı Mısır'a geri çekilen Memlüklerin üzerine yürüyecek yaklaşık 4 bin kişilik bir birlik Kahire yakınlarında toplandı. Kasım ayı ortalarında, Mehmed Ali'nin emrindeki 3 bin kişilik bir piyade ve sipahi birliği arkalarından gitti.

Memlükler, genel olarak üstünlük sağladıkları birkaç çatışmadan sonra El-Minye'de sağlam bir konuma geçtiler. Dolayısıyla paşanın birleşik kuvvetleri öncelikle buraya yöneldiler. Burada gördükleri direniş, çok büyük ve çoğunlukla başarılı idi. İyi tahkim edilmiş bu yere yapılan birkaç hücum, büyük kayıplarla geri püskürtüldü. Paşanın kuşatmayı denizden destekleyecek filosunun da büyük bir kısmı ateşle yok edildi. Oysa kalenin uzun süre dayanması mümkün değildi. Memlükler tahkim edilmiş yerleri beceri ile savunmayı bilmiyorlardı. Kalabalıklar hâlinde kaleden çıktılar ve son ana kadar direnen El-Bardisî de sonunda onlarla sürüklendi. 15 Mart 1805'de kendisine sâdık kalan Memlükleri ve topların büyük bir kısmını alarak, 56 gün süren bir kuşatmadan sonra hemen paşanın birlikleri tarafından işgal edilen kaleyi boşalttı[270].

Oysa bu arada Memlüklere karşı savaşın başarılı bir şekilde devam ettirilmesini engelleyen durumlar meydana gelmişti. Hurşid Paşa, çok uzun zamandan beri Arnavutların ve hırslı liderleri Mehmed Ali'nin niyetlerinden şüphe duyuyordu. Tatmin edilmesi için gerekli imkânların olmadığı şiddetli talepleri yüzünden kurtulmak istediği bir yük hâline gelmişlerdi. Bu amaçla geçen yaz ayları içinde Arnavutları Mısır'dan çekmesi ve entrikalarına karşı kendini korumak için Anadolu'dan süvari birlikleri (delil askeri) göndermesi için Bâbıâli'ye başvurmuştu.

Öncelikle Mısır'da huzuru ve düzeni yeniden tesis etmek isteyen, ancak Arnavutlar gibi masraflı ve tehlikeli silahlı bir kuvveti burada kalıcı olarak

270 Mengin, *aynı eser*, s. 137-153.

tatmin etmek ve dizginlemek için gerekli imkânlara sahip olmayan Bâbıâli de bu talebi kabul etmişti. Temmuz ayında bu amaçla Mehmed Ali'ye ve Arnavutların diğer komutanlarına, ülkenin yeniden Memlük beylerinin eline geçmesinde suçlu olduklarını ifade ve kendilerini affetmeyi, suçlarını unutmayı vaat ederek, Mısır'dan derhal ayrılmalarını emreden bir ferman gönderildi. "Ne olursa olsun, geçmiş unutulacaktır", deniyordu bu fermanda. "Merhametin kalemi, bütün cürümleri yok etmiştir. Bâbıâli, Mısır'dan hemen ayrılmanızı ve yiğit Arnavut birlikleri ile vatanınıza dönmenizi istiyor. Geçmişin gömüldüğünden ve Mehmed [Hüsrev] Paşa zamanında yaşananlardan bir daha bahsedilmeyeceğinden emin olabilirsiniz. Bâbıâli, merhametinden yararlanacağınızdan ve itaat borçlu olduğunuz emirlerine uyacağınızdan emindir".

Oysa bütün komutanlar bu fermana uymayı reddediyorlardı ve çok parlak vaatler altında bile, ileride göreceğimiz üzere, Arabistan'da aynı dönemde çok büyük ilerlemeler kaydeden Vehhabîlerin üzerine yürümelerini istediğinde de âdeta itaat etmeyi reddettiler. Mısır'dan ayrılmayı düşünen en itibarlı Arnavut reisleri, kendi birlikleri tarafından zorla burada tutuldu.

Kavalalı Mehmed Ali de sanki ülkeden ayrılmak istiyormuş gibi bir izlenim bıraktı, hatta topraklarının bir kısmını satışa bile çıkarttı. Oysa tek istediği, halkın tutumunu görmekti ve bu hususta gerçekten de doğru tahminlerde bulunmuştu. Halk gitmesine şiddetle karşı çıktı, zira bu dönemde birliklerin yeniden aşırıya kaçan cürümlerini engelleyecek tek kişi olarak görülüyordu. Bu yönde gerçekten de çok büyük çabaları oldu. Gündüz gece demeden sokaklarda şahsen dolaşıyor, huzursuzluk çıkartanları tutuklatıyor ve bazılarını hemen oracıkta idam ettiriyordu. Bu da etkisini gösteriyordu. Halkın kendisine duyduğu güven günden güne artıyordu ve birlikleri de hiç itiraz etmeden Memlüklere karşı yukarıda anlattığımız sefere çıktılar.

Hâlbuki birlikleri ile henüz El-Minye önlerinde bulunurken, 29 Temmuz 1805'de Bâbıâli'nin Hurşid Paşa'yı Arnavutlara karşı korumak için buraya gönderdiği ve Hurşid Paşa tarafından bizzat buraya getirilen 3 bin delil askeri, Suriye'den Kahire'ye geldi. Mehmed Ali, aslında neyi amaçladıklarının pekâlâ farkında idi ve kendisi ile birliklerinin öngörülen yok oluşunu önlemek için hemen tedbirler aldı. Dolayısıyla El-Minye'nin düşmesinden sonra Memlüklere karşı savaşına devam etmek yerine, Arnavutlarını yanına alarak, men-

faatlerini gerektiğinde elinde silahları ile savunmak için derhal Kahire'ye geri dönmeye karar verdi.

Dolayısıyla Arnavutlar ve gelen atlı kuvvetler (delil askeri) arasında kanlı bir çatışma kaçınılmazdı. Herkes büyük bir endişe duymaya başladı. Hurşid Paşa hemen, ulemayı ve şeyhleri kalede olağanüstü toplantıya çağırarak Mehmed Ali ile Arnavutların diğer liderlerinin Yukarı Mısır'dan izinsiz olarak ayrıldıklarını anlattı; bu şekilde Memlüklere bir kez daha hareket alanı bırakarak padişahın ve ülkenin menfaatlerini aynı derecede tehlikeye atmışlardı. Kahire'ye muhtemelen düşmanca niyetlerle yaklaşıyorlardı; dolayısıyla ya Memlüklere karşı savaşa devam etmeye ya da Mısır'ı terketmeye zorlanmalıydılar. Mısır'dan ayrılmayı kabul ettikleri takdirde, onlara her yerde uygun mahaller göstermeye yetkili idi. Şimdi öncelikle bu toplantının kendisini bu kritik durumda nüfûzu ve tavsiyeleri ile desteklemesini bekliyordu.

Destek sözü verildi ve buna uygun olarak delil askerine de Arnavutları karşılamak için yola çıkmaları, bilhassa Gizze ile Torra'yı ele geçirmeleri emredilirken, Kahire Kalesi de iyi bir savunma durumuna getirildi. Kaba saba disiplinsiz Kürtlerden oluşan ve ulûfelerini ödemekte zorluk çekildiği için birçok eşkiyalıklar yapan delil askerleri, Arnavutlarla dövüşmeye pek istekli değildiler. Mehmed Ali 18 Nisan'da 4 bin askerin başında Torra önlerine geldiğinde hiçbir direniş göstermeden kapıları açtılar ve paşa bunların liderlerine zengin hediyeler sunduktan sonra Kahire'ye geri çekildiler.

Hurşid Paşa bu yüzden onları sorguya çektiğinde, Arnavutların hiç de haksız olmadıklarını söylediler. Zira yalnızca haklarını savunanlara karşı silahlarını çekecek olurlarsa, ulûfelerini talep ettikleri takdirde kendilerine, yani delil askerine karşı da aynı şekilde hareket edilebileceğinden endişelenmek zorundaydılar. Mehmed Ali ise bunun üzerine Arnavutları ile hiç vakit kaybetmeden Kahire'ye geri döndü.

Böylesine gergin durumlar altında felaketi önlemek artık mümkün değildi. Zira delil askerleri şehirde ve etrafta birçok cürümde bulunurlarken, halkı evlerinden kovarlarken, kadınlarla çocuklara zarar verirlerken ve taleplerini yerine getiremeyecek durumda olan paşanın emirlerine hiç mi hiç riayet etmezlerken, şehri ve ülkeyi bu beladan kurtarabilecek tek kişi olarak bütün gözler Mehmed Ali'ye çevrildi. Ayrıca en azından başkentte Arnavutları sayesinde düzeni yeniden tesis etmeyi başardı.

Hâlbuki onun nüfûzu ve gücü bu şekilde ne kadar artıyorsa, maiyeti ile birlikte kaleye çekilen Hurşid Paşa uzaklaştırılması için o denli çaba gösteriyordu. Örneğin, Mehmed Ali'yi Cidde valisi tayin ve beratını resmî olarak Hurşid Paşa'nın elinden alması için kendisini kaleye davet ederek amacına en kolay şekilde ulaşabileceğini düşünüyordu. Mehmed Ali ise bir komplo kokusu alarak, kaleye gelmeyi reddetti ve beratın Hurşid Paşa tarafından kadının, ulemanın ve şeyhlerin huzurunda başka bir yerde verilmesini sağladı.

Oysa gidip yeni makamını devralmayı hiç düşünmüyordu. Zira ayaklanma başlamak üzere idi ve nihaî sonuç birkaç gün içinde belli olacaktı. 12 Mayıs'ta şeyhler, kadıya, Hurşid Paşa yönetiminin artık dayanılmaz hâle geldiğini açıkladılar. Zira baskıları ve engellemeyi başaramadığı birliklerinin cürümleri yüzünden her yerde nefreti üzerine çekmişti.

Aynı açıklamayı yapmak üzere, iki gün sonra Mehmed Ali Paşa'nın huzuruna çıktılar. Birisi müzakereler sırasında "Onu azletmek zorundayız!" diye bağırdı müzakereler sırasında. "Peki, yetkisini kime emanet edeceksiniz?" diye sordu Mehmed Ali Paşa hemen sözünü keserek. "Size" diye cevap verdi. "Mevcut kanunlar altında valimiz olun, zira en iyisini istediğinizi biliyoruz". Mehmed Ali Paşa, önce bunu sanki kabul edemezmiş gibi bir tavır takındı, ama sonunda bu talep genel olarak birkaç kez tekrarlanınca kabul etti. Bunun üzerine kendisine hemen resmî olarak beratı verildi ve yapılan seçim şehrin her yerinde ilân edildi.

Ayrıca Hurşid Paşa'ya haber vermek üzere kaleye hemen bir heyet gönderildi. Oysa tam da beklenildiği gibi Hurşid Paşa heyete çok kaba davrandı. "Ben, Mısır valisiyim", diye cevap verdi. "Hünkârımın bana verdiği yetkiye dayanarak, fellahların beni azletmelerine izin vermem. Kaleden ancak Bâbıâli'nin emri ile çıkarım". Son ana kadar direnmeye kararlı bir şekilde, mümkün olduğunca erzak teminini sağladı; yaklaşık 1.500 kişiden oluşan muhafız kıtalarını mümkün mertebe takviye etti; El-Minye'de muhafız kıtası olarak kalan, fakat hâlâ kendisine sâdık birlikleri koruma olarak yanına çekti; hatta kendilerine yeniden yer edinmeye çalışan, akınlarını Kahire önlerine ve Aşağı Mısır'ın tamamına kadar genişleten Memlük beylerini de kendi tarafına çekmeye çalıştı. Aynı zamanda kadıya, hiçbir düşmanca niyet beslemediğini açıkladı; yalnızca Bâbıâli'nin emirlerini beklerken kendi güvenliğini düşünüyor ve bu yüzden de kendisini rahat bırakacaklarını, birliklerinin ulûfelerini ödemek için gerekli pa-

raları esirgemeyeceklerini umuyordu. Kadı ise bunun kendisine bağlı olmadığını söyledi; paşaya karşı 40 bin kişi silahlarına sarılmıştı bile; dolayısıyla halkın sesine uymak zorunda idi.

Bu arada Mehmed Ali Paşa ve yandaşları tabii ki boş durmamışlardı. Bu darbeyi meşruiyetinden hâlâ şüphe duyanların gözünde de haklı çıkartmak için şeyhler ve kadı, hareketlerinin durumun gereklerine ve ülkenin iyiliğine dayandığını açıkladıkları bir nota hazırladılar. Bu nota, böyle bir adımın baskı altındaki halkın isteklerine uyarak, sırf ülkede bundan böyle huzur ve güvenlik sağlamak için artıldığını da açıklayacak olan bir ulakla acilen İstanbul'a gönderildi.

Böylece iki grup arasındaki düşmanlık resmen ilân edilmişti. Mehmed Ali Paşa, 19 Mayıs'ta kaleyi birlikleriyle her yönden kuşatma altına almaya başladı ve birkaç gün içinde bu birlikler ile muhafız kıtaları arasında, şehirdeki iki grup arasında da tekrarlanan bazı kanlı çatışmalar meydana geldi. Bazı nüfûzlu reisler barışçıl bir uzlaşma meydana getirmeye çalıştılar ama nafile. Hurşid Paşa da bu şekilde padişahın bir temsilcisi karşısında günaha giren delil askerinin başlarını bir kez daha asilere karşı yardıma çağırdı ama yine nafile. Delil askerleri, telkinlerine yine kulak asmayıp, aksine paşanın kendilerine gönderdiği yazıyı, karşılığında kendilerini zengin hediyelerle ödüllendiren ve silahlarını Aşağı Mısır'ı ateşe verip talan eden Memlüklere yöneltmelerini emreden Mehmed Ali Paşa'ya teslim ettiler. Bu emre itaat ettiler ama tıpkı Memlükler gibi burada da aşırı cürümlerde bulunduklarından talihsiz ülke için yeni bir bela hâline geldiler.

Mehmed Ali Paşa bu arada kuşatmayı elindeki bütün imkânlarla devam ettiriyordu. Hurşid Paşa'yı ne pahasına olursa olsun, İstanbul'dan beklenen karar gelmeden, teslim olmaya zorlamak istiyordu. Oysa bütün çabalarına rağmen bunu henüz başaramamıştı ki, Haziran ayı sonunda Divân-ı Hümâyûn'un kararını getiren kapıcıbaşı, İskenderiye'ye geldi. Bâbıâli, meseleyi çok yumuşak bir şekilde ele almış ve durumların bu şekilde değişmesi ile sonuçlanan sebepler karşısında genel olarak oldukça adil davranarak şeyhler, ulema ve kadı tarafından seçilen yeni valiyi onaylamıştı. Lâkin ülkenin gerçek vaziyetiyle ilgili daha fazla bilgi alabilmek için, söz konusu kapıcıbaşı ile birlikte, mevcut durumlar hakkında yerinde bilgi alacak olan sadrazamın silahdarını da göndermişti.

Her ikisi 9 Temmuz'da Kahire'ye vardı. Şeyhlerin ve ulemanın resmî bir toplantısında ferman hemen okundu. Bu fermanla Mehmed Ali Paşa Mısır valisi olarak onaylanırken, Hurşid Paşa'nın Bâbıâli'nin emirlerini beklemek üzere hemen İskenderiye'ye gitmesi isteniyordu. Lâkin Hurşid Paşa, bu emre henüz itaat etmekte direniyordu. Padişahın bir hatt-ı hümâyûnu ile Mısır valisi tayin edildiğinden sade bir fermanla azledilemiyeceğini ileri sürüyor, bu esnada son ana kadar delil askerinin ve Memlüklerin yardımına güveniyordu. Fakat Mehmed Ali Paşa bunları birlikleri ile uzak tutmayı başardı.

Oysa Mısır'a gitmesi ve Bâbıâli'nin düzenlemelerini desteklemesi emrini alan kapudan paşa 17 Temmuz'da üç kalyon, üç firkateyn, bir korvetten oluşan ve 2.500 kişilik kara birliklerini taşıyan filosu ile Ebukır Limanı'na geldiğinde, Hurşid Paşa kaçınılmaza boyun eğmek zorunda kaldı. Zira kapudan paşanın silahdarı, kendisine kaleyi hemen boşaltması ve hiç vakit kaybetmeden İskenderiye'ye gitmesi emrini getirdi. Hâlâ Memlüklerin kendisine yardımcı olacağını düşündüğü birkaç günlük müzakerelerden sonra, birliklerinin henüz ödenmemiş ulûfelerinin verilmesi şartıyla gitmeye razı oldu. Bu şartı kabul edildikten sonra Mehmed Ali Paşa'nın serçeşmesi Hasan Ağa, 3 Ağustos'ta, güçlü bir askerî birlikle Hurşid Paşa'nın birkaç sâdık adamı ile İskenderiye'ye gitmek için gemiye binmek üzere ertesi gün ayrıldığı kaleyi zaptetti.

Uğursuz yönetimi yalnızca 6 ay 14 gün sürmüştü. Hurşid Paşa'ya daha sonra, çok zor şartlar altında elde edilen zaferi sonunda kendi başı ile ödemek zorunda kaldığı Yanyalı [Tepedelenli] Ali Paşa'ya karşı mücadelede rastlayacağız[271].

Bâbıâli'nin yeni validen ilk talebi, asi birlikler arasında düzeni yeniden tesis etmesi; ülkeyi nihayet delil askeri belasından kurtarması ve Memlüklerin gücünü tamamen kırması oldu. Oysa bu görev hiç de kolay değildi. Tıpkı selefleri gibi, bunun için öncelikle birlikleri tatmin edebilmek ve dizginlemek için paraya ihtiyaç duyuyordu ki, iyice harap olmuş ve tükenmiş ülkenin vergi gücü kullanılamayacağından, bu parayı bulmak çok zordu. Oysa Mehmed Ali Paşa bunun da çaresini buldu.

---

271 Mengin, *aynı eser*, s. 160-183. Baron Bielfeld'in aynı döneme ait mektupları da esas olarak bu anlatılanlara uygundur. Bu mektuplardan bilhassa Bâbıâli'nin orada da yine İngiltere'nin ve Fransa'nın entrikaları arasında sıkışıp kaldığı ve hızlı bir karar almaya itildiği anlaşılmaktadır.

Önce yıllardır bir sürü yolsuzluk yapmış olan defterdarı tutuklattı ve hemen 4.800 kese ödemeye zorladı. Daha sonra Arabistan'dan gelen zengin kervanlardan yüksek bir harç aldı ve son olarak zengin toprak sahiplerinin de 3 bin kese tutarında olağanüstü bir katkı payı ödemelerini sağladı. Böylece birliklerinin moralini yüksek tutabildi ve onları Memlükler ile deliller askerine karşı da yararlı bir şekilde kullanabildi.

Delil askeri, deltanın tamamını bir çöle çevirdikten sonra, yeniden Kahire'yi ve çevresini tehdit etmeye başlamışlardı. Lâkin Mehmed Ali Paşa'nın onların üzerine gönderdiği 2.500 Arnavut, geri çekilmelerini sağlamaya yeterli idi. Herhangi bir mücadeleye girmeden, 500 deveye yükledikleri ganimetleri ile acilen Suriye'ye doğru yola çıktılar ve burada gözden kayboldular.

Yine Kahire önlerine kadar gelen Memlüklere karşı yürütülen savaş tabii ki çok daha zorlu ve daha uzun soluklu oldu. Onlara karşı ilk darbe, silahlardan ziyade hile ile başarıldı. Memlüklerin bir kısmı, sahte dostların yanıltıcı vaatlerine kanarak Kahire'nin kenar mahallelerine geldiler; burada Mehmed Ali Paşa'nın birlikleri tarafından kuşatıldılar ve ya hemen öldürüldüler ya da esir alınarak daha sonra idam edildiler. Bu zaferin işareti olarak 83 adet doldurulmuş Memlük kafası İstanbul'a gönderildi ve bu kafalar burada gayet hoş karşılandı.

Oysa bununla güçleri henüz kırılmamıştı. Liderleri Elfî Mehmed Bay ve El-Bardisî Osman Bey, hâlâ Mehmed Ali Paşa'ya ve Arnavutlara karşı düşmanca konumlarını muhafaza ediyorlardı. Hatta Elfî Mehmed Bey, Mehmed Ali Paşa'ya karşı kapudan paşayı kendi tarafına çekmeye teşebbüs bile etmişti. Mehmed Ali Paşa'yı ve Arnavutları Mısır'dan kovması hâlinde, yandaşları olan diğer Memlük beyleri ile birlikte kapudan paşayı daima desteklemeye hazır olduklarını yazmıştı. En kötüsü ise o dönemlerde bu teklifin Elfî Mehmed Bey'in hamileri olan İngilizler tarafından desteklenmesi idi. Temsilcileri, kapudan paşaya giderek Mehmed Ali Paşa'yı her şekilde kötülemeye çalıştılar, hatta Memlüklerin taleplerini kabul etmediği takdirde Kahire'yi yakın zamanda harabeye çevireceklerine dair tehditte bulunmaktan bile çekinmediler. Arnavutların yönetimi devam ettiği sürece, buraya hiçbir İngiliz yerleşmeyecekti; ayrıca Memlüklerin haklı taleplerini desteklemek için, en kısa zamanda yeniden bir İngiliz ordusu gelecekti.

Diğer taraftan Fransız konsolosu aynı dönemde Mehmed Ali Paşa'nın menfaatlerini kapudan paşa nezdinde aynı sıcaklıkla koruyordu. Şimdiye kadar

süregelen anarşinin ülkede açtığı yaraları iyileştirecek ve padişahın Mısır'daki gücünü sağlam bir zemine oturtacak tek kişinin Mehmed Ali Paşa olduğunu ileri sürüyordu.

Kapudan paşa, iki grup arasında tereddütte kaldı ve yerinde bir karar vermek için Kahire'ye gitmek üzere idi ki, hadiselerin gelişimi beraberinde sonucu da kendiliğinden getirdi. Mehmed Ali Paşa'nın grubu, bilhassa "delillerin" gidişinden ve Memlüklerin son mağlubiyetinden sonra, herhangi bir adım atmadan önce durumlar hakkında İstanbul'a rapor vermeyi ve yeni emirleri beklemeyi gerekli gören kapudan paşa nezdinde bile gittikçe güçlendi. Mehmed Ali Paşa kendini ayrıca öyle güvende hissediyordu ki, oğullarından ikisini, İbrahim ve Tosun'u Kavala'dan Kahire'ye getirtti. Oğulları Eylül ayında buraya geldiler ve büyük törenlerle karşılandılar. Tosun, hemen kalenin komutanlığına getirildi.

Bu arada Bâbıâli de Mehmed Ali Paşa lehine karar verdi. Zira herşeyden önemlisi, Mısır'da huzuru ve düzeni sağlayacak, Memlüklerin bundan sonraki saldırılarını engelleyecek bir yönetim gücü oluşturmaktı. Aynı zamanda İstanbul'daki Fransız elçisi, Divân-ı Hümâyûn'u Mehmed Ali Paşa adına kazanmak amacıyla elinden gelen herşeyi yaparken, İngiliz hükümeti burada da el altından Memlük yönetiminin yeniden tesisi için çaba gösteriyordu. Bu yönetimin başında, karşılığında İngilizlere Mısır'ın limanlarını açmayı vadeden Elfî Mehmed Bey olacaktı. Oysa şimdilik Fransızlar üstünlüğü sağladılar. Divân-ı Hümâyûn'un İngilizlerin entrikalarına fazla göz yumduğundan şüphelendiği kapudan paşa İstanbul'a geri çağrıldı ve maiyeti ile birlikte Hurşid Paşa'nın da bulunduğu filosuyla 28 Ekim'de İskenderiye'den ayrıldı.

Yine de Bâbıâli Mısır valisi olarak resmî beratını vermeye karar verene kadar Mehmed Ali Paşa'nın gücünü gittikçe pekiştirdiği birkaç ay geçti. Kapıcıbaşı ancak 1 Mayıs 1806'da 70 Tatar'dan oluşan bir onur kıtasıyla Mehmed Ali Paşa'ya Mısır valisi olarak tayinini onaylayan padişahın hatt-ı hümâyûnunu, haricî işaretleri olan üç tuğ, hilat ve bu gibi durumlarda her zamanki hediyelerle birlikte teslim etti. Bu esnada seleflerinin, kendilerinin ve Osmanlı yönetiminin halk arasında nefret edilmesine sebep olan her türlü vergilerden ve katkı paylarından bundan böyle imtina etmesi bilhassa istendi[272].

272 Mengin, *aynı eser*, s. 190-202 ve Baron Bielfeld'in aynı döneme ait mektupları.

Böylece Mehmed Ali Paşa, daha sonraki faaliyetleri ile hiç şüphesiz Yeniçağ'ın en olağanüstü ve hatırlanmaya lâyık en önemli siyasî karakterleri arasında yerini aldığı gücünün zirvesine ulaştı. Oysa henüz Mısır'a huzur içinde sahip olabilecek kadar güvende değildi. Zira Memlükler, silahları bırakmaya ve taleplerinden vazgeçmeye niyetli değildiler. İngilizler tarafından sürekli olarak kışkırtılarak, yeni tayin olunan Mısır valisi ile barışçıl bir uzlaşma için yapılan bütün teşebbüsleri kibirle geri çevirdiler. Mehmed Ali Paşa'nın kısmen hile kısmen de silah zoruyla sonunda bu en tehlikeli düşmanının direniş ve entrikalarını nasıl aşmayı başardığını, böylece hâkimiyetini kendisiyle soyu için Mısır'da kalıcı olarak ve belki de ebediyen nasıl güvence altına aldığını ilerleyen bölümlerde göreceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DİĞER KISIMLARINDA AYNI DÖNEMDE MEYDANA GELEN HUZURSUZLUKLAR

1) Cezzar Ahmed Paşa'nın Suriye'de Zorba Yönetimi. Vehhabîlerin Arabistan'da Ayaklanması ve İlerleyişleri. İran İlişkileri ve Kafkasya'daki Durumlar

Bâbıâli, Mısır'da huzuru yeniden tesis etmeyi, ayrıca aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kısımlarında, gerek Asya'da gerekse Avrupa'da baş gösteren hareketler, faaliyetlerini ve güçlerini geniş kapsamlı bir şekilde meşgul ettiği için de önemsemek zorunda kalmıştı. Buralarda sarsılan gücünü yeniden tesis etmeye ve pekiştirmeye özen göstermek zorunda idi, zira Avrupa'da kendini sakınması mümkün olmayan karışıklıklar da yeniden ciddi bir hâl almak üzere idi.

Suriye'de namlı Akkâ Valisi Cezzar Ahmed Paşa, neredeyse 30 yıldır yönetimini sınırsız olarak yürütmekte idi. Yeri geldiğinde, Şeyh Zahir [Ömer]'i ve oğullarını mağlup ettikten sonra, 1776'da Suriye'nin yönetimini nasıl eline geçirdiğini görmüştük[1]. O tarihten beri, tam bir müstebit mizaca sahip Cezzar Ahmed Paşa, ülkeye terörü ile korku salmış, fakat ülkenin huzurunu ve düzenini de sağlayabilmişti. İnatçı Dürzî emirleri bile kendisine râm olmuşlardı ve

1 Bu eserin VI. cildi. Orada verdiğimiz kaynakların yanısıra burada ayrıca Olivier, "*Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perse*", Paris 1804, T. II, s. 255 ve devamındaki "*Précis histoire de la vie d'Achmet Dgézar, pacha d'Acre*" kullanılmıştır.

sakin davranıyorlardı. Hatta ağır bir mücadeleden sonra, her yıl önemli miktarda haraç ödemeyi bile kabul etmek zorunda kalmışlardı. Bugünün aksine*, Lübnan halkı arasındaki cinayetler o günlerde hiç cereyan etmiyordu.

Kendi kethüdası Selim tarafından 1789'da Cezzar Ahmed Paşa'ya yönelik bir komplo, paşanın lehine sonuçlandı. Zira komplocuların iyi tahkim edilmiş Akkâ Kalesi'ne beceriksiz bir saldırısı, kesin mağlubiyetlerine sebep oldu. Bunun en ağır bedelini, gerek Akkâ'da, gerekse Sayda'da yerleşik Fransız tüccarlar ödemek zorunda kaldılar. Tekel olma hevesine engel oldukları için zaten paşanın uzun süredir gözüne batıyorlardı. Kethüda Selim ile haince ilişkiler içinde oldukları bahanesiyle hepsini 1790 Ekim'inde ülkeden sürdü; iş yerlerini kapattırdı ve paralarına el koydurdu; konsolosluk binasından Fransız bayrağını indirdi; kiliselerini de soydu ve tahrip etti.

Tabii ki bu hususta İstanbul'a yapılan şikâyetler sonuçsuz kaldılar. Zira Cezzar Ahmed Paşa Bâbıâli'nin emirlerine hiç mi hiç uymuyor, Bâbıâli de müdahale edecek imkânlara sahip olmadığı, aksine Mısır savaşı sırasında Fransızlar, Memlükler ve son olarak da Arabistan'da Vehhabîler gibi düşmanlarına karşı paşanın hâlâ yardımlarına güvenmek zorunda olduğu için yaptıklarına göz yumuyordu.

Aynı dönemde Suriye'yi ziyaret eden Olivier, şöyle demektedir: "İktidarı zorla ele geçirmiş bir kimse asla Cezzar Ahmed Paşa kadar soğukkanlılıkla ve sebepsiz yere insan kanı dökmemiştir. Hiç kimse onun kadar masumları idam ettirmedi, onun kadar insanları sakat bırakmadı ve ondan daha fazla gözyaşı döktürmedi. Tahtın yakınlarında dağıttığı paraları sayesinde bu kurnaz adam padişahın fermanları ve kapıcıbaşıları ile alay etmektedir. Sarayının içinden 25 yıldır kendi amaçlarına ters olduğunda, Osmanlı padişahının gücüne direnmektedir. Zaman zaman zenginleri soymaktadır; köylüleri fahiş faizlerle borç vererek kendine bağımlı hâle getirmektedir ve buğday ile diğer tarım ürünlerinin tekeli tamamen onun elindedir. Neticede Cezzar Ahmed Paşa, padişahın zayıflığından ve Divân-ı Hümâyûn'un rüşvete yatkınlığından dolayı bu kadar yükselebilmiştir".

Olivier bütün bunları korkunç örneklerle kanıtlamaktadır. Yine de Cezzar Ahmed Paşa'nın bazı iyi ruh ve karakter özelliklerine de sahip olduğunu ve hiç

* 1860'daki, uluslararası bir boyut da kazanan, Dürzî-Marunî çatışması kastedilmektedir (çn).

de olağan bir insan olmadığını inkâr edememektedir. Şahsiyeti, bilhassa uzun boyu ve ateşli bakışlarından dolayı hayranlık uyandırıcı idi. Gençliğinden beri Memlüklerin hizmetinde edindiği savaş sanatlarında hiç kimse ilerleyen yaşlarında bile onun kadar maharetli değildi. En vahşi atı dahi hayranlık uyandırıcı bir kolaylıkla uysallaştırıyordu ve yatağanı ile tüfeğini ancak çok az insanın becerebileceği gibi kullanmayı biliyordu. Nadir görülen şahsî bir cesaret ve cüretkârlığı yorulmak bilmeyen bir dayanaklılıkla birleştiriyordu. Bütün zevklerinde son derece ölçülü idi. Ruhunun olağanüstü hareketliliği, bedeninin tükenmez çevikliğine uygundu. Bilhassa zorlu ve tehlikeli durumlarda hızlı karar verme ve kararını aynı hızla uygulama yeteneği sayesinde neredeyse her zaman doğruyu buluyor ve zaferi güvence altına alıyordu. İdarenin bütün dallarını en küçük ayrıntıya kadar yönetirken gösterdiği sağduyu, herkeste hayranlık uyandırıyordu. Konuşmalarının netliği, kesinliği ve kısalığı, istediği şeyler hakkında daima hiçbir tereddüdü olmadığını gösteriyordu.

Bu yüzden her yönde aynı anda inanılmaz bir faaliyet gösterebiliyordu. Merhameti sayesinde halk arasında belirli bir popülerlik kazanmayı başarmıştı. Sarayının kapıları fakirlerle yoksullara daima açıktı ve her hafta düzenli olarak gıda ve paradan oluşan sadakalar dağıtılıyordu. Gerek İslâm'da gerekse Hristiyanlıkta dinî vecibelerin yerine getirilmesine özen gösteriyordu. Samimi olsun olmasın, batıl inançlara da sahipti. Ölülerin geri döndüğüne inanıyordu ve kaderini yıldız falından öğrenmek istiyordu. Bu yüzden bilhassa papazların, dervişlerin, keşişlerin, müneccimlerin, sahte hekimlerin, büyücülerin ve kutsallık kisvesine bürünmesini iyi bilen her türlü hilebazın kendisine ulaşması çok kolaydı. Hatta, bilhassa yaşamının son yıllarına doğru, ruhlar âlemi ile sürekli olarak gizemli bir irtibat hâlinde olan ve onların yardımını haiz bir büyücü, aziz ve peygamber olarak kabul edilmek hoşuna gidiyordu. Gücünün bilincinde olarak, sonunda gerçekten bu düşünceye mi kapıldığı, yoksa yalnızca kurnazca bir ikiyüzlülükle halkı kandırmak mı istediği bilinmez. Bilinen şu ki, yalnızca Suriye'de ve Lübnan'da değil, Şam'da, Halep'te ve Bağdat'ta da Cezzar Ahmed Paşa'nın bu doğaüstü yeteneğine inanılmıştı[2].

Bâbıâli sırf bu sebeple bile Cezzar Ahmed Paşa'ya karşı esirgeyerek davranmak zorunda kalıyordu. En önemlisi, Cezzar Ahmed Paşa'yı kendi amaçları için kullanması ve bu yüzden emirlerini hor gören bağımsızlığına (Baron

2 Olivier, *aynı eser*, II, 256 ve 264-270.

Bielfeld'in dediği gibi: emirlerinin önemsemediği bağımsızlığa) göz yumması idi. Bilhassa daha önce de yeri geldiğinde belirttiğimiz gibi[3], Akkâ'yı Bonapart'a karşı mahir ve yiğitçe olduğu kadar başarılı bir şekilde savunması, Divân-ı Hümâyûn nezdindeki itibarını ve ülke içindeki gücünü önemli ölçüde arttırmıştı. Cezzar Ahmed Paşa, İstanbul'da artık Asya'nın diğer asilerinin karşısına başarılı bir şekilde çıkabilecek tek adam olarak görülüyordu.

Böylece 1803'de Cezzar Ahmed Paşa'ya, yerine vali tayin edildiği asi Şam Valisi Abdullah Paşa'yı dizginleme görevi verildi. Abdullah Paşa ise, hemen 10 bin askeri ile Suriye'ye akın etti; Humus ve Hama topraklarını ateş ve kılıçla çöle çevirirken, hatta Bağdat'ı bile tehdit ederken, Cezzar Ahmed Paşa orada efendisi adına korkunç bir idare tesis edecek olan kethüdasını Şam'a gönderdi[4]. Bâbıâli, İstanbul'da da asi Arnavutlara karşı Memlükler ile gizli ilişkiler içinde olduğu pekâlâ bilinmesine rağmen, kısa bir süre sonra Cezzar Ahmed Paşa'dan Mısır'daki Memlüklere ve asi Arnavutlara karşı da savaşmasını istedi.

Oysa silahlarını daha buraya yöneltememişti ki, 1804 Mayıs'ında aniden ölmesi üzerine zorba yönetimi birçok kişi tarafından istendiği gibi sona erdi. Bu hadisenin yeni ciddi huzursuzluklara sebep olacağının pekâlâ farkında olunmasına rağmen, en azından İstanbul'da bu haber yalnızca Bâbıâli üzerinde değil, Cezzar Ahmed Paşa yüzünden Suriye'deki ticaretleri önemli bir zarara uğramış olan İstanbul'da yerleşik Fransız tüccarlar üzerinde de olumlu bir etki bıraktı[5]. Cezzar Ahmed Paşa'nın kethüdası İsmail Paşa, hiç kimseye sormadan kendini Akkâ'nın geçici valisi ilân etmişti ve Bâbıâli'nin tayin ettiği Halep eski valisi İbrahim Paşa'yı tanımayarak kaleye girmesine izin vermezken, İbrahim Paşa'nın Şam'a gönderdiği kethüdası da oradaki halk tarafından kovuldu. Oysa artık Halep'te de halk İbrahim Paşa'yı istemiyordu. Böylece herkes tarafından terkedilmiş bir halde orada burada dolaşırken, oğlu Mehmed, Halep

3 Bu eserin VI. cildi. Cezzar Ahmed Paşa ve Bonapart arasında 9 Mart 1799'da yapılan ilginç yazışma, Prusya kralının Knobelsdorf'a gönderdiği 5 Mayıs 1799 tarihli mektupta verilmiştir.

4 Bielfeld'in 9 Kasım 1803 tarihli mektubu.

5 "Moniteur" Gazetesi, İstanbul'dan haberler altında Cezzar Ahmed Paşa'nın ölümünü 30 Mayıs'da şu sözlerle ilân ediyordu: "Cezzar Paşa'nın ölümü burada oldukça hoş duygular yaratmış görünüyor". Ayrıca İstanbul haberleri altında 10 Haziran 1804'de şöyle denmektedir: "Bu başkentin ticaret kuruluşları, paşanın acımasız bir tekel kurduğu Suriye ticaretinde yeni gelişmeler doğurması umuduyla, Cezzar Paşa'nın ölümünden memnunlar".

paşalığını ele geçirdi ve Bâbıâli, daha fazla huzursuzluk yaşanmasını önlemek için Cezzar Ahmed Paşa'nın hazinelerini teslim etmesi şartıyla Akkâ paşalığının İsmail Paşa'ya bırakılmasını öngören bir uzlaşmaya gitti.

İsmail Paşa bu şartı kabul etti ve böylece Kapudan [Abdülkadir] Paşa, yıl sona ermeden bu hazineyi almak üzere birkaç gemi ile Suriye'ye gönderildi. İster İsmail Paşa'nın hazineyi teslim ederken dürüst davranmaması, ister Cezzar Ahmed Paşa'nın hazinesinin abartılmış olması yüzünden, neticede el konulan mirasın tutarı padişahın beklentilerine hiç uymadı. Yalnızca 72 bin Venedik altını nakit ve toplamda yaklaşık 1,5 milyon akçe değerinde biraz pirinç ve kahveden oluşuyordu.

Oysa padişah, buradan elde edeceği gelirlerle aynı dönemde yeniçerilerin ulûfelerini ödemek için almak zorunda olduğu krediyi karşılayabileceğini düşündüğü için bundan pek hoşnut kalmamıştı. İlk düşüncesi, kapudan paşanın bu işte önemli bir yolsuzluk yaptığı oldu. Bu yüzden ani bir öfke krizi esnasında kapudan paşayı ölüme mahkûm etti. Yalnızca valide sultanın ve yandaşlarının ağırlıklı nüfûzu kapudan paşayı son anda kurtardı. Yalnızca azledilerek, Asya'ya sürgün edildi*.

Bu ceza muhakemesinin başka bir önemli sonucu da kapudan paşanın halefi olarak tayin edilen bostancıbaşıya** Bahriye Nezareti üzerinde yalnızca sınırlı bir nüfûzun tanınması idi. Aylık 500 kese maaş ile yalnızca donanmanın başkomutanı olacak, fakat bahriyenin asıl idaresi ve hazinesi bir defterdarın başkanlığındaki kurula emanet edilecekti. Bu kurul, bahriye hizmetinin bundan dolayı önemli ölçüde engelleneceği düşünüldüğü için, birçok kez eleştirildi.

Suriye'de şimdilik bu şekilde huzur yeniden sağlanmıştı. İsmail Paşa Akkâ paşalığına sahip olmaya devam ederken, İbrahim Paşa'ya sonunda Şam verildi ve oğlu Mehmed Halep'te kaldı[6].

Bu arada Arabistan'da Vehhabîlerin hareketleri çok daha ciddi boyutlar kazanmıştı. Diğer yerlerle meşgul olan Bâbıâli tarafından o zamana kadar önemsiz olduğu gerekçesiyle pek önemsenmemişti. Oysa 1804 ortalarında İstanbul'a İslâm'ın bu düşmanlarının, Basra yakınlarında başkenti Dir'iyye olan Necid'den

---

* Hanya muhafızlığına tayin edilmiştir (çn).

** Kastedilen Bostancıbaşı Hâfız İsmail Paşa'dır. 24 Ekim 1804'te tayin ve beş ay sonra azl ile sadarete getirilmiştir (çn).

6 Bu durumlar hakkında Bielfeld, 9 Temmuz, 9 Kasım ve 9 Aralık 1804 ile 26 Ocak 1805 tarihli mektuplarında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

yola çıkarak, bütün komşu Bedevî boylarını ve Hicaz'ın tamamını râm ettikten sonra, şimdi de iki kutsal şehir Mekke ve Medine'yi ele geçirdikleri, Basra ile Maskat'ı tehdit ettikleri haberleri ulaşınca, Divân-ı Hümâyûn'daki endişeler zirveye çıktı.

Padişah, sadrazama kendi hattıyla gönderdiği ateş püsküren bir yazıda, vezirlerinin bu şekilde ihanet etmelerinden ve İslâm'ın bu düşmanlarını yok etmek, en azından kutsal şehirler Mekke ile Medine'yi saldırılarından korumak için zamanında gerekli tedbirleri almamalarından ötürü ağır sitemlerde bulunuyordu. Şimdi kaybedilenleri geri almak ve Vehhabîleri mümkünse tamamen yok etmek için herşey yapılmalı idi. Padişah bu amaçla çok güvendiği ve Halep'te yaşayan bir paşayı, Mehmed Paşa'yı bizzat* Cidde valisi tayin ederek, Bağdat ve Kahire valilerine de birlikleri ile paşanın birliklerine katılmalarını emretti[7].

Kendilerini İslâm'ın asıl savunucuları olarak gören, din fanatizmini bir kez daha kılıçlarının keskinliği ile kabul ettirmeye çalışan ve zamanla bu kadar korkulan bir güç hâline gelen, İslâm'ın bu sözde düşmanları gerçekte kimlerdi?

Bize göre, Vehhabîlerin ortaya çıkışı, önceki yüzyılın ortalarından beri Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yerlerinde gün ışığına çıkan ve hepsi de İslâm dinini en saf hâliyle yeniden tesis etmeye yönelik ıslahat çabaları ile çok yakın ilişki içinde idi. Mesela bu açıdan bir inanç kahramanı olan ve yeri geldiğinde gördüğümüz gibi[8], dinî ve siyasî ıslahatçı kisvesi altında Osmanlı İmparatorluğu'nun en tehlikeli düşmanları Ruslar karşısında bir öncü savaşçı hâline gelen İmam Mansur'un prensipleri ve çabalarıyla Vehhâb'ın öğretilerini başlatıp yayan kişinin prensipleri ve çabaları arasında göze çarpan bir benzerliğin olduğunu düşünmekteyiz[9].

* Mısır defterdarlığından ayrılmış, bu vazife için paşalığa yükseltilen Mehmed Şerif olmalıdır (bk. *Cevdet Târihi*, VII, 200).

7 Bielfeld, 9 Temmuz 1804 tarihli mektubunda padişahın sadrazama yazdığı yazının suretini vermektedir. Padişah, sadrazama vezirlerinin kendisine "Müslüman olan bu düşmanları yok etmek için gerekli vasıtaları kullanmayı ihmal ederek ve en azından kutsal şehir Mekke ile Medine'yi saldırılarından uzak tutmayarak" ihanet ettiklerine dair sitemde bulunmaktadır.

8 Bu eserin VI. cildi.

9 Vehhabîlerin öğretisi ve tarihi hakkında en iyi bilgileri hâlâ J.B. Burckhardt, "*Bemerkungen über die Beduinen und Wahabi*" Weimar 1831 (Neue Bibliothek der wichtigsten Reisebeschreibungen, cilt 57) vermektedir. Tam gözardı edilmemesi gerekse de

Bu tarikatın asıl başı, Necid bölgesinde Dir'iyye Şehri'nden beş günlük mesafede küçük bir köyde yaşayan Beni Temîm boyuna mensup El-Vehhâb ailesinden âlim bir Arap'tı. Ailesinden dolayı [Muhammed bin] Abdülvehhâb olarak anılıyordu. İslâm dini üzerine yaptığı derin incelemelerin sonucu olarak, zamanla İslâm'ın mevcut şekliyle, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet dini olarak kabul edildiği hâliyle suistimallerden ötürü tamamen hurafeleştiği ve sahteleştiği, dolayısıyla da yalnızca sapkınlık olarak görülmesi gerektiği görüşüne vardı. Bu yüzen ıslahatçı olarak ortaya çıkarak, Peygamber'in öğretisini yeniden eski saflığına getirmek gibi bir görevi olduğuna inanıyordu.

Aslında icraatların adamı değildi ve öğretisi de bu yüzden ancak Dir'iyye Şeyhi Muhammed bin Suûd'u yerleştiği Dir'iyye'de öğretisi için kazanmayı başardığında siyasî bir önem kazanmıştı. İbni Suûd, Muhammed bin Abdülvehhâb'ın kızı ile evlenerek, daha yakın akrabalık ilişkileri kurdu ve davasını hemen dinî bir fanatiğin ateşli heyecanı ile benimsedi. Islahatlar, ikna gücüyle kabul ettirilemediği yerde, kılıc gücü ile kabul ettirilecek ve yayılacaktı.

Bu arada aslında yeni öğretiler geliştirilmedi. Yalnızca *Kur'ân*'a ve Hz. Muhammed'in hadislerine dayalı Sünni İslâm'ı yeniden kabul ettirmek, böylece İslâm'ı dogmalara ve başlangıçtaki saflığında mevcut geleneklere göre geri getirmek istiyorlardı. Öğretileri bu amaçla zamanla kısa ve öz olarak hazırlanan bir ilmihalle de yazıya dökülen resmî bir sisteme dönüştürüldü[10].

Aslında esas itibariyle üç temel prensibi, Allah'ın, *Kur'ân*'ın ve Peygamberi'nin kabul edilmesinden oluşan *Kur'ân*'ın hükümlerine kati olarak riayet edilmesinden başka bir şey değildi. Birinci hüküm, Allah'ın tek olduğunu kabul etmek ve İslâm'ın öngördüğü gibi, yani sadakatle bağlılık ve sadaka, yemin, fedakârlık, adanmışlık, korku, umut, sevgi, saygı, tevazu, Allah'tan yardım ve himaye dileyerek, yalnızca Allah'a dua etmekti. Dinin tanınmasından oluşan ikinci hüküm, İslâm'ın şartlarına, yani Allah'tan başka bir tanrının olmadığına ve [Hz.] Muhammed'in O'nun peygamberi olduğuna, namaz kılmaya, sadaka vermeye, Ramazan ayında oruç tutmaya ve hacca gitmeye dayanıyordu. Peygamber'in

---

"*Histoire des Wahabis depuis leur origine jusqu'à la fin de 1809 par L.A. (Coranzes)*", Paris 1810 daha az bir değere sahiptir. Bu yüzden bu hususta Niebuhr'un ve Volney'in seyahatnâmelerinde ve ayrıca Hammer, "*Fundgruben*", Bölüm I, s. 191 ve Bölüm II, s. 155'te J.L. Rousseau, "*Notice sur la secte des Wahabis*" başlıklı notlarda verilen az sayıda bilgiler tamamen gereksiz hâle gelmektedir.

10 Tercümesi Burckhardt, *aynı eser*, s. 585-590'da verilmektedir.

tanınmasından oluşan üçüncü hüküm ise müridleri olarak bütün ruhların ve fânilerin itaat etmek zorunda oldukları Hz. Muhammed'in Allah'ın temsilcisi olduğunun kabul edilmesine, ama kendisi de bir fâni olduğundan O'na tapılmaması gerektiğine dayanıyordu. İslâm ayrıca tek gerçek din ve Hz. Muhammed, Allah'ın tek ve son peygamberi kabul edilmeli idi.

Vehhabîler, bu prensiplere istinaden, Hz. Muhammed'e ve ardından gelen kutsal kişilere tapınmaya eşit bir şekilde hürmet gösterilmesini reddediyorlardı. Dolayısıyla onlara adanan bütün türbelere ve kubbelere resmen savaş ilân ettiler. Muzaffer silahlarının ulaştığı her yerde türbeleri yerle bir ediyorlardı. Medine'de Hz. Muhammed'in kabri üzerindeki muhteşem kubbe bile neredeyse bu fanatik öfkeye kurban gidecekti. Yalnızca vahşi Vehhabî kalabalıklarının gösterdikleri bütün çabalara rağmen hiçbir şey yapamadıkları olağanüstü sağlamlığı, kubbeyi kurtardı.

Gerek Vehhabîler gerekse İmam Mansur, öncelikle geleneklerde atalarından kalma saflığı yeniden tesis etmeye yönelmişlerdi. Bilhassa Mekke ve Medine hac kervanlarında görülen korkunç sapkınlıklar, kati olarak reddedilecek ve cezalandırılacaktı. Ayrıca giysilerdeki gösteriş ve herşeyden önce İslâm'ın birçok müfessiri tarafından sinir bozucu ve günah sayılan bir alışkanlık olan tütün içimi tamamen yasaklandı. Lâkin tütün yasağı, daha sonra tütünün halka açık yerlerde içilmesi ile sınırlanırken, isteyen herkes evinin içinde hiç rahatsız edilmeden tütün içebilirdi[11].

Buna karşın Muhammed bin Abdülvehhâb'ın müridlerinden gerçek müminlerin erdemlerine ulaşmaları, bilhassa sadaka vermeleri ve kâfirlere karşı cihad için daima hazır olmaları isteniyordu.

Bütün bunları yaparken, Abdülvehhâb'ın düşüncesi hiçbir şekilde dinî ıslahat düşünceleri aracılığıyla dünya üzerinde yeni bir ülke kurmaya kadar gitmemişti. Emir sıfatını almasına rağmen, Muhammed bin Suûd da bu hususta önemli bir başlangıç yapmadı. Ancak oğlu Abdülaziz bin Muhammed[*] daha sonra bu düşünceye daha da sarılarak, bu düşünceyi gerçekleştirmek için daha kararlı adımlar attı. Neticede haricî durumlardan dolayı da böyle bir adım at-

---

11 Burckhardt, *aynı eser*, s. 394 ve devamı ile s. 421 ve devamı. İmam Mansur da tütün içilmesini tamamen yasaklamıştı. Onun müridlerine aynı şekilde yasak olan kahveye Vehhabîlerde izin verilmişti, hatta muazzam miktarlarda içiliyordu.

* Zinkeisen sehven Abdülaziz bin Suûd demektedir (çn).

mak zorunda kalmıştı. Zira Necid'in neredeyse bütün Bedevî boylarını râm ettikten sonra ve şimdi de Mekke Şerifi Galib'in yargı yetkisine tâbi Hicaz'ı tehdit ederken, onun da gittikçe daha güçlü bir şekilde ilerleyen bu düşmana karşı kendini savunmayı ciddi olarak düşünmesi gayet doğaldı.

Böylece 1793'de iki taraf arasında resmen savaş çıkarken, Abdülaziz'in fanatik birlikleri, akınlarını Bağdat önlerine ve Basra yakınlarına kadar genişlettiler. Bâbıâli, o dönemde yardım çağrısında bulunan valilerini destekleyemediği için, bu savaşta çok önemli hadiseler meydana gelmedi. Ancak 1797'de Bağdat'tan Vehhabîlerin başkenti olarak Dir'iyye'ye karşı bir sefer düzenlendi ama [bu] hiçbir sonuç getirmedi. Zira birlikleriyle zorlu bir yürüyüşten ve Vehhabîler tarafından yiğitçe savunulan El-Ahsa Kalesi'ne yapılan başarısız bir saldırıdan sonra, Bağdat Valisi Süleyman Paşa, yalnızca altı günlük yürüyüş mesafesinde olan Dir'iyye'ye ulaşamadan, Abdülaziz ile altı yıllığına bir barış akdetti ve bu sayede, işgal ettiği topraklar Abdülaziz'e kaldı.

Oysa bu barış çok kısa sürdü. Abdülaziz bin Muhammed, 1801'de 12 bin adamı ile El-Hille Şehri'nden yalnızca 6 saat mesafede küçük ama çok zengin İmam Hüseyin (Kerbela) Şehri'ne saldırdı. Bu şehir, bütün Şiîler arasında kutsal sayılan bir mekândı, zira burada Peygamber'in torunlarından biri olan ve şehre ismini veren İmam Hüseyin'in türbesi de bulunuyordu. İran hükümdarları, Şah İsmail ile daha sonra bilhassa Şah Abbas ve Nadir Şah, bu kutsal kişinin türbesinin yakınlarına görkemli bir cami yaptırmışlar ve bu camiyi her türlü hazinelerle donatmışlardı. Her yıl 10 Muharrem'de İmam Hüseyin'in anısı bu camiye hacca gelinerek kutlanırdı.

Abdülaziz bin Muhammed'un saldırısını gerçekleştirmek için seçtiği gün işte o gündü. Halkın neredeyse tamamı İmam Hüseyin'in türbesinde toplanmışken, birlikleri ile savunması zayıf şehre girdi ve burada altı gün süren korkunç bir katliam gerçekleştirdi. 5 binin üzerinde insan insafsızca öldürüldü. Daha sonra kalabalık yığınlar hâlinde, yerle bir edilen ve 200 deve ile Dir'iyye'ye getirilen bütün hazineleri çalınan camiye yöneldi.

Bu cürüm karşısında duyulan dehşet, her yerde ve bilhassa Bağdat'ta muazzamdı. Yine de şehrin yakınlarda bulunan ve aynı zenginlikle donatılmış diğer kutsal mekânların hazinelerini güvence altına almaktan başka bir çare bulamamışlardı. Zira İran şahı Feth Ali Han, gerçek inancın bu düşmanlarına karşı savaşta Bâbıâli'nin ve valilerinin gösterdikleri ilgilisizlikten dolayı

ağır sitemlerde bulunmasına, hatta Bağdat valisinin en kısa zamanda yardım getirmemesi ve bu utancın öcünü almaması hâlinde silahlarına sarılma tehdidinde bulunmasına rağmen, durum boş vaatlerden ve başarısız hazırlıklardan ileri gitmedi[12].

Böylece Abdülaziz bin Muhammed, fetihlerini güneye doğru Hicaz'a kadar çok daha rahat genişletebildi ve burada bilhassa eserini taçlandırmak amacıyla iki kutsal şehri gözüne kestirdi. Abdülaziz ve Mekke şerifi [Galib] arasındaki düşmanlıklar o zamana kadar değişkenlik göstermişti. Oysa Vehhabîlerin her yerde önünü kestikleri hac kervanları, bilhassa Suriye'den ve Mısır'dan gelen kervanlar, kutsal şehirlere ulaşamadıkları için bu mesele çok da ciddi bir karakter almaya başladı.

1802 başlarında Abdülaziz, en büyük oğlu Suûd bin Abdülaziz'in emrinde doğrudan Mekke'ye saldırmak üzere, sözde 100 bin kişiden oluşan bir ordu topladı. Hicaz'ın cenneti ve Mekke halkının yalnızca 12 saat uzaklıktaki sayfiyesi olan olağanüstü güzellikte bir konuma sahip Taif Şehri, ilk hücumda ele geçirildi ve İmam Hüseyin (Kerbela) Şehri ile aynı korkunç akıbeti paylaştı. Mekke Emiri Şerif Galib, kopan fırtınayı engellemeye çalıştı ama nafile. Şehirden yalnızca 1,5 saat uzaklıkta ağır kayıplarla geri püskürtülerek, şehirde daha uzun süre kararlı bir direniş gösterdi. Ancak iki ay süren bir kuşatmadan sonra şehrin sıkıntısı son raddeye ulaştığında, Şerif Galib ailesi ile ve eşyalarının en iyi kısmı ile buradan ayrıldı ve Cidde'ye sığındı.

Bunun üzerine Suûd bin Abdülaziz, 1803 Mayıs'ında, geride kalan halkın en soyluları ile Vehhabîlerin merhametine sığınarak yaptıkları bir teslimiyet anlaşması sayesinde bu kutsal şehri ele geçirdi. Lâkin burada hiçbir cürümde bulunulmadı. Aksine Suûd bin Abdülaziz, çok sıkı bir disiplin uyguladı ve yalnızca halkın kendi öğretisini kabul etmesini istedi. Yalnızca direniş gösteren kadı ve 20 şeyh, bu direnişlerinden dolayı şehid edildiler. Ayrıca tütün içmek ve pahalı elbiseler giymek burada da yasaklandı. Yığınlarca İran piposu Suûd bin Abdülaziz'in karargâhında ateşe verildi. Bu arada namaz saatlerine riayet edilmesine kati surette dikkat edildi ve –en önemlisi– padişah adına camilerde okunan Cuma hutbesi tamamen kaldırıldı.

Suûd bin Abdülaziz, ardından Şerif Galib'in kardeşi Abdulmuîn'i Mekke emiri tayin ettikten ve koruması için 400 kişiden oluşan küçük bir muhafız

12 Burckhardt, *aynı eser*, s. 452 ve devamı ile "*Histoire des Wahabis*", s. 25 ve devamı.

kıtasını ardında bıraktıktan sonra, hemen Şerif Galib'in sağlam bir konuma geçtiği Cidde'ye yöneldi. Bu iyi savunulan şehrin güçlü surları, Vehhabîlerin hiddetini kırdı. Suûd bin Abdülaziz, yalnızca 11 gün süren bir kuşatmanın ardından, aralarında vebanın da kol gezdiği birlikleriyle, kimilerinin iddiasına göre Şerif Galib'den de 50 bin İspanyol taleri rüşvet aldıktan sonra geri çekilmek zorunda kaldı. Lâkin kesin olarak bilinen şu ki, çok geçmeden 1803 Temmuz'unda, Şerif Galib'le kendisine biat etmesi ve öğretisini kabul etmesi şartıyla Mekke'ye geri dönmesine ve yönetimi yeniden ele almasına izin verdiği bir uzlaşmaya gitti. Şerif Galib'e bunun dışında da büyük tavizlerde bulundu. Yalnızca sahip olduğu şehirleri ve gelirleri elinde tutmakla kalmayıp, birkaç Bedevî boyu üzerindeki hükümranlığını sürdürdü ve haraçtan tam muafiyete sahip oldu; karşılığında yalnızca Vehhabîleri Cidde'deki gümrük vergilerinden muaf tutmayı kabul etti[13].

Mekke düştükten sonra, Medine'nin tutunması da mümkün değildi. Zira Vehhabîler, Yenbu Şehri'ni de ele geçirdikten sonra, Medine'nin ikmalini tamamen kesmişlerdi ve genel olarak görülen sıkıntıyı daha da katmerleştirmek üzere, Medine Şehri'nin en itibarlı sakinlerinden biri olan Hasan El-Kalaycı, türbeleri talan etmeye kadar götürdüğü zorbaca bir güç kullanmaya başlamıştı. Lâkin sıkıntılar sona ermeyince, 1804'de şehri teslim etti.

Medine bunun üzerine Mekke'den daha ağır bir akıbete uğradı. Burada yalnızca Vehhabî öğretisinin hükümlerine riayeti son derece katı bir şekilde takip etmekle kalmayıp, Suûd bin Abdülaziz şehre ağır bir haraç da uyguladı ve Peygamber'in türbesinde duran bütün hazineleri çaldı. Ayrıca hac kervanlarının tamamen durdurulması ile şehrin ana gelir kaynağı da kesilmiş oldu.

Hiç şüphesiz iki kutsal şehrin düşmesi, Vehhabîlerin davası için maddî olmaktan ziyade manevî bir kazançtı. Zira müminlerin çoğu için eserlerinin Allah katında hoş karşılandığına dair kesin bir işaretti ki, bu inanç, babasının 1803 Kasım'ında öldürülmesinden sonra, genel olarak Vehhabîlerin başı kabul edilen Suûd bin Abdülaziz'in gücünü ve itibarını arttırmaya yarıyordu. Aynı zamanda Vehhabîlerin başka bir lideri olan Asir Şerifi Ebu Muhtar, güneyde Yemen'in tamamını ele geçirdiğinden, Vehhabîlerin gücünü zirveye taşıyan Suûd bin Abdülaziz'in hükümdarlığı artık neredeyse Arabistan'ın tamamını

---

13 Burckhardt, *aynı eser*, s. 457 ve devamı. "*Histoire des Wahabis*", s. 30'da bu durumlar tam doğru verilmemiştir.

kapsıyordu. Yalnızca en ulaşılmaz dağlarda yaşayan Bedevîler, hükümranlığını kabul etmediler.

Yine de bu hükümdarlığı kayıtsız şartsız mutlak bir yönetim olarak görmemek gerekir. Vehhabîler tarafından yeni kurulan devlet, aslında Bedevî devletinin, yönetimi Suûd ailesinden birinin miras olarak devraldığı hükümdarının aynı zamanda hem dünyevî hem de ruhanî lider olmasını öngören sistemi üzerine kurulmuş bir teokrasi idi. Dolayısıyla hükümdar yalnızca bir nevi aristokrasiyi oluşturan, ama siyasî meselelerinin yönetiminde liderlerine uymalarının dışında kendi çevrelerinde hiçbir şeyle sınırlanmayan bir bağımsızlığa sahip olan ve Bedevîler arasında ezelden beri bir devlet kuralı olduğu üzere hâlâ bireyin ve her bir boyun özgürlüğüne saygı gösteren diğer Bedevî boylarının başında bulunuyordu.

Dolayısıyla bu yeni topluluğun bağları oldukça gevşekti ve bu durum daha sonra bu kadar hızlı bir şekilde çözülmesini de açıklıyordu. Aslında yalnızca saflığı yeniden tesis edilen *Kur'ân*'daki hükümlere riayet etmeye ve liderlerine haraç ödeyip kâfirlere karşı cihada asker gönderme yükümlülüğüne dayanıyordu.

Maddî açıdan bakıldığında, Vehhabîlerin ülkesi yedi vilayete ayrılıyordu: El-Ahsa, başkenti Dir'iyye ile El-Ared, El-Kasim, Cebel-i Şammar, kutsal şehirler Mekke ve Medine ile Haremeyn, Hicaz ve Yemen. Her birinin başında hükümdarları tarafından tayin edilen bir vali (emirü'l-ümera) ve hukuk işleri için bir kadı bulunuyordu. Birincisinin yetkileri, oldukça kısıtlı idi. Yalnızca kadının aldığı kararların icrasından, vergilerin tahsilinden ve çeşitli boyların cihad için göndermesi gereken askerlerden sorumlu idi.

Savaş zamanlarında emirü'l-umera, altlarında daha küçük şeyhlerin bulunduğu kıdemli Bedevî şeyhleri ile birlikte, barış zamanlarında yalnızca başkent Dir'iyye'de ikamet eden ve çoğunlukla kendi ailesine mensup ulemaya akıl danışan hükümdarın danışma kurulunu oluşturuyordu. Dinî vecibelerin yerine getirilmesi her yerde yakından takip ediliyordu. Komşu boylar ve aileler arasındaki anlaşmazlıklar, artık hiçbir yerde silahlarla değil, yargı kararları ile çözülecekti. Yine de bu esnada eski geleneklerin uygulanmasına ağır cezalar getirilmesine rağmen, anlaşmazlıkların çözümünde eski geleneklerin gücünü yok etmek mümkün olmuyordu. Bilhassa Vehhabî öğretisine mensup olmayan herkesin dahil edildiği sapkınlarla ilişkiler en ağır şekilde cezalandırılıyordu. Aynı

şekilde dinî vecibelerin, bilhassa namazın ihmal edilmesi, örneğin en büyük utançlardan biri olan sakalın kesilmesi gibi en ağır cezalarla cezalandırılıyordu.

Suûd bin Abdülaziz'in en büyük hizmetlerinden biri, ülkeyi yavaş yavaş eşkiyalardan temizlemesi oldu. Burada da yine amansız bir katılıkla hareket etti ve bu yüzden tabii ki birçok düşman edindi. Bu da bir müstebit olmamasına rağmen, daima kendi yaşamı için endişelenmesi ve en yakınındakilere karşı şüphesini, elbiselerinin altında sürekli olarak delinmesi imkânsız çelik bir gömlek taşıyacak, etrafında sürekli küçük bir muhafız kıtası bulunduracak, hatta camide halk ile birlikte kılınan Cuma namazına bile asla yanında muhafız kıtası olmadan gelmeye cesaret edemeyecek kadar ileri götürmesi için bir sebep daha oldu.

Bunun dışında davranışları kıskançlığa veya hasetliğe sebep olmaya uygun değildi, zira yalnızca adaletli davranmaya değil, yaşam tarzında da büyük bir sadeliğe özen gösteriyordu. Yalnızca atları konusunda ölçüsüz bir lükse kaçıyordu. Kısmen muazzam değerlerde en soylularından 2 bin aygır ve kısrağa sahipti. Çok büyük bir misafirperverdi. Dir'iyye'deki sarayında her gün hizmetlileri ile birlikte 400-500 kişi besleniyordu.

Yıllık geliri 1-2 milyon İspanyol taleri civarında tahmin ediliyordu. Bu kısmen pencikten, kısmen haraçlardan veya sadakalardan, kısmen de cezalardan ve bilhassa geniş topraklarının gelirlerinden oluşuyordu. Her yerde vergilerin yasal sınırları dahilinde tahsili yakından takip edilmesine rağmen, hiçbir yerde vergi tahsilatı sırasında baskı veya şahsî mallara haksız müdahaleler yapılmıyordu. Vergiler ya devlet hazinesine (beytülmal) ya da hükümdarın kimi zaman cimriliğe varan tasarruflar karşısında zamanla önemli bir miktara ulaşan şahsî hazinesine akıyordu.

Suûd bin Abdülaziz'in yalnızca yaklaşık 300 kişilik muhafız kıtasının yanında daimî bir ordu mevcut olmamasına ve savaş zamanlarında her bir şeyhin kendi birliklerinin masraflarını üstlenmek zorunda olmasına rağmen, beytülmalın en büyük bölümü, ordunun masrafları ve savaş giderleri için kullanılıyordu. Tabii ki bu yük, sonunda yine her bir bireye yansıyordu, zira herkes 18 yaşından 60 yaşına kadar askerlik yapmak ve seferde olduğu sürece kendi geçimini kendisi sağlamak zorunda idi. Buna karşın, örneğin Suriye ve Mezopotamya seferlerinde olduğu gibi, yalnızca talanlara yönelik seferlerde değeri oldukça yüksek olan ganimetlerden yasal payını alıyordu. Aynı şekilde herkes

mümkün olduğunca şahsî askerlik hizmetinden kaçınmaya çalışıyordu ve bu da bir vekil göndermek suretiyle mümkün olabiliyordu.

Tabii ki böylesine geniş kapsamlı bir askerî kuvvet ile birçok şey yapılabilirdi. Üstelik bu askerî kuvvete din fanatizminin yanısıra bir de maharetli ve çoğu kez başarılı bir savaş yönetimi ekleniyordu. Vehhabîler bu yüzden girdikleri her yerde korku salıyorlardı. Yine de Suûd bin Abdülaziz, yönetiminin ilk yıllarında hükümdarlığını Arabistan sınırları dışına taşımak için çok az şey yaptı. Zira görünen o ki, çeşitli boylar ve eyaletler arasındaki husumetlerin ve çöküşün göstergelerinin eksik olmadığı ülkenin içinde bu hükümdarlığı muhafaza etmek ve pekiştirmekle yeterince meşguldü. Seferler bu yüzden gelecek dört yılda Suriye ve Mezopotamya'ya yapılan, ama çok da başarılı geçmeyen akınlarla sınırlı kaldı.

Diğer taraftan, padişah bilhassa kendi adına okunan hutbelerin kaldırılmasından dolayı şahsen son derece öfkeli olmasına rağmen, Bâbıâli, ileride göreceğimiz gibi, başkentte ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarında korkunç sarsıntıların ülkeyi neredeyse uçurumun dibine kadar getirdiği bir dönemde, Vehhabîlerin ilerleyişini durdurmak ve Arabistan'da hükümranlığını yeniden tesis etmek için neredeyse hiçbir şey yapmıyordu. Yalnızca Bağdat valisi ve Şam Valisi [Genç] Yusuf Paşa Vehhabîleri durdurmak ve bilhassa hâlâ takip altında olan hac kervanlarının Mekke'ye girmelerini silah zoruyla sağlamak için bazı zayıf ama başarısız teşebbüslerde bulundular.

Vehhabîlerin gücüne o dönemde vurulan en ağır darbe, 1809'da Bombay'daki İngilizlerin İran Körfezi'nde tahkim edilmiş Re'su'l-Hayme Limanı'nı tahrip etmeleri ve böylece Arap korsanlarının buradaki sularda İngiliz ticaretine karşı yaptıkları cürümlerin intikamını almaları oldu. Ancak 1810'da Suûd bin Abdülaziz Suriye'ye bir akın düzenledikten ve bilhassa Şam dolaylarını korkunç bir şekilde talan ettikten sonra, İstanbul'da Arabistan'ın nihayet Vehhabîlerin yönetiminden kurtarılması ciddi olarak düşünülmeye başlandı. Arabistan'ın râm edilmesi bu defa Mısır'dan başlatılacaktı. Mehmed Ali Paşa, Cidde ve Yenbu limanları aracılığıyla onlarla çok verimli bir ticarî ilişki içinde olduğu için, bugüne kadar Vehhabîlere karşı çok fazla mücadele etmemişti. İlerleyen bölümlerde, sonunda Vehhabîlerin temelden sarsılmaya başlamış ülkesini tamamen yok etmenin nasıl yine Mehmed Ali Paşa'ya kaldığını göreceğiz[14].

14 Burckhardt, *aynı eser*, s. 468-477.

Bâbıâli, bu arada tıpkı Vehhabîlerin güçlerinin tesisine ve pekiştirilmesine karşı ilgisiz kaldığı gibi, aynı dönemde Rusların İran ve Kafkasya'daki saldırıları, burada da menfaatlerini korumasını kaçınılmaz hâle getirmesine rağmen bu bölgelerde cereyan eden anlaşmazlıklarla da fazla ilgilenmemişti. 1779'da Zend Kerim Han'ın ölmesinden sonra tahtta hak iddia edenler arasında hükümdarlık için çıkan kanlı çatışmalar aralıksız olarak devam ettiği ve ülkenin güçleri bu yönde savaşın yeniden başlayacağından endişelenmeyi gerektirmeyecek kadar zayıfladığı sürece, Bâbıâli İran'ın iç meselelerine karışmak ve bu tarafta tetikte olmak için bir sebep görmemişti.

Silahlarının talihi açık olan ve ardı ardına ülkenin en azından kısmen yönetimini devralan küçük zorbalardan hiçbirini İran'ın meşru hanı veya şahı kabul etmeyerek pasif kalmıştı. Lâkin Kerim Han'ın ölümünden sonra yönetimi ilk eline geçiren Zeki Han'dan, 1794'de Ağa Mehmed Han'ın emri üzerine idam edilen Lütf Ali Han'a kadar hepsi öldükten ya da çoğunlukla öldürüldükten ve Ağa Mehmed Han artık İran'ın tamamında hüküm sürmeye başladıktan sonra, Bâbıâli de bu komşu ülkedeki anlaşmazlıklara karışmaktan kaçınamazdı[15].

Ağa Mehmed Han, kısmen İran şahı olarak tanınmasını sağlamak kısmen Rusların Gürcistan'da ilerleyişlerine karşı ittifak talebinde bulunmak amacıyla 1796'da İstanbul'da resmî bir elçi heyeti gönderdi. Heyet, 1 Ocak 1797'de İstanbul'a ulaştı ama soğuk karşılandı ve hiçbir şey başaramadı. Osmanlı payitahtına girmelerine izin verilmeyerek, kendilerine verilecek cevabı beklemek üzere, Boğaz'da Ortaköy'de bir misafirhaneye yerleştirildiler.

Cevap, kısa sürede verildi ve Bâbıâli'nin Ağa Mehmed Han'ı İran'ın meşru hükümdarı kabul etmediği ve herhangi bir şekilde bu ülkenin iç meselelerine karışmayı uygun görmediği yönünde idi. Dolayısıyla elçiler de burada kısa bir süre kaldıktan sonra, hiçbir şey başaramadan İran'a geri döndüler[16].

Bu durumda İran ile ilişkilerin kopması artık kaçınılmazdı. Ayrıca Gürcistan'daki durumlar da öyle tehditkâr bir hâl almıştı ki aslında Bâbıâli, yeniden dikkatini buraya vermek zorundaydı. Oysa öncelikle 1792 tarihli Yaş

15 İran'ın o dönemlerdeki uğursuz tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler, Olivier, *Voyage*, T. III, s. 240-403'te verilmiştir.

16 Bielfeld'in 10 ve 25 Ocak ile 25 Nisan 1797 tarihli mektupları. 25 Nisan tarihli mektubunda şöyle denmektedir: "Mehmed Han'ın ajanları, İran'ın işlerine karışmayacak olan Bâbıâli'nin sadece dostluğunu istemek için buradalar".

Antlaşması'nın 5. maddesinde Tiflis veya Kartalinya çarına tâbi olan ülkeleri ve halkları hiçbir şekilde rahatsız etmemeyi taahhüt ettiği için eli kolu bağlanmıştı[17]. Ayrıca önceki bölümlerde belirtilen sebeplerden dolayı, Rusya'ya karşı esirgeyici ve ihtiyatlı davranması gerekiyordu. Böylece ne yazık ki Gürcistan'da son yıllarda olanlara ve olacaklara göz yummuştu.

1783 Temmuz'unda akdedilen bir antlaşma ile Gürcistan Prensi II. Erekle, yeri geldiğinde gördüğümüz gibi, kendini tamamen Çariçe II. Katerina'nın hükümranlığına teslim ve böylece aynı zamanda hem kendisi hem de haleferi adına İran'a veya başka bir devlete tâbiyetten tamamen feragat etmişti[18]. Çariçe, karşılığında mevcut ve gelecekteki bütün topraklarını garanti etmişti. Tahtı tevarüs eden Gürcistan prensi, tahta çıkmadan önce St. Petersburg'dan onay ve beratıyla birlikte Rus flaması ile süslenmiş bayrağı, onur kılıcını, hükümdar asasını, kakum kürkünü almak ve nezdinde onaylı Rus elçisinin huzurunda bağlılık yemini etmek zorunda idi. Rus elçisinin ve sınır komutanı Rus generalin haberi olmadan komşu hükümdarlarla ne mektuplaşacak ne de elçilik heyetleri aracılığıyla irtibat kuracaktı ve böyle bir irtibata izin verildiği takdirde, vereceği cevap bu iki Rus temsilcinin tavsiyelerine uygun olmak zorunda idi.

Çariçe ayrıca Gürcistan prensinin bütün düşmanlarını kendi düşmanları kabul etmeyi ve bu yüzden onu Bâbıâli veya başka bir devlet ile yapacağı barışa dahil etmeyi vadetti[19]. Ülkenin iç idaresine ve vergilerin tahsiline hiçbir şekilde müdahalede bulunmayacaktı. Karşılığında Gürcistan prensi, çariçeye askerî birlikler tahsis etmek ve hizmetindekilerin terfilerinde bilhassa Rusya'ya büyük hizmetler verenleri gözönünde bulundurmayı taahhüt ediyordu. Zira Kartli-Kakheti'nin (Doğu Gürcistan) güvenliği ve refahı bu ülkeye bağlı idi (7.

17 Yaş Barış Antlaşması'nın 5. maddesi şöyle idi: "Bâbıâli, Akhaltzike veya Alıska paşasına, sınır komutanına, açık ya da gizli, hangi bahaneyle olursa olsun, Tiflis çarı ve Kartalinya'nın egemenliğindeki ülke ve halkı rahatsız etmeyi yasaklamayı vadeder ve onlarla iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerini asla kopartmamalarını emreder".

18 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi. Antlaşmanın tamamı Olivier, *aynı eser*, III, 405 ve devamında verilmiştir.

19 6. maddesi şöyledir: "Majesteleri kendisi ve halefleri adına üstte adı geçen krallık halklarını Rusya İmparatorluğu'na sıkıca bağlı olarak kabul edecek ve onların düşmanlarını kendi [düşmanları] sayacaktır; bundan dolayı adı geçen halklar tamamen barış içinde olacaklar, Osmanlı hükümeti veya başka hangi güç olursa olsun onunla anlaşma yapabileceklerdir".

madde). Gürcistan'da yaşayan soylular, Rusya'nın her yerinde Rus soyluları ile aynı imtiyazlara sahip olacaklardı ve halkın kalan kısmı da hiçbir engelle karşılaşmadan Rusya'ya yerleşebilecekti. Ayrıca Rusya'da ticaret serbestisine ve Rus tebaasına tanınan diğer imtiyazlara sahip olacaklar, karşılığında Ruslara da Gürcistan'da aynı imtiyazlar tanınacaktı.

Tabii ki bu antlaşmaya göre Gürcistan'ın İran'a tâbiyeti söz konusu bile olamazdı. Lâkin Ağa Mehmed Han gücünü biraz pekiştirdikten sonra, derhal Gürcistan'ın yeniden İran'ın hükümranlığına girmesini ve her zamanki gibi haraç ödemesini talep etti. Zira bu ülkenin içerideki huzursuzluklar sırasında kendisinden ayrılmasını kabul edemezdi. Bu yüzden Prens Erekle derhal vasalı olarak her zamanki hediyeler ile sadakat yemini etmek ve beratını almak üzere hanın karargâhına gelmeli idi.

Erekle ise Rusya'nın kendisini destekleyeceği umuduyla önce birçok kaçamak cevaplarla zaman kazanmaya çalıştı, fakat daha sonra yeniden baskı yapılınca, Rus Çariçesi II. Katerina'dan başka bir hükümdarı kabul edemeyeceğini açıklayarak doğrudan kendisine yapılan talebe riayet etmeyi reddetti. Bunun üzerine Ağa Mehmed Han, Gürcistan'ı silah zoruyla tekrar kendisine tâbi etmeye karar verdi.

1794 başlarında bu amaçla Tahran yakınlarında, 1795 Nisan'ında sayısı 80 bin kişiye kadar çıkan bir ordu topladı. Bu ordunun başına geçip Nisan ayı içinde Kazvin'den yola çıkarak, yol üstünde İran'a sırt çeviren bütün Tatar boylarını râm etti ve Erekle'nin oğlunun emrindeki Gürcüleri Erivan'da tamamen mağlup ettikten ve şehri tam bir abluka altına aldıktan sonra doğrudan Tiflis'e saldırdı.

Burada yalnızca az sayıda bir muhafız kıtası bırakmış olan Erekle, kendini savunmak için bir teşebbüste bile bulunmayıp, aksine İranlıların yaklaştığını haber alır almaz, hazineleri ve şehrin en soylu sakinleri ile birlikte acilen Kakheti'ye çekildi. Böylece Ağa Mehmed Han, Ekim ayında savunmasız şehri hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirdi; geride kalan şehir sakinlerini öldürttü ya da köle olarak esir aldırdı; şehri talan edip, evleri ateşe verdikten ve kaleyi yerle bir ettikten sonra Tahran'a geri döndü. Erivan ve henüz râm edilememiş diğer şehirlerle boylar bunun üzerine gönüllü olarak teslim oldular. Prens Erekle'nin oğlu Aleksander'e, önce kendisi ve babası adına Ağa Mehmed Han'ı meşru hükümranı olarak tanınmayı, sadakat yemini etmeyi ve eski

zamanlarda ödediği haracı ödemeyi taahhüt ettikten sonra, Gürcistan'a geri dönme izni verildi[20].

Tabii ki Prens Erekle baştan beri Ruslardan yardım olacağını hesap etmişti. Lâkin Kafkasya'daki kolordunun başında bulunan General Gudoviç, tehlikenin bu kadar yakın olduğunu düşünmemiş, bu yüzden Tiflis'in alındığı ve tahrip edildiği haberi St. Petersburg'a vardığında henüz hiçbir şey yapmamıştı. Buna son derece öfkelenen çariçe, hemen General Savelief emrinde küçük bir askerî birliği sınırdan geçirtti ve Derbent'e saldırttı. Oysa Derbent İranlılar tarafından o kadar iyi savunuluyordu ki, Ruslar kış ayları boyunca basit bir kuşatma ile yetinmek zorunda kaldılar.

Aynı zamanda General Valerian Subov'a Kafkasya'da kullanılabilir bütün birlikleri yanına alarak ilkbaharda bu yöndeki harekâtları genişletme emri verildi. Subov, 35 bin kişinin başında 1796 Nisan'ında Terek Nehri'ni aştı; ardı ardına Derbent ve Bakü'yü, sıcaklar geçtikten sonra Şemahi ve Gence'yi ele geçirdi. Tam Tiflis'e saldırmak üzere idi ki, Aralık ayında Çariçe II. Katerina'nın ölüm haberini ve aynı zamanda geri çekilme emrini aldı[21].

Bu arada Horasan'da rakibi olan Şahruh Mirza Han'ı kendine tâbi etmekle meşgul olan Ağa Mehmed Han, o zamana kadar Derbent ve Bakü'yü işgal etmiş, ancak Gence ve Şemahi'yi tekrar boşaltıp Tiflis'te yalnızca küçük bir birlik bırakmış olan Rusların ilerleyişlerini engellemek için hiçbir şey yapmamıştı. Lâkin Eylül ayında Tahran'a geri döndükten sonra, hemen silahlarını Ruslara yöneltmek için gerekli düzenlemeleri yaptı. Ne tuhaftır ki, hariçten kışkırtmalar da eksik değildi.

O dönemlerde Şark'ı gezen ve o tarihlerde Tahran'da bulunan iki Fransız doğa araştırmacısı Olivier ile Bruguière'nin aynı zamanda direktuvarın gizli siyasî ajan rolünü de oynadıkları ve Ağa Mehmed Han'la veziri Hacı İbrahim'e götürülmek üzere, Rusya'ya karşı silahlarına sarılmasını talep eden direktuvarın yazılarıyla donatıldıkları ilginç ama bugüne kadar çok az bilinen bir gerçektir[22].

20 Olivier, *aynı eser*, III, 408-412. Bielfeld'in 25 Mart, 9 Nisan ve 10 Temmuz 1796 tarihli mektupları.

21 Olivier, *aynı eser*, III, 412-414; Bielfeld'in 10 Aralık 1796 tarihli mektubu.

22 Olivier, seyahatnâmesinde tabii ki bu husustan hiç bahsetmemektedir. Bu siyasî entrika hakkında en ayrıntılı bilgileri Bielfeld'in 10 Haziran 1797 tarihli mektubu vermektedir.

Böylece Ağa Mehmed Han, 1797 Mart'ında Tiflis'i, Derbent'i ve Bakü'yü tekrar geri almak için Tahran'dan yola çıktı. 30 bin kişilik bir birlik doğrudan Tiflis'e saldırırken, Ağa Mehmed Han 60 bin kişinin başında Ruslara Şirvan'da saldıracaktı. Tam Berda'da Kura Nehri'ni geçmeye yeltenmişti ki, 14 Mayıs'ta çadırında, hanın emri üzerine idam edilen kardeşinin intikamını almak isteyen bir fanatik tarafından öldürüldü. Bunun en yakın sonucu, İran ordusunun tamamen dağılması ve ülkenin içinde taht üzerinde hak iddia eden dört kişi arasında savaşın yeniden başlaması oldu. Sonunda aralarından Ağa Mehmed Han'ın yeğeni, Şiraz Valisi Baba Han üstünlüğü kazandı ve İran'ın neredeyse tamamı tarafından tanınıp şah olarak Feth Ali Han adını aldı[23].

Öncelikle hükümdarlığını ülke içinde pekiştirmeye ne kadar özen göstermek zorunda kalıyorsa, Ruslar Kafkasya'daki fetihlerini o denli rahat genişletebiliyorlardı. Gürcistan'daki gruplar arasındaki husumetler de işlerine yarıyordu. Prens Erekle, hanedanının düşüşünden kısa bir süre sonra ölmüştü ve Rusların kararlı bir düşmanı olup ülkesini yeniden İran'a teslim etmiş olan oğlu Aleksander, yardımını alarak babasının ülkesini tekrar ele geçirmek üzere Lezgilerin hanı Ömer'in yanına kaçarken, XIII. Georgi Ruslar tarafından meşru Gürcü çarı tayin edilmiş ve tanınmıştı.

Ömer Han, Aleksander'i bütün askerî kuvvetleri ile desteklemeyi kabul edip 20 bin kişinin başına geçerek 1800 sonbaharında Gürcistan'a girerken, XIII. Georgi, generaller Guliakov ve Lazarev emrinde olup, Gürcülerle birlikte Jora Nehri kıyılarındaki Karaağaç'ta Lezgilerin karşısına çıkan Rusları yardıma çağırmıştı. Ölümcül bir muharebede Lezgiler burada tamamen mağlup edildiler. Ömer Han, adamlarından 1.500'ü ile birlikte muharebe alanında hayatını kaybetti ve Ruslar ülkenin efendileri olmaya devam ettiler.

Bu zaferden dolayı, zayıf XIII. Georgi de tamamen onlara teslim olmak zorunda kaldı. Bundan kısa bir süre sonra, sonu yaklaştığında, ülkesini 28 Aralık 1800 tarihli vasiyeti ile kendisi ve halefleri adına tamamen Rus Çarı I. Paul'a miras bırakmasına sebep olan veya bırakmaya zorlayan durumlar ya da entrikalar şimdilik karanlığa gömülüdür. Georgi'nin talihsiz eşi Prenses Maria'nın, General Lazarev'in kendisine o esnada yaşattığı utancın intikamını generali hemen oracıkta hançeriyle öldürerek aldıktan sonra, çocukları ile bir-

---

23 Olivier, *aynı eser*, III, 417-420; Bielfeld'in 25 Temmuz ve 10 Kasım 1797 tarihli mektupları.

likte zorla St. Petersburg'a götürülmesi, bu esnada zorlamanın, hatta şiddetin uygulandığının bir göstergesi idi. Burada daha uzun yıllar yaşadıktan sonra, sefalet içinde öldü[24].

Oysa Çar I. Paul (ölümü 24 Mart 1801), kendisine miras bırakılan Gürcistan tahtına kendisi çıkamadı. "Bu yükü" devralmak ancak Çar I. Aleksandr'e kısmet oldu. "Gürcistan tahtının yükünü", diye açıkladı 12 Eylül 1801'de Gürcülere gönderdiği bir manifestoda, "bencilce amaçlar için veya zaten devasa olan bir imparatorluğun sınırlarını daha da genişletmek için üzerimize almıyoruz. Yalnızca itibarımızın duygusu, onurumuz ve insanlığımız bize aranızdan gelen acı içindeki çağrılara direnmemek, aksine maruz kaldığınız acıları sizden uzaklaştırmak ve Gürcistan'da adaleti tarafsız olarak yürütebilecek, her bir bireyin canını ve malını koruyabilecek, herkesi kanunlara tâbi tutacak durumda güçlü bir yönetim tesis etmek gibi kutsal bir görev vermiştir"[25].

Gürcistan gerçekten de o dönemlerde her yönden gelen düşmanlarına, İranlılara, Türklere, Lezgilere ve karşısındaki daima savaşmaya hazır diğer Kafkas halklarına tek başına direnebilecek durumda değildi. Oysa Rusya'nın bir kez buraya yerleştikten sonra, buradan Kafkasya'daki hükümranlığını genişletmeye çalışması gayet doğaldı. General Knorring, Gürcistan'daki Rus idaresine sağlam bir temel temin etmek için ilk tedbirleri aldıktan sonra, kendisi de Gürcü asıllı olan Prens Tsitsanoff, Rusya'nın buradaki menfaatlerini gözetmekle görevlendirildi.

Zira bu arada Feth Ali Han da Ruslara karşı yeniden düşmanca bir tutum içine girmiş, onları Esterâbâd'dan kovmuş ve Reç'teki (Reşt?) fabrikalarını rahatsız etmişti. Oysa Prens Tsitsanoff, şimdilik ilerleyişlerini engelledi;

---

24 Bodenstedt, *Die Volker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen*, Berlin 1848, s. 278. Bodenstedt, Gürcistan prensesi ile ölümünden kısa bir süre önce tanışmıştır ve "özgürlüğünü ve tahtını çalanlara karşı nefretini de mezarına götürdüğüne" ikna olduğunu belirtmektedir. Yine de 1840'da Paris'te yayınlanan "*La Russie dans l'Asie mineure*" adlı eserinde, s. 90 ve devamında hadiseleri daha ziyade Rusların bakış açısı ile anlatan Fonton'un rakibi olarak ortaya çıktığı için, Bodenstedt'in Ruslara nefretinde belki biraz ileri gitmiş olabileceğini de burada gizleyemeyiz. Örneğin, halkının özgürlük kahramanı hâline getirmeye çalıştığı Prens Aleksander'in, Tiflis düştükten hemen sonra ülkesini yeniden İranlılara teslim ettiği ve kendisini onların haraç ödemeye tâbi vasalı ilân ettiği gibi bazı önemli hususlardan hiç bahsetmemektedir.

25 Fonton, *aynı eser*, s. 94.

Astrahan'dan Derbent ve Gilan'a girdi; 1803'de Gence Kalesi'ni hücumla alarak, onu Elizabetpol adı ile Gürcistan'a ilhak etti ve Derbent, Bakü ve Karabağ, vs. hanlarını Rusya'ya sadakat yemini etmeye zorladı.

Bu arada bu sadakatin sarsılmaz olduğunu düşünmek aptallık olurdu. Lâkin daha sonra zorla yapılan ve bize çok uzak olan bu karışıklıklara burada daha fazla eğilmeyeceğiz. Ne tuhaftır ki, Bâbıâli önceleri çok karşı çıkmasına rağmen, Rusya'nın bu şekilde Gürcistan'a yerleşmesine göz yumdu ve buna neredeyse hiç tepki vermedi. Zira o dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarında meydana gelen hareketler çok daha önemli ve öncelikli idi. Bu arada Kafkasya'da kaybettiklerini daha sonra geri almak için gerekli imkânlardan yoksun kaldığını, bize hadiselerin gidişatı gösterecektir[26].

2) Rumeli ve Bulgaristan'daki Eşkiyalar. Vidin Ayam Pazvandoğlu ve Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa. Boğdan ve Eflak'ın Sıkıntıları. Sırpların Millî Ayaklanması

Her büyük savaştan sonra, dağılan disiplinsiz birliklerin çete kurmaları ve eşkiya olarak ya tek başlarına eşkiyalık yapmaları ya da Bâbıâli'ye karşı isyan ve silahlı ayaklanma bayrağını çeken, hükmetme hırsı ile yanıp tutuşan cüretkâr liderlerin amaçlarına hizmet etmeleri, Osmanlı devlet mekanizmasının gittikçe tükenmeye başladığının en kesin göstergelerinden biri hâline gelmişti. Nasıl ki 17. yüzyılın başlarında Anadolu'nun tamamı Haçova Muharebesi'nin (1596) firarilerinin bu şekilde eşkiyalıklarına maruz kaldıysa[27], 1791 ve 1792 yıllarında akdedilen Ziştovi ve Yaş Barış antlaşmalarından beri dağlılar [dağlı eşkiyası], Rumeli'yle Bulgaristan için üstesinden gelinmesi zor bir bela olmuştu.

Dağlılar, kervanlara veya bireysel olarak seyahat eden savunmasız yolculara saldıran ve onları soyan adi yolkesenler değildiler. Aksine, genelde becerikli liderleri takip ve bunlara itaat eden teşkilatlanmış çetelerden oluşuyorlardı. Binlercesi aniden şehirlere ve köylere akın eder; girdikleri yeri kimi zaman ateşe verir; ele geçirilemeden insan, hayvan ve taşınabilir mallardan ele geçir-

26 Fonton, *aynı eser*, s. 94-98. Bielfeld'in 25 Mayıs 1803 tarihli mektubu. Bâbıâli'nin bu durumları dikkate almaya değer bulmadığı, Gürcistan'ın Ruslar tarafından resmen ele geçirilmesinden, elimizde mevcut elçilik mektuplarında hiç bahsedilmemesinden anlaşılmaktadır.

27 Karşılaştırma için bk. bu eserin III. Cildi.

dikleri ganimetlerle yine karargâh kurdukları Balkanların veya Bosna ve Arnavutluk dağlarının en ücra ve ulaşılmaz yerlerine çekilirlerdi. Edirne ve İstanbul önlerine kadar her yerde korku ve dehşet salıyorlardı. Bu yüzden Divân-ı Hümâyûn bile onların gücü karşısında titriyordu.

Bâbıâli, onları ele geçirmeye çalışıyordu ama nafile. Üstelik üzerlerine gönderilen ve genelde hallerinden memnun olmayan veya tembel yeniçerilerden oluşan birlikler de meseleye çok ilgisiz yaklaşıyorlar, hatta kimi zaman eşkiyalarla işbirliği içine giriyorlardı. Bu da tabii ki bu eşkiyaların gururunu, gücünü ve cüretkârlığını arttırıyordu. Kendileri de artık siyasî bir rol oynamak istediler ve ezilen halkın koruyucularıymış gibi davranmaya başladılar.

Bu amaçla örneğin 1796'da padişahın sâdık kulları olduklarını ve kendileri yalnızca onun şanını düşünürlerken, aslında düşmanı olan vezirlerin, bilhassa yeni ağır vergiler aracılığıyla müminlerin kalplerini soğutmaya çalışarak, şanını her şekilde küçültmeye çalıştıklarını açıkladıkları resmî bir beyannâme yayınladılar. Çabalarının tek amacı, bu vergilerin kaldırılmasını sağlamaktı. Aynı zamanda hâkimiyetleri altındaki bütün bölgelerin halkına, mîrî hazineye yalnızca eski vergileri ödemelerini emrettiler; buna riayet etmeyen her yer, kılıçla ve ateşle tahrip edilme tehlikesini göze almalı idi[28].

Tabii ki Divân-ı Hümâyûn bu gibi telkinlere hiç kulak asmıyordu. Aynı yıl içinde Mehmed Hakkı Paşa geniş yetkilerle ve eşkiyaları tamamen yok etmek için mümkün olduğunca çok birlikler toplama emri ile Rumeli'ye gönderildi. Lâkin görünen o ki çok az şey yapabilmiş, hatta hiçbir şey başaramamıştı.

Ancak ertesi yıl, Rumeli beylerbeyi tayin edilen, 14 bin askeri ile Anadolu'dan buraya çekilen ve padişaha şahsen kendi başı üzerine bu eşkiyalıkları ebedi-

---

28 Knobelsdorf, 1 Nisan 1797 tarihli mektubunda bu beyannâmenin iyi bir özetini vermektedir. Bu eşkiyalıklardan ayrıca Wilkinson, "*Tableau de la Moldavie et de la Valachie*" çevirisinin eki, Paris 1824, s. 321'de verilen Çelebi Efendi, "*Explication de l'instutiton du Nizam-y-Gedid, ou Nizan-Dgedid, et remarques curieuses à cet égard* [Wilkinson'un yazarını Çelebi Mustafa Reşid Efendi olarak gösterdiği ve ileride de bu şekilde zikredilecek olan bu eser, "Sekbanbaşı Risalesi" olarak bilinen metindir. Bu risale müverrih Ahmed Vâsıf Efendi tarafından kaleme alınmıştır, çn]" ve Juchereau de Saint-Denys, "*Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*", Paris 1819, II, 23 bahsetmektedir. Bu yazarın daha sonra 1807 ve 1808 yıllarında mevcut durumlar ve meydana gelen ayaklanmalarla ilgili daha büyük eseri "*Histoire de l'Empire Ottoman depuis 1792*", Paris 1844, II, 101-269, birinci eserin yalnızca kelimesi kelimesine yeni bir baskısıdır.

yen sona erdireceğine dair söz veren Kürt asıllı yiğit bir adam olan Alo [Ali] Paşa, eşkiyalara, bir kez daha Edirne'ye kadar ilerlediklerinde, ağır bir mağlubiyet yaşattı. Büyük bir eşkiya topluluğun etrafı sarıldı ve [bunlar] kısmen öldürüldü kısmen de esir alındı[29].

Oysa bu mağlubiyetin etkisi kalıcı olmadı. Ertesi yıllarda, bilhassa 1797'de, görevi sanki devleti kurtarmakmış gibi bir izlenim yaratmaya çalışan Karafeyzi adındaki bir liderin etrafında yeni kalabalıklar toplandı. Karafeyzi, devletin başına gelen bütün belaların sebebi olduğunu ileri sürdüğü, valide sultanın kadir-i mutlak kethüdası Yusuf Ağa'nın davacısı olarak ortaya çıkıyordu. Daha sonra çetesi ile birlikte Edirne'nin etrafından dolanarak Çorlu ve Tekirdağ'a kadar ilerledi. Böylece bir süreliğine Edirne ile İstanbul arasında bütün irtibat kesildi.

Başka bir çete, göç ettiği için Rumeli'deki yerleri istimlak edilen, ama şimdi eşkiyaların yardımıyla bunları geri almak isteyen, Giray hanedanından eski bir Tatar hanının [Cengiz Mehmed Giray] yönetimi altında Şumnu'ya kadar ilerlemişti. Her iki çetenin üzerine İstanbul'dan hemen bostancıbaşının emrinde 1.500 kişilik disiplinli bir bostancı birliği gönderildi –bunlar hakkında ileride daha fazla bilgi vereceğiz– ve İzmit ile Silistre paşalarına da kendi birlikleriyle eşkiyaların üzerine gitme emri verildi.

Her ne kadar bu birlikler geri püskürtüldüyse de Divân-ı Hümâyûn'da eşkiyalara karşı mücadelenin yeterince dirayetle sürdürülmediği düşünülüyordu. Ellerindeki ganimeti kendisine rüşvet olarak verdikleri için eşkiyaların cezalandırılmadan kaçmasına göz yumduğundan şüphelenilen İzmit paşası bunu başıyla ödedi. Gerçekten de mirasında bulunan ve 130 deve ile İstanbul'a Enderûn hazinesine getirilen hazineler, paşa aleyhine önemli deliller oldu[30].

Bu arada bu eşkiyaların, Bâbıâli'nin nüfûzlu kişileri arasında, hatta Divân-ı Hümâyûn'dan saraya kadar, eşkiyaları kendi amaçları için kullanan ve bu yüzden onlara karşı alınacak sert tedbirlere destek olmaktan ziyade engel olan hamileri bulunduğu ortaya çıkmıştı. Başlangıçta açıkça karşı çıktıkları kadir-i mutlak Yusuf Ağa'nın bile eşkiyalara karşı kararlaştırılan hazırlıkları el altından engellemek ve geciktirmek için elebaşlarından büyük rüşvetler aldığı

29 Knobelsdorf'un 10 Temmuz ve 9 Eylül 1797 tarihli mektupları.

30 Knobelsdorf'un 10 Temmuz 1799, 26 ve 28 Mart ile 26 Mayıs 1800 tarihli mektupları.

söyleniyordu. Zaten bu bir sır da değildi. Lâkin hiç kimse bu hususta padişahın gözünü açmaya cesaret edemiyordu. Zira neredeyse bütün vezirleri Yusuf Ağa'nın adamları idi ve Yusuf Ağa'ya körü körüne güvenen valide sultan bile onun bu faaliyetleri karşısında tamamen kördü[31].

Selanik eski valisi, yeni Rumeli beylerbeyi Gürcü Osman Paşa'nın da eşkiyalar ile gizli işbirliği içinde olduğundan şüpheleniliyordu. Dolayısıyla azledildi ve Bosna'ya vali olarak gönderilecekken, Hakkı Paşa bir kez daha halefi olarak Rumeli beylerbeyliğine getirildi. Lâkin Osman Paşa, Selanik'i boşaltmayı reddederek Bâbıâli'nin savaş masrafları için tazminat talep etti ve Sofya'dan 12 bin kişilik bir askerî kuvvetle Edirne'nin etrafından dolanarak hemen sağlam bir konuma geçtiği Kırkkilise'ye (Kırklareli) yöneldi.

Buraya yerleştikten sonra, hâlâ padişahın sâdık bir kulu olduğunu, yalnızca padişahın çevresindeki düşmanlarının iftirasına uğradığını ve kötülendiğini, ama düşmanlarına karşı kendini savunmak ya da suçlu bulunduğu takdirde, başını padişahın ayaklarının önüne atmak için Davutpaşa'ya gelmeye hazır olduğunu açıkladı. Buna son derece öfkelenen Bâbıâli, 1802 ilkbaharında hem Osman Paşa'yı, hem Hakkı Paşa'yı görevden aldı ve Hakkı Paşa'yı Sakız Adası'na sürgün ederken, namlı Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı Rumeli beylerbeyliğine tayin etti.

Tepedelenli Ali Paşa hemen kendi oğlu Muhtar emrinde 10 bin kişilik bir birliği Yukarı Rumeli'ye gönderdi ve bir bildiri ile Osman Paşa'nın ordusunda bulunan bütün Arnavutları, bu birliğe katılmaya çağırdı. Bu durumda henüz ödenmemiş ulûfeleri de kendilerine hemen ödenecekti[32]. Bu çağrı, etkisini gösterdi. Kısa sürede Osman Paşa'nın birliklerinden 1.500 Arnavut, kaçarak Muhtar Paşa'nın karargâhına geldi. Dolayısıyla Osman Paşa da Kırkkilise'den Karadeniz kıyılarındaki Vize'ye çekilmek zorunda kaldı.

Zira aynı zamanda İstanbul'da da ordusunu dizginlemek için ciddi tedbirler alınmıştı. Muhtar Paşa, 10 bin kişi ile Burgaz'a ilerlerken, Avrupa tarzında yeniden teşkilatlandırılan Nizam-ı Cedid birliklerinden 10 bin asker Çorlu'da toplandı ve kapudan paşa da seferin komutasını devralmak üzere 3 bin askeri ile buraya gelecekti. Lâkin görünen o ki, eskiden beri Osman Paşa ile dost olan

31 Knobelsdorf, 28 Mayıs 1802 tarihli mektubunda şunları yazmaktadır: "Bu imparatorluğun bütün felaketlerinin sebebi işte budur".

32 Knobelsdorf'un 25 Mayıs 1802 tarihli mektubu.

Kapudan [Küçük Hüseyin] Paşa, onunla mücadele konusunda çok da ciddi değildi. Zira Osman Paşa'nın üzerine silahları ile gideceğine, onunla müzakerelerde bulunmaya başladı.

Osman Paşa, bir kez daha yazılı olarak Bâbıâli'nin kendisine karşı aldığı tedbirlere şaşırdığını açıklamıştı. O bir asi değildi, aksine son nefesine kadar padişahın sâdık bir kulu olarak kalacaktı. Padişahın hükmüne boyun eğmek ve suçlu bulunduğu takdirde başını padişahın tahtının önünde teslim etmek üzere İstanbul yoluna yalnızca çaresizlikten çıkmıştı. Şayet uzun zamandır ulûfelerini alamayan birlikleri verilen sözlerin teminatı olarak kendisini göz altında tutmak istememiş olsalardı, yalnız başına gelecekti. Onları terketmiş olsaydı dağılacak ve eşkiyalara katılmış olacaklardı. Kapudan paşanın eski dostluğuna güveniyordu ve onun arabuluculuğuyla padişahın affını kazanabileceğini umuyordu.

Kapudan paşa bu arabuluculuğu kabul etti ve Osman Paşa ile Bâbıâli arasında, Osman Paşa'nın üç tuğlu paşa olarak Silistre valiliğine atanmasını öngören bir uzlaşma meydana getirdi. Kapudan paşa bunun üzerine hemen Davutpaşa'daki karargâhına geri döndü[33].

Bu tür bir savaş yönetimi ile bu eşkiyalara ve asilere karşı hiçbir şey yapılamazdı. 1803'de Balkanlar'da yeni çeteler oluştu ve bunlar Edirne ile İstanbul arasında birçok köyü tahrip ettikten sonra İstanbul kapılarına dayandılar. Birazdan daha ayrıntılı olarak ele alacağımız asi Vidin Ayanı Pazvandoğlu Osman Ağa ile işbirliği içinde eşkiyaları el altından Bâbıâli'ye karşı daha da kışkırttığı düşünüldüğü için artık Tepedelenli Ali Paşa'ya da güvenilmiyordu. Böylece Rumeli beylerbeyliğinden alındı ve yerine padişahın tam güvenine haiz Selanik Valisi Vanî Mehmed Paşa getirildi. Sadrazam da aynı zamanda Edirne'den Silistre'ye kadar bir kordon çekmekle görevlendirilen ve Anadolu'dan buraya çekilen birlikler ile takviye edilecek olan, çok sayıda toplarla donatılmış 8 bin kişilik daimî birliklerin başına geçecekti[34].

Divân-ı Hümâyûn, bu birliklerden ziyade en büyük sıkıntı içindeki bölgelerin beylerine oradaki asayişi sağlama sorumluluğunu bırakarak meseleye bir çözüm getirmeye çalıştı. Yalnızca kendilerine emanet edilen yetkiyi kendi amaçları adına suistimal etmeleri hâlinde müdahale edebilecek bir askerî güç

33 Knobelsdorf'un 28 Mayıs, 12 Haziran, 4 ve 16 Temmuz 1802 tarihli mektupları.

34 Knobelsdorf İstanbul'dan ayrıldıktan sonra onun yerine vekalet eden Prusya Sefareti Tercümanı Mihail Boskoviç'in 11 Haziran 1803 tarihli mektubu.

bulundurmak için Şumnu'da 20 bin kişilik bir gözetim birliğinin bırakılması uygun görüldü[35].

Bütün bunlarla yine de istenen hedefe ulaşılamadı. Aynı sebepler daima aynı etkileri yapıyordu. 1803 yılı henüz sona ermeden, terhis edilen 3 bin asker eşkiyalara katılmış, kendini mümkün olduğunca savunan ve bu istilacıları sonunda para ile geri çekilmeye ikna eden Tekirdağ'a kadar ilerlemişti. Bâbıâli'nin onlarla yaptığı müzakereler hiçbir işe yaramamıştı, zira Bâbıâli'nin yetkilisini hemen esir alarak yanlarında götürmüşlerdi.

Bu esnada yalnızca ilgili eyaletlerdeki birliklerin komutanlarına değil, saraya ve Divân-ı Hümâyûn'a kadar uzanan rüşvetlerin de eşkiyaların dizginlenememesinde bir rol oynadığı yaygın bir kanı idi[36]. Gerçekten de Rumeli'de daimî olarak bulundurulan 20-25 bin kişilik iki kolordunun ancak 5 bin kişiden oluşan bir eşkiya çetesini alt edememesi yeterince göze batmaktadır. Zira aynı eşkiyalıklar 1804'de aynı şekilde tekrarlanıyordu. İki çete, 1804'de Edirne ve Tekirdağ dolaylarında yine eşkiyalıklara devam etti. Üçüncü bir çete hiçbir engelle karşılaşmadan payitahta ve Marmara Denizi'ne kadar ilerleyerek burada bazı köyleri tahrip edip yine hiçbir engelle karşılaşmadan tekrar dağlarına geri çekildi. Silistre valisinin sonunda bunların elebaşlarından birini yakalaması, İstanbul'da büyük bir zafer gibi kutlandı[37].

Arkalarında baştan beri bütün hareketlerinin itici gücü olduğu söylenen Vidin Ayanı Pazvandoğlu gibi güçlü bir müttefikleri olduğu sürece, bu eşkiyalarla başa çıkmak aslında gerçekten çok zordu[38]. Pazvandoğlu Osman Ağa, o dönemlerde Bâbıâli'nin ve Sultan III. Selim'in ülkesinin şanını ve ihtişamını yeniden tesis edebileceğini düşündüğü yeniliklerin en tehlikeli muhaliflerinden biri idi.

Vidin'in ilk ağalarından ya da timar sahiplerinden biri olarak aynı zamanda buranın en zengin toprak sahibi idi. Ülkeleri Türkler tarafından il-

35 Baron Bielfeld, 24 Temmuz 1803 tarihli mektubunda Bâbıâli'nin bu gözlem birliğini, "kendilerine Bâbıâli'nin verdiği otoriteyi kötüye kullanabilecek beyler arasındaki ihtirası önceden görmek için" topladığını söylemektedir.

36 Bielfeld, 9 ve 24 Kasım 1803 tarihli mektuplarında eşkiyaların sarayda "onlara karşı alınabilecek enerjik önlemleri etkisiz kılan" dostları olduğunu söylemektedir.

37 Bielfeld'in 9 Ocak, 24 Temmuz ve 24 Eylül 1804 tarihli mektupları.

38 Daha Knobelsdorf'un 1 Nisan 1797 tarihli mektubunda şöyle denmektedir: "Pazvandoğlu eliyle tahrik edildiği söylenen dağlıların kargaşaları ciddi bir karakter alıyor".

hak edildiğinde özgürlüklerini ve mallarını kurtarmak için Müslümanlığı kabul eden, fakat hâlâ atalarının Roma Katolik Hristiyan inancına az da olsa bir bağlılık gösteren itibarlı Bosnalı ailelerden birine mensuptu. Bosna'daki Tuzla Şehri'nde yaşayan dedesinin aynı zamanda hem Tuzla'daki camiye gittiği hem de Fransızların Hersek'teki ayinlerine katıldığı, hatta papanın şerefine içtiği söyleniyordu[39]. Ayrıca kendi statüsünde olan diğerleri gibi, çete lideri olarak savaş ve eşkiyalık zanaatını büyük beceriyle yürütüyordu. Fakat bu esnada düşmanlarının eline geçmek gibi bir talihsizliğe uğrayınca Priştine'de kazığa geçirildi.

Pazvandoğlu Osman Ağa'nın babası ve ailenin tek oğlu olan Ömer, Bâbıâli'nin Avusturya'ya karşı savaşlarında gönüllü askerlerden oluşan bir birliğin başında kendini gösterdi ve hizmetlerinin karşılığında kendisine timar olarak Vidin yakınlarındaki Brusa ve Kirsa köyleri verilerek, ayrıca Vidin sancakdarı tayin edildi. O tarihten itibaren kendisinin büyük işler meydana getirmekle yükümlü olduğunu düşünüyordu ve bıraktığı buyurucu izlenimle –kendi muhafız kıtası ile mehter takımı vardı ve bunlar olmadan asla halkın arasına inmiyordu– Melek Mehmed Paşa'nın öylesine gözüne batmıştı ki, paşa Ömer Ağa'yı zorla ortadan kaldırmaya karar verdi.

Lâkin bu görev için tuttuğu katil, bu cürümü işleyecek cesarete sahip değildi. Ömer Ağa'ya bu şeytanca planı tam onu öldürmek üzere olduğu anda anlattı. Tüfeğini Ömer Ağa'ya çevirdiğinde elinin iki kez titrediğini itiraf etti. "Paşanın sana bu cürümü işlemek için verdiği parayı iade et ve karşılığında iyiliğin ödülünü al; ama bu sırrı sakla"! Ömer Ağa işte bu sözlerle Melek Mehmed Paşa'nın kan parası olarak katile verdiği iki keseyi yine katile attı ve pa-

39 Poqueville, *Voyage de la Grèce*, İkinci Baskı, Paris 1826, Bölüm III, s. 169 ve devamı. Poqueville, bu notları Bosna'yı ziyaret ettiğinde, Pazvandoğlu daha hayattayken, yerinde toplamıştır. Bu Bosnalıların aynı anda hem İslâm'a hem de Hristiyanlığa bakışları hakkında Ranke, "*Die letzten Unruhen in Bosnien 1820-1832*" (*Historisch-politische Zeitschrift*, Berlin 1834, II, 234 ve devamı) ile Cyprian Robert, "*Die Sklaven der Türkei, aus dem Französischen übersetzt von Marko Fedorowitsch*", Dresden 1844, II, 33 ve devamında ilginç açıklamalarda bulunmaktadırlar. Robert'in eseri, ilk kez 1842 ve 1843 tarihli "*Revue des deux Mondes*" adlı dergide yayınlanan ve daha sonra Fransızca'dan Almanca'ya çevrilerek kitap hâlinde basılan bireysel makalelerden oluşmaktadır. Ranke, s. 240'ta şöyle demektedir: "Kimi zaman Bosnalı bir bey, atalarının kemiklerini kutsaması ve ruhları adına dua etmesi için gizlice Hristiyan bir ruhbanı atalarının mezarına götürüyordu".

şadan canı pahasına da olsa intikam almaya yemin etti. Ama daha önce oğlu Osman'ı şayet bu esnada ölecek olursa intikamını almakla görevlendirdi.

Talihi yaver gitmedi. Davranışları günden güne şüphe çekmeye başladığından, Vidin'den ayrılması emredildi. Lâkin kimsenin onu oradan sürmeye hakkı olmadığını ve hiç kimseden korkmadığını ileri sürerek bu emre itaat etmeyi reddetti. Ayrıca paşanın kendisini yakalamaya çalışan adamlarını esir aldı ve herkesin önünde Peygamber'e ve *Kur'ân*'a hakaret etti. Bunun üzerine münkir olarak ulema tarafından yargılanarak, ölüme mahkûm edildi. Oysa Ömer Ağa'yı henüz ele geçirememişlerdi. Kendini sarayına kapatmıştı ve sarayın her tarafı ateşe verilmeden oradan çıkmadı. Oğlu ile birlikte son anda ateşte yanmaktan kurtuldu ama alevlerden kurtulduktan sonra kuşatmacıların eline düştü ve hemen paşanın huzuruna çıkartılarak idam edildi[40].

Pazvandoğlu Osman, yabanî Gega boyunun Şkiptarlarına (Arnavutlar) kaçarak kurtulabildi. Onlarla bir süreliğine eşkiyalıklarda bulundu; daha sonra Yukarı Arnavutluk'ta Dukakin bölgesindeki İpek (Peç) valisinin hizmetine girdi[41] ve 1787'de Bâbıâli'nin Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşı başladığında, Eflak Voyvodası Mavroyani'nin hizmetine verdiği gönüllü bir birlik kurdu. Bu savaş sırasında birçok kez yiğitliği ve cesareti ile ön plana çıktı; bir seferinde emrindeki birlikle Tımışvar ve Hermanstadt (Sibiu) yakınlarına kadar ilerledi, fakat daha sonra tekrar Vidin'e ve Timok Nehri'ne geri çekilmek zorunda kaldı.

Savaş bittikten sonra Bâbıâli, Pazvandoğlu Osman Ağa'yı tekrar resmî göreve kabul edip 1792'de verdiği hizmetlerin ödülü olarak babasının topraklarının bir kısmını kendisine iade etti. Oysa bu, Pazvandoğlu'nun hırsını tatmin etmeye yeterli değildi. Üstelik hâlâ babasının intikamını alması gerekiyordu. Kirsa'da, barış sağlandıktan sonra terhis edilen birlikler arasından genel olarak Kırcalı diye anılan, çoğunlukla hâlinden memnun olmayan yeniçerilerden ve ganimete düşkün avâm takımından, Vidin valisine karşı süreceği kendi ordusunu kurmakta zorluk çekmezken, el altından aynı zamanda Rumeli ve Bulgaristan'a dağılmış eşkiya çetelerini de Bâbıâli'ye karşı kışkırtıyordu.

Onların da yardımıyla kısa sürede babasının topraklarını tekrar geri aldı ve Bâbıâli'nin yalnızca yeniçerilerin sırt çevirmesine sebep olmakla kalmayıp,

40 Poqueville, *aynı eser*, s. 170 ve devamı. *Voyage*, Bölüm I, s. 112'de Ömer Ağa'nın idamını sadrazamın kıskançlığına atfeden Olivier'den çok daha iyi bilgi sahibidir.

41 Bu sıradışı dağlık bölge için bilhassa Joseph Müller, "*Albanien, Rumelien und die österreichisch-montenegrische Grenze*", Prag 1844, s. 73'e de bakmak gerekir.

halkın büyük bir kısmını da karşısına aldığı bütün yeniliklerinin açık bir muhalifi olarak ortaya çıktı. Zira yeni uygulanan vergileri, bilhassa timar vergisini kabul etmek istememişti. Pazvandoğlu'nun karşısında direnemeyecek kadar zayıf olan Vidin valisi, çetelerinin daha ilk hücumunda kaçmış ve meydanı Pazvandoğlu'na bırakmıştı. O da kendini daha iyi savunabilmek için, kalenin etrafına Vidin'i bundan sonra ulaşılması imkânsız bir ada hâline getirecek şekilde uçları Tuna Nehri'nde birleşen 40 ayak derinliğinde bir hendek kazdırdı.

Pazvandoğlu da sanki yalnızca baskı altındaki halkın intikam meleği ve koruyucusuymuş gibi bir izlenim bırakmaya çalışıyordu. Asi olmadığını, aksine padişahın sâdık bir kulu olduğunu açıklıyordu; yalnızca Nizam-ı Cedid'i uygulamasına ve halka ağır vergiler uygulamasına sebep oldukları için padişahın kötü müşavirlerine karşı kılıcını çekmek zorunda kalmıştı. Emirnâmelerinde çoğunlukla o dönemlerde dünyanın her yerinde çok ses getiren özgürlük ve adalet sözcüklerini kullanıyordu.

Anlaşılan o ki, Pazvandoğlu'nun çok büyük planları vardı. Komutanlarının tavsiyeleri üzerine Memleketeyn'i ele geçirmeyi ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarında hüküm sürmek için Tuna boylarında en önemli şehirleri tahkim etmeyi düşündüğü söyleniyordu. Hatta birliklerin başına geçip doğrudan İstanbul üzerine yürüyerek, burada tahtı ele geçirme ve Osmanlı adının kaybolan eski ihtişamını, devletin yok olan büyüklüğünü yeni bir temel üzerinde tekrar tesis etme düşüncesi bile çok uzak değildi. Oysa göründüğü kadarıyla sonunda Bâbıâli'nin gücüne karşı duyduğu korkudan değil, Avusturya'nın ve Rusya'nın böyle bir cüretkâr teşebbüs karşısında gösterecekleri direnişten çekiniyordu. Zira Bâbıâli'ye yapılacak bir saldırıyı her ne kadar hoş karşılayacak olsalar bile, Tuna boylarının ötesine yerleşmesine asla göz yummazlardı[42].

Durumlar ne olursa olsun Bâbıâli, Pazvandoğlu'nu hemen silah zoruyla râm edebilecek durumda değildi. Aksine Pazvandoğlu birliklerini 80 bin kişiye kadar çıkarttıktan, 1797 başlarında Niğbolu, Ziştovi, Rusçuk, Sofya'yla Niş'i işgal ve Belgrad ile Eflak'ı tehdit ettikten sonra Bâbıâli onunla müzakerelere başladı. Divân-ı Hümâyûn'da güçlü bir grup, Pazvandoğlu'nu ele geçirmek ve

42 Olivier, *aynı eser*, s. 17 ve devamında şöyle demektedir: "Eğer bu adamın gözü karalığı ihtiyatlılığına eşit olsaydı, eğer ruhu üretici zekası kadar aktif olsaydı, saldırı için kullandığı yetenekleri savunma için de kullanmış olsaydı şüphe yoktur ki Selim'in tahtı başkasının eline geçmezdi".

başkalarının onun örneğini takip etmesini engellemek için herşeyin yapılması gerektiğini ileri sürüyordu. Fakat Divân-ı Hümâyûn'daki çoğunluk üstünlüğü sağladı ve silahları bırakmayı, bilhassa emrinde bulunan 6 bin kadar dağlıyı Belgrad'a götürmeyi taahhüt etmesi hâlinde Pazvandoğlu'nun affedilip babasının topraklarının onaylanmasına karar verdi. Bunu kabul ettiği takdirde, üç tuğlu paşa ve yeni vergilerin baş tahsildarı tayin edilecekti[43].

Pazvandoğlu başlangıçta bununla tatmin olmuş gibi görünüyordu ve başkentin yeniçerilerini de kazanmak amacıyla yoldaşları olarak yeniçeri ocağına yazılmak istedi. Lâkin Divân-ı Hümâyûn'un bu husustaki sorusu üzerine, Pazvandoğlu'nu bu onura lâyık görmediklerini açıkladılar. Zira hükümdarına ve inancına ihanet etmişti, dolayısıyla onu yok etme şanına erişebilmek için Pazvandoğlu'nun üzerine yürüme izni istiyorlardı[44].

Bu tabii ki Pazvandoğlu'nu daha da kızdırdı. Zaten lehteki konumundan vazgeçmek ve birliklerini terhis etmekte çok da ciddi olmadığı gibi, Bâbıâli de Pazvandoğlu'na verdiği tavizleri yerine getirmeyi pek düşünmemişti. Anlaşılan o ki, her iki taraf yalnızca zaman kazanmaya çalışıyordu. Böylece Pazvandoğlu, Vidin'de şimdilik herşeyin eskisi gibi kalacağını, yeni vergilerin uygulanmayacağını ve birliklerini dağıtmayacağını açıklarken, Bâbıâli de Pazvandoğlu'na söz verdiği uç tuğu göndermeyip, aksine 1797 yılı sonlarına doğru ona karşı hazırlıkları büyük çabalarla devam ettirdi[45].

Ne yazık ki 1798 Mart'ı başlarında ölen dirayetli reisülküttab Râşid Efendi, bu asinin direnişini ağır bir darbe ile bir defada kırmak için alınan bütün tedbirlerin ruhu idi. Kış aylarında, Anadolu ve Avrupa birliklerini ilkbaharda yapılacak sefer için Tuna boylarına çekmek üzere 60 kadar ulak, Osmanlı

43 Knobelsdorf'un 10 Mayıs ve 25 Kasım 1797 tarihli mektubu ve Olivier, *aynı eser*, s. 116: "Bir hükümet asi bir tebaasıyla anlaşma yoluyla çözüm bulursa, o hükümet zaafını veya aptallığını ilân etmiş olur".

44 Knobelsdorf, 25 Kasım 1797 tarihli mektubunda sözlerine bilhassa şunları eklemektedir: "Bu ülkede benzer bir beyanat on ikinci yüzyılın papalarının aforozuyla karşılaştırılabilir ve asi hizibini yok etmek için sadece bu yeterli olabilir. Çünkü bütün Rumeli, yeniçerilerce iskân edilmiştir". Olivier ise *aynı eser*, s. 120'de Pazvandoğlu yeniçerilerin haklarını korumaktan ve kâfirlerin geleneklerinin uygulanmasına müsamaha göstermemekten başka bir suç işlemediği için, İstanbul'daki yeniçerilerin Pazvandoğlu'nun üzerine yürümeyi reddettiklerini söylemektedir. Lâkin Knobelsdorf'un verdiği bilgiler, gerçekliğinden şüphe duyulmayacak kadar kesindir.

45 Knobelsdorf'un 25 Kasım 1797 tarihli mektubu ve Olivier, *aynı eser*, s. 116.

İmparatorluğu'nun her yerine gönderildi. Mart ayı başlarında Edirne çevresine toplanan birliklerin sayısı 80-100 bin kişiyi bulmuştu bile. Bütün valiler, bilhassa kendisinden istenen 10 bin kişi yerine 20 bin kişiyi göndermeyi vadeden Tepedelenli Ali Paşa bu defa beklenmedik bir çaba göstermişlerdi[46].

Önceden hazırlanan sefer planına göre, Anadolu Beylerbeyi Alo Paşa sağ kanadı yönetecek ve o Vidin'e bu yönden saldırmak için Eflak üzerinden Kalafat'a yürürken, Rumeli beylerbeyi orta kanadı, Bosna beylerbeyi de sol kanadı komuta edecekti. Ordunun başkomutanlığı ise serasker olarak Kapudan Küçük Hüseyin Paşa'ya emanet edilecekti. Kapudan paşa her ne kadar, herkesin bildiği gibi, muharebeler yöneten bir komutan olmasa da meseleyi çok ciddiye aldı ve hazırlıkları büyük çabalarla olduğu kadar büyük bir sağduyu ile şahsen yürüttü. Padişahın önünde diz çöküp kendisine ya asinin başını ya da kendi başını getireceğine söz verdi. Lâkin Pazvandoğlu önemli imkânlara ve büyük bir nüfûza sahipti; her yerde kendisine karşı yapılan hazırlıklara büyük bir set vuracak yandaşları vardı; dolayısıyla Pazvandoğlu'nun karşısına başarılı bir şekilde çıkabilmek için kendisine, yani kapudan paşaya sınırsız bir yetki ve gerekli parasal imkânlar tanınmalı idi. Bunun üzerine kapudan paşaya hemen sınırsız yetkiler ve beş milyon akçe verildi[47].

Mart ayı sonunda kapudan paşa, İstanbul'da kalmış 5-6 bin kişilik birliklerin başında büyük bir ihtişamla yola çıktı. Padişah, Eyüp yakınlarında Kâğıthane Ovası'nın bulunduğu yerde geçit resmini şahsen seyretti ve bu esnada kapudan paşaya he zamanki gibi törenle hilat giydirdi. Birliklerin arasında bilhassa 40 top ile Fransız örneğine göre teşkilâtlandırılmış olup, ilk kez 10 adet 12'lik topun atlı topçular tarafından kullanıldığı topçu birliği, iyi ve gerçek bir savaşçı duruşu ile göze batıyordu[48].

Aynı zamanda Tuna Nehri'nden yukarı doğru hareket edecek ve Vidin'e yapılacak saldırıyı sudan destekleyecek 15 topçekerden oluşan bir ince do-

46 Knobelsdorf'un 25 Kasım 1797, 10 Ocak 1798 ve 10 Mart 1798 tarihli mektupları. Sonuncusunda Tepedelenli Ali Paşa hakkında şöyle demektedir: "Onlar arasında, en büyük gayreti gösteren Yanyalı Ali Paşa'dır. Kendisi on bin adam gönderme emri alınca yirmi bin adam göndereceği cevabını vermiş ve bu, ilkbahardan önce olmuştu".

47 Olivier, *aynı eser*, s. 121 ve Knobelsdorf'un 27 Aralık 1797 tarihli mektubu.

48 Bu törene bizzat seyirci olarak katılan Olivier, s. 109'da geçit merasimini ayrıntılı olarak tarif etmektedir. Fakat birliklerin duruşu hakkında çok olumlu bir izlenime kapılmamıştır. Törene katılan atlı topçu birliklerinden Knobelsdorf 10 Şubat 1798 tarihli mektubunda bahsetmektedir.

nanma hazırlandı. Pazvandoğlu'na karşı çok dirayet göstermeyen ve Pazvandoğlu tarafından önemli miktarda bir parasal katkı sağlamaya, büyük miktarlarda erzak ve savaş ihtiyaçlarını temin etmeye zorlanan Eflak Voyvodası Aleksandru İpsilanti hemen makamından alındı. Yerine, gizlice Pazvandoğlu'ndan rüşvet aldığından ve onunla işbirliği içinde olduğundan şüphelenilmesine rağmen, kapudan paşanın tercümanı Konstantin Hançeri [Hançerlizâde] getirildi[49].

Neticede bu seferin hazırlıkları her açıdan ve her yönde öyle olağanüstü idi ki, bu hazırlıkların aslında Avusturya ile Rusya'ya yönelik olduğuna ve bu yöndeki gizli planları daha kolay gerçekleştirmek için asi Pazvandoğlu'nun yalnızca bir bahane olduğuna dair genel bir kanı hâkimdi[50].

Oysa seferin başarısı, beklentilere hiç de uygun değildi. Kapudan paşayı kendi birlikleriyle öncelikle Balkanlar'ın dar geçitlerinde karşılayacağı düşünülen Pazvandoğlu, her yerde padişah ordusunun önünden geri çekildi ve Orsova ile Vidin dışında işgal ettiği bütün yerleri boşalttı; bu iki şehirde ise Pazvandoğlu ile başa çıkmak mümkün değildi. Zira akıllılık edip, gereksiz bütün birlikleri göndermiş; Vidin'de yalnızca sadakatlerine güvenebileceği 12 bin kişilik bir muhafız kıtasını bırakmış; bunun dışında da sağlam bir savunma için gerekli tedbirleri almış ve kalenin iki yıllığına erzak teminini sağlamıştı. Savunma planını Leh asıllı mühendisler hazırlamışlardı ve bilhassa topçu birlikleri açısından, planın yönetimini bizzat yürütüyorlardı. Bir dizi topçeker, Tuna Nehri'ni koruyor ve bu yöndeki ikmali sağlıyordu.

Kuşatma ordusu Vidin önlerine gelmeden kısa bir süre önce, Orsova'yı da kaybetti. Böylece Pazvandoğlu, affedilmesi ve taleplerinin yerine getirilmesi şartıyla kapudan paşaya teslim olacağını bildirdi. Lâkin yalnızca kendisiyle Vidin'de müzakereye oturulacağı cevabını aldı. O tarihten sonra son ana kadar direnmeye karar verdi. Teslim olmaktan bahseden bazı yeniçeriler oracıkta öldürüldü. Kaleyi Nisan ayı ortalarında 120 bin kişi ile her yönden kuşattıktan sonra silahları bırakması şartıyla Pazvandoğlu'na bir kez daha canını, özgürlüğünü ve rütbesine uygun bir makam teklif eden kapudan paşaya, gu-

49 Olivier, s. 119, Hançeri'yi "becerikli, entrikacı, hırstan gözü dönmüş, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarının gizli projelerini desteklemekle ve onlardan rüşvet almakla ciddi olarak suçlanan bir adam" olarak tarif etmektedir.

50 Knobelsdorf'un 24 Mart 1798 tarihli mektubu.

rurlu bir şekilde, karşısına 100 bin kişi çıkartabileceğini, ancak onu 10 bin kişi ile mağlup etmeyi yeğlediğini bildirdi[51].

Bunun üzerine kuşatma tam bir dirayetle ama başarısız bir şekilde devam ettirildi. Bütün saldırılar büyük kayıplarla geri püskürtüldü ve kaleye yaklaşmaya çalışan topçekerlerin büyük bir kısmı daha başlangıçta batırıldı. Böylece kuşatma yaz boyunca yararsız bir şekilde devam etti. Sonbaharda gece vakti ordunun tamamı tarafından gerçekleştirilen ana hücum, en talihsizi oldu. Zira gece karanlığında Osmanlı ordusunun çeşitli birlikleri bir yanlış anlaşılmadan dolayı kendi adamlarını düşman sanarak, birbirlerine girdiler ve saatler süren bir çatışmada birbirlerini öldürdüler. Bunun üzerine kuşatma salt ablukaya çevrildi. Oysa kol gezen hastalıklardan, topluluklar hâlindeki firarlardan ve ilerleyen mevsimden dolayı ablukayı da Ekim ayı sonunda kaldırmak zorunda kaldılar. Geri çekilirlerken, Pazvandoğlu kaleden çıkarak, artçı birliklerden yaklaşık 1.000 kişiyi öldürdü ve eşyaların büyük bir kısmını ele geçirdi. Kapudan paşa bile ancak son anda Rusçuk'a kaçarak kurtulabildi. Burada ise kendi başını padişahın ayaklarının önü sereceğine dair verdiği sözün aksine, Beylerbeyi Alo Paşa'yı ihanetle suçladı, hemen idam ettirdi ve başını İstanbul'a gönderdi[52].

Gücü, itibarı ve cüretkârlığı bu sayede daha da artan asi Pazvandoğlu'na karşı seferin talihsiz sonucu bu oldu. Bâbıâli her ne kadar başlangıçta ona karşı mücadeleye devam etmek istiyormuş gibi görünse de bu arada Mısır savaşı gücünü ve faaliyetlerini yeterince meşgul ettiğinden bunun için gerekli imkânlara sahip değildi. Dolayısıyla Pazvandoğlu boşalttığı şehirlerin bir kısmını yeniden işgal ettikten, birliklerini önemli ölçüde takviye ettikten ve eşkiya çetelerini Edirne dolaylarına kadar gönderdikten sonra, onunla yeniden müzakerelere başladı ve sonunda 1799 yılı ortalarında talep ettiği üç tuğu gönderdi. Pazvandoğlu bunun üzerine en azından biraz daha sakin davranmaya başladı[53].

Anlaşılan o ki, bundan sonra gözünü bilhassa içinde bulunduğu dağınık durumların kendisine kolay fetihler için iyi bir fırsat sunduğu Eflak'a dikmişti. Lâkin sonraki yıllarda, 1800 ve 1801 yıllarında, burada beklenmedik bir dire-

51 Olivier, *aynı eser*, s. 123.

52 Olivier, *aynı eser*, s. 123 ve devamı. Knobelsdorf'un 18 Ekim, 18 Kasım ve 3 Aralık 1798 tarihli mektupları.

53 Knobelsdorf'un 10 Temmuz 1799 tarihli mektubu.

nişle karşılaştı. Eflak Voyvodası Aleksandru Morosi, Krayova yakınlarına kadar her yerde talan seferlerine çıkan birliklerini, birçok kez büyük kayıplar verdirterek geri püskürttü. Hatta birliklerinden 1.200 kişiyi aylık 12 bin akçe ulûfe karşılığında kendi tarafına çekmeyi başardı. Bu askerler, Çariçe Katerina döneminde Rusya'dan sürgün edildikten sonra Eflak'a yerleşen ve o tarihten itibaren Eflak voyvodasının muhafız kıtasını oluşturan ama şimdi Çar Paul tarafından affedildikten sonra tekrar anavatanlarına dönen Zaporog Kazaklarının yerine geçeceklerdi[54].

Bu arada bilhassa Rusya sanki Pazvandoğlu'nun bu yöndeki ilerleyişinden çok hoşlanmamış gibi idi. Hatta St. Petersburg kabinesi Bâbıâli'ye Pazvandoğlu'na karşı kullanması için bir yardım ordusu göndermeyi bile teklif etmişti, fakat Bâbıâli, muhtemelen halkın tepkisini çekeceği endişesiyle bu teklifi geri çevirdi[55].

Avusturya'nın ise Pazvandoğlu'nun Bâbıâli'ye karşı direnişini el altından desteklediğinden şüpheleniliyordu. Örneğin kısa bir süre önce, Vidin'de Pazvandoğlu'nun Vidin'i daha iyi savunması ve bilhassa topları daha iyi kullanması için gerekli imkânları sağladıkları söyleyen iki Avusturyalı subay görülmüştü. Reisülküttab ve hadiseyi sanki Pazvandoğlu Avusturya hükümetinden kendisi ve dostları için Tımışvar'da hazineleriyle birlikte sığınma hakkı talep etmiş gibi göstermeye çalışan Avusturya elçisi arasında bu hususta bazı gergin konuşmalar geçti. Güya Viyana kabinesi, böyle bir asiyi kendi topraklarında himaye ederek, iki devlet arasında mevcut iyi ilişkileri bozmamak için Pazvandoğlu'nun bu talebini kabul etmemesi gerektiğini düşünmüştü. Söz konusu iki subayın yakın zamanda Vidin'de bulunmalarının nedeni yalnızca bununla ilgili idi.

Reisülküttab için bu açıklama Pazvandoğlu'nu ilk fırsatta Bâbıâli'ye karşı kullanmaktan başka bir amaç gütmeyen Viyana kabinesinin onunla olan bağlantılarını gizlemek için yaptığı bir aldatmadan başka bir şey değildi. O dönemlerde İstanbul'da bulunan Albay Sebastiani de Viyana sarayı Pazvandoğlu'na birliklerinin parasını ödemek için gerekli imkânları sağlarken, Fransa'nın haksız yere bu gibi entrikalarda bulunmakla suçlandığını iddia ederek Bâbıâli'nin

54 Knobelsdorf'un 10 Şubat, 26 Mart ve 10 Kasım 1801 tarihli mektupları.

55 Knobelsdorf, 10 Kasım 1801 tarihli mektubunda şöyle diyordu: "Türkler arasında ayrıca dinî önyargılar öylesinedir ki sultan, asilere karşı bile olsa, Osmanlılarla savaşmak için Hrsitiyan birliklerini kullanırsa kendini büyük tehlikeye atmış olur".

bu şüphesini daha da pekiştirdi. Avusturya elçisi, Divân-ı Hümâyûn'u sakinleştirmek için kısa bir süre sonra söz konusu subayların ve Tımışvar'da komutayı yürüten generalin bunun için cezalandırıldıklarına dair güvence verdi[56].

Yine de Pazvandoğlu'nun söz konusu subaylar şehirden ayrıldıktan kısa bir süre sonra Eflak'a akınlarını özel bir cüretkârlıkla yenilemesi dikkat çekici idi. 1802 yazında birliklerinin bir kısmı ülkeyi Piteşti yakınlarına kadar talan ederken, başka bir birlik Tuna Nehri'nden aşağı doğru inerek zorla İbrail'deki tuz madenlerini ele geçirdi. Bükreş'te herkes büyük bir dehşete kapıldı. Boyarların çoğu ve yabancı konsoloslar kaçtılar. Zayıf Eflak Voyvodası Mihail Suço her ne kadar bu işgalcilerin üzerine birliklerini göndermek istediyse de askerleri, beş aydır ödemediği ücretlerini vermediği sürece sefere çıkmayacaklarını söylediler. Bunun üzerine voyvoda, birliklerinin Pazvandoğlu'nun tarafına geçmeye ve Pazvandoğlu ile birlikte Bükreş'i talan etmeye niyetli olduklarına dair bir söylenti yaydı. Oysa daha sonra bunun üzerine çıkan arbedeyi sırf bu söylenti sayesinde kendi kaçışını gizlemek için kullandığı ortaya çıktı. Zira ölçüsüz baskıları ve yüksek miktarda borçlarından dolayı herkeste öyle bir nefret uyandırmıştı ki, bu fırsatı yalnızca baskı ile edindiği hazineleri yurtdışında güven altına almak için kullanmıştı. Erdel üzerinden Rusya'ya geçmeyi ve Rus hükümetinin himayesi altına girmeyi düşünürken, aynı zamanda İstanbul'daki oğluna yazılı olarak, Bâbıâli'nin ondan intikam almaya kalkışmaması için, Rus sefirinin misafirhânesine gitmesini ve himayesi altına girmesini tavsiye ediyordu. Oysa oğlu, babasının mektuplarını hemen Bâbıâli'ye teslim ederek, Bâbıâli'nin hoşgörüsünü güvence altına alarak daha güvende olabileceğini düşündü[57].

Bununla beraber St. Petersburg kabinesi de, bütün bu hadiselerden dolayı Küçük Kaynarca ve Yaş Barış Antlaşmaları sayesinde Rusya'ya Memleketeyn lehine müdahale etme hakkını Divân-ı Hümâyûn nezdinde uygulamaya koymak için eline iyi bir fırsat geçmesine rağmen, daha Braşov'da (Kronstadt) alacaklıları tarafından durdurulan ve tutuklanan kaçak voyvodayı himayesine almaya çok da hevesli değildi. Aynı dönemde Boğdan boyarları da çara Bâbıâli'nin baskıları ve ülkenin meseleleri ile çok nadir görülen bir fedakârlıkla İstanbul'daki iktidar sahiplerinin istediklerinden bile daha fazla ilgilenmiş gibi görünen voyvodaları Konstantin İpsilanti'nin keyfî olarak makamından alın-

56 Knobelsdorf'un 12 Haziran 1802 tarihli mektubu.

57 Knobelsdorf'un 12 Haziran ve 16 Temmuz 1802 tarihli mektupları.

ması hakkında şikâyette bulundukları için, Rusya müdahale hakkını gerçekten kullanması gerektiğini düşünüyordu.

Böylece Mihail Suço İstanbul'a geri getirilip buradan Kalhi Adası'na sürgüne gönderilirken, bilhassa Prusya tarafından desteklenen St. Petersburg kabinesi boyarların oybirliğiyle dile getirdikleri isteğe uygun olarak Konstantin İpsilanti'nin Eflak voyvodalığına tayininde ısrar etti. Bu amaçla Çar Aleksandr'in emri ile General Tamara'nın Divân-ı Hümâyûn'a teslim ettiği notada şöyle deniyordu: "Boyarlar, ülkelerinin içinde bulunduğu talihsiz duruma dair defalarca tekrarladıkları şikâyetlere istinaden, oybirliği ile ülkenin yönetiminin Prens Konstantin İpsilanti'ye emanet edilmesi arzusunu dile getirmişlerdir. Böyle bir karar almalarının sebebi, Boğdan'da kısa süren yönetimi sırasında kendisi hakkında edindikleri olumlu görüştür. Çar ise bu prense karşı herhangi bir davanın açılmamış olması bir yana, aksine söz konusu eyaletin prensin gidişine çok üzüldüğünü öğrendiği için, bu arzularını kabul etmeye meyillidir. Hatta Bâbıâli, prensin hizmetlerinden hoşnut olduğunu bizzat belirtmiştir, dolayısıyla azledilmesi için önemli bir sebep zaten mevcut olmamıştır. Bu arada Bâbıâli, İpsilanti'ye minnettarlığını göstermek için eline bir fırsatın geçmiş olduğuna ve majestelerinin bir eyalettekilerin sahip olmak istedikleri ve diğer eyalete gidişine üzüldükleri bir prens lehine adil bir harekette bulunmasına sevinmelidir. Çar, bu prensleri tayin etme hakkını ne kendisi ne de söz konusu iki eyalet için istemektedir. Yalnızca bu iki ülkeye duyduğu ilgiye istinaden Prens İpsilanti'nin Voyvoda Suço'nun yerine tayin edilmesinin Eflak'ın bundan sonraki refahı için en iyi çare olacağını düşünmektedir. İpsilanti, her iki imparatorluğu talihli bir şekilde biraraya bağlayan ittifakın ve iyi komşuluk ilişkilerinin muhafazası için en iyi araçlardan biri olduğundan İpsilanti lehine kendini ortaya atması, çarın düşüncesine göre Bâbıâli tarafından aslında olumlu karşılanmalı idi. Bu yüzden İpsilanti'nin tayini, çarı oldukça memnun edecekti. Bu arada İpsilanti'nin hiçbir gerekçe olmadan ve mevcut antlaşmalara aykırı olarak azledilmesi, çarın hoşuna gitmemişti. Üstelik bu hadise, majesteleri cülus ettiğinde söz konusu antlaşmalara uyacağına söz verdikten ve onları gerçekten de uygulamaya koyduktan sonra olmuştu"[58].

Bahsettiğimiz gibi, İpsilanti'nin tayini Bâbıâli tercümanı olarak menfaatlerini daima büyük bir çaba ile koruduğu Prusya tarafından da olumlu karşı-

58 Knobelsdorf bu notayı 25 Aralık 1802 tarihli mektubunun ekinde vermektedir.

landığından, Bâbıâli çarın isteğini yerine getirmekten ve İpsilanti'yi Suço'nun halefi tayin etmekten imtina edemedi[59]. Oysa St. Petersburg kabinesi bununla yetinmeyerek, bu fırsatı eski antlaşmalarda Memleketeyn'in durumu açısından daha önce muallakta kalan veya henüz tam olarak yerine getirilmemiş hükümleri kesinleştirmek ve gerektiğinde ek maddelerle genişletmek için kullandı. General Tamara bu amaçla Bâbıâli'ye bilhassa Boğdan boyarlarının şikâyetlerini esas alarak, çarın isteklerine istinaden antlaşmalarda öngörülen değişikliklerin ayrıntılarını verdiği ikinci bir nota gönderdi.

Bâbıâli, mevcut şartlar altında bu taleplerden de imtina edemezdi. Üstelik Prusya da Bâbıâli'ye karşı dostane duygular besleyen Çar Aleksandr ile iyi ilişkiler içinde kalması gerektiği gibi iyi niyetli bir tavsiyede bulunmuştu[60]. Meselenin adı geçen elçi ile enine boyuna tartışılmasından sonra, elçiye gönderilen özel bir notada yalnızca eski antlaşmaları onaylamayı kabul etmekle kalmayıp, istediği yeni ilaveleri de kabul ve tasdik etmeye hazır olduğunu bildirdi. "Bâbıâli'nin buğday ambarları olan Memleketeyn halkının refahı majestelerinin sürekli endişelerinden biri olduğundan, Bâbıâli bundan böyle söz konusu antlaşmalarda bulunan eski ve yeni maddeleri kelimesi kelimesine yerine getirmeye, aykırı davranışlarda bulunulmasına izin vermemeye ve daima bundan sonraki hareketler için bir talimat olarak kullanılmasını sağlamaya söz vermektedir", deniyordu bu notada. Bu amaçla da bu hususla ilgili hem eski antlaşmalardaki hem de yeni hükümler, gerek Rus elçisine gerekse iki Memleketeyn voyvodasına gönderilen bir hatt-ı hümâyûnda birleştirildi[61].

Ek maddeler, esas olarak aşağıdaki hususlarla ilgili idi:

1) Voyvodaların konumu: Yönetimlerinin süresi bundan böyle tayin tarihleri itibariyle yedi yıl olacaktı. Bu süreden önce yalnızca ispat edilmiş bir cürümden dolayı görevden alınabilirlerdi. Voyvodalardan herhangi biri böyle bir

59 Knobelsdorf'un 27 ve 29 Ağustos 1802 tarihli mektupları.

60 Kralın 8 Ekim 1802 tarihli mektubu.

61 Wilkinson hem adı geçen "*note remise par la sublime Porte à l'Envoyé de Russie*" başlıklı notayı, hem de "*Commendement impérial, ou se trouvent renfermés les régelemens donnés anciennement et en dernier lieu pour le governement des provinces de Valachie et de Moldavie, adressé au prince de valachie, Constantin, fils d'Ipsilanti*" başlıklı emri vermektedir. Buraya dahil edilen ve 1791 tarihli özel ferman ile yeniden onaylanan 1774, 1779 ve 1783 tarihli antlaşmalar hakkında ayrıntıları (Wilkinson s. 377) bu eserin VI. cildinde vermiştik.

cürümde bulunduğu takdirde Bâbıâli Rus elçisine bunu bildirecek ve voyvoda ancak gerçekten suçlu bulunması hâlinde azledilebilecekti[62].

2) Vergiler: 1783 tarihli senetten (bk. Cilt VI) itibaren uygulanan bütün yeni vergiler ve harçlar kaldırılacaktı. Voyvodalar, prenslik divânında yer alan boyarlar ile birlikte yıllık vergileri adil bir şekilde dağıtma hakkına sahiptiler. Voyvodalar, Rus elçisinin gerek bu hususta gerekse Memleketeyn'in imtiyazları hususundaki telkinlerine kulak vermek zorundaydılar. Sokotelnik sınıfından isimleri açıkça belirlenen bazı boyarlar dışında, reayaya vergi muafiyeti tanınmayacaktı ve vergi tahsildarları da hiçbir şekilde reayaya karşı zor kullanmayacaklardı. Boğdan, Eflak'taki muhafız kıtalarının masraflarına katkıda bulunacaktı ve bu husus ayrı bir ferman ile kesinleştirilecekti. Birliklerin masraflarını karşılamak için gerekli paralar temin edildikten sonra, Eflak reayasına bir yıl boyunca vergi muafiyeti tanınacaktı.

3) Bâbıâli'nin ihtiyaçları için yapılacak sevkiyatlar: Odun, buğday, tereyağı, kesimlik hayvan, vs. sevkiyatlarının miktarı her yıl padişahın fermanı ile belirlenecek, ancak Divân'da toplanan boyarlar, voyvoda aracılığıyla uygun itirazlarda bulunma hakkına sahip olacaklardı. Ödemeler, mîrî hazineden bilhassa buğday için İbrail pazarında geçerli rayiç bedel üzerinden yapılacaktı. Nakliye masrafları da aynı şekilde düzenlenecekti.

4) Devlet makamlarına yalnızca eyaletin yerlileri tayin edilebilecek, fakat voyvoda, bilgileri ve karakterlerinin dürüstlüğü sayesinde uygun gördüğü Rumları da bu makamlara getirebilecekti. Bir cürümün vuku bulması hâlinde onları azletme ve cezalandırma yetkisi voyvodaya ait olacaktı. Okulların, hastanelerin, yolların, vs. idaresi, boyarlara aitti. Ne metropolitan kiliselere ne de manastırlara mensup ruhbanların miras bıraktıkları mallar, yoksullar ve yetimler için kurulan vakıflara devredilecekti. Miras bırakan kişi tarikat üyesi ise mirası ilgili manastıra kalacaktı. O tarihe kadar reayanın elinden haksız yere alınan bütün topraklar, meşru sahiplerine geri verilecekti. Özel fermanlara sa-

62 Voyvodaların konumu ve hakları ile Boğdan ve Eflak'ın genel olarak yönetimi hususundaki ayrıntılı bilgiler Zalloni, "*Traité sur les princes de la Valachie et de la Moldavie sortis de Constantinople, connus sous le nom des Fanariotes*", Paris 1830'da verilmiştir. Yine de yukarıda söylenenlerden anlaşılabileceği üzere, s. 22'de voyvodaların yedi yıllık yönetim sürelerinin 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'nda belirlendiğini söylerken yanılmaktadır. Zira bu hükmün ihlali, 1806'da Rusya ve Bâbıâli arasında başlayan savaşın ana sebeplerinden biri idi.

hip tüccarlar dışında, bu ülkede reayanın aleyhine olacak şekilde bulunan ve buraya yerleşmeye çalışan yabancılar, hemen sınırdışı edilecekti.

Bundan böyle Memleketeyn'in yönetimi ve idaresi için âdeta bir anayasayı oluşturan bu ferman, voyvodaya kendisine ve Eflak halkına tanınan bu imtiyazlar için minnettarlığını göstermesine ve Bâbıâli'nin sâdık bir kulu olarak burada verilen emirleri dikkatle yerine getirmesine dair bir uyarı ile sona eriyordu. "Sizler, sen ve haleflerin, bu hükümleri hareketlerinizde daima bir rehber olarak gördüğünüz takdirde, ben de vezirlerim ve müşavirlerimle birlikte, mekânı cennet olsun, şanlı atam Mehmed Han zamanlarında sahip olduğunuz imtiyazlara saygı göstereceğim. Dolayısıyla Eflak voyvodası olarak, eyaletin bütün boyarlarına ve reayasına bu hatt-ı hümâyûnun ruhunu anlatmak ve ömrümün, yönetimimin, şanımın ve gücümün devamı için Allah'a dua etmelerini istemek, tamamen sana bağlıdır".

Prens Konstantin İpsilanti, çok şey vadeden bu hatt-ı hümâyûn ile 1802 sonbaharında Bükreş'e gelirken, anlaşıldığı kadarıyla bilhassa Fransa'nın ısrarları üzerine aynı zamanda ve aynı şartlar altında Aleksandru Morosi, Boğdan voyvodalığına getirildi[63]. Bükreş'te Suço kaçtığından beri her ne kadar huzur bozulmamıştıysa da İpsilanti ülkeyi çok üzücü bir durumda buldu. Bâbıâli'nin eşkiya çetelerini tamamen yok etme şartıyla sonunda istemese de resmen Vidin valiliğine getirdiği Pazvandoğlu, Eflak yönündeki akınlarını şimdilik durdurmuş olsa da eyaletin tamamı Bâbıâli'nin önceki baskıları ve Pazvandoğlu'nun yakın zamana kadarki akınlarından dolayı öyle tükenmiş ve bitmişti ki, voyvoda en acil masraflarını karşılamak için gerekli imkânları bile zor buluyordu.

İlk tedbiri, bir yük olan Türk birliklerini ödenmemiş ulûfelerini ödeyerek, ülkeden göndermek oldu. Oysa bunu henüz başarmıştı ki, Pazvandoğlu bu yöndeki eşkiyalıklarına yeniden başladı. Generali Manav İbrahim'i 1803 ilkbaharında birliklerinin başında sınırdan geçirdi ve geri çekilmeleri için İpsilanti'den 300 kese talep etti. Mayıs ayında 3-4 bin kişilik yeni bir topluluk tekrar ülkeye akın etti, Bükreş'e 12 saat mesafeye kadar ilerledi ve 500 kese fidye, erzak ile 250 kese değerinde yem ve Manav İbrahim için zengin hediyeler talep etti. Bütün bunlar üç gün içinde temin edilmediği takdirde, diyordu Manav İbrahim, ülkenin her yerini kılıçlarıyla ve ateşle tahrip edeceklerdi.

63 Knobelsdorf'un 4 Ekim 1802 tarihli mektubu.

İpsilanti, bundan kısa bir süre sonra, Haziran ayı ortalarında Bükreş'e gelen Knobelsdorf'a dediği gibi, bu eşkiyaları Tuna Nehri'nin diğer kıyısına püskürtmek için küçük bir birliği olmuş olsaydı bu felaketi önleyebilirdi. Üstelik Pazvandoğlu aynı zamanda Rusçuk valisi tarafından da sıkıştırılıyordu. Boyarlar da yardım edeceklerine, tıpkı geçen yılki gibi Erdel'e kaçmaya yeltendiler. Yalnızca prensin her kaçağı anında idam ettireceğine dair bildirisi sayesinde yerlerinde kalmaları sağlanabildi[64].

İpsilanti, Mart ayında Prusya Kralı III. Frederik Wilhelm'e yazılı olarak sıkıntılarını anlatmış ve Bâbıâli ile kendisi için konuşmasını rica etmişti. Kral bu ricasını kırmayarak, Knobelsdorf'u hem Bâbıâli'ye bu yönde telkinlerde bulunmak hem de İpsilanti'ye destek vermekle görevlendirmişti. Söz konusu mektupta Divân-ı Hümâyûn'a sürekli olarak yenilenen bu gibi huzursuzlukların Bâbıâli'nin gerek iç idarede gerçekleştirmeye çalıştığı yeni düzene gerekse Bâbıâli'nin yurtdışındaki itibarına zarar verdiğini anlatmalı idi. Zira sınır eyaletlerinde düzeni sağlamayı daha uzun süre ihmal ettiği takdirde, er veya geç komşularına meselelerine karışma fırsatını verme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktı. Dolayısıyla Pazvandoğlu'nu râm etmek için elinden geleni yapmalı idi ve Eflak yönetiminin başına sadakatinden ve becerilerinden dolayı, kamu düzenini bozan bu kişilerin karşısına güçlü bir şekilde çıkmasını sağlayan yetkilerle donatılmayı hak eden bir adam getirildiğinden bu mesele artık daha kolay halledilebilirdi[65].

Knobelsdorf, görevini mümkün olduğunca yerine getirdi. Eflak voyvodasına herşeyden önce Tuna Nehri geçitlerini amacına uygun olarak kurulacak siperlerle korumasını tavsiye etti ki, Tuna Nehri daha aşağıda Rusçuk ve Silistre âyanları tarafından yeterince korunurken, söz konusu olan yalnızca Pazvandoğlu'nun topraklarının karşısında bulunan çok kısa bir alan olduğu için, bu daha da kolay olacaktı. Voyvoda sonunda kendi çabalarıyla Tuna Nehri kenarına gönderdiği 3.500 asker toplayabildi. Bunlar arasında Çariçe Katerina zamanında göç eden ve İbrail yakınlarında küçük bir yerleşim merkezi kuran 1.500 Zaporog Kazağı da vardı. Bu Kazaklar, Manav İbrahim'in birliklerinin Tuna Nehri'ni geçmesini engellemeye yeterli olağanüstü bir atlı birliği oluş-

64 Boskoviç'in 15 Haziran ve Knobelsdorf'un Bükreş'ten gönderdiği 15 Haziran 1803 tarihli mektupları.

65 Kralın Knobelsdorf'a 21 Mart'ta ve aynı şekilde Bielfeld'e 22 Temmuz 1803'de gönderdiği mektuplar.

turuyorlardı. Yine de en önemlisi hâlâ bu birliklerin masraflarını karşılamak için gerekli parayı bulmaktı. Knobelsdorf, nezdinde toplanan boyarları ateşli bir konuşma ile voyvodaya 50 bin akçe aylık parasal yardımda bulunmaya ikna ederek bu meseleyi de çözdü.

Bu savunma tedbirleri amacına ulaştı. Knobelsdorf henüz Bükreş'teyken, Pazvandoğlu el altından kendi adına Bâbıâli nezdinde araya girmesini ve tâbiyet tekliflerinin kabulüne müzaheret etmesini rica etti. Aslında bir asinin meselesi için araya girmeyi istemese ve aksine Bâbıâli'ye Pazvandoğlu ile hiçbir müzakereye girmemesini tavsiye etse de, Bâbıâli'ye Eflak'ın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu özel bir nota ile yeniden hatırlatmak ve bilhassa İstanbul'da çok da olumlu karşılanmayan savunma tedbirlerini haklı çıkartmak için bunu fırsat bildi[66].

Pazvandoğlu bu arada gerçekten de iyice köşeye sıkışmıştı. Zira Rumeli'nin bütün âyanları kendisine cephe almışlardı ve Manav İbrahim de öyle köşeye sıkışmıştı ki, Bâbıâli'yi kendisiyle adamlarına bundan böyle sessizce yerleşebilecekleri ve eşkiyalıktan tamamen vazgeçebilecekleri herhangi bir terkedilmiş toprak vermeye ikna etmesi ricasıyla yazılı olarak İpsilanti'ye başvurdu.

Divân-ı Hümâyûn, rahat duracağının ve Bâbıâli'ye tâbi olacağının ispatını sunana kadar bir süreliğine Pazvandoğlu'nun paşalığının gelirlerine el koyarak Knobelsdorf'un tavsiyelerini dinlemişti[67]. Manav İbrahim'in ise durumu daha da kötü idi. Sonunda ister istemez kendisi ve adamlarının geçimini sağlaması şartıyla Rusçuk âyanına boyun eğmişti. Oysa anlaşılan o ki paşa, sözünü yeterince tutmamıştı ve böylece Manav İbrahim bir kez daha silahlarına sarıldı. Lâkin yeni bir çatışma çıkmadan önce, dikkatsizlik ederek paşanın yemek davetini kabul etti ve burada maiyeti ile birlikte öldürüldü[68].

Bu arada dışarıdan en tehlikeli düşmanlarının ortadan kaldırılması ile İpsilanti'nin içerideki durumu henüz kıskanılacak bir hâle gelmemişti. Bâbıâli, son hatt-ı hümâyûnda verilen sözlerin aksine ülkeyi bilhassa düşük fiyatlarla sevkiyatlar yaptırarak baskı altında tutmaya devam etti. Eflak voyvodası aynı zamanda İstanbul'da sarayda kendisine karşı başlatılan ve Prusya Elçisi

66 Knobelsdorf'un 15 Haziran'da Bükreş'ten ve 16 Temmuz 1803'de Livov'dan gönderdiği ve Wilhelm Knobelsdorf'un "*Zur Geschichte der Familie von Knobelsdorf*", s. 38 ve devamı ile karşılaştırılan mektupları.

67 Bielfeld'in 31 Ağustos 1803 tarihli mektubu.

68 Bielfeld'in 9 Ocak 1804 tarihli mektubu.

Bielfeld'e itiraf ettiği gibi, çok büyük miktarda paraya mâl olan entrikalarla mücadele etmek zorunda idi[69].

Entrikalar, bilhassa Mısır seferi başladığından İpsilanti'nin Bâbıâli tercümanı olarak Fransız sefareti kaleminin evrakına el koymasını asla affedemeyen ve Rusya'nın Memleketeyn'de gücünün artmasını şüpheli gözlerle takip eden Fransa'dan kaynaklanıyordu. Entrikaların elebaşları, biri İstanbul'daki sefarette diğeri de Paris'te Dışişleri Bakanlığı'nda olmak üzere, her ikisi de Fransa'nın hizmetindeki tercümanlar olan François ve Pierre Franchini idi. Şark siyaseti hakkında en derin bilgilere sahip diplomatik temsilciler olarak kabul ediliyorlardı. Bilhassa Fenerlilerin hilelerini ve düzenbazlıklarını çok iyi bildikleri ve en iyi şekilde bertaraf edebildikleri söyleniyordu[70]. Dolayısıyla İpsilanti için tehlikeli birer düşmandılar.

Lâkin Divân-ı Hümâyûn nezdinde İpsilanti'nin arkasında Prusya kralı gibi güçlü bir destekçi vardı. Yalnızca İpsilanti'ye karşı önyargılarını yok etmek için Paris'te birinci konsüle uygun telkinlerde bulunmakla kalmayıp, Bielfeld'e de Bâbıâli'ye İpsilanti'ye yöneltilen bütün suçlamalara karşı onu koruyan bir nota vermesini emretti. Bâbıâli, İpsilanti'nin bu hususta hakkını vererek, krala ayrıcı Paris'te de İpsilanti'ye sahip çıktığı için minnettarlığını bildirdi[71]. Hatta minnettarlığında öyle ileri gitti ki, bilhassa Yaş'ta hallerinden memnun olmayan boyarlar ile voyvodalardan Morosi'yi veya İpsilanti'yi devirmek ve yeniden yönetimi ele almak için gizli entrikalara karışan eski voyvoda Mihail Suço'yu Kalhi Adası'ndan Kıbrıs'a sürgüne gönderdi ve burada sıkı bir göz altında tuttu[72].

Lâkin daha sonra sistemini değiştirdi ve bilhassa Fransa'nın etkisi altında adı geçen iki voyvodayı üzerinde anlaşmaya varılan yedi yıllık görev süreleri dolmadan aniden görevden aldı ki bu, ileride göreceğimiz gibi, 1806'da

69 Bielfeld'in 24 Temmuz 1803 tarihli mektubu.

70 Franchini kardeşler hakkında Zalloni, "*Traité sur les Fanariotes*", s. 99'da bilgi vermekte olup François Franchini hakkında şöyle demektedir: "Onları tanımak ne kadar mümkünse o Fenerlileri ve politikalarını o kadar tanıyordu. Onunla temasları ihtiyaç gösterdiğinde, onların entrikalarını ve oyunlarını müthiş bir incelikle kestiriyordu". Aynı kişi daha sonra tercüman olarak Rusların hizmetine girdi.

71 Kralın 22 Ekim 1803 ve 23 Ocak 1804 tarihli mektupları. Bielfeld'in 9 Aralık, Bâbıâli'ye gönderilen notanın da verildiği 24 Aralık 1803 ve Bâbıâli'nin cevabının verildiği 9 Şubat 1804 tarihli mektupları.

72 Bielfeld'in 9 Mart 1804 tarihli mektubu.

Rusya ve Bâbıâli arasındaki ilişkilerin, sonuçları Avrupa'nın büyük devletlerinin Şark politikasını derinden etkileyecek derecede kopmasına sebep olacak bir darbe idi.

Pazvandoğlu'nun gücü bu şekilde yok olmaya yüz tutarken, daha batıda Bâbıâli'nin başka bir valisi gittikçe daha tehlikeli bir bağımsızlığa yükseliyordu: Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa. Bâbıâli, daha önce de gördüğümüz gibi, Tepedelenli Ali Paşa'yı kendi amaçları için Pazvandoğlu'na karşı kullanmıştı. Şimdi ise Ali Paşa gitgide daha rahatsızlık verici bir hâl aldı. Zira elinde yalnızca önemli bir silahlı kuvvet barındırmakla kalmayıp, Bâbıâli'ye düşman devletlerle de az veya çok şüpheli bağlantılar içine girmişti.

Tepedelenli Ali Paşa'nın ilk günleri birçok açıdan Pazvandoğlu'na benzemekte idi. Pazvandoğlu nasıl itibarlı Bosnalı bir aileye mensup ise, Ali Paşa da sözde Anadolu'dan buraya göç ettikten sonra, ezelden beri Güney Arnavutluk'ta Toska bölgesindeki küçük Tepedelen Kasabası'nda yerleşen zengin bir Arnavut boya mensuptu[73]. Soy adı aslında Hissas idi ve Ali Paşa'nın dağ eşkiyalığını (kleft) çok büyük bir talih ve başarı ile yürüten Muzzo[*] adındaki atalarından biri, hanedanının gücünü ve itibarını asıl tesis eden kişi olarak kabul ediliyordu. Kesin olan bir şey varsa o da kendisinin ve haleflerinin Berat valisinin vasalları olarak Tepedelen Şehri'nin ve bölgesinin sınırsız efendileri kabul edildiği idi.

Tepedelenli Ali Paşa'nın dönemin en yiğit ve en becerikli komutanlarından biri olarak isim yapmış büyükbabası Muhtar Bey, iki tuğlu paşa olarak, 1716'da Venediklilerin elinden Mareşal Schulenburg tarafından kahramanca savunulan Korfu'yu almaya çalışan kapudan paşanın emrine verdiği bir birliğin başında bulunuyordu. Kaleye yapılan ilk hücum sırasında saldıranların en ön saflarında şehid oldu ve galiplerin eline geçen kılıcı, ta ki adanın Fransızlar tarafından ele geçirildiği dönemde kaybolana kadar uzun süre Korfu tersanesinde zafer işareti olarak muhafaza edildi. Ali Paşa, bunun için vermeye hazır olduğu büyük miktarda paraya rağmen, kılıcı asla geri alamamıştı[74].

---

73 Tepedelenli Ali Paşa, ailesinin kökeninin Anadolu'ya kadar uzandığını söylemekten zevk alıyordu. Oysa ezelden beri Arnavutluk'ta yerleşik yerel bir soydan gelmesi çok daha muhtemel görünmektedir. İbrahim Mansur Efendi, "*Mémoires sur la Grèce et l'Albanie*", s. 4.

* Hissas, Hasan'dan ve Mozzo da da Mustafa'dan bozma (çn).

74 Korfu kuşatması hakkında bilgi için bk. bu eserin V. cildi ile Hughes, "*Travels in Greece and Albania*", Londra 1830, II, 109.

Muhtar Bey, aralarında çok geçmeden husumet ve kanlı kavgalar çıkan üç oğul bıraktı. En genci olan Veli Bey, Ali Paşa'nın babası, daha büyük ağabeyleri tarafından mirasından mahrum edildi ve kaçıp Kleftlerin lideri olarak varlığını sürdürmek zorunda kaldı. Eşkiyaların elebaşı olarak kısa sürede etrafına gözü pek bir kalabalık topladı. Onların başına geçerek, bir gün ansızın Tepedelen'e saldırdı ve ağabeylerini kendi saraylarında canlı canlı yakarak onlardan intikamını aldı. O tarihten sonra babasının mirasının tek sahibi oldu. Düşmanları tarafından sürekli olarak rahatsız edilen Veli Bey, bu zaferden kısa bir süre sonra öldü. Kimilerine göre üzüntüden, kimilerine göre de zehirlenerek ölmüştü.

Muhtemelen 1711 doğumlu olan genç Ali, o tarihte 13 yaşındaydı ve en büyük desteği, Konitza (Koniça) beyinin kızı olan annesi Hanko* idi. Bu kadın, yalnızca bu halklar arasında ve böylesine zorlu şartlar altında görülen, yiğit, sinsi, gaddar ve insanlık dışı bir derecede, hatta suç işleyecek kadar intikam hırsı ile yanıp tutuşan kadın kahramanlardan biri idi[75].

* Daha sonra Esmihan ismini almıştır (çn).

75 Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni çağ tarihinde hiç kimse hakkında Tepedelenli Ali Paşa'yla ilgili olduğu kadar çok, ama kısmen yanıltıcı kaynaklar yoktur. 40 yılı aşan yönetimi sırasında (1780 - 1821) Arnavutluk'a ve Yunanistan'a temas eden neredeyse bütün gezginler, eserlerinde Ali Paşa'nın tarihinin derinliklerine inmişlerdir. Burada bir kez daha bu eserler arasında Pouqueville, "*Voyage de la Grèce*", Paris 1826, ilk iki cilt ve "*Histoire de la régéneration de la Grèce*"; Hobhouse, "*A journey through Albania and other provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinopel during the years 1809 ve 1801*", İkinci Baskı, Londra 1819; Henry Holland, "*Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etc. during the years 1812 and 1813*", Londra 1815 ve bilhassa Hughes, "*Travels in Greece and Albania*", İkinci Baskı, Londra 1830, ikinci cilt gibi, en önemli ve en değerli eserleri hatırlatmak isteriz. Ayrıca de Bosset, "*Parga Studien*", Viyana 1854, s. 323 ve devamında bilhassa Ali Paşa'nın ilginç bir karakteristiği verilmektedir. Ayrıca Raffenel, Soutzo, Rizo Neroulos, Gordon, vs. gibi Yunanistan bağımsızlık savaşı tarihi hakkındaki bütün eserler, az ya da çok Tepedelenli Ali Paşa'nın tarihini vermektedirler. Mühtedi İbrahim Mansur Efendi, "*Mémoire sur la Grèce et l'Albanie*" adlı eseri ile Ali Paşa'ya özel bir eser atfetmiştir. Strasburg doğumlu olan bu adam, uzun süre Ali Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur. Bu yazılı kaynakların yanısıra, sözlü bir kaynak da benim için çok özel bir değere sahiptir. Bu kaynak, Paris'te kaldığım süre içinde dönemin Yunanistan kralının oradaki temsilcisi olan soylu Joannis Kolettis'e borçlu olduğum çok değerli açıklamalardır. Bilindiği üzere Kolettis uzun süre Ali Paşa'nın başhekimi idi ve karakteri ile devrilmesine sebep olan bütün durumlar hakkında derin bir bilgiye sahipti. Kolettis'i bu husus ve

Düşündüğü ilk şey, Ali'nin ve kızkardeşi Şehnisa'nın atalarının topraklarına sahip olmalarını sağlamak ve böylece hem onlar hem de kendisi için yönetimi sağlama almaktı. En tehlikeli rakibi, Veli Bey'in ikinci eşi ve onun oğlu bu yüzden zehirleyerek öldürülmek zorunda kaldılar. Daha sonra kendisi de eline silah alarak, topraklarına saldırmaya cüret edecek herkese direnmek üzere, ailesine sâdık birliklerin başına geçti. Başlangıçta kararlı tutumu sayesinde yalnızca çok sayıdaki düşmanlarını korkutmayı başarmakla kalmayıp, yönetimini de önemli fetihlerle genişletti.

Genç Ali, bütün silahlı faaliyetlerinde daimî yoldaşı idi ve ileride olağanüstü beden ve ruh özelliklerine zamanla tam bir müstebit karakterini kazandıracak savaş eğitimini annesinden aldı. Gençliğinden itibaren palikaryalarının başında bu kaba dağlık bölgelerde çete savaşının zorluklarına ve tehlikelerine aşina olan Ali, yiğitliği, bütün savaş talimlerindeki metaneti, bu kavgalar sırasında oluşan avantajlar hakkında eksiksiz bir bilgi ve uygulamada olağanüstü bir kurnazlık ile kendisini doğal liderleri olarak seve seve takip eden yoldaşlarının arasından sıyrıldı. Annesi onu aynı zamanda kanaatkâr ve ölçülü olmanın, kendini kontrol etmenin ve kayıtsız şartsız itaatin faziletlerine alıştırdı ve Ali Paşa daha sonra herhangi bir şekilde ilişkide olduğu bütün insanlardan da

Kolettis'in de çok önemli bir rol oynadığı daha sonraki Yunanistan bağımsızlık savaşı hakkında büyük bir heyecanla, ama aynı zamanda bazı acı hayal kırıklığı duygusu ile konuşurken dinlemek büyük bir zevkti. Tabii ki bana anlattığı birçok şey, anekdot ve hatırat mahiyetinde olduğu için, genel bir resmî tarihe dahil edilemez. Daha o zamanlar Yunanistan'ın başına gelenlerle ilgilendiğim ve derin incelemelerde bulunduğum için, Kolettis benden çok hoşlanıyordu. En büyük arzularından biri, Yunanistan yönetiminin Atina Üniversitesi'nin Tarih Bölümü için bana teklif ettiği profesörlüğü kabul etmemdi. Von Maurer'in "*Das griechische Volk*", Heidelberg 1835, II, 215'te belirttiği gibi, bilhassa dostum Ludwig Ross'un ısrarları üzerine bu makamı kabul ettim. Lâkin yönetimde çok geçmeden ortayla çıkan bilinen karışıklıklar, bu kararımdan vazgeçmeme sebep oldu. Kolettis buna rağmen 1840'da Paris'ten ayrılmama kadar dostum olarak kaldı. Çok nadiren ve istemeyerek Frenk diplomatların zevksiz kıyafetleri ile değiştiği millî kıyafetleriyle daha da bariz bir şekilde ortaya çıkan uzun ve gösterişli yapısı, anlamlı yüz hatları ve ateşli bakışları hâlâ ilk günkü gibi gözümün önündedir. Benimle Yunanistan'ın geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında konuşurken sergilediği, bana çok ilginç açıklamalarda bulunduğu açık ve düz düşünce tarzı ile derin sağduyusunu daima minnettarlıkla hatırlayacağım. Ayrıca 1844'de cumhurbaşkanı olarak işlerin başına geçtikten sonra 1847'de Atina'daki erken ölümünü, bütün gücünü harcadığı vatanı için büyük bir talihsizlik olarak, ben de birçok kişi gibi büyük bir üzüntü ile karşıladım.

bunu istedi. Zira hükmetme hırsı ile yanıp tutuşan bu kadın, yaşadığı sürece oğlunun yönetimine katılmasına asla izin vermedi.

Bunun dışında gücünü ve karakterini talihsizliğin sert okulunda da geliştirdi ve pekiştirdi. Zira annesinin teşebbüsleri her zaman talihli geçmedi. Çetelerinin bölgelerine defalarca akın etmelerine öfkelenen Ergiri Kasrı (Argirokastro) yakınlarındaki Gardiki halkı, amansız intikam yemini etmişlerdi. Genç Ali'nin birliklerinin en iyi kısmı ile tesadüfen orada olmamasını, Tepedelen'e ansızın gece vakti saldırmak ve annesi ile kızkardeşini esir almak için kullandılar. Ali onları kurtaramadan, Gardikililerin zindanlarında ve esaretinde bir aydan uzun bir süre en onur kırıcı muamelelere maruz kalmak zorunda kaldılar. Yalnızca Gardiki'nin en itibarlı beylerinden biri olan Dosti'nin merhameti sayesinde çektikleri çileler sona erdi. Kendi hayatını tehlikeye atarak, tam Ali onları kurtarmak için bütün silahlı kuvvetlerini toplamaya yeltendiği bir anda onları Tepedelen'e geri götürdü.

Annenin ve kızının o tarihten sonra Gardikililere karşı duydukları amansız intikam duygusunu yatıştırmaya hiç kimsenin gücü yetmedi. Annesi ölüm döşeğinde bile Ali'ye en son Gardiki yok edilene kadar ruhunun huzur bulamayacağına yemin etti ve Şehnisa da Ali'ye sürekli olarak söylediği gibi, divânının yastıkları Gardiki kadınlarının saçları ile dolana kadar rahat yüzü bulamayacaktı. Ali, annesinin ve kızkardeşinin bu korkunç yeminlerini asla unutmadı ve ileride göreceğimiz gibi, neredeyse yarım yüzyıl sonra (1812) korkunç bir şekilde gerçeğe dönüştürdü.

Şimdilik ailesine düşman komşu boylara karşı küçük bir savaşla yetinmek zorunda kaldı ve talihi de her zaman yaver gitmedi. Çoğu kez hiçbir şey başaramadan ve birliklerinin büyük bir kısmını kaybederek Tepedelen'e geri dönüyor ve burada annesinin ağır sitemleri ile karşılanıyordu. Hatta annesi bir defasında şayet ailesinin onurunu daha iyi korumayı başaramadığı takdirde, onu kadın kıyafetleri içinde korkak olarak hareme kapatmakla bile tehdit etti. Bu ise hakarete uğrayan hırsını daha da ateşledi ve yeni cüretkâr faaliyetlerde bulunmasına sebep oldu.

Yine düşmanın üstünlüğü karşısında geri çekilmek zorunda kaldığı sonraki akınlarından birinde en azından, neredeyse bütün birlikleri tarafından terkedilmiş bir hâlde sığındığı terkedilmiş bir manastırın harabelerinin altında buraya gömülü çok miktarda Venedik altınlarından oluşan bir hazine bulduğunda şansı yaver gitmişti. Bu para, silahlı kuvvetlerini yeniden takviye etme-

sine ve böylece kendisine karşı birleşen Ergiri Kasrı, Bardiki, Kaminiça, Goriça, Hormova, vb. beylerine karşı mücadelesini bir kez daha başlatmasını sağladı. Lâkin bu cüretkârlığının da bedelini ağır ödemek zorunda kaldı.

Mertzika dağlarında meydana gelen ölümcül bir çatışmada küçük ordusu neredeyse son adamına kadar yok edildi. Ali, annesi ve daha yeni evlendiği, Delvine beyinin kızı olan eşi Emine ile birlikte son anda kaçarak kurtulabildi. Çaresizlik içinde kendini tamamen düşmanlarının eline teslim etmek ve mümkün olduğunca aralarında husumet çıkartarak güçlerini zayıflatmaktan başka çaresi kalmadı. Aralarındaki en güçlüleri olan Ergiri Kasrı ve Gardiki beyleri kalelerine geri dönerken, tek başına ve silahsız olarak diğer beylerin karargâhlarına gitti ve onlara canını ya da silah ittifakı teklif etti. Her ikisi üzerinde tasarrufta bulunmakta özgürdürler, diyordu. Hayatı onların elinde idi, ama ölümü onlara hiçbir şey kazandırmayacaktı. Aksine felaketlerine sebep olacaktı. Zira en kötü düşmanı olan güçlü Ergiri Kasrı ve Gardiki beylerinin aslında onların da düşmanları olduklarını unutmamalıydılar. Ali'yi yok etmeyi ve ayrıca Tepedelen'i de ele geçirmeyi başardıkları takdirde, bütün diğer beyleri de râm etmek ve bölgenin tamamının efendileri olmak onlar için çok kolay olacaktı.

Yapacakları seçim hiç şüphe götürmezdi. Yalnızca canını bağışlamaya karar vermekle kalmayıp, en cesur ve en becerikli Kleftlerin liderlerinden biri ününü kazanan Ali ile ortak düşmanlarına karşı kalıcı bir işbirliği yapmaya karar verdiler. Böylece Ali'nin emrine hemen küçük bir birlik verildi ve o da bu birliğin başına geçerek Tepedelen'e geri döndü. Burada yine öyle tehditkâr bir konum aldı ki, düşmanları şimdilik onu burada daha fazla rahatsız etmeye cesaret edemediler. Genç Ali'nin kaderinde en önemli dönüm noktası, yükselişinin asıl başlangıcı bu oldu.

O dönemlerde 25 yaşındaydı ve nihayet annesinin rahatsız edici kontrolünden çıkmaya hevesleniyordu. Annesini savaşçı yaşamından ve yönetmekten vazgeçmeye, son günlerini haremin sakinliğinde geçirmeye ikna ederek bunu da başardı. Annesinin bundan kısa bir süre sonra, kimileri tarafından haksız yere zehir aracılığıyla Ali'ye mâl edilen ölümü ile Ali Paşa bu yönden de bir endişeden kurtuldu[76].

---

76 Hughes, *aynı eser*, Bölüm II, s. 118'de, birçok yazıda iddia edildiği üzere, Tepedelenli Ali Paşa'nın kendi annesini zehirle ortadan kaldırdığı şüphesine karşı kendini Ali Paşa'yı savunmak zorunda hissetmiştir. Ali Paşa hakkında şöyle demektedir: "Karak-

Bu arada hükümdarlığını her yönde genişletme fırsatını buldu. Öncelikle komşu dağ bölgeleri Zagora ve Kolonia'yı gözüne kestirmişti ama başlangıçta şansı pek yaver gitmedi. Zira söz konusu bölgelerin yargı yetkisine ait olduğu Berat Valisi Kurt Paşa, üstün bir güçle karşısına çıkarak Ali'yi tamamen mağlup etti ve esir aldı. Lâkin kısa bir süre sonra paşanın İşkodra valisi ile bir anlaşmazlığında göze çarpacak şekilde ortaya koymayı başardığı olağanüstü özelliklerinin ünü, onu burada da kurtardı. Kurt Paşa, Ali'ye zengin hediyeler vererek onu bir süre sonra evine gönderdi.

Aynı şekilde bu bölgeye yaptığı bir akından sonra benzer bir şekilde esir düştüğü Yanya valisinin bağışlayıcılığı da lehine gelişti. Komşu beylerin ve bilhassa Delvine beyinin Ali'ye karşı öfkesi öyle büyüktü ki, Yanya valisi nezdinde ülkeyi huzuru bozan bu kişiden hakettiği ölüm cezası ile kurtarmasını istediler. Oysa paşa, Ali'yi esirgemenin ve gerektiğinde onu kendi düşmanlarına karşı kullanmanın menfaatine daha uygun olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Ali'yi yalnızca esirgeyerek serbest bırakmakla kalmayıp, birliklerini takviye etmesi için gerekli imkânları da sağladı.

Hâlbuki Ali, hamisine umut ettiği desteği vermek yerine, dağ eşkiyalığını kendi adına yine öyle geniş kapsamlı bir şekilde yürüttü ki bu husustaki şikâyetler İstanbul'da Divân-ı Hümâyûn'a kadar ulaştı. Bâbıâli bunun üzerine Berat Valisi Kurt Paşa'ya Derbent valisi ya da Rumeli yollarının bekçisi olarak

terinden ve davranışlarından ötürü sanki herhangi bir gaddarlık yaparken kendisinde hiçbir vicdan azabı, hiçbir insanlık bağı, hiçbir duygu yokmuş gibi görünmesine rağmen, ... adının annesini öldürmek gibi bir suçla damgalanmasını onaylamıyorum. En derin şekillerde suçlar işlemiştir, ama mizacının sertliği doğal bir sevginin nesnesine yaklaştığında gevşiyor gibi idi". Ayrıca Ali Paşa genelde ve haklı olarak tam bir zorba gaddarlığın temsilcisi olarak görülmeye başladıktan sonra, gerçekte olmayan birçok şeyin Ali Paşa'ya atfedildiğini de unutmamak gerekir. Dolayısıyla Ali Paşa hakkında kesin bir yargıya varmak zordur. Onu haklı çıkartmaya çalışmak yine de boşuna olacaktır. Bununla birlikte burada Von Maurer'in "*Das griechische Volk*", I, 435'te hakkında söylediklerini hatırlatmak isteriz: "Tepedelenli Ali Paşa'nın gerçek hikâyesi, kendisi hakkında yazılan onca kitaba rağmen, hâlâ karanlıktadır ve bu kötü şöhretli adam hâlâ adil ve tarafsız biyografını beklemektedir. Zira bu ülkedeki dağ eşkiyaları nasıl ki bizim yolkesenlerimizle karşılaştırılamazlar ise her zorbaya da Avrupa ölçülerini kullanamayız". Kolettis de uzun süren zorba yönetimi sırasında Arnavutluk'ta huzuru, güvenliği ve düzeni yeniden tesis etmek için verdiği hizmetlerin hakkını adilane bir şekilde veriyordu. Bunun dışında burada en güvenilir kaynaklara göre verdiğimiz olgular da kendi kendilerini göstermektedirler.

bu eşkiyalıkları elindeki imkânlarla sona erdirmesi için kesin emir verdi. Oysa Kurt Paşa, Ali'yi silahları ile mağlup edebilecek durumda değildi ve bu yüzden Ali ile bir uzlaşmaya gitmek zorunda kaldı. Onu yalnızca hizmetine almakla kalmayıp, İstanbul'da Bâbıâli'nin mahkemesinde de Ali lehine konuştu.

Tabii ki Ali, Kurt Paşa'nın hizmetinde çok uzun süre kalmadı. Paşanın kızı ile yaşadığı nâhoş bir aşk hadisesinin ardından kaçmak ve kendi güvenliğini sağlamak için, bir süreliğine Eğriboz valisinin hizmetlerine girmek zorunda kaldı. Çok geçmeden buradan güya zengin bir adam olarak vatanına döndü ve uzun zamandır kurduğu fetih planlarını geniş bir kapsamda gerçekleştirmeye başladı. Çok iyi savunulan Ergiri Kasrı'na yaptığı başarısız bir saldırıdan sonra, ardı ardına Libohobo, Lekli, Giales ve birkaç başka kaleyi ele geçirdi ve kendisine has kurnazlıkla çok iyi tahkim edilmiş Hormova üzerine ilk hain darbeyi gerçekleştirdi. Hormova halkından ayrıca Gardikililerin annesini ve kızkardeşini kaçırmalarına yardım ettikleri için intikamın almak istiyordu.

Dehşete kapılan Hormovalalılar her ne kadar Ali'nin neyi amaçladığını farkettikleri anda sözde suçluları gönüllü olarak Ergiri Kasrı'na sürgüne göndermeyi teklif ederek Ali'nin öfkesini yatıştırmaya çalıştılarsa da Ali, en iyi birliklerinden 1.200 kişi ile şehri hemen işgal etti. Tabii ki birlikler ve halk arasında çok geçmeden resmî bir antlaşma ile giderilmeye çalışılan ciddi sürtüşmeler yaşanmaya başladı. Lâkin bu antlaşma Tribuhi'de, komşu Panaghia Manastırı'nın kilisesinde törenle onaylanacak ve imzalanacakken, Ali çeteleri ile bu amaçla burada toplanan savunmasız başrahiplere saldırdı, onları esir alarak Tepedelen'e gönderdi ve bütün öfkesini Hormova'ya yönelterek erkeklerin büyük bir kısmını öldürdü, kadınlarını ve çocuklarını köle olarak sattı ve şehri yerle bir etti.

Bu cürüm, ülkenin her yerinde korku ve dehşete sebep oldu ve böylece başta Konitza, Premiti ve Karamuratadez Ovası'nın bir kısmı olmak üzere, komşu boylarla şehirlerin büyük bir kısmı gönüllü olarak Ali'ye tâbi oldular. Tabii ki bu sayede, Ali'nin büyük bir maharetle İstanbul'da Divân-ı Hümâyûn'da ve sarayda nüfûzlu dostlar edinmek için kullandığı parasal gücü de arttı. Temsilcileri burada olağanüstü ve başarılı bir faaliyet gösterdiler. Örneğin rüşvet verme sanatları ile Bâbıâli'nin güya kendisine bağlı paşalığın ormanlarından Venediklilere gemi yapımı için odun sattığı iddia edilen Delvine valisini dizginleme görevini Ali'ye vermesini sağladılar. Ali, Bâbıâli'nin gözüne girmenin en iyi yolunun Bâbıâli'nin kendisini intikamını almak için kullanmasına izin vermek olduğunu pekâlâ biliyordu. Bu yüzden gücünü genişletmek için önüne çıkan bu fırsatı seve seve değerlendirdi.

Lâkin Delvine Valisi Selim Paşa'ya elinde silahları ile açıkça saldırmak yerine paşayı ihanetle ele geçirmeyi başarırken ve öldürerek ortadan kaldırırken, oğlunu esir aldı ve daha sonra yalnızca büyük bir miktar fidye karşılığında tekrar serbest bıraktı. Bu cürümün ödülü, Bâbıâli tarafından Rumeli'de yeni tayin edilen Derbent valisinin vekilliğine tayin edilmesi oldu.

Önceleri bu yeni makamın yükümlülüklerini yerine getirmeye çok önem vermiyordu. Aksine bu makamı yalnızca servetini daha da çoğaltmak için kullanıyordu. Zira ülkeyi dağ eşkiyalarından temizlemek yerine büyük paralar karşılığında onlara resmî pasaportlar veriyor ve bunun dışında da ganimetlerinden payını aldığı söyleniyordu. Bu yüzden bu eşkiya çetelerinin faaliyetleri gittikçe arttı ve çok geçmeden öyle bir hâl aldı ki, Bâbıâli hesap vermek üzere Derbent valisini İstanbul'a çağırdı. Paşa kendini haklı çıkartamayıp bunun bedelini başıyla ödemek zorunda kalırken, Ali, Divân-ı Hümâyûn'da hazineleri ile bir kez daha öyle büyük bir maharetle işlerini hallettirmeyi başardı ki, yalnızca her türlü soruşturmadan kurtulmakla kalmayıp, kısa bir süre sonra, 1787'de Bâbıâli'nin Avusturya ve Rusya ile savaşında sadrazamın ordusunda onurlu bir göreve de getirildi.

Burada da yine en yiğit ve en becerikli subaylardan biri olarak ün yaptı ve bu sayede sadrazam ile Bâbıâli'nin güvenini kazandıktan sonra, 1788'de iki tuğlu paşa olarak Tırhala valiliğine tayin oldu. Yine de daha o dönemlerde Prens Potemkin ile oldukça şüpheli ilişkiler içinde olduğu bir sır olamazdı. Hatta bu ilişki öyle ilerlemişti ki prensin, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden tesis etmek gibi büyük planına yardımcı olduğu takdirde Ali Paşa'ya Arnavutluk'un hükümdarlığını söz verdiği söyleniyordu. Ali Paşa, sonunda bu yöndeki beklentileri suya düşünce, o dönemlerde aralarında bilhassa Fransız elçinin de bulunduğu dostları ve verdiği rüşvetler aracılığıyla Bâbıâli'nin bu şüphelerini, yalnızca Tırhala valiliğinde kalmasına izin vermekle kalmayıp, Rumeli Derbent valisi vekili olarak makamını da onaylamasını sağlayacak şekilde çürütmeyi başardı.

Vekil olarak hemen çevrenin Armatolları ve Kleftleri ile mücadeleye başlayarak onları kendi menfaatlerine göre ya destekledi ya da yok etti[77]. Dikkatini

77 Tepedelenli Ali Paşa ve Armatollar ile dağ eşkiyaları arasındaki bu çatışmalar hakkında bireysel olarak çok az bilgi mevcuttur ve çok fazla şey söylenememektedir. Daha sonraki zamanlar dahil olmak üzere, bu çatışmaların tarihine dair ana kaynağımız, "*Chants populaires de la Grèce moderne recueillis et publiés avec une Tradition Française, des éclaircissements et des notes. Par C. Fauriel*", Paris 1824, I ve II, bilhassa birinci cildinde muhafaza edilen savaş ve dağ eşkiyası türküleridir. Neredeyse tamamen bu çatışmalarla ilgili olup, Fauriel, eklerinde bilhassa bu çatışmalara katılan en ünlü şah-

şimdi bilhassa zengin ve verimli bir şehir olan Yanya'ya yöneltmişti. Çoğunluğu Rumlardan oluşan halkı burada uzun zamandır düşmanca karşı karşıya gelen iki gruba ayıran anarşi, bu esnada çok işine yaradı.

Aynı adlı gölün kenarında bulunan, bilhassa İstanbul, Rusya, Venedik ve Malta arasındaki ticaret ve iç ticaret için avantajlı olduğu kadar cezbedici bir yer de olan Yanya, 17. yüzyılın başlarına kadar ölçülü bir haraç karşılığında neredeyse hiç rahatsız edilmeden, Sultan II. Murad'ın 1431'de şehri ele geçirdiğinde uysallıklarının ödülü olarak bir antlaşmayla tanıdığı hak ve özgürlüklerden yararlanıyordu[78].

Türkler her ne kadar o tarihten itibaren büyük bir topluluk hâlinde "Turkopalko" diye adlandırılan kendi mahallelerine yerleşmişlerse de Rumlar, kaleye de sahip olduklarından, idareyi özgürce düzenleyebiliyorlardı. Oysa 1611'de Diyonisios adında Skilosofos* lakaplı fanatik bir ruhbandan kaynaklanan hadiselerden dolayı işler değişmişti. Sihir ve astrolojik rüyalar şüphesi ile Tırhala'daki piskoposluk makamından uzaklaştırılmıştı. İster salt intikam duygusu ister gerçek bir fanatizm olsun, neticede bu talihsiz adam, yıldızlarda ülkesini Osmanlı boyunduruğundan kurtarmak için doğduğunu okuduğunu söylüyor ve kurtarma işine Yanya'nın az sayıda Türk halkından başlayabileceğine inanıyordu.

Galeyana gelmiş bir topluluk ile gece vakti "Kyrie Eleison (Tanrım, merhamet et)" naraları ile şehre girdi, 100 kadar savunmasız Türk'ü öldürdü, bir-

---

siyetler hakkında çok ilginç açıklamalarda bulunmaktadır. Bu türkülere kısmen şu eserlerde de yer verilmiştir: Theodor Kind, "*Neugriechische Volkslieder*", Grimma 1827 ve Firmenich, "*Neugriechische Volksgesänge*", Berlin 1840. 1783'den kalma en eskilerinden bir tanesi, Ali Paşa'nın Olimpos dağ eşkiyalarına teslim ol çağrısıdır:
Bu yazda ve ilkbaharda
Beyaz kağıtlar bize kara yazılar yazıyor
Yüksek dağlarda eşkıya (kleftis) olarak bulunan her kim varsa
Hepiniz Olimpos dağından aşağıya inin
Ve hepiniz Ali Paşa'nın önünde diz çökün
Sadece iki yiğit ona boyun eğmediler
Tüfekleri ve şanlı kılıçlarını kuşandılar
Dağlara çıkıyorlar, eşkıyalığa koşuyorlar

78 Bu eserin I. cildinde bu hususta bilgi vermiş ve Poqueville (*Voyage*, I, 140) ile Hughes (*Travels*, II, 1 ve devamı) tarafından kullanılan şehrin tarihi hakkındaki el yazması kronikten bahsetmiştik. Burada verilen bilgilerin büyük bir bölümü bu kronikten alınmıştır. Yanya'nın konumu ve Ali Paşa ile oğullarının saraylarının resimlerini Hughes, *aynı eser*, I, 436 ve 452'de vermektedir.

* "Bir köpeğin bilgeliğine sahip filozof" (çn).

çok evi ateşe verdi ve insanlarla malları üzerinde en korkunç taşkınlıklarda bulundu. Lâkin Türkler kısa zamanda toplanarak, çoğunlukla şaraptan sarhoş olmuş saldırganlara hücum ettiler ve korkunç bir intikam aldılar. Büyük bir kısmı hemen oracıkta öldürüldü. Çoğunluğu ise canlı olarak Türklerin eline geçti ve isyana katılmamış Rum halkın da büyük bir kısmıyla birlikte ağır işkenceler altında idam edildiler. Diyonisios, kalenin altında bulunan bir mağaraya kaçarak kurtuldu ve Yahudilerin ihanetine uğrayana kadar bir süre bu mağarada gizlendi. Mağaradan çıkartılıp, canlı canlı derisi yüzüldü ve içi samanla doldurularak İstanbul'a gönderildi.

Yanya bundan sonra râm edilmiş diğer şehirlerin gördüğü muameleyi gördü. Kalenin çevresinde bulunan bütün Rum kiliseleri yerle bir edildi ve bütün Hristiyanlar padişahın özel bir fermanı ile buradan gönderilirken, Yahudilere verdikleri hizmetlerin karşılığı olarak bazı başka imtiyazlarla birlikte buraya yerleşme izni de verildi. Kaleden kovulan Rumlar, genelde göl kenarına yerleştiler ve şehir böylece bu yönde oldukça genişledi.

Tabii ki özerk yönetimlerinden bundan böyle vazgeçmek zorunda kaldılar. Yanya'nın idaresinin başına Bâbıâli'nin valisi olarak iki tuğlu bir paşa getirildi. Yine de yerli Rumlar valinin yönetimi altında da eski özgürlüklerinin bir kısmını muhafaza etmeyi başardılar ve bu da bir taraftan şehri kalıcı bir verimlilik ve refah düzeyinde tutmaya yararken, diğer taraftan, daha önce de bahsettiğimiz gibi, şimdi Tepedelenli Ali Paşa'nın çok işine yarayan sürekli hizip kavgalarının da sebebi oldu. Bu kavgalar yüzünden paşanın gücü ve itibarı da burada neredeyse tamamen yok olmuştu. Kaleye benzer evlerinde birbirleri ile sürekli kavga hâlinde olan en güçlü beyler, şehrin asıl efendileri, fakat aynı zamanda da belaları olmuşlardı. Oysa hiç kimse bu daimî kavgaları kendi lehine sömürmeyi, Ali Paşa kadar iyi bilmiyordu.

Kavgaları şehirde kendi adamları aracılığıyla mümkün mertebe besledikten sonra, uzun süredir hazırlığını yaptığı darbeyi gerçekleştirmenin tam zamanı olduğuna karar verdi. Ansızın büyük bir birlik ile Yanya'nın kuzeyindeki Driskos Ovası'na geldi. Her ne kadar beyler, karşı karşıya kaldıkları bu tehlikeden dolayı aralarındaki düşmanlığı bir anlığına bir kenara bırakarak bütün silahlı kuvvetlerini kararlı bir direnişte bulunmak üzere biraraya getirdilerse de direnişleri pek başarılı olmadı. Gölün çıkış noktasında yapılan ve tamamen mağlup olmaları ile sonuçlanan bir muharebeden sonra, Ali Paşa onları şehre

geri püskürttü ve hemen kuşatmayı başlattı. Şehri hücumla almaya silahlı kuvvetleri yeterli değildi, zira son ana kadar direnmeye kararlı beyler de hâlâ karşısına daha üstün bir güç çıkartabilecek durumdaydılar. Bu yüzden burada da amacına hile ile ulaşmaya çalıştı ve bunu başardı da.

Şehirde ve Zagora bölgesinde bilhassa Rumlar arasında dağıttığı rüşvetler sayesinde kazandığı grup, İstanbul'dan Yanya paşalığını Ali Paşa için talep edecek kadar güçlenmişti. Gerçi hâlâ Divân-ı Hümâyûn'daki rakipleri üstünlüğü ellerinde tutuyorlardı ve padişahın, hemen geri çekilmesini, birliklerini dağıtmasını öngören bir emir çıkartmasını sağladılar. Lâkin bu emri yerine getirmekten çok uzak olan Ali Paşa, söz konusu fermanı yolda yakalattı ve kendisini Yanya valiliğine tayin eden ve halkı kendisine tâbi olmakla yükümlü kılan sahte bir fermanla değiştirdi. Bu hile tabii ki çok geçmeden ortaya çıktıysa da kendi grubu çok fazla güçlü olduğu ve faaliyetleri sayesinde halkı da kendi tarafına çektiği için hiç kimse gerçekleri açıklamaya cesaret edemedi. Ali Paşa sevinç nidaları eşliğinde 1788 Ekim'inde törenlerle şehre girerken, beyler arasındaki en amansız düşmanları Arta, Etolya ve Akarnanya'ya kaçarak kurtulmaya çalıştılar. Hemen kaleye yerleştirdiği güçlü bir muhafız kıtası zaten her türlü direnişi boşuna çıkartacaktı. Ayrıca dostlarını ve düşmanlarını uygun para bağışları ve olumlu bir yaklaşım ile kalıcı olarak kendine bağlamayı ve silahsızlandırmayı çok iyi başarıyordu.

Bâbıâli de sonunda bu gibi durumlarda her zaman yaptığı gibi, razıymış gibi göründü. Divân-ı Hümâyûn'da bol keseden dağıttığı paralar ve İstanbul'a tam zamanında gönderdiği, başında Yanya'nın en zengin ve en itibarlı Rumlardan birinin bulunduğu bir heyet sayesinde Ali Paşa, padişahın kendisini yalnızca Yanya valisi olarak onaylamasını değil, kısa bir süre sonra Derbent valisi de tayin etmesini sağladı.

Böylece Tepedelenli Ali Paşa, kendine has sağduyu ile hemen merkezi olarak kabul ettiği ve bu sayede çok geçmeden büyük bir ihtişama eriştikten sonra Arnavutluk'un yeni tarihinde çok önemli bir rol oynayan Yanya'ya sahip oldu. Nüfusu çok kısa sürede 40 bin kişiye kadar çıktı ve örneğin yakınlardaki Litharitza Palankası, Ali Paşa'nın ve oğullarının birçok büyük ve küçük sarayı, 19 camisi, 6 Rum Ortodoks kilisesi, 5 Türk medresesi, 2 sinagogu ve iki Rum yüksekokulu ile çok canlı ticarî trafiği, hatta canlı bir bilim yaşamı, Yanya'ya görkemli bir başkent havası kazandırdı.

Ali Paşa'nın hırslı ve kurnaz politikasının bundan sonraki ana hedefi, hükümdarlığını buradan Arnavutluk'un tamamı üzerinde sınırsızca genişletmek oldu. Bu hedefini gerçekleştirmek için gerekli araçları öncelikle servetini ölçüsüzce arttırarak, İstanbul'da Divân-ı Hümâyûn yakınlarında dikkatlerini bilhassa Bâbıâli'de diğer devletlerin niyetlerine karşı şüphe uyandırmaya verecek olan temsilciler bulundurarak ve son olarak, kendi menfaatlerini desteklemeye yarayacak ölçüde, bu devletlerle iyi ilişkiler kurarak aradı ve buldu[79]. Daha şimdiden kendini Epir'in tamamının bağımsız hükümdarı olarak, şanını ve faaliyetlerini aşacağını söylediği Epir Kralı Pirus ile aynı seviyede görmekten zevk alıyordu[80]. Ayrıca toprak gücünü de artık devasa adımlarla genişletiyordu.

Kolayca bulduğu bir bahane, Arta valisi ile kavga çıkartma fırsatını yarattı ve bu sayede hükümdarlığını Arta Körfezi'ne kadar Akarnanya'nın tamamını kapsayacak şekilde genişletti, ki bu, çok rahat konumda birkaç limana ve böylece denizle yararlı bir bağlantıya sahip olmasını sağladığı için çok değerli bir kazançtı. Daha sonra bilhassa Klisoura Şehri'ni ele geçirerek Yanya ile Tepedelen arasında sağlam bir bağlantı kurmaya çalıştı ve bunu çok geçmeden civardaki Premiti, Ostaniça ve Konitza bölgelerinin kansız bir şekilde ele geçirilmesi takip ediyordu. Böylece Pindus dağlarındaki kaynağından Tepedelen'e kadar Vyosa Nehri'nin geçtiği bütün bölgelere sahip oldu. Tabii ki gücünün küçük bir dağ halkı olan Sulyotların yiğitliği karşısında kırılması, Ali Paşa'yı şimdi daha da derinden etkiliyordu.

Kökenlerine göre muhtemelen Rum menşeli Hristiyan Arnavutların boyundan gelen ve asla Osmanlı tarafından tâbi edilemeyen Sulyotlar, yaşadıkları ulaşımı neredeyse imkânsız dağlık bölgede bağımsızlıklarını daima korumayı başarmışlardı. Her tarafı sert kayalıklarla çevrili olup, Yanya, Arta ve Preveze'den her birine neredeyse 13-14 saatlik mesafede bulunan, dik yamaçlarla vahşi ve karanlık Aheron Nehri'nin 2 bin ayak üzerinde uzanan bu yaylada önce 17. yüzyılın ortalarına doğru, çok geçmeden atalarının kanunlarına uygun olarak sıradışı bir cumhuriyet tarzı yönetim oluşturan küçük bir kolo-

79 Hughes, *aynı eser*, s. 133'te şöyle demektedir: "Bu tedbirleri yerine getirirken, açgözlülüğü sınırsız, nüfûzu derin, saldırıları sayısız, gaddarlığı Kartacalılardan bile fazla ve başarısı bir süreliğine eksiksizdi".

80 Ali Paşa, 1792'de Preveze'nin Fransız konsolos yardımcısı de la Sala'ya şöyle demiştir: "Pirus'un halefi Ali Paşa'nın, almak istediklerinin hepsinin üstesinden geleceğini göreceksiniz" (bk. Eton, *Tableau de l'Empire Ottoman*, II, 105).

ninin yerleştiği büyük bir kesinlikle söylenebilir. Başlangıçta yalnızca Kiassa, Avariko, Samoniva ve Kako-Suli olmak üzere dört köyden oluşuyordu. Bunlardan her biri Fara diye adlandırılan dayanışma ve ortaklık içinde yaşadıkları bir topluluğu kapsıyordu ve her topluluğa yine belirli bir aile çevresi mensuptu. Böylece Kiassa'da 60 aileyi kapsayan dört Fara, Avariko ile Samoniva'da 55 ve 30 aile kapsayan üçer Fara, nihayet merkezi olan Kako-Suli'de 425 aileyi kapsayan 19 Fara mevcuttu.

Bu ataerkil ve salt askerî düzene göre teşkilatlandırılmış toplulukların başında da, aynı zamanda hem ordu komutanı hem de dünyevî lider olarak bir reis bulunuyordu. Yargı hükümlerini yalnızca yazılı kanunlara göre değil, ezelden beri geçerli olan törelere göre verirdi. Yalnızca çok önemli durumlarda kararlar dört köyden merkeze çağrılan bir reisler kuruluna bırakılıyordu. Kalanını, boyların birbirleriyle ilişkilerindeki törelerin katılığı hallediyordu. Kadınlara çok büyük saygı duyulurdu, hatta çoğunlukla erkeklerin yanında savaşa bile giderlerdi. Rütbeleri ve itibarları, erkeklerin yiğitliğine ve çalışkanlığına göre belirlenirdi. Bunun bir örneği, kuyulardan ve pınarlardan su alınırken, erkekleri en yiğitlerin arasında kabul edilen kadınlara daima öncelik tanınması idi.

Bu halkın bütün faaliyetleri, bütün bu savaşçı dağ halklarına özgü romantik bir karaktere sahipti. Tek meşguliyetleri soylu silah zanaatı idi. Çoğunlukla görkemli savaş faaliyetlerini ve vatanperver duyguları kutlamak için yapılan danslar, şiirler ve türküler, tekdüze ve soyutlanmış bir yaşamın uzun günlerini kısaltıyor ve güzelleştiriyordu. Bu arada ahlakî ve siyasî varlıklarının en önemli dayanağı, anavatanlarına duydukları sınırsız bağlılık ve sarsılmaz özgürlük duyguları idi[81].

Zamanla bu küçük cumhuriyet, kısmen yeni yerleşenler, kısmen de fetihler sayesinde oldukça genişlemişti. Zira Sulyotlar verimsiz ve kendilerine hiçbir şey sunmayan dağlarda geçimlerini sağlamak için yeterli imkânlara sahip

81 Sulyotlar ve Homer'de (II, XVI, 234) adı geçen Selli (Σελλοί) veya Suli ile Tukidides'te (L, III, cb 95 ve L, V, cb 30) adı geçen Solli (Σόλλιον) arasında bir soy akrabalığı aramak gereksiz bir çaba olurdu. Yerel tarihçileri Perebos (bk. "Ιστορία Σουλίου χαί Πάργας" (*İstoria Suli he Nargas*), Venedik 1815, 2 cilt) bile cilt I, s. 15'te bu iddiaya karşı çıkmaktadır. Bu hususta örneğin Emerson, "*The History of Modern Greece*", Londra 1830, II, 394 ve Hughes, *aynı eser*, s. 139'da bazı eleştirel açıklamalarda bulunmaktadırlar. Ülkenin doğası ve konumu ile karakteri ve töreleri hakkında başka değerli açıklamalar, Hughes, *aynı eser*, s. 136 ve devamı, Pouqueville, *Voyage*, II, 209 ve devamı ile Fauriel, *Chants populaires*, I, 225 ve devamında verilmektedir.

olmadıkları ve ellerinde silahlarıyla iaşelerini dışarıdan sağlamak zorunda oldukları için, çok geçmeden komşu Margariti ile Paramitia beyleri ve Yanya ile Arta valileriyle çoğunlukla zaferle çıktıkları kanlı çatışmalara girdiler. Ardı ardına sadece Margariti ağalarından 33 köy ve Paramitia ağaları ile Yanya valisinin elinden aynı sayıda köyü almışlardı ve böylece sonunda 70'i aşkın yere sahip olmuşlardı. Bunlardan bilhassa daha önce adı geçen dört köy, "Tetrahoris", yani Dört Dağ Köyü adı ile bir bölgeyi oluştururken, artan nüfus karşısında bu dört köyden buraya insan gönderilen yedi köy, "Eftahoris", yani Yedi Dağ Köyü adı ile bir diğer bölgeyi oluşturuyordu.

Silahlı kuvvetleri de kesin bir düzen içinde teşkilatlanmıştı. Hepsi de dört ana köyün insanlarından oluşan 1.000 kadar palikarya, savaş zamanlarında diğer bölgelerden gelen 1.500 kişi ile takviye edilen silahlı kuvvetlerin çekirdeğini oluşturuyordu. Gerektiğinde ve herkes silah altına alındığında, Himeriyotlar ile birleşerek, 12-20 bin kadar silahlı kuvvet çıkartmayı başarıyorlardı. Daha büyük ortak teşebbüsler söz konusu olduğunda, bütün reislerden oluşan bir harp divânı harekât planını hazırlıyordu. Tabii ki bu küçük Sulyot ordusu açık ve daha büyük muharebelere girecek durumda değildi. Savaş sanatları bireysel ve büyük bir beceri ile hazırlanan çatışmalara, gözüpek hücumlara, ani saldırılara ve bilhassa dağlık arazisinin kullanımında olağanüstü bir sağduyuya dayanıyordu ki, daha büyük düşman kalabalıklarının üzerine küçük bir birlik ve daha zayıf düşman birliklerinin üzerine daha güçlü bir birlik göndermek sıradışı bir kuraldı.

Bilhassa Arnavutluk'taki valilere karşı daha eski mücadeleleri hakkında fazla bilgi yoktur[82]. İlk kez II. Katerina'nın ajanlarının, çariçenin Bâbıâli'ye karşı savaşı sırasında entrikalarını buraya kadar genişletip Sulyotların şahsında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum Ortodoks halkın genel olarak ayaklanmasını sağlamaya hazır müttefikler bulması ile dikkatleri üzerlerine çektiler. Lâkin bu yöndeki beklentileri açısından hayal kırıklığına uğrayan Sulyotlar, 1790'da St. Petersburg'a gönderilen ve çariçeye torunu Grandük Konstantin'i yeniden tesis edilecek Bizans tahtına çıkartması şartıyla bundan sonra da yardım etmeyi teklif ettikleri sıradışı elçilik heyetine katılmışlardı. Oysa yeri geldiğinde gördüğümüz gibi, bu elçilik heyeti de herhangi bir sonuç getirmedi[83] ve yeniden

82 Daha eski kavgalar hakkında genel bir bilgiyi Perebos, *aynı eser*, I, 5'te vermektedir.
83 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi.

dağlarına geri püskürtülen Sulyotlar, Ali Paşa'ya karşı kendilerini tek başlarına savunmak zorunda kaldılar.

Tepedelenli Ali Paşa, 1789'da Berat Valisi İbrahim Paşa ile birleşerek, Sulyotlara 3 bin kişi ile saldırmış, fakat kayıplarla geri püskürtülmüştü. Zira her zamanki gibi düşman birlikleri yaklaşırken, daha aşağılarda açık köylerde yerleşik nüfus, paşaların birliklerinin onları takip etmeye cesaret edemedikleri daha yükseklerdeki müstahkem yerlere çekilmişti. Paşaların birlikleri yalnızca bulundukları toprakları talan ve tahrip etmekle yetinmişlerdi ki, Sulyotlar yaylalardan akın ederek, büyük bir kısmını daha oracıkta öldürüp kalanları Yanya önlerine kadar takip ve geçtikleri her yeri tahrip edip, bilhassa bütün camileri ateşe verdiler. Zaferin anısı olarak o zamanlar Ali Paşa'nın oğlu Ahmed Muhtar Bey'in kendi değerli zırhı da ellerine geçmişti ve bu zırhı daha sonra yukarıda adı geçen elçilik görevi sırasında Çariçe II. Katerina'ya hediye etmişlerdi[84].

Bu tarihten sonra topraklarına defalarca akın ederek talan seferlerinde bulunduklarından Ali Paşa'nın olanları unutması mümkün değildi. Ayrıca başta Fransa olmak üzere, Ali Paşa'yı Sulyotlara ve Himerotlara karşı kararlı teşebbüslerde bulunmaya ikna etmek için haricî kışkırtmalar da eksik değildi. Aynı dönemde Fransız donanması için gemi yapımında kullanılmak üzere kereste satın alma izni bahanesi ile Yanya valisinin yanında bulunan Preveze'nin Fransız konsolosu De la Sala'nın, Ali Paşa'yı kendini Arnavutluk'un bağımsız hükümdarı ilân ettiği takdirde, Suli ve Himera'yı râm ettikten sonra Bâbıâli'den korkmaması gerektiğine inandırmaya çalıştığı söyleniyordu. Zira böyle bir durumda, prensiplerini benimsemesini sağlamak için herşeyi deneyen Fransız Cumhuriyeti, Ali Paşa'yı mühimmat ve toplar ile destekleyecekti[85].

Neticede Ali Paşa, 1792'de Yanya'ya sözde Ergiri Kasrı'na yönelecek, ama gerçekte uzun zamandır Suli'ye karşı hazırlanan saldırıyı gerçekleştirecek olan ve

---

84 Perebos, *aynı eser*, I, 38.

85 Bunu Selanik'teki Fransız konsolosu Cousiniery'nin hizmetinde olup, 1792'de resmî görevle Ali Paşa'nın yanında Yanya'da bulunan bir tercümanın raporundan öğreniyoruz. Ali Paşa'nın Suli'ye saldırısının ana kaynağı olan bu rapor, Eton, *Tableau*, II, 104'te eksiksiz olarak verilmiştir. Ayrıca Perebos ve bu hususta yazan daha sonraki bütün yazarlar tarafından da kullanılmıştır. Burada adı geçen Fransız konsolos de la Sala, hain sanıldığı için daha sonra Preveze'de Lambro Canziani'nin emrindeki filonun bir kaptanı tarafından öldürülmüştür.

savaşta tecrübeli Arnavutlardan oluşan yaklaşık 10 bin kişilik bir birlik topladı. Sulyotların asıl niyetini anlamamalarını sağlamak için, onları Ergiri Kasrı'na yapacağı seferde kendisini palikaryaları ile desteklemeye çağırdı. En soylu reislerden ikisine, Georg Botzaris ve Lambro Tzavellas'a bilhassa onların desteğine ve dostluğuna güvendiğini yazdı; ayrıca birliklerine de herkesçe kabul edilen yiğitliklerinden dolayı çift ücret verecekti; çağrısına acilen cevap vermeleri gerekiyordu. Zira onlar olmadan hiçbir teşebbüste bulunmayacaktı[86].

Sulyotların bunun üzerine toplanan harp divânı hemen paşanın niyetlerinden şüphelendi ve çağrısını, birliklerine kendi ülkelerini savunmak için gerek duydukları açıklaması ile reddetti. Paşaya yine de iyi niyetlerinin ve dostane düşüncelerinin bir ispatını sunmak için Reis Tzavellas, yapılacak seferde 70 palikaryayla Ali Paşa'ya eşlik edecekti.

Tzavellas, paşanın karargâhına geldikten sonra, paşa gerçekten de Ergiri Kasrı'na doğru yola çıktı. Lâkin kaleye dört saat mesafeye kadar yaklaştığında, hiçbir şeyden haberi olmayan Sulyotlara silahlarını bıraktıkları bir anda saldırdı ve hepsini zincirlere vurarak Yanya'ya gönderdi. Aralarından yalnızca ikisi savaşarak can verdi ve biri de hemşerilerine bu ihaneti bildirmek üzere Suli'ye kaçmayı başardı.

Burada herkes hemen silahlarına sarıldı, zira Ali Paşa, ordusunun tamamıyla felaket haberini getiren ulağın hemen ardından geliyordu. Lâkin bulacağını sandığı kararlı direniş, yine de Ali Paşa'yı ülkeyi hemen silahları ile râm etmeyi denemekten alıkoydu. Dolayısıyla yine hile ile hedefe ulaşabileceğini düşünüyordu. Böylece esir olarak karargâhında tuttuğu Lambro Tzavellas'a Suli'ye gitmesi ve halkının liderlerini gönüllü olarak tâbi olmaya ikna etmesi şartıyla özgürlüğünü ve büyük bir ödül vadetti. Aksi takdirde, Ali Paşa tarafından mağlup edilerek korkunç bir intikama maruz kalacaklardı.

Tzavellas bunu yapmayı kabul etti, hatta biricik oğlu Photo'yu paşanın yanında rehine olarak bıraktı. Lâkin Suli'ye varır varmaz, burada toplanan reislere hiçbir şekilde onlara tâbi olmak gibi bir utancı yaşatmayı düşünmediğini açıkladı. Aksine oğlunun hayatının söz konusu olmasına bakmaksızın, reisleri son ana kadar direnmeye çağırdı. Yalnızca Ali Paşa ile sürekli müzakere hâlinde kalarak, gerekli hazırlıkları yapmak için zaman kazanmaya çalışmalı ve daha sonra muharebeyi denemeliydiler.

86 Bu yazının yeni Yunanca dilindeki orijinali, biraz hatalı da olsa, Eton, *aynı eser*, ikinci cildin sonunda verilmiştir.

Topluluğun tamamı bu teklifi hiç düşünmeden kabul etti. Savunmasız halk, aşağıdaki bölgelerden daha yüksekteki dağ kalelerine, bilhassa Tripa, Tihos, Kiassa ile Kako-Suli'ye götürüldü ve burada altı aylığına yeterli erzak temini sağlandı. Daha sonra Tzavellas, Ali Paşa'ya yazılı olarak şunları bildirdi: "Bir dolandırıcıyı kandırmış olmaktan çok mutlu idi. Oğlu gerçi ölüme mahkûmdu, ama ölmeden önce onun intikamını alacaktı. Taş kalpli bir baba gibi görünebilirdi, fakat zaferi kazandıkları takdirde başka çocuklara sahip olma umudunu taşıyordu. Oğlu, vatanı için canını feda edebilecek durumda değil ise yaşamaya ve oğlu olmaya da lâyık değildi. Paşa yeterki gelsindi; intikamını almaya hazırdı"[87].

Ali Paşa bunun üzerine öfke ile hemen Sulyotları silah zoruyla yok etmeye karar verdi. Ayrıca ovalardaki öncü birliklerini de kayıp verdirterek dağ kalelerine kaçırtmayı başardı. Lâkin burada çaresiz bir direnişle karşılaştı. Her karış toprağı, kısmen Sulyotların pusu kurarak açtıkları ateş altında, kısmen de dar dağ geçitlerinde kadınların ve çocukların attıkları kayaların altında can veren en iyi birliklerinden yüzlercesi ile mücadele ederek almak zorunda kaldı. Yine de 20 Temmuz 1792'de yapılan ana hücumun mücadeleyi belirleyeceği Kako-Suli yakınlarına kadar ilerlemeyi başardılar.

Hücumu uzaktan bizzat yöneten paşa kaleye ilk adım atacak kişiye 500 akçe tutarında bir ödül vadetmesine rağmen, saldırı tamamen başarısız oldu. Kadınların da Tzavellas'ın daha uzun süre şarkılarda ve türkülerde kutlanan eşi Mosko'nun yönetimi altında kahramanca katıldıkları ölümcül bir çatışmadan sonra, Arnavutlar dağınık bir şekilde Yanya yönünde kaçarak kurtulmaya çalıştılar. Sulyotlar tarafından neredeyse Yanya'nın kapıları önüne kadar takip edilen Arnavutlar, bütün eşyalarını, savaş hazinesini, birçok silahı ve çok sayıda esir ile birlikte dört top kaybettiler. Ali Paşa son anda atının hızı sayesinde kurtuldu ve bu talihsizliğe öyle kızmıştı ki anlatılanlara göre 14 gün boyunca sarayından çıkmadı. Başkente onunla birlikte ancak 1.000 kadar kişi geri dönmüştü. 6 bini ya öldürülmüştü ya da esir alınmıştı ve kalanları her yöne dağlara kaçtılar.

Yanya, hemen yanına büyük takviyeler çeken Sulyotlar tarafından öyle ciddi bir şekilde tehdit ediliyordu ki, Ali Paşa ağır şartlar altında onlara barış teklif etmek zorunda kaldı. Bir Rum piskopos bu esnada arabuluculuk yapı-

87 Bu yazı da Eton, *aynı eser*'de yine birçok hata ile verilmektedir. Düzeltilmiş bir baskısını Emerson, *The History of Modern Greece*, II, 416'da vermektedir.

yordu. Galiplere Yanya'dan yalnızca altı saat uzaklıktaki Dervitziana'ya kadar bütün toprakları verecek, kendisine henüz bir şey yapmaya cesaret edemedikleri Tzavellas'ın oğlu dahil olmak üzere bütün esirleri serbest bırakacak ve Sulyotlar tarafından alınan esirler için 100 bin akçe fidye ödeyecekti. Ayrıca Paramitia ve Margariti beyleri de Sulyotlar ile ayrı bir barış yaptılar. Buna göre Ali Paşa'dan tamamen ayrılacaklar ve Sulyotlar ile ebediyen silah ittifakı yapacaklardı. 100 bin akçe fidye kısmen tahrip edilen kiliselerin tamiri için kullanıldı kısmen de savaştan en fazla zarar gören aileler arasında dağıtıldı.

Kendileri de büyük kayıplar veren Sulyotların Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı ilk muzaffer savaşları bu şekilde sona erdi. Bu esnada Lambro Tzavellas'ta çatışmalar sırasında kahramanca savaşarak can vermişti[88].

Tabii ki Ali Paşa bu şartlar altında hemen yeniden Sulyotlara saldırmaya pek hevesli değildi. Üstelik Sulyotlar da muhtemel açık saldırılarına ve gizli entrikalarına karşı tetikteydiler. Ali Paşa, faaliyetlerini bundan böyle bilhassa içte gücünü pekiştirmeye yöneltmesinden başka, hırsına ve hükmetme hevesine yepyeni geniş bir alan açacakmış gibi görünen Avrupa siyasetindeki karışıklıklarla meşgul oluyordu.

Ali Paşa'nın bilhassa General Bonapart'ın da teşvikleri ile bu karışıklıkları nasıl kendi menfaatleri için kullandığını, yukarıda daha önce görmüştük. Bir süreliğine başta Preveze, Gomenitza ve Butrinto olmak üzere, eskiden Venedik'e ait olup, uzun zamandır gözüne kestirdiği sahil şehirlerine sahip olmayı başardığını gördük. Lâkin 1800'de Rusya ve Bâbıâli arasında akdedilen antlaşmaya istinaden bu yerlerden tekrar vazgeçmek zorunda kaldı ki bu, Bâbıâli'nin hizmetlerinin karşılığında kendisine verdiği ödüllerle kıyas kabul etmeyecek bir kayıptı. Bâbıâli, Ali Paşa'ya yalnızca değerli bir hilat ve pırlantalarla süslenmiş değerli bir kılıç vermekle kalmayıp, kendisini vezir rütbesi ve sıfatıyla Rumeli beylerbeyliğine tayin etti.

Rumeli beylerbeyi olarak bir süreliğine Ohri Gölü yakınlarındaki Manastır'a yerleşti, ama burada da şikâyetleri İstanbul'da kadar gelen zorba ve soyguncu yönetiminden ve Pazvandoğlu'na karşı mücadelede gösterdiği şüpheli davra-

88 Ali Paşa'nın Sulyotlar ile savaşlarına atfedilmiş şarkılar, Fauriel, I, 225 ve devamında ayrı bir bölümü oluşturmaktadır; bilhassa ilk dördü Sulyotların 20 Temmuz 1792 tarihli muzaffer muharebesi ile ilgiliyken, daha sonrakiler ikinci savaşı ve cumhuriyetin çöküşünü anlatmaktadır.

nışlardan ötürü Bâbıâli'nin hoşnutsuzluğunu ve şüphesini o kadar çok üzerine çekti ki, Ali Paşa'yı 1803 ilkbaharında tekrar Rumeli beylerbeyliği makamından azletti[89]. Artık Tepedelenli Ali Paşa'ya resmen asi gözüyle bakmasına rağmen, ona karşı hemen zor kullanmaya cesaret edemedi. Zira elinde önemli bir silahlı kuvveti bulundurmasından ve estirdiği terörle ülkenin tamamına hükmetmesinden başka, her türlü baskılarla muazzam bir şekilde arttırdığı hazinelerini de öyle mahir bir şekilde kullanmayı başarıyordu ki, onunla başa çıkmak mümkün olmuyordu.

Aynı dönemde, doğduğu yer olan Tepedelen'de ülkenin her yerinden topladığı ganimetleri muhafaza ettiği ve anahtarlarını daima üzerinde taşıdığı ünlü hazine dairesini inşa ettirdi. Zamanla buraya topladığı hazinelerin 100 milyon akçeyi bulduğu söyleniyordu ama Ali Paşa kendinden daima "fakir adam" olarak bahsetmekten hoşlanıyordu[90].

Tabii ki Bâbıâli'nin hoşnutsuzluğu Ali Paşa'yı daha da asileştiriyordu. Manastır'dan Yanya'ya geri dönerek, bütün dikkatini öncelikle hükümdarlığını nihayet ölesiye nefret ettiği Sulyotları yok ederek ebediyen pekiştirmeye verdi. Böylece ileride Bâbıâli'nin karşısına daha rahat çıkabilecekti. Suli'ye karşı bu saldırıyı hayli zaman önce uzaktan planlamıştı bile. Burada da rüşvet sanatı araya girmiş ve bu yiğit dağ halkı arasında sonlarını getirecek husumet tohumunu ekmişti. İlk Sulyot savaşının kahramanlarından biri olan Georg Botzaris, 25 bin akçe karşılığında şimdi de halkına ihanet etmekten kendini alıkoyamamıştı.

Ali Paşa, Sulyot Cumhuriyeti'nin diğer reislerini niyetleri hakkında kandırmayı başardıktan sonra, 1800 Haziran'ında Sulyotlara karşı savaşını yeniden başlattığında ve 18 bin askeri ile Suli yaylarının önünde belirdiğinde, Botzaris kendi boyunun palikaryaları ile paşanın ordugâhına gitti ve şimdi savunmasız olan ülkeyi kolayca ele geçirebileceğini bildirdi. Hâlbuki yanılıyordu. Zira devasa düşmanın yaklaşmakta olduğunu duyar duymaz, Photo Tzavellas, Amazon Mosko ve fanatizme varacak kadar galeyana gelip bir elinde kılıcı, diğer elinde

---

89 Bunu bilhassa Prusya'nın İstanbul sefaretindeki tercümanı Boskoviç, 11 Haziran 1803 tarihli mektubunda anlatmakta ve Ali Paşa hakkında şöyle demektedir: "Uzun süre asi kabul edilmiş biri; Osmanlı Bâbıâli'si ona çok güven beslemiş ve bir yıl önce Rumeli'nin yönetimini emanet ermiş" (Devlet Gizli Arşivi, Berlin).

90 Poqueville, *Voyage*, II, 63. Ona göre Ali Paşa kendinden hep şöyle bahsediyordu: "Ben fakirim".

İncil'i palikaryaları savaşa ve zafere teşvik eden Keşiş Samuel'in yönetiminde özgürlüğünü savunmak için halkın tamamı ayaklandı. Böylece kısa zamanda 3 bin kadar yiğit savaşçı topladılar ve yeniden savaşmaya cesaret ettiler.

Başlangıçta zafer en azından Sulyotlardan yanaydı. Ali Paşa'nın birlikleri her yerde kayıplarla geri püskürtüldü ve paşanın emri ile Kiassa ile Kako-Suli'ye ani bir saldırıda bulunacak olan hain Botzaris öyle ağır bir mağlubiyet yaşadı ki kısa bir süre sonra kimilerine göre üzüntüden ve pişmanlıktan kimilerine göre vicdan azabından dolayı aldığı zehirden öldü[91]. Ali Paşa açık bir çatışma ile elde edemediğine, iaşesi için tamamen dışa bağımlı ülkeyi tam bir ablukaya alarak ve her zamanki kurnazca oyunlarıyla zorla sahip olabilebileceğini umut ediyordu.

Bu amaçla dağ geçitlerinin bütün girişlerine siperler ve kuleler inşa ettirdi ve her birine 200-400 civarında nöbetçi yerleştirdi. Böylece Sulyotlar gerçekten de kısa bir süre sonra yalnızca kayıtsız şartsız teslim olarak kurtulabilecekleri açlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldılar. Yine de başlangıçta yalnızca kendilerinin bildiği dağ yollarını kullanarak, en azından silahlı birlikler için gerekli asgarî iaşeyi sağlamayı başarırken, savunmasız halkı Parga ve İyonya Adaları'na göndererek emniyete aldılar.

Ali Paşa, Sulyotlara karşı savaşını aynı zamanda Bâbıâli nezdinde, İyonya Adaları'na sahip olan Rusya'nın Arnavutluk'ta edinmeye çalıştığı nüfûza başarıyla karşı çıkmak için bir araç olarak göstermeyi başardığından, durumları günden güne daha kötü bir hâl alıyordu. Bâbıâli bunun üzerine Delvine ile Berat valileriyle Margariti ile Paramitia beylerine ve ağalarına, Ali Paşa'yı kendi silahlı kuvvetleriyle her şekilde desteklemeleri emrini vermekte bir sakınca görmedi. Lâkin Ali Paşa bu yardımla bile hedefine varamadığı için, sonunda yine ihanete başvurmak zorunda kaldı.

Sulyotlara, güya kendi topraklarının güvenliği için, 24 rehine bırakmaları şartıyla ateşkes teklif etti. Sulyotlar zorunlu olarak bu teklifi kabul ettiler. Oysa rehineleri eline geçirir geçirmez onları zincire vurdurttu ve Sulyotlardan bunların en ağır işkenceler altında ölmelerini istemiyorlarsa kayıtsız şartsız teslim olmalarını istedi. Lâkin bu hadise de Sulyotların özgürlükleri için kanlarının son damlasını bile verme kararını değiştirmediği gibi, çok geçmeden kalele-

91 Çatışmalar tek tek Hughes, *aynı eser*, s. 146 ve devamı ile Perebos, *aynı eser*'de verilmektedir.

rini 2 bin kese fidye karşılığında boşaltmalarına ve ayrıca vergiden muaf olmak üzere, paşanın toprakları dahilinde yeni bir yerleşim yeri seçmelerine izin verilmesi teklifi de kararlarını değiştiremedi. Ayrıca ne en itibarlı reislerinden biri olan Dimo-Zerva kendisine teklif edilen para karşılığında hain olarak ne de Paramitia Piskoposu arabulucu olarak kendilerini Ali Paşa'ya kullandırttı. Artık ondan tek bir söz bile duymak istemiyorlar ve bütün tekliflerini geri çeviriyorlardı[92].

Yine de abluka bir yıldır devam ettiği için, Sulyotların sıkıntısı son raddeye ulaşmıştı. Çaresizlik içinde 400 palikarya, 170 kadın ile birlikte cüretkâr bir yarma hareketiyle Parga'ya ulaşmayı ve buradan en azından bir süreliğine erzak temin etmeyi başardı. Ayrıca General Bonapart'ın da Sulyotları desteklemek için Porto Fanari Limanı'na gönderdiği küçük bir silah, mühimmat ve erzak ikmali de yerine ulaştı.

Oysa bütün bunlar felaketi uzaklaştıramadığı gibi, yukarıda adı geçen Paramitia beyleriyle Delvine, Berat, vs. valilerinin Ali Paşa'ya sırt çevirmeleri ve Sulyotların tarafına geçmeleri de felaketi önleyemedi. Zira Ali Paşa'nın birlikleri karşısında edindikleri küçük avantajlar, sonunda onların üstünlükleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldıkları için kalıcı bir etki bırakmadı. Ali Paşa, 1802'de Bâbıâli'nin emri üzerine birliklerinin büyük bir kısmını sadrazamın Pazvandoğlu'nun üzerine gönderdiği orduya tahsis etmek zorunda kaldığında, Sulyotların umutları bir kez daha yeşerdi. Silahların sustuğu bu zamanı mümkün olduğunca savaş araç gereçleri ve erzak temini sağlamak, bilhassa Kunghi Tepesi'nde yeni güçlü bir istihkâm kurmak için kullandılar. Lâkin sessizlik çok kısa sürdü. Zira Ali Paşa, 1803 yılı başlarında başarısız olan Vidin kuşatmasından döner dönmez, büyük bir nefret beslediği Sulyotları tamamen yok etmek için bütün kuvvetlerini kullandı.

Rüşvet yedirdiği iki Sulyot olan arabulucuları Kitzo Botzaris ve Kuzzonika aracılığıyla Sulyotlara ait bölge dahilinde bir kale kurmasına, burada daimî bir muhafız kıtası bulundurmasına izin verilmesini ve bu savaşın kendilerine getirdiği bütün felaketin asıl kaynağı olan Photo Tzavellas'ın sürgün edilmesini talep ediyordu. Yalnızca bu şartlar altında barış yapmaya hazır olacaktı. Sulyotların cesaretinin ne kadar kırıldığı, ikinci şartı kabul etmiş olmalarından

92 O dönemlerde Ali Paşa ile Sulyotlar arasında yapılan yoğun yazışmalar Hughes, *aynı eser*, s. 171 ve devamında verilmektedir.

anlaşılabiliyordu. Photo Tzavellas, diğer reislerin ortak kararı üzerine gerçekten de o tarihe kadar hamisi ve en önemli dayanağı olduğu anavatanından ayrılarak kendi evini bizzat ateşe verdikten ve kılıcını gömdükten sonra, Suli'den iki saat uzaklıkta küçük bir köye çekildi.

Oysa buraya henüz varmıştı ki, Ali Paşa bütün barış müzakerelerini keserek, hedeflerine ulaşmak ve bu amaç için kendisinden istifade etmek üzere Tzavellas'ı da ele geçirmeye çalıştı. Değişik vaatlerle Tzavellas'ı kandırarak, Yanya'ya gelmesini sağladı ve barış müzakereciliğini yapmasını istedi.

Bu arada Sulyotlar, 12 Mayıs 1803'de paşanın en güçlü kulelerinden biri olan Villa'ya başarılı bir saldırıda bulundular; kuleyi ustalıkla yerleştirilen bir lağımla havaya uçurdular ve muhafız kıtasının neredeyse tamamını öldürdüler. Bu, Ali Paşa'nın öfkesini son raddeye kadar arttırdı. Oğlu Veli Paşa'nın emri altındaki bütün silahlı kuvvetlerini, yaklaşık 18 bin kişiyi, çok geçmeden her yönden kuşatma altına alınan Suli üzerine gönderdi. Sulyotlar yine de yaz boyunca direnmeyi başardılar ve Ali Paşa bu süre zarfında Photo Tzavellas aracılığıyla yanıltıcı barış müzakerelerine devam etti. Tzavellas, Eylül ayı başlarında Ali Paşa'nın isteği üzerine Suli'ye gitti. Lâkin rehine olarak Ail Paşa'nın yanında bıraktığı kendi ailesinin canı tehlikede olmasına rağmen, hemşerilerini istendiği gibi teslim olmaya çağırmak bir yana, aksine son ana kadar özgürlükleri ve vatanları için savaşmaya teşvik etti.

Tavsiyesi üzerine savunmasız halkın kalanı da o dönemlerde Korfu'yu işgal etmiş olan Rusların rızasıyla Parga'ya götürülürken, eli silah tutan bütün erkekler kahramanca ölmeye kararlıydılar. Çaresizlik içindeki nihaî çatışma kısa ama şanlı oldu. Üstün güçteki düşman son anda ihanete başvurmamış olsaydı, belki de Sulyotlar muzaffer olacaktı. İki vatan haini, daha önce adı geçen Kuzzonika ve Pilios Gussis, 25 kese karşılığında Veli Paşa'ya Sulyotların güçlü istihkâmlarına kolayca ve başarılı bir şekilde saldırabileceği gizli yolları göstermeye razı oldular.

Veli Paşa bunun üzerine 25 Eylül'de bütün silahlı kuvvetleri ile daha aşağılarda bulunan Kiassa, Avariko ve Samoniva kalelerinin önüne geldi; bunları çaresiz bir direnişten sonra ele geçirdi; kahramanca müdafilerinin kalanını daha yükseklerde bulunan ve yok olmaya yüz tutan özgürlüklerinin son sığınağı olan Kunghi ve Kako-Suli kalelerine geri püskürttü. Ali Paşa, birliklerinin nihaî zaferine şahit olmak için bizzat buraya geldi. Lâkin bu defa da

öfkesinin kuvveti, Photo Tzavellas emrindeki bu küçük özgürlük kahramanları topluluğunun aşılmaz yiğitliği karşısında kırıldı ve büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Yanya'ya döndükten sonra, öfkesini çok sevdiği eşi Emine'den çıkarttı. Zira ayaklarına kapanıp sıkıntı içindeki Sulyotlar için merhamet dilediğinde, eşini oracıkta kendi eliyle kendi silahından çıkan kurşunla öldürdü. Bu, o anda düşünmeden yaptığı, fakat daha sonra ömrü boyunca çok pişmanlık duyduğu söylenen bir cürümdü.

Sulyotların artık kurtulması mümkün değildi. Zira erzaklarının bitmesinden başka o zamana kadar iki kalelerine su sağlayan tek kaynakları da kesildi. Yedi gün boyunca korkunç susuzluğun acılarına dayandılar, ama sekizinci gün, 12 Aralık 1803'de eşyaları ile birlikte serbestçe gitmelerine izin veren teslimiyet belgesini imzaladılar. Ertesi gün Ayamavra'ya gitmek üzere gemilere binmek amacıyla kısmen Parga'ya, kısmen Preveze'ye doğru hareket ettiler. Oysa vatan topraklarından daha birkaç saat uzaklaşmışlardı ki, Veli Paşa verilen söze ihanet ederek arkalarından birliklerini gönderdi, onlara saldırttı ve neredeyse tamamını öldürttü. Yaklaşık 100 kadar kadın, takipçilerinin hayvanî öfkesinden kurtulmak için, çocuklarıyla birlikte çaresizlik içinde Aheron Nehri'ne atlayarak can verdiler.

Dört yoldaşı ile Kunghi'de kalan Keşiş Samuel, bu utanca dayanamadı. İhaneti haber alır almaz, hazır bekletilen barut fıçılarıyla, kaleye girmekte olan Arnavut muhafız kıtası ile birlikte kalenin harabelerinin altına gömülmek üzere, kalenin tamamını havaya uçurdu.

Bu felaketten kurtulan az sayıdaki Sulyot, bu arada ülkenin her yerine dağılmıştı. Oysa Ali Paşa onları gizlendikleri yerlerde bile rahat bırakmıyordu. Varlıklarından tek bir izin kalmasını istemiyordu. Böylece 1804 yılı başlarında, Arta yakınlarındaki Vurgareli'ne yerleşmiş bu talihsizlerden oluşun küçük bir topluluğa aniden üstün bir kuvvetle saldırdı ve neredeyse hepsini yok etti.

Ali Paşa'nın intikamından kaçabilen az sayıda mülteci, zorlukla Parga, Ayamavra ve Korfu'ya gelerek Ruslara sığındı ve daha sonra Rusların hizmetinde onlar tarafından kurulan Arnavut birliklerinde ayrı bir tabur oluşturdu. Vatanlarına dönmeleri ve bağımsızlıklarını yeniden tesis etmeleri için Ruslar tarafından verilen destek vaadi asla yerine getirilmedi. Aksine boş umutlarla kandırılarak, sıkıntı ve yokluk içinde öyle sefil bir hayat sürmek zorunda kaldılar ki, başka bir yere iltica etmeyi ciddi bir biçimde düşünmeye bile başladılar.

Çamurya beyinin Ali Paşa'ya karşı ayaklanmasına bağladıkları umutlar da boşa çıktı. Zaferi kazandıktan sonra vatanlarını geri almalarına yardım etmesi şartıyla 1.500 kişilik bir yardımcı kıta vermeye razı oldular. Lâkin zafer Ali Paşa'nın oldu ve çok geçmeden Çamurya'nın tamamına sahip olup, Bâbıâli'nin arabuluculuğu altında Çamurya beyleriyle, Sulyotlara Korfu'ya dönmekten ve burada şanlı bir geçmişin hatıraları ile özgürlüklerinin ve yurtlarının yok oluşuna vatansever şarkılarla ağıtlar yakmaktan başka bir çare bırakmayan bir barış akdetti[93].

Tepedelenli Ali Paşa içinse Suli'nin düşüşü, yükselişinin en önemli anlarından biri idi. Sulyotların tahrip olan kalelerini hemen yeniden kurdurdu ve bilhassa Kiassa tepelerine daha sonra bu vahşi ve romantik yaylalara çıkma şansına erişen gezginlerin hayranlığını çeken iyi tahkim edilmiş bir saray inşa ettirdi[94]. Buradan bölgenin tamamını kontrol altında tutuyordu ve bağımsızlık duygusuyla ya da yabancı devletlerin araçları olarak ayaklanmaya cesaret eden bütün Kleftlerin ve Armatolların korkulu rüyası hâline geldi.

Artık artan gücünün Osmanlı İmparatorluğu'nun akıbeti ile yakından ilgilenen Avrupa kabinelerinin dikkatini, hatta kıskançlığını büyük oranda üzerine çektiği zaman gelmişti. Ya gücünden korkuyorlar ve sınırlanmasını istiyorlar ya da kendi amaçları için kullanmak üzere el altından destekliyorlardı. Birincisi bilhassa o dönemlerde Türkiye'nin Avrupa topraklarına dair planlarını İyonya Adaları'ndan ve ayrıca Arnavutluk'tan yürütmeye çalışan, ama Ali Paşa'nın şiddet yönetimi tarafından engellenen Rusya için geçerli idi. Bu yüzden Yunanistan halkının kurtuluşunu istiyormuş bahanesi ile Ali Paşa'ya yönelik hareketleri gizlice her şekilde destekliyordu. İsimleri şarkılarda ve türkülerde yaşamaya devam eden, büyük birçoğunluğu bu döneme, yani 1805 ve 1806 yıllarına ait ünlü Armatollarla Kleftlerin, bir Palaska'nın, Skillodemos'un, Katzantoni'nin, Nikotsara'nın, vs. bütün parlak ama sonunda başarısız silahlı teşebbüslerinde Rusya'nın az veya çok parmağı vardı[95].

93 Sulyotların son mücadelelerinin ayrıntılarını Hughes, *aynı eser* ile bilhassa Fauriel, Suli'nin düşüşü ve son üzücü akıbetleriyle ilgili yukarıda adı geçen halk türkülerinin ayrıntılı açıklamalarında ve girişlerinde vermektedir.

94 Bu kalenin vahşi ve romantik çevresiyle birlikte güzel bir resmini Hughes, II, 448'de vermektedir.

95 Bu ünlü Armatollar ile Kelftlerin isimleri bilhassa onlara atfedilen ve Fauriel tarafından koleksiyonunun ilk cildinde sakladığı türküler sayesinde muhafaza edilebilmiştir.

Tabii ki Ali Paşa bunun pekâlâ farkında idi; bu yüzden ve bilhassa Fransız silahlarının Dalmaçya'da ilerleyişlerinden çekindiği için, gerektiğinde etkili bir yardım alabileceği devlet olarak gözünü İngiltere'ye dikti. Londra kabinesi Doğu Akdeniz'e konuşlandırılmış Amiral Lord Collingwood aracılığıyla Ali Paşa ile yazışma hâlinde kalarak bu niyetine kulak verdi. Bu yazışmalar neticesinde 1805'de, daha sonraki zamanlarda değerli seyahatnâmeleri ve Yeniçağ Yunanistan'ın coğrafyası, tarihi ve dilleri üzerine eleştirisel araştırmalarıyla ünlenen Binbaşı Leake, ülkenin durumu hakkında askerî amaçlı ayrıntılı bilgi almak ve Ali Paşa'ya buraya akın edebilecek herhangi bir düşmana karşı etkili bir savunma sistemi kurmasında tavsiyelerde bulunmak üzere buraya gönderildi[96].

Oysa Austerlitz Muharebesi'nin (2 Aralık 1805) ve Bratislava (Pressburg) Barış Antlaşması'nın sonucu olarak Dalmaçya ve İlirya Fransız İmparatorluğu'na ilhak edildiğinde bu kurnaz vali, İmparator Napolyon ile iyi ilişkiler içine girmeyi menfaatleri için daha uygun gördü. Napolyon da o dönemlerde Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile ilgili niyetleri için Ali Paşa'yı zamanı geldiğinde kendi amaçları adına kullanmaya meyilli idi. Bilinen şu ki, bu ikisi arasında öncelikle imparatorun paşaya General Massena aracılığıyla bazı değerli hediyeler vermesi ile sonuçlanan yoğun bir yazışma trafiği gerçekleşti. Hatta Ali Paşa daha sonra, bu iddiayı kanıtlayacak kesin verilerin olmamasına rağmen, Napolyon'un kendisini bağımsız Epir kralı yapmayı vadettiğini iddia etti.

Bu bağlantının en önemli sonucu, Ali Paşa'nın, başkentinde daimî bir Fransız konsolos bulundurmasına dair Napolyon'un talebini kabul etmesi oldu. O dönemlerde bu önemli göreve getirilen ilk kişi, kendisine Arnavutluk ile Yunanistan'ın yeni tarihi ve Ali Paşa'nın şahsî meseleleri hakkında çok ilginç açıklamalar borçlu olduğumuz Poqueville oldu. 1806 yılı başlarında Yanya'ya geldi. Tepedelenli Ali Paşa ile ilk buluşmasından onun hakkında edindiği izlenimleri burada kısaca vermek ilginç olabilir.

Ali Paşa hakkında şöyle diyordu: "60 yaşına yaklaşmıştı; yaklaşık beş kadem (1,50-1,60 m) boyundaki bedeni, olağanüstü bir şişmanlıkta idi. Kırışık-

96 Hughes, *aynı eser*, s. 198. Leake'nin yazılarından bilhassa "*Researches in Greece*", Londra 1814, buraya ait olup, ekinde s. 409 ve devamında Tepedelenli Ali Paşa'ya bilhassa Hobhause gibi başka gezginlerin anlatımlarını düzeltme mahiyetinde açıklamaların da verildiği özel bir bölüm ayırmıştır.

lar içinde olmasına rağmen, yüz hatları hiç de sönük değildi. Çehresinin hareketliliği ve küçük mavi gözlerinin parlaklığı, gaddarlıkla birleşen kurnazlığın korkunç maskesi gibi duruyordu. Gırtlaktan gelen bir kahkahanın ortasında bile bize bir nevi zarafetle karışık şeyler söylemeyi başarıyordu. Kendisine getirdiğimiz hediyeleri açgözlülükle teslim aldı ve yüzü tamamen aydınlanırken, bize her zamanki dostluk vaatlerinde bulundu. Bizlere çocukları, kardeşleri, iyi dostları diye hitap ediyordu ve sanki beni ilk kez görüyormuş gibi, bana özel himayesini vadetti"[97].

Yukarıda anlatılanlardan Ali Paşa tarihinin, paşanın düşüşüne kadar, Avrupa'nın genel durumu ve büyük devletlerin Şark politikası ile yakından ilişkili olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunlarla bağlantılı olarak tekrar buraya döneceğiz. Şimdilik, Sulyotların trajik çöküşlerinin yanısıra aynı dönemde Sırpların başarılı millî ayaklanmasını ele almak istiyoruz.

Bu ayaklanma da komşu eyaletlerde baş gösteren huzursuzluklar ve hareketlerle yakın ilişki içinde idi. Özellikle Sırplarda yüzyıllar süren Osmanlı'nın zorba yönetimi altında bile sıradışı gelenekleri ve yaşam tarzları sayesinde carlı tutmayı başardıkları millî bağımsızlık duygusunu bu çalışkan halkın ve komşu bölgelerin benzer boylardan gelen nüfusunun bundan sonraki akıbeti için önemli olabilecek faaliyetlerde bulunmaları için tek bir hareket yeterli idi. Bu açıdan bugünlerde gerçekleşmesi gittikçe daha yakınmış gibi görünen Sırp hareketinin büyük bir geleceği olduğu tahmin edilmektedir. Oradaki durumları en iyi şekilde bilen biri, şöyle demektedir: "Sırbistan'ın kaderinde, topoğrafik konumu ve halkının karakterinden ötürü günün birinde Avusturya'nın hâkimiyeti altındaki Slav Sırp halkları üzerinde büyük bir nüfûza sahip olmak ve Şark Meselesi'nin çözümünde önemli bir rol oynamak vardır. Kaderinde günün birinde Avrupa Türkiye'sinin bütün Slav milletlerinin ve belki de Macaristan'ın biraraya geleceği merkez noktayı oluşturmak vardır"[98].

97 Poqueville, *Voyage*, I, 120.

98 Cunibert, *Essai historique sur les révolutions et l'independance de la Serbie depuis 1804 jusqu'à 1850*, Leipzig 1855, I, 3. Bu eserin yazarı uzun süre hekim olarak Sırp hükümetinin hizmetinde kalmıştır ve birçok kez bilhassa Prens Miloş tarafından siyasî danışman olarak da kullanılmıştır. Özellikle Fallmerayer, "*Blick auf die unteren Donauländer*" (1893) başlıklı kitabında Sırp hareketinin Slav ülkelerinin geleceği için dünya tarihi açısından önemini çok iyi karakterize etmektedir. G. M. Thomas tarafından yayınlanan *Gesammelte Werke*, Leipzig 1861, II, 8 ve devamı. Bu arada çok

Tabii ki bu esnada söz konusu olan yalnızca maddî ve millî varlığın şekilsel durumunu belirleyen anlar değil, bilhassa Sırp halkının iç mizacına derinden nüfûz eden manevî ve ahlakî unsurlar da söz konusudur. Zira râm edildikten sonra Müslüman hükümdarlarına karşı daima düşmanca bir ilişki içinde olan hiçbir Hristiyan Slav boyunda atalarından kalma geleneksel aile birliği (Sadruga ya da kısaca "ev" [kuça] diye adlandırılır)[99], topluluk kuralı ve millî varlığın temeli olarak bu kadar saf ve kesin bir biçimde muhafaza edilememiştir; belki hiçbir yerde dinî yaşam ezelden beri var olan doğal bir hizmetin olağanüstü bağlantısında Hristiyan fikirler ve düşünce tarzları ile yeniden uyanan siyasî bağımsızlığa böylesine güçlü bir dayanak ve koruma olmamıştır; belki de bütün yaşam tarzlarına nüfûz eden ve güzelleştiren halk şiiri hiçbir zaman millî karakterinin yapıcı ve yüceltici nüfûzunu, Sırplarda olduğu gibi muhafaza etmemiştir.

Bilhassa efsanelere bürünmüş olarak onu çeşitli büyük isimlerle bağlantılı hâle getiren hamasî söylemleriyle Sırp tarihini uzun bir kahramanlık dönemi gibi gösteren halk şiiri sayesinde Sırplarda ve bilhassa akraba boyları olan Karadağlılar ile Hersek halkında millî bilinç, şanlı ve faaliyetlerle dolu bir geçmişin anısı, özgürlük ile bağımsızlık duygusu sürekli olarak mucizevî şekilde beslenmiş ve muhafaza edilmiştir. Lâkin ayaklanmalarında bir rol oynayan siyasî hususlara hemen bir göz atmak için, millî yaşamlarının bu ilginç yönüne ve manevî varlıklarına burada daha yakından bakmaktan imtina etmek zorundayız[100].

---

az bilenen, ama oldukça ilgi çekici olan bir makaleye de dikkat çekmek isteriz: "*Berliner Kalender 1847*", s. 161 ve devamında "*Etwas über Serbien von Franz Mertens*". Her ne kadar öncelikle Sırbistan'daki yapı sanatına yönelik olsa da halkın karakteri, töreleri ve siyasî durumu hakkında da değerli açıklamalarda bulunmaktadır.

99 Bu "ev birlikteliği"nin, doğası, anlamı ve Sırp devlet birliğindeki hukukî konumu hakkında en değerli bilgiler Tkalac, *Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien*, Leipzig 1858, s. 60 ve devamında bulunabilir.

100 Sırp halk şiiri bizde birçok katılımcı bulmuş ve birçok incelemelerden geçmiştir. Sırp halk şiiri hakkında daha fazla bilgi almak isteyenler, Wuk Stefanowitsch Karadschitsch'in toplu eserleri, W. Gerhard, "*Wila. Serbische Volkslieder und Heldenmärchen*", 2 Bölüm; Talvy (Fräulein von Jakob), "*Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet*", ikinci baskı 1835; Kapper, "*Die Gesänge der Serben*", Leipzig, 2 Bölüm, başlıklı eserlere bakabilir. Aynı dönemde İngiltere'de "*Servian popular poetry, translated by John Bowring*", Londra 1827, diye bir kitap yayınlanmıştır. Diğerlerinin yanısıra Goethe de bu halk şiirlerine ilgi gösteriyordu. Bu husustaki açık-

Bugünlerde Sırpların eski devletlerinin kalıntısı olarak Sırbistan adını taşıyan ve batıda Sava ve Drina nehirleri, kuzeyde Tuna Nehri, doğuda Timok Nehri, güneyde Bosna ve Bulgaristan ile sınırlı olan bölgenin halkının sayısı, yaklaşık 1000 coğrafî mili aşkın bir alanda ancak 1 milyon kadardır. Sırp nüfusu yaklaşık 950 bin kişiden oluşurken, kalanı Bulgarlardan, Romenlerden, Türklerden, Çingenelerden ve Yahudilerden oluşmaktadır. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'sının kuzey sınır ülkeleri Bosna, Çernagora veya nam-ı diğer Karadağ, Hersek, Bulgaristan'ın bir kısmı ve Kuzey Doğu Arnavutluk, ayrıca Güney Macaristan, Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, İstirya, askerî sınır Banat ve Sirem'e (Sirmiya) dağılan büyük Sırp boyunun nüfusu en az 5 milyon olarak tahmin edilmektedir[101].

Bugünkü Sırbistan Prensliği, Türklerin hâkimiyeti altında 12 küçük paşalık, nahiye veya idarî bölgeye ayrılmıştı: Belgrad, Böğürdelen (Sabac), Valjevo, Sokol, Uşitza, Pojega, Rudnik, Kragujevac, Yagodina, Groçka, Semendire (Smedorovo) ve Çupriya. Her birinin başında üçüncü derece bir kadı bulunuyordu ve bunlar da yine Belgrad kadısına tâbiydiler. Bu şehrin kalesi aynı zamanda buradan Bâbıâli adına ülkeyi idare eden ve ülkeye hâkim olan paşanın da bulunduğu yerdi. Bu idare tabii ki burada da Osmanlı eyalet yönetiminin ayrılmaz bir parçası olan bütün eksiklikleri ve kötü durumları gösteriyordu.

Sayıları yaklaşık 900'ü bulan ve bir kısmı Sırp asıllı olan timarlı sipahiler, her yerde olduğu gibi burada da büyük veya küçük, miras bırakılabilen veya bırakılamayan zeâmetlere veya timarlara ayrılan toprağın sahibiydiler. Dolayısıyla bu sipahiler, ülkenin çoğunlukla subaşıları aracılığıyla yalnızca yasal vergileri, öşür vergisini, cizyeyi (slavnitza), bazı erzak teminleri için ödenen harç anlamına gelen ve hizmetlerine bağlı olarak tahsilatı topluluklara bırakılan poresayı (odun kesmek anlamına gelen poresatiden türetilmiştir) kendi adlarına tahsil etmekle kalmayıp, birçok haksız saldırılarda da bulunan ve baskı yapan asıl efendileriydiler. Büyük birçoğunluğu şehirlerde, kalelerde ve palankalarda

lamaları eserlerinin 33. cildinde, s. 293 ve devamında bulunabilir (1849 baskısı). Son olarak L. Ranke de "*Die serbische Revolution*", ikinci baskı, Berlin 1844, s. 65 ve devamında Sırp milletinin durumunu ve düşünce tarzlarının yanında halk şiirlerini de ayrıntılı olarak incelemiştir.

101 Tkalac, *Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien*, s. 26. G. Lejean, *Ethnographie de la Turquie d'Europe*, Gotha 1861, s. 24'e göre bugünkü Sırbistan Krallığı'nın millî nüfusu yalnızca 885 bin kişidir.

yaşarken, ülkenin yerlileri olan Sırplar sayıları 1.230'u bulan köylere çekilmişler, bir kısmı da Hayduk veya eşkiya olarak üzerlerinde baskı kuranların takiplerinden kaçmak için dağlara ve ormanlara sığınmışlardı.

Hâlbuki bir alaybeyinin, emri altında kendi sancaklarını oluşturan bu timarlı sipahiler, ülkenin asıl belaları değildiler. Aksine nüfûzları zavallı köylüleri kendi menfaatleri açısından Türk makamlarının, kalelerdeki muhafız kıtalarının ve bilhassa yeniçerilerin aşırılıklarına karşı korumak söz konusu olduğunda, sıkça iyileştirici bir etki bırakıyordu.

Yeniçeriler ise zamanla ülkenin asıl belaları hâline gelmişlerdi. Zira dizginlenmesi mümkün olmayan bu ocağın en belalılarını başkentten uzaklaştırarak sınır eyaletlerine göndermek, ezelden beri Bâbıâli'nin devlet kurallarından biri idi. Bu yüzden Bağdat ve Belgrad yeniçerilerinin adı uzun zaman önce kötüye çıkmıştı. Bilhassa Belgrad'da çok kolay bir şekilde sınırsız bir hâkimiyeti elde etmişlerdi. Zira burada başta Bosna'yla Arnavutluk olmak üzere, komşu eyaletlerden sürekli olarak buraya gelen ve ocağın kayıt defterlerinin daima açık olduğu her türlü avâm takımı ile kendilerini sürekli tazeleyerek, istedikleri gibi takviye edebiliyorlardı.

Ayrıca Bâbıâli de onlar üzerinde artık neredeyse hiçbir güce sahip değildi ve buraya gönderilen paşalar, yeniçerilerin hoşuna gidip gitmediklerine bağlı olarak ya kabul ediliyor ya da reddediliyorlardı. Yeniçerilerin başında bulunanlar, ülkenin efendileri gibi hareket ediyorlardı ve kendilerine "dayı" sıfatını vermişlerdi. Bu, daha önce Berberî devletleri Tunus, Trablusgarb ve Cezayir'de tarif ettiğimize benzer tamamen askerî oluşumlu bir despotluk, dizginsiz bir yönetimdi[102]. Topraklarına sürekli en ölçüsüz saldırılarda bulundukları sipahilerle de çoğunlukla düşmanca bir ilişki içindeydiler ki, bu düşmanca tutum, ileride göreceğimiz gibi, meselenin bundan sonraki gelişimi için çok büyük bir etkiye sahip olan bir önem kazanacaktı.

Soygunlarını birçok kez komşu Avusturya topraklarına kadar dahi genişlettiler. Divân-ı Hümâyûn, Avusturya elçisinin bu yüzden defalarca dile getirdiği şikâyetleri karşısında bir şey yapabilecek durumda değildi. Tabii ki en fazla zararı, canları ve malları tamamen yeniçerilerin keyfine kalmış olan zavallı köylüler görüyordu. Yine de Sırplarda bu baskılar altında bile dayanağını kısmen ortak menfaatler söz konusu olduğunda aile büyüklerinin arala-

102 Karşılaştırma için bk. bu eserin IV. cildi.

rında yaptıkları toplantılardan kısmen ve bilhassa kiliselerinden alan millî bir ruh kendini muhafaza etmeyi başarmıştı. Hatta 1665'e kadar, zengin Deçani Manastırı'nda oturan ve Sırp Ruhban Meclisi [Sinod] tarafından Bâbıâli'nin de onayı ile tayin edilerek ülkenin diğer piskoposlarını atama hakkına sahip kendi patrikleri bile vardı. Oysa söz konusu yılda İstanbul'da yapılan Evrensel Ruhban Meclisi [Ekümenik Sinod] sırasında patriklerine karşı yapılan entrikalardan dolayı bu millî öncelik hakkını kaybettiler ve Sırp piskoposları tayin hakkı o tarihten sonra İstanbul'daki Rum Ortodoks patriğinin yetkisine geçti. Sırbistan'a o tarihten sonra piskopos olarak genelde kendilerine emanet edilen halkın maneviyatından ziyade kendi keseleri ile ilgilenen bilgisiz Rum ruhbanlar gönderildiğinden bu, Sırplar üzerinde daha da kötü bir iz bırakan bir husumet oldu. Bu haksızlığın ülkeyi ne kadar olumsuz etkilediği, son Sırp Patriği III. Arsenios'un 60 bin aile ile birlikte Avusturya topraklarına göç etmesinden de anlaşılabilir[103].

Oysa bu kötü şartlar altında bile Sırpların millî duygusu yok olmadı. Zaman zaman gün yüzüne çıkıyordu ve 1788'de Avusturya Bâbıâli'ye savaş ilân ettiğinde umutları da yeşermişti. Zira Belgrad yeniçerilerinin bilhassa Avusturya topraklarındaki eşkiyalıkları ve talanları, o dönemde kayserin savaş ilan beyannâmesinde barış ihlalinin ana sebeplerinden biri olarak gösterilmişti. Oysa Bâbıâli, Kayser II. Josef'in hizmetine giren ve kendi lideri Albay Mihalyeviç emrinde savaş sırasında birçok kez kendini gösteren gönüllü bir Sırp birliğinin oluşumunu engellemek için gerekli güce ve imkânlara sahip değildi.

Bu gönüllü birlik 1789'da cereyan eden Belgrad kuşatması sırasında önemli hizmetlerde bulundu ve ertesi yıl Türklerin elinden çok önemli birer şehir olan Karanovac (Kralyevo) ile Alacahisar'ı (Kruşevac) aldılar. Ülkenin tamamında o günlerde umut dolu bir hareket görülüyordu. Nefret ettikleri yeniçeri yönetiminin ebediyen sona ereceğini ve kısmen Avusturya birlikleri tarafından işgal edilmiş olup kaysere biat eden Sırbistan'ın tamamının barışın akdi sırasında Avusturya'ya ilhak edileceğini ya da en azından Avusturya'nın himayesine verileceğini umut ediyorlardı. Oysa bu umutları boşa çıktı. 4 Ağustos 1791 tarihli Ziştovi Barış Antlaşması'nın birinci maddesinde Sırplar yalnızca genel bir affa dahil edildiler. Bu maddeye göre, hükümdarları olan Osmanlı padişahına karşı savaşa katılmış olmalarından ve kaysere biat etmelerinden ötürü asla huzur-

103 Cunibert, *aynı eser*, I, 16.

suz olmadan, rahatsız edilmeden ve cezalandırılmadan mallarını ve haklarını barış içinde kullanmaya devam edebileceklerdi[104].

Bunun üzerine savaş sırasında göç eden Sırpların çoğu vatanlarına geri döndü. Üstelik barış antlaşmasında yeniçerilerin Belgrad'da ve de paşalığın başka herhangi bir yerinde bulunması yasaklanmıştı. Bâbıâli de bu konuda gerçekten ciddiymiş gibi görünüyordu. Belgrad'a tayin edilen yeni vali Ebubekir Paşa'ya bir fermanla yeniçerileri ebediyen bu şehirden uzak tutma emri verildi. Oysa buraya geldiğinde yeniçeriler çoktan buraya yerleşmiş ve eski yönetimi yeniden başlatmışlardı bile. Onlarla yalnızca şiddetle başa çıkabilirdi. Dolayısıyla Ebubekir Paşa en cüretkâr ve en güçlü liderlerinden biri olan Deli Ahmed'i daha ilk görüşmesinde öldürttü ve diğerlerini ülkeden kovdu. Sahip oldukları yerler mîrî hazineye irat kaydedilirken, sipahilerin ve Sırp toprak sahiplerinin topraklarına dokunulmadı.

O tarihten sonra işler biraz düzelmeye başladı. Ebubekir Paşa, hatta ondan da fazla halefi olan Hacı Mustafa Paşa yumuşak ve adil bir yönetim yürüttüler. Bundan dolayı Mustafa Paşa'ya Sırp halkı onurlu "Sırp Ana [Serbsca Maica]" lakabını takarken, Türkler paşayı mühtedi olduğu için Bâbıâli nezdinde karalamaya çalışıyorlardı. Ülke, bunların yönetimi altında kısa sürede yeniçerilerin açtığı yaraları sarmak ve göze çarpan bir refaha da kavuşmakla kalmayıp, yerlileri de yönetime önemli ölçüde katıyorlardı. Gönüllü birliğin komutanları olarak savaş esnasında kendilerini gösteren subaylardan birçoğu, knez ve başknez tayin edildiler ve Hacı Mustafa Paşa onları 12 nahiyenin başına getirdi. Knez olarak vergilerin tahsilatından ve Türk müsellimlerle birlikte diğer idarî işlerden sorumlu olacaklardı.

Ne yazık ki bu huzurlu günler uzun sürmedi. Zira Bosna ve Arnavutluk'a kaçan yeniçerilerin büyük bir bölümü Vidin âyanı asi Pazvandoğlu'nun emrine girmişti ve hâkimiyetini Sırbistan'ı da kapsayacak şekilde genişletmesi için onu kışkırtıyorlardı. Böylece ülke kendiliğinden tekrar yeniçerilerin eline geçecekti. Pazvandoğu bunu tabii ki kabul etti, Fethülislâm'ı (Kladova) ele geçirdi

104 Bu hususla ilgili olarak, Ziştovi Barış Antlaşması'nın birinci maddesinde şöyle denmektedir: "Özellikle Karadağ, Bosna, Sırbistan, Eflak ve Moldova'nın [Boğdan] halkları, bu af gereğince, eski ikametgâhlarına, mülklerine dönebilecekler ve her türlü haklarına kolayca ve kendi öz hükümdarlarına karşı çıkmak veya imparatorluk ve krallık hükümetine yardım etmek suçundan cezalandırma endişesi olmadan sahip olabileceklerdir".

ve buradan Sırbistan'ın içlerine doğru ilerlemeye yeltenmişti ki, Hacı Mustafa Paşa yerlileri ve kendisiyle ittifak hâlinde olan yeniçerileri silahlara çağırdı. Kısa sürede kendi liderleri Yagodina Başknezi Yanko Arambaşı'nın emrinde paşanın sipahileri ve birlikleriyle beraber sefere çıkan ve Pazvandoğlu'nu yeniçerileriyle birlikte bazı sıcak çatışmalardan sonra sınırın diğer tarafına püskürten bir ordu topladılar.

Oysa Bâbıâli, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Pazvandoğlu'nu hemen dizginleyemedi ve bu yüzden yeniçerilerin Belgrad'a ve Sırbistan'a geri dönmelerine izin veren bir uzlaşmaya imza attı. Zira İstanbul'da halk, reayaya bırakılmak üzere müminlerin topraklarından kovulduğu, hatta reayanın müminlere karşı silahlara sarılmaya çağrıldığı için huzursuzlaşmaya başlamıştı bile. Şeyhülislâm, bir fetva ile bu durumu kanunlara aykırı ilân etti ve Hacı Mustafa Paşa Bâbıâli'nin emrine uyarak, muhtemelen yeniçerileri sonunda dizginleyebileceği umuduyla geri dönmelerine izin verdi. Ayrıca Divân-ı Hümâyûn'da da Pazvandoğlu'nun gücünü, bu şekilde en iyi birliklerini elinden alarak zayıflatabileceği görüşü hâkimdi.

Neticede yeniçeriler Sırbistan'a geri döndüler ve oraya varır varmaz her zamanki baskılar yine başladı. Böğürdelen'de keyfî bir vergi artışı yüzünden ayaklanma çıktı. Vergiye karşı çıkan Tamnavo Başknezi Ranko Lazareviç, cüretkâr bir yeniçeri olan Bego Novlyanin tarafından vurularak öldürüldü. Bu gibi şiddet olaylarının yeniden baş göstermesini istemeyen Hacı Mustafa Paşa, katili tutuklatmak için buraya hemen 600 kişi gönderdi. Oysa Novlyanin kendini yandaşları ile birlikte Böğürdelen Kalesi'ne kapattı ve daha fazla tutunamayacak hâle gelene kadar çaresiz bir direnişte bulunduktan sonra, adamlarının bir kısmıyla gece vakti Bosna'ya kaçtı. Diğerleri paşanın eline düştüler ve aralarından 36 kişi, ayaklanmaya katılmanın bedelini canları ile ödemek zorunda kaldılar.

Bu hadise, yeniçerilerin o tarihten sonra intikamlarının hedefi hâline gelen Hacı Mustafa Paşa'ya karşı öfkelerini daha da arttırdı ve çok geçmeden intikam alma fırsatını da yakalamış oldular. Zira Pazvandoğlu, belki de yeniçeriler tarafından kışkırtılmış hâlde, bir kez daha sınırları zorlamaya başlayınca, Hacı Mustafa Paşa birliklerinin büyük bir kısmını kendi oğlu Derviş Bey'in emri altında Pazvandoğlu'nun üzerine göndermek zorunda kaldı ve yeniçeriler böylece neredeyse bütün müdafilerinden yoksun kalan Belgrad Şehri'ni kolayca

ele geçirerek paşayı birliklerinin kalanı ile kaleye çekilmeye zorladılar. Oğlu birlikleri ile hemen yardımına koştuğu için burada aslında direnebilirdi. Oysa oğlu Belgrad'dan 4 saat uzaklıktaki Groçka'ya ancak varmıştı ki, yeniçeriler ihanet sayesinde kaleyi zaptettiler ve esir aldıkları paşayı oğlunun birliklerine bizzat geri çekilme emri vermeye zorladılar. Derviş Bey sınırı henüz geçmişti ki, asiler Hacı Mustafa Paşa'nın üstüne saldırarak onu öldürdüler. İstanbul'a kâfirlerle işbirliği yapan bir mühtedi olduğunu, ama hakettiği cezayı aldığını bildirdiler ve başka bir paşanın gönderilmesini istediler.

Bu arada ise idareyi ellerine geçirdiler ve ülkenin her yerinde keyfî olarak hüküm sürmeye başladılar. Elebaşlarından yine dayı sıfatını alan en soylu dördü, merkezi Belgrad olan bu yeni yönetimin başına geçtiler. Buradan dört eşit nahiyeye bölünen ülkeyi yönettiler, subaşılarıyla kethüdalarını vergi tahsildarı ve adlî memurlar olarak çeşitli bölgelere gönderdiler ve onlar da burada tabii ki ülkenin sınırsız efendileri gibi hareket ettiler. Yalnızca halkı ölçüsüz bir şekilde baskılara maruz bırakmakla kalmayıp, köylerin çoğunluğunu köylülerin yeniçeriler adına işleyecekleri ve asıl timar sahipleri olan sipahiler öşür vergisini aldıktan sonra arazilerinden elde ettikleri gelirin dokuzda birini vermek zorunda kaldıkları çiftlikler ilân ederek, köylülerin topraklarını ellerinden almaya çalıştılar. Baskılar bu yüzden öyle dayanılmaz hâle geldi ki, köylülerin büyük bir bölümü evlerinden ayrılmayı yeğleyerek ormanlarda ve dağlarda Hayduk çeteleri oluşturup eşkiyalıklar yapmaya başladılar.

Haklarının bu şekilde ihlal edilmesine direnen timarlı sipahiler, zorla yerlerinden edildiler ve onların da neredeyse tamamı bu yüzden ülkeyi terkederek Avusturya'ya sığınmayı yeğlediler. Dayılar silahlı kuvvetlerini bir kez daha bilhassa Bosna'yla Arnavutluk'tan gelen her türlü avâm takımı ile takviye ettiklerinden ve kendisi de eskiden yeniçeri ağası olan yeni vali Ağa Hasan Paşa kaprislerinin bir oyuncağı hâline geldiğinden, şimdilik direniş göstermek mümkün değildi. Belgrad'da reaya ile işbirliği yapan sipahilerin dayıların bu dayanılmaz zorba yönetimlerine karşı ayaklanma teşebbüsü başarısız oldu ve bu yüzden baskıları daha da arttırdı.

Artık çaresizce iyice köşeye sıkışan ve bir manastırda toplanan knezler, nihayet kendilerinde resmî bir şikâyet yazısı ile Bâbıâli'nin yardımını isteme cesaretini buldular. Bu yazıda şöyle diyorlardı: "Dayılar, elimizdeki herşeyi aldılar ve bu yüzden kemer yerine saz kullanmak zorunda kaldık; oysa zorbalar

bununla da yetinmiyor; şimdi de ruhlarımıza, dinimize ve onurumuza saldırıyorlar; hiçbir erkek karısına, hiçbir baba kızına, hiçbir kardeş kızkardeşine sahip çıkamıyor; manastırlar, kiliseler, keşişler, papa, hepsine hakaret ediliyor. Şayet bizim hükümdarımızsan gel ve bizi bu zorbalardan kurtar; bizi kurtarmak istemiyorsan, bunu bize söyle ki dağlara ve ormanlara kaçalım ya da hayatımıza nehrin dalgalarında son verelim".

Padişah, şikâyetlerini dikkate alarak dayılara şöyle bir ferman gönderdi: "Sürekli olarak gelen şikâyetlerden usandım; sizden defalarca davranışlarınızı değiştirmenizi istedim; reayama baskı yapmaktan kaçınmazsanız üzerinize bir ordu göndereceğim ve bu ordu Pazvandoğlu'nun üzerine gönderdiğim ordu gibi Müslümanlardan oluşmayacaktır, zira müminler müminlere merhamet etmek zorundadırlar; aksine bu ordu başka bir milletten ve başka bir dinden insanlardan oluşacaktır ve onlar da size daha önce hiçbir Müslüman'ın görmediği muameleyi göstereceklerdir"[105].

Oysa bu sert uyarı herşeyi daha da kötü hâle getirdi. Zira bir taraftan Bâbıâli'nin çaresizliğini gösterirken, diğer taraftan dayılarda padişahın üzerlerine göndereceği ordu Avusturyalılardan ve Ruslardan oluşamayacağına göre kendi knezlerinin yönetiminde ancak yerlilerden, yani Sırplardan oluşabileceği şüphesini uyandırdı. Bu şüpheleri, aynı dönemde talihsiz bir tesadüf yüzünden, vatansever bir ruhban olan Mathias Renadoviç'in knezleri artık silahlarına sarılmaya ve yerlerinden edilen sipahileriyle işbirliği hâlinde yeniçerilerin dayanılmaz zorbalıklarını sona erdirmeye çağıran bir yazısının ellerine geçmesi ile daha da pekişti.

Dayılar, hemen Sırplardan önce davranma kararı aldılar. Ayaklanmayı daha başlamadan bastırabilmek umuduyla bütün knezleri ve onlara en yakın adamları öldürerek ortadan kaldırmaya karar verdiler. Bu amaçla 1804 Şubat'ında en cüretkâr yardımcıları ile çeşitli bölgelere dağıldılar, hiçbir şeyden haberleri olmayan knezlere saldırdılar ve bilhassa Arşimandrit Hacı Runin gibi birçok itibarlı ruhbanla birlikte çoğunluğunu kolayca öldürdüler.

En zengin –bilhassa Avusturya topraklarına çok gelir getiren domuz ihracatı yapıyordu– ve en kararlı adamlardan biri kabul edilen Kara [Czerni] Yorgi lakaplı Georg Petroviç de aynı akıbete uğrayacaktı. Dayıların ajanları,

---

105 Ranke, *aynı eser*, s. 102 ile Cunibert, *aynı eser*, s. 26, burada ve devamındaki anlatımda birbirlerini tamamlamaktadırlar.

Kara Yorgi'ye Topola Köyü'nde saldırmayı planladılar, fakat o bu saldırıyı zamanında haber alarak bu tehlikeden kaçmayı başardı ve evini, barkını, sürülerini terkedip şimdi başlayacak olan kurtuluş savaşında başrolü oynamak üzere, yakınlardaki ormanlarda bulunan Haydukların yanına kaçarak kendini kurtardı. Ülkenin her yerinde, dayıların nefret edilen hükümdarlığına bir son vermek için, "Sarılın silahlara!" naraları duyulmaya başlamıştı.

Kara Yorgi, Morava ve Kolubara nehirlerinin arasında uzanan Şumadiya ormanlarında halk ayaklanmasının kendisi ile aynı düşüncede olan iki liderini buldu. Bunlardan biri, Hacı Mustafa Paşa'nın hizmetinde bölükbaşı olarak Pazvandoğlu'na karşı mücadelede kendini göstermiş olan Yanko Kaliç ve diğeri, kısa bir süre önce idam edilen ağabeyi Marko'nun öcünü almak isteyen Basil Çarapiç idi. Kara Yorgi'nin, "Türklerin zorbalığı, yerlilerin tamamı öldürülmeden sona ermeyecektir, dolayısıyla tek kurtuluşumuz ayaklanmaktır. Öleceksek savunmasız kadınlar gibi bizi öldürmelerini beklemeyelim, kanlarımızı bu zorbalara kendi kanları ile mümkün olduğunca pahalıya ödetelim" çağrısı üzerine, kendisinin ve yoldaşlarının etrafına kararlı bir Hayduk çetesi toplandı.

Hiç vakit kaybetmeden Belgrad yakınlarındaki İbanitza Köyü'ne ilerlediler, subaşının evini ateşe verdiler ve burada bulunan bütün Türkleri öldürdüler. Ayaklanma buradan yıldırım hızıyla ülkenin tamamına, hatta Morava ve Kolubara nehirlerinin ötesine sıçradı ve burada Milenko Stoykoviç, Peter Dobriniaç ve Jakob Nenadoviç'in ayaklanmanın başına geçtiler. Böylece kısa bir süre içinde ovalara dağılmış neredeyse bütün Türkler, öfkeli halka kurban gittiler. Kaçabilenler, tahkim edilmiş yerlere ve palankalara kaçtılar. Oysa palankalar da kısa bir direnişten sonra Sırpların eline düştü ve çoğu ateşe verildi.

Dayılar, ayaklanmayı iyi niyetli bir uzlaşma ile yatıştırmaya çalıştılar ama geç kalmışlardı. Aralarından biri aracılığıyla ayaklanmanın elebaşlarına genel af, gelecekte daha iyi bir muamele, hatta büyük miktarda para teklif ettiler. Bu husustaki müzakereler, Belgrad yakınlarındaki bir köyde yapıldı. Lâkin herhangi bir sonuca varamadan kavga çıktı. Türkler son anda ve kayıplar vererek Belgrad'a kaçabildiler. Bu hususta yapılan ikinci ve Sırpların ölesiye nefret ettikleri Rum Metropolit Leontis'i müzekere görevini üstlendiği üçüncü teşebbüs de başarısız oldu. Asiler, barışçıl bir uzlaşma üzerine müzakerede bulunmadan önce dayıların kendilerine tesliminde ısrar ediyorlardı. Dolayısıyla her

iki taraf, mücadele için ölüm kalım meselesi şeklinde hazırlıklar yapmak zorunda kaldılar.

Dayılar silahlı kuvvetlerini dışarıdan getirdikleri askerler ile mümkün olduğunca takviye etmeye çalışırlarken, amacına ulaşabilmesi için ayaklanmanın da teşkilatlanması gerekiyordu. Artık ayaklanmayı yönetecek ve birarada tutabilecek kararlı ve becerikli bir lidere ihtiyaç duyuluyordu. Seçim zor oldu. Reislerin toplantısında aday gösterilen kendini kanıtlamış birçok Hayduk ve eski knez, çeşitli sebeplerden dolayı liderliği reddettiler ve diğerlerinin oylarını da Kara Yorgi'ye yönlendirdiler. O da başlangıçta karşı çıktı. Yönetmeyi bilmediğini ileri sürerek, öfkelendiğinde direnenlere karşı fazla sert davranabileceğinden korktuğunu söyledi. Birincisini, diye cevap verdi toplantıda bulunanlar, Kara Yorgi'ye öğreteceklerdi ve ikincisi zaten arzu edilen bir özellikti. Kara Yorgi bunun üzerine ikna olarak asilerin silahlı kuvvetlerinin yönetimini, şimdilik yalnızca Şumadiya'da olmak üzere, âdeta bir diktatör edasıyla devraldı ve zamanla Morava ile Kolubara nehirlerinin ötesindeki bölgeler de kendisine katıldılar.

Kurtuluş savaşı gerçekten de çok geçmeden genişlemeye başladı. Neredeyse bütün palankalar düştükten sonra, Sırplar tahkim edilmiş yerlere de saldırmaya başladılar. Kısa bir direnişten sonra Böğürdelen ile Pasarofça'yı ele geçirdiler ve hemen kuvvetlerini birleştirerek Belgrad önlerine geldiler. Dayılar başlangıçta burada kararlı bir direniş gösterdiler, ama Bosna Beylerbeyi Bekir Paşa bile huzursuzluk yaratan bu yeniçeri yönetiminden kendi menfaati için de kurtulmak isteyen Bâbıâli'nin emri üzerine kuşatmacılara 3 bin kişi ile yardıma koşunca, cesaretlerini kaybettiler ve yalnızca kendi şahsî güvenliklerini düşünmeye başladılar. Zira kendi yardımcı kıtalarına bile güvenemiyorlardı. Liderleri Goşancalı Ali, asilerle açıkça müzakerelere girmişti ve el altından Belgrad'ı onlara teslim etmeyi teklif etmişti. Dayılar bu yüzden hazinelerini de yanlarına alıp, şehri sessizce terkederek ve Tuna Nehri'ni geçip Eski Orsova komutanı Receb Ağa'ya sığınmayı daha uygun buldular. Oysa Receb Ağa da onlara bekledikleri güvenliği sağlayamadı. Zira Bâbıâli, onları hemen Sırplara teslim etmesini emretti. Dolayısıyla bir grup Sırp'ın gece vakti kaleye girerek, dört dayıya evlerinde aniden saldırmasına ve her birini çaresiz bir direnişten sonra öldürmesine göz yumdu. Goşancalı Ali, daha önce gerek Belgrad Şehri'ni gerekse alt kalesini Bekir Paşa'ya teslim etmişti ve güya birliklerine borçlu olduğu ulûfe için rehin olarak yalnızca üst kaleyi kendine bırakmıştı.

İstanbul'a bununla Sırpları tatmin etmek için herşeyin yapıldığına inanılıyordu. Dolayısıyla Bekir Paşa'ya Sırplardan silahlarını bırakmalarını ve bundan böyle padişahın himayesine nail olacakları memleketlerine geri dönmelerini istemesi emri verildi. Oysa Sırplar, bir kez başladıkları kurtuluş eserinin henüz tamamlanmamış olduğunu düşünüyorlardı. Silahlara böyle bir bedel karşılığında sarılmamışlardı ve silahları bıraktıkları anda er veya geç dayanılması zor eski düzenin yeniden baş göstermeyeceğine dair hiçbir güvence yoktu. Dayılar her ne kadar ortadan kaldırılmışlarsa da yandaşları kısmen bilhassa birkaç önemli kaleyi ellerinde tutukları ülkenin güneyinde hâlâ yaşamaya devam ediyorlardı.

Bâbıâli de henüz Belgrad'da yönetimi tam eline geçirememişti ve görünürde sağlanan barışı kalıcı kılmak için gerekli imkânlara sahip değildi. Bekir Paşa, asilerle yapılan müzakereler istenen neticeyi getirmeyince Belgrad'dan Bosna'ya geri dönmüştü. Şehrin idaresi az sayıdaki muhafız kıtaları ile birlikte Süleyman Paşa'ya emanet edilmişken, Goşancalı Ali, çeteleriyle hâlâ kaleyi işgal altında tutuyor ve aslında buradan şehre hükmediyordu. Ayaklanmanın elebaşları bu yüzden şimdilik yine memleketlerine geri döndüler, ama silahları bırakmayıp güçlerini ve yeni elde ettikleri özgürlüklerini gelecek için pekiştirmeyi ciddi olarak düşünmeye başladılar[106].

Oysa kendilerini tek başlarına mücadele ile elde ettikleri haklarını kalıcı olarak muhafaza edecek kadar güçlü hissetmiyorlardı. Bu yüzden tıpkı Boğdan ve Elfak'ın büyük bir başarıyla yaptıkları gibi bir Hristiyan devletin himayesini talep etme fikrine kapıldılar. Lâkin başlangıçta bunun için Viyana'ya mı, yoksa St. Petersburg'a mı başvuracaklarından emin değildiler.

---

106 Bielfeld'in aynı döneme ait mektupları esas olarak Ranke ve Cunibert'in anlattıklarına uygundur. 24 Ağustos 1804 tarihli bir mektuba göre, Bâbıâli Sırplara bir kez daha imtiyazlarını yenileyeceğine dair güvence vermişti ve bilhassa "onlar gelecekte kendi milletinden âyanlarca yönetilecekler ve Türk birlikleri kendi askerî görev sınırlarına çekileceklerdir". Aynı yıl 24 Kasım tarihli bir mektuba göre, Sırplar taleplerini 12 maddelik belirli bir şekle uygun olarak hazırlanmış bir antlaşma taslağı hâlinde İstanbul'a göndermişler ve Boğdan ile Eflak örneğine uygun olarak, başlarında bir Rum prensi ile kendi yönetimlerine sahip olmakla yetineceklerini de açıklamışlardı. Bu plan o dönemlerde bilhassa Boğdan Voyvodası Morosi tarafından muhtemelen Rusya'nın da etkisiyle desteklenmiş, fakat "Rusya'nın nüfûzunun yeniden artmasından korkan" Divân-ı Hümâyûn'da çoğunluk tarafından reddedilmişti. Bunun üzerine Bâbıâli, önce Eflak Voyvodası İpsilanti'yi durumları yerinde ayrıntılı olarak incelemek ve buna göre Sırbistan için bir organizasyon şeması hazırlamakla görevlendirmişti.

Sınır komşuluğundan dolayı Avusturya aslında Sırbistan'ın en doğal hami devleti olabilirdi ve kendi menfaatlerini daha iyi korumayı bilmiş olsaydı burada kalıcı ve sonuçları açısından önemli bir nüfûz edinme fırsatını heba etmezdi. Ayrıca Avusturya topraklarında birçok Sırp yaşıyordu ve [Sırbistan'dakiler] Bâbıâli ile son savaşlarında ülkenin millî ayaklanmasının itici gücünün Avusturya olduğunu da henüz unutmamışlardı. Oysa Viyana kabinesinin barışı akdederken Sırbistan'ı yeniden kendi kaderine terketmesi ve yakın zamandaki kurtuluş savaşı sırasında asilerle Bâbıâli arasında arabuluculuk yapma hususunda gösterdiği ilgisizlik, Avusturya'ya karşı bütün güveni yok etmişti. Zira mücadele başladığında yalnızca Petervaradin Valisi General Geney'e küçük bir gözlemci birliğiyle sınıra ilerlemesi ve mümkünse bir uzlaşma aracılığıyla ayaklanmayı başlamadan bitirmesi emrini verdi. Sırplar aslında bunu kabul etmeye meyilliydiler ve generale temsilcilerini gönderdiler. Oysa Türkler böyle bir şeyi duymak bile istemiyorlardı ve bu çağrıya cevap vermediler. Dolayısıyla bu mesele de bu şekilde kapandı ve Sırplar Rusya'nın himayesine girmeyi daha uygun buldular.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum Ortodoks inanca mensup bütün insanların bakışlarını yönelttikleri ve umutlarını bağladıkları devletti. Memleketeyn'in Rusya'nın arabuluculuğu ile Bâbıâli nezdinde başardıkları, Sırpların da isteklerine ve ihtiyaçlarına cevap veriyordu. İddia edildiği gibi, Sırp hareketinin liderlerinin bu yönde attıkları ciddi adımların itici gücünün bizzat St. Petersburg kabinesi olup olmadığı tam olarak bilinmemekle beraber, St. Petersburg kabinesi uzun zamandır Sırbistan'daki hareketleri izliyordu ve daha o zamanlar öngörülebileceği gibi, Bâbıâli ile yeniden anlaşmazlıklara düşülmesi hâlinde bundan nasıl bir avantaj sağlanabileceğinin pekâla farkında idi. En azından kesin olarak bilinen şu ki, Boğdan ve Eflak voyvodaları Morosi ile bilhassa Kara Yorgi'yle yakın ilişkiler içinde bulunan İpsilanti, Rusya'nın etkisi altında Sırpların Türk yönetimine ve Bâbıâli'ye karşı direnişlerini her şekilde güçlendirmeye çalışıyorlardı[107].

107 Cunibert, *aynı eser*, s. 34, bu hususta şöyle demektedir: "Basiretli olan Rusya, Bâbıâli ile çatışmaya girmesinin arefesinde, bu anlaşmazlıklardan sağlayabileceği avantajı kavradı. Sırplara, Bâbıâli nezdinde onların lehine müdahalede bulunacağı düşüncesini iyice aşıladı. Asiler bu önerinin tadına vardılar". Boğdan ve Eflak voyvodalarının Rusya'nın menfaati lehine Sırbistan'daki hadiselerde parmakları olduğunu Juchereau de St. Denys, *Révolution de Constantinople*, II, 36'da onaylamaktadır. Fallmerayer

Durum ne olursa olsun 1804 Ağustos'unda üç kişiden, Prota Nenadoviç, Iohann Protiç ve Peter Çardakliya'dan oluşan bir Sırp heyeti St. Petersburg'a gelerek halkı adına ve lehine resmen güçlü çarın himayesini ve Bâbıâli nezdinde arabuluculuğunu talep etti. Heyet tabii ki çok olumlu karşılandı ve San Peterburg sarayının Sırp milletinin haklı isteklerini İstanbul'daki temsilcisi aracılığıyla Divân-ı Hümâyûn nezdinde destekleyeceğine dair güvence verildi. Böylece Sırbistan bir kez daha ve başarılı bir şekilde büyük devletlerin Şark politikasına çekildi.

1805 Şubat'ında Sırp heyeti kendilerine yapılan vaatlerle memleketlerine döndüler ve kısa bir süre sonra, Nisan ayında ayaklanmanın elebaşları, Ostruşniça'da Bâbıâli'nin emri üzerine Sırp halkının Divân-ı Hümâyûn nezdindeki taleplerini ayrıntılı olarak belirlemek üzere, Belgrad'dan Türk temsilcilerinin ve Memleketeyn voyvodalarının temsilcilerinin de katıldığı bir toplantı yaptılar. Talepleri tabii ki Bâbıâli'nin verebileceği tavizlerin çok ötesinde idi. Zira Sırplardan alınan bütün vergilerin, Bâbıâli'ye yıllık olarak ödenecek bir haraca dönüştürülmesini, ülkenin özerk yönetimini ve bütün kalelerin yalnızca Sırp birlikleri ile donatılmasını talep ediyorlardı. Sonuncu talepleri bilhassa ülkenin güneyindeki kalelerin çoğu hâlâ dayıların yandaşlarının elinde olduğu için yapılmıştı. Ayrıca son savaşın yol açtığı masrafların tazmini olarak 2 milyon akçe istiyorlardı. Bâbıâli ise Boğdan voyvodası aracılığıyla durumun tekrar Hacı Mustafa Paşa zamanındaki hâline getirilmesinden başka bir tavizde bulunamayacağını bildirdi. Bu ise Sırpları tatmin etmiyordu ve bu yüzden de taleplerini silah zoruyla kabul ettirmeye karar verdiler.

Kara Yorgi ile Jakob Nenadoviç'in yönetimi altında, çaresiz bir direnişten sonra teslim olan Kralyevo ve silah zoruyla ele geçirilen Uşitza kalelerine saldırdılar. Buradaki bütün topraklar da asilerin yanında yer aldı. Tabii ki İstanbul'da bu durum hiç hoş karşılanmadı. Padişah, Sırpların taleplerini kabul etmek yerine, bu arada İstanbul'a gelen temsilcilerini hemen tutuklatıp, Belgrad beylerbeyliğine tayin edilen Niş Valisi Aziz Paşa'ya hemen Sırbistan'a girme ve asileri silahsızlandırma emri verdi. Oysa bu artık o kadar da kolay değildi.

---

de Rusya'nın baştan beri Sırp hareketi üzerindeki etkisini, *aynı eser*, s. 16'de Sırpların bağımsız olarak ayaklandıklarını kabul etmesine rağmen, şu sözlerle doğru tespit etmektedir: "Ama kollarına soğukkanlılığı ve gücü kazandıran, yalnızca arkalarında Osmanlı'nın elinden muharebe alanında daimî olarak şanını ve zaferini alan kan ve inanç bağı ile bağlı oldukları bir halkın var olduğu bilincidir".

Aziz Paşa Ağustos ayı başlarında 25 bin kişilik bir ordunun başında sınıra vardığında, Sırplar Kupri ve Parakin'de Milenko ve Peter Dobrinyac'ın emrinde Kara Yorgi'nin Yagodina'daki 10 bin kişilik ordusunun arkasını kollayan 3 bin kişilik bir birlik topladılar. Türkler burada asilerin ilk saldırılarına bile dayanamadılar. Her yerde geri püskürtüldüler ve Aziz Paşa bu yüzden hiçbir şey başaramadan Niş'e geri dönmek zorunda kaldı. Anlatılanlara göre burada talihsiz seferin başarısız olmasına duyduğu üzüntüden kısa bir süre sonra hayata veda etmişti.

Tabii ki Bâbıâli buna sessiz kalamazdı. İşkodra Valisi İbrahim Paşa ve Bosna Valisi Bekir Paşa'ya derhal aynı anda iki yönden ülkeye akın etme ve asilerin tamamı râm edilene kadar buradan çıkmama emri verildi. Oysa asiler de yaklaşan tehlikeye göğüs germek için gerekli hazırlıkları yapıyorlardı. 1805 sona ermeden Semendire'yi ele geçirirlerken, Böğürdelen, Eskice (Ujice-Užiče), hatta Belgrad'ı tehdit ediyorlardı ve ülke içindeki ayaklanma gitgide genişliyordu. 1806 ilkbaharına doğru ellerinde öyle güçlü bir silahlı kuvvet vardı ki, düşmanın geçmek zorunda olduğu bütün dar geçitleri ve güçlü siperlerle donatabildiler. Yine de başlangıçta her yerde düşmanın üstün gücü karşısında başarılı olamıyorlardı.

Bekir Paşa ve İbrahim Paşa neredeyse aynı anda en iyi birliklerinden yaklaşık 40 bin kişiyle, Boşnak, Hersekli, Rumelili ve Arnavut'la Niş ve Drina Nehri sınıra geldiklerinde Sırplar birçok yerde geri çekilmek zorunda kalsalar da bu Osmanlılara hemen ülkenin içlerine doğru ilerlemelerine yetecek bir cesaret vermedi. Yalnızca sınır boylarında her zamanki gibi insanlara ve hayvanlara, taşınır ve taşınmaz mallara karşı barbarca hareket ediyorlardı. Mücadele böylece yaz boşunca bu şekilde sürdü ve Sırp reislerinin birkaçı, düşmanla müzakereye oturmayı düşünecek kadar cesaretlerini kaybetmişlerdi ki, Kara Yorgi, Ağustos ayı başlarında Bekir Paşa'nın Böğürdelen'deki ana kuvvetleri karşısında kazandığı parlak bir zaferle mücadelenin bundan sonraki gidişatını belirledi. Yalnızca Türklerin büyük bir kısmı, bilhassa en tecrübeli komutanları, muharebe alanında hayatlarını kaybetmekle kalmayıp, Drina Nehri üzerinden kaçarken de kalabalıklar hâlinde öldürüldüler ve yanlarında götürmeye yeltendikleri bütün zengin ganimetler de ellerinden alındı.

Aynı zamanda güneyde Peter Dobrinyac, İbrahim Paşa'nın ana kuvvetlerini Deligrad'da, Morova Nehri'nin sağ kıyısında Raszna ve Aleksiniça ara-

sına kurduğu siperler ile oyalamayı öyle iyi başarmıştı ki, İbrahim Paşa ilerleme planından tamamen vazgeçmek zorunda kaldı. Zira Kara Yorgi de Böğürdelen'deki zaferinden sonra birliklerinin bir bölümünü buraya göndermiş ve İbrahim Paşa, burada yeni çatışmalar çıkmadan önce bu çaresiz mücadelenin belirsiz sonucunun tehlikesine maruz kalmaktansa barış teklifinde bulunmayı daha uygun görmüştü[108].

Bu amaçla asilerin elebaşları ve paşanın temsilcileri arasında Semendire'de bir toplantı düzenlendi. Çok geçmeden Sırpların Divân-ı Hümâyûn'a yukarıda belirttiğimiz taleplerini bir kez daha sunmak üzere İstanbul'a ikinci bir elçi heyeti göndermelerine karar verildi. Elçilik heyeti iki knezden ve bu gibi siyasî işlerde tecrübe sahibi olup kendini Sırp özgürlüğü davasına adamış olan Bulgar asıllı Peter İçko'dan oluşuyordu. Bir zamanlar Berlin'de Türk sefaretinde tercüman olarak çalışmıştı; çok geniş bir genel kültür ve Avrupa devletlerinin durumu ve menfaatleri hakkında derin bir anlayış geliştirmişti; çok geniş dil bilgisine sahipti ve son zamanlarda Belgrad'da Avrupalı tüccarların işlerini başarıyla yürütmüştü. Ayrıca Hacı Mustafa Paşa da valiliği sırasında kendisine büyük bir güven duymuş, fakat bu da dayılara karşı ayaklanma başlatıldığında asilerin tarafına geçmesine ve bilhassa Kara Yorgi'ye Belgrad kuşatması sırasında tavsiyeleri ve faaliyetleri ile destek olmasına engel olmamıştı. Ondan daha becerikli bir müzakereci zor bulunurdu.

Divân-ı Hümâyûn'a bilhassa Sırbistan'ın, birliklerini Boğdan ve Eflak'a göndermek üzere olan Rusya ile ilişkilerini öyle endişe verici bir şekilde tarif etmeyi başardı ki, söz konusu müzakereler kısa sürede istenen hedefe ulaştı. Bâbıâli bu defa hiç beklenmedik bir uysallık gösteriyordu. Yalnızca Sırpların topraklarına münhasıran sahip olmalarını ve kendi yönetimlerini istedikleri gibi oluşturmalarını kabul etmekle kalmayıp, kaleleri de istedikleri gibi donatmalarına izin veriyordu ve şimdiye kadar toplanan bütün vergilerin ve harçların yerine 1.800 kese veya 900 bin akçe (o dönemlerde yaklaşık 1.200.000 frank; şimdiyse yalnızca 225 bin frank veya 53 bin taler ve 76 bin gulden Avusturya konvansiyon sikkesi) olarak belirlenen ve kovulan ya da uzaklaşan timarlı sipahilerin de tazmin edileceği yıllık haraç ile yetiniyordu. Osmanlı hâkimiyetinin burada devam ettiğinin işareti, hatta neredeyse yalnızca görü-

108 Bu mücadelelerin daha ayrıntılı bir tarifini Ranke, *aynı eser*, s. 137 ve devamında vermektedir.

nüşü için Belgrad'da 150 kişilik bir muhafız kıtası ile birlikte (hükümet temsilcisi olarak) bir muhassıl bulunacaktı.

Peter İçko, 1806 Ekim'i sonunda bu şartları Belgrad için tayin edilen muhassılın eşliğinde Semendire'ye getirdiğinde, Sırplar bu şartları kabul etmek için bir an bile tereddüt etmediler. Hemen uygulamaya geçirilebilmesi için iş artık yalnızca bu şartlara dayanan resmî antlaşmanın Bâbıâli tarafından onaylanmasına kalmıştı. Dolayısıyla Peter İçko hemen İstanbul'a geri döndü, ama ne yazık ki Divân-ı Hümâyûn'da çok farklı bir tutumla karşılaştı. Anlaşıldığı kadarıyla mesele daha derinden incelenince asilere böylesine büyük tavizlerde bulunmayı uygun görmemişlerdi. Üstelik Avrupa'nın genel durumu da, Sırplar ve Ruslar arasında bir anlaşmanın yapılabileceği tehlikesi de önemli görülmüyordu. Neticede verilen bütün vaatlere ve Peter İçko'nun bütün çabalarına rağmen, Bâbıâli antlaşmayı onaylamayı reddediyordu.

Bu şartlar altında Sırpların bir kez elde ettikleri özgürlüğü ellerinde silahları ile korumaktan ve yeni fetihlerle pekiştirmekten başka çareleri var mıydı? Ayrıca kış ayları boyunca hâlâ Türklerin elinde bulunan Belgrad ve Böğürdelen kalelerini ele geçirmeye çalışmışlardı. Belgrad Şehri, 12 Aralık gecesi ani bir saldırıya uğradı, kısmen ateşe verildi ve korkunç bir kan banyosundan sonra ele geçirildi. Goşancalı Ali de bunun üzerine kalede yalnızca birkaç gün dayanabildi. Teslim oldu ve çetesi ile birlikte Vidin'e gitmesine izin verildi. Başlangıçta Bekir Paşa'nın yeniçerileri ile birlikte burada bıraktığı Süleyman Paşa'nın kaleyi elinde tutmasına izin verildiyse de Türklere karşı nefret artık o kadar büyüktü ki burada kalmasına daha fazla tahammül edilemiyordu. İkmalini kestiler ve böylece 1807 Mart'ı başlarında Süleyman Paşa'yı gitmeye zorladılar.

Ama ne Süleyman Paşa ve birlikleri ne de Goşancalı Ali, intikam hırsından gözleri dönmüş Sırpların artık Kara Yorgi'nin bile bütün sertliğine rağmen dizginlemeyi başaramadığı öfkesinden kurtulabildiler. Anlaşmaya göre kendilerine tanınan güvenli geçişe rağmen, çekilirlerken saldırıya uğradılar ve büyük bir kısmı öldürüldü. Sırplar daha sonra Belgrad'a geri döndüler; burada kalan savunmasız Türklere saldırdılar ve neredeyse hepsini merhamet göstermeden öldürdüler. Belgrad o tarihlerde tam üç gün boyunca yağmaya açık hâle gelerek, en korkunç, tüyler ürpertici şiddet olaylarına sahne oldu. Ocak ayında asilerin eline geçen Böğürdelen'de de aynı sahneler yaşanmıştı. Ne yazık ki öfkeli millî duygunun yarattığı bu gibi sahneler, Sırp halkının kahramanca elde ettiği özgürlüğüne gölge düşürüyordu.

Eskice, nihayet ağır bir direnişten sonra Haziran ayında teslim oldu. Bu, daha sonraki zamanlarda günümüze kadar kurtarılan vatanının kaderi üzerinde çok önemli bir rol oynayan Miloş Obrenoviç burada ağır yaralanarak ilk kez şahsî cesareti ile kendini gösterdiği ve ön plana çıktığı için anılmaya lâyık bir hadise idi.

Ayaklanmayı Jakob Nenadoviç'in İzvornik paşalığına ait Yadir ile Radyevina nahiyelerini işgal ettiği Drina Nehri'nin ötesinde ve Bosna'ya doğru da genişletmeye çalışıyorlardı ama istedikleri sonucu elde edemediler. Zira burada Bâbıâli'nin Slav ve Arnavut kökenli Müslümanlardan oluşan en iyi birlikleriyle karşı karşıya geldiklerinden, ağır bir direnişle karşılaştılar. Asiler ayrıca General İsayev emrinde beraberce Nagodina Kalesi'ne saldırdıkları küçük bir Rus yardım kıtası tarafından desteklenmelerine rağmen, Karinya'da (Kraina) da başarılı olamadılar.

Buna karşın Veliko adında eski bir Hayduk, Zenariko nahiyesine yerleşerek, burada bulunan Türkleri kovdu ve nahiyeyi voyvoda olarak tek başına yönetmeye kalkıştı.

Belgrad asilerin elinde olduğu ve buradan oraya buraya dağılmış Türklerin hiçbir yerde hareket etmeye cesaret gösteremeyecekleri kadar ülkeye hâkim oldukları için hedeflerine aslında ulaşmışlardı. Bununla birçok şey başarmışlardı ama yine de henüz sona gelinmemişti. Şimdi önemli olan zor şartlar altında elde edilen bağımsızlığı uygun devlet teşkilatları ile kalıcı olarak güvence altına almaktı. Hareketin tamamı tek tip yönetim eksikliğinden ötürü kendi içinde çökme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı için, bu acilen gerekli idi. Zira ayaklanmanın daha başlangıcında çeşitli nahiyelerde başarılı olan reisler, voyvoda olarak yönetimi ellerine almışlardı ve nahiyeyi kısmen çok iyi teçhiz edilmiş kendi muhafız kıtaları olan Monklar aracılığıyla neredeyse despotça bir keyfilikle yönetiyorlardı.

Kara Yorgi bile her yerde lider olarak kabul edilmiyordu. Yalnızca şahsen başkomutan olarak kendini kabul ettirebildiği yerlerde emirlerine uyuluyordu ve gücü ile itibarı da kurtuluş savaşı genişlediği oranda artıyordu. Düzenli ortak bir yönetim için atılan ilk adım, bütün voyvodaların yılın sonuna doğru adamları ile birlikte bir mecliste (Skupçina; toplanmak kelimesi karşılığı olan "skupiti" kelimesinden türetilmiştir) toplanmaları oldu. Burada en önemli meseleler, bilhassa savaşın yürütülmesi ve malî durum açısından, ortak müzake-

relerde ele alındı. Yine de başlangıçta bu meclis de çok gevşek bağları olan bir topluluktu. Öncelikle herşeyi birarada tutabilecek, kesin çizgilerle teşkilatlanmış bir idareye ihtiyaç duyuluyordu. Şanslarına çok geçmeden bunun için de güvenli bir başlangıç noktası bulundu.

Filipoviç adında, Macaristan'dan gelen ve hukuk doktoru olarak Çarkov'da bazı çalışmalarda bulunmuş olan bir Sırp, 1805'de St. Petersburg'dan dönen elçilik heyetine katıldı ve en soylu reislere millî bir hükümetin planlarını sundu. Reisler, bilhassa Kara Yorgi ve Jakob Nenadoviç, bu planları kabul ettiler ve adı geçen yılın sonlarına doğru Borak Köyü'nde toplanan Skupçina'da bu planlar resmî bir karara bağlandılar. İlk Sırp anayasası, henüz kaba ve gelişmemiş hâlde, o dönemlerde Avrupa'da gitgide yaygınlaşan temsil sistemi anlayışına dayanıyordu ve bu açıdan neredeyse demokratik bir karaktere sahipti.

Her biri 12 nahiyeden gelen 12 üyeden oluşan ve önce Ruhban Meclisi, daha sonra Senato (Sovyet) diye anılan bir kurul, bundan böyle en üst idare ve yargı makamını oluşturacaktı. Kurul bu sıfatla ülkenin tamamı için merkezî gücü temsil ederken, her senatör (sovyetnik), bilhassa nahiyesinin özel meselelerini halletmekle yükümlü idi. Bu senatörler âdeta aynı zamanda hem halkın temsilcileri hem de devlet memurlarıydılar ve bu sıfatla kısmen para kısmen de erzak ve ücretsiz konut gibi uygun bir ücret alıyorlardı. Senato'nun ve hükümetin merkezi başlangıçta Vogliaçe ve Bogovaçya manastırları idi, ama daha sonra Semendire'ye ve nihayet Belgrad'a taşındı[109].

Bu yönetim şeklinin yaratıcısı kabul edilen Filipoviç, Senato'nun ilk sekreteri olarak, çok geçmeden devlet mekanizmasının bütün dallarına yayılan işlerin yönetimini devraldı. Senato bilhassa eskiden Türklere ait olan toprakların istimlakı, düzenli bir vergilendirme, okulların daha iyi tanzimi ve millî bir yargı makamının oluşturulması ile ilgileniyordu. Önceleri bir kadının bulunduğu bütün nahiyelerde artık onun yerine bir hakim ve yardımcısı ile bir yazıcıdan oluşan millî bir mahkeme yer alırken, köylerde yargı yetkisi kmetlerin elinde idi ve Senato temyiz makamını temsil ediyordu. O tarihe kadar eksik kalan manastır okulları, nahiyelerde amacına uygun ilkokullar ve Belgrad'da Avusturya örneğine göre ve Sırbistan'ın Avusturya kısmından buraya getirtilen öğretmenler ile kurulan bir yüksekokulla değiştirildi.

109 Senato'nun oluşumu, başlangıçtaki teşkilat yapısı ve daha sonraki gelişimi, siyasî yetkileri ve Skupçina Genel Meclisi ile ilişkileri hakkında en iyi bilgiler Tkalac, *Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien*, s. 93 ve devamında verilmiştir.

Bu şekilde tamamen gevşek şartlar altında en azından yeni bir devlet düzeni için iyi bir temelin kurulmasını sağlayan herşeyin bir anda istendiği gibi gelişmesi beklenemezdi ve bu gibi hadiselerin doğal akıbetine de aykırı olurdu. Bilhassa o tarihe kadar nahiyelerinde neredeyse bağımsız birer hükümdar gibi hareket eden voyvodalar, kendi menfaatlerinin olumsuz etkileneceğini düşündükleri durumlarda Senato'nun düzenlemelerine uymak istemiyorlardı. Sırpların lideri (vosd) sıfatını alan Kara Yorgi bile kimi zaman Senato'nun emirlerinden rahatsızlık duyarken, diğer taraftan bilhassa voyvodalardan kayıtsız şartsız itaat bekliyor ve talep ediyordu.

Bu yüzden Senato'da birbirlerine düşman gruplar oluştu. Kara Yorgi başlangıçta Filipoviç'in ölümünden sonra Senato sekreterliği gibi önemli bir makama getirilen İvan Yugoviç ve Mladen Milavanoviç gibi güçlü dostları ile rakipleri karşısında geri adım atmak zorunda kalacakmış gibi görünüyordu. Zira iktidarı ele geçirdikten sonra, birkaç kez Senato'nun bile Belgrad'dan uzaklaştırılmalarında ısrar etmesine sebep olan haksız fiillerde bulunmuşlardı. Oysa Rusya, yeni Sırp hükümetinin içişlerine karışmaya yeltenince, durum birden değişti.

Rus yanlısı grubun –anlaşıldığı kadarıyla çok kısa bir süre içinde böyle bir grup da oluşmuştu– talebi üzerine, âdeta St. Petersburg sarayının temsilcisi olarak, Sakızlı bir Rum olan Rus Devlet Bakanı Rodosinikin Belgrad'a geldi ve burada Sırpların yeni devlet makamlarını kısmen ağır bir eleştiri yağmuruna tuttu. Kara Yorgi, baştan beri bir yabancının, hele ki bir Rum'un yeni yönetim sistemlerine karışmasına karşı çıkmıştı. Rodosinikin bunun üstüne bir de Rum olarak yine kötü bir şöhrete sahip olan Metropolit Leontis ile samimi ilişkilerinden ötürü sanki St. Petersburg Sırbıstan'da bir Rum yönetimi kurmayı ve tıpkı Boğdan ile Eflak'ta olduğu gibi, nefret ettikleri Fenerlilerin yönetimini burada da tesis etmeyi amaçlıyormuş gibi bir şüpheye sebep olunca, Kara Yorgi, bu gibi gizli planların tehlikelerine dikkat çekmeyi kendine görev bildi. Bu sayede yalnızca Senato'da kendi grubu ile üstünlüğü sağlamakla kalmayıp, kendi iktidarı için de daha sağlam ve daha kalıcı bir zemin yarattı. Kara Yorgi'yi millî grubun lideri olarak görmek gitgide alışkanlık hâline geldi ve gücü hâlâ sınırlı olmasına rağmen gerek Senato'da gerekse Skupçina'da varlığı gitgide ağırlık kazanmaya başladı.

Sırbistan'ın o dönemde bağımsız millî ve siyasî varlığı gerçekten de Kara Yorgi sayesinde kurtulmuştu. Şahsiyeti de bunda çok önemli bir rol oynamıştı.

Henüz en iyi yıllarında – 1760 ve 1770 yılları arasında Kragujevac Nahiyesi'ndeki Vişenzi Köyü'nde doğmuştu – Sırbistan'ın o dönemlerde ihtiyaç duyduğu tam bir hükümdar ve halk lideri karakterine sahipti. Şahsen olağanüstü derecede yiğit, sade ve törelerine bağlı, hükümet işlerinde sağduyuya sahip, öfkesinde hele ki adaleti gerekirse şiddetle sağlamak söz konusu olduğunda amansız, fakat hiddeti yatıştığında yine yumuşak ve merhametli olan Kara Yorgi, örneğin Ranke tarafından çok isabetli bir şekilde karakterize edildiği gibi[110], fevkalade bir güce sahip, ama uyandığı ana kadar varlığının karanlık duygularında kendini içine kapatan; uyandıktan sonra ise gerek kötülükte, gerekse iyilikte oldukça dirayetli bir faaliyete kapılan bir gücün belki kendi bile farkında olmayan bir mizaçta idi. Türklerin hâkimiyeti altındaki Hristiyan milletlerin Türk devletinden ve iktidarından kopma prensibini temsil ediyordu ve herkes gözlerini ona dikmişti.

Kara Yorgi o dönemlerde Sırp hareketine dünya tarihi açısından önemli yerini kazandırmıştı. Bu hareket ayrıca henüz gelişiminin ilk aşamasında idi. İleride göreceğimiz gibi, yeni tesis edilen Sırp devletinin kısmen içteki sıradışı oluşumu sayesinde kazandığı sağlamlıktan, kısmen Avrupa devletleri ve Bâbıâli ile ilişkilerinden ötürü dışarıya karşı bu millî ayaklanmaya menfaatlerine uygun olarak umutlarını veya endişelerini bağlayan devletlerin dikkatini çektiği oranda, ilerleyişinde sonuçları açısından çok önemli bir yer edinmeye başladı.

Şimdilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki eyaletlerinde cereyan eden bu değişimlerin Bâbıâli'nin ve Sultan III. Selim'in ıslahat çalışmaları üzerinde nasıl bir etki bıraktığını ele almak zorundayız.

110 Ranke, *aynı eser*, s. 175 ve devamı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN III. SELİM'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİNE KADAR YAPTIĞI ISLAHATLARIN BAŞARISIZLIĞI, IV. MUSTAFA'NIN CÜLUSU, ÖLDÜRÜLMESİ VE II. MAHMUD'UN 1808'DE CÜLUSU. BÂBIÂLİ'NİN AYNI DÖNEMDE AVRUPA DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ. 1807 TARİHLİ SLOBOZİA MÜTAREKESİ'NE VE 1809 TARİHLİ KAL'A-İ SULTANİYYE ANTLAŞMASI'NA (ÇANAKKALE ANTLAŞMASI) KADAR RUSYA VE İNGİLTERE İLE SAVAŞ

1) 1806 Tarihli Yeniçeri Ayaklanmasına Kadar Sultan III. Selim'in Islahatları

Şimdiye kadar Osman Bey'in tahtına çıkmış, ıslahat fikirlerini zamanının ruhuna uygun olarak ciddiyetle ve kararlı bir irade ile ele alan, bunları Osmanlı adının yok olmaya yüz tutmuş gücünü ve büyüklüğünü yeniden tesis etmek amacıyla bir araç olarak imparatorluğunun iyiliği ve kurtuluşu için gerçekleştirmeye çalışan herhangi bir hükümdar varsa o da Sultan III. Selim'di.

İyi niyeti ve aydın olduğu kadar yetenekli ve çok iyi eğitim almış bir hükümdar olarak, ataları arasında en iyilerinin, bir Genç Osman'ın, bir I. Mahmud'un, bir III. Mustafa'nın bu yolda yapmaya çalıştıkları ama başaramadıklarını nihayet yerine getirmek ve gerçekleştirmek istiyordu. Gençliğinden beri bu yönde

bir rol oynama, mümkünse Avrupa'daki durumlara daha faal bir şekilde karışma ve bu şekilde adını tahtının ve ülkesinin eski ihtişamını geri getiren kişi olarak ölümsüzleştirme hırsına sahipti[1].

Geçen yüzyılın sonlarına doğru batıdan başlayarak Avrupa'nın tamamını temelden sarsan ve sonunda Şark'a da sıçraması kaçınılmaz olan muazzam hareketlere karşı duyarlılığı; Avrupa geleneklerini, bilhassa Avrupa devlet ve hükümet yönetimini her açıdan öğrenme arzusu buradan geliyordu. Cülus etmeden önce bu amaçla Kral XVI. Louis ile yoğun bir yazışma trafiği içinde olduğu söyleniyordu. Daha sonra Fransa'daki ihtilâl ve bu hükümdarın korkunç akıbeti içini nefretle doldurmasına rağmen, daha önce de gördüğümüz gibi, Jakobenlerin İstanbul'daki çılgın hareketleri karşısında bile bir nevi zevk duyuyordu ve onları uzun süre engellemedi[2].

Cülusu sırasında Sultan Selim'den Avrupa devlet adamlarının dahi beklentileri oldukça yüksekti. Örneğin Diez, Mayıs 1789 tarihli bir mektubunda şöyle diyordu: "Bu hükümdar, yetenek ve faaliyetleri bakımından milletinden çok üstündür ve onların ıslahatçısı olacakmış gibi görünmektedir. Lâkin bir yüzyılı aşkın bir süredir çökmekte olan bir devleti yeniden tesis etmek için uzun yılların geçmesi gerekir"[3].

Ne yazık ki çok geçmeden Sultan [III.] Selim'in çalışkan ve çok faal bir hükümdar olduğu, fakat yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden doğuşu gibi muazzam bir eserin gerektirdiği kararlı, sağduyulu, iradeli ve dayanıklı bir mizaca sahip olmadığı anlaşıldı. Herşeyin en iyisini istiyordu muhakkak ve devletinin ihtiyaçlarını tespit etmek için gerekli idrake de sahipti, ama iradesini doğru ve kalıcı bir şekilde kabul ettirmek söz konusu olduğunda aşılması gereken muazzam zorluklara gücü yetmedi. Sultan [III.] Selim'in ve halkının felaketi de bu oldu.

Hemen başlangıçta iyi düşünülmüş, sağlam ve herşeyi kapsayan bir yönetim sistemi tesis etmek ve bunu, mevcut şartları ve ülkenin gerçek ihtiyaçlarını gözönünde bulundurarak kararlılıkla takip etmek yerine, baştan beri hiçbir sonuca götürmeyen ve etkileri açısından kimi zaman olumsuz sonuçlar

1 Knobelsdorf, 10 Haziran 1797 tarihli mektubunda Sultan III. Selim hakkında şöyle demektedir: "Avrupa işlerinde büyük bir rol oynamak arzusu büyük senyörde [III. Selim] o kadar güçlüydü ki Konsey [Divân-ı Hümâyûn] buna karşı çıkmaya cüret etmedi".

2 Karşılaştırma için bk. cilt VI, ilgili yer.

3 Karşılaştırma için bk. cilt VI, ilgili yer.

doğuran küçük hesaplara takıldı. Örneğin çoktan unutulmuş lükse karşı kanunların gaddarca bir katılıkla ağırlaştırılması ile ne kazanılmıştı? Sultan Selim gerçekten de ülkesinin refahını, zaten yalnızca halkın zengin tabakası tarafından satın alınabilen değerli Hint ve ince İngiliz kumaşlarının kullanımını ağır cezalarla yasaklayarak arttırabileceğini mi düşünüyordu?[4]

Dolayısıyla ıslahatlar yolunda attığı ilk adımların başta tek tük, tereddütlü ve kısmen tamamen yanlış olduklarına şaşmamalı idi. Ayrıca Rusya ve Avusturya ile yapılan savaş sırasında bu yönde derinden etkili olacak tedbirler düşünülemezdi. O dönemde yalnızca sessizce hazırlıkları yapıldı[5]. Ancak 1792'de barış yeniden sağlandıktan sonra, meseleye daha büyük bir ciddiyet ve hevesle eğilmek mümkün oldu. Uzun süredir planlanan reformlar şimdi bir defada devlet idaresinin ve kamu hizmetlerinin bütün dallarını, bilhassa en acil görünen maliyeyi ve orduyu kapsayacak şekilde uygulanacaktı.

Bu yöndeki ilk adımı, Divân-ı Hümâyûn'u bundan böyle bütün yasa taslaklarının ve ayrıca bütün önemli devlet işlerinin müzakere edilerek karara bağlanmak üzere ibraz edileceği genişletilmiş bir meclis hâline getirmek oldu. Divân-ı Hümâyûn eskiden yalnızca sadrazamın başkanlığında toplanıp sınırlı bir danışmanlık görevine sahip olan, fakat karar aşamasında bir oya sahip olmayan ve zaman zaman şeyhülislâmla iki kadıaskerin de katıldığı altı Kubbealtı vezirinden oluşurken, sadrazamın başkanlığında dünyevî ve şeyhülislâmın başkanlığında ruhanî işlerden sorumlu olacak bu meclis, 10 olağan ve meclistekilerin sayısını kırka kadar çıkartan belirsiz sayıda fevkalade üyeden oluşacaktı. Olağan üyeler, sadrazamın temsilcisi olarak sadaret kethüdasından, dışişlerinden sorumlu nazır olarak reisülküttabdan, maliye nazırı olarak defterdardan, ileride daha ayrıntılı olarak ele alacağımız yeni tesis edilen İrad-ı Cedid hazinesinden sorumlu Çelebi [Mustafa Reşid] Efendi'den, bahriye nazırı olarak tersane emininden ve sadrazamın kâtibi olarak çavuşbaşından oluşuyordu. Fevkalade üye olarak toplantılara çoğunlukla kapudan paşa ile valide sultanın kethüdası katılıyordu ve bu esnada ağırlıklı bir oya da sahiptiler.

4 Knobelsdorf'un 20 ve 25 Nisan 1792 tarihli mektupları.

5 Bu hususta en ayrıntılı bilgiyi Seyyid Mustafa, *Diatribe sur l'état actuel de l'art militaire, du génie et des sciences à Constantinople* (Üsküdar Matbaası, 1803) vermekte ve s. 17'de Sultan Selim'in bu ıslahatları daha Rusya ile savaş hâlindeyken gerçekleştirmek istediğini, fakat "vezirlerine arzusunu telkin etmekle ve planladığı reformlara zihinleri hazırlamakla yetindi"ğini söylemektedir.

Divân-ı Hümâyûn'da yapılan bu değişikliğin esas amaçlarından biri, genel olarak sadrazamın yetkilerinin kısıtlanması idi. Bir taraftan bu amaca devletin idaresi ve daha yüksek siyasetle ilgili önemli sorunlarda devlet işlerinde kendilerini sağduyu ve tecrübeleriyle kanıtlamış olağanüstü adamların da sesini duyurabilmesi ile ulaşılsa da, diğer taraftan yönetim erkinin bu sayede gerçekten de güç ve kuvvet kazanıp kazanmadığı ise oldukça tartışmalı idi. En azından daha o dönemlerde, Sultan Selim'in şayet muazzam ıslahatlarının yönetimini, çeşitli unsurlardan biraraya getirilmiş böyle bir meclisin kaprislerine, değişkenliklerine ve tutkularına bağımlı hâle getirmek yerine, kendisi gibi sağduyulu, dürüst ve dirayetli bir sadrazama teslim etmiş olsaydı muazzam ıslahatlarını çok daha önce istenen başarıya götürmüş olabileceğine dair sesler yükselmişti. Zira bu unsurların çevresinde hemen düşmanca karşı karşıya gelen ve kısmen padişahın dürüst niyetlerini de açıkça ya da gizlice engellemeye çalışan grupların oluşması kaçınılmazdı[6].

Sonucu ne olursa olsun, başlangıçta Sultan Selim'in ruhundan etkilenen ıslahat yanlıları yeni oluşturulan mecliste de üstünlüğü sağladılar. Zira başlarında, örneğin Sultan Selim'in gençlik arkadaşı ve en mahrem danışmanı Kapudan Gazi Hasan Paşa, yine gençliğinden beri Sultan Selim'in şahsî dostu ve ona derin bir bağlılığı olan Şeyhülislâm Dürrizâde Seyyid Mehmed Arif Efendi –babası, Sultan III. Mustafa'ya Selim'in annesi olan güzel Çerkes kızını [Mihrişah] hediye etmişti– ve bilhassa beş sultanın hizmetinde saçları ağaran, neredeyse 90 yaşındaki Çelebi Mahmud Efendi* gibi, dönemin en olağanüstü ve

6 Divân-ı Hümâyûn'daki bu değişikliklerden ve bilhassa bunun gölge taraflarından Olivier, *Voyage dans l'Empire Othoman,* I, 180 ve devamı ile ve Ranke, *Serbische Revolution* adlı eserde Foscarini, s. 87'de bahsetmektedirler. Divân-ı Hümâyûn'un 40 kişiye kadar genişletilmesinden Knobelsdorf, 25 Eylül 1792 tarihli mektubunda bahsetmektedir.

* Zinkeisen "Sekbanbaşı Risâlesi" olarak bilinen metni kullanmaktadır. Metin içindeki bilgilerden hareketle yazarının yaşını hesaplamak mümkündür ve "90 yaşında" tespiti böylece yapılmıştır. Wilkinson'un zikredilen eserinde İngilizce olarak verilen metnin yazarı Çelebi Mustafa Reşid Efendi gösterilmekle beraber, Zinkeisen bunu Mahmud Raif ile karıştırıyor ve "Mahmud Çelebi" olarak belirtmeye devam ediyor. Bu önemli risalenin yazarının ise dönemin önde gelen isimlerinden siyasetçi ve müverrih Ahmed Vâsıf Efendi olduğu son zamanlarda ortaya çıkartılmıştır [bk. Kemal Beydilli, "Sekbanbaşı Risâlesi'nin müellifi hakkında", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 12 (İstanbul 2005), s. 221-224]. Metinde geçen "Çelebi Mahmud Efendi", "Çelebi Mustafa Reşid" olarak düzeltilmiştir. Zinkeisen'in "Çelebi Efendi"den nakledererek yapmakta olduğu anlatımın da "Sekbanbaşı Risâlesi" olarak bilinen eserden alındığı gözönünde tutulmalıdır (çn).

en aydın Osmanlı devlet adamları bulunuyordu. Bilhassa bu devlet adamlarının etkisiyle Osmanlı'nın eski hantallaşmış devlet yönetimine derinden müdahale edecek olan ve genel olarak "Nizam-ı Cedid" diye adlandırılan ıslahatlar yavaş yavaş meclisin müzakerelerinden ortaya çıktı.

Bu ıslahatların yaratıcısı Çelebi Mustafa Reşid olmuştu ve daha sonra ıslahatların ruhu ve ana destekçisi olmaya devam etti. 50 yılı aşkın bir süredir bütün savaşlara, Bâbıâli'nin en önemli devlet işlerine şahsen katılmış ve bu yüzden Osmanlı gücünün çökmesinin sebeplerini derinden inceleme fırsatı bulmuştu. İki kez Ruslara esir düşmüş ve Rusya'da bu zoraki kalış süresini, şimdi de mümkün olduğunca kendi anavatanının iyiliği için yararlı bir şekilde kullanmaya çalıştığı Avrupa savaş sanatının doğasını ve gelişmelerini öğrenmek için kullanmıştı. Tıpkı bütün istihkâmların, yeni kurulan askerî kurumlarının ve Avrupa tarzında teşkilatlandırılan birliklerin genel denetimi ile görevlendirildiği gibi, oluşturulduktan sonra idaresine getirildiği İrad-ı Cedid hazinesini kurma planını hazırlayan yine Çelebi Mustafa Reşid Efendi idi. Mısır seferi sırasında sadrazama karargâh defterdarı olarak Suriye'ye eşlik etti; Bâbıâli'nin temsilcisi olarak El-Ariş Antlaşması'nı akdetti. İstanbul'a geri dönerek, 1800 Haziran'ında reisülküttablığa getirildikten sonra, 84 yaşında Nizam-ı Cedid'in yapısı ve doğası hakkında en iyi bilgileri veren olağanüstü Nizam-ı Cedid savunmasını yazdı[7].

7 Çelebi Mustafa Reşid Efendi hakkındaki bu bilgiler, Knobelsdorf'un 15 Mayıs ve 2 Temmuz 1800 tarihli mektuplarıyla kendi yazmasından alınmıştır. Bu yazma, "*Explication de l'institution du Nizamy-Gedid, ou Nizam Dgedid, et remarques curieuses à cet régard, par Tschelebi-Effendi, l'un des principuax dignitaires de l'empire otoman, conseiller, ministre d'état, etc., traduites du manuscrit original turc*" başlığı altında Wilkinson, *Tableau de Moldavie et de la Valachie,* s. 265-355'te verilmiştir. Bunun yanında aynı döneme ait olup, yine Osmanlılar tarafından kaleme alınan Mahmud Raif Efendi'nin Fransızca "*Tableau des monveaux règlements de l'empire Ottoman*", Paris 1802 ve Seyyid Mustafa'nın daha önce de bahsedilen yazısı mevcuttur. Seyyid Mustafa, Sütlüce'de kurulan yeni mühendislik okulunda önce öğrenci, sonra da öğretmen olmuştur. Berlin elçiliğinde kâtiplik yapmış Mahmud Raif Efendi'nin eseri ise 1800 Haziran'ında Osmanlı Sefiri Esad Bey tarafından Berlin'e getirilmiş ve Knobelsdorf, Çelebi Mustafa Reşid Efendi'nin eserini 10 Ağustos'da Prusya hükümetine vermişti (kralın 20 Haziran 1800 ve Knobelsdorf'un 10 Ağustos 1802 tarihli mektupları). Sultan III. Selim'in Nizam-ı Cedid ıslahatları hakkında ayrıca Vakanüvis Halil Nuri Bey'in 1794-1799 (Hicrî 1209-1215) yıllarını kapsayan, fakat yalnızca Hammer'in el yazması indeksinden (*Osmanische Geschichte*, IX, 223) özet olarak alabildiğimiz eserinde ve ayrıca yine Hammer'den (*aynı eser*, s. 235) özet olarak alabildiğimiz [Kethüda] Said

Çelebi Mustafa Reşid Efendi bu savunmayı yazarken, haklı olarak orduda yapılması planlanan ıslahat istenen başarıya ulaştığı takdirde, öncelikle bunun için gerekli malî kaynakları temin etmek gerektiği görüşünden yola çıkıyordu. Bu hususta bizzat şöyle diyordu: "Düşman ordusuna uygun bir ordunun kurulması ve düşmanın savaş araç gereçlerine eşit savaş araç gereçlerinin temini, kelimelerle değil, yalnızca para ile bulunabilen şeylerdir"[8]. Bu yüzden de ayrılabilecek her türlü gelirin toplanacağı, yalnızca ordunun, Avrupa tarzında kurulacak birliklerin ulûfe ve masraflarının, top, cephâne, erzak ve her türlü savaş araç gereç temini ile ilgili masrafların karşılanacağı yeni ve özel bir hazinenin, İrad-ı Cedid hazinesinin kurulması fikrini geliştirdi.

Sahipleri uzun süredir timar görevlerini yerine getirmemiş, dolayısıyla boşa çıkmış zeâmet ve timarların gelirlerine el koymak elverişli bir kaynaktı. Bu amaçla 1790'da, daha Rus savaşı sırasında, Olivier'e göre o dönemlerde Avrupa'da hâlâ 914 zeâmet ile 8.356 timardan ve Asya'da da takriben aynı sayıda zeâmet ve timardan oluşan bu toprakların bütün sahipleri yoklamaya alındı[9]. Aralarından birinin timar hizmetini yerine getirmediği tespit edildiği anda, timarına derhal el konuluyor ve geliri İrad-ı Cedid hazinesine kaydediliyordu. Aynı şekilde bundan böyle sahiplerinin ölümünden ötürü mahlul kalan bütün büyük timarlar hâs kabul edilecek ve yine İrad-ı Cedid hazinesine dahil edilecektir.

1792'de kayd-ı hayat verilen malikânelerin icarlarının da bu İrad-ı Cedid hazinesine aktarılacağına dair bir nizamnâme çıkartıldı. İradları 500 ilâ 15 bin akçe arasında ise sahipleri öldükten sonra en fazla para ödeyene verileceklerdi; iradları 15 bin ilâ 100 bin arasında veya 150 bin akçe ya da üzerinde ise doğrudan İrad-ı Cedid hazinesine devredileceklerdi. Aynı şekilde İstanbul'un gümrük vergileri ve o tarihe kadar satılabilir bir dizi paya ayrılmış olan tütün vergileri de bundan böyle yeni uygulanan bazı vergilerin de devredileceği İrad-ı Cedid hazinesine tahsis ediliyordu. Yeni vergiler ise, mesela okkasına iki ve

Efendi'nin tarihinde ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Her ikisi, öncelikle Nizam-ı Cedid'in kronolojik bir sıralamasını verdikleri için değerli eserlerdir. Olivier dışında Batılı yazarlardan bilhassa Andreossy, *Constantinople et le Bosphore de Thrace*, Paris 1828 ve Juchereau de St. Denys, *Revolutions de Constantinople en 1807 et 1801*, Paris 1819, karşılaştırılabilir.

8 Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser* [*Sekbanbaşı Risâlesi*], s. 352.

9 Olivier, *Voyage*, I, 166.

dört para olmak üzere şarap ve içki vergisinden, koyun ve keçi başına bir para tutarındaki vergiden, aynı şekilde bir ve iki para tutarında ham ve dokunmuş pamuk vergisinden, bir para tutarında meşe palamudu vergisinden ve okkası iki para kuş üzümü [istifidye] vergisinden oluşuyordu.

Tabii ki bütün bu yeni malî tedbirler ancak zamanla ve yıllar içinde gerçekleştirilebildi ve İrad-ı Cedid hazinesine istenen iradı getirdi. 1798'de yılda 32.000.500 akçeye kadar yükselmişti ve iki yıl sonra neredeyse 50 milyon akçeyi bulurken, 1806'da 75 milyon akçenin üzerinde bir irada yükseldiği söyleniyordu[10].

Bu para ile gerçekten de birçok şey yapılabilirdi. Yine de Sultan Selim ve Çelebi Mustafa Reşid Efendi orduda yapılacak ıslahatlar hususunda oldukça ihtiyatlı ilerliyorlardı. Zamanında Humbaracı Ahmed Paşa'nın [Kont de Bonneval] ve [Baron de] Tott'un bu alanda hiçbir hedefe varamadan mücadele etmek mecburiyetinde kaldıkları zorlukları henüz unutmamışlardı ve Sultan I. Mahmud'un emri üzerine hazırlanan "Disiplinin Kökeni" başlıklı yazıya uygun olarak orduda Avrupa disiplinini tesis edecek bir komisyon oluşturma noktasına geldiğinin, ancak kısa süre sonra ölmesi üzerine bu hususun engellendiğinin ve unutulduğunun pekâla farkındaydılar[11].

Şimdi ise 1792'de Ruslara esir düşen ve bir süreliğine Rus ordusunda hizmet veren Mahmud adında bir kişi, çoğunlukla Avusturyalı ve Rus firarîlerden oluşan takriben 100 kişiyi Avrupa tarzına göre eğitmeye yönelik ilk zayıf denemeyi yapıyordu. Lâkin başarılı olamadı. Zira halk, bu yeniliğe şiddetle karşı çıktı, söz konusu Mahmud'u vatana ihanetle suçladı ve bu hususta çok zayıf kalan Bâbıâli'nin onu boğdurtmasını sağladı[12].

Çelebi Mustafa Reşid Efendi cesaretini yine de kaybetmedi. Meseleyi yeniden daha kararlı bir şekilde ele almasının en önemli sebebi, kendi ifadesine

10 Mahmud Raif Efendi, *aynı eser, Réglement pour les Nouvelles Branches des Revenus Publics*, s. 11 ve Juchereau St. Denys, *aynı eser*, II, 21. Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser*, s. 354. Hammer, *aynı eser*, s. 226'da Halil Nuri Bey'e göre timarlar ve icarlar ile ilgili ilk Nizâm-ı Cedid ıslahatları 1795'e aittir.

11 Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser*, s. 299 ve 303.

12 Knobelsdorf'un 20 Nisan ve 10 Ekim 1792 tarihli mektupları. Bu hususta açıkça şöyle demektedir: "Burada, dinî önyargı her tür yeniliği günah olarak kabul ediyor. Benzeri bir teşebbüsün toleransı, reformun gerekliliği düşüncesinin eski önyargılara üstün gelmeye başladığını kanıtlıyor".

göre, Çariçe Katerina'nın Kırım'dan Karadeniz ve Marmara Denizi arasında, Belgrad Köyü yakınlarında bulunan ve başkentin içme suyu ihtiyacını karşılayan büyük su depolarını ele geçirme, tahrip etme ve baş gösterecek olan su sıkıntısı başkent halkını çaresizliğe ittikten sonra payitahtı hücumla ele geçirme planları kurduğuna dair İstanbul'da dolaşan söylentilerdi. Bu felaketi engellemek için söz konusu su depolarını korumak amacıyla iyi disiplinli ve bilhassa toplarla donatılmış bir birliği hazır bulundurmayı uygun gördüler. Daha genç ve daha kabiliyetli yeniçeriler arasından böyle bir birliği oluşturma çalışmaları, gösterdikleri dirençten ötürü başarısız oldu. Büyük birçoğunluğu küçük ticaretle ya da başka bir zanaatla uğraşan daha yaşlı yoldaşları tarafından kışkırtılmış bir hâlde böyle bir şeyi duymak bile istemiyorlardı, aksine ulûfelerini her zamanki gibi huzur ve tembellik içinde harcamak arzusundaydılar. Bu yüzden acilen sarayın bostancıları arasından küçük bir birliği uygun şekilde donatarak ve yanlarına küçük toplar da vererek, daimî nöbetçiler olarak söz konusu su depolarının yakınlarındaki Levent Çiftliği'ne göndermek zorunda kaldılar. Vaktiyle Sultan [I.] Abdülhamid'in kendisine tahsis ettiği bu yerde Kapudan Gazi Hasan Paşa, levendleri için buraya bir kışla yaptırmıştı ve semt adını buradan almıştı[13].

Bostancılar burada her gün silah talimine tâbi tutuldular, disiplin eğitimi aldılar ve yavaş yavaş Avrupa tarzında eğitildiler. Böylece Levent Çiftliği, yeni askerî tesislerin asıl odak noktası hâline geldi. Büyük masraflarla buraya görkemli bir şekilde kışlalar, ahırlar, depolar, Avrupa tarzında tüfek ve süngü imalathâneleri, bir cami, bir hamam, çarşılar ve geniş talim alanları kuruldu. Buraya yerleştirilen küçük, yüksek ulûfeli ve iyi bakılan bostancılar birliği de zamanla mümkün olduğunca arttırılmaya çalışılan, Avrupa tarzında teşkilatlandırılmış yeni birliklerin asıl çekirdeği hâline geldi.

Bu amaçla önce istendiği gibi ilerlemeyen, fakat yeniçerilerin ve halkın kışkırtmalarına rağmen yine de tam başarısız sayılmayacak gönüllü askere alımlar gerçekleştirildi. Bütün hususları ayrıntılı olarak belirleyen özel bir nizamnâmeye göre, bu yeni birliğin sayısı öncelikle 12 bin kişiye kadar arttırılacaktı[14]. Tabii ki uygulamada birçok şey beklentilerin gerisinde kaldı. Yine de

13 Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser*, s. 279; Olivier, I, 53.

14 Mahmud Raif Efendi, *aynı eser, Réglements pour le Corps discipliné à l'Européene de Levend-Tschiflik,* s. 82.

Fransa ile savaşa başlandığında, bu birliklerden 3-4 bin kişiyi gemilerle Suriye ve Mısır'a göndermeyi başarmışlardı ve burada kendilerini yalnızca iyi duruşlarıyla değil, bilhassa Akkâ'nın kuşatmadan kurtarılması sırasında gösterdikleri yiğitlik ve beceri ile öyle iyi kanıtlamışlardı ki, başlangıçta en şiddetli muhaliflerinden biri olan Cezzar Ahmed Paşa, duyduğu şaşkınlığı açıkça dile getirmekten kaçınamadı. "Gerçekten de bu insanları tanımadan önce, onları kötülemeye cüret ettim; hâlbuki bundan sonra böyle bir şey yapacak olursam dilim kurusun", diye bağırdı[15].

Tabii ki bütün bunlar genel olarak bu askerlerin lehine bir izlenim bıraktı ve Sultan III. Selim'i barışı sağladıktan hemen sonra bu mükemmel birliğin takviyesini ciddi bir biçimde düşünmeye itti. Tabii ki aynı zamanda eski birlikleri de daha iyi hâle getirmek ve onlara daha iyi bir ruh kazandırmak için birçok şey yapılmıştı. Örneğin çeşitli yerlere, bilhassa Tuna boylarına kurulan büyük depolar sayesinde ordunun ve payitahtın daha uygun bir temini sağlanmıştı. Bu amaçla çıkartılan özel bir nizamnâmeye göre, buğdayın bugüne kadar Maliyeye zorunlu olarak düşük fiyatlarla satılması tamamen durdurulacaktı ve alımlar bundan böyle yalnızca geçerli rayiç bedeller üzerinden yapılacaktı. Bunun için mîrî hazineden bir defada 12.500.000 akçe tutarında bir meblağ tahsis edildi ve üçüncü defterdar rütbesine haiz bir hububat nazırının yönetiminde kamu alanının bu önemli dalından sorumlu olacak ayrı bir makam kuruldu[16].

Tabii ki en önemlisi orduda daha iyi bir ruh ve daha sıkı bir disiplin yaratmaktı. Bu açıdan son seferlerde üzücü tecrübeler edinilmişti. Çelebi Mustafa Reşid Efendi, bu hususta en inanılmaz hikâyeleri anlatmaktadır. Yeniçeriler arasında gasp, cinayet ve firar, gündemde idi. Düşmanın karşısında artık neredeyse hiç dayanmıyorlardı. Mesela Ruslarla yapılan bir önceki savaşta cereyan eden Kartal Muharebesi'nde yeniçerilerin tamamı, düşmanın hatlarının gerisine geçtiğine ve arkadan saldıracaklarına dair salt söylentiler üzerine bile kaçmış, hatta sadrazamın Tuna boylarında bulunan karargâhına saldırmış ve savaş hazinesi ile birlikte tamamen talan etmiş, fakat Tuna Nehri'ni geçerlerken yine de arkalarından gelen Ruslar tarafından büyük bir kısmı öldürülmüştü. Son savaşta ise yeniçerilerin subayları, sadrazama açıkça kendi adamları ile

15 Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser*, s. 306 ve 320.

16 Mahmud Raif Efendi, *aynı eser, Réglements pour le Corps Approvisionnements des Armées*, s. 19.

kâfirlerin bu iyi disiplinli birliklerine karşı savaşabilecek durumda olmadıklarını açıklamışlardı; Ruslarla hemen barış yapması daha iyi olacaktı. Çelebi Mustafa Reşid Efendi, buna yönelik olarak padişaha gerçekten de gönderilen ve Yaş Barış Antlaşması'nın hızlandırılması üzerinde oldukça etkili olduğu söylenen bir yazı [mahzar] yazmak zorunda kalmıştı*. Bu arada korkaklıklarını ve arsızlıklarını zirveye taşıyarak, daha sonra Bâbıâli vezirleri şayet ülkeyi doğrudan ellerine teslim etmek üzere Ruslardan büyük miktarda rüşvet alıp kâfirlerle işbirliği yapmamış olsalardı, kolayca zaferi kazanabileceklerini iddia ettiler[17].

Oysa gelecek için 196 ortadaki 400 bini aşkın askerden oluşan, ancak büyük bir kısmı her türden avâm takımından başka bir şey olmayan, savaş zamanlarında 25 bin kişi bile biraraya getirilemezken 60 bini düzenli olarak ulûfelerini alan tembel ve bütünüyle yozlaşmış yeniçerileri yeniden askerlik hizmetine ve disipline alıştırarak bu gibi saçmalıklar engellenmeye çalışılıyordu. Bu amaçla çıkartılan bir hatt-ı hümâyûn, Mayıs ve Kasım ayları arasında mevsimin iyi olduğu zamanlarda haftada iki kez ve kış aylarında, havalar izin verdiği ölçüde, bu amaçla belirlenen talim yerlerinde silah talimlerinde bulunacaklarını öngörüyordu[18].

Aynı disiplin, benzer şekilde yozlaşmış cebeci ocağına da uygulanacaktı. Subaylarına 60 kadar timar tahsis edilmesine ve cebeci ocağının masrafları için her yıl mîrî hazineden büyük bir kısmı sarayın ve Bâbıâli'nin bazı nüfûzlu kullarının ceplerine giren önemli miktarlarda para almalarına rağmen, cebeci ocağı aslında artık varlık göstermiyordu. Sultan III. Selim, cebeci ocağını tekrar bütçede öngörülen 4 bin kişiye çıkartmak ve bu ocağı bilhassa Avrupa tarzına göre imal edilecek yeni silahların yapımında kullanmak istiyordu. Lâkin şiddetli bir direnişle karşılaştı. Zira bu insanlar, bir zamanlar bu kadar çok ülke fethettikleri eski silahları bundan böyle de yeterli olacağından, yeni silahlara ihtiyaç olmadığını iddia ediyorlardı. Dolayısıyla Sultan Selim de cebecilerin daha sıkı bir disipline tâbi olmalarını ve tıpkı yeniçeriler gibi düzenli silah talimlerinde bulunmalarını sağlamakla yetinmek zorunda kaldı[19].

---

* 11 Ağustos 1791'de meydana gelen bu olay için bk. Beydilli, "Sekbanbaşı Risâlesinin Müellifi Hakkında", s. 221-222 (çn).

17 Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser,* s. 312, 313 ve 317.

18 Mahmud Raif Efendi, *aynı eser,* s. 22 ve Juchereau de St. Denys, I, 35-60. Burada yeniçerilerin o dönemlerde mevcudu ve teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

19 Juchereau de St. Denys, I, 85 ve Mahmud Raif Efendi, *aynı eser,* s. 26.

Topçu birliklerinin ve bunlarla bağlantılı herşeyin iyileştirilmesine hususi bir ihtimam gösterildi ve bu başarılı da oldu. Tott'un zamanlarından beri burada da birçok şey çökmüş olmasına rağmen, silahlı kuvvetlerin bu dalı diğerlerine nazaran biraz daha iyi bir durumda kalmayı başarmıştı. Yaş Barış Antlaşması'ndan hemen sonra o zamana kadar kullanılan ağır ve yönetilmesi zor toplar, Fransız örneğine göre daha hafif kalibreli olan 12, 8 ve 4 kalibrelik toplarla değiştirilmiş; tophâne ve topçu birliği de Fransız subayların yönetiminde bütünüyle ıslah edilmişti.

Bu birlik, bilhassa General Aubert Dubayet'in 1796'da arabaları ve bunlara ait askerler ile birlikte tam teçhizatlı bir hafif süvari topçu birliğini İstanbul'a getirmesi ile daha da canlandı. 70 kişinin ve üç subayın kullandığı üç top ve iki havan topundan oluşuyordu ve gerekli cephâne, yani tamamen yeni bir icat olan 200 ateş güllesi ile de donatılmıştı. Sultan, gösterilerinden çok zevk aldı ve halk da manevralarının ustalığına ve atışlardaki kesinliğe hayran kaldı. Yine de onları maaş karşılığında üç aydan fazla tutmaya cesaret edemediler, zira bu yabancılar Bâbıâli'ye yük oluyorlardı[20]. Yine de onların örneğinden yola çıkılarak, 1798'de Pazvandoğlu'nun üzerine gönderilen, tavır ve hareketleriyle kendilerini gösteren iki topçu birliği oluşturuldu[21].

Hem onlar hem de topçu piyadeler ve arabacılar için herşey, ulûfeleri, elbiseleri, talim ve yürüyüş düzenleri, özel nizamnâmelerle ayrıntılı olarak belirlendi ve bu nizamnâme daha sonra benzer bir şekilde humbaracı, lağımcı ve istihkâm birliklerini de kapsadı[22].

Bu üç birliğin daha iyi eğitilmesi için daha Sultan I. Abdülhamid zamanlarında Fransız mühendis Lafitte Clave tarafından İstanbul Limanı'nda, Sütlüce'de humbaracıların kışlasının çok yakınlarına kurulan, ama sonra bakımsız kalan mühendislik okulu yeniden teşkilatlandırıldı [1795]. Matematik, geometri, teknik çizim, tahkim edilmiş yerlerin tesisi ve savunması, vs. gibi kuramsal dersler burada uygulama ile birleştirildi. Bu dersler için öğretmenlere ve öğrencilere örneğin Vauban'ın eserleri gibi çok iyi tercümelerle yaklaşık 400 ciltlik mükemmel bir askerî kütüphane ve çoğunlukla İngiltere'den getirtilen en iyi cihazlar sağlandı. Bazı becerikli Fransız ve İngiliz subaylar, bu eği-

20 Knobelsdorf'un 10 Şubat 1797 tarihli mektubu.

21 Knobelsdorf'un 10 Şubat 1798 tarihli mektubu.

22 Buraya ait bütün nizamnâmeler, Mahmud Raif Efendi, *aynı eser*, s. 27, 40, 44, 45, 46 ve 53'te verilmiştir. Halil Nuri Bey'e göre hepsi de 1794-1797 yılları arasına aittirler.

tim kurumlarının ilk müdürleri ve öğretmenleri oldu. Öğrencilerinin masrafları hükümet tarafından karşılanıyordu; yaşlarına ve sınıflarına göre 15 ilâ 45 akçe arasında aylık ulûfe alıyorlardı ve eğitimleri bittikten sonra subay olarak söz konusu üç birliğe tayin ediliyorlardı.

Talimler, tahkimat sanatının en çağdaş kurallarına uygun olarak bilhassa Levent Çiftliği Ovası'nda, Okmeydanı'nda, vs. kurulan küçük hisarlarda ve tabyalarda gerçekleştiriliyordu. Genelde bunlar ilk başlarda bu yeniliklere karşı çıkan, ama zamanla beğenisini de dile getiren halkın seyirci olarak yoğun katılımıyla yapılıyordu[23]. Padişah genelde bu talimleri bizzat izlediği gibi, bu okulların gelişmelerini de yakından takip ediyordu. Kendisi de matematik ve fizik bilimleri üzerine iyi bir eğitim almıştı; Arapların ve Aristo'nun bu yöndeki eserlerini tanıyordu; Sütlüce okulunu [Kara Mühendishânesi] sıkça tebdili kıyafetle ziyaret ederek, öğrencileri bizzat imtihan etmekten, çalışmalarını denetlemekten ve başarılı bulduklarını ödüllendirmekten büyük zevk alıyordu.

Bütün bunlar bu okulu kısa zamanda çok verimli bir hâle getirdi. Okulun ve okulla bağlantılı top dökümhâne ve atölyeleri gibi tesislerin masrafları için tahsis edilen meblağ neredeyse 2 milyon frankı buluyordu[24].

Sütlüce'deki okulda edinilen tecrübeler ise şimdi de Karadeniz ve İstanbul Boğazı girişindeki tahkimatların tesisinde kullanılacaktı. Bu hususta çıkartılan nizamnâmelere göre, İstanbul Boğazı'nın çıkışındaki yedi ve İstanbul Boğazı boyunca her iki yakada mevcut dört hisar kısmen yeni tahkimatlarla donatılarak yine Avrupa tarzında eğitim ve talim alan birliklerle takviye edildiler. Ayrıntılı bir talimat, gündüz ve gece nöbetlerini düzenliyordu ve bu sayede artık hiçbir gemi fark edilmeden Boğaz'dan geçemiyordu. Bu işlerin denetimi emanet edilen kapudan paşa zaman zaman tahkimatları ya bizzat ziyaret edecekti ya da Tersane-i âmire eminleri aracılığıyla denetlenmelerini sağlayacaktı[25].

Kara kuvvetlerinin yanısıra donanmaya da aynı şekilde özen gösteriliyordu. Kapudan Küçük Hüseyin Paşa, padişahı bu hususta büyük bir çaba ve

23 Seyyid Mustafa, *Diatribe*, s. 8'de bu hususta şöyle demektedir: "Gerçekten de bu teşebbüsleri en iyi başarı taçlandırdı; genel bir beğeni hasıl oldu; alay etmelerin ve kötü düşüncelerin yerini memnuniyet aldı".

24 Juchereau de St. Denys, I, 75 ve devamı. Seyyid Mustafa, *aynı eser*, s. 9 ve Knobelsdorf'un 7 Kasım 1794 tarihli mektubu.

25 Mahmud Raif Efendi, *Règlementpour les sept châteaux situés à l'embouchure de la Mer Noire* ve *Règlementpour les quatre châteaux situés dans la canal de la Mer Noire, aynı eser*, s. 75 ve 80.

başarıyla destekliyordu. Islahat fikirlerini benimsedi ve bunları beceri ve dirayetle yürüttü. Eski ağır savaş gemileri Fransız örneğine göre daha hafif gemilerle değiştirildiler ve bu esnada bilhassa olağanüstü Fransız ve İsveçli gemi yapımcıları büyük hizmetler verdiler. Bu sayede İstanbul, Rodos ve Sinop tersanelerinde birkaç yıl içinde yapıları ve donanımları açısından en iyi İngiliz ve Fransız gemilerine eşit 20 adet yeni hattı harb gemisi [kalyon] denize indirildi. Gemiler için daha iyi bir mürettebat temin etmek amacıyla subaylar ve levendler dahil olmak üzere, bütün gemi mürettebatları sıkı bir disipline tâbi tutuldular, fakat bu kimselere öncekinden daha iyi ücretler ve erzak temini de sağlandı. Aynı zamanda tersaneler ve bunlara ait depolar da gemi yapımı ve bakımı için gerekli malzemelerle dolduruldular; gemi yapımında kullanılan kereste daha özenli bir şekilde kesilip muhafaza edildi ve o güne kadar deniz kuvvetlerinin bütün dallarında görülen yolsuzluklar sıkı bir denetim ve ağır cezalar sayesinde engellendi.

Deniz subaylarının daha yüksek eğitimi, daha de Tott ve Kapudan Gazi Hasan Paşa tarafından kurulan, ama Kapudan Küçük Hüseyin Paşa tarafından yeniden teşkilatlandırılan Bahriye Okulu [Mühendishâne-i Bahrî] tarafından veriliyordu. Birisinde asıl seyr-i sefâin, diğerinde ise gemi yapımcılığı üzerine kısmen kendi alanlarında uzman Avrupalılar tarafından eğitim verilen iki bölümden oluşuyordu. Neticede, uygulamada bazı hususların çıkartılan nizamnâmelere uygun ve bilhassa mürettebatı hâlâ tam istendiği gibi olmamasına rağmen, donanma da çok geçmeden yeniden saygı uyandıracak bir duruma getirildi. Lâkin donanma mürettebatı hâlâ kaba saba, disiplinsiz ada Rumlarından ve fazla yarar sağlamayan yumuşak huylu Türk sahil ahalisinden oluşuyordu. Çok sıkışık durumlarda aynı dönemde biraz daha canlandırılmaya çalışılan ticaret filosunun mürettebatı ile takviye edilmek zorunda kalıyorlardı. Olivier, geçen yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'u ziyaret ettiğinde, çeşitli savaş limanlarında 20 hattı harb gemisi [kalyon], aynı sayıda firkateyn ve birçok küçük gemi tam teçhizatlı bir hâlde denize açılmaya hazır bekliyordu[26].

26 Olivier, I, 30-38. Burada dönemin Osmanlı donanması hakkında ayrıntılı bilgiler verilmekte olup, Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, I, 104 ve devamında verilen bilgilerle uyumludur. Sultan III. Selim tarafından çıkartılan çok ayrıntılı bahriye nizamnâmesi (*Règlements pour l'Amirauté),* Mahmud Raif Efendi, s. 57'de verilmiştir. Seyyid Mustafa, *aynı eser*, s. 27'de şöyle demektedir: "Donanmamıza ve bu kadar kısa zamanda yaptığı hızlı gelişmelere gelince, İstanbul'a gelen Avrupalı dostlarımıza anlatıyoruz ve onlar gemilerimizin inşatının sağlamlığına ve deniz gücümüze canlı şahit oluyorlar".

Son olarak yine birçok yolsuzlukların görüldüğü barut üretimi de yeniden düzenlendi. Gelibolu ile Selanik'te bulunan ve yıllık 3 bin zentner [60 kg; 1 zentner = 50 kg] olağan ihtiyacı bile karşılamayan, neredeyse bütünüyle yararsız kötü bir ürün veren eski barut değirmenleri iptal edilerek İstanbul içinde ve yakınlarında becerikli, iyi maaşlı Avrupalı ustaların yardımıyla yıllık 10 bin zentner [2 bin kg] en iyi kalitede barut üreten iki değirmen ile değiştirildi. Dolayısıyla bugüne kadar olduğunun aksine, savaş yönetimi için çok önemli olan bu ürünü artık kısmen yurtdışından ithal etmek zorunda değildiler ve yalnızca orduyu, donanmayı ve kaleleri büyük miktarlarda barutla donatmakla kalmayıp, bir savaşı çıkması hâlinde ihtiyacı karşılayacakları derecelerde, hatta ihraç etmek için büyük bir barut stokuna da sahip oluyorlardı[27].

Bütün bu ıslahatlar yürütme aşamasında beklentileri tam olarak karşılamasalar da, şayet kararlılıkla gerçekleştirilmiş olsalardı bu sayede imparatorluğun her yanında yeniden doğuşunu başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için kullanılabilecek sağlam bir zemin oluşturulmuş olacağı da inkâr edilemez. Lâkin halkın bu husustaki düşünceleri genel olarak biraz iyileşmiş olmasına rağmen, hâlâ üstesinden gelinmesi gereken büyük zorluklar vardı.

Sonunda herşeyin ocaklarının ortadan kaldırılmasına yönelik olacağının pekâlâ farkında olan yeniçeriler, ıslahatlara hâlâ karşı çıkıyorlardı ve ulemanın büyük bir kısmını da yanlarına çekmişlerdi. "Bu birliklere ne ihtiyaç var? Onlar olmadan da Osmanlılar bir zamanlar büyük zaferler kazandılar ve ülkeler fethettiler; başımıza gelen bütün felaketler bunlardan kaynaklanıyor; bu yeni birliklerde insanlara kâfirler tarzında silah talimleri yaptırdıklarında, İslâm tehlikeye girecektir!". Bu ve benzeri bağrışlarla şimdi de halkı kışkırtıyorlardı. Çelebi Mustafa Reşid Efendi, aynı dönemde yazdığı "Nizam-ı Cedid" savunmasında şöyle diyordu: "Bu kalın kafalılar daha önce asla inancımız ve yönetimimizle ilgilenmedikleri hâlde ve bir Müslüman'ın imanının nasıl olması gerektiğinden haberleri bile olmamasına rağmen, bu hadiseyi fırsat bilerek, dinimiz için büyük bir endişe göstermektedirler ve bu şekilde birçok kişinin yeni birliklere kaydolmasını engelleyerek, birliklere yazılmış olanları firar etmeye teşvik etmişlerdir"[28].

Sultan Selim yine de bu ve benzer kışkırtmalara rağmen planlarını kararlılıkla takip etmekten vazgeçmiyordu. Yalnızca İstanbul'daki yeni birliklerin sayı-

27 Mahmud Raif Efendi, *aynı eser*, s. 35 ve devamı.
28 Mustafa Reşid Efendi, *aynı eser*, s. 319.

sını şimdilik her biri 80-100 kişilik 10 bölükten oluşan iki alay, iki bölük süvari ve iki bölük topçu ile sınırlayıp, karşılığında daha az direnişle karşılaşacaklarını düşündüğü Anadolu'da daha fazla sayıda birlik oluşturarak, şeyhülislâmın akıllıca tavsiyesine uymayı uygun gördü.

Bu amaçla önce Üsküdar yakınlarında eski Kadıköy'ün bulunduğu yerde beş milyon akçenin üzerinde bir masrafla Levent Çiftliği'ne benzer bir tesis kuruldu. Orada olduğu gibi, burada da geniş talim alanlarıyla birlikte büyük kışlalar, görkemli bir cami, bir çarşı, hamamlar ve subaylar ile memurları için gerekli evler yapıldı ve bunlara ilaveten aynı zamanda iyi teçhiz edilmiş bir matbaa ve haritalarla planların hazırlanması için bir atölye meydana getirildi. Daha sonra bu yeni birlik için Anadolu'da genel ama gönüllü bir asker yazımı yapılarak, sayıları kısa zamanda 12 bin kişiye çıkartıldı. Ayrıca yanlarına eski timarlı birliklerden buraya çekilen ve Levent Çiftliği'nde bulunan iki süvari birliği ile birlikte 4-5 bin kişiyi bulan, Avrupa tarzında teşkilatlandırılmış bir süvari birliği verildi.

Çoğu mühtedi olan becerikli Avrupalı ustaların yönetiminde bu birlikler çok geçmeden yüksek derecede becerikli bir hâle ve gerçek bir askerî eğitime sahip oldular. Mesele artık halk arasında da öyle olumlu karşılanmaya başlamıştı ki, bu birliklerin sayılarının her gün artması ile birlikte onlar için Anadolu'da, örneğin Ankara ve Kastamonu'da ve Rumeli için Edirne'de daha fazla kışlalar kurulması düşünülmeye başlanmıştı[29].

Bu şekilde yeni oluşturulan bu birlikler, kısa bir süre sonra imtihandan geçeceklerdi. Yukarıda gördüğümüz gibi, o tarihe kadar yıllardır Balkanlar'da Rumeli'yi ve Bulgaristan'ı sürekli huzursuz eden dağlı eşkiyaları, yeniçeriler ve eski timarlı birlikler yardımıyla dizginlemenin mümkün olmadığını gördük. Şimdi ise 1803'de yalnızca bu disiplinli birliklerden, İstanbul'dan bir alay piyadeden, bir topçu bölüğünden, bir süvari bölüğünden ve Anadolu'dan üç piyade alayından oluşan küçük bir birlik onların üzerine gönderildi. Beklenin aksine, o tarihe kadar yenilemez addedilen bu vahşi çetelere karşı bütün çatışmalarda üstünlük sağladılar; büyük bir bölümünü imha ve kalan kısmını dağlara geri

29 Üsküdar'da kurulan yeni tesisler ve burada bulanan birlikler hakkında en ayrıntılı bilgileri Seyyid Mustafa, *aynı eser*, s. 19-28'de vermekte ve şöyle demektedir: "Bundan böyle Levent Çiftliği ve Üsküdar temel iki merkez olacak, biri Rumeli ve diğeri Anadolu için; buralardan kurumlarda görevlendirilmiş yeni görevlileri organize edecek ve eğitecek yetişmiş üst görevliler sağlanacaktı"

çekilmeye icbar ettiler. Böylece birkaç ay içinde Rumeli'nin tamamı ve Bulgaristan bu beladan kurtulmuş oldu[30].

Bu gibi başarılar, yeni birliklerin bütün sağduyulu kişiler tarafından benimsenmelerini kolaylaştırıyor ve padişahla aydın müşavirlerinin orduda başlatılan bu ıslahatların, yeniçerilerin ve ulemanın bütün kışkırtmalarına rağmen, son raddeye kadar gerçekleştirilmesi gerektiği görüşünü pekiştiriyordu. Bizim için, bu esnada öncelikle Prusya Elçisi Knobelsdorf'a da danışılmış olması oldukça ilginçtir.

Dönemin reisülküttabı Mahmud Raif Efendi, 1802'de bu hususta kendisinden görüşünü sormuştu ve meselenin en iyi şekilde nasıl gerçekleştirilebileceğine dair resmî bir plan hazırlamasını istemişti. Knobelsdorf bunun üzerine, Bâbıâli'nin barış zamanlarında Avrupa tarzında disiplinle eğitilmiş güçlü ve yalnızca Divân-ı Hümâyûn'a bağlı bir ordu bulundurmasının mutlak bir zorunluluk olduğunu bildirmişti. Zira, içte huzuru ve dışta saygıyı muhafaza etmenin tek çaresi bu idi. Yapılması gereken ilk şey, yeni kurulan İrad-ı Cedid hazinesi yetmeyeceğinden, farklı bir yönetim sistemi ile bunun için gerekli parasal kaynakları temin etmekti. Bunun için vergilerin yükseltilmesi gerekmiyordu; yalnızca vergiler tahsil edilirken daha iyi bir işlemin uygulanması ve halkın cebinden çıkan herşeyin gerçekten de mîrî hazineye girmesini sağlamak için bir çare bulunması yeterli olacaktı. İşte o zaman 300 bin kişilik bir orduyu beslemeye yetecek paraya sahip olunacaktı.

Bunun üzerine Mahmud Raif Efendi, Knobesldorf'tan Prusya'nın malî yönetimi örneğine göre tam bir malî plan hazırlamasını rica etti. Zira bütün Avrupa ülkeleri arasında Prusya Monarşisi en mükemmel şekilde yönetilen krallık olduğundan, padişahın da ülkelerinin aynı şekilde yönetilmesini istediğini söyledi. Knobelsdorf her ne kadar bu iltifatı olumlu karşıladıysa da bunun büyük zorluklara bağlı olacağını söyledi. Zira herşeyi değiştirip, yeniden düzenlemek gerekecekti ve bilhassa mevcut şartlar altında bu tehlikeli olabilirdi. Yine de reisülküttab kendisine devletin mevcut idaresine dair tam bilgi verdiği takdirde, öncelikle gerekirse üzerinde değişikliklerin yapılması için efendisi olan

30 Seyyid Mustafa, *aynı eser*, s. 28-33'de şöyle demektedir: "Şaşkınlık o derecede büyüktü ki bir an denge bu yeni düzene kayacak sanıldı ve denebilir ki bu yeni dünyada eski önyargıları mutlaka çıkarmak gerekir". Çelebi Efendi, *aynı eser*, s. 321'de tarifini şu sözlerle bitirmektedir: "Yeni birliklerin avantajı ve eskilere üstünlüğü çok büyüktü; eğer bu üstünlüklerin hepsini yazarsak birçok cilt doldururuz".

krala sunacağı bir planın hazırlanmasına temel oluşturmak üzere, eski düzeni gerekli görülen yeni ıslahatlarla uyumlu hâle getirmeye çalışacaktı.

Knobelsdorf, bilhassa Rumeli'de süregelen huzursuzluklardan dolayı şu anda acilen yardım gerektiğinden, hemen Avrupa tarzında her biri 10 bölük hâlinde 1.000 askerden oluşan 25 alay kurulmasını öneriyordu. Bu amaçla Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar'da mevcut birliklerden, alay başına 45 kişi olmak üzere, yeni oluşturulacak alaylarda eğitmenlik yapacak 1.125 kişi almak yeterli olacaktı. Aynı zamanda reisülküttaba General von Saldern tarafından hazırlanan ve Türkçe'ye çevrilerek talimat olarak hizmet edebilecek Prusya talim yönetmeliğinden de bahsetti. Bu 25 alay, Silistre'den Balkanlar'a kadar kalıcı bir askerî kordon olarak konuşlandırılacaklardı. Lâkin burada neredeyse bütün köyler yok edildiğinden, bu birlikler için söz konusu hat boyunca kışlalar kurulmalı ve buradaki sahipsiz topraklar tahsis edilmeli idi. Böylece burada yavaş yavaş ülkeyi Balkan geçitlerine kurulacak bazı kuleler yardımıyla tamamen denetim altında tutacak ve zamanla İrad-ı Cedid hazinesine de önemli bir kazanç getirecek yetenekli bir askerî yerleşim bölgesi oluşacaktı. Daha sonraki yıllarda da yine aynı şekilde her yıl 25 alay oluşturulmalı idi ve böylece dört yıl içinde Rumeli'de ve Tuna boylarında 100 bin kişilik yetenekli daimî bir silahlı kuvvete sahip olunacaktı. Diğer eyaletlerde de aynı uygulamalar yapılabilirdi. Tabii ki en önemlisi, yetenekli bir subay kadrosunun oluşturulması idi. Bunun en kolay yolu ise içoğlanları odasının [pagenkammer], paşaların ve devlet erkânının oğullarının yetenekli birer subay olarak yetiştirileceği ve aynı zamanda paşalarla devlet erkânının iyi davranışlarının birer rehinesi olarak da tutulacakları bir askerî okula dönüştürülmesi olacaktı.[31]

Knobelsdorf ve reisülküttab arasında şimdilik sır olarak kalması gereken bu olağanüstü planı tasarlamak tabii ki kolaydı, ama uygulanması çok zordu. Ayrıca planı sundukları kralın da bu hususta endişeleri vardı. Knobelsdorf'a 5 Mart 1802'de şu şekilde cevap verdi: "Islahat planınızı kabul ediyorum; ancak itiraf etmeliyim ki, bu ıslahatların ayrıntılarının büyük bir kısmı daha yakından incelenmeli ve gözden geçirilmelidir. Bu yüzden bu hususta kesin bir yargıda bulunmak için teşebbüste bulunmazdım"[32].

Knobelsdorf, aynı yıl içerisinde Berlin'e Bâbıâli'nin gerçekten de yıllık 35 milyon akçe maliyetle planını gerçekleştirmeyi düşündüğünü bildirdi ve kral

31 Ayrıntılı olarak Knobelsdorf'un 25 Ocak 1802 tarihli mektubu.

32 Kralın 5 Mart 1802 tarihli yazısı.

da barış sağlandıktan sonra, bu hususta destek vermeyi ve bu amaçla istedikleri herşeyi göndermeyi vadederek, buna rıza gösterdi. Reisülküttab, aynı sistemi Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulamak niyetinde olduklarından, bilhassa Prusya'nın malî sistemi hakkında bilgi istediğini tekrarladı. Bilhassa düşen paranın değerini arttırmak için bir çare bulmak amacıyla kraldan tavsiye rica ediyordu ki, bu değişikliklerin gerektireceği fedakârlıklar ne hükümete ne de halka fazla yük olmasın[33]. Bu ricaların ne derece yerine getirildiğine ve Knobelsdorf tarafından ileri sürülen bu planın Bâbıâli'nin bu yönde attığı adımlar üzerinde ne derecede etkili olduğuna dair daha ayrıntılı bilgiler elimizde mevcut değildir. Lâkin çok geçmeden Avrupa'da ortaya çıkan ve Prusya'yı da uğursuz bir şekilde etkileyecek olan karışıklıklar karşısında Berlin'de Bâbıâli'nin biraz ihmal edilmesi ve bilhassa içteki ıslahatlarda kendi başına bırakılması çok doğaldı.

Sultan III. Selim'in bu yolda atmaya cesaret ettiği ilk önemli adımlardan biri, Nizam-ı Cedid birlikleri için bugüne kadar uygulanan ve ağır harcamalara yol açan gönüllü askere alımların, genel bir zorunlu askere alım ile değiştirilmesini öngören Mart 1805 tarihli hatt-ı hümâyûn oldu. Ülkenin her yerinde gerek yeniçeriler, gerekse halkın diğer kısmından 20-35 yaş arası bütün yetenekli gençlerin askere alınmasını ve söz konusu birliklere dahil edilmesini öngörüyordu. Bu birliklere karşı bilhassa yeniçeriler ve ulema arasındaki ruh hâlinin gergin olduğu gözönünde bulundurulursa bu cüretkâr tedbirin istenen başarıya ulaşmasının çok zor olduğu anlaşılabilir. İstanbul'da gerginlikler artık yalnızca şiddetle bastırılabiliyordu. Daha 1800'de felaket haberi veren bütün müneccimlerin hemen vatan haini olarak ölüme mahkûm edileceklerine dair bir hatt-ı hümâyûn çıkartılmıştı[34]. Silah taşımak defalarca yasaklandı ve bütün asi avâm takımı, bilhassa başkentte meydana gelen bütün huzursuzluklarda önemli bir rol oynayan Slavlar ve Karadağlılar, İstanbul'dan sürgün edildi[35]. Edirne'de, Kıbrıs'ta ve Belgrad'da yeniçeriler ile önemli sürtüşmeler yaşanmıştı.

Padişah, Kapudan [Küçük Hüseyin] Paşa'nın 7 Aralık 1803'te vefatı ile birlikte ıslahat planlarının yürütülmesinde en önemli dayanaklarından birini kaybetmişti. Zira başlarında valide sultanın bu ıslahatlara hiç de sıcak bakmayan

33 Knobelsdorf'un 25 Mayıs ve 12 Haziran tarihli mektupları ile kralın 23 Temmuz 1802 tarihli yazısı.

34 Knobelsdorf'un 28 Mart 1800 tarihli mektubu.

35 Knobelsdorf'un 10 Eylül 1803 tarihli mektubu.

Rusya'nın tamamen menfaatine yönelik olarak hareket eden kethüdası Yusuf Ağa'nın bulunduğu, saraydaki ıslahatlara düşman, eski Osmanlı yandaşı muhaliflerin kararlılıkla karşısına çıkabilecek tek adamdı. Halefi Kadri Bey [Abdülkadir Paşa] her ne kadar kendini, daha önce de gördüğümüz gibi, Amiral Uşakov'un İyonya Adaları'na karşı seferinde yeterince kanıtlamış kabiliyetli bir denizci olsa da faal değildi ve padişah üzerinde hiçbir nüfûza sahip olmadığından bu açıdan selefinin yerini dolduracak bir adam değildi. Hatta Bahriye Nezareti'nde olayları yine kendi akışına bıraktı ve böylece burada da Küçük Hüseyin Paşa'nın sonsuz çaba ve büyük masraflarla hayata geçirdiği birçok şey, çok geçmeden yeniden yozlaştı[36].

Dolayısıyla yukarıda adı geçen Mart 1805 tarihli hatt-ı hümâyûnun halkı galeyana getirmiş olmasına şaşmamalı idi. Edirne'de hatt-ı hümâyûnu ilân edecek olan tellal, avâm takımının saldırısına uğradı ve dövüldü. Hatta Rodos kadısının durumu daha da kötü idi. Hatt-ı şerifi uygulamaya koymaya çalıştığında, vahşi bir kalabalık üzerine saldırdı ve onu öldürdü. Bunun üzerine tabii ki hiç kimse, özellikle şeyhülislâmın anlayışlı davranışları ve kararlılığı ile huzuru biraz olsun sağlamayı başardığı İstanbul'da, meseleyi daha fazla takip etmeye cesaret edemedi.

Bütün bunlar ıslahatların gerçekleştirilmesinde ısrar edildiği takdirde olacakların ilk uyarısı olmasına rağmen, yine de planlardan bütünüyle vazgeçilmedi. Padişah, güvenilir müşavirleriyle birliktelik içinde, yalnızca daha uygun zamanı beklemek gerektiğini söylüyordu[37]. 1806 başlarında, ileride anlatacağımız üzere, Avrupa'daki durumlar Bâbıâli'yi yeniden Rusya ile savaşa sürükleyecekmiş gibi görünürken ve nihayet silahlı kuvvetlerini ciddi bir biçimde saygı uyandıracak hâle getirmek zorunda bırakırken, uygun zaman gelmiş gibiydi. Mesele bu yüzden hemen daha fazla dirayetle ele alındı.

Yeni askerî sistemin en ateşli destekçilerinden biri olarak padişahın tam güvenini haiz Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'ya 1806 ilkbaharında Anadolu'da bulunan bütün Nizam-ı Cedid alaylarını, zorunlu askere alma sayesinde azamî sayıya kadar yükseltme; onları Kütahya'da toplama ve Haziran ayının ilk günlerinde vasıl olacak şekilde İstanbul'a getirme emri verildi. Ayrıca Karaman timarlı birliklerinden oluşturulacak bir süvari birliği de kendi-

36 Knobelsdorf'un 9 Aralık 1803 tarihli mektubu ve kralın 23 Ocak 1804 tarihli yazısı.
37 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 26 ve devamı.

sine eşlik edecekti. Böyle bir gücün, geçen yılın hatt-ı hümâyûnunu Rumeli'de de uygulamaya ve o dönemlerde meydana gelen isyancı hareketlerin liderlerini hakettikleri cezaya çarptırmaya yeterli olacağı umuluyordu.

Kadı Abdurrahman Paşa, hatt-ı hümâyûnu yerine getirerek, 15-16 bin piyade ve 1.500 süvariden oluşan, mükemmel disipline sahip birlikleri ile belirlenen vakitte İstanbul'a geldi. Buradan bu birliklerle Rumeli'nin en önemli şehirlerinden geçerek, Tuna boyundaki Rusçuk'a gidecekti. Oysa birlikleri ile Levent Çiftliği'ne henüz yerleşmişti ki, bu seferin tek amacının nefret edilen hatt-ı hümâyûnu zorla yerine getirmek ve geçen yıl bu hatt-ı hümâyûna karşı çıkan yeniçerilerden intikam almak olduğuna dair söylentiler yayılmaya başladı. Yeniçeriler, Kadı Abdurrahman Paşa'nın geçeceği her yerde biraraya toplandılar, Balkanların eşkiya çetelerini de yanlarına aldılar ve onlarla birlikte şiddetli bir direniş göstermek üzere hazırlık yapmaya başladılar.

Kadı Abdurrahman Paşa, Edirne'ye ve Tuna boylarına hızla ilerleyerek önlerini kesmiş olsaydı, belki onları dizginlemeyi ve planlarını engellemeyi başarmış olabilirdi. Bunun yerine, bu birliklerin silah talimlerinden büyük zevk alan Sultan III. Selim tarafından bizzat İstanbul'da tutuldu ve böylece yeniçeriler de direnişlerini resmen organize etmek için yeterli zamanı buldular. Ancak Temmuz ayı ortalarında, aşırı sıcaklarda, Silivri, Çorlu ve (Lüle)Burgaz üzerinden Edirne'ye saldırmak üzere yola çıktı. Zira kalabalık olan ve üç nehrin birleştiği yerde bulunan, dolayısıyla savunması kolay bu şehir, direnişçi yeniçerilerin ana toplanma yeri olarak seçilmişti.

Kadı Abdurrahman Paşa, yol üzerindeki üç şehirde hiçbir direnişle karşılaşmadı. İlk çatışma, 10 Ağustos'ta Edirne'ye yakın, yeniçerilerin 10 bin kişiden oluşan siperli bir öncü birliği konuşlandırdıkları küçük Babaeski Kasabası'nda meydana geldi. Ne yazık ki Kadı Abdurrahman Paşa olayı fazla hafife aldı. Hızlı ve plansız bir şekilde hareket etti. Birliklerinin kızgın hâlde yaptıkları üç hücum, ağır kayıplarla geri püskürtüldü ve bu yüzden Edirne'ye doğru ilerleme planından vazgeçerek, Lüleburgaz'a geri çekilmek zorunda kaldı.

Buradan Kırkkilise (Kırklareli), Osmanpazar ve Karinâbâd üzerinden, kalenin yeni askerî sisteminin yine şiddetli bir taraftarı olan âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini birlikleri ile beklediği Rusçuk'a ilerlemeye niyetlendi. Lâkin burada da ağır bir direnişle karşılaştı. Kırklareli yolu üzerinde uzun bir dağ geçidinin girişine toplanmış bir yeniçeri birliği yolunu kapatırken, başka bir birlik de Tekirdağ yönünden İstanbul ile bağlantısını kesmeye

çalışıyordu. Bu yüzden hızlı yürüyüşlerle yeniden Silivri'ye ulaşmaya çalışmak zorunda kaldı. Yolda, 8 bin yeniçerinin yerleştiği ve halkın da onlarla işbirliği içinde olduğu Çorlu'ya 15 Ağustos'ta yapılan bir saldırı talihsiz geçti. Üç gün süren bir kuşatmadan sonra yine büyük kayıplar vererek buradan geri çekilmek zorunda kaldı ve İstanbul'dan gelecek takviyeleri beklemek üzere siperli bir karargâh kurduğu Silivri'ye zorlukla ulaştı. Oysa yeniçeriler onu burada da rahat bırakmadılar ve şahsına yönelik başarıyla engellenen bir suikast teşebbüsünde bulundular.

Lâkin beklenen takviyeler de gelmedi. Zira bu arada bu olayların etkisi altında İstanbul'daki gerginlikler son raddeye ulaşmıştı. Yeniçeriler ve ulema tarafından kışkırtılan avâm takımı biraraya toplanmış ve padişah ile vezirlerine korkunç hakaretlerde ve tehditlerde bulunmuştu; her an tahtın ve padişahın hayatının tehlikeye girebileceği genel bir ayaklanma bekleniyordu. Şeyhülislâm, zamanında davranarak, güçlü nüfûzu ve sağduyulu telkinleri sayesinde en kötüsünü engellemeyi başardı. Padişahı, şimdilik geri adım atmak, vezirlerini ve Nizam-ı Cedid'in ana destekçilerini azletmek; sadaret mührünü yeniçeri ağasına emanet etmek ve Kadı Abdurrahman Paşa'yı birlikleri ile Anadolu'ya geri göndermek zorunda olduğuna ikna etti.

Sultan III. Selim, istemeyerek de olsa bu öneriyi kabul etti; yeniçeri ağasını 10 Eylül'de sadrazam tayin etti; Kadı Abdurrahman Paşa'yı Anadolu'ya geri gönderdi ve Nizam-ı Cedid askerlerine Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar'daki kışlalarından ayrılmama emrini verirken, yeniçerileri de büyük para bağışları ile sakinleştirdi. Şeyhülislâm [Salihzâde Ahmed Efendi], gönüllü olarak Bursa'ya sürgüne gitti, ama kısa bir süre sonra makamını yeniden devralmak ve padişahın çevresindeki büyük nüfûzunu her zamanki gibi kabul ettirmek üzere geri geldi[38].

Lâkin ıslahat planlarının manevî olarak yok olmasına eşit bu üzücü hadiselerden sonra bile Sultan Selim'in ıslahatlardan bütünüyle vazgeçmeye niyeti yoktu. Gerçi şimdilik yeniçerilerin yeni birliklere dahil edilmesi söz konusu değildi, ama talihsiz hatt-ı hümâyûn geri alınmadı ve ilk fırsatta yine yürürlüğe konulacaktı. Böylece durumlar sürekli tehlikeli bir gerginlik içinde kalmaya devam ederken, Bâbıâli'nin yabancı devletlerle ilişkileri, içteki bu hareketlere, sonuçları açısından önemli bir şekilde müdahale etmeye başlamıştı. Bu yüzden şimdi önce bu ilişkilere geri dönelim.

38 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 28-34.

2) Aynı Dönemde Bâbıâli'nin Avrupa'nın Büyük Devletleri İle Diplomatik İlişkileri. Rus ve İngiliz Savaşının Başlaması ve İngilizlerin 1807'de Başarısız Mısır Seferine Kadar Savaşın Devamı

Fransa ile 1802'de barışı akdettikten ve İngilizler 1803'de Mısır'dan çekildikten sonra, Bâbıâli'nin en büyük meşguliyeti ve endişesi hâline gelen, aynı zamanda Avrupa devletlerinin Şark siyaseti için önem arz eden dış siyaset sorunu, Bâbıâli'nin Amiens Barış Antlaşması'ndan kaynaklanan yanılmalar ve karışıklıklar neticesinde İngiltere ile Fransa arasında yeniden çıkması muhtemel görünen savaş karşısında nasıl bir tavır takınacağı sorusu idi. İster istemez o veya bu şekilde bundan kaynaklanacak olan savaşın içine çekileceğinin ve böyle bir durumda bu devletlerden hangisinin tarafını tutacağına karar vermekte zorlanacağının pekâla farkında olduğundan Bâbıâli, bu iki devlet arasında ilişkilerin kopmasından oldukça endişe duyuyordu.

Gerek İngiliz Elçisi Sir Drummond gerekse Fransız Elçisi General Brune sürekli olarak Bâbıâli'yi hükümetleri arasında ilişkilerin kopmayacağına ikna etmek için çaba göstermelerine rağmen mesele, 1803 Nisan'ı sonlarında padişahın bizzat başkanlığı altında yapılan büyük bir fevkalade Divân toplantısında ciddi bir biçimde ele alındı. Divân-ı Hümâyûn içerisindeki tutumlar, o dönemlerde her iki devletin de aleyhine idi. İngiltere'nin Mısır'daki davranışları henüz unutulmamış ve affedilememişti. Fransa'ya gelince, General Brune'nin kibirli ve aynı zamanda şüpheci mizacıyla birçok şeyi berbat etmesinin dışında, hâlâ birinci konsülün Yunanistan ve Mora ile ilgili gizli niyetlerinden ötürü bu taraftan da büyük endişe duyuluyordu.

General Brune'nin Bâbıâli'yi sürekli olarak Rusya'ya karşı korku ile doldurmaya çalışması, buna karşın Fransa'nın Bâbıâli'ye karşı iyi niyetlerini aşırı derecede övmesi, Divân-ı Hümâyûn'da tıpkı Albay Sebastiani'nin, Knobelsdorf'un bir defasında âdeta anlamsız övünme diye adlandırdığı tavırları gibi olumsuz bir etki bıraktı. Ayrıca Osmanlı'nın Paris sefirinin mektupları sayesinde, birinci konsülün generalin bütün dostluk vaatlerine karşın, Türkiye hakkında daima kibirli ve hafife alır bir şekilde konuştuğu da biliniyordu.

Ayrıca Fransa'ya düşman bütün devletlerin İstanbul'daki sefaretleri de Bonapart'ın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili hırslı niyetlerinden dolayı sürekli

kışkırtmalarda bulunuyorlardı[39]. Fransa'nın güya Bâbıâli'yi tarafını seçmeye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün limanlarını İngilizlere kapatmasını sağlamaya zorlamak amacıyla, Yunanistan'a yerleşme hazırlıkları yaptığını kesin olarak biliyorlardı. Fransız hükümetinin Arnavutluk'la Dalmaçya'da hizmetine almaya çalıştığı çok sayıda denizci ve İtalya'dan, bilhassa Ankona'dan, Hristiyan halkın tamamını ayaklandırmaya çalıştıkları Yunanistan ve Arnavutluk'a yapılan büyük miktarlarda silah ve mühimmat sevkiyatları bunun en önemli göstergesi idi. Bunun üzerine Bâbıâli hemen durumu yerinde incelemek ve kapudan paşaya donanmasının bir kısmını Takımadalar dolaylarında bulundurma emrini vermek üzere, Mora'ya özel bir ajan gönderdi[40].

Bu şartlar altında Bâbıâli şimdilik yukarıda bahsi geçen fevkalade Divân'da İngiltere ve Fransa arasında ilişkilerin kopması hâlinde kesin tarafsızlık ilkesine bağlı kalacağını açıklamanın en iyisi olacağını düşündü ki bu, sürekli olarak Avrupa'nın hâkimi olmak gibi şerefli bir rol üstlenmek zorunda kalacağını söylediği Berlin kabinesi tarafından da desteklendiği ihtiyatlı bir siyasetti[41].

Temmuz ayı başlarında General Brune, Divân-ı Hümâyûn'a, 18 Mayıs'ta İngiltere tarafından yapılan savaş ilânından ötürü ilişkilerin koptuğunu bildirdi, fakat aynı zamanda bütün suçun İngiltere'de olduğu hususunu da bilhassa vurguladı. Birinci konsül, barışı muhafaza etmek için elinden geleni yapmıştı ve sözde Yunanistan üzerindeki niyetleri ile silah ve mühimmat sevkiyatlarına, vs. dair söylentileri asılsızdılar. Bâbıâli bunun üzerine kesin tarafsızlık ilkesinden vazgeçmeye niyetli olmadığını açıkladı, ama anlaşıldığı kadarıyla General Brune bu haberi çok da olumlu karşılamadı[42].

Zira amacının Divân-ı Hümâyûn'u er veya geç Fransa lehine kesin tarafsızlık sisteminden uzaklaştırmak olduğuna hiç şüphe yoktu. Bir taraftan hâlâ Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiliğinden ve bütünlüğünden başka bir şey istemediğine ve bu birinci konsülün bu yöndeki siyasetinin Berlin kabinesinin siyaseti ile uyumlu olduğuna dair kutsal yeminler ederken, diğer ta-

---

39 Knobelsdorf'un 25 Nisan 1803 tarihli mektubu: "Fransa'dan az ya da çok gayri memnun olan buradaki yabancı temsilcilerin hemen tamamı, birinci konsülün hırsı hususunda Bâbıâli'nin dikkatini çekmeye ve onunla ilgili endişelerini anlatmaya çabalıyor".

40 Knobelsdorf'un 25 Mayıs ve 25 Haziran tarihli mektupları ile kralın 4 ve 22 Temmuz 1803 tarihli mektupları.

41 Knobelsdorf'un 28 Nisan 1803 tarihli mektubu.

42 Bosković'in 9 Temmuz 1803 tarihli mektubu.

raftan Bâbıâli'yi birçok rahatsız edici söylentiler ile endişelendirmeye devam ediyordu. Kimi zaman bilhassa Sulyotlara ve Manyalılara silah ve mühimmat göndermeye devam eden Fransa güya Dubrovnik'e büyük bir silah deposu kurmayı düşünüyordu; kimi zaman Napoli Krallığı'nda, bilhassa Tarent ve Ortranto'da bulunan 1.500 kişilik Fransız birlikleri sözde Mora'ya geçmek için yalnızca emir bekliyorlardı; son olarak da yine birinci konsülün Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu aleyhine düşündüğü maceracı paylaşım planlarından biri ortaya çıkıyordu.

Bu plana göre, Fransa taht varisi XVIII. Louis'ye Lehistan verilecek ve Prusya'ya da bunun tazminatı olarak Hannover ve Hamburg bırakılacaktı. Avusturya, Bosna ve Sırbistan; Rusya ise Boğdan, Eflak ve Bulgaristan ile tatmin edilirken, Fransa da yalnızca Selanik'e kadar Yunanistan'ı alacaktı. Hiç kimse bu söylentilere inanmıyordu, ama reisülküttab yine de bilhassa Prusya maslahatgüzarına mesele hakkında ne düşündüğünü sordurdu ve aynı zamanda Bâbıâli'nin sâdık ve güçlü bir müttefiki olarak kraldan da bu hususta daha ayrıntılı bilgi almasını istedi.

Bielfeld, XVIII. Louis defalarca Fransa tahtı üzerindeki haklarından asla kendisine verilecek başka bir taht için feragat etmeyeceğini açıkladığı için böyle bir şeyin mümkün olamayacağını ve kendi efendisi olan kralının Bâbıâli'ye karşı dostluğuna istinaden asla bu gibi saçma planlara eğilmeyeceğini ileri sürerek, reisülküttabı hemen yatıştırmaya çalıştı. Prusya kralı da derhal Bâbıâli'ye böyle bir paylaşım planının asla olmadığını, bunun ancak Divân-ı Hümâyûn'u korkutmak isteyen ve başka bir işi olmayan bir siyasetçinin kafasından çıkabileceğini bildirdi; yine de böyle bir planın herhangi bir zamanda dile getirilmesi hâlinde bile kralın düşünce tarzı ve Bâbıâli'ye karşı dostluğu asla böyle bir plana kulak vermesine imkân tanımayacaktı, hatta Bâbıâli'yi böyle bir plandan haberdar edecek ve buna karşı çıkacak ilk kişi bizzat kralın kendisi olacaktı. Şimdilik Fransızların Mora'ya çıkartma yapabileceğinden bile endişe edilmemesi gerekiyordu. Zira Aşağı İtalya'da bulunan birliklerinin sayısı bunun için çok azdı. Yine de Bâbıâli bu yönde tetikte olmakla iyi ederdi[43].

43 Baron Bielfeld'in 25 ile 31 Ağustos ve kendisinin 7 Ekim 1803 tarihli mektuplarında kral şöyle demektedir: "Divân'ı uyarmak isteyen işsiz güçsüz bazı siyasetçilerin kafasından çıkmış olabilir ve eğer asla söz konusu edilmeyecek olursa, Bâbıâli'ye yönelik benim düşünce tarzım ve dostluğum bunu dinlemeye imkân vermeyecektir, ama bu konuda uyarıda bulunacak ve karşı çıkacak ilk kişi olacağım".

Bu bilgiler reisülküttabı şimdilik sakinleştirdi. Ancak General Brune'den bir kez daha Fransa'nın tutumu hakkında daha kesin açıklamalar talep ettiğinde, general bundan hiç hoşlanmadı ve reisülküttabı şu sözlerle sertçe geri çevirdi: "Fransa'nın niyetleri ve siyasî sistemi, Bâbıâli tarafından artık bu hususta daha fazla açıklama istemeye ihtiyaç duymayacağı kadar bilinmektedir"[44]. Bâbıâli'nin Fransa ile ilişkileri o tarihten sonra da gergin bir şekilde devam etti, dolayısıyla Bâbıâli için diğer devletlerin, bilhassa Avusturya ve Rusya'nın başlayan bu savaşta nasıl bir tutum takınacaklarını öğrenmek çok önemli idi.

Genel olarak, her iki devletin de tıpkı Prusya gibi kesin bir tarafsızlık göstereceklerini ve Rusya'nın, başarısız da olsa, savaşan iki devlet arasında arabuluculuk yapmak için adımlar attığını biliyordu. Prusya kralı, Bâbıâli'ye hiçbir surette Rusya'dan korkmaması gerektiğine dair güvence veriyordu. Zira Çar Aleksandr sürekli olarak Bâbıâli'ye karşı en dostane ve en barışçıl düşüncelerini dile getirmiş, hatta İngiltere'nin hiçbir surette boşaltmak istemediği Malta'yı geçici olarak kendi birlikleri ile işgal etmeyi bile teklif etmişti[45].

Oysa General Brune, Bâbıâli'nin Rusya'ya karşı bu olumlu tavrını bile reisülküttabı Fransa Cumhuriyeti'nin ve Rusya'nın Bâbıâli ile ilgili bütün meselelerde tamamen hemfikir olduklarına ikna etmeye çalışarak, Fransa lehine sömürmeye çalıştı. Bu ise kesinlikle St. Petersburg kabinesinin istediği bir şey değildi. Zira Çar Aleksandr durumdan haberdar olur olmaz, elçisi İtalinski aracılığıyla Divân-ı Hümâyûn'a derhal Fransız hükümeti ile Osmanlı İmparatorluğu meseleleri üzerine herhangi bir müzakerede bulunmayı asla düşünmediğini ve bu meselelere karışmak niyetinde olmadığını resmî olarak bildirdi[46].

Bunun en yakın ve en tabii sonucu, zaten pek iyi anlaşamayan General Brune ve İtalinski arasındaki ilişkilerin daha da gergin hâle gelmesi oldu. Bu ise hükümetlerinin Bâbıâli ile ilişkilerini ister istemez etkileyecekti.

44 Bielfeld'in 10 Eylül 1803 tarihli mektubunda General Brune'nin şöyle cevap verdiği belirtilmektedir: "Açıklamaya devam ihtiyacı için, Fransa'nın siyasî sistemi ve niyetleri artık Bâbıâli tarafından çok iyi tanınıyor".

45 Kralın 4 Temmuz 1802 ve 19 Eylül 1803 tarihli mektupları.

46 Kralın 22 Ekim 1803 tarihli mektubunda Çar Aleksandr'ın İtalinski'ye Divân-ı Hümâyûn'a şöyle demesini emrettiği söyleniyordu: "İmparator Aleksandr'in, Osmanlı İmparatorluğu meselelerini Fransız yönetimiyle asla müzakere etmeyi düşünmediği ve asla bu işlere karışma niyetinin olmadığı".

Gerçekten de iki elçinin Divân-ı Hümâyûn nezdindeki kışkırtmalarının sonu gelmiyordu. General Brune sürekli olarak St. Petersburg kabinesinin el altından ve muhtemelen zamanla er veya geç ülkenin tamamını ele geçirme niyeti ile Yunanistan'da ve bilhassa Takımadalar'ın Rum halkı arasında mümkün olduğunca çok bağlantılar kurmaya çalıştığından şikâyet ediyordu. Yedi Adalar Cumhuriyeti üzerindeki hamiliği, daha şimdiden Rusya'nın Rum adalarına ait ticaret gemilerinin büyük bir kısmına bandırasını kullandırmak üzere acele etmesinden de anlaşılabileceği gibi, bu gibi haksız fiillerde bulunmak için önemli bir bahane sağlıyordu ve bu da Bâbıâli'nin elinden en iyi denizcilerinin büyük bir bölümünü almak için mükemmel bir bahane yaratıyordu.

Bu sonuncu şikâyetinde aslında haklı idi, zira kapudan paşa da donanmasına hizmet etmek için gerekli sayıda denizci bulamadığından şikâyet etmişti. Bu yüzden Mora sahillerinde, bilhassa Manya ve Hydra Adası yakınlarında bir filo bulunduruyor, yabancı bandıra altında denize açılmış bütün Rum gemilerine korsan muamelesi yapıyordu ve Manya'dan denize açılan böyle bir geminin kaptanını ibret olsun diye derhal idam ettirdi[47]. Bu da, diyordu Brune, çok yardımcı olmayacaktı, zira St. Petersburg sarayı kapudan paşayı kısa bir süre önce 600 bin ruble değerinde mücevherat ve sanatkârane bir tarzda yapılmış mobilyalar ile susturmuştu. Rusya ayrıca valide sultan ve Osmanlı İmparatorluğu hükümeti üzerinde ne yazık ki çok nüfûzlu bir kişi olan kethüdası Yusuf Ağa aracılığıyla Divân-ı Hümâyûn'da fazla büyük bir üstünlük kazanmıştı.

Ayrıca Rusya sefaretinin İngiltere'yi her şekilde kayırdığı ve niyetlerini Divân-ı Hümâyûn nezdinde mümkün olduğunca desteklediği de şüphe götürmezdi. Aksi takdirde mesela Rus sefaretinin birinci tercümanı, Ekim ayı ortalarında İstanbul'dan ayrılan ve yerini geçici olarak sekreteri Sir Stratton'a bırakacak olan Sir Drummond'un daha resmen geriye çağrılmamış olmasına rağmen, padişah ve ayrıca sadrazam ile reisülküttab nezdinde muhtemelen çok önemli meselelerin tartışıldığı veda kabulü gibi fevkalade bir onura nail olmasını sağlamayı nasıl başarabilirdi? Zaten anlaşıldığı kadarıyla Sir Drummond'un geri çağrılmasında Rusya'nın da parmağı vardı. Zira onun yerine Bâbıâli'yi daha kararlı adımlar atmaya ikna edebilecek daha faal bir diplomatın gelmesine çok önem veriyordu.

47 Bielfeld'in 9 ve 23 Ekim ve 24 Kasım 1803 tarihli mektupları.

General Brune, bu ve benzer açıklamaları Prusya elçisine de yaparken, Rusya'nın Bâbıâli nezdinde artan ve bölgesel gücünün kolayca korkunç bir şekilde artmasına sebep olabilecek nüfûzunu kontrol etmenin ve engellemenin Prusya'nın menfaatine olacağını da bilhassa vurguladı. Oysa Baron Bielfeld, generalin bu şüphesini paylaşmadığı gibi, fiilen müdahalede bulunarak bu şüpheyi açık etmeyi de uygun görmeyip, aksine generale Prusya'yla Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması açısından aynı düşünceleri paylaştıklarına ve Çar Aleksandr'in adil ve barışçıl mizacına güvenmek gerektiğine dair açıklamalarda bulunmakla yetindi. Takımadalar'da Rum gemilerinin Rus bandırasını kullanmalarına gelince, bu St. Petersburg sarayının belirli bir fetih planının ve resmî talimatlarının sonucu olmaktan ziyade, sebebi daha çok Rumların Rus sefareti üyelerine bu imtiyazı tek başlarına satma ve bu sayede bir yan gelir elde etme kolaylığında aranması gereken bir durumdu. Kapudan paşaya Rusya tarafından verilen hediyeler de General Tamara'nın gidişi sırasında kapudan paşanın yüksek değerde birkaç atı Çar Aleksandr'e hediye etmesine yapılan eşdeğer bir mukabeleden başka bir şey değildi. Son olarak General Brune, Sir Drummond'un veda kabullerini de çok fazla önemsiyordu. Zira bu kabuller sırasında İngiltere'nin tebaası için kabul edeceği yeni gümrük tarifesinden başka bir şey konuşulmamıştı[48].

Berlin kabinesi de bunun üzerine Bâbıâli'yi birkaç kez Çar Aleksandr'in barışçıl düşünceleri ve niyetleri hakkında sakinleştirmeye çalıştı. Paris'te de bu hususta kasten çıkartılan söylentilerin temeli, diye yazdı kral Bielfeld'e, yalnızca General Brune'nin İstanbul'dan oraya gönderdiği raporlardı. Generalin düşüncelerini paylaşmamakla ve kendisini kandırmasına izin vermemekle iyi etmişti. Generale gerçekleri açıklamaya ve Bâbıâli'yi Çar Aleksandr'in sâdık mizacı ile hiç uyuşmayan bu gibi şüphelere karşı sakinleştirmeye devam etmeli idi[49].

Diğer taraftan Ruslar da her seferinde birinci konsülün güya Mora ile ilgili niyetlerini yeniden dile getirmekten yorulmuyorlardı. General Brune bu yüzden Ekim ayı başlarında kendini bu kötü niyetli söylentileri resmî olarak çürütmek

48 Bielfeld'in 24 Aralık 1803 tarihli mektubu.

49 Kral 6 Ocak 1804 tarihli mektubunda, General Brune ile ilgili olarak, Bielfeld'e onun düşüncelerine katılmamakla iyi ettiği söylenmekte ve şunlar eklenmektedir: "İmparator Aleksandr'ın yüce karakteriyle pek de uyuşmayan ithamlar konusunda Bâbıâli'yi temin etmeye devam ederek, onları uyarabilirsiniz".

zorunda hissetti. Reisülküttab ile 4 Ekim'de yaptığı bir görüşmede hükümetinin, Fransa'nın herhangi bir yerde Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmaya niyetli olduğuna dair yayılan söylentileri esefle karşıladığını açıkladı. Bu yüzden kendisine bu gibi iftiraları açık sözlülükle yalanlama, Fransa Cumhuriyeti'nin Bâbıâli ile dostane ilişkilerini muhafaza etme ve Bâbıâli'nin aleyhine olabilecek, bu devletin huzurunu bozabilecek herşeyden kaçınma emri verilmişti. Bu gibi söylentiler muhtemelen yalnızca Bâbıâli'yi huzursuz etmek ve Fransa'ya karşı tavır almasını sağlamak için yayılıyordu. Zira Fransa'nın bu savaştaki davasının haklılığını kabul eden ve İngilizlerin hırslı niyetlerinin pekâlâ farkında olan diğer Avrupa devletlerinin tamamının düşünceleri Fransa lehine idi.

Aynı açıklamaları kısa bir süre sonra Baron Bielfeld nezdinde de yaptı ve bu gibi entrikaların St. Petersburg kabinesinden bile kaynaklanmadığını ve İtalinski'nin bunlardan haberi olmadığını, aksine Rus sefaretinin birinci tercümanı Fonton'un işi olduğunu ekledi. Bu entrikalar, Fransa ve Prusya sefaretlerinin Osmanlı yönetimi nezdinde tam bir mutabakat hâlinde olması ile engellenebilirdi. Bielfeld ise kendisine verilen talimatlara göre, böyle bir mutabakatı muhafaza etmeye özen göstereceğine dair güvence verdi[50].

Tabii ki bu gibi güvenceler, Bâbıâli'nin her iki tarafa yönelik şüphelerini ortadan kaldırmaya yetmiyordu. Üstelik yapılanlar verilen sözlerle de uyumlu değildi. Örneğin St. Petersburg kabinesinin aynı dönemde Sivastopol Limanı'nı resmî olarak savaş limanı ilân etmesi ve bu hususta İstanbul'daki bütün elçiliklere gönderdiği resmî genelgede bütün milletlerin ticaret gemilerinin limana girişlerini kesinlikle yasaklaması, Divân-ı Hümâyûn'da kötü bir izlenim bıraktı ki bu, limanda bütün subay makamlarına neredeyse yalnızca Rumların tayin edildiği dokuz hattı harb gemisi [kalyon], altı firkateyn ve bir dizi küçük gemiden ibaret tam donanımlı bir filo hazır bulunduğundan, oldukça şüphe çekici bir tedbir olarak görülüyordu. Kimilerine göre ise muhtemelen abartılarak, 13 hattı harb gemisi [kalyon] ve 15 firkateyn hazır bulunuyordu[51].

Oysa bunlardan ziyade Bâbıâli'nin şüphesini çeken şey, Korfu ve diğer İyonya adalarında Rus muhafız kıtalarının zamanla 15 bin kişiye kadar çıkartılarak takviye edilmesi ve bu kıtaları korumak için ayrıca dört hattı gemisiyle [kalyon], 2 firkateynin Korfu önlerinde bulundurulması oldu. Gerçi İtalinski,

50 Bielfeld'in 9 Ekim 1803 tarihli mektubu.
51 Bielfeld'in 9 Şubat, 9 Mart ve 9 Ağustos 1804 tarihli mektupları.

Divân-ı Hümâyûn'u bunun yalnızca Bâbıâli'nin menfaati lehine yapıldığına ikna etmeyi, hatta Divân'la Fransızların Mora'ya muhtemel bir saldırısı hâlinde Rusların 150 bin asker ve 40 savaş gemisi hazır bulundurmayı taahhüt ettiği gizli bir antlaşma akdetmeyi de başardı. Lâkin General Brune de Divân-ı Hümâyûn'a Sivastopol'dan sürekli olarak yapılan birlik sevkiyatlarını en kötü şekilde göstermekten yorulmadığı için, Divân-ı Hümâyûn Rusya'nın niyetlerine yine de pek güvenmiyordu. Zira bütün bu hazırlıklar sanki Rusya ve İngiltere arasında muhtemelen Fransa'nın Yunanistan üzerinde sözde niyetlerini engellemek üzere yapılmış, ama zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü için büyük tehlikeler yaratabilecek bir antlaşmaya işaret ediyordu[52].

Fransız hükümeti bunun dışında da Bâbıâli'nin uygulamalardan ötürü haklı şikâyetlerde bulunabileceğini düşünüyordu. Birinci konsül, 1804 yılı başlarında General Brune'den Fransa'nın haklı olarak ileri sürebileceğini düşündüğü şikâyetlerin resmî bir listesini talep etmişti. Bunlar arasında bilhassa Bâbıâli'nin talebi üzerine derhal Fransız tebaasına uygulanacak yeni gümrük tarifesi ile ilgili şikâyetler yer alırken, General Brune bunun ancak hükümeti tarafından kabul edilip onaylandığı takdirde söz konusu olabileceğinde ısrar ediyordu.

Ayrıca general ve reisülküttab arasında Bâbıâli'nin hiçbir surette Varna'da bir Fransız konsolosluğunun açılmasına için vermemesi hususunda sert açıklamalar yapıldı. Reisülküttab, böyle bir şeye izin verildiği takdirde, diğer devletlerin de aynı talepte bulunacaklarını ve Varna'nın böylece Boğdan'la Eflak'tan yalnızca İstanbul'un iaşesini sağlaması öngörülen buğday için bir ihracat noktası hâline geleceğini söylüyordu. Bütün bunlara bir de İskenderiye'deki Fransız konsolosunun uğradığı hakaretler ve Fransızların Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kısımlarında sürekli olarak yaşadıkları huzursuzluklar ekleniyordu.

Bu huzursuzlukların ana sebebi ise Fransızların Tepedelenli Ali Paşa ile irtibat hâlinde oldukları Arnavutluk'a ve Mora'ya güya yapmaya niyetlendikleri

52 Rusya ve Bâbıâli arasında yukarıda adı geçen antlaşmadan Prusya kralının Baron Bielfeld'e gönderdiği 21 Mayıs 1804 tarihli mektupta bahsedilmektedir. Bielfeld, aynı döneme ait mektuplarında daima 500-1000 kişi civarında gerçekleştirilen Sivastopol'dan Korfu'ya birlik sevkiyatlarından da defalarca bahsetmektedir. Birliklerin toplam sayısı 9 Ekim 1804 tarihli bir mektupta belirtilmekte olup, General Brune'nin hem bu hususta hem de "Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tehdit eden hazırlıklar" hakkındaki şikâyetleri, 24 Temmuz 1804 tarihli bir mektupta özellikle vurgulanmaktadır.

saldırıya dair söylentilerin sürekli olarak yeniden ortaya çıkması idi. Anabolu ve Balyabadra'da (Patras) bu yüzden kanlı çatışmalar bile yaşanmıştı. Bilhassa Balyabadra'da Fransız konsolosunu kaçmaya ve İstanbul'a sığınmaya zorlamışlardı. General Brune'nin bunun üzerine yaptığı şikâyetlere ise reisülküttab yalnızca söz konusu söylentinin halk arasında yayıldığı, fakat hükümetin buna hiçbir surette inanmadığı cevabını verdi. Dolayısıyla bunun içi sorumlu tutulamazdı, ama suçluları gerektiği gibi cezalandıracaktı ve Fransa ile ilişkileri her halükârda sıcak tutmak istiyordu.

Brune ise neden bu kadar geniş çaplı hazırlıklar yapıldığını sordu. Her yerde yakında Osmanlı donanması ile birlikte Arnavutluk ve Mora sahilleri önünde dolaşmak üzere 20 gemilik bir Rus filosunun geleceği söyleniyordu. Oysa Çar Aleksandr'in sonunda Çariçe Katerina'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili planlarını gerçeğe dönüştürmeyeceğini kim garanti edebilirdi? Fransa'nın Mora'ya saldırmaya niyetli olduğu söylentisi üzerine bile Viyana sarayının Dalmaçya'ya iki alay göndermesini sağlamıştı. Bâbıâli'nin bu şekilde Rusya'ya meyli ortaya çıktığına göre, demek ki diğer taraftan el altından İngiltere'yi de destekliyordu. Aksi takdirde Malta'daki İngiliz birliklerinin iaşelerinin Mısır'dan temin edilmesine izin vermez ve İngiliz korsanlarının Bâbıâli'nin himayesi altındaki sularda tarafsız gemileri de ele geçirmelerine göz yummazdı.

Gerçekten de bu son hadise meydana gelmişti. Mesela 1803 yaz aylarında bir İngiliz filosu Avusturya, İspanyol ve birkaç Dubrovnik gemisinden oluşan ve buğday yüklü bir hâlde Odessa'dan yola çıkan bir filoyu Bozcaada açıklarında ele geçirmişti. Avusturya elçisi bu yüzden hemen Bâbıâli nezdinde şikâyette bulunmuş ve Bâbıâli İngiliz elçisini sorguya çekmişti. Fakat elçi hiçbir şeyden haberdar olmadığı bahanesinin arkasına gizlendiği ve bunun için önce gerekli talimatları beklemek zorunda olduğunu ileri sürdüğü için, hiçbir sonuç elde edemedi[53].

Bâbıâli'nin bu şartlar altında bir kez kabul ettiği ve Berlin kabinesi tarafından da mevcut şartlar altında en akıllıca siyaset olarak telkin edilen ke-

53 Bütün bunları Bielfeld'in 1803 ve 1804 yıllarına ait mektuplarından öğreniyoruz. Bielfeld, 9 Aralık 1804 tarihli bir mektupta Çar Aleksandr'a belirli bir fetih planı atfedilemese de Rusya'nın gerek Divân-ı Hümâyûn'da gerekse ülkedeki üstün nüfûzunun gerçekten mevcut olduğunu belirtmesine rağmen, Berlin kabinesi Bâbıâli'yi Çar Aleksandr'ın barışçıl ve iyi niyetli düşünceleri hakkında sakinleştirmeye devam ediyordu. Çarın hırsı anlaşıldığı kadarıyla yalnızca "Türk İmparatorluğu'nun zayıflığının sıkça ihtiyaç duyduğu himaye icrası" ile sınırlı idi.

sin tarafsızlık sistemine sıkı sıkıya sarılmaktan başka bir çaresi kalmadı. 1803 Eylül'ünde yalnızca Fransa ve İngiltere temsilcilerine değil, diğer bütün devletlerin temsilcilerine de gönderdiği bir genelgede bu hususta açık ve net açıklamalarda bulunmuştu.

İngiltere ve Fransa arasında 1792'de çıkan savaşta gözettiği tutuma dayanarak, savaşta olan bu iki devletin gemileri arasında Bâbıâli'nin hâkimiyeti altında bulunan sularda limanlardan ve sahil kalelerinden en az 3 mil içerisinde hiçbir şart altında herhangi bir çatışma meydana gelemeyeceğini, hiçbir Osmanlı gemisinin veya tebaasının böyle bir çatışmada taraf tutamayacağını ve bu devletlerin gemilerinde hizmet veremeyeceğini belirtti. Adı geçen her iki devlet, buna göre kesin tarafsızlığını koruyacak olan Bâbıâli'ye aynı oranda dosttular. Bu amaçla kapudan paşaya da donanması ile bu hükümlerin yerine getirilmesini sağlaması için gerekli talimatlar verilmişti bile[54].

Oysa hiç kimse Bâbıâli'nin bu tarafsızlık sistemine güvenmiyordu. St. Petersburg'da hâlâ İngiltere'nin Divân-ı Hümâyûn'u bütünüyle ele geçirdiğinden şüphelenilirken ve Viyana'da St. James kabinesinin Fransızların Mora'ya veya Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bir kısmına saldırması hâlinde Bâbıâli ile ortak çalışacağını kesin olarak bildiklerini düşünürlerken, Çar Aleksandr 1804 Mart'ında Divân-ı Hümâyûn'dan resmî olarak Fransa'nın kendisine yakıştırılan niyetlerini gerçekten uygulamaya soktuğu takdirde, ne yapmayı düşündüklerini sordurdu. Sadrazam, böyle bir duruma karşı şiddete şiddetle karşılık vermek için bütün tedbirlerin alındığını ve paşalara da bu yönde gerekli talimatların verildiğini bildirdi[55].

Hâlbuki çok geçmeden Rusya'nın ve Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn üzerindeki menfaatlerini ve nüfûzlarını aynı derecede etkileyen ve bu iki devlet arasındaki rekabeti her zamankinden fazla zorlayan yeni bir mesele ortaya çıktı: Bâbıâli, Fransa'da devlet içinde yakın zamanda yaşanan değişikliği ve bilhassa

54 Gerek "*Note remise par la Porte aux Ambassadeurs des deux Puissances belligérantes, en date du 20 Septembre 1803 et communiqué aux différens Ministres étrangeres résidants près d'elle*" başlıklı nota, gerekse kapudan paşaya verilen talimatlar, Baron Bielfeld'in 24 Eylül ve 9 Eylül 1803 tarihli mektuplarında verilmiştir. Birincisini ekte eksiksiz olarak vermekteyiz.

55 Kralın 20 Şubat ve 23 Mart 1804 tarihli mektuplarında Çar Aleksandr hakkında şöyle denmektedir: "Bâbıâli her bakımdan tam bir güven konusunda kendini riske etmeyecek, fakat her iki düşman güçle ilişkilerinde kendi çıkarları için de o kadar emin olmak zorundadır".

Napolyon Bonapart'ın imparatorluk ünvanını (18 Mayıs 1804 tarihli Senato kararı) tanıyacak mıydı, tanımayacak mıydı?

Bâbıâli'nin bu hususta tavsiyesine başvurduğu Berlin kabinesi, hemen Fransız hükümetinin taleplerini yerine getirmekten çekinmemesi gerektiğine dair iyi niyetli bir tavsiyede bulundu. Kral III. Frederik Wilhelm, 1 Haziran 1804'de şöyle yazdı: "Sanırım ki, Bâbıâli yeni İmparator Napolyon'u tanımakta zorluk çekmeyecektir. Onayını daha önceden söz veren Viyana sarayı gibi, ben de Bâbıâli'ye bunun için örnek olacağım"[56].

Bonapart da bu hususta Divân-ı Hümâyûn'un uysal davranmasını bekliyordu, zira aynı dönemde padişaha Şark dilleri birinci tercümanı Joubert aracılığıyla bir kez daha Mora'ya ve Arnavutluk'a hiçbir surette saldırmayı düşünmediğini tekrarladığı kendi el yazısıyla bir mektup gönderdi. Padişah, vezirlerinin bu yöndeki telkinlerine kulak asmamalı idi, zira hepsi Rusya ve İngiltere tarafından satın alınmıştı[57]. Oysa Bâbıâli bilhassa Rusya'nın etkisi altında Napolyon'un imparatorluk ünvanını hemen kabul etmekte tereddüt edince, Berlin sarayı da sistemini ve dilini değiştirdi. Mesele gerçekten de oldukça ciddi ve karışık bir hâl almaya başlamıştı ki, elimizdeki el yazması belgeler sayesinde bu hususta bildiğimiz kadarıyla bu durumlara değinen başka hiçbir Fransız eserinde bile mevcut olmayan bazı ilginç açıklamalarda bulunabileceğiz[58].

General Brune'e 15 Haziran 1804'de mareşal olarak tayini ile birlikte bir ay önce Fransa'da devlette meydana gelen değişiklikten ve Birinci Konsül Napolyon Bonapart'a imparatorluk ünvanının verildiğinden haberdar edildi. Gerek Bâbıâli'ye gerekse diğer devletlerin temsilcilerine, yalnızca şimdiye kadarki sistemin devletin büyüklüğüne ve ihtiyaçlarına artık cevap vermediğini açıkladığı bir genelge ile durumu hemen bildirdi[59]. Bu ilk bildirim sırasında aslında

56 Kralın 1 Haziran 1804 tarihli mektubu.

57 Bonapart'ın padişaha gönderdiği ve General Brune'nün bile haberi olmayacak derecede gizli tutulan bu yazısından Bielfeld 10 ve 24 Mayıs 1804 tarihli mektuplarında ayrıntılı olarak bahsetmektedir.

58 Ne Bignon, "*Histoire de France sous Napoléon*", ne de Lefebvre, "*Histoire des Cabinets de l'Europe pendant le consulat et l'Empire*", Paris 1848, ne de Thiers, "*Histoire du Consulat et de l'Empire*", muhtemelen bu hususta fazla bilgilere sahip olmadıkları için, buna fazla eğilmiştir.

59 General Brune'nün genelgesi, Bielfeld'in yalnızca aldığını onaylayan bir yazı şeklindeki cevabı ile birlikte Bielfeld'in 24 Haziran 1804 tarihli mektubunda verilmiştir.

general ve reisülküttab arasında yeni imparatorluk ünvanının tanınması ile ilgili hiçbir şey konuşulmamıştı. Reisülküttab elçiye yalnızca bu gibi konularda diğer devletler nasıl davranıyorlarsa Bâbıâli'nin de aynı şekilde davranmayı âdet hâline getirdiğini bildirirken, general, Bâbıâli ile resmî yazışmaların her iki taraftaki elçilerin yeni imparatorluk hükümetinin gerektirdiği şekilde resmen yeniden tanınacağı zamana kadar geçici olarak kesilmesini talep etti.

Generalin bildirisini yazılı olarak tekrarlaması üzerine Bâbıâli hiç vakit kaybetmeden şu cevabı verdi: "Her zamanki açık ve sâdık davranışlarınıza istinaden, ezelden beri Bâbıâli'ye dost ve dürüst devletlerin itibarının, onurunun ve şanının artmasını daima sevinçle karşılıyoruz. İki devlet arasındaki dostluk ve iyi ilişkiler yeniden başarıyla tesis edildiğinden, bize bildirilen bu hadiseleri ancak büyük bir sevinçle karşılarız. Lâkin elçi ile Bâbıâli arasında bundan sonraki yazışmalara gelince, onay belgelerinde gerekli değişiklikler yapılana kadar geçici olarak gayri resmî bildirilerle yetineceğiz. Bu arada Bâbıâli ve Fransa arasında mevcut dostluğu sağlam temeller üzerinde pekiştirecek her türlü fırsat seve seve değerlendirilecektir"[60].

Sekiz gün sonra, 23 Haziran'da General Brune reisülküttaba özel bir görüşme sırasında Bâbıâli'nin Bonapart'ın imparatorluk ünvanını derhal tanınması gerektiğini açıkladı. Reisülküttab ise Bâbıâli'nin Bonapart'ın Hristiyan hükümdarlar arasında imparatorluk ünvanına yükselmek için gerek siyasî gerekse dinî açıdan istenen bütün şartları ve prosedürleri yerine getirip getirmediğini bilemediğini ve henüz değerlendiremediğini, bu yüzden diğer Avrupa devletlerinin bu husustaki davranışlarını örnek alacağını belirterek generalin bu isteğini geri çevirdi. Brune ise bu bahaneye öyle kızdı ki, böyle bir cevabı Paris'e bildiremeyeceğini ve ayrıca Fransa hükümetinin şimdiki lideri yabancı saraylara karşı önceki krallığın bütün haklarını devraldığından, evvelki zamanlarda Fransa krallarına Türk dilinde tanınan bu ünvanı tanımakta tereddüt edilmesine şaşırdığını açıkladı. Reisülküttab ise Fransa krallarına "padişah" ünvanının tanındığı, fakat asla şimdi talep edildiği gibi "imparator" ünvanının verilmediği cevabını verdi. "Padişah" ünvanı ile yetinmeleri ve bunu resmî ve yazılı olarak talep etmeleri hâlinde, Bâbıâli bu ünvanı tanımakta hiç tereddüt etmeyecekti. General Brune ise bunu kabul etmeyi uygun bulmadı[61].

60 Bielfeld'in 9 Ağustos 1804 tarihli mektubunda verilen "*Réponse de la S.P. à la Note de l'Ambabassadeur de France*".

61 Bielfeld'in 9 Temmuz 1804 tarihli mektubu.

Bu arada bu meselede Bâbıâli'nin bağımsız karar verme özgürlüğünü zorlaştıran ve neredeyse tamamen elinden alan değişiklikler meydana gelmişti. Zira Viyana ile Berlin saraylarının Napolyon'un imparatorluk ünvanını tanımalarına ve reisülküttab, Baron Bielfeld'e Bâbıâli'nin bu hususta Prusya kralının örneğini takip etmeyi, bilhassa Mareşal Brune tarafından Paris'teki Osmanlı sefiri için talep edilen yeni onay belgelerini hazırlamayı düşündüğünü bildirmesine rağmen Bielfeld tarafından hükümetinin tutumu hakkında bilgilendirildikten sonra Mareşal Brune'e yeni bir görüşme sırasında Bâbıâli'nin onay belgelerini vermeyi reddetmek istemediğini, fakat resmî kararını Hristiyan devletlerin sunacakları emsallerle bu yetkiyi kendinde görene kadar açıklayamayacağını bildirdi. Brune bunun üzerine reisülküttabı Viyana ve Berlin kabinelerinin ne yaptıklarını pekâla bilmesi gerektiği ve bu kadar önemli iki devletin Divân-ı Hümâyûn'un kararsızlığını gidermeye yeterli olacağı cevabı ile köşeye sıkıştırınca reisülküttab, Brune'ü kızgın bir tonla ne Prusya elçisinden ne de Avusturya elçisinden bu hususta bir bildirim almadığını belirterek geri çevirdi.

Reisülküttabın bu kadar açık bir gerçeği göze batan bir şekilde inkâr etmesi, Baron Bielfeld'in de Bâbıâli'nin tereddüdünün gerçek sebeplerine dair gözlerini açmaya yetti. Bâbıâli'nin direnmesinin aslında yalnızca İtalinski'yi Bâbıâli'ye bu hususta telkinlerde bulunmakla görevlendiren St. Petersburg sarayından kaynaklandığının farkına vardı. Reisülküttabdan bu hususta daha kesin açıklamalarda bulunmasını rica ettiğindeyse, önce Bâbıâli'nin talep edilen tanıma işlemini bu resmiyetin Avrupa'nın bütün devletleri tarafından kabul edildiği resmî olarak açıklanana kadar ertelemeye kararlı olduğu cevabını aldı. Aynı cevap muhtemelen yalnızca zaman kazanmak ve St. Petersburg'dan gelecek talimatları beklemek niyetiyle Paris'e de özel bir ulakla gönderildi.

Bielfeld, sarayına bu durumu derhal bildirdi ve bu açıdan Rus elçisine aykırı davranmasının kralın niyetlerine uygun olup olmayacağı hususunda yeni talimatlar talep etti. Hemen ardından gelen cevap, bunun hiç de uygun olmayacağı yönünde idi; Bielfeld, Bâbıâli'ye Berlin kabinesinin İmparator Napolyon'u tanıdığını bildirmeli, fakat bunun dışında Bâbıâli'ye hiçbir baskı uygulamamalı idi; zira bu hususta St. Petersburg kabinesi ile ters düşmek hiç de kralın istediği bir şey değildi[62].

62 Bielfeld'in 24 Temmuz tarihli mektubu ve kralın 3 Eylül 1804 tarihli mektubu: "Benim niyetim kesinlikle Rusya temsilcisinin taleplerine karşı davranmanız değildir. Şayet gerçekse, bu konuda o resmî tanımanın tersini yapıyor".

Bir süre sonra, Ekim ayında reisülküttab Baron Bielfeld'e gizli bir görüşmede meselenin gerçek sebepleri hakkında bir açıklama yapma gereği duydu. St. Petersburg'da Napolyon'un imparatorluk ünvanını almaya niyetlendiği öğrenilir öğrenilmez hemen bir yazı gönderilerek İtalinski, Bâbıâli'ye iki devlet arasında mevcut ittifak sözleşmesine istinaden (23 Aralık 1798 tarihli antlaşma, yukarıda verilmiştir) Fransa Cumhuriyeti'nde meydana gelen bu değişikliği Çar Aleksandr tarafından tanınmadığı sürece ve kendisi ile Fransız hükümeti arasında hâlâ devam eden anlaşmazlıklar tatmin edici bir şekilde çözülene kadar tanımayacağını umut ettiklerini bildirmekle görevlendirildi. Divân-ı Hümâyûn bunun üzerine sırf Rusya'nın onayını almak için zaman kazanmak amacıyla Fransa'ya karşı oyalayıcı bir tavır takınmak zorunda kaldı. Oysa Mareşal Brune ne kadar ısrarcı olmaya başladı ise İtalinski Bâbıâli'nin Fransız hükümetinin talebini kabul etmesi hâlinde efendisi olan çarın bundan hiç hoşlanmayacağını o denli ısrarla yinelemişti. Ayrıca kendisi, yani reisülküttab da Mareşal Brune ile 20 Eylül'de yaptığı görüşme sırasında samimi bir şekilde Bâbıâli'nin adı geçen sözleşmenin 1. ve 4. maddeleri gereğince kendini Rusya'ya danışmadan Rusya'nın menfaatlerini etkileyebilecek hiçbir şey yapmamak zorunda hissettiğini itiraf etmişti. Çar Aleksandr, kendi ünvanına eşit yeni bir ünvanın tesis edilmesi hususu ile şahsen ilgilendiği için, Fransız imparatorluk ünvanının tanınması da bu durumlardan biri idi. Lâkin Bâbıâli, çar ile bu hususta bir mutabakatı gerekli görmesine rağmen, kararını yine de yalnızca çarın kararına ve örneğine bağlamayacaktı. Buna dirense bile eninde sonunda Fransa'nın talebini kabul edecekti. Dolayısıyla bütün bunlar yalnızca bir zaman meselesi idi. Üstelik nihaî karar Fransa ve Rusya arasında hâlâ devam eden anlaşmazlıkların da karara bağlanmasına bağlı idi ve bunun için St. Petersburg sarayına arabuluculuk teklifinde bulunmuştu. Bu şekilde iki devlet arasında iyi ilişkileri yeniden tesis edebilirse kendini iki kat mutlu hissedecekti.

Mareşal Brune bu açıklamayı tabii çok da olumlu karşılamadı. Hemen Rusya ile 1798'de yapılan ittifak antlaşmasının Bâbıâli için bağlayıcı olamayacağını, zira Amiens ve Paris antlaşmaları ile kendiliğinden fesholduğunu belirtti. Talimatlarında bu hususla ilgili bir şey olmadığı için, Bâbıâli'nin Fransa ve Rusya arasında arabuluculuk yapması hakkında bir şey diyemeyecekti. Reisülküttab ise ertesi gün padişahın sadrazama yazdığı bir yazı ile de onay bulan açıklamasında ısrar etti[63].

63 Bielfeld'in 24 Eylül ve 9 Ekim 1804 tarihli mektupları.

Bu arada Mareşal Brune, Bâbıâli'ye karşı benzer bir durumda olan Avusturya Elçisi Baron Stürmer'den çok az etkili olsa bile çok olumlu karşıladığı bir destek gördü. Viyana kabinesi, bilindiği üzere bilhassa Friedrich von Gentz'in* sert itirazlarına bakmaksızın[64], Napolyon'un imparatorluğunu Fransız hükümetinin karşılığında kayserin Alman İmparatorluğu'nun çözülmesinden sonra kendi toprakları için kabul ettiği Avusturya İmparatoru ünvanını tanıması şartıyla tanımıştı. Baron Stürmer, Eylül ayı başlarında Bâbıâli'ye bu karşılıklı tanıma işlemini bildirmiş ve hükümdarının aldığı imparatorluk ünvanını onaylamasını ve bunun üzerine bilhassa kendisine gönderilen yeni onay belgelerini teslim almasını talep etmişti. Reisülküttab ise kısaca Fransa karşısında bu hususta oyalayıcı bir ret cevabı verildiğinden, Avusturya'ya karşı daha uysal bir tutum gösterilemeyeceğini belirterek, bu talebini geri çevirdi. Dolayısıyla Bâbıâli'nin her iki imparatorluk ünvanını ancak aynı anda tanıyacağına dair güvence verebilirdi.

Avusturya elçisi her ne kadar bunun üzerine taleplerinde daha fazla ısrar etmeyi uygun görmediyse de İmparator Napolyon'un Bâbıâli'nin sürekli olarak ret cevabı vermesine dair hoşnutsuzluğunun rahatsız edici sonuçlarına dikkat çekerek, Fransız imparatorluk ünvanını tanımasını tavsiye etmesi gerektiğini düşündü. Reisülküttab ise tavrında hiçbir değişiklik olmadan, Baron Stürmer'e de ünvanın tanınmasıyla ilgili olarak Mareşal Brune'e açıkladığı sebepleri bir kez daha tekrarladı ve sarayının Tulieres (Fransa) kabinesi ile Bâbıâli arasında arabuluculuk teklifini, şayet böyle bir arabuluculuğa ihti-

* Avusturya siyasetini muhafazakâr yönde etkileyen, özellikle Prens Metternich'e akıl hocalığı yapan, dönemin önde gelen düşünür ve yazarlarındandır (çn).

64 "*Mémoires et lettres inédits du Chevalier de Gentz, publiés par Fustave Schlieser*", Stuttgart 1841, s. 1'de "*Mémoire sur la nécessité de ne pas reconnaitre le titre impérial de Bonaparte. Adressé au comte de Cobentzl et présenté le 6 Juin 1804*". En çarpıcı yerleri şöyledir: s. 9: "Eğer hükümdarlar Bonapart ünvanını kabul ederler ve sözde hanedanı tanırlarsa, sivil hukukun en büyük sayfası acımasızca yırtılmış, ayaklar altına atılmış ve toz duman edilmiş olur; mutlak iktidarın büyüsü asla bozulmaz; ihtilâl tasdik edilir ve hatta kutsanır vs. ". Ayrıca s. 11: "Gayet açıktır ki, Bonapart'ın imparatorluk şanını tanımak ihtilâlin ve bütün doktirininin kabul edilmesi, benimsenmesi ve tasdiklenmesi demektir vs.". O da bu kadar oyalayıcı bir tutumla öncelikle zaman kazanılabileceği ve Viyana sarayının bu kadar önemli bir meselede önce Rus çarıyla mutabakat sağlamadan bir karara varamadığına dayanarak, kesin bir kararın mümkün olduğunca ertelenmesi gerektiği görüşünde idi. Bilhassa s. 21, 26 ve 27'de böyle denmektedir.

yaç duyulacak olursa bunun yalnızca Prusya kralından kabul edilebileceğini ileri sürerek geri çevirdi[65].

Sadrazam, aynı dönemde Eylül ayında Berlin'e varan yeni Osmanlı sefiri Argiropulo aracılığıyla krala Fransız hükümetini Bâbıâli'nin hâlâ kesin tarafsızlık ilkesine bağlı kalmaya ve Napolyon'un imparatorluk ünvanını mümkün olan en kısa zamanda tanımaya niyetli olduğu hususunda sakinleştirmek amacıyla majestelerinin Bâbıâli adına konuşmasını rica ettiği bir yazı göndermişti.

Mesele bunun üzerine Argiropulo ve Baron Hardenberg arasında yapılan bir görüşme sırasında ciddi olarak ele alındı. Lâkin kesin bir sonuca varamadan, Viyana üzerinden, fazla aceleci davranılmış olsa da, Mareşal Brune'nün Bâbıâli'den sürekli olarak ret cevabı alması yüzünden 6 Ekim'de İstanbul'dan ayrıldığı haberi geldi. Dolayısıyla Prusya kralı da bu meselede daha ileri adımlar atmamayı uygun gördü ve yalnızca reisülküttabdan durum hakkında daha açıklayıcı bilgiler istedi. Aynı zamanda Bâbıâli'ye, Çar Aleksandr'in sürekli olarak Bâbıâli'ye karşı en iyi niyetli ve en barışıl düşüncelere sahip olduğuna dair bir kez daha güvence verdi. Daha kısa bir süre önce Berlin'deki sefiri Alopeus'a Berlin'deki Türk sefiri ile mümkün olduğunca iyi ilişkiler kurmasını ve her fırsatta çarın Bâbıâli'ye karşı dostane düşüncelerini dile getirmesini emretmişti[66].

Bu arada İstanbul'da ilgili durumlarda ve müzakerelerde değişiklikler meydana gelmişti. Herkesin Mareşal Brune'nün reisülküttab ile 20 Eylül'de yaptığı son görüşmeden sonra St. Petersburg'dan istenen açıklama gelene kadar sessiz kalacağından emin olmasına rağmen, 4 Ekim'de sözde hükümetinden bunun için özel bir yetki almadan, Bâbıâli'ye kendisini imparatorun elçisi olarak kabul etmemekteki ısrarından ötürü Osmanlı başkentinde kalışını uzatmayı uygun görmediğini bildirdiği kısa ve kuru bir nota gönderdi. Bu yüzden pasaportunu ve seyahati için gerekli fermanları rica ediyordu, zira 9 Kasım'a denk gelen bayramlardan önce Paris'te efendisi imparatorun yanında olmayı diliyordu.

Tabii ki herkes bunun mareşalin Bâbıâli'yi istenen onayı vermeye zorlamak için yaptığı bir manevra olduğunu düşünüyordu. Lâkin reisülküttab yal-

65 Bielfeld'in 9 ve 24 Eylül 1804 tarihli mektupları.

66 Kralın 5 Kasım 1804 tarihli mektubunda şöyle denmektedir: "Haris görüşleri yalanlayan bunca hususa katılan işte bir fire daha, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine Petersburg hükümetine meyletmekten hoşlanılıyor".

nızca üzüntülerini ve kararını geri almasını istediğini bildirdi ve istediği pasaportları vermeyi reddetti. Aynı zamanda Brune'nün ezelden beri iyi ilişkiler içinde olduğu kethüdaya Brune ile bir kez daha bu hususta müzakerede bulunması emri verildi. Oysa ikisi arasında yapılan uzun bir görüşme hiçbir sonuç vermedi. Brune her defasında Bâbıâli ve Rusya arasındaki ittifak antlaşmasının savaş zamanlarında akdedildiğinden şu anda mevcut durumlar için geçerli olamayacağı, dolayısıyla da Paris Barış Antlaşması ile geçersiz kılındığından, Divân-ı Hümâyûn'un hâlâ bu ittifakı esas almasının Fransa için bir hakaret olduğu hususuna geri dönüyordu.

Diğer taraftan reisülküttab, İtalinski'yi de inadından vazgeçirmeye çalışıyordu ama nafile. Zira Bâbıâli'nin büyük bir sıkıntı içinde olduğunu ve Rus çarının hoşnutsuzluğunu üzerine çekmeden Fransa'nın talebini yerine getirmeyi arzu ettiğini açıkça söylediğinde, İtalinski hemen Mareşal Brune tarafından atılan bu adıma hem şaşırdığını hem de üzüldüğünü belirtti; ama St. Petersburg'dan yeni talimatlar almadan, sarayı adına Brune'e verilmesi düşünülen tavizleri onaylamasının imkânsız olduğunu belirtti. Aynı zamanda İmparator Napolyon'un tanınmasının yalnızca mevcut ittifak antlaşmasının ihlaliyle değil, muhtemelen Rusya ve Bâbıâli arasındaki dostane ilişkilerin ve barışın sona ermesi ile sonuçlanacağını da açıkça dile getirdi.

Reisülküttaba 7 Ekim'de gönderdiği çok sert bir notada meseleye daha derinden eğildi. Nota, Fransa için çok düşmanca ve hakarete varan bir dille hazırlanmıştı. Bâbıâli'nin asla önemli bir sebebi olmadan böyle bir harekette bulunmayacağından emin olduğunu söylüyordu. Lâkin Fransız elçinin son adımları, kendisini bunu yapmaya zorlamıştı. Fransız birliklerinin Napoli'de bulunmaları, Sulyotlara silah ve mühimmat sevkiyatları, Fransızların Mora'da devrimci hareketleri, vs. Bonapart'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sürekli olarak sadakatten uzak planlar yaptığının ve bunları yalnızca elindeki imkânlar eksik olduğu için şimdilik ertelediğinin delili idi. Oysa Rusya bu planları yalnızca Korfu'ya yaptığı masraflı birlik sevkiyatları ile değil, uygun telkinlerle de engellemişti. Bonapart'ın imparatorluk ünvanının tanınmasına dair reddi de Bonapart'ın Avrupa'nın huzuru aleyhine gerçekleştirdiği saldırılar ile mücadele etmek içindi. Bu şekilde en azından birliklerini Napoli Krallığı'ndan çekmesini sağlayabileceklerini ve böylece Bâbıâli'nin haklı endişelerinin sebebini ortadan kaldırabileceklerini düşünüyorlardı. Lâkin Çar Aleksandr karşılığında Bâbıâli'nin kendisi ile aynı şekilde hareket etmesini ve Bonapart'a ne bir im-

paratorun ne de bir padişahın ünvanını vermesini bekliyordu. Aksi takdirde çar, Bâbıâli ile ilişkilerini daha şimdiden kopmuş addetmek ve İtalinski de İstanbul'dan derhal ayrılmak zorunda kalacaktı.

St. James kabinesi de Rusya tarafında yer aldığı için, Divân-ı Hümâyûn bu açıklamadan ötürü iyice köşeye sıkıştı. Aynı dönemde İngiliz Maslahatgüzarı Sir Stratton, sarayının emri ile reisülküttaba, Fransız imparatorluk ünvanının Bâbıâli tarafından tanınmasının öncelikli sonucunun buraya gelmek üzere olan İngiliz Elçisi Sir Arbuthnot'un Bâbıâli'nin Fransız elçinin talebini yerine getirmeyeceğinden kesin emin olana kadar yolculuğuna ara vermesi olacağını bildiren bir nota verdi.

İki devlet tarafından bu şekilde iyice köşeye sıkıştırılan reisülküttab, Baron Bielfeld'e Bâbıâli'nin kararında ısrar etmeye ve Rusya ile akdettiği antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmeye karar verdiğini bildirdi. Zira iki şer arasından, Fransa'nın hoşnutsuzluğu ve Rusya ile İngiltere'nin birleşik huzursuzluğu arasından seçim yapmak zorunda idi. Seçimi ise hiç şüphe götürmeyecekti, zira Rusya'nın yakınlığı ve gücü ile İngiltere'nin denizde üstünlüğü belirleyici olacaktı. Dolayısıyla Brune'e belirli bir zaman vermeden, genel olarak onay vereceğini vadedecek ve sakince pasaportları ile ilgili şikâyetlerini tekrarlamasını bekleyecekti.

Tabii ki bu şikâyetlerin gelmesi uzun sürmedi. Zira reisülküttabın Brune'ye Baron Bielfeld aracılığıyla yinelediği üzere, Divân-ı Hümâyûn'da herkesin üstün şahsî özelliklerinden dolayı İstanbul'dan ayrılmasına üzüleceğine dair sakinleştirici vaatleri etkisini göstermedi. Brune, sarayının onurunun bu şekilde kendini açıkça Rusya'nın vasalı hâline getiren bir hükümetin yakınlarında daha fazla kalmasına izin vermediğini söyledi. Hemen ardından 14 Ekim'de hükümetinin Bâbıâli'ye karşı şikâyetlerini bir kez daha tekrarladığı sert bir nota verdi. Bu notada, bilhassa Bâbıâli'nin bütün iradesini Rusya'ya bağlamış olmasından ötürü sitem ediyor, karşılığında ise Fransa için söz konusu devlet ile eşit dostluk ve güven talep ediyordu. Üstelik, bunu desteklemek için yeterli imkânlara da sahipti; ardından da bir kez daha pasaportlarını istedi.

Reisülküttab, ölçülü bir karşı notayla, Bâbıâli'nin her iki devletin bugüne kadar karşılıklı olarak gösterdikleri dürüst dostluğa ve yüksek itibara istinaden yalnızca Fransa'nın iyiliğine ve sakinleşmesine katkıda bulunacak herşeyle ilgilenmekle kalmayıp, kendi menfaatleri bağdaştığı takdirde, eskiden Fransa

krallarına verilen padişah ünvanının yanına imparator ünvanını da eklemekten imtina etmeyeceğini açıkladı. Bu arada padişaha elçinin İstanbul'dan ayrılmak istediği de bildirilmiş, fakat önemli bir gerekçesi olmadan şehirden ayrılmasına izin vermesi mümkün olmamış, dolayısıyla onay vermeyi reddetmişti. Elçi, herhalde Bâbıâli'ye meseleyi söz verdiği gibi menfaatleri ile uyumlu hâle getirebilmek için gerekli zamanı tanımadan İstanbul'dan ayrılmasının Bâbıâli'nin niyetlerine hiç mi hiç uymadığını anlayacak kadar sağduyuya ve sezgiye sahipti[67].

Bâbıâli bu arada Paris kabinesine Fransız elçisine karşı davranışının yalnızca diğer devletlere karşı yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüklerin zorunlu bir sonucu olduğunu anlatması için bir kez daha Prusya kralının arabuluculuğuna başvurmuştu. Bir taraftan genel barışı muhafaza etmek için bu devletlerle arasını bozmamaya dikkat etmesi gerekiyor ve diğer taraftan Fransa ile ilişkilerinin kötüleşmesini istemiyordu. Kral, bu telkinleri Tuilieres kabinesine iletmekte herhangi bir sakınca görmedi, fakat aynı zamanda İstanbul'daki maslahatgüzarına bu meselede mümkün olduğunca pasif davranmasını tavsiye etti. Rus çarı nezdinde kendini haklı çıkartmak için kralın arabuluculuğunu teklif ederek biraz ileri gitmişti, zira bu, aynı zamanda dolaylı olarak Fransız imparatorluk ünvanını tanıması tavsiyesini de içeriyordu ve böyle bir tavsiyede bulunmaya aslında hiç niyeti yoktu[68].

Genel olarak Mareşal Brune'nin Bâbıâli'nin son açıklamasından sonra hemen İstanbul'dan ayrılacağı beklentisinin aksine böyle bir şey olmadı. Muhtemelen takındığı tavrın Divân-ı Hümâyûn üzerinde yapacağı etki konusunda yanılmıştı ve kibirli dilini faaliyete geçerek destekleme cesaretine sahip olmadığı için utanç verici ve sıkıntılı bir duruma düştü. Tereddütleri ve kararsızlığı, kendisine ve davasına kamuoyu nezdinde büyük bir zarar verirken, Paris sefirine el altından mareşal İstanbul'dan ayrıldığı anda hemen Paris'ten ayrılma emrini veren Bâbıâli, mareşale karşı avantajlı bir duruma geçti ve Rusya ile İngiltere Divân-ı Hümâyûn üzerindeki nüfûzlarını arttırmak için daha fazla yer buldular.

67 Bielfeld 9, 18 ve 19 Ekim 1804 tarihli mektuplarında bütün bu müzakereler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buraya ait diplomatik belgeler, burada ya çok ayrıntılı olarak analiz edilmişler ya da ekte eksiksiz olarak verilmişlerdir, örneğin "*Note officielle donnée de la part de la S.P. au Général Brune, Ambassadeur de France auprès de la S.P*".

68 Kralın 23 Kasım 1804 tarihli mektubu.

Brune aslında işleri son raddeye getirmekten kaçınabileceği ve sarayının itibarını Bâbıâli'nin menfaatlerine uyumlu hâle getirebileceği bir orta yola bile razı idi. Bu niyetle Bâbıâli'nin Fransız imparatorluk ünvanını zamanla tanıyacağına dair güvencesini kendisine verilmiş bir vaat kabul etti ve sözde Paris'ten yeni talimatlar beklemek zorunda olduğu bahanesine sığındı. Bütün bunlar yine de 24 Ekim'de sadrazama bir kez daha İstanbul'dan ayrılma kararını yazılı olarak bildirmesini engellemedi[69]. Oysa bu hareketleri artık Bâbıâli üzerinde hiçbir etki bırakmıyordu. Fransa hükümetine her açıdan el uzattığını düşündüğünü, dolayısıyla şimdi de elçinin makamından ayrılması için hiçbir sebep bulamadığını açıklayarak daha önceki açıklamalarını tekrarlamakla yetindi.

Mareşal bunun üzerine muhtemelen Paris'ten aldığı talimatlardan dolayı sesini iyice alçalttı. 7 Kasım tarihli bir notada her ne kadar Bâbıâli'nin dört ay süren müzakerelerden sonra istenen onayı hâlâ vermediğine üzülse de artık ısrar etmeyeceğini ve uygun gördüğünü yapmayı Bâbıâli'ye bıraktığını söylüyordu. Yine de en eski ve en itibarlı müttefiki olan Fransa'yı bilhassa Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili meselelerin Fransa'nın dostluğunu ve desteğini aslında iki kat değerli hâle getirdiği bir dönemde gözardı etmekle ne kadar haksız davrandığına dikkat çekmekten de kendini alamıyordu. Osmanlı kabinesinin kendini böylesine siyaset dışı bir davranışa iten ve durumların değişmesinden ötürü uzun süre önce geçerliliğini kaybetmiş olan bir ittifak antlaşmasını bahane ederek alçaltıcı bir vesayet altında tutan bir devletin etkisi altında olmasından esef duyuyordu. Bu davranışlarda kendisine karşı bir kötü niyetin olduğunu kabul etmek zorunda olsa bile, Fransa için daima atalarının da bu devlete duydukları sadakati devam ettiriyormuş gibi görünen padişahın düşüncelerine karşı adil davranmak mecburiyetindeydi. Bu yüzden ayrılırken bile kendisine iyi dileklerini iletiyordu.

Bâbıâli ise bu notaya cevap vermeye bile gerek duymadı. İstenen pasaportları vermemekteki ısrarını sürdürdü ve Brune pasaportları olmadan da ayrılacağını açıkladığı için, yanına en azından resmî olarak gerekli fermanlar ile donatılmış hâlde yolda kendisine gerekli himayeyi ve desteği sağlayacak iki rehber vermeyi uygun gördü. Oysa Brune bu fırsatı hemen kullanmak yerine, ayrılışını bir kez daha Eylül ayında Paris'e gönderdiği ulağın geri dönmesini

69 Bielfeld'in 24 ve 25 Ekim 1804 tarihli mektupları.

beklemek zorunda olduğu bahanesi ile erteledi ve Bâbıâli'yi az veya çok gergin ve hakaret dolu nota yağmuruna tutmaya devam etti.

Mesela sadrazama gönderdiği bir notada Bâbıâli'nin Korfu'ya Rus birliklerinin gönderilmesinde gösterdiği ihtiyatsızlığı ele aldı. Bu birlikler ancak Fransa'ya veya Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik olabilirdi. Birinci durumda bu, dost bir ülkeye yapılan bir hakaretti; ikinci durumda ise intihar sayılırdı. Bâbıâli, kendini körü körüne sürekli olarak bağımsızlığını ve bütünlüğünü tehdit eden tabii ve en tehlikeli düşmanının kollarına atarak en kutsal menfaatlerinden vazgeçiyordu. Ayrıca hiç dolaysız bu durumun Osmanlı vezirlerinin vatan haini olarak kendilerini toptan Çar Aleksandr'e satmış olmalarından kaynaklandığını söylüyordu.

Bâbıâli, elçinin bu değişken tavırları karşısında sakinliğini koruyordu ve sonunda Fransa'nın savaş ilân edeceğine dair el altından yayılan tehdit karşısında da sinmeye hiç niyeti yoktu. Brune ise bu tehdidi desteklemek için Baron Bielfeld'den ilişkilerin resmen kopması hâlinde Fransız tebaasını himaye etmesini istedi ki bu, Berlin kabinesinin yerine getirmeye çok da hevesli görünmediği bir talepti[70].

Paris'te de meseleye daha yumuşak yaklaşılmaya başlandığından buna gerek kalmadı. [Prusya Elçisi] Marki Lucchesini'nin sarayının emri ile yaptığı telkinler, etkisini göstermişti. Tuilieres kabinesini daha ılımlı davranmaya itmiş ve Talleyrand'ın Mareşal Brune'ye daha yumuşak talimatlar vermesini sağlamıştı[71].

Böylece mareşal el altından ayrılmak için acele etmemesi emrini alırken, Talleyrand Bâbıâli'ye teslim edilmesi öngörülen mektuplarında hâlâ kibirli bir üslûb kullanıyordu. Mesela Brune'e 4 Aralık'ta Paris'ten geri dönen ulağının getirdiği mektupta şöyle deniyordu: İmparator Napolyon, yeni ünvanını tanımakta Bâbıâli'nin gösterdiği tereddütler karşısında şaşkınlığını gizleyememekte idi; anlaşılan o ki, Osmanlı İmparatorluğu'nu uzun zamandır soyan bir devletin himayesine dayanan vicdansız bir grup vardı; Bâbıâli, elçisine alakasızlıkları içinde bulunduğu karmaşayı gösteren cevaplar vererek, en eski ve dürüst müttefikini bütünüyle gözden çıkartıyordu. Bu davranışın tek sebebi, eski Müslüman gururu ile tam bir tezat oluşturan Rusya'ya bağımlılığı

70 Bielfeld'in 24 Kasım 1804 ve kralın 21 Ocak 1805 tarihli mektupları.

71 Kralın 23 Aralık 1804 ve 4 Ocak 1805 tarihli mektupları.

ve Rusya önünde kendini küçültmesi olabilirdi. Bu yüzden imparator, şayet ünvanı hemen kabul edilmeyecek olursa, elçisine İstanbul'dan üç gün içinde ayrılmayı emrediyordu.

Divân-ı Hümâyûn verdiği cevapta önce St. Petersburg'dan gelecek olan cevabı beklemek zorunda olduğu kararını yineliyordu. Brune'nün üç gün içinde İstanbul'dan ayrılması talebi, üzerinde durulamayacak kadar kibirli bir küstahlıktı. Ayrıca bu husustaki karar, kendisine bu meselenin bildirildiği padişaha aitti. Bâbıâli, çok iyi bir sebebe dayanarak böyle bir dil kullanabiliyordu. Zira Paris'teki sefirinden el altından Talleyrand'ın bu notasının Fransız hükümetinin ültimatomu olmadığı haberini almıştı[72]. Dolayısıyla Brune'nün üç gün içinde şehirden ayrılmayacağını, aksine müzakereleri yeniden uzatmak için bir bahane arayacağını pekâlâ biliyordu.

Böylece mesele gerçekten de uzadı gitti. Brune ancak 13 Aralık'ta İstanbul'dan gerçekten ayrılacakmış gibi hazırlıklar yaptı; fakat aynı zamanda padişahın şahsî bir açıklamasının neticesinde meseleyi kendi lehine sonuçlandırabileceği ve kendi ifadesine göre ya burada tutulacağı ya da zaferle geri döneceği umuduyla sarayda gizli bağlantılarını da muhafaza etti. Lâkin bütün beklentileri boşa çıktığından, Elçilik Sekreteri Parandier'i maslahatgüzar olarak burada bıraktıktan sonra, gerçekten de söz konusu günde İstanbul'dan ayrıldı, ama hemen Fransa'ya dönmek üzere değil, şimdilik başkentten ancak bir saat uzaklıktaki bir köye yerleşmek ve buradan bir kez daha Bâbıâli ile müzakerelerde bulunmak üzere. Müzakereci olarak eski reisülküttab Âtıf Efendi'yi istedi ve Âtıf Efendi gerçekten de yanına gitti, fakat Brune'nin ölçüsüz taleplerde bulunduğu sert bir söz düellosundan sonra hiçbir şey yapamadan İstanbul'a geri döndü. Brune, 18 Aralık'ta kısa günlük yolculuklarla Edirne'ye doğru hareket etti.

Bu mütereddid ve değişken mizacı tabii ki kendisine çok zarar veriyordu ve davasını gittikçe daha kötü bir duruma sokuyordu. İtalinski ve Sir Stratton, Brune İstanbul'dan ayrıldığı vakit, Divân-ı Hümâyûn'a bir kez daha Fransız imparatorluk ünvanının tanınmasına itiraz ve resmen Bâbıâli'nin mareşalin şehirden ayrılmasından dolayı hiçbir surette hem kendi menfaatlerine hem de başka devletlere karşı üstlendiği yükümlülüklere aykırı olabilecek adımlar at-

72 Bielfeld'in 9 Aralık 1804 tarihli mektubunda Talleyrand'ın yukarıdaki notası ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

maya yönelmemesini talep ettikleri çok sert notalar gönderdiler[73]. Bu yükümlülükler tabii ki uzatılmaları için her iki devletin kesin başvurularda bulundukları 1798 ve 1799 tarihli antlaşmaların bağlayıcı gücü anlamına geliyordu. Bâbıâli ise antlaşmalar iki yıl daha geçerli olduklarından uzatma başvurularına şimdilik eğilmesi gerekmediğini düşünüyordu ve yalnızca zamanı geldiğinde antlaşmaları yenileyebileceğini açıklamıştı[74].

Bâbıâli, gerçekten de bu açıdan çok da dürüst değildi. Zira bu iki devlete bu hususta vaatte bulunurken, diğer taraftan Brune'nin şehirden ayrılması üzerine Fransız hükümetine gönderdiği ve Ocak 1805'de Paris'e varan açıklamalarında, Rusya ve İngiltere'ye karşı şu anda kendini bağlı hissettiği yükümlülüklerinin yalnızca 16 ay daha süreceğini bildiriyordu. Padişah o zamana kadar Bonapart'ın imparatorluk ünvanını, daha sonra bu ünvanı resmen ve törenlerle tanıma hakkını saklı tutarak, derhal gizlice tanımaya hazırdı. Bâbıâli'nin meseleden bu şekilde sıyrılmaya çalışması, Bonapart tarafından tabii ki hoş karşılanmadı. Zira ona göre bu, Divân-ı Hümâyûn'un kendini Rusya'nın Fransa'ya karşı sistematik direnişinde ne kadar yönlendirdiğinin yeni bir delili idi. Paris'teki Türk sefiri Hâlet Efendi'ye hemen resmî işlevini durdurma emri verildi, ama Divân-ı Hümâyûn'un onayıyla orada kalmasına müsaade edildi[75].

Bu mesele, şimdilik böyle bir gelişme aşamasında kaldı. Brune'nün şehirden ayrılmasından sonra diğer elçiler de sessiz kaldılar, zira Bâbıâli üzerinde pek bir etki bırakmadıklarını anladılar. İngiltere'nin daha faal bir siyaset yürütmesi ancak yeni elçi Sir Arbuthnot'un gelmesiyle bekleniyordu. Eski bir ateşli fanatik Jakoben ve bu kimliğiyle bilhassa Lehistan'da faaliyet göstermiş olan Fransız Maslahatgüzarı Parandier, Divân-ı Hümâyûn ile neredeyse hiç bağlantıya geçmiyordu. Avusturya Elçisi Stürmer sarayından her ne kadar defalarca imparatorluk ünvanının tanınması meselesini desteklemesi için emir aldıysa da, reisülküttab Bâbıâli'nin St. Petersburg sarayının tasdiki ve tanıması olmadan hiçbir surette böyle bir şey yapamayacağını açıkladığından, şimdilik bu amaçla herhangi bir adım atmamayı daha uygun gördü.

73 Bielfeld'in 26 Aralık 1804 tarihli mektubu.

74 Bielfeld'in 12 ve 24 Ocak 1805 tarihli mektupları.

75 Kralın 22 Şubat tarihli mektubu. Bielfeld'in 24 Ocak 1805 tarihli mektubunda Napolyon'un hoşnutsuzluğunun doğal olduğu, zira gitgide şu kanaate vardığı söylenmektedir: "Fransa'ya karşı prensiplerini burada Rusya hangi noktaya kadar düzenliyor ve bu tavır doğrultusunda Divân yönetilmeye kendisini ne kadar bırakıyor".

Avusturya aynı dönemde başka bir meseleden dolayı da Bâbıâli ile gergin ilişkiler içine girdi. Zira Zara'dan Kotor'a kadar Dubrovnik bölgesine de temas eden bir yol yaptırmıştı. Dubrovnikliler bu yüzden Bâbıâli nezdinde şikâyette bulundular ve reisülküttab bunun üzerine Avusturya elçisine Dubrovnik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını zedeleyecek bu gibi saldırılara asla izin vermeyeceğini bildirdi[76].

Son olarak Baron Bielfeld'e de sarayı tarafından mümkün olduğunca pasif kalması ve kendisini Bâbıâli ile karşı karşıya getirebilecek herşeyden kaçınmak için sade bir gözlemci olarak tam bir tarafsızlık göstermesi tembih edildi. Oysa kral yine de Bâbıâli'den hizmetlerini esirgemeyi düşünmüyordu. Bâbıâli'nin Argiropulo aracılığıyla ilettiği ricası üzerine Napolyon'a Marki Lucchesini vasıtasıyla Mareşal Brune'nin ayrılmasından dolayı üzüntü duyduğunu, ancak Fransa ve Rusya arasında ilişkilerin kopması hâlinde bile tarafsızlık ilkesine bağlı kalmaya kararlı olduğunu bildirdi. Kral, mesele bu noktaya geldiği için, Bâbıâli nezdindeki temsilcisinin Prusya'nın menfaatleriyle çakışan bu üç büyük devlet arasında meydana gelen mücadeleden her halükârda uzak durması kaçınılmaz olsa da, en azından iki devlet arasındaki asgari ilişkileri muhafaza etmek ve ilişkilerin tamamen kopmasını engellemek için herşeyi yapması gerektiği düşüncesinden hareket ediyordu[77].

Ne yazık ki Berlin kabinesinin Fransız hükümeti ve Bâbıâli arasındaki anlaşmazlıkların uzlaştırılması için arabuluculuk yapma teşebbüsleri istenen başarıyı göstermedi. Zira Mareşal Brune, Edirne'den hiç vakit kaybetmeden yola çıktığı Paris'e geldiğinden beri burada Divân-ı Hümâyûn'a karşı tutum daha da gergin bir hâl almıştı. Napolyon yine de padişahın imparatorluk ünvanını tanımasını sağlamak ve padişahı sadrazamın "ihaneti" hakkında aydınlatmak için şahsen son bir adım atmak istiyordu. Bu amaçla Sultan III. Selim'e kendi el yazısı ile yazdığı ve padişaha şahsen teslim edilmek üzere yine Şark dilleri için birinci tercüman Joubert tarafından İstanbul'a getirilen şahsî bir yazı gönderdi. Oysa aynı zamanda Talleyrand, Osmanlı sefirine bütün suçu Osmanlı vezirlerine atarak, söz konusu ünvan tanınmadığı takdirde Fransa'nın Bâbıâli ile bütün bağlantılarını kopartmak zorunda kalacağını açıkladığı oldukça sert bir nota gönderdi.

---

76 Bielfeld'in 24 Ekim ve 9 Kasım 1804 tarihli mektupları.

77 Kralın 1 Şubat 1805 tarihli mektubunda şöyle denmektedir: "Çıkarları çatışan güçlerin Bâbıâli çevresinde giriştikleri kızgın mücadeleden kendinizi uzak tutmanız mutlak gerekliliktir".

İstanbul'da böyle bir şey gerçekten de beklenmiyordu. Aksine burada Brune'nin gidişinin önemli bir neticeye sebep olmayacağı umut ediliyordu, zira [gidişi] hükümetinin iradesi dışında yalnızca kendi şahsî alınganlığı yüzünden gerçekleşmişti[78]. Lâkin nihayet Paris'ten gelen haberler ve Joubert'in gelişi ile çok geçmeden yanıldıklarını anladılar. Bu arada St. Petersburg kabinesinden de Fransız imparatorluk ünvanının tanınması ile ilgili kesin ret ya da bu anlamda oyalayıcı cevap geldiğinden, Divân-ı Hümâyûn iyice köşeye sıkıştı. Cevapta bu ünvanın "tanınması şu anda yalnızca Fransa'ya karşı küçültücü bir uysallık kabul edilecektir, ama zamanla Bâbıâli'nin onurunu ve müttefiklerine karşı yükümlülüklerini olumsuz etkilemeden Fransız hükümetinin talebini yerine getirebileceği değişikliklerin meydana gelmesi umut ediliyor", denilmekte idi[79].

Dolayısıyla şimdilik protokol kaidelerinin izin vermediği bahanesi ile Joubert'in padişahın huzuruna kabulü reddedilerek, meseleden sıyrılmaya ve zaman kazanmaya çalışılıyordu. Geçen yıl hükümdarının benzer bir yazısını elçisinin maiyetinde teslim etmişti, ama şu anda Bâbıâli nezdinde böyle bir kişi mevcut olmadığından yazısını sadrazama teslim etmek zorunda idi. Fransız Maslahatgüzarı Parandier bunun üzerine hemen reisülküttaba talep edilen huzura kabulün yapılmasını direttiği ve "Avrupa'nın birinci imparatorunun Şark'ın birinci imparatoruna yazdığı bir yazının böyle bir olağanüstü onuru herhalde hakettiğini; aksi takdirde çok kötü sonuçlar doğuracağını" belirttiği sert bir nota gönderdi.

Oysa İtalinski de reisülküttab ile yaptığı özel bir görüşmede buna kesinlikle karşı çıktığı için, Divân-ı Hümâyûn da kendini ret cevabında ısrar etmek zorunda hissetti. Parandier'in aynı sertlikte ikinci bir notası, en azından Bâbıâli'nin Rusya ile karşı karşıya gelmeden Fransız hükümetini tatmin etmek için bir orta yol arayışı içine girmesini sağlaması açısından başarılı oldu. Parandier söz konusu notada bir kez daha Bâbıâli nazırlarının rüşvete yatkınlıklarına ve ihanetlerine, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tehlikeli

78 Kralın 5 Nisan tarihli mektubu ve Bielfeld'in 11 Mart 1805 tarihli mektubu.

79 Bielfeld'in 9 Şubat 1805 tarihli mektubu. St. Petersburg kabinesinin cevabı hakkında şöyle denmektedir: "İşbu zamanda Fransa için benzer bir tanıma bir aşağılama işareti olacaktır. Bununla birlikte zamanla herşeyin düzene gireceği umut edilmekte ve müttefiklerine karşı taahhütlerini ve onurunu tehlikeye atmaksızın Bâbıâli Fransız yönetiminin bu isteğine cevap verebilecektir".

planlarına ve padişahın her halükârda Fransa ile dostluğunu muhafaza etmesi gerektiğine vurgu yapıyordu. En azından talep edilen huzura kabulü onaylayarak, daha önce yapılan haksızlıkları mümkün olduğunca telafi etmek için ciddi bir istek göstermeliydiler. Aksi takdirde Fransız hükümeti bu ret cevabını açık bir düşmanlık olarak kabul etmek ve İstanbul'dan hemen ayrılmak üzere bütün elçilik personelinin pasaportlarını istemek zorunda kalacaktı.

Bunun üzerine bazı tereddütlerden sonra kabul ettiği bir orta yol teklif edilerek İtalinski sakinleştirilmeye çalışıldı. Bu yol, Joubert'in 2 Mayıs'ta padişah Kâğıthane'deki yazlık sarayına giderken, kendisi ile sanki tesadüfen karşılaşmış gibi, maiyetindeki subaylardan birine söz konusu mektubu vermesi ve padişahın da Joubert'e bir nazar dahi atfedip onurlandırmadan, bu mektubu subayından teslim alması idi. Fransız maslahatgüzar bu şekilde amacına tamamen ulaşırken, bu sıradışı huzura kabul, Bâbıâli nezdindeki diğer diplomatlar arasında uzun süre alay konusu oldu[80].

Tabii ki herkes merakla bu mektuba verilecek cevabı bekliyordu. Bu çok uzun sürdü ve çok tatmin edici değildi. Sadrazam ancak Mayıs ayının ikinci haftasında Fransız sefaretinin birinci tercümanı Franchini'yi yanına çağırtarak kısa ve soğuk bir açıklama yaptı: Talleyrand'a padişahın eline Bonapart'ın şahsî bir mektubunun ulaştığını yazması, padişahın bunun için teşekkürlerini ve bununla birlikte Fransız hükümetine en dostane duygularını iletme emrini almıştı. Buna çok şaşıran Francihini, sanki söylenenleri anlamamış gibi davrandı. Ne zaman ki sadrazam aynı sözleri üç kez tekrarladı ve bu sözlerin dayandığı hatt-ı hümâyûnu da gösterdi, böyle bir cevap karşısında duyduğu hayreti ancak o zaman oldukça sert bir şekilde göstermekten kaçınamadı: "Fransız imparatorunun kendi eliyle yazdığı bir mektup, padişahın kendisinden bir cevabı hak ediyordu. Bunun idrak edilememesi duyulmuş şey değildi. Napolyon böyle bir küstahlığı savaş ilânı kabul edecekti, vs".

Sakinliğini hiçbir surette bozmayan sadrazam, yalnızca Franchini'nin böylesine kendine güvenli ve tehditkâr bir dil kullanarak fazla ileri gittiğini belirtti. Francihini ise hemen cebinden aynı şeyleri söyleyen Parandier'in sert bir notasını çıkarttı. Bu hareket sadrazamı en azından padişahın, Bonapart'a bizzat yazmasını sağlamaya çalışacağını vadedecek kadar etkiledi. Padişah da gerçekten böyle bir yazı yazdı. Lâkin Napolyon'un imparatorluk ünvanın henüz

80 Bielfeld'in 24 Nisan ve 9 Mayıs 1805 tarihli mektupları.

kabul edilmemiş olmasından ötürü, bu yazıda kendisine nasıl hitap edeceklerini bilmediklerinden, yeni bir sorunla karşılaştılar. Bu yüzden Joubert'e başvuruldu, fakat o da yalnızca padişahın yazısını Paris'e geri götürmekle görevlendirildiği için, meseleye sahip çıkmadı. Sonuçta mektuba şöyle başlamayı uygun buldular: "Muhteşem ve değerli dostumuz Bonapart'a dostluk vaatlerimizi belirten mektup". Sonunda yalnızca Bonapart adının Napolyon olarak değiştirilmesine karar verildi. Bu şekilde "majeste" ünvanını hak eden bütün diğer hükümdarlara hitap edilen şekil bu olduğu için, bütün isteklerin yerine getirilmiş olduğunu düşünüyorlardı.

Padişahın bu yazısının içeriği hakkında yalnızca her zamanki dostluk ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiliği için yapılan katkılar karşısında duyulan minnettarlıkla sınırlı olduğu; Bâbıâli nazırların ihaneti ile ilgili suçlamaların yanlış anlamalar ve kötü niyetli itiraflar olarak reddedildiği; imparatorluk ünvanının tanınması meselesine hiç değinilmediği öğrenildi. Joubert, bu yazı, sadrazamın Talleyrand'a gönderdiği benzer bir yazı ve padişahın Napolyon'a hediyesi olarak pırlantadan değerli bir sorguç ve değerli taşlarla bezenmiş bir kılıç ile birlikte Mayıs ayı sonunda İstanbul'dan ayrıldı[81].

Bâbıâli bu defa doğru tahminde bulunmuştu. Birçok kişi tarafından kaçınılmaz addedilmesine rağmen Fransa ile ilişkiler kopmadı. Bilindiği gibi o dönemlerde başka bir yerde çok fazla meşgul olan Napolyon, şimdilik bu meseleye ses çıkarmadı. İtalinski'nin ve nihayet Haziran ayının son günlerinde İstanbul'a gelen Arbutlınot'un Parandier'in Ağustos ayında geri çağrılmasını ve yerine Ruffin'in maslahatgüzar olarak tayin edilmesini doğrudan bu durumla ilişkilendirmeye çok çaba göstermelerine rağmen bunun bu konuyla alakası yoktu. Her yerde bunun sadece Ruffin'in, Napolyon'un yakında Bâbıâli'ye göndereceği savaş ilânına eşit sayılabilecek sertlikteki notayı vermeye daha uygun olduğu için yapıldığını söylüyorlardı. Oysa bu da yalnızca İngiltere ve Rusya'nın adı geçen temsilcilerinin Bâbıâli'yi Fransa'ya karşı kendilerine daha fazla bağlamayı umut ettikleri bir manevra idi[82].

Bu iki devletle 1798 ve 1799 yıllarında yapılan ittifak antlaşmalarının uzatılmasına dair gizlice yürütülen müzakereler de aynı amaçla askıda duruyordu. Taraflardan her biri aslında antlaşmaları uzatmaya meyilliydi, fakat kesin bir

81 Bielfeld'in 24 Mayıs 1805 tarihli mektubu.

82 Bielfeld'in 9 Eylül 1805 tarihli mektubu.

sonuca varmalarını engelleyen bazı tereddütler vardı. Divân-ı Hümâyûn'da bu antlaşmaların zamanından önce uzatılmasının diğer devletler, bilhassa Fransa tarafından Bâbıâli'nin tarafsızlığının ihlali kabul edilebileceği düşünülüyordu. Bâbıâli ayrıca bu antlaşmalar var olduğu sürece başka bir devletle herhangi bir antlaşma içine giremeyeceği için de zorluk çıkartıyordu. İtalinski ise reisülküttaba doğrudan antlaşmaları kabul etmemeleri hâlinde, sarayının Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne dair güvencesini geri almak zorunda kalacağını açıkladı.

Bilhassa Arbuthnot'un gelişinden beri mesele büyük bir canlılıkla yürütülüyordu. Şimdi de İngiltere, Bâbıâli tarafından hiç de hoş karşılanmayan taleplerde bulundu. Örneğin padişahtan, tıpkı Rusya'ya Yedi Adalar Cumhuriyeti için kabul etmek istenmese de sessizce göz yumarak izin verildiği gibi, İngiltere'nin Arnavutluk'tan denizci ve asker temin etmesine izin verilmesi istendi[83].

Avrupa'daki karışıklıklardan dolayı zaten yeterince meşgul olan Avusturya ve Prusya şimdilik bu anlaşmazlıklardan mümkün olduğunca uzak duruyorlardı. Avusturya ile Fransa arasındaki ilişkilerin kopmasının yakın olması bile İngiltere ve Rusya temsilcileri tarafından Bâbıâli'yi mümkün olduğunca Fransa'ya karşı kurulacak koalisyona çekmek için kullanıldı. Ancak şimdilik Viyana sarayını gerçekten de Fransa ile savaş hâlinde gördüğü takdirde böyle bir koalisyona katılmayı reddetmeyeceğine dair bir vaatten fazlasını elde edemediler[84].

Prusya ise bilhassa Paris'te imparatorluk ünvanı meselesindeki arabuluculuğu istenen başarıyı göstermedikten sonra, Bâbıâli ile daha fazla ilgilenmek istemiyordu. 1804 Haziran'ında Fransa ile akdettiği antlaşmada kendisinden Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti etmesi istendiğinde, Bâbıâli tehdit altında olmadığı için bunun aslında gereksiz olduğunu ileri sürerek bu teklifi reddetti. Çar Aleksandr'in menfaatleri Bâbıâli'ye karşı her türlü düşmanlıktan imtina etmesini sağlıyordu ve bu yüzden peşinen alınacak tedbirlere direnmesine sebep olacak teşebbüslerde bulunmaktansa, kendi kararını verme onurunu ona bırakmalı idi. Böylece Bielfeld'e yine mümkün olduğunca pasif kalma emri verildi. Kral yine de Paris'te büyük para sıkıntısı içinde olan Os-

83 Bielfeld'in 9 Şubat, 11 Mart, 9 Mayıs, 24 Haziran ve 9 Temmuz 1805 tarihli mektupları.

84 Bielfeld'in 9 Eylül 1805 tarihli mektubu.

manlı sefirine talebi üzerine hazine senedi karşılığında 60 bin frank (dönemin kuruna göre 43.200 akçe) avans vererek iyi niyetini kanıtladı. Reisülküttab ise Bielfeld'e karşı göze batan bir mesafe sergiliyordu[85]. Yalnızca Bâbıâli'nin gümrük tarifesi ile ilgili taleplerinden dolayı çıkan anlaşmazlıklarda Bielfeld de diğer devletlerin itirazlarına katıldı, zira bu tedbir eşit olarak uygulanmamış ve bilhassa Fransa bu esnada kayırılmıştı[86].

Oysa çözümü Divân-ı Hümâyûn'u ve İstanbul'daki Avrupa diplomasisini şu anda en çok ilgilendiren büyük soru, Bâbıâli'nin bilhassa bir tarafta Fransa ve diğer tarafta Avusturya arasında yeniden çıkan kıta savaşında nasıl davranacağı ve tarafsızlık ilkesinden vazgeçerek Fransa'ya karşı kurulan koalisyona katılıp katılmayacağı sorusu idi. Rusya ve İngiltere'nin temsilcileri İtalinski ve Sir Arbuthnot tabii ki Divân-ı Hümâyûn'u bu yönde daha kararlı adımlar atmaya ikna etmeye çalışmaktan yorulmuyorlardı ve Avusturya, Rusya'nın Galiçya'ya birlik göndermesine izin verdiğinden, Bâbıâli tarafından da Avusturya için aynı imtiyazı istiyordu. Viyana kabinesi ayrıca yakın zamanda, 5 Ağustos ve 3 Eylül 1805 tarihleri arasında Avusturya, Rusya ve Fransa arasında yapılan müzakereleri de bildirirken, tıpkı İngiltere ve Rusya gibi, Bâbıâli'yi kendi tarafına çekebilmek için yeni Osmanlı gümrük tarifesinin hükümlerini kabul etmeye hazır olduğunu da bildirdi.

Öte yandan Fransız tarafı da Bâbıâli'yi mümkün olduğunca Rusya'nın ve İngiltere'nin niyetlerine karşı doldurmaya çalışıyordu ve tabii ki, henüz belirsiz de olsa, Fransız silahlarının Avusturya'ya karşı ilerleyişlerine dair haberler de Divân-ı Hümâyûn'un tutumu ve kararları üzerinde etkisiz kalamazdı. Dolayısıyla Bâbıâli akıllı davranarak, şimdilik Rusya ve İngiltere'ye karşı mesafesini koruyordu. Gerçi bu iki devletin temsilcileri, 3 Kasım 1805'de Potsdam'da Kral III. Frederik Wilhelm, Çar Aleksandr ve Kayser Franz adına Arşidük Anton arasında akdedilen antlaşmaya göre, Prusya'nın da Fransa'ya karşı kurulan koalisyona katıldığına inandırmaya çalışarak Divân-ı Hümâyûn'un kararını etkilemeye giriştiler. Hatta Bielfeld'in Bâbıâli'ye bu hususta kesin ve resmî bir açıklama yapmasını bile istediler. Lâkin söz konusu antlaşmanın şimdi-

85 Kralın 3 Mayıs 1805 tarihli mektubu.

86 Bielfeld, 24 Ağustos 1805 tarihli mektubunun ekine bu hususlar hakkında ayrıntılı bilgiler veren iki belgeyi eklemiştir: 26 Temmuz 1805 tarihli "*La Note remise au Charge d'affaires de Prusse au sujet des tarifs*" ve 12 Ağustos 1805 tarihli "*La Note adressée à la Porte par le Charge d'affaires de Prusse*".

lik yalnızca Prusya'nın Fransa ve müttefik devletler arasında silahlı bir arabuluculuğunu amaçladığı bilindiğinden, Bielfeld, Avusturya Prusya'nın ittifaka katılımını Bâbıâli'ye hemen kesin bir olgu olarak bildirmesine rağmen, böyle bir küstahlığı sarayının talimatlarına uygun olarak geri çevirirken bütünüyle haklı idi.

Reisülküttab, Bielfeld'e göre neredeyse siyasî bir safdilliğe yakın mütevazilikle, Türkiye'nin koalisyona açıkça katılımının müttefiklerine yarardan ziyade külfet getireceğini açıkladı. Sonunda askerî kuvvetlerini, içte her yerde görülen huzursuzluklardan dolayı kendisini kendi imkânları ile savunabilecek durumda olmadığından, Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak için kullanmak zorunda kalacaklardı[87]. Belki de Ağustos ayında reisülküttabın değişmesi ve çok geçmeden valide sultanın ölmesi de Bâbıâli'nin o dönemdeki tutumu üzerinde etkili olmuştu. Zira yeni reisülküttab Ahmed Vâsıf Efendi önemli bir Fransız yanlısı olarak bilinirken, valide sultanın kethüdası Yusuf Ağa ile birlikte sarayda bu yüzden en önemli desteğini yitiren Rus yanlısı oldukları biliniyordu.

Austerlitz Muharebesi (2 Aralık) ve Bratislava Antlaşması'nın akdine (26 Aralık) dair haberler, Divân-ı Hümâyûn'daki Fransız grubuna önemli bir üstünlük sağladı. Zira bu muharebeyi Avusturya'yla Rusya'nın gücünün tamamının yok olması gibi göstermeyi ve Bâbıâli'yi adı geçen barış antlaşmasında Avusturya'ya toprak kayıplarının zamanı geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu aleyhine tazmin edilmesinin vadedildiğine dair gizli maddelerin bulunduğunu ileri sürerek korkutmayı başardılar; ama tabii böyle maddeler aslında yoktu[88]. Aynı şekilde Napolyon'un güya Bâbıâli'nin de içten içe daima istediği bir şey olan Lehistan'ın bir kısmını yeniden tesis etme planı, Bâbıâli'yi Fransa'nın tarafına çekmek için kullanılıyordu[89].

Neticede Divân-ı Hümâyûn'da Rusya'nın himayesine duyulan güvende azalma görülmeye başlandı. İtalinski ve Arbuthnot ise Bâbıâli'ye karşı taleplerinde gittikçe daha ısrarlı bir hâle gelmeye başladılar. İttifak antlaşmaları-

87 Bielfeld'in 24 Eylül, 9 Ekim ve reisülküttabın açıklamasını veren 24 Kasım 1805 tarihli mektupları: "Kendi öz imkânlarıyla kendini savunmaya muktedir olmayan ve içerdeki kargaşardan dolayı bin parçaya bölünmüş olan bu imparatorluğu korumak için belki de güç kullanmak zorunda kalacak olan müttefikleri için Türkiye'nin katılması onurlandırmaktan ziyade zararladır".

88 Bielfeld'in 9 Ocak tarihli mektubu ve kralın 7 Şubat 1806 tarihli yazısı.

89 Bielfeld'in 26 Aralık 1805 tarihli mektubu.

nın yenilenmesinde daha büyük bir inatla ısrar ettiler, zira antlaşmaların yenilenmesi aynı zamanda Bâbıâli'nin Fransa'ya karşı açık bir savaş ilânı olacaktı. Reisülküttab gerçekten de İtalinski'nin Bâbıâli'nin antlaşmaları yenilememesi hâlinde sınırlarda toplanan Rus birliklerinin hemen Osmanlı İmparatorluğu topraklarına gireceklerine dair tehdidi karşısında onunla antlaşmayı imzalayacak ve 30 Aralık 1805'de onaylayacak kadar korktu.

Bu aslında 1798 tarihli antlaşmanın dokuz yıllığına yenilenmesinden başka bir şey değildi. St. Petersburg kabinesinin eklenmesini istediği iki gizli maddeyi reisülküttab kararlılıkla geri çevirmişti. Maddelerden biri, Rusya'nın Boğdan ve Eflak'ın gerek sivil gerekse kilise meseleleri olmak üzere, iç işlerine daha belirli ve daha geniş kapsamlı bir şekilde müdahale talebi idi. Diğeri ise Rusya'nın Gürcistan üzerindeki hâkimiyetinin genişletilmesi idi. Reisülküttab bu arada selefinin bu hususta başlattığı müzakereleri geri alamadığını belirterek, Bielfeld'e bir özür borçlu olduğunu düşündü. Fransa bunu gerçi çok hoş karşılamayacaktı. Keşke Austerlitz Muharebesi'nin haberi biraz daha erken gelmiş olsaydı, o zaman antlaşmayı en azından onaylamaktan imtina edebileceklerdi[90].

Oysa Rusya'ya karşı bu hususta ne kadar uysal davranılıyorsa, İngiltere'nin bu husustaki talebi karşısında o denli zorluk çıkartılıyordu. Önce Arbuthnot, bayram günlerinde iş yapılmadığı bahanesi ile altı hafta boyunca verilecek cevabı beklemek zorunda kaldı. Arbuthnot'u daha sonra da o anda İtalinski gibi Bâbıâli'yi endişelendirebileceği bir silahlı kuvveti olmadığından, kaçamak cevaplarla oyaladılar. Hükümetine Rusya'ya davrandıkları gibi davranmıyorlarsa, diye açıkladı reisülküttab doğrudan, bunun sebebi tamamen durumların değişmesinden kaynaklanıyordu. Divân-ı Hümâyûn'un Napolyon zaferler kazanmışken ve İtalya Krallığı Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına kadar dayanmışken, Fransa'yı düşmanlarına karşı alenen yeni yükümlülükler üstlenerek kışkırtmayı göze alamamasına hiç şaşırmamalı idi. İngiltere gerçekten Bâbıâli'nin dostu ise güvenliğini tehlikeye atacak adımlar atmasını istememeli idi. Bu yüzden bir tarafa yalnızca tehlike getiren, diğer tarafa ise hiçbir yararı olmayan bir formaliteden vazgeçeceğini umuyordu.

Arbuthnot ise bununla yetinmiyordu. Bu, diye cevap verdi, kendisi için çok büyük bir hakaretti. Zira Rusya daha yeni antlaşmasını onaylatmıştı, dolayısıyla İngiltere bu müttefikine karşı daha olumsuz bir muamele görüyordu ve görün-

90 Bielfeld'in 9 ve 24 Ocak, 12 Şubat ve 1 Mart 1806 tarihli mektupları.

düğü kadarıyla dezavantajda idi. Böylesine bağlayıcı olmayan bir cevabı sarayına bildiremezdi. Reisülküttab bunun üzerine cevabı Londra'ya başka bir şekilde göndereceklerini söyleyince, cevabı bizzat göndermeyi kabul etti. Arbuthnot'u ayrıca kendisine Hilal Nişanı [Ordre du Croissant] vererek de sakinleştirmeye çalıştılar ama nafile. Sarayından aldığı talimatlara istinaden Arbuthnot, reisülküttaba kısa bir süre sonra, 1806 Nisan'ında Divân-ı Hümâyûn'un İngiltere'ye dostluğunun bu önemli delilini sunmakta direnmesinin hükümeti ile ilişkilerin kolayca kopmasına sebep olabileceğini bildirdi. İngiliz donanması çok geçmeden Çanakkale Boğazı veya Mısır sahilleri önünde belirecekti. Kendisine Londra'dan başka talimatlar almak zorunda kalmadan hükümdarının Akdeniz'deki deniz kuvvetleri üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma yetkisi verilmişti.

İtalinski gerçi bilhassa Bâbıâli'nin kendisini İngiliz majestelerinin haklı memnuniyetsizliğine karşı koruması için Rusya'nın arabuluculuğuna veya yardımına güvenmemesi gerektiğini bildirerek meslektaşının bu talebini elinden geldiğince destekliyordu. Lâkin Bâbıâli, sonuç olarak Fransa'nın intikamından İngiltere ve Rusya'nın tehditlerinden daha fazla korktuğu için bu tehditlerle kendisini korkutmalarına izin vermedi[91]. Zira o dönemlerde Fransa dışişleri bakanı olan Talleyrand, Ocak 1806'da sekreteri Le Roux'u olağanüstü bir görevle oldukça bağlayıcı bir yazı ile birlikte İstanbul'a reisülküttaba göndermişti. Bu yazıda Bratislava Barış Antlaşması'nda Dalmaçya'nın Fransa'ya verilmesi Fransa ile Bâbıâli arasında iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasını ve pekiştirilmesini sağlayacağından hükümetinin buna çok memnun olduğunu bildirdi.

Le Roux'a ayrıca Napolyon'un Fransız imparatoru ve İtalya kralı olarak ünvanının tanınması hususunu nihayet sonlandırma görevi de verilmişti. Bu hususta artık hiçbir zorluk çıkartılmıyordu. Divân-ı Hümâyûn'un birkaç toplantısında mesele halloldu. Napolyon'un yalnızca ünvanı tanınmakla kalmayıp, Paris'teki Osmanlı sefirine de yeni onay belgeleri verildi. İtalinski tabii ki Bâbıâli'nin Rusya'nın onayı ve bu hususta emsali olmadan bunu yapmaya yetkili olmadığını ileri sürerek hemen itiraz etti. Lâkin reisülküttab, bu onayı daha fazla reddedemeyeceklerini ve bunun hiçbir surette Rusya ile akdedilen antlaşmanın ihlali olarak görülemeyeceğini açıklayarak İtalinski'yi geri çevirdi[92].

91 Bielfeld'in 9 Kasım 1805, 24 Ocak, 24 Mart ve 24 Nisan 1806 tarihli mektupları.
92 Bielfeld'in 24 Ocak ve 12 Şubat 1806 tarihli mektupları.

Bütün bunlara rağmen Bâbıâli yine de Fransa'nın Dalmaçya'daki yakınlığından rahatsızlık duymaya başladı. Zira bu durum İtalinski tarafından sürekli olarak Divân-ı Hümâyûn'da gitgide artan etkisi zaten gözüne batan Fransa'ya karşı kışkırtmalarda bulunmak için kullanıldı. Bilhassa Napolyon Dubrovnik'i de işgal ettikten sonra, İtalinski'nin bu husustaki telkinleri gitgide sertleşmeye başladı. Bu hırslı fatih, diyordu, eskiden Venedik'e ait olduğu gerekçesi ile yakında Butrinto, Parga ve Preveze'yi de eline geçirecekti ve buradan hükümdarlığını Arnavutluk'un tamamına yayacaktı. Rusya da hemen Kotor'u ve buraya ait koyları askerlerine işgal ettirdi ve yalnızca İyonya Adaları'ndaki birliklerini büyük ölçüde takviye etmekle kalmayıp, Boğdan ve Eflak sınırına da önemli bir askerî kuvvet yığdı. Çar Aleksandr Bâbıâli'ye karşı düşmanca duygular beslememesine ve defalarca mevcut antlaşmalara uygun olarak yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü ve bağımsızlığını istediğine dair güvence vermesine rağmen, St. Petersburg'da Fransa'nın İstanbul'daki üstünlüğü şüpheli gözlerle izleniyordu[93].

Fransız yanlıları da artık Rusya'nın niyetlerini her fırsatta zan altında bırakıyordu: Rusya'nın İyonya Adaları'nda, kısa süre önce kendisine biatlerini sunan Karadağ'da ve yakın zamanda 4 bin askeri hizmetine almasına izin verilen Arnavutluk'taki nüfûzu sonunda nereye varacaktı? Mora'da ve bilhassa zengin ticaretlerinin büyük bir bölümünü Rus bandırası altında yürüten Hidriyotlara (Hidralılara) mümkün olan her türlü himayeyi sağladığı Takımadalar'da açık ve gizli şekilde çok sayıda Rus ajanının bulunması ne anlama geliyordu? Sırbistan'daki huzursuzluklarda da parmağı olan St. Petersburg kabinesi hangi hakla Boğdan ve Eflak voyvodaları üzerinde aşırı bir nüfûza sahip olduğunu ileri sürebiliyordu? Dolayısıyla Bâbıâli, Rusya'ya karşı tetikte olmak ve uygun bir savunma durumuna geçmekle iyi ederdi. Üstelik Fransızların Dalmaçya'daki yakınlığı da Rusya tarafından birliklerini Boğdan'a ve Eflak'a ilerletmek için kolayca bahane olarak kullanılabilirdi.

Fransa bilhassa Karadağlıların Kotor'un işgali sırasında Ruslara önemli hizmetlerde bulundukları için şikâyetçi olmaları gerektiğini düşünüyordu.

93 Bielfeld'in 1 Mart ve 24 Haziran 1806 tarihli mektupları ile kralın 4 Nisan 1806 tarihli mektubu. Prusya kralı, Aralık 1805'te İstanbul'dakilere bir kez daha şu güvenceyi vermişti: "Kendisine karşı işgal projelerini desteklemekle suçladığı İmparator Aleksandr'ın onuruna karşı Bâbıâli büyük haksızlık yapıyor, ben biliyorum ki Aleksandr, bu tür düşüncelerle uğraşmak yerine tam tersine Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü üzerine yeni taahhütlerde bulundu".

Lâkin İtalinski, bu hususa ileri sürülen şikâyetleri, dizginlenmesi mümkün olmayan bu dağlıların Bâbıâli'ye yalnızca çok gevşek bağlarla bağlı olduklarını, dolayısıyla Bâbıâli'nin de Karadağlıların hareketlerinden sorumlu tutulamayacağı açıklaması ile geri çevirdi. Meseleye herhangi bir şekilde katkıda bulunduğunu inkâr ederek, bu gibi şikâyetlerden dolayı hesap vermekte hiç zorlanmazdı[94].

Fransız yanlılarının telkinleri yine de etkisini gösterdi. Bâbıâli, Niş ve İsmail'de çok sayıda askerî kuvvetler toplamaya başladı ve Rusya'ya karşı mı, yoksa Fransa'ya karşı mı kullanacağını kendisi de tam olarak bilmeden donanmayı da iyi bir duruma getirdi. Reisülküttab, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili paylaşım planları yapması hâlinde Rusya'nın tarafını tutacaklarına, fakat Fransa'nın niyetlerinde gerçekten dürüst olması ve yalnızca Bâbıâli'yi Rusya'nın nüfûzundan uzaklaştırmak için Bâbıâli'nin korunmasını amaçlaması hâlinde Divân-ı Hümâyûn'un Fransa'nın niyetlerine eğilmeye meyilli olduğuna dair henüz belirsiz açıklamalarda bulunuyordu. İtalinski sonunda reisülküttabdan bu hususta daha ayrıntılı açıklamalar talep edince, daima Rusya'nın sâdık ve dürüst müttefiki kalacaklarından, Rusya'nın Bâbıâli'ye karşı herhangi bir şüphe duyabileceğine şaşırdıkları kadar bundan çok büyük bir esef duyduklarına dair kaçamak bir cevap verdi. Rumeli'de ve Bulgaristan'da toplanan birlikler yalnızca Sırbistan'la Pazvandoğlu'na yönelikti ve Rusya'nın eyaletlerde kışkırtmalarda bulunduğuna dair iftiralara kulak asılmıyordu[95].

Oysa Bâbıâli'nin aynı dönemde bilhassa Rusya'ya yönelik olarak çıkarttığı ve konsolosluklarda çalışan tercümanlar başta olmak üzere, Hristiyan devletlerin beratlarına sahip Osmanlı tebaasının ya ilgili makamlarında kalmalarına ya da hemen reaya sınıfına geri dönmelerine dair yönetmelik yukarıdaki açıklamaya tamamen aykırı idi. Gerçekten de bu imtiyazlarla büyük suistimallerde bulunulmuştu. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda bu beratlar sayesinde muhtemelen diğer siyasî amaçları ve entrikaları için ajan olarak da kullandığı 200 bin kişiyi himayesi altına aldığı söyleniyordu. Tabii ki bütün elçiler, hükümetlerinin Bâbıâli ile imzaladıkları kapitülasyonlar sayesinde Bâbıâli'nin kendilerine tanıdığı en önemli imtiyazlarından birini ellerinden alan bu yönetmeliğe itiraz ettiler. Divân-ı Hümâyûn ise şöyle cevap verdi: Kapitülasyonlar ihlal

94 Bielfeld'in 9 Mart ve 24 Nisan 1806 tarihli mektupları.
95 Bielfeld'in 9 Mart ve 9 Nisan 1806 tarihli mektupları.

edilmemektedir, zira himaye altında bulunan kişilere beratlarında ilgili konsolosluklardaki yerlerini terketmemeleri şart koşulmuştu. Bunun üzerine de bilhassa İstanbul, Edirne ve Selanik'te himaye altında bulunan kişilerin 3 Mayıs tarihine kadar ya ilgili yerlerdeki mahallerine geri dönmeleri ya da tekrar Osmanlı yargı yetkisine tâbi olmalarını öngören bir ferman çıkartıldı.

Bunun sonucunda çeşitli elçiler ve Bâbıâli arasında yapılan oldukça gergin nota alışverişi, meseleyi daha da kötü hâle getirdi. Reisülküttabın Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya elçilerine gönderdiği ve himayeleri altında bulunanlara yerlerine dönme emri vermelerini öngören bir nota, Avusturya, Fransa ve Rusya elçileri tarafından itirazlarıyla birlikte geri gönderildi: Böyle bir notayı haksız, hatta neredeyse bir alay gibi görüyorlardı, zira Bâbıâli, yabancı devletlerin memurları olarak kabul edilmesi gereken kişilere bir ıslahatı yerine getirme emrini vermeye çalışıyordu. Bu yüzden önce hükümdarlarından yeni talimatlar almak zorundaydılar. Prusya maslahatgüzarı da notayı geri verdiyse de Osmanlı İmparatorluğu'nda himaye ettiği kişi sayısı çok az olan Prusya için bu mesele fazla önemli olmadığından herhangi bir itirazda bulunmadı.

Bâbıâli ise bu itirazlara bakmadan yabancı devletlerin himayesinde olan kişilerin mağazalarını ve dükkanlarını mühürletti. Bunun sonucunda birçoğu bağlı bulundukları yerlere geri gittiler ya da beratlarını teslim ederek yeniden Osmanlı tâbiyetine döndüler. Mesele şimdilik bu şekilde kapandı ve Rusya da Rus bandırasının kullanımını savaş sırasında Rusya'nın hâkimiyeti altında bulunan ülkeler ve adalar ile sınırlayarak, beklenmedik bir uysallık gösterdi[96].

Bâbıâli genel olarak Hristiyan tebaasına karşı göze batan bir sertlik uygulamaya başladı. Başka bir fermanla reaya üç sınıfa ayrıldı ve her biri için belirli bir kıyafet öngörüldü. Hatta sınıfına göre yıllık 75 veya 100 akçe karşılığında ikinci veya birinci sınıfa geçmedikleri sürece, üçüncü grubun ayakkabı ve çorap giymesi bile yasaklandı. İkinci bir fermanla aynı zamanda Hristiyanların İstanbul'da ve kenar mahallelerinde yeni evler inşa etmeleri ve eski evleri onarmaları da yasaklandı[97].

Bütün bu anlaşılması güç şiddet tedbirlerinin Boğdan voyvodasının kardeşi olan nüfûzlu Prens Morosi'nin entrikasından kaynaklandığı söyleniyordu. Mo-

---

96 Bielfeld'in 14 Şubat, 9 ve 24 Mayıs ile 9 Ekim 1806 tarihli mektupları.

97 Bielfeld'in 24 Mayıs 1806 tarihli mektubu.

rosi, daha önce Rus sefaretinde siyasî danışmanlık yapmış, Rusya'nın Divân-ı Hümâyûn'da nüfûzu azalmaya başlayınca aynı rolü Fransız sefaretinde de üstlenmeye çalışmış, fakat burada nefret edilen bir dönek olarak geri çevrilmişti. Şimdi ise Bâbıâli'yi, bilhassa bütünüyle nüfûzu altına aldığı kethüdayı* adı geçen tedbirleri almaya iterek, intikam alıyordu. Kethüdayı, iki devlet, Rusya ve Fransa, birbirlerini karşılıklı olarak dengede tuttukları ve Bâbıâli bu yüzden bağımsızlığını istediği gibi icra edebileceği için, bu hususta bazı şeylere cesaret edebileceğine ikna etmeye çalışmıştı[98].

Bu şartlar altında Bâbıâli ve diğer devletler arasındaki gerginlik tabii ki günden güne daha belirleyici ve daha endişe verici bir hâl aldı. Rusya veya Fransa ile ilişkilerin kopmasına artık kaçınılmaz gözüyle bakılıyordu. Bilhassa Napolyon, dikkatini yeniden Şark Meselesi'ne vermeye başlamıştı. Rusya'nın Divân-ı Hümâyûn'daki nüfûzunun bariz bir şekilde azalmasına ve İngiltere'nin hiçbir şey başaramamış olmasına rağmen, Fransa'nın buradaki menfaatlerinin söz konusu olduğuna ve tehlike altında bulunduğuna inanıyordu. Talleyrand, İngiltere Dışişleri Bakanı C. J. Fox'a 1 Nisan'da yazdığı bir mektupta: "Osmanlı İmparatorluğu'nun tam ve mutlak bütünlüğü ve bağımsızlığı imparatorun yalnızca dürüstçe isteği değil, aynı zamanda da siyasetinde sürekli olarak dikkat ettiği bir husustur", diyordu. Oysa Haziran ayında Fransa ve İngiltere arasındaki barış müzakereleri sırasında çok farklı bir dil kullanıyordu. Zira İngiliz müzakereci Lord Yarmouth'un Fransız hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti edip etmeyeceğine dair sorusuna: "Yakınlarda olacak olursa tabii; zira orası çok şeye gebe, ama henüz hiçbir şey yapılmadı", diye cevap verdi[99].

Aynı zamanda Napolyon da Osmanlı'nın Paris sefiri Muhib Efendi'ye, Talleyrand aracılığıyla, reisülküttabın İngiltere'ye karşı fazla yumuşak davranmasından duyduğu memnuniyetsizliği bildirdi. Onu sakinleştirmenin tek yolu, Bâbıâli'nin Fransa ile ortak ticaret ve denizcilikteki düşmanına karşı bir saldırı ve savunma ittifakı akdetmesi idi[100]. Mayıs ayında Bâbıâli nezdinde elçi tayin

* İbrahim Kethüda demekle marûf Nizâm-ı Cedid'in önde gelen isimlerinden İbrahim Nesim Efendi (çn).

98 Bielfeld'in 1 Mayıs 1806 tarihli mektubu.

99 Gentz, "*Mémoires et lettres inédits publiés par G. Schlasier*", Stuttgart 1841, s. 138'de "*Observations sur la négociation entre l'Angleterre et la France en 1806*".

100 Kralın 4 Temmuz 1806 tarihli mektubu.

edilen General Horace Sebastiani'nin gönderilmesinin amacı da Fransa'nın İstanbul'daki nüfûzunu güçlendirmekti. Bu tayine hemen her taraftan büyük bir önem arz edildi. Herkes bu tayinin İstanbul'da hadiseleri bir krize dönüştürebileceğinin pekâlâ farkında idi.

"General Sebastiani", diye yazdı Kral III. Frederik Wilhelm Mayıs ayı sonlarında Bielfeld'e, "zekâ ve yeteneğe, ama aynı zamanda müteşebbis bir mizaca sahip, yönetilmesi zor bir adamdır. Gönderilmesi çok ilginç olabilir ve Rusya ile Fransa arasındaki savaş devam ederse, Divân-ı Hümâyûn'un kendisi hakkında edineceği izlenimlere göre, kıtanın huzuru üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir". Ayrıca bir süre sonra şöyle yazıyordu: "General Sebastiani, makamına geçmek üzere yola çıktığına göre kriz anı yakındır. İstanbul'a gelişinin yeni bir çığır açacağından emin olabilirsiniz"[101].

Sebastiani'nin gelişi, Temmuz ayı başlarında Talleyrand'ın Elçilik Birinci Sekreteri La Blanche tarafından teslim edilen özel bir mektubu ile sadrazama bildirilirken, Haziran ayı sonunda Paris'ten ayrılan Sebastiani ancak 10 Ağustos'ta İstanbul'a geldi. Bu zorlu görev için muhtemelen ondan daha uygun birini bulmak imkânsızdı. Zira henüz genç ama genel olarak tanınan bir kişi olan General Sebastiani, insanı kendine çeken bir mizacı, nadir görülen canlı bir zekâyı ve yukarıda da belirttiğimiz gibi[102], daha önce Mısır ve İstanbul'da bulunduğu sıralarda gösterdiği olağanüstü bir hareketliliği, Şark'ın gelenekleri ve durumu hakkında derin bir bilgi ile birleştiriyordu. Diplomatik maharet ve mevcut durum hakkında daha derin bir kavrayış açısından onda eksik olanları ise tavsiyeleri ve faaliyetleri ile kendisini sadakatle destekleyen Maslahatgüzar Ruffin tamamlıyordu.

Faaliyetlerini diplomatik yazışmalarına istinaden değerlendirme fırsatı bulan Lefebvre'nin dediği gibi, hizmetleri hakettikleri takdiri görmeyen Ruffin, İstanbul'da uzun süre kalmış olması ve geniş kapsamlı bir meslekî tecrübe sayesinde yalnızca Divân-ı Hümâyûn'un ve sarayın değil, Avrupa diplomasisinin bütün şahsî ilişkileri, durumları ve entrikaları hakkında tam bir bilgi sahibi olmuştu. Bu yüzden yalnızca çok faal ve hevesli bir temsilci olmakla kalmayıp, bütün mütevaziliğine rağmen, oradaki karışıklıklar hakkında derin bilgi sahibi olan bir diplomattı. İngiltere'nin ve Rusya'nın menfaatlerinin ne durumda ol-

101 Kralın 23 Mayıs ve 18 Temmuz 1806 tarihli mektupları.
102 Bk. yukarıda ilgili yer.

duğunu pekâlâ biliyordu. İngiltere'nin durumunun oldukça rahatsızlık verici olmaya başladığı, İngiltere'nin Rusya ile mutabakatının gerçek ve dürüst olmaktan ziyade görünürde ve zorunlu olduğu Ruffin için bir sır değildi[103].

Dolayısıyla Sebastiani de kısa bir süre sonra Ruffin sayesinde gerçek durumlar hakkında bilgi sahibi oldu ve kendisine verilen talimatları mümkün olduğunca hızlı ve başarılı bir şekilde gerçeğe dönüştürmek için ne kadar ileri gidebileceğini ve nelere cesaret edebileceğini çok iyi biliyordu. Talimatları esas olarak Bâbıâli'yi bütünüyle Fransa'nın nüfûzu altına almak için elindeki bütün ikna araçlarını kullanmasını ve bunlar işe yaramadığı takdirde tehditlerde bulunmasını kapsıyordu. Bu amaçla bilhassa kuzeydeki savaşın yeniden başlaması hâlinde, Rusya ile Bâbıâli arasında ilişkilerin kopmasını sağlamalı, Bâbıâli'yi Kırım'ı ve Besarabya'nın elinden alınan kısmını yeniden ele geçirmeye ikna etmeli idi. Bu esnada Bâbıâli'nin dikkatini Osmanlı İmparatorluğu için Rusya'dan yayılan tehdidin tehlikelerine çekmeli idi. Napolyon, 1805 Ağustos'unda Duroc aracılığıyla Rusya'ya karşı bir ittifak teklif ettiği Kral III. Frederik Wilhelm'e [Rusya'yı kastederek] şöyle yazmıştı: "Fransa'dan değil, kolları Baltık Denizi'nden Akdeniz'e kadar uzanan; İstanbul'da hüküm süren ve orayı yönetmek için yalnızca istemesi yeterli olan; Avrupa'ya yeniden bir barbar selini tecrübe ettirmek için yalnızca birkaç zafere ihtiyaç duyan devletten korkun"[104].

İlişkilerin istendiği gibi kopmasını sağlamak için gerekli bir bahane, zaten her yere hâkim olan bu gerginlikte kolayca bulundu. Fransız yanlıları Bâbıâli'yi, Divân-ı Hümâyûn üzerindeki nüfûzlarını tamamen Rusya'nın menfaati lehine kullandıklarını iddia ettikleri Boğdan ve Eflak voyvodaları Morosi ile İpsilanti'ye karşı kışkırtmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Sebastiani de talimatlarına istinaden bu ikisinin görevden alınmasını talep etmek ve yerlerine Fransa'nın kayıtsız şartsız yandaşları kabul edilen prensler Suço ve Kallimahi'nin tayin edilmesini sağlamakla görevlendirilmişti.

Lâkin üstesinden gelinmesi gereken zorluk, Bâbıâli'nin genelde yanlış bir şekilde iddia edildiği gibi Yaş Antlaşması'na değil, 1802 tarihli hatt-ı hümâyûna istinaden, voyvodaların görev süresini yedi yıl olarak belirlemeyi

103 Lefebvre, *Histoire des Cabinets de l'Europe pendant le Consulat et l'Empire*, Paris 1847, III, 15 ve 52.

104 Menzel, *Zwanzig Jahre Preussischer Geschichte, 1786-1806*, Berlin 1849, s. 658.

ve bu voyvodaları yalnızca işledikleri kanıtlanan bir suçtan ötürü süresinden önce görevden azletmeyi ve bunun için de daima önceden Rusya'nın onayını almayı taahhüt etmiş olması idi[105]. Söz konusu voyvodalar ise daha üç yıl önce Memleketeyn'in yönetimine getirilmişlerdi ve azledilmelerini haklı çıkartacak herhangi bir suç işledikleri de kanıtlanamıyordu. Bütün bunlar Sebastiani'nin hiç umurunda değildi. Divân-ı Hümâyûn'u Rusya ile şüphe çekici ilişkilerinin onları uzun zaman önce Bâbıâli'ye ihanet eden hainler hâline getirdiğine ikna etmeye çalışıyordu. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun itibarını, hatta varlığını tehlikeye atmışlardı. Her ikisi, bilhassa İpsilanti, Sırpların yakın zamanda padişaha karşı ayaklanmasını desteklemişlerdi, dolayısıyla da azledilmeleri gerekiyordu.

Divân-ı Hümâyûn'da ise kendilerini Rusya'ya sattıkları iddia edilen grup, şimdilik üstünlüğü elde etti ve Sebastiani'nin talebinin geri çevrilmesini sağladı. Bu arada cereyan eden bir hadisenin de bunda yardımı oldu. Bu husustaki müzakereler devam ederken, İstanbul'a 20 Temmuz'da Paris'te Rus Devlet Bakanı Oubril ve General Clarke tarafından Fransa ile Rusya arasında mutabakata varılan ve Rusların Kotor'u Fransızlara teslim etmesini, her iki devletin Türk devletinin bağımsızlığını garanti etmelerini, Fransız birliklerinin üç ay içinde Almanya'dan geri çekilmelerini öngören barış ve dostluk antlaşmasının haberi geldi. Böylece Napolyon en büyük arzularından biri olan Kotor deltasına sahip olma hedefine erişmiş oldu ve Bâbıâli'nin Rusya ile ilişkilerinin kopmasını sağlamak için artık hiçbir sebep kalmamıştı. Napolyon, Eylül ayında Prusya'nın barış arabulucusu olarak Paris'e gönderilen fevkalade elçisi Knobelsdorf'a sinirli bir şekilde şöyle bir açıklama yapmıştı: "Kotor'u istedi-

105 Bk. yukarıda ilgili yer. Böylesine tamamen yanlış olan bir bilginin bu durumları anlatan bütün eserlere nasıl aktarılabildiği anlaşılmazdır. Lefebvre, *aynı eser*, s. 16'da aynı yanlışlığa düşmüştür. Yaş Barış Antlaşması'nda voyvodaların yedi yıllık görev sürelerinden hiçbir surette bahsedilmemektedir. Görev süresi Rusya'nın kesin talebi üzerine ancak 1802 tarihli hatt-ı hümâyûnda belirlenmiştir, hem de şu iki maddede: "1. Bundan böyle büyük senyörlerin yönetim zamanı, atandıkları günden başlayarak yedi tam yıl olarak belirlenir. 2. Onlar tarafından bir suç işlenmediği sürece, üstte belirtilen zaman içinde yerlerinden atılamazlar; bu yedi yıllık süre içerisinde bir senyör herhangi bir suçla itham edilirse, Bâbıâli onu Rusya'ya bildirmek zorundadır ve eğer her iki tarafın soruşturmasından sonra, üstte belirtilen senyör gerçekten ve kaçınılmaz olarak suçluysa, sadece bu durumda, azledilmesi mümkün olacaktır", bk. Wilkinson, *Tableau de la Moldavie et de la Walachie*, s. 379.

ğimi, Kotor'a ihtiyacım olduğunu bilmiyor musunuz? Bu mesele sona erdirilmeden tek bir adam bile Ren Nehri üzerinden geri gitmeyecektir"[106].

Viyana'daki İngiliz elçi Sir Robert Adair, adı geçen antlaşmanın haberini, esas içeriği ile birlikte bir an önce antlaşmanın etkisini göstereceği İstanbul'da Sir Arbuthnot'a iletmek için acele etmişti. Bir taraftan antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti etmiş olmasına rağmen, yine de gizli bir maddede Rusya'ya Dalmaçya'yı kaybetmesinin telafisi olarak Osmanlı İmparatorluğu aleyhine Boğdan'da uygun bir tazminat alacağı vadedilmiş olduğuna dair hemen bir söylenti yayılmaya başlarken[107], diğer taraftan Sebastiani bu meseleyi neredeyse hiç önemsemedi. Antlaşma gerçekten akdedildikten ve Çar Aleksandr tarafından onaylandıktan sonra, davranışlarını hâlâ Rusya ve Fransa arasında yeniden tesis edilen barışçıl ilişkilere göre düzenleyebilirlerdi. Bunu ileri sürerek de voyvodaların hemen görevden alınmaları hususunda daha da ısrar etmeye başladı.

Divân-ı Hümâyûn bu hususta hâlâ tereddüt içinde olsa bile padişah, Sebastiani'nin özel bir huzura kabul sırasındaki telkinlerinden dolayı öyle bir endişeye kapılmıştı ki, 30 Ağustos tarihli hatt-ı hümâyûnla Morosi ile İpsilanti'yi azletti ve onların yerine halefleri olarak Suço ile Kallimahi'yi tayin etti. Morosi, İstanbul'a dönme cesaretini gösterirdi, ama burada kendisini bekleyen akıbeti pekâla tahmin eden İpsilanti, Erdel'e kaçarken, İstanbul'daki mallarına el konuldu ve burada yaşayan yaşlı babası hapse atıldı[108]. 9 Eylül'de yeni voyvodalar resmen tayinlerini aldılar.

Bu azil, beklenilmeyen bir hareket olduğu için çok büyük bir sansasyon yarattı. İtalinski St. Petersburg'dan defalarca Bâbıâli ile ilişkilerinde mümkün olduğunca ölçülü davranma talimatı almasına rağmen mevcut antlaşmaların bu kadar bariz bir şekilde ihlal edilmesine kararlılıkla itiraz etmesi gerektiğini düşünüyordu ve Arbuthnot da kendisine bu hususta en etkili desteği veriyordu. Her ikisi de azledilen voyvodaların yeniden tayinini talep ediyorlardı. İtalinski talebinin reddedilmesi hâlinde elçilik personelinin tamamıyla İstanbul'dan ayrılacakmış gibi bir tavır sergilerken, Arbuthnot Divân-ı Hümâyûn nezdin-

106 Gentz, *Journal*, *aynı eser*, s. 255.

107 Bunu bilhassa Adair, C.J. Fox'a gönderdiği 2 Ağustos 1806 tarihli bir mektupta tahmin ediyordu (bk. *Historical Memoir*, s. 112).

108 Juchereau de Saint-Denis, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, II, 37.

deki söz konusu müzakereleri büyük bir çaba ile yürütüyordu. Tabii ki burada Sebastiani mücadele etmesi gereken en büyük rakibi idi. Sebastiani de Bâbıâli'den taleplerinde gitgide daha küstah ve ısrarcı hâle geldi, zira bu arada Çar Aleksandr'in Oubril'in kendi takdirine bağlı olarak ve kendisine verilen yetkileri aşarak akdettiği antlaşmayı reddettiği haberi de gelmişti.

Çar, 17 Ağustos'ta St. Petersburg'da yayınlanan resmî açıklamaya göre, ülkesinin itibarı, müttefiklerine karşı taahhütleri, kendi tebaasının güvenliği ve Avrupa'nın genel huzuru açısından antlaşmayı onaylamayı uygun görmemişti. Oysa Sebastiani, Bâbıâli'yi antlaşmanın bilhassa Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını garanti ettiği ve Dubrovnik'i tekrar Bâbıâli'nin himayesine verdiği için imzalanmadığına ikna etmeye çalıştı. Fransa bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliği ve bağımsızlığı için gösterdiği özenin kurbanı oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu, ebediyen bu uğursuz hareketsizliğinde yok olmak mı istiyordu? Bâbıâli'nin silahlarına sarılarak, tek bir darbeyle o güne kadar Rusya'nın kendisine yaşattığı bütün haksızlıkların intikamını almak ve Kırım ile Besarabya'yı tekrar ele geçirmek için halklarını mücadeleye çağırmasının tam zamanı idi. Yalnızca seçim yapmak zorunda idi. İmparator Napolyon, Bâbıâli'yi korumak için Dalmaçya'ya bir ordu göndermişti, ama İngiltere ve Rusya ile ittifak kuracak olursa, kararını hemen verebilirdi: Birliklerine başka bir görev verecek ve Türkiye'ye düşman muamelesi yapacaktı. Bu yüzden Bâbıâli'nin bütün Rus savaş gemilerinin veya savaş araç gereçleri taşıyan nakliye gemilerinin İstanbul Boğazı'na girişlerinin yasaklanmasını istedi. Aksi takdirde hemen Çanakkale Boğazı önlerinde bir Fransız donanması belirecekti[109].

Bu gibi tehditler karşısında endişeye kapılan Divân-ı Hümâyûn, bu durumlarda her zaman olduğu gibi bir türlü kesin bir karara varamıyordu ve nihayet Rusya'yla İngiltere temsilcilerinin dirayeti galip gelene kadar zaman kazanmaya çalıştı. İtalinski gerçekten de limanda bekleyen "Canopus" isimli İngiliz savaş gemisine binmişti ve her an Sivastopol'a doğru yelken açmaya hazırdı. Uzun süren başarısız müzakerelerden yorulan Arbuthnot, Büyükdere'deki evinden en maharetli ve en cüretkâr sekreterlerinden biri olan Sir William

109 Sebastiani'nin mektuplarına göre Lefebvre, *aynı eser*, s. 18. Sebastiani, Dalmaçya'da bulunan Fransız ordusunun miktarını 60 bin olarak belirtirken, aslında bu ordu yalnızca 30 bin kişiden oluşuyordu.

Wellesley Pole'yi Divân-ı Hümâyûn'a gönderdi. Wellesley buraya binici kıyafeti, çizmeleri, mahmuzları ve elinde at kırbacı ile gelerek, hiç dolaysız, Bâbıâli geri adım atmadığı ve voyvodaları hemen görevlerine iade etmediği takdirde, hiç vakit kaybetmeden bir İngiliz filosunun Cebelitarık'tan buraya geleceğini, zorla Çanakkale Boğazı'ndan geçeceğini ve topları ile İstanbul'u yerle bir edeceğini açıkladı. Sarsılmaz bir cüretkârlıkla yapılan bu tehdit, ne kadar kibirli de olsa, Divân-ı Hümâyûn'da öyle büyük bir endişe yarattı ki, Divân daha fazla direnemeyeceğini anladı. Bilhassa ezelden beri İngiliz yanlısı olan yaşlı Çelebi Efendi, geri adım atılmasını tavsiye etti ve padişaha yalnızca voyvodaları yeniden göreve getirmesini değil, Rus ve İngiliz ticaret gemilerinin de İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmelerine izin vermesini tavsiye etmelerini sağlayacak kadar üstünlüğü ele geçirdi.

Sultan [III.] Selim, Rusya ve İngiltere gibi iki devletle ilişkilerini aynı anda koparmak gibi bir tehlikeyi göze alamadı ve bu yüzden 13 Ekim'de taleplerini yerine getiren bir hatt-ı hümâyûn çıkarttı. 17 Ekim'de Prens Morosi ile İpsilanti'nin temsilcisine Boğdan ve Eflak prenslik beratları verildi ve İtalinski de bunun üzerine İstanbul'a geri dönmekte tereddüt etmediği gibi, tıpkı Arbuthnot'un vatandaşlarına açıkladığı gibi o da kendi vatandaşlarına iki devlet arasındaki ilişkilerin kopmayacağını açıkladı. Bu arada Sultan Selim'in Sebastiani'yi de gizlice şartlar izin verdiği anda Fransa'ya ve Napolyon'a çok daha sıkı bağlarla bağlanacağını vadederek sakinleştirmeye çalıştığı söyleniyordu[110].

Bilhassa St. Petersburg'da Şark Meselesi'ndeki bu gelişmeler büyük bir heyecanla takip edilmişti. Çar Aleksandr'in Bâbıâli'ye karşı bütün barışçıl ve dostane duygularına rağmen, yaz aylarında Turla (Dinyester) Nehri kıyılarındaki birlikleri büyük ölçüde takviye etmeyi uygun gördüler. Ağustos ayında burada bulunan askerlerin sayısının 150 bin kişiyi bulduğu söyleniyordu[111]. Ne yazık ki, bilhassa bu önemli anda çarın sarayında İstanbul'da olup bitenler hakkında tam bir belirsizlik vardı. İddialara göre, bu başkent ile bütün bağlantılar Rumeli'de Fransız ajanların yönetimindeki asiler tarafından kesildiğinden, İtalinski'nin mektuplarını ya hiç alamaz ya da eksik ve çok geç alırlarken, İtalinski de bazen aylarca hükümetinden haber alamıyordu. Bu utanç verici durum ve St. Petersburg kabinesinin bundan kaynaklanan sonraki adımları hakkında en iyi bilgi-

110 Lefebvre, *aynı eser*, s. 20; Bielfeld'in 24 Ekim 1806 tarihli mektubu.
111 Kralın 1 Eylül 1806 tarihli mektubu.

ler, General Budberg'in İtalinski'ye yazdığı ve aynı zamanda İtalinski'ye verilen talimatları içeren 15 Kasım tarihli mektupta yer almaktadır[112].

Bu mektuba göre çar, İtalinski'den Bâbıâli'nin tereddütlü tutumu hakkındaki son haberi 1 Ekim'de almıştı. Bu haberden pek memnun kalmamıştı ama hâlâ öyle müspet bir tutum içinde idi ki, Sultan Selim'in Rusya'nın ölçülülüğünden ve rakiplerinin entrikalarından ötürü sonunda kendiliğinden durumu daha iyi değerlendireceği umuduyla hiçbir şeyi aceleye getirmemeye karar verdi. Çar, bunun üzerine başka adımlar atmak için bizzat 15 Ekim (eski takvime göre) tarihini belirledi. Oysa o güne kadar beklenen rahatlatıcı haberler gelmeyince, yalnızca kendi haklarını ve kendi itibarını korumak için değil, kararlı bir adımla Bâbıâli'nin kendi menfaati açısından değiştirmemesi gereken prensiplere geri dönmesini sağlamak için önceden hazırladığı planı daha fazla erteleyemeyeceğini düşünüyordu.

Böylece General Michelson'a 16 Ekim'de hemen Boğdan'a girme emri verildi, ama söz konusu mektupta belirtildiği gibi, düşman olarak değil, yalnızca iki devlet arasında antlaşmalara göre belirlenmiş eski ilişkileri yeniden tesis etmek, Fransa'nın İstanbul'da Bâbıâli'yi bütünüyle [Fransız siyasetinin] eline düşme tehlikesiyle karşı karşıya bırakan hükümranlığının uğursuz çabalarını önlemek ve Sebastiani'nin ilân ettiği Osmanlı toprakları üzerinden Ruslara Turla kıyılarında saldıracak bir Fransız ordusunu gönderme planını engellemek için.

Bu emir verildikten sekiz gün sonra nihayet çarı, bundan sonra atacağı adımlarını dayandıracağı ayrıntılara girmeden, voyvodalar Morosi ve İpsilanti'nin yeniden görevlerine iade edildikleri hakkında bilgilendiren raporlar geldi. Ayrıntıları bilmediği için, birliklerinin Boğdan'a girmeleri için verdiği emirleri geri çekmeyi uygun görmedi. Sekiz gün sonra bu hususta daha teferruatlı bilgiler gelince de bu emri geri almayı hiç uygun görmedi, zira gelen haberlerden hiç mi hiç tatmin olmamıştı. Voyvodaların bu kadar az iyi niyetle yalnızca ye-

112 "*Copie de la dépêche du Général de Budberg à Mr. d'Italinski à Constantinople en date du 15 Novembre 1806*" başlığı altında Bükreş'ten Bâbıâli nezdinde Prusya sefiri tayin edilen Baron Senfft von Pilsach tarafından gönderilen 29 Ocak 1807 tarihli mektubun ekinde verilmiştir. Pilsach, İtalinski'ye gönderilen bu mektubu General Michelson'un ordugâhında yukarıda daha önce Sırbistan'a gönderildiği zaman tanıdığımız ve daha sonra Yaş başkonsolosu olarak bir defasında 1806 Eylül'ü başında İtalanski'ye verilecek yeni talimatlar ile İstanbul'a gelen siyasî yazışmalardan sorumlu Devlet Bakanı ve General Rodosinikin'den almıştı. Bielfeld'in 9 Eylül 1806 tarihli mektubu.

niden göreve getirilmeleri, Bâbıâli'nin vermesi gereken güvenceleri sağlamıyordu. Belki de Bâbıâli vezirleri ile sıkça yaptığı görüşmelerin bu hususta delil sayılabileceği Sebastiani'nin tavsiyeleri üzerine voyvodalar görevlerine iade edilmişlerdi. Hem padişahın bu tedbirin gerçekten yerine getirilmesini sağlayacağını kim garanti ediyordu? Büyük bir kısmı Pazvandoğlu tarafından işgal edilmiş Boğdan'ın kötü durumu ortadaydı ve Bâbıâli bu gibi düzensizlikleri sona erdirmek için ne gerekli iradeye ne de imkânlara sahipti.

Rus birliklerinin işte bu yüzden Memleketeyn'de kalmaları kaçınılmazdı ki, Rus sarayının kendilerine antlaşmalarla garanti ettiği huzuru ve güvenliği sağlayabilsinlerdi. Rusya, burada kendi arabuluculuğu ile meydana getirilen bir durumu yeniden tesis ve muhafaza etmeyi kendi itibarına olduğu gibi, kendisine gösterilen saygıya da borçlu idi. Burada söz konusu olan Morosi'nin ve İpsilanti'nin şahsiyetleri değil, kendisine emanet edilen eyaletlerin refahı idi. Çar, bu yüzden öncelikle Boğdan ile Eflak'ın antlaşmalara göre sahip oldukları hakların ve imtiyazların eksiksiz ve kesin bir biçimde yeniden tesis edilmesini, bu toprakların ya Bâbıâli'nin askerî kuvvetleri ya da Rus birlikleri tarafından asilerden arındırılmasını ve bu toprakları komşularına karşı koruyabilecek durumda olan millî bir kuvvetin kurulmasıyla buranın huzuru ve refahı için tam bir güvence talep ediyordu.

Tabii ki yalnızca bunlar da yeterli olmayacaktı. Bâbıâli ayrıca Rus savaş ve nakliye gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan geçmelerini de hiçbir surette engellemeyecekti, zira bu geçişleri yasaklaması yalnızca Fransa'nın iradesine nasıl körü körüne bağlı olduğunun bir delili idi ve bu yüzden nasıl tahmin edilemez yanlışlıklara sapabileceği, kutsal antlaşmalara bile özen göstermemesinden kolayca anlaşılabiliyordu. Çar ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün muhafazasına gösterdiği ihtimamdan ötürü Bâbıâli'nin İngiltere ile olan ittifak antlaşmasını da yenilemesini talep ediyordu. Bunun sayesinde de Fransa'nın despotça nüfûzundan kendini uzun süre kurtarabileceken, diğer taraftan antlaşmayı yenilemeyi reddetmesi hâlinde, denizlerdeki çok sayıda silahlı kuvvetleriyle Osmanlı İmparatorluğu'na kolayca felaket getirebilecek bir devletin intikamını üzerine çekmiş olacaktı.

Bütün bunlarda hemen ısrar etmemiş olduğu için kendisi de sitemlerle karşılaşan İtalinski'nin, Bâbıâli şayet Rusya ile iyi ilişkilerini yeniden tesis etmek ve uzun vadede pekiştirmek istiyor ise Divân-ı Hümâyûn nezdinde ısrar etmesi gereken üç ana nokta bunlar olacaktı. Aynı zamanda padişaha

da çarın Memleketeyn'i düşmanca bir niyetle değil, yalnızca yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı kendini ve Bâbıâli'yi Fransa'nın üstünlüğüne karşı güvenceye almak için işgal ettirdiğini anlatacaktı. Çar hâlâ padişaha karşı eski dostluğunu ve saygısını devam ettiriyordu ve Bâbıâli, talepleri yerine getirdiği anda bunu kendisine derhal kanıtlayacaktı. Hâlâ anlaşmazlık konusu olan diğer hususları da halletmek ve iki devlet arasındaki dostane ilişkileri yeniden sağlam bir temele oturtmak için en iyi çare bu olacaktı. O zaman Bâbıâli de bütün dünyaya iki devletin yeniden barıştığını kanıtlamak için hemen çarın sarayına bir elçi gönderebilirdi ki bu, majestelerinin en büyük arzusu idi.

Ne yazık ki bu talimat, sarayının niyetleri ve Rus birliklerinin Boğdan'la Eflak'a girmelerinin sebepleri hakkında bu yüzden tamamen belirsizlik içinde kalan İtalinski'nin eline geçmedi. Zira bu talimat, bir seferinde karayolu üzerinden gönderildiğinde Türklerin eline geçmişti ve ikincisinde denizyolu üzerinden gönderildiğinde, bununla görevlendirilen gemi, Bâbıâli Rusya'ya savaş ilân ettikten sonra İstanbul Boğazı'na girmişti. Boğaz'ın girişindeki bataryalardan birkaç keskin top atışı geminin kaptanına durumu öyle iyi bildirdi ki, elindeki bütün mektupları hemen denize attı ve kıyılardaki bataryalardan sürekli olarak açılan ateş altında son anda İstanbul Limanı'na girerek kurtuldu[113].

Dolayısıyla İtalinski, Bâbıâli'nin Rus birliklerinin Memleketeyn'e girmelerinin sebepleri hakkında ısrarla bilgi istemesi üzerine 13 Aralık'ta Bâbıâli Tercümanı Hançeri'ye gönderdiği bir yazı ile reisülküttaba bu tedbirin sebepleri ve ayrıntıları hakkında hiçbir bilgisi olmadığını bildirdiğinde doğruyu söylüyordu. Nafile yere, reisülküttaba istediği açıklamalarda bulunmasını sağlayacak haberleri getirecek bir ulak beklemişti. Oysa 26 Ağustos'tan beri sarayından hiçbir haber alamamıştı. Dolayısıyla reisülküttab da sahte bir oyun oynamadığının farkında olmalı idi. Lâkin her an kendisine bu durumlar hakkında açıklamalarda bulunabilecek bir ulak bekliyordu. Bu arada bu topraklara girme şekillerinden dolayı Rus birliklerinin sınır eyaletlerine girişini düşmanca bir tedbir olarak görmüyordu. Zira sarayı Bâbıâli ile ilişkilerini bu şekilde koparmayı düşünmüş olsa idi, önce resmî bir savaş ilânı göndermiş olurdu. Bâbıâli'nin taleplerini bildirmek ve istenen açıklamaları

113 Bielfeld'in 9 Ocak 1807 tarihli mektubu.

almak üzere, hemen söz konusu birliklerinin komutanına bir ulak gönderecekti[114].

General Michelson, aldığı emre istinaden, sayıları 20 bin ilâ 60 bin arasında değişen bir şekilde bildirilen seçkin birlikleriyle Kasım ayı başlarında Turla Nehri üzerinden Boğdan'a girmiş; arkasında düşmanın elinde bırakmak istemediği Hotin ve Bender'i işgal etmiş; daha sonra hiçbir direnişle karşılaşmadan hemen Yaş'a kadar ilerlemiş; ardı ardına İsmail ve Fokşani'yi almış ve hiç vakit kaybetmeden 24 Aralık'ta Bükreş'e gelmişti. Yalnızca daha sonra göreceğimiz gibi, ilerideki yıllarda meydana gelen taht değişikliklerinde çok önemli ve talihsiz bir rol oynayan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, Pazvandoğlu ile birleşerek Rusları Eflak sınırında durdurmak için zayıf bir teşebbüste bulunmuş, fakat kolayca geri püskürtülerek, önce birliklerini takviye etmek için Bükreş üzerinden Rusçuk'a dönmüştü. Bükreş'te âdeta Michelson'un Yaş'a girdikten hemen sonra Fransa'nın Yaş başkonsolosu Reinhard'ı esir alarak ailesiyle birlikte Rusya'ya göndermesine misilleme olarak, Rus Konsolos Chiriko'yu, Rum piskoposunu ve en itibarlı üç boyarı esir alarak yanında götürmüştü. Alemdar Mustafa Paşa yalnızca Yergöğü'ne (Giurgiu) çok iyi tahkim edilmiş bu yerde tutunmayı başaran küçük bir muhafız kıtası bıraktı.[115]

Neticede birkaç hafta içinde Michelson, Bâbıâli'ye karşı düşmanca bir harekette bulunmak niyetinde olmadan Memleketeyn'i bütünüyle ele geçirdi. St. Petersburg'dan aldığı talimatlara istinaden halka ve Osmanlı makamlarına gönderdiği açıklama da bu yönde idi. Rusya'nın Bâbıâli hakkında şikâyette bulunmak için haklı sebepleri vardı, diyordu bu açıklamada. Rusya'nın himayesinde bulunan kişilere karşı davranışları; Rus birliklerinin Boğazlardan Korfu'ya geçirilmesi hususunda sürekli çıkarttığı engeller; Yedi Adalar Cumhuriyeti halkının Arnavutluk'ta gördüğü kötü muamele; bilhassa Bâbıâli nazırlarının Fransa karşısında öfke uyandıran boyun eğişleri, haklı şikâyetlerini dayandırdığı temellerdi. Bilhassa Fransa karşısında boyun eğişleri Bâbıâli için çok üzücü sonuçlara sebep olacaktı, zira Napolyon, ilk fırsatta Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirme ve kendini Şark imparatoru ilân etme planını kuruyordu bunun üzerine. Rus birlikleri işte bu yüzden yalnızca padişahın Rusya ile açık ve faal

114 Bu yazı, Juchereau de Saint-Denis, *aynı eser*, II, 247'de verilmiştir.

115 Juchereau de Saint-Denis, *aynı eser*, II, 45; Bielfeld'in 23 Aralık 1806 ile 9 ve 24 Ocak 1807 tarihli mektupları.

bir şekilde Dalmaçya'da Fransızlara karşı işbirliği yapmasını sağlamak için sınırı geçmişlerdi, vs[116].

Tabii ki General Michelson şimdilik sakince bekliyordu. Üstelik daha büyük teşebbüslerde bulunmak için gerekli askerî kuvvetleri de muhtemelen yoktu. Zira Osmanlı topraklarında bulunan askerlerin sayısı en fazla 30 bin olarak tahmin ediliyordu, dolayısıyla Memleketeyn'de hükmedici bir konum almak için yeterli değildi, ama Turla Nehri'nin ötesinde bulunan tavassut kuvvetlerinin 80 bin kişiyi bulduğu söyleniyordu[117].

Sonuçta durum ne olursa olsun, İstanbul'da bu mesele St. Petersburg'un istediği ve beklediği kadar yumuşak ve barışçıl bir şekilde karşılanmadı. Halk, inançlarının nefret ettikleri bu düşmanının beklenmedik akınına dair ilk haber üzerine öfkelendi ve her zamanki gibi savaş ve intikam isterken, tamamen Sebastiani'nin etkisi altında olan Divân-ı Hümâyûn, İtalinski'nin sürekli yinelediği ölçülü telkinlerine kulak bile vermiyordu. Rus adını taşıyan veya Rusların himayesi altında bulunan herkes, galeyana gelmiş halk tarafından takip ediliyor, yaralanıyor ve hakarete uğruyordu. İtalinski'nin hayatı bile öyle tehlike altına girmişti ki, padişah onu esir tutmak bahanesi ile bir yeniçeri birliğinin koruması altında sefarethânesine göndermeyi uygun buldu. Bilhassa Arbuthnot'un ve Sebastiani'nin telkinleri üzerine İtalinski'yi hemen Yedikule zindanlarına gönderme fikrinden vazgeçildi, zira iki elçi, padişahı böyle barbarca ve uluslararası hukuka aykırı bir davranışın Osmanlı'yı yükseltmek istediği medeni bir halkın davranışlarına uygun olmayacağına ikna etmeyi başardılar.

Bunun dışında Rusya'nın kibirli hareketleri İstanbul'daki Avrupa diplomasisi tarafından hiç mi hiç onaylanmıyordu. Bâbıâli'nin arabuluculuğuna başvurduğu Arbuthnot bile Divân-ı Hümâyûn'a bu hususta duyduğu rahatsızlığı açıkça belli etti. 13 Aralık'ta Bâbıâli Tercümanı Hançeri'ye gönderdiği bir yazıda bu talihsiz hadiseden tıpkı İtalinski gibi üzüntü duyduğunu bildirdi. Her ikisi de Rus birliklerinin hangi sebeple Osmanlı topraklarına girdiklerini bilmemelerinden kaynaklanan belirsizlikten ötürü şimdilik Bâbıâli ve müttefik-

---

116 Bielfeld'in 23 Aralık 1806 tarihli mektubunda bu açıklama ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Aynı içerikte Osmanlı makamlarına gönderilen 20 Kasım tarihli bir genelgede Michelson şöyle imza atmıştır: "Dostunuz General Michelson, bu ülkelere yönelik imparatorluk birliklerinin komutanı". Bu imza "*Récit officiel des évenements arrivés à Constantinople*" 17, s. 4'te verilmiştir.

117 Bielfeld'in 24 Ocak 1807 tarihli mektubu.

leri arasındaki iyi ilişkileri bozabilecek herşey hakkında yalnızca esef duyabilirlerdi. Lâkin saraylarının düşüncelerini çok iyi biliyorlardı ve bu yüzden de ne Rusya'nın ne de İngiltere'nin hareketlerinde Türkiye'ye karşı bir düşmanlıktan yola çıkmadıklarından emindiler. Dolayısıyla Rusların Memleketeyn'e girişleri de yalnızca Bâbıâli'nin güvenliğini amaçlayan bir tedbir olarak görülmeli idi. Her an gelmesi beklenen ayrıntılı haberler mutlaka bu hususta tatmin edici açıklamalarda bulunacaktı ve bu yüzden de Bâbıâli'nin bilgece hareket ederek, bundan böyle de Osmanlı kabinesine son zamanlarda büyük bir onur kazandıran sâdık ve ölçülü bir tutum göstermeli idi.

Durum gerçekten de anlatıldığı gibi ise Bâbıâli'nin kendini son derece yaralanmış hissetmesini çok doğal karşıladığını itiraf etmeliydi. Lâkin Bâbıâli, Çar Aleksandr'in sadakatini çok iyi biliyordu ve bu yüzden subaylarının Türkiye'ye karşı her düşmanca adımını derhal cezalandıracağını çok iyi bilmeliydi. Bâbıâli, mevcut şartlar altında Rusya'ya karşı herhangi bir hoşnutsuzluk göstergesinin, yalnızca Fransa'nın uğursuz planları ile son zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nu içine çekmeye çalıştığı tehlikelere maruz bırakacağını anlayacak kadar sağduyuya sahipti. Bu şartlar altında yapacağı arabuluculuk da şimdilik yararsız ve yersiz olacaktı, zira İtalinski kendisinin de sahip olduğu düşünceleri açıklamıştı. Ayrıca Bâbıâli de efendisi olan kralın, majesteleri sultana önemli hizmetlerde bulunmaktan başka bir düşünceye sahip olmadığını ve kralı ile Rus çarı arasındaki karşılıklı ilişkilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasından, refahından ve şanından başka bir amaca yönelik olmadığını pekâla biliyordu[118].

Arbuthnot bu şekilde Bâbıâli'yi sakinleştirmeye ve alevlenmeye başlayan savaş meşalesini baştan söndürmeye çalışırken, Sebastiani ateşe körükle gitmekten yorulmuyordu. Divân-ı Hümâyûn'un azalmakta olan cesaretini bilhassa Napolyon'un Almanya'daki zaferlerini, silahlarının Vistül Nehri kıyılarında ve Lehistan'da ilerleyişlerini abartılı bir biçimde anlatarak ve Napolyon'un gerek orada gerekse Kotor'da Rusya'ya karşı harekete geçirdiği silahlı kuvvetlere saygı duymasını sağlamak için çaba göstererek, yeniden arttırmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Bâbıâli'yi Rusya'ya karşı İran ve Kafkasya halkları ile daha sıkı ilişkiler içine girmeye ikna etmeye çalışıyordu[119].

118 Juchereau de Saint-Denis, *aynı eser*, II, 249.

119 Bielfeld, 24 Kasım 1806 tarihli mektubunda bunun, halkın ve Divân-ı Hümâyûn'un Rusya'ya karşı tutumu üzerindeki "rahatsız edici etkisini" tarif etmektedir.

Bütün bu entrikalar etkisini gösteriyordu. Bâbıâli karada ve denizde hazırlıklarını büyük çabalarla sürdürürken, Divân-ı Hümâyûn'da da savaş meselesi ciddi olarak ele alınmaya başlandı. 20 Aralık'ta şeyhülislâmın iştirakiyle toplanan Divân-ı Hümâyûn'un hareketli geçen bir toplantısında bu hususta karar verildi. Hâlâ güçlü olan barış yanlıları, şimdiye kadar takip edilen tarafsızlık ilkesinin muhafaza edilmesi için sonsuz çaba gösterdi ama sonunda galeyana gelmiş halkın ve Fransız elçinin baskılarının etkisi altındaki rakipleri karşısında mağlup oldular. Böylece Rusya'ya karşı savaş kararı alındı ve bu karar 22 Aralık'ta ulemanın ve yeniçerilerin liderleri tarafından yapılan bir toplantıda büyük bir sevinçle onaylandı. Karar, 23 Aralık'ta İtalinski'ye tercümanı aracılığıyla İstanbul'u üç gün içinde terketmesi emri ile birlikte tebliğ edildi.

Bu defa takdire şayan bir nezaketle hareket ediliyordu. Rus tebaasına işlerini düzenlemeleri ve şehirden ayrılmaları için 10 günlük bir süre tanındı. Yalnızca Rus gemilerine ve Yedi Adalar Cumhuriyeti'ne ait gemilere el konuldu. Yine de birçoğunun kaçmak için zamanları vardı ve Yedi Adalar Cumhuriyeti'ne ait gemiler de kısa bir süre sonra, Bâbıâli'nin bu cumhuriyeti resmî bir açıklama ile resmen tanıyıp bundan böyle yabancı bir devletin himayesi altında olmayacak tebaasını da kendi himayesine almasıyla tekrar serbest bırakıldı[120]. İtalinski 26 Aralık'ta maiyeti ile birlikte 30 Kasım'dan beri İstanbul'da bekleyen ve Amiral Thomas Louis'in Çanakkale Boğazı önlerindeki aralarında hattı harb gemisinin [kalyon] de bulunduğu yedi gemilik filosuna ait İngiliz "Canopus" savaş gemisine binerek Bozcaada ve Malta üzerinden önce İtalya'ya geçti. Burada ayrıca Rusya'nın İstanbul'daki nüfûzunu yeterince koruyamadığı için, sarayının kızgınlığı ile karşılaştı.

Ertesi gün, 27 Aralık'ta padişahın sadrazama gönderdiği bir yazının Divân-ı Hümâyûn'a bildirilmesi ile Rusya'ya resmen savaş ilân edildi. Ezelden beri müminlere karşı gösterdiği ve şimdi de antlaşmaları ihlal ederek kanıtladığı ikiyüzlülüğe ve sadakatsizliğe bilhassa dikkat çekiliyordu. Herkes bu "cihada" katılmakla mükellefti, ama bilhassa ordunun seraskerliğine getirilen sadrazam, savaşa katılan bütün müminleri, vezirleri, ulemayı ve yeniçerileri himayesine alırken, padişah da sadrazamı Allah'a emanet ediyordu. Ataları, bu insanların yardımıyla zamanında ülkeler ve eyaletler fethetmişlerdi; şimdi o da aynısını yapmalı ve bu amaçla orduyla donanmanın ihtiyaçlarını karşılamalı,

120 Bielfeld'in 23 Aralık 1806 ve 9 Ocak 1807 tarihli mektupları.

kaleleri yeniden tesis etmeli, sınırlardaki askerî birlikleri mühimmatla donatmalı, başarılı olanları ödüllendirmeli ve görevini yerine getirmeyenleri cezalandırmalı idi, vs[121].

5 Ocak 1807'de ilân edilen ve saraylarına vermeleri için İstanbul'da bulunan bütün elçilere de tebliğ edilen bir beyannâme, bu düşünceleri daha ayrıntılı anlatıyordu. Rusya burada da bilhassa antlaşmaları ve uluslararası hukuku sürekli olarak ihlalinden, sadakatsizliğinden ve ölçüsüz hırsından dolayı suçlanıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı beslediği düşmanca duygular artık bariz bir şekilde ortaya çıkmıştı. St. Petersburg sarayı, Bâbıâli'nin dostane mütevaziliğine daima düşmanlık ve sinsilikle cevap vermişti ve bunun delili olarak Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesinden yakın zamanda ajanları aracılığıyla Karadağlıları ayaklandırmasına kadar işlediği bütün suçların bir listesi veriliyordu. Bu suçlara Gürcistan'ı ele geçirmek için yürüttüğü entrikalar; bilhassa Boğdan, Eflak ve Takımadalar'da Osmanlı tebaasına beratlar vererek ve bandırasını kullandırarak yaptığı suistimaller; Sırpları ayaklanmaya kışkırtması ve para, silah ve cephâne ile onları desteklemesi; İran sınırına ve sanki kendi malıymış gibi görerek bütün eşkiyaların sığınma yeri hâline getirdiği Yedi Adalar Cumhuriyeti'ne birlikler ve savaş araç gereçleri gönderme iznini ölçüsüzce kullanması; Arnavutluk'ta asker temin etmeye çalışması; bilhassa Boğdan ile Eflak'taki ve onların voyvodalarına karşı tek başına hareketleri de dahildi.

Ayrıca Bâbıâli, yakın zamanda voyvodaların görevden alınmasıyla ilgili şikâyetlerini iki voyvodayı da yeniden görevlerine iade ederek tazmin etmesine rağmen, herşey sanki iki devlet arasındaki barışın ve dostluğun muhafaza edileceğine işaret ettiği bir anda Rusya'nın aniden birliklerini Osmanlı topraklarına sokmasına ve bütün mevcut antlaşmalara aykırı olarak Hotin ile Bender'i işgal etmesine ne demeli idi? Bâbıâli, Rusya'nın temsilcisini hemen başkentten uzaklaştırmak ve şiddete şiddetle karşılık vermek yerine sırf insanlıktan dolayı savaşı önlemeye çalışarak ve St. Petersburg sarayının diğer devletler önünde utanmak zorunda kalmasın diye siyasî ve vatandaşlık haklarını korumasını bildiği umuduyla yalnızca bu küstahça davranışlar hakkında ayrıntılı açıklamalar talep ederek büyük bir ölçülülük göstermişti. Lâkin böyle bir cevabı boşuna beklemişti. İtalinski sürekli olarak hiçbir şey bilmediğini ileri sü-

121 Bielfeld'in 9 Ocak 1807 tarihli mektubunun ekinde verilen "*Traduction du Rescrit adrressé par le Grand-Seigneur au Grand-Visir le 27 Décembre 1806*".

rerken, General Michelson da kışkırtıcı açıklamalarla Osmanlı makanılarını Bâbıâli'den uzaklaştırmaya ve ülkede husumet yaymaya çalışıyordu. Rusya'nın eşi benzeri olmayan bu hareketleri artık tahammül edilemez hâle gelmişti. Dünyevî kanunlar ve Allah'ın kanunları her müminin bu sadakatsiz düşmandan öcünü almasını gerektiriyordu. Dolayısıyla Bâbıâli savaş ilân etmişti, zira ölçülülüğü Rusya'nın cüretkârlığını ve şiddetini arttırmasına katkıda bulunmuştu. Akacak kandan ve insanların çekeceği bütün acılardan Rusya sorumlu tutulacaktı. Antlaşmalara yeniden saygı gösterene kadar ve antlaşmaları tekrar yerine getirene kadar, adalet ve ölçülülük duygusuna sahip bütün devletlerin güvenini kaybetmişti vs[122].

Aynı zamanda reisülküttab da bütün elçilere iki özel nota göndererek, öncelikle Rusya'nın himayesi altında bulunan herkesin ya hemen beratlarını teslim etmelerini ya da tutuklanacaklarını ve başka bir devlet tarafından da himaye edilmelerinin yasak olduğunu; ikinci olarak, bundan böyle İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e geçişin bütün gemilere kapalı olduğunu bildirdi[123]. Sefere ancak ilkbaharda çıkılacak olmasına rağmen, bunun üzerine bütün hazırlıklar da büyük çabalarla yürütülmeye başlandı. Bu esnada hemen çok büyük zorluklarla karşılaşıldı. Üstelik Nizam-ı Cedid'e karşı hâlâ mevcut tepkilerden dolayı Nizam-ı Cedid askerlerine de aktif orduya dahil etmeye cesaret edilemiyordu[124].

Ayrıca her zamanki gibi savaş masraflarını karşılayacak para da eksikti. Bu amaçla yeni vergilerin getirilmesi gerekti. Bilhassa büyük timarlara, ulemanın topraklarına ve vakıflara uygulanacak bir arazi vergisi teklif edildi, fakat sonunda vakıf malları bu vergiye dahil edilmedi[125].

Böylece karada hazırlıklar yalnızca yavaşça devam ederken, en azından donanma daha iyi duruma getirildi. Zira deniz savaşını şiddetle yürütmeye kararlıydılar ve Sebastiani'nin ısrarları üzerine Kırım'ı geri almayı ciddi olarak düşünmeye başladılar. Bu amaçla Sütlüce'deki Mühendishâne'de bu yarımadanın tam bir haritası çıkartıldı. Ocak ayında İstanbul Limanı'nda 30 adet iyi teçhiz edilmiş savaş gemisi hazır bekliyordu. Mürettebatı bilhassa Sebastini'nin de rı-

122 Bu beyannâme, Bielfeld'in 24 Ocak 1807 tarihli mektubunun ekinde verilmiş olup, Juchereau de St. Denys, II, 252 ve devamında basılmıştır.

123 Her ikisi de 24 Ocak 1807 tarihli aynı mektubun ekinde verilmiştir.

124 Bielfeld'in 9 Ocak 1807 tarihli mektubu.

125 Bielfeld'in 24 Nisan 1807 tarihli mektubu.

zası ile Dubrovnik, Kotor ve Fransız Dalmaçyası'ndan buraya savaş ilânından dolayı İstanbul'da tutulan 2 bin denizcinin getirilmesi ile takviye edildi. Ayrıca Berberî devletlerine de ilkbaharda 30 gemi ile Osmanlı donanmasına katılma emri verildi. Karadeniz üzerinden Tuna Nehri'ne bir top çeker filosu gönderilecekti. Oysa bu filo en iyi ihtimalle ancak Rusların elinde bulunan Kalas'a (Galati) kadar ilerleyebilirdi[126].

Asıl merak edilen, Rusya ve Bâbıâli arasındaki ilişkilerin beklenmedik bir şekilde kopması karşısında diğer devletlerin nasıl davranacakları idi. Genel olarak Avrupa kabineleri kuzeydeki bu durum karşısında Bâbıâli'nin savaş ilânından rahatsız oldukları kadar, Rus birliklerinin Boğdan'a ve Eflak'a girmelerinden de rahatsız oldular. Zira Rusya'nın bu şekilde silahlı kuvvetlerini Lehistan'da ve Vistül Nehri kıyılarında Fransa'ya karşı savaşı başarılı bir şekilde yürütmek için ihtiyaç duydukları anda bölmesini hoş karşılamıyorlardı. Bunun dışında hiç kimse bu meseleye fazla derinden eğilmek istemiyordu. Bilhassa Viyana ve Berlin kabineleri mümkün olduğunca pasif kalmayı daha uygun görüyorlardı.

Viyana'da St. Petersburg'un Fransa'ya karşı savaşa daha faal katılmak yerine Bâbıâli'ye saldırmayı yeğlemesi hoş karşılanmadı ve Ruslar gerçekten de Memleketeyn'e girince, Viyana kabinesi bu yüzden St. Petersburg'da hiç de olumlu karşılanmayan bir telkinde bulundu[127]. Yine de bundan duyduğu rahatsızlık, bu yüzden kesin tarafsızlık ilkesinden vazgeçecek kadar büyük değildi. Bir taraftan bilhassa Viyana'daki İngiliz elçisi Sir Robert Adair, Aralık ayında aynı amaçla özel bir görevle St. Petersburg'a gönderilen Albay Pozzo di Borgo ile Avusturya'yı yeniden Fransa'ya karşı kurulan koalisyona çekmek için çok büyük ama nafile çabalar gösteriyordu. Diğer taraftan Sebastiani, İstanbul'daki Avusturya elçisine Türkiye'yi kurtarmak için sarayını Rusya'ya karşı Fransa ile birleşmeye ikna etmesi için baskı yapıyordu ama o da başarılı olmadı.

126 Bielfeld'in 9 ve 24 Ocak tarihli mektupları.

127 Adair, *Historical Memoir of a mission to the court of Vienna in 1806*, s. 145'te Vikont Howick'e gönderdiği 28 Ekim 1806 tarihli mektupta şöyle demektedir: "Viyana sarayı St. Petersburg'da Türkiye tarafındaki bir savaşa verilen öncelik hakkında şikâyette bulunmaktadır". Aynı kişiye gönderdiği 17 Aralık tarihli mektupta: "Rus birliklerinin Boğdan'a girmeleri, burada büyük bir rahatsızlığa yol açmıştır", s. 167. Aynı hususları bilhassa *aynı eser*, s. 345 ve 351'deki özel yazışmalarında da dile getirmiştir.

Adair, Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Stadion'a Rusya'nın İngiltere ile ittifak hâlinde olduğu sürece topraklarını Türkiye yönünde genişletmeyi düşünmediğine dair kesin güvenceler vermesine ve Pozzo di Borgo da aynı şekilde Çar Aleksandr'in bu yöndeki teşebbüslerinde yalnızca Fransa'nın planlarını engelleme amacını güttüğüne dair kesin açıklamalarda bulunmasına rağmen, Kont Stadion, Rusya'nın Boğdan ve Eflak'a bu şekilde yerleşmesine duyduğu kıskançlığı yenemiyordu. Birincisi, diyordu her seferinde, voyvodaların yeniden görevlerine getirilmelerini sağlamak için Memleketeyn'i ele geçirmeleri gerekmiyordu ve ikincisi, bu iş için ayırdıkları Rus birliklerini Vistül Nehri kıyılarında çok daha yararlı bir şekilde kullanabilirlerdi ki, bu durumda Avusturya da Fransa'ya savaş ilân etmeyi düşünebilirdi[128].

Ayrıca Bâbıâli'nin savaş ilânı, Viyana sarayında Avusturya'yı Rusya'nın tarafını tutmaya iteceğinden çok olumsuz bir etki bıraktı. Zira Fransa ve Adair'in ifadesine göre, Sebastiani'nin abartarak anlattığı Lehistan'daki zaferleri Türklerin gözünü iyice boyayan[129] Napolyon'a karşı genel olarak duyulan korkunun yanısıra, orada hâlâ Rusya'ya düşman ve Fransa'yla yeniden savaşa girme tehlikesi karşısında Rusya ile daha sıkı ilişkiler içine girilmesini her surette engellemeye çalışacak olan güçlü bir grup vardı. Böylece Rusya'nın Türkiye ile ilişkileri, bilhassa İngiltere ve Prusya'nın çok istediği, iki imparatorluk sarayının birleşmesi karşısında en büyük engeli oluşturuyordu[130].

Bütün bunlara bir de Kont Stadion'un Sir Adair'e açıkça itiraf ettiği gibi, Avusturya'nın da malî imkânlarının tükenmiş olmasından ve ordusunun kötü durumda bulunmasından ötürü şu anda savaşa daha faal bir şekilde katıla-

128 Adair, Vikont Howick'e yazdığı 18 Aralık 1806 tarihli bir mektupta en önemli zorluğun "Rusya'nın Türkiye tarafına bakışlarında bir kıskançlık" olduğunu söylemektedir. "En kararlı ve en açık şekilde millet olarak iyi niyetimizin güvencesi olarak, Rusya'nın bizimle ittifak hâlinde olduğu sürece o yöne genişlememesini teklif ettim", s. 161. Ayrıca Adair, aynı kişiye gönderdiği 30 Aralık tarihli bir mektupta, Kont Stadion ile müzakereleri hakkında ayrıntılı bir rapor vermektedir.

129 Adair, *aynı eser*, s. 358.

130 Adair, *aynı eser*, s. 184-187. 7 Şubat 1807 tarihli mektubunda şöyle demektedir: "Türklerin savaş ilânının bu sarayda bıraktığı etki, Rusya için daha ziyade aleyhte oldu. Fransa tarafından genel olarak tahrik edilen teröre ek olarak, burada Rusya'ya düşman olan çok güçlü bir grup mevcuttur". Ayrıca 14 Şubat tarihli mektubunda: "Avusturya'nın bizimle işbirliği yapmasını sağlamak amacıyla meselenin şu andaki durumundan yararlanmak için hiç vakit kaybedilmedi ... Türkiye'nin meseleleri en ciddi engeli oluşturacaktır".

bilecek durumda olmaması ve bilhassa Prusya sarayının dışişlerini Kont Haugwitz yönettiği, kral da onun etkisinde kaldığı sürece Viyana'da Prusya'ya karşı duyulan şüpheleri aşamamaları ekleniyordu. Bu bakan dışişlerinin başında bulunduğu sürece, Berlin kabinesinin yakın zamanda siyasî sisteminde yaptığı değişikliklerde gerçekten ciddi ve dürüst olduğuna kimse inanamıyor ve inanmak da istemiyordu[131].

Aynı şekilde Napolyon ve Sebastiani de Viyana sarayını Rusya'ya karşı Fransa'nın tarafına çekmeyi başaramadılar. Napolyon, Rus birliklerinin bir kez Boğdan ve Eflak'ı fethettiler mi Balkanları aşıp İstanbul'u da ele geçireceklerinden endişe duyulması gerektiğini belirtti. Bu, Avrupa'nın tamamı için ciddi endişe duyulması gereken bir husus değil miydi? Ayrıca Fransa'nın ve Avusturya'nın hâlâ mümkünse Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını mı garanti edeceklerine, yoksa korunması mümkün değilse harabelerini mi paylaşacaklarına karar vermelerinin zamanı gelmemiş miydi? Bunun üzerine de Viyana sarayına resmen ittifak teklif etti. Oysa Viyana sarayı, Bâbıâli'nin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma üzüldüğünü belirtip, Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak uğruna kendini Rusya ile ilişkileri koparmanın getireceği tehlikelere maruz bırakamayacağını bildirerek bu ittifakı geri çevirdi[132].

Prusya'nın o dönemlerde içinde bulunduğu kritik durum karşısında Şark Meselesi'ne daha faal müdahale etmesini beklemek de yanlıştı. Sultan Selim, Bratislava Barış Antlaşması'ndan sonra Berlin kabinesinden şahsî olarak ve gizli bir şekilde Bâbıâli'nin Avrupa'da meydana gelen karışıklıklar karşısında

131 Adair, s. 168 ve ayrıca s. 327 ile 341'de, 15 Ekim 1806 tarihli bir mektupta şöyle demektedir: "Prusya ile birleşmek için tek bir engel var ve bildiğiniz gibi bunun sonucu çok önemlidir. Bu, Kont Haugwitz'e karşı duydukları derin güvensizlik ve onuruyla şu andaki iyi fikirlerine duydukları güvene rağmen, kralın istikrar isteğiyle sonuna kadar direnmesine karşı duydukları korkudur". Aynı şekilde s. 244'te 2 Mayıs 1807 tarihli mektupta şöyle demektedir: "Baron Hardenberg'in Prusya majestelerinin meclisine geri dönmesinin bu sarayın Prusya'nın istikrarına güvenini biraz daha arttıracağına inanıyorum". Bâbıâli nezdinde yeni tayin edilen Prusya elçisi Senfft von Pilsach da İstanbul'a giderken kaldığı Viyana'da kayseri tarafsızlığından vazgeçerek Prusya ile daha sıkı ilişkiler içine girmesi gerektiğine şahsen ikna etmek için büyük gayret göstermişti ama nafile. Kayser, bilhassa geçmiş yılın felaketlerini ve kendi tebaasını esirgeme yükümlülüğünü ileri sürüyordu. Söz konusu elçinin Viyana'dan gönderilen ve Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nde mevcut resmî yazışmalarının açılışını yapan 12 Aralık 1806 tarihli iki mektubu, bu hususta ilginç bilgiler vermektedir.

132 Lefebvre, *Histoire des Cabinets de l'Europa,* III, 22 ve Adair, *aynı eser,* s. 184.

nasıl davranması gerektiğine, Fransa ile Avusturya arasında ayrı olarak akdedilen barışın Bâbıâli'nin menfaatleri üzerinde nasıl bir etki bırakacağına ve her halükârda hazır olabilmek için hangi çarelere başvuracağına dair açıklamalar ve tavsiyeler istemişti. Oysa bu mesele hakkında yalnızca genel açıklamalar verilebileceğine dair kısa bir cevap aldı ve anlaşıldığı kadarıyla bu açıklamalar da yapılmamıştı[133].

Daha önce de gördüğümüz gibi, Berlin'de ne kadar önemli olduğunun hemen farkına vardıkları Sebastiani'nin İstanbul'a gönderilmesi kesinleştiğinde, Bielfeld'e Haugwitz'in siyasetine uygun olarak, Sebastiani ile iyi ilişkiler kurması ve hareketlerini dikkatlice izlemesi, fakat bunun dışında ne lehine ne de aleyhine hiçbir şey yapmaması emri verildi. Kendisini herhangi bir adım atmaya zorlamaya çalıştıkları takdirde, bu hususta talimatlarının eksik olduğu mazeretini ileri sürmeli idi. Ayrıca yakın zamanda, başka bir göreve getirilmiş Knobelsdorf'un yerine Baron Senfft von Pilsach, yeni ve duruma uygun talimatlarla İstanbul'a gelecekti[134].

Tabii ki mevcut şartlar altında hareketsiz bir gözlemcinin rolünü kararlılıkla yürütmek mümkün değildi. 14 Ekim'de Jena ve Auerstädt'te yaşanan felaketten sonra, Berlin'de öncelikle Rusya ve Bâbıâli arasındaki ilişkilerin kopmasını önlemek için, Fransızların İstanbul'da gitgide güç kazanan nüfûzunun engellenmesi daha uygun görüldü. Zira, 20 Kasım'da Osterode'den Bielfeld'e gönderilen bir mektupta belirtildiği gibi, Prusya'yı ya ezme ya da devasa bir hırsın yalnızca kör bir aracı olmak gibi uğursuz bir zorunluluğa itme planları kuran Napolyon, Bâbıâli ile Rusya arasındaki ilişkilerin kopmasını sağlamak için elinden geleni yapıyordu. Oysa Çar Aleksandr ile dostane ilişkiler içinde olduğu ve yardımlarına güvendiği için, Prusya'nın bunu engellemesi gerekiyordu. Bu yüzden Bielfeld, Bâbıâli'yi Napolyon'un gerçek menfaatleri hakkında aydınlatmaya çalışmalı ve Bâbıâli'nin dikkatinin Fransa'nın sadakatten uzak

---

133 Bielfeld'in 9 Mart tarihli mektubunun ekinde Berlin'deki Osmanlı elçisi Argiropulo'nun Hardenberg'e gönderdiği 21 Mart 1806 tarihli mektubu ve kralın Bielfeld'e gönderdiği 4 Mayıs 1806 tarihli mektup.

134 Kralın 18 Temmuz 1806 tarihli mektubu. Bu mektupta, şu şekilde hiçbir şeyi kabul etmemesi söylenmektedir: "Her fırsatta hükümlerin noksanlığını iddia ederek herhangi bir sürecin başlatılması isteniyor. Sizin rolünüz, tekrar ediyorum, sadece basit bir gözlemciliktir. Sizin faaliyetiniz için çizdiğim ve aşmamanız gereken siper işte budur". Ayrıca 22 Eylül 1806 tarihli mektubu.

siyasetinin kendisine ne gibi tehlikeler getireceğine çekmeli idi. Fransa'nın bu siyasetini desteklediği takdirde, bu siyasete kurban gidecekti[135].

Kasım ayında görevinden ayrılan Haugwitz değil, halefi General Zastrov tarafından Senfft von Pilsach için hazırlanan talimatlar da bu yönde idi. Durumların tamamen değişmiş olmasından dolayı Rus elçisinin Bâbıâli'yi Fransızların etkisinden kurtarmak ve Rusların menfaatine yöneltmek amacıyla atacağı bütün adımlarını desteklemesi emrediliyordu. Bâbıâli'yi, Fransa'nın kollarına atılmak için Rusya ve İngiltere ile eski ve yararlı ilişkilerini kopardığı takdirde, körü körüne felaketine koşacağına ikna etmeli idi. Napolyon, Osmanlı İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde kendi ailesi ve musahiblerine mülkler tesis etmeye yönelik yeni planlarını daha rahat gerçekleştirebilmek için, koruma ve bağımsızlık vadederek, Bâbıâli'yi uyutmaya çalışıyordu. Dolayısıyla Bâbıâli, yalnızca ortak düşmanlarının anarşist hedeflerini engellemek amacıyla güvenliğini ve bağımsızlığını vadeden devletlerle işbirliği yapmalıydı. Pilsach ayrıca Arbuthnot'la da daha dostane ilişkiler kurmaya çalışmalı idi. Zira Königsberg'de Lord Hutchinson ile İngiltere ve Prusya'nın daha yakın ilişkiler kurmasını amaçlayan müzakereler devam ediyordu, vs[136]. Ne yazık ki, ne Bielfeld ne de Senfft von Pilsach bu talimatlar uyarınca başarılı bir faaliyette bulunabilecek durumdaydılar. Bunun sebeplerini ileride göreceğiz.

Neticede İngiltere, Bâbıâli nezdinde kuzeydeki müttefiki lehine, Fransa'nın gitgide artan nüfûzu ile mücadele edebilecek tek devlet olmaya devam etti. Lâkin Arbuthnot'un o zamana kadar Divân-ı Hümâyûn nezdindeki telkinlerini yeterince destekleyecek silahlı kuvvetleri eksikti. Hiç kimse bunu Bâbıâli'yi sürekli olarak Amiral Thomas Louis'in Çanakkale açıklarında bulunan donanmasının Osmanlı İmparatorluğu'na veya başkentine karşı herhangi bir teşebbüste bulunamayacak ve Arbuthnot'un tehditlerini gerçeğe dönüştüremeyecek kadar zayıf olduğuna ikna etmeye çalışan Sebastiani'den daha iyi bilemezdi[137]. Sir

135 Kralın Osterode'den gönderdiği 20 Kasım 1806 tarihli mektubu.

136 27 Aralık 1806'da Osterode'den gönderilen bu talimat, Senfft von Pilsach'ın Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'ndeki yazışmalarının arasında mevcuttur. Burada bahsedildiği üzere, Lord Hutchinson ile yapılan ve Prusya'ya Hannover'in geri verilmesi karşılığında 300 bin sterlin tutarında bir parasal destekte bulunulması ile ilgili müzakereler hakkında Adair de birçok kez sözü edilen yazışmalarında bazı ilginç açıklamalarda bulunmaktadır. Bu husustaki resmî antlaşma ancak 28 Ocak 1807'de akdedildi.

137 Bielfeld'in 24 Kasım ve 9 Aralık 1806 tarihli mektupları.

Robert Adair de Viyana'dan hükümetine defalarca bilhassa Prusya'nın mağlubiyetlerinin İstanbul'da bıraktığı olumsuz etkiyi silmek ve Fransa'nın orada artan gücünü kırmak istiyorlarsa Arbuthnot'a gerekli silahlı desteği vermek zorunda olduklarına dair baskı yapınca, Ocak 1807 ortalarında Londra'dan Rusya'nın davasını her surette desteklemesini emreden talimatlar ve aynı zamanda o vakte kadar 7 pruva hattı gemisinden ve birkaç firkateynden oluşan filosu ile İspanya açıklarında dolaşan Tümamiral Duckworth'a filosu ile derhal Tuğ(Konter)amiral Thomas Louis'in Bozcaada açıklarında bulunan filosuna katılmasına ve birleşik donanmanın komutanlığını devraldıktan sonra elçinin emrine girmesine dair emir verildiği haberini aldı. Duckworth, 1807 Şubat'ının ilk günlerinde buraya geldi[138].

Bu haberleri Malta'dan gönderilen ve Çanakkale Boğazı'ndan bir yelkenini kaybederek geçmeyi başaran bir brikten alan Arbuthnot, bunun üzerine daha kararlı adımlar atması gerektiğine karar verdi. 25 Ocak'ta reisülküttabın huzuruna çıkarak, İngiltere ve Bâbıâli arasındaki ittifak antlaşmasının yenilenmesinde ısrar ve bunun dışında Fransız elçinin derhal İstanbul'dan uzaklaştırılmasını, Çanakkale Boğazı'ndaki kalelerin, sahillerde bulunan bataryaların ve Osmanlı donanmasının İngiltere'ye teslim edilmesini, nihayet Boğdan ile Eflak'ın da Rusya'ya verilmesini talep etme emrini aldığını açıkladı. Aksi takdirde, Bâbıâli bu iki devletin intikamına maruz kalacaktı ve ülkesi ile halkını büyük bir tehlikeye atacaktı[139].

Bu gibi tehditler, Divân-ı Hümâyûn'u sindirmeye ve kararını yeniden gözden geçirmeye itmeye yeterli idi. Lâkin Rusya'ya karşı dünyanın her yerinde görülen kızgınlık sayesinde Sebastiani'nin işi hâlâ kolaydı. O da rakiplerinin gerçekten de biraz fazla küstah ve bariz bir şekilde ileri giden taleplerine başarıyla karşı gelmek için elindeki bütün imkânları kullanmaya başladı. Etkileyici telkinler, sert tehditler, parlak vaatler, hatta tam yerinde verilen zengin

138 Adair, *aynı eser*, s. 151'de şöyle demektedir: "Bay Arbuthnot, İngiliz hükümetini beyanlarını desteklemeye davet etmektedir. Gerçekten de şayet desteklenmez ise o ülke kendini bütünüyle Fransa'ya adayacaktır ve işlerin şu anda içinde bulunduğu uğursuz durum, Fransa'nın elinde Rus kuvvetlerinin yarısını kendi sınırlarında meşgul etmek için bir araç hâline gelebilir". Ayrıca Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 58 ve Lefebvre, *aynı eser*, s. 46.

139 "*Déclarations de l'ambassadeur agnalis dans la conférence du 25 Janvier 1807*" başlıklı bu beyan, "*Recit officiel des evénements arrivés à Constantinople*" içinde bulunmaktadır.

rüşvetler ile Divân-ı Hümâyûn'daki çoğunluğun Arbuthnot'un ölçüsüz taleplerini reddetmeye karar vermesini sağladı. Arbuthnot zaten bundan farklı bir şey beklememişti ve gerekli tedbirleri almıştı. İstanbul'da kendini artık yeterince güvende hissetmediği için buradan ayrılmaya ve Divân-ı Hümâyûn ile müzakereleri bundan böyle Çanakkale Boğazı'nda bekleyen donanmadan yürütmeye karar verdi. Bu kararını da 29 Ocak'ta uygulamaya koydu.

20 Kasım'dan beri limanda bekleyen İngiliz "Endymion" firkateyninde verilen görkemli bir ziyafet, gidişini gizlemek için kullanıldı. Bu ziyafete yalnızca elçilik personelinin tamamı katılmakla kalmayıp, İstanbul'da yerleşik bütün İngiliz tüccarlar da meselenin aslında ne olduğunu bilmeden davet edilmişlerdir. Akşam üstü, ziyafetin tam ortasında "Endymion" firkateyni demir alıp farkettirmeden limandan ayrıldığında ve gemide bulunan herkesle birlikte Bozcaada açıklarındaki donanmanın koruması altına girmek üzere hiçbir engelle karşılaşmadan geçtikleri Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıktığında, herkes çok şaşırdı. Bir kalyon, beş firkateyn ve bir brikten oluşan filosu ile Nara Burnu açıklarında bulunan kapudan paşa, firkateyni durdurma teşebbüsünde bile bulunmadı.

Elçinin beklenmedik bir şekilde şehirden ayrılışı karşısında İstanbul'da ve Divân-ı Hümâyûn'da yaşanan endişeler, Arbuthnot'un bu şekilde ailelerini ve mallarını Türklerin intikamına maruz bırakan misafirlerinin gönülsüzce yaptıkları bu rahatsızlık verici sürprizden de büyüktü. Bu hadise haklı olarak daha ciddi olayların habercisi kabul ediliyordu ve bu endişe, Arbuthnot'un "Endymion" firkateyninden Bâbıâli'ye gönderdiği nota ile hemen haklı çıkartıldı.

Arbuthnot, aniden gidişinin sebebi olarak, Çanakkale Boğazı'na göndereceği bir ulak için pasaport verilmemesini gösterdi. Bu durumda İngiltere'ye dost bir ülkede olduğundan nasıl emin olabilirdi ki? Müzakereleri, karşılıklı görüşmelere dair özgürlüğün gerektirdiği güvenlikle bile devam ettiremiyordu. Dolayısıyla bu güvenliği İngiliz donanmasının koruması altında aramak zorunda kalırken, Bâbıâli'nin 25 Ocak tarihli görüşmedeki taleplerine makamına geri dönmesini sağlayacak cevaplar vermesinden memnun olacaktı. İngiltere majestelerine ve müttefiki Rus çarına yapılan haksızlıkları telafi etmeye uygun daha etkili tedbirler almadan önce, belirli bir zaman bekleyecekti. Bâbıâli, böyle bir cevabın çok uzun süre ertelenemeyeceğini kendisi de anlayacaktı. Basit bir "Evet" ya da "Hayır"dan başka bir şey beklemiyordu. Burada yerleşik İngiliz tebaasını da yanında götürmeyi uygun görürken, onların geride bırak-

tıkları malları ve kendi malları ile ailelerini Bâbıâli'nin himayesine bırakıyor, Bâbıâli'yi bundan sorumlu tutuyordu. Bâbıâli'nin bilgeliğinin İngiliz majesteleri ve müttefiki olan Rus çarının Bâbıâli ile dostluklarını yeniden pekiştirmesini sağlamasından başka bir şey istemiyordu[140].

Bâbıâli, bütün elçilere gönderilen 4 Şubat tarihli bir nota ile Arbuthnot'un ayrılışı için ileri sürdüğü sebebin haksız olduğunu bildirdi. Zira pasaport talebine henüz olumsuz bir cevap verilmemişti ve bunun dışında da İngiliz majestelerine hakaret sayılabilecek bir şey olmamıştı. Bâbıâli aksine meseleyi mümkün olduğunca yumuşak bir şekilde ele almış ve yalnızca elçinin bütün evraklarıyla paralarını Danimarka Maslahatgüzarı ve Emanetçisi Baron Hübsch'e teslim etmekle kalmayıp, Sebastiani'nin de araya girmesi ile bütün İngiliz tebaasını ve gemilerini de maslahatgüzarın himayesine vermişti. Arbuthnot aynı şekilde elçilere gönderdiği bir yazıyla asıl istediğinin Bâbıâli ile bundan sonraki müzakereleri için gerekli güvenceleri elde etmek olduğunu vurgulayarak hareketlerini haklı çıkartmaya çalıştı. Oysa Bâbıâli bunun üzerine makamını terkeden bir elçiyle müzakerelerde bulunamayacağını, dolayısıyla Londra kabinesi ile doğrudan irtibata geçeceğini bildirdi.

Lâkin Divân-ı Hümâyûn, Arbuthnot ile müzakereleri en azından el altından kapudan paşanın aracılığıyla yeniden başlatmayı kabul ettiğinden, bu hususta çok da ciddi olunmamıştı[141]. İngiliz donanmasının bu arada Çanakkale Boğazı'nda aldığı tehditkâr konumdan dolayı Bâbıâli ciddi bir şekilde kendi savunmasını da düşünmek zorunda idi. Sebastiani, bu hususta duyduğu en-

140 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 263. Arbuthnot aynı zamanda kendi el yazısıyla "Canopus à lahateur de Tenedos ce 1 Février 1807" tarihli bir yazıyı Bielfeld'e göndermiştir. Bu yazıda içinde bulunduğu kötü durumu bütün açıklığıyla itiraf etmiştir. Kendisini ve bütün İngilizleri tutuklamak istediklerini bildiği için şehirden ayrılması zorunlu hâle gelmişti. Bu yazıda şöyle demektedir: "Görevimde kalarak, hükümetimin operasyonlarına engel çıkartacağım ..... şiddet içeren önlemlere umutsuzluk içinde kalırsam başvuracağım ama onun imkânlarına boyun eğmek gerektiğini siz de iyi biliyorsunuz". Bu ilginç yazının orijinali, Berlin Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'ndeki "*Actis, enthaltend die Untersuchung gegen den vormaligen Chargé d'affaires an dem constantinopler Hof, Baron von Bielfeld, angebrachten Beschuldigungen*" başlıklı dosyada bulunan, yeniden değineceğimiz bu nâhoş mesele ile ilgili olarak dönemin birinci sekreteri ve daha sonraki posta genel müdürü von Nagler tarafından krala sunulan raporun ekinde verilmiştir.

141 Söz konusu notalar ya tam olarak ya da analiz edilmiş hâlde Bielfeld'in 24 Haziran ve 10 Şubat 1807 tarihli mektuplarında verilmiştir.

dişeleri saklamaya gerek görmedi ve İngilizlerin yakın zamanda başkente kızgın bir şekilde saldırabileceklerini açıkladı. Dolayısıyla kaybedilecek tek bir an bile yoktu. İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'ndan zorla geçmeye kalkışacaktı ve ardından İstanbul'u top ateşine tutacaktı. Saldırının şiddeti, aynı şiddette bir savunma ile karşılanmalı idi. Öncelikle Çanakkale Boğazı'ndaki kaleler yeniden tahkim edilmeli ve başkent top ateşine karşı güvence altına alınmalı idi. İtalinski'nin önce Rus donanmasının da saldırıda bulunacağından endişe edilen ayrılışından hemen sonra Sultan Selim'in emri üzerine Bâbıâli'nin hizmetinde bulunan ve bu hususta bize en iyi bilgileri veren Osmanlı Mühendislik İşleri Genel Müfettişi Jucherau de Saint Denys tarafından eksiksiz bir plan hazırlandı[142].

Jucherau de Saint Denys, cüretkâr bir lider tarafından yönetilen ve rüzgârı da arkasına alan bir düşman filosunun yeterince hızlı hareket etmesi ve sahildeki bataryaları top ateşine tutmakla fazla oyalanmaması hâlinde, Çanakkale Boğazı'nı hiçbir tehlikeye atılmadan geçebileceğini itiraf etti. Zira eskiden Sestos ve Abidos diye bilinen yerlerin yakınlarına kurulan ve Çanakkale Boğazı'nın 800 toise[*] ya da 1.986 adım ile en dar yeri olduğu için Nara Burnu'yla birlikte aşılması en zor yerleri olan Kilitbahir Kalesi ve Kal'a-i Sultaniyye (Çimenlik) kötü bir durumdayken, Çanakkale Boğazı'nın girişinde Avrupa tarafındaki Seddülbahir ve Anadolu tarafındaki Kumkale, yaklaşık 2 bin toise ile açacakları ateşle büyük bir etki yaratamayacak kadar birbirlerinden uzaktı. Dolayısıyla önce içerideki iki kalenin tahkimatı sağlanmalı, buraya büyük toprak setler çekilmeli, Nara Burnu ile Boğaz'ın içine doğru uzanan birkaç yere güçlü bataryalar kurulmalı ve daha sonra bu bataryaların koruması altında 12 hattı harb gemisinden [kalyon] oluşan bir filo iki sıra hâlinde, düşman gemilerinin bu filonun top ateşine dayanamayarak rahatlıkla teker teker batırılabilecekleri bir şekilde yerleştirilmeli idi. Yalnızca bu şekilde düşman donanması Çanakkale Boğazı'nda durdurulabilirdi. İstanbul'a saldırmalarını pek mümkün görmüyor ve bu yüzden de bundan endişe edilmesi gerektiğini düşünmüyordu.

142 Daha önce de birçok kez bahsi geçen eserinin II. cildi, 52 ve devamında. 1793'de babasının idam edilmesi üzerine Fransa'dan ayrıldıktan sonra, Amiens Barış Antlaşması'na kadar istihkâm subayı olarak İngilizlere hizmet vermiş, daha sonra Bâbıâli'nin hizmetine girmiş, Sultan III. Selim'in 1809'da ölümünden sonra Bâbıâli'nin hizmetinden çıkarak Fransa'ya geri dönmüş ve istihkâm birliklerinde subay olarak İspanya seferlerine katılmıştı.

* Fransız uzunluk ölçüsü; 1 toise = yaklaşık 2 metre (çn).

Bundan ötürü öncelikle Çanakkale Boğazı'ndaki kaleler tahkim edilmeli idi ve İstanbul'un savunması daha sonraki bir zamana bırakılmalı idi.

Padişahın bir hatt-ı hümâyûnu bu amaçla gerekli çalışmaları emretmişti ama sadrazamın tembelliği ile kapudan paşanın beceriksizliği yüzünden öyle yavaş ve kötü bir şekilde yürütülüyorlardı ki, aslında henüz doğru dürüst bir şey yapılmamıştı ve İngiliz donanmasının cüretkâr bir saldırısından büyük endişe duyulması gerekiyordu. İşte Bâbıâli de muhtemelen bu yüzden Arbuthnot ile müzakereleri el altından devam ettirmek istiyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu görev her ikisi de Çanakkale Boğazı'nda bulunan kapudan paşaya ve Boğaz'ın tahkiminden sorumlu Fevzullah Efendi'ye verilirken, Arbuthnot da aynı görevi bu amaçla hemen iki Osmanlı müzakereci ile Çanakkale Boğazı'ndaki köyde irtibata geçen birinci tercümanı Berto Pisani'ye vermişti.

Durum bu kadar ileri gitmişken, her iki taraf da artık müzakere konusunda fazla ciddi değildi. Arbuthnot ve Amiral Duckworth, anlaşıldığı kadarıyla Bâbıâli'ye donanmaları ile İstanbul surlarının altında istediklerini yaptırmak için yanıp tutuşuyorlardı ve Kapudan [Hacı Salih] Paşa da İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nı zorla geçmeye kalkışacak cesareti göstermeyecekleri düşüncesinde ısrar ediyordu. Dolayısıyla müzakereler de tıpkı tahkimatlardaki çalışmalar gibi ilgisizce yürütülüyordu. Oldukça çevik ve sinsi bir müzakereci olan Berto Pisani, sahte barış vaatleri ve kasten uzatılan başarısız bir diplomatik yazışma ile zaman kazanmaya çalışırken, kapudan paşa da bataryaları güçlendirmek için neredeyse hiçbir şey yapmıyordu. Aslında elinde bunun için yeterli sayıda işçisi ve onların ödemelerini yapmak için gerekli para da yoktu. Dolayısıyla büyük birçoğunluğu çalışmalara tek bir el bile atmadan kaçıp gidiyordu. Buradaki tehlikenin pekâlâ farkında olan Sebastiani ise çalışmaları bizzat daha büyük bir çaba ile yürütmesi için, yaveri de Lascours'u Çanakkale Boğazı'na göndermişti. Kapudan paşa ise telkinlerini her defasında bu kadar büyük bir çaba göstermenin ve bu kadar masraf yapmanın gereksiz olduğunu ileri sürerek geri çeviriyordu, zira İngilizler Çanakkale Boğazı'na yönelik herhangi bir teşebbüste bulunmaya cesaret edemezlerdi.

Arbuthnot ve Duckworth ise bundan pekâla haberdardılar ve kurdukları planı gerçekleştirmekte bir sakınca görmediler. Neticede 19 Şubat'da Bozcaada önlerinde bulunan donanma aniden yelken açtı ve rüzgârı da arkasına alarak

tam güç Çanakkale Boğazı'na doğru yol almaya başladı[143]. Kapudan paşa, sahilin en uç noktasına yerleştirilen yeniçeri nöbetçilerinden düşman filosunun gelmekte olduğunu ilk öğrendiğinde önce inanmak istemedi, fakat kısa bir süre sonra gerçek olduğuna kanaat getirince neredeyse deliye döndü. Kurban Bayramı vesilesiyle farklı yerlere dağılmış olan topçular zar zor toplandılar ve düşman gemileri onları durdurabilecek tek bir top bile ateşlenmeden, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki kaleleri aştılar. En azından düşmanı oldukça ağır ama neredeyse etkisiz bir top ateşi ile karşılayacak kadar savunma durumuna geçirilen ana kalelerden geçiş ise çok daha zor oldu. Amiral Duckworth, ateşe kalelerde büyük bir hasara yol açan bir ateşle karşılık verdi ve yoluna devam etmek üzere filosunun tamamıyla yoğun bir barut bulutunun içinde kayboldu.

Düşmanın bu ilk saldırısı karşısında duyulan korku öyle büyüktü ki, yalnızca kapudan paşa burnun arkasında bekleyen filosunun yanına gitmekle kalmayıp, bütün topçular da bataryaların başından ayrılarak kaçtılar. Nara Burnu'nda İngiliz donanmasının önünü kesecek olan Türk filosu, yalnızca bir hattı harb gemisinden [kalyon], dört firkateynden ve 4 korvetten oluşuyordu ama yarımay şeklinde dizilen kıyı bataryalarının koruması altında oldukça sağlam bir konum almıştı. Burada Türk gemilerinin tamamen yok olması ile sonuçlanan

143 O dönemlerde Avrupa'nın her yerinde büyük yankı bulan bu cüretkâr teşebbüs, aynı döneme ve daha sonraki dönemlere ait birçok raporda ayrıntılı olarak tarif edilmiştir. Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 65 ve devamı haricinde, bilhassa iki İngiliz raporu gözönünde bulundurulmalıdır: "*Hobhouse, Travels in Albania*", 2. baskı, s. 1111 ve devamı ile "*Colburn's United Service Magazine*", Ocak 1842 baskısı, s. 84 ve devamında çok ilginç bir yazı olan "*Forcing the Dardanelles, Passages in the life of a sailor*". Yazarı o dönemde amiral gemisinde deniz asteğmeni olarak görev yapıyordu ve bu yüzden hadiselerin görgü tanığı olarak donanmanın bilhassa giriş ve çıkıştaki hareketleri hakkında en iyi bilgileri verebilmiştir. İçerik açısından aynı zenginlikteki 23 Mayıs 1843 tarihli askerî gazetede, s. 48 ve devamında çok iyi bir yazı mevcuttur: "*The Defences of the Dardanelles and Bosphorus by colonel G.F. Herman*". Bu yazı, bu iki önemli su yolunun daha sonraki savunma sisteminin haritalarla açıklayıcı ve ayrıntılı bir resmini çizmektedir. Bu yazıya göre her iki su yolu üzerinde toplam 46 kale ve batarya mevcuttur: Çanakkale Boğazı'nda 622 top ve aralarından 45'inin 550 kiloluk gülleler fırlattığı 48 havan topu ile 17 kale ve İstanbul Boğazı'nda 633 top ve 51 havan topu ile 29 kale, yani toplamda 1.255 top ve 99 havan topu. Bu bilgiler ile General Baron von Moltke'nin yine görgü tanığı sıfatıyla, bilhassa Amiral Duckworth'un seferi ile ilgili olarak, "*Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei, aus den Jahren 1835-1839*", Berlin 1841, s. 51 ve devamında verdiği bilgiler karşılaştırılabilir.

ağır bir çatışma yaşandı. Gemiler ya batırıldılar ya da mürettebatı tarafından terkedilmiş olarak kolayca İngilizlerin eline geçtikleri ve ateşe verildikleri kıyıya sürüklendiler. İngilizler ayrıca topçular tarafından terkedilmiş bataryaları da ele geçirerek, burada bulunan bütün topları çivilediler. Yalnızca tek bir firkateyn çaresizce direniyordu. Mürettebatının dörtte üçünü kaybedene kadar birkaç düşman hattı harb gemisine [kalyon] karşı mücadeleyi bırakmadı ve sonra İstanbul'a ulaşmayı başardı ve buraya düşmanın yaklaşmakta olduğuna dair ilk haberleri getirdi*.

Düşman donanması Nara Burnu'nda çok az zarar görmüş ve yoluna hiç vakit kaybetmeden devam edebilmişti, fakat gecenin çökmesi ile birlikte ve olumsuz rüzgârlar sebebiyle demir atmak zorunda kaldı. Ancak ertesi gün, 20 Şubat'ta başka hiçbir engelle karşılaşmadan Prens Adaları'na kadar ilerleyebildi. Burada donanmanın tamamı İstanbul'a yalnızca üç saat mesafedeki Büyükada önlerine demir attı. Yalnızca "Endymion" firkateyni kısmen Türklerin savunma tedbirlerini gözlemek kısmen de donanma ve anakara arasındaki irtibatı sağlamak için biraz daha ileri gönderildi[144].

Başkentte duyulan dehşet, sarayda ve Divân-ı Hümâyûn'daki çaresizlik gece boyunca artmaya devam etmişti. Sultan Selim bile ne yapacağını bilemez hâlde idi. Bu felaketin baş sorumluları olarak görülen kapudan paşa ve Fevzullah Efendi, ilk kurbanlar olarak bunun bedelini ödemek zorunda kaldılar. Fevzullah Efendi hemen idam edilirken, Kapudan [Hacı Salih] Paşa yalnızca azledilerek servetine el konulması ile kurtulmasını saraydaki güçlü nüfûzuna borçlu idi. Halefi [Cezayirli] Seyyid [Ali] Paşa, hemen İngilizlerle mücadele edeceğini ve onlara açık denizde saldıracağını açıkladı. Lâkin Divân-ı Hümâyûn'da bu kadar cesur bir kararlılığa varılamadı. Çoğunluk başlangıçta kurtuluşu yalnızca Arbuthnot'un Prens Adaları'na geldikten hemen sonra reisülküttaba gönderdiği bir müzakereci aracılığıyla ileri sürdüğü taleplerin kayıtsız şartsız kabul edilmesinde görüyordu. Talepler yine Sebastiani'nin İstanbul'dan derhal gönderilmesinden, İngiltere ve Rusya ile ittifakın yenilenmesinden, Rus savaş gemilerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından engellenmeden geçişinden, barış yapılana kadar bir İngiliz limanında emanete alınacak bütün Osmanlı savaş gemilerinin teslim edilmesinden ve son olarak Çanakkale Boğazı'nda sa-

* İstanbul'a saldırı haberi, bu çarpışmalara şahit olarak hemen yola çıkan bir brik tarafından getirildi (çn).

144 Juchereau de St. Denys, II, 66 ve devamı. *Forcing the Dardanelles,* s. 86.

vaş boyunca İngiliz birliklerinin işgali altında olacak kalelerin İngilizlere teslim edilmesinden oluşuyordu. Aksi takdirde donanma hemen İstanbul önlerine gelecek ve şehri top ateşi ile yerle bir edecekti.

En azından ilk hususu hemen kabul etmeye razı olundu. Sultanın Avrupa eğitimi almış, gençliğinde Baron von Tott tarafından Fransa'ya götürülen, Versailles'te XVI. Louis'nin sarayında eğitilen ve o dönemlerden beri Fransız ihtilâl hükümetine karşı amansız bir nefret besleyen mirahuru İshak Bey, başkenti bombardıman tehlikesine maruz bırakmaya cesaret etmenin mümkün olmadığını, dolayısıyla halk da Sebastiani'yi bu uğursuz savaşın sebebi olarak gördüğünden onun şehirden ayrılmasında ısrar etmek zorunda olduklarını bildirmek üzere hemen Sebastiani'nin yanına gönderildi. Halkın kızgınlığı o kadar artmıştı ki, artık hükümeti bile Sebastiani'nin can güvenliğini sağlayamazdı.

Sebastiani, bu kritik durumda kendisi de cesaretini kaybetmişti. 18 Şubat'da Fransa'ya şöyle yazmıştı: "Türk hükümetinin lâkayt ve âtıl hâli son safhada. Şu anda her ne kadar bataryalar üzerinde çalışıyorlarsa da korkarım ki bu, donanmayı ve tersaneleri korumak için yeterli olmayacaktır. İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'nı aşmayı başardığı takdirde, Fransız elçisi Yedikule zindanlarına gidecektir. Yine de cesaret ve kararlılıkla çok şey yapılabilir ve ben de bunu ispatlayacağım"[145]. Oysa son anda Ruffin etkileyici telkinleri ile tehlikelere dikkatini çekmemiş olsa idi kim bilir neler yapardı. Böylece Sebastiani yeniden cesaretini topladı ve İshak Bey'e şu belirleyici cevabı verdi: "Hükümdarımın emriyle buradayım ve yalnızca onun emri ile buradan ayrılırım ya da beni zorla buradan göndermek zorunda kalırsınız. Söz konusu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun onuru, güvenliği ve bağımsızlığıdır. Amiral Duckworth'un donanması şehrin bir kısmını belki yerle bir edebilir ve birçok insanın canını alabilir, ama harekâtlarını destekleyecek bir kara ordusuna sahip olmadıkları için bu başkenti ele geçiremezler. Sultan Selim herhalde kendisine lâyık olmayan bir zayıflıkla şanlı atalarının kendisini çıkarttıkları yüksek makamından inmek istemeyecektir. Surlarınız silahlı değil ama demiriniz, cephâneniz, erzakınız ve kollarınız var; bunlara bir de cesaretinizi eklediğinizde, düşmanlarınız karşısında zaferi kazanırsınız. Yüce efendinize güvenle kendisine ve yönettiği ülkeye lâyık bir karar beklediğimi bildirmenizi rica ediyorum"[146].

145 Lefebvre, *aynı eser*, s. 51.
146 Sebastiani'nin Lefebvre, *aynı eser*, s. 50'de verilen mektuplarına göre.

Büyük bir güvenle söylenen bu sözler, etkisini gösterdi. Sultan Selim, Sebastiani'yi hemen huzuruna kabul etti. Sebastiani burada savunma planının ayrıntılarını açıklayarak, aynı zamanda Napolyon'un dostluğunun, orada sâdık müttefiki Bâbıâli'nin de büyük bir avantaj sağlayacağı bir barış yapmak için silahlarını St. Petersburg'a kadar taşımak üzere olduğu bir zamanda sonsuz bir yarar sağlayacağını da bir kez daha belirtti. Bunun üzerine tahkimatlarda henüz başlatılan çalışmalara hemen devam edilmesi ve sonuçlandırılması emri verildi. Sebastiani, Bâbıâli'nin de onayı ile çalışmaların yönetimini üstlendi ve çeşitli bataryalara dağıtılan bir dizi Fransız mühendisten de destek aldı. İstanbul'da yaşayan 200 Fransız da aynı amaçla yardım teklifinde bulundular. Kısa süre önce İstanbul'a gelen ve Sebastiani'yi her surette destekleyerek sekreteri ile birlikte gece gündüz çalışmaların yönetimine bizzat katılan yeni İspanyol elçisi Marki d'Almenara (daha sonra 1809'da Kral Josef Napolyon döneminde Madrid'de içişleri bakanlığı yapmıştır), masraflarını kendi karşılayarak, İstanbul'da tesadüfen bulunan denizcilerden oluşan bir topçu birliği kurdu.

Bu arada İstanbul halkı da galeyana gelmişti. Anlaşıldığı kadarıyla üzerlerindeki baskı altında, sırf barışın ortasında hiçbir sebep yokken eski dostlarına saldıran ve bir Türk filosunu yok ettikten sonra şimdi de Osmanlı sultanına istediklerini yaptırabilmek için İstanbul'u ve padişahın sarayını tehdit eden sadakatsiz İngilizlere karşı duydukları intikam duygularını tatmin etmek için, müminlerin payitahtının kurtuluşunu üstlenmeye cesaret eden bu Frenklere karşı yıllardır süren önyargılarını unutmuşlardı.

Bu sayede İslâmî fanatizm, Fransız elçisinin ellerinde muazzam bir araç hâline geldi. Bu amaçla sarayın bahçesine ona özel kurulan bir çadıra karargâhını yerleştirdi ve çalışmaları bizzat yönetmek üzere buraya bütün elçilik personeli ile birlikte taşındı. Elindeki büyük parasal imkânlarla bol bağışlarda bulunmayı de eksik etmediği için herkes emirlerine gönüllü olarak uyuyordu. Topçular, bostancılar, yeniçeriler, Osmanlılar, Hristiyanlar, Yahudiler, Ermeniler, gençler ve yaşlılar, yardım edebilecek durumda olan herkes, bir mucize gibi topraktan yükselen tahkimatlara koşuyordu. Bâbıâli vezirleri ve padişah, her yerde işçileri varlıklarıyla ve uygun hediyelerle teşvik ediyorlardı. Böylece bir gecede normal şartlar altında yıllar sürecek çalışmalar yapıldı. 24 saat geçmeden surların üzerinde ve bataryalarda 300 top hazır bekliyordu. Sonraki beş günde Avrupa ile Anadolu kıyılarında, değirmenlerden ve Yedikule'den

Ortaköy'e ve Kadıköy ya da Üsküdar burunlarına kadar her yerde sayıları çeşitli kalibrelerde 917 top ve 196 havan topuna yükseldi[147].

Sanki çaresizlikten kaynaklanan bir savaşta herşeyini riske atacakmış gibi görünen zayıflamış İslâmî halk ruhunun bu şekilde canlanması Arbuthnot'la Duckworth'u bile şaşırttı ve kısa sürede içinde bulundukları durumun çaresizliğini anladılar. İstanbul'a yapılacak başarılı bir saldırı bu durumda çok muallakta kalacaktı. Zaten bu seferin gerçekten de Osmanlı başkentini tahrip etmek niyeti ile yapılmış olduğu şüphelidir. Zira imparatorluğun tamamının yok olmasıyla sonuçlanabileceğinden bu, dünyanın o dönemde içinde bulunduğu durumda İngiliz hükümetinin isteği doğrultusunda olamazdı ve Bâbıâli'yi istedikleri tavizlerde bulunmaya zorlamak için yalnızca bir sindirme aracı görevini üstlenecekti. Aksi takdirde Amiral Duckworth, Prens Adaları'na geldiği gibi cesaret edebilmiş olsaydı, İstanbul'un bir kısmını kolayca yerle bir edebilirdi. Oysa o dönemlerde hareketsiz kalması, hadiseleri son raddeye kadar getirmemesine dair kendisine verilen gizli talimatlar ile açıklanmıştı[148]. Bu cüretkâr hareketin daha sonra sindirme aracı olarak hedefine ulaşmaması, tabii ki bu seferin, Amiral Duckworth'un ve İngiliz hükümetinin üzerine etkileri bir daha asla tam olarak silinemeyen kötü bir gölge düşürmüştü.

Sonuçta ne olursa olsun bilinen kesin bir şey varsa o da, Arbuthnot ve Duckworth'un hemen saldırmak yerine bir kez daha Bâbıâli ile müzakerelerde bulunmayı tercih ettikleri idi. Bu müzakereler Bâbıâli adına çok maharetli birer temsilcisi olan Reisülküttab Hâlet Efendi ve İshak Bey tarafından büyük bir hünerle uzatıldıkça uzatıldı. Hasta olan elçinin görevlendirdiği Amiral Duckworth, başlangıçta yine çok kibirli bir dil kullandı. Adına bir kez daha müzakereleri yürütecek olan Tuğamiral Thomas Louis'e verilen talimatlarda daha önce belirtilen hususlar aynı sertlikle vurgulanmış, hatta bunlara Bâbıâli'nin Fransa'ya hemen savaş ilân etmesi, Rusya'ya Boğdan ile Eflak dışında İsmail ve diğer Tuna kalelerini de teslim etmesi talebi eklenmişti[149].

---

147 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 72-82 ve s. 261. Burada o dönemlerde kurulan bataryaların top sayısı ile birlikte tam bir listesi verilmiştir.

148 Bu, Bielfeld'in 25 Şubat 1807 tarihli mektubunda dile getirdiği yaygın bir kanı idi.

149 "*Instructions demises au Contre-Amiral Chevalier Th. Louis pour la négaciation avec la Porte Ottomane*", basılmış olan "*Récit officiel des événements arrivés à Constantinople*".

Oysa anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı müzakerecileri muazzam bir şekilde ilerleyen savunma çalışmalarının koruması altında seslerini ne kadar yükseltiyorlarsa, Amiral Duckworth o denli uysallaşmaya ve sesini alçaltmaya başladı. Bütün bunlara bir de anakaradan sürekli olarak İngiliz gemilerini surların atış menziline getirmesini engelleyen olumsuz rüzgârların esmesi; İstanbul Limanı'nın iki sıra topçekerle kapatılmış olması; yedi kalyonun İstanbul Boğazı'nı koruması ve Tophâne'ye bu yönden herhangi bir saldırıyı çok tehlikeli hâle getirecek bir dizi ateş gemisinin yerleştirilmiş olması; son olarak aynı zamanda Çanakkale Boğazı'ndaki kaleler üzerindeki çalışmaların da amiralin zamanında geri çekilmediği takdirde bu yönden de yolunun bütünüyle kesilmesinden endişe etmesini gerektirecek kadar ilerlemiş olması ekleniyordu.

Bu yüzden Türklerle herhangi bir çarpışma yaşanmadı. Yalnızca 26 Şubat'ı 27 Şubat'a bağlayan gece Büyükada'da Anadolulu Türklerden oluşan küçük bir birlik ile ertesi gün de devam eden sert bir çatışma meydana geldi. Gerçi hemen karaya çıkan bir İngiliz birliği tarafından siperlerinden adanın yüksek bir tepesine kurulu Rum kilisesine püskürtüldüyseler de burada öyle çaresiz ve yiğitçe bir direniş gösterdiler ki, İngilizler mürettebattan birçok kişiyi, bilhassa birkaç olağanüstü subayı kaybettikten sonra bu yararsız mücadeleden vazgeçmek zorunda kaldılar[150].

Bu hadise de tıpkı birçok uğursuz söylenti gibi, İngiliz amirallerinin cesaretinin kırılmasına katkıda bulundu. Örneğin aynı gün, Türk ateş gemilerinden oluşan bir filonun gece vakti İngiliz donanmasını yakmak için limandan ayrılacağı ve 10 bin müminin bu "Hristiyan köpekleri" ile onların gemileri bütünüyle yok edilmeden geri çekilmeyeceklerine dair yemin ettiği söyleniyordu[151]. Dolayısıyla herşey beklenebilirdi. Duckworth'un da bu yüzden ya her şartta barış yapmak ve böylece serbestçe geri çekilme hakkını elde etmek ya da zorla geri çekilmeye çalışmaktan başka bir alternatifi kalmıyordu. Duckworth, barış sağlamak için taleplerinde artık neredeyse yalnızca görünüşte Malta'ya götürülecek 15 hattı harb gemisinin teslim edilmesini isteyecek kadar geri adım atmıştı. Oysa artık bunun için bile çok geçti ve bu yüzden de yukarıda belirtildiği gibi zorla geri çekilerek kurtulmaya çalışmaktan başka bir çaresi kalmamıştı.

---

150 *Forcing the Dardanelles, aynı eser*, s. 87 ve devamında ayrıntılı olarak tarif edilmiştir.
151 *Forcing the Dardanelles, aynı eser*, s. 88.

1 Mart sabahı İngiliz donanmasının tamamı demir aldı ve biraz daha olumlu esen bir rüzgârla İstanbul yönünde cüretkâr bir hareket yaptı. Halkın tamamı hemen alarma geçti. Gerçekten saldıracakları düşünülüyordu ve herkes kararlı bir direniş göstermek üzere hazırlıklarını yaptı. Oysa düşman gemileri aniden dönüş yaparak, sert bir kuzey rüzgârı altında hiç durmadan Çanakkale Boğazı'na doğru yol aldılar. Nara Burnu'ndan ve yakınlarındaki kalelerden geçişleri, girişlerinde olduğundan daha zor geçti. Zira kaleler de tıpkı kıyı bataryaları gibi iyi duruma getirilmişler, toplar, cephâne ve hünerli askerlerle donatılmışlardı. Duckworth, askerlere İstanbul'daki hadisenin barışçıl bir yolla çözüldüğünü düşündürecek birkaç selamlama ateşi ile buradan geçebileceğini düşünüyordu[152] ama askerler buna kanmadılar ve bu sahte selamlamaya bugün bile hâlâ uzmanların hayranlığını çeken ve bütün denizcilerin korkulu rüyası olan o devasa taş gülle atan toplardan birkaç isabetli atışla cevap verdiler.

Top ateşi gerçekten de etkisini gösterdi. 500 librelik (250 kiloluk) bir taş gülle "Royal George" amiral gemisinin tam ortasına düşerek korkunç bir zarara sebep oldu, üç adamı öldürdü ve önyüzbaşının dışında bir seferde 27 adamı yaraladı. 850 libre (425 kilo) ağırlığında ve 27,5 inç genişliğinde bir granit güllenin "Windsor Castle" üç ambarlısında ve aynı kalibrede bir başka güllenin 74 top taşıyan "Standard" hattı harb gemisinde açtığı zararlar çok daha büyüktü. Hattı harb gemisine [kalyon] isabet eden gülle, arka kısımdan gemi boşluğuna girerek önüne çıkan herşeyi sildi süpürdü ve sonra ana direğin demirine öyle büyük bir kuvvetle çarptı ki, her yere sıçrayan kıvılcımlar yakınlarda bulunan barut stoklarını ateşlediler. Bunun neticesinde meydana gelen patlama, bir seferde yaklaşık 60 kişiyi savaşamayacak duruma getirdi. Şanslarına yine de yönetilmesi ve kullanılması zor olan bu toplardan yapılan atışların birçoğu hedeflerine ulaşamıyordu. Duckworth bu sayede çok büyük kayıplar vermeden kaçabildi ve 3 Mart'ta Bozcaada açıklarında demir atmayı başardı.

152 *Forcing the Dardanelles*, s. 90'da şöyle demektedir: "Canopus'a bir selamlama ateşinin bataryaları sessiz tutmakta bir etki yapıp yapmayacağını ve iki ülke arasında herşeyin barışçıl yollarla ayarlandığı hususunda onları uyutmaya yarayıp yaramayacağını deneme emri verildi ... Düşmanın girişimiz sırasında olduğundan çok daha büyük bir hassasiyetle ateş ettiğini gördük. Zira daha büyük bir hızla hareket etmemize rağmen, birliğimiz daha sık hedef aldı ve yukarı doğru geçişimiz sırasında olduğundan daha fazla zarar gördü.

Yalnızca iki korvet tamamen yok olmuştu ve kaybedilen mürettebatın sayısı, İngiliz raporlarına göre giriş sırasında 38 ölü ve 100 yaralı, çıkış sırasında ise 197 ölü ve 412 yaralı, yani savaşamayacak durumda toplam 747 kişi idi ki bu, Bâbıâli'yi İstanbul surlarının altında barış yapmaya zorlamaya yönelik bu başarısız teşebbüs için yine de ağır bir bedeldi[153].

Cüretkârlıkla olduğu kadar şansla da yapılan bu teşebbüse hayranlık duyanlar da eksik değildi. 7 Mart'da Amiral Sinyavin emrinde yedi hattı harb gemisinden oluşan Rus filosu, İngiliz filosuna katılmak üzere Bozcaada Limanı'na gelmişti. Duckworth Rusların çok geç gelmelerine karşı duyduğu alınganlığını çok zor gizleyebilirken, Rus subayları başlangıçta Çanakkale Boğazı'ndan iki kez bu kadar az kayıpla geçtiklerine inanmak istemiyorlardı ama gerçek olduğundan emin olduktan sonra hayretlerini gizleyemediler. Hatta Amiral Sinyavin'in cesareti öyle bir kabardı ki, Duckworth'a bu cüretkâr teşebbüsü hemen birlikte bir kez daha denemelerini teklif etti. Lâkin Duckworth, böyle bir teşebbüsün çok iyi öğrendiği tehlikelerinin yanısıra, tek başına yapamadığını sonunda Rusların yardımı ile başarmak istemediği için bu teklifi geri çevirdi. Böylece her iki filo birkaç gün sonra yeniden ayrıldı. Amiral Sinyavin kendi filosu ile Çanakkale Boğazı'nın önünde kalmaya devam ederken, İngilizlerin hasar görmüş gemileri Malta'ya döndüler. Filonun kalanı 13 Mart'da Mısır'a karşı uzun zamandır planlanan ve aynı dönemde gerçeğe dönüştürülen seferi desteklemek üzere oraya doğru yola çıktı.

Bu Mısır seferi, İngiliz hükümetinin İngiliz birliklerinin 1803'de[154] geri çekilmesinden beri, burada Memlüklerin sona eren hükümdarlığının yeniden tesis edilmesine, karşılığında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın henüz oluşmakta olan yönetiminin yok edilmesine ve bu şekilde İngilizlerin ticarî menfaatleri için çok önemli olan bu ülkede sürekli bir nüfûz, hatta belki de sınırsız bir hükümdarlığın güvence altına alınmasına dair asla tam olarak vazgeçmediği planla ilgili idi. Bu esnada bilhassa o dönemlerde rakibi El-Bardisî Osman Bey ile birlikte maddî olarak zayıflamış ve manevî olarak neredeyse tamamen yok olmuş

153 *Forcing the Dardanelles*, s. 90 ile Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 90 ve devamında, yine kısmen sefere katılan İngiliz subaylarının raporlarına göre. Uzmanların dikkatini burada bilhassa General Moltke'nin adı geçen eserinde, s. 53 ve devamında ayrıntılı bir tarifinin verildiği muazzam taş güllelerin etkilerine dair ayrıntılı tarifler çekecektir.

154 Yukarıda ilgili yere bakınız.

Memlük hükümdarlığının hâlâ en önemli dayanaklarını oluşturan eski müttefiki Mehmed Elfî Bey'e güveniyordu. Oysa ne yazık ki her ikisi de İngiltere en sevdiği bu planı yeniden uygulayamadan kısa aralıklarla öldüler.

Fransa yandaşı olan ve ölümünden kısa bir süre öncesine kadar Fransa'nın yardımıyla Memlüklerin hükümdarlığını kurtarabileceği inancıyla Paris'e göndereceği bir elçilik heyeti aracılığıyla bu amaçla Napolyon'un desteğini talep etme niyetinde olduğu söylenen El-Bardisî Osman Bey, 19 Kasım 1806'da ölümcül bir hastalığa yenildi ve 30 Ocak 1807'de Mehmed Elfî Bey de 45 yaşında yine tedavi edilmesi mümkün olmayan bir hastalığa yenik düştü. Ölüm döşeğinde bile soyunun kaçınılmaz kaderine hayıflanıyordu. "Mısır", diyordu çaresizlik içinde, "artık iflah olmaz; artık Mehmed Ali Paşa'ya aittir; hiç kimse Mısır'ı onun elinden alamayacaktır; bugünden sonra Memlükler bitmiştir; artık hiçbir şey yapamayacaklar"[155]. Durum gerçekten de böyle idi. Zira her iki kahramanın zamansız ölümleri, aynı zamanda Mısır valisi tayin edildikten sonra Memlüklere karşı mücadeleyi istenen başarıyla yürüten Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yükselişinin etrafını saran talihli hadiselerden biri idi.

Demenhur'da İngiliz ordusunu bekleyen Elfî Bey'in yardımıyla bu İngiliz ordusunun Mehmed Ali Paşa'yı Mısır'dan kovacağına dair söylentiler, paşayı uzun zamandır rahatsız ediyordu ve İngiltere ile Bâbıâli arasında ilişkiler koptuğundan beri söylentiler daha da beslenmiş, daha belirli bir şekil almaya başlamıştı. Ayrıca İngiliz hükümeti için de bu darbeyi gerçekleştirmenin zamanı gelmiş gibi idi. Memlüklerin desteğine artık çok fazla güvenemeyeceklerine rağmen, bu teşebbüste bulunmaya cesaret edebileceklerini düşünüyorlardı.

İstanbul'dakiler bu plandan zamanında haberdar olmuşlardı ve Mehmed Ali Paşa'ya tetikte olması, ülkeyi savunma durumuna geçirmesi için emir verilmişti. O dönemde Memlüklere karşı mücadelesi için Yukarı Mısır'da bulunan Mehmed Ali Paşa bilhassa Reşid, Dimyat ve Demenhur'un muhafız kıtalarını takviye etti. Bu amaçla İskenderiye'ye gönderdiği 400 kişi, halk tarafından kendilerini tek başlarına savunacak kadar güçlü oldukları gerekçesiyle geri gönderildi. Gelişmelerin büyük bir endişe ile izlendiği Kahire'de zaten büyük bir heyecan yaşanırken, 17 Mart'ta Amiral Thomas Louis'in emrinde 25 gemiden oluşan bir İngiliz nakil filosunun İskenderiye Limanı'na demir attığı haberi geldi. Bu filo, General Mackenzie Fraser'in emrinde 7 Mart'da Messina'da ge-

155 Mengin, *Histoire de l'Égypte sous le Gouvernement de Mehemed-Ali,* I, 256.

milere bindirilen, dolayısıyla büyük işler yapmak için çok düşük bir sayı olan 6 bin kadar kara askeri taşıyordu[156].

Amiral Louis buraya vardıktan hemen sonra İskenderiye Kaymakamı Emin Ağa'dan kendisine şehrin kapılarını açmasını istediyse de yabancı birliklerin yalnızca padişahın fermanı ile şehre girebileceklerine dair bir cevap aldı. Amiral, böyle bir fermana sahip olmadığını, fakat yalnızca Mısır'ı Fransızların yeni bir akınına karşı korumak için tahkimatları 5 bin muhafız ile donatmak istediğini söyledi. Bu birlikleri dost mu, düşman mı kabul edeceğine karar vermesi için kaymakama 24 saat veriyordu. Birlikleri düşman olarak kabul etmesi hâlinde şehri zorla ele geçirecekti. Birlikler bunun üzerine hemen karaya çıkartıldılar ve General Fraser'in emri altında 21 Mart'ta hiçbir karşılık vermeden teslim olan İskenderiye'ye doğru harekete geçtiler. Yalnızca 300 kişiden oluşan muhafız kıtası savaş esiri olarak alındı ve bu esnada ihanetle suçlanan kaymakam ile birlikte hemen Malta'ya gönderildi.

General Fraser daha sonra İngiliz Başkonsolos Binbaşı Misset aracılığıyla Memlük beylerinden adamları ile birlikte İngilizlere katılmak ve Türkleri buradan kovduktan sonra, İngilizler ülkenin limanlarını ele geçirirlerken, Kahire'yi almak üzere bir an önce Demenhur'a gelmelerini istedi. İskenderiye'nin alındığı günün ertesinde hemen limanların ele geçirilmesine yardımcı olacak Çanakkale Boğazı'ndaki filo da buraya geldi.

Öncelikle önemli miktarlarda erzak olduğu umut edilen Reşid'i ele geçirmek gerekiyordu. Buraya gönderilen bir birlik, 29 Mart'ta General Wacop'un emrinde hiçbir direnişle karşılaşmadan, yalnızca 500 Türk ve Arnavut'tan oluşan muhafız kıtası tarafından savunulan şehre girdi. Oysa yürüyüşlerden dolayı yorulmuş birlikler ihtiyatsız davranarak şehrin dar sokaklarına henüz dağılmışlardı ki, muhafız kıtasının saldırısına uğradılar ve ölümcül bir mücadelede büyük bir kısmı ya öldü ya da esir oldu. General Wacop, ölenlerin arasında idi. 120 esir, 90 kesik baş ile birlikte Kahire'ye gönderildi ve başlar burada zaferin işaretleri olarak uzunca bir süre şehrin en önemli meydanlarından birinde sergilendi[157].

Tabii ki böyle bir utanç cezasız kalmamalı idi. General Fraser 6 Nisan'da 4 bin kişiden oluşan ikinci bir birliği, şehri ne pahasına olursa olsun ele ge-

156 Mengin, *aynı eser*, s. 268 ve devamı. Adair, *Historical Memoir*, s. 221 ve 241.
157 Mengin, *aynı eser*, I, 370-373.

çirmeleri için General Stuart'ın emrinde altı top ve iki havan topu ile birlikte Reşid'e gönderdi. Oysa bu defa da amansız bir direniş ile karşılaştılar. 8 Nisan'da başlayan bombardıman etkisini göstermedi ve başarısız bir şekilde uzadıkça uzadı. Böylece o dönemde henüz Yukarı Mısır'da bulunan Mehmed Ali Paşa, kethüdasının emrinde 4 bin piyade ve 1.500 sipahiden oluşan bir birliği Reşid'e göndermek için gerekli zamanı bulurken, kendisi de Kahire'nin savunması için gerekli tedbirleri aldı ve direnişçi Memlükleri dizginledi. Bu birlikler hiç vakit kaybetmeden İngilizlerin yakınlarına kadar geldiler ve 22 Nisan'da bulundukları Hamad'da İngilizleri tamamen mağlup ettiler. İngilizlerin birkaç bölüğü bireysel çatışmalarda neredeyse bütünüyle yok edildiler veya esir alındılar ve General Stuart sırf birliklerinin geri kalanını kurtarabilmek için çivilenen ağır topları, havaya uçurulan cephâneyi, ateşe verilen eşyalarının tamamını geride bırakarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Zorluklarla Ebukır'e ulaşmayı başardı ve burada hiç vakit kaybetmeden İskenderiye'ye gitmek üzere gemiye bindi. Esirler Kahire'ye gönderildiler ve burada Mehmed Ali Paşa insaf ederek, en azından subaylara daha iyi bir kaderi lâyık görene kadar, avâmın kötü muamelesine maruz bırakıldılar. 450 kadar İngiliz asker kafası, kazıklara geçirilmiş hâlde zaferin işareti olarak Kahire'nin ana meydanlarından birini süsledi[158].

Bu mağlubiyetlerden sonra General Fraser'in, Memlükler de İngilizlerle daha fazla işbirliği yapmak istemedikleri için, İskenderiye'nin savunması ile yetinmekten başka bir çaresi kalmadı. Ülkenin içlerine doğru teşebbüslerde bulunmak için yeterli kuvvetleri yoktu ve bu arada ayrıca bu seferin yanlışlığını da güçlü bir şekilde vurgulayan sesler yükselmeye başlamıştı. Adair, Viyana'dan Canning'e gönderdiği 29 Nisan tarihli mektupta, Rusya ile ilişkilerini muhafaza etmek istedikleri sürece, Rusya'nın bu yönde kıskançlığını uyandırmaktan sakınmaları gerektiğini belirtiyordu. Üstelik İstanbul üzerine yapılan başarısız teşebbüs de Rus ve İngiliz komutanları ile müzakerecileri arasında gerginliğe sebep olmuştu. "Ayrıca", diye ekliyordu sözlerine, "İskenderiye'nin İngiliz birlikleri tarafından ele geçirilmesinin kıskançlık yaratacağını ve bu yönde müttefiklerimizle ortak teşebbüslerde bulunmaya niyetimiz varsa bunun muhtemelen artık Akdeniz'deki harekâtlarımızda zorluklar yaratabileceğini belirtmeden geçemeyeceğim. Majestelerinin hükümetinin barış yapılması

158 Mengin, *aynı eser*, s. 275-283.

hâlinde İskenderiye'yi veya Mısır'da yapabileceğimiz herhangi bir başka fethi elinde tutmayı düşündüğünü varsayamayacağım için, St. Petersburg sarayına bu hususta bazı tatmin edici vaatlerde bulunmanın uygun olacağını belirtme özgürlüğünü kendimde buluyorum. Ben şahsen herhangi bir seferin başarısızlığı veya başarısından dolayı ortaya çıkabilecek her türlü yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için elimden gelen herşeyi yapacağım. Ama bunu etkili bir şekilde yapabilmek için, olumlu ve kesin bir şeyler söyleyebilmeliyim. Majestelerinin hükümeti meseleye benimle aynı şekilde bakıyor ise ve bana uygun talimatlar verdiği takdirde, hızlı bir karar gerektiren durumlarda zamandan ve çabalardan tasarruf edebiliriz"[159].

Oysa Mısır'da bu arada yaşanan talihsiz değişiklikler karşısında buna gerek bile kalmamıştı. Bilhassa İngiliz başkonsolosu hâlâ Memlükleri General Fraser'in emrindeki ordunun yakın zamanda önemli ölçüde takviye edileceğine dair vaatlerle kazanmaya çalışmasına rağmen, daha ziyade mümkün olduğunca onurlu bir şekilde geri çekilmeyi düşünen İngiliz kabinesinin niyetinde böyle bir şey yoktu. Zaten toplayabileceği adam sayısı ancak 2.500 kadar atlıdan oluşan ve kendi içinde ikiye ayrılarak morali tamamen çökmüş Memlüklerden de çok şey beklenemezdi. Ayrıca Bâbıâli de İskenderiye'nin İngilizler tarafından ele geçirildiğine dair ilk haberler üzerine hemen Suriye'deki paşalara Mehmed Ali Paşa'nın birliklerini kendi askerleriyle takviye etmeleri emrini vermiş ve bunun üzerine Nisan ayı sona ermeden Suriye'den 500 delil askeri Mehmed Ali Paşa'nın ordusuna katılmıştı.

Bu yüzden General Fraser İskenderiye'de aylarca tamamen hareketsiz beklemek zorunda kalırken ve Mehmed Ali Paşa İngilizleri buradan zorla kovmak için bütün kuvvetleriyle Demenhur'a ilerlemeye başlamışken, Ağustos ayında Londra'dan Mısır'ı mümkün olan en kısa zamanda boşaltmaları emri geldi. Bu arada Avrupa'da meydana gelen karışıklıklar ve bilhassa İngiltere'nin bütün silahlı kuvvelerini Sicilya üzerinde yoğunlaştırmayı daha uygun bulmasına sebep olan Tilsit Barış Antlaşması, St. James kabinesinin bu kararını hızlandırmıştı. Bu yüzden General Fraser, Mehmed Ali Paşa'ya Demenhur'a gelir gelmez General Sherbrook'u barış müzakerecisi olarak gönderdi. Çıkarlarına uygun düştüğünde geri çekilen düşmana altın bir köprü bile kurabilecek olan bu kurnaz vali, generalin tekliflerini gönül rahatlığıyla kabul etti. Yalnızca İs-

159 Adair, *aynı eser*, s. 223.

kenderiye şehriyle limanının İngilizler geldiğinde buldukları gibi teslim edilmesinde ısrar etti ve karşılığında, İngiliz hükümetinin tek şartı olduğu üzere, esirleri fidye almadan serbest bırakmaya razı oldu.

Bunun üzerine 22 Ağustos'ta teslimiyet belgesi imzalandı. Bu esnada General Sherbrook'a Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından değerli bir kürk ile zengin koşumlu bir at ve maiyetine de değerli silahlar hediye edildi. Bütün esirler İskenderiye'ye ulaştıktan sonra, 14 Eylül'de İngiliz birlikleri Kontamiral Hallowel emrinde burada bekleyen nakil gemilerine bindirildiler ve hiç vakit kaybetmeden Sicilya'ya doğru yol almaya başladılar. Amiral Duckworth'un filosu, Malta'ya geri dönmek üzere daha Nisan ayında İskenderiye'den ayrılmıştı.

İngilizlerin geri çekilmesinden bir gün sonra, Mehmed Ali Paşa 2 bin askerle top atışları eşliğinde İskenderiye'yi teslim aldı ve Bâbıâli'ye bu talihli hadiseyi hemen özel bir ulak aracılığıyla bildirdi. İleride göreceğimiz gibi, bu arada çok farklı gelişmelerin yaşandığı İstanbul'da bu haber tabii ki büyük bir memnuniyetle karşılandı. Mısır valisi ve en soylu subayları padişah tarafından zengin hediyeler, değerli hilatlar, pırlantadan sorguçlar ve kıymetli silahlarla ödüllendirildiler. Bâbıâli duyduğu memnuniyeti ayrıca Mısır'daki hükümranlığını İngilizlerin bu başarısız seferi sayesinde daha da pekişen Mehmed Ali Paşa'ya aynı dönemde ödemesi gereken 4 bin kese karşılığında kapudan paşa tarafından rehin olarak İstanbul'a getirilen oğlu İbrahim Bey'in onurlu bir şekilde geri gönderilmesiyle de özel bir şekilde gözler önüne serdi. İbrahim Bey 26 Eylül'de Dimyat'a geldi ve Kahire'ye girişinde büyük törenlerle karşılandı[160].

İngilizlerin aynı dönemde Doğu Akdeniz'de diğer teşebbüsleri de pek talihli geçmiyordu. Nisan ayında Amiral Craigh emrindeki küçük bir filo, esir tutulan İngiliz başkonsolosuyla yerleşik bazı İngilizlerin teslim edilmesini sağlamak, İngiliz tebaasının el konulan malları için orada yaşayan Fransızlara ait mallardan karşılanacak 900 bin duka fidye talep etmek ve aksine hareket edilmesi hâlinde şehri top ateşine tutmak için Selanik önlerine gelmişti. Vali ise ne esirleri teslim etmeyi kabul etti ne de istenen tutarı temin edebilecek durumdaydı. Bu yüzden önce İstanbul'dan talimatlar istedi ve buradan, başkent halkının yakın zamanda başarıyla gösterdiği gibi direniş göstermesi talimatını aldı. Bu talimat etkisini gösterdi. Gemide uygun sayıda kara birlikleri bulundurmayan Amiral Craigh, yararsız bir bombardıman ile yalnızca esirlerin

160 Mengin, *aynı eser*, s. 285-304.

canlarını tehlikeye atacağının pekâlâ farkına vardı ve bu yüzden hemen geri çekilmek üzere bu meseleden vazgeçti[161].

Şimdi de İngilizlerin bu başarısız teşebbüslerinin İstanbul'daki durumları ve bilhassa iki devlet arasındaki savaşın ve barış müzakerelerinin gidişatını nasıl etkilediğine bakalım.

3) Taht Değişiklikleri ve Slobozia Mütarekesi ile Kal'a-i Sultaniyye (Çanakkale) Barışı'na Kadar Savaşın Devamı.

İstanbul'da Amiral Duckworth'un filosunun Prens Adaları'na gelişi karşısında duyulan dehşet ne kadar büyük olduysa, İngilizler çekildikten sonraki sevinç de o denli büyük oldu. Divân-ı Hümâyûn bile galeyana geldi. Ayrıca şu anda bütünüyle rakiplerine karşı görkemli bir zafer kazanan ve gücü ile nüfûzunun zirvesinde bulunan Fransız elçinin etkisi altında idi. İstanbul'da artık Sultan Selim değil, Sebastiani'nin hüküm sürdüğü, Divân-ı Hümâyûn'un istişarelerini yönettiği ve Divân-ı Hümâyûn'un aldığı bütün tedbirlerde son sözü söylediği, kısacası Osmanlı İmparatorluğu'nun efendisi olduğu söyleniyordu. Örneğin Bâbıâli'nin o güne kadar tanımayı reddettiği yeni Hollanda ve Napoli kralları Louis ve Josef Bonapart'ı hiçbir zorluk çıkartmadan tanımasını sağladı. Padişah, Napoli Kralı IV. Ferdinand'ın elçisi Kont Ludolf'a kısaca bundan böyle kendisinin yalnızca resmî bir kisvesi olmayan bir şahıs olarak kabul edileceğini ve İstanbul'da yalnızca bu kimliğiyle kalabileceğini bildirdi[162].

Sebastiani'nin bu nüfûzu devam ettiği sürece ne Rusya ne de İngiltere ile barış söz konusu olamazdı, hele ki halkın fanatizme kadar artmış heyecanı karşısında. Bielfeld, Rusya ve Bâbıâli arasında arabuluculuğu üstlenmeye hazır olduğunu bildiren hükümetine, bu amaçla şu anda Fransa'nın

161 Bielfeld'in 24 Nisan 1807 tarihli mektubu.

162 Adair, *aynı eser*, s. 212'de 4 Nisan 1807 tarihli mektubunda şöyle demektedir: "General Sebastiani, İstanbul'da tam bir efendidir, Divân-ı Hümâyûn'un kararlarına başkanlık etmektedir ve bütün tedbirlerini yönetmektedir". 3 Nisan 1807 tarihli mektubunda ise şöyle demekte: "General Sebastiani, Türk İmparatorluğu'nun tam efendisidir". Aynı şekilde Senfft von Pilsach ve Boskoviç İstanbul'dan gönderdikleri 9 Nisan 1807 tarihli mektuplarında. Boskoviç bilhassa şöyle demektedir: "Sebastiani hükümetin zihninde kral yardımcısının iktidarını icra ediyor". Bonapart tarafından tayin edilen iki kralın tanınması hakkında bk. Bielfeld'in 9 Mart 1807 tarihli mektubu.

niyetlerine aykırı olabilecek herhangi bir teklifte bulunmanın yararsız olacağını bildirdi. Belki Fransızların birkaç mağlubiyetinden sonra iki devlet arasındaki dostane ilişiler yeniden eski zemin üzerinde tesis edilebilirdi, ama şu anda Divân-ı Hümâyûn henüz Bâbıâli'ye Boğdan ve Eflak üzerinde tam hâkimiyetini yeniden kazandırmayacak, Fransa'ya karşı her türlü yükümlülüğünden kurtarmayacak bir barışı kabul etmeyecek kadar kızgın ve etki altında idi. Bâbıâli, Sebastiani'ye derhal bilgi vereceği ve Sebastiani de söz konusu müzakereleri her surette engellemeye çalışacağı için, herhangi bir arabuluculuk zaten ne işe yarayabilirdi ki? Hele ki antlaşmaların harfi harfine yerine getirilmesinde ısrar eden İtalinski'ye 15 Kasım 1806'da verilen talimatlar hiçbir işe yaramazdı. Bâbıâli ne İpsilanti'yi ne de Rusya'nın nüfûzu altında bulunan herhangi bir başka voyvodayı kabul edecekti. Ayrıca hiçbir şart altında Rus gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan geçmesine de izin vermeyecekti ve hiçbir şekilde İngiltere ile antlaşmasını yenilemeyecekti. Zira bu, Fransa ile dostane ilişkilerine ve sözde tarafsızlığına aykırı idi. Ayrıca Sebastiani'nin nüfûzu burada, İstanbul'da değil Vistül kıyılarında yok edilmeli idi[163].

Bilhassa İngiltere konusunda Bielfeld bütünüyle haklı idi. Zira Bâbıâli, bu devlet ile barış müzakerelerinde bulunmak yerine, Amiral Duckworth'un filosu gider gitmez resmen savaş ilân etmiş, İstanbul'daki elçilik misafirhânesiyle burada yaşayan bütün İngiliz tüccarlarının depolarını mühürletmiş ve ülkenin her yerinde başka hiçbir gerekçe göstermeden savaş esiri ilân edilen bütün İngiliz tebaasının mallarına el koydurmuştu[164]. Bu gelişmelerin savaşın ve askıdaki barış müzakerelerinin gidişatı üzerinde nasıl bir etki bıraktığını birazdan göreceğiz. Şimdilik Osmanlı İmparatorluğu'nun dahilî durumlarının değişmesi üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna bakacağız.

İstanbul'da İngilizler gittikten sonra huzurun ve soğukkanlılığın yeniden geri geldiği, fakat aynı zamanda Fransa'nın nüfûzuna ve General Sebastiani'nin mutlak yönetimine karşı da bir tepkinin oluştuğu inkâr edilemez. Başlangıçta İstanbul'da, İstanbul Boğazı'nda ve Çanakkale Boğazı'nda Sebastiani'nin yönetimi altında yapılan çalışmalara göz yumuluyordu, hatta Sebastiani'nin telkinleri üzerine her Rum ve Ermeni ailesini bu amaçla bir işçi gönderme veya

163 Bielfeld'in 24 Nisan ve 10 Mayıs 1807 tarihli mektupları.
164 Bielfeld'in 9 Mart 1807 tarihli mektubu ve Adair, *aynı eser*, s. 212.

karşılığında parasını ödemekle yükümlü kılan bir ferman çıkartıldı. Ayrıca söz konusu çalışmaların masraflarını karşılamak için şarap [müskirat] vergisi de önemli ölçüde arttırıldı[165].

Oysa çok geçmeden bu yeni yüklerden rahatsız olmaya başlayan halktan, diğerlerinin yanısıra Bielfeld'in de dediği gibi, tehlike geçtikten sonra gerçek Müslümanların inancını derinden yaralayan bir durum olarak, bu "kâfir Fransız"a başkentin İngilizlere karşı savunulmasında fazla büyük bir rol verildiğine dair sesler yükselmeye başladı.

Ayrıca Sebastiani'nin Divân-ı Hümâyûn ve padişah üzerindeki mutlak yönetimi de göze batmaya başlamıştı. Örneğin söz konusu tahkimat çalışmalarını hızlandırmak için Dalmaçya'dan 300 Fransız topçusunu daha buraya getirmeye çalışması hiç hoş karşılanmadı[166]. Daha sonra, padişahın Napolyon'un isteği üzerine, Amiral Duckworth İstanbul'da bulunduğu sırada sağduyulu ve cesur davranışından dolayı Napolyon'un 30 bin livre para ödülü ile birlikte gönderdiği kordonlu Lejyon Dönor [Légion d'honneur] Nişanı'nı resmî bir huzura kabul sırasında şahsen teslim etmesinin ve tahkimat çalışmaları sırasında ön plana çıkan bazı Fransız subaylarına Hilal Nişanı vermesinin padişaha yakışmadığı söyleniyordu[167].

Hâlbuki geleneksel Osmanlı grubunu en çok kızdıran, Sultan Selim'in asla vazgeçmediği Nizam-ı Cedid birliklerinin yeniden tesisinin ve takviyesinin en önemli destekçisi olarak görülmesi idi. Padişah, Sebastiani'nin himayesine ve desteğine de güvenebileceği için, doğru zamanın geldiğine inanıyordu. Zira Sebastiani padişahın planlarını yalnızca el altından her surette desteklemekle kalmayıp, gerektiğinde yeniçerilerin asi ruhunu zorla dizginlemek için Anadolu'dan yeniden birlikler getirmesini tavsiye ediyordu. Gerçekten de yeniçeriler arasındaki huzursuzluk, geçen sonbahardaki ayaklanma bastırıldıktan sonra hiç dinmemişti. Yakın zamanda yaşanan önemli hadiselerin yarattığı genel gerginlikler karşısında yalnızca biraz arka plana itilmişti. Oysa kısa bir süre önce yeniçeriler arasında, bilhassa Burgaz, Filibe, İznikmid (İzmit) ve İran sınırında yine endişe verici karışıklıklar baş göstermişti. Hatta Edirne'de sadrazamın Tuna boylarına geçişine zorla direnmeye kararlı oldukları söyle-

165 Bielfeld'in 24 Mart 1807 tarihli mektubu.
166 Bielfeld'in 10 Mayıs 1807 tarihli mektubu.
167 Bielfeld'in 24 Mayıs 1807 tarihli mektubu.

niyordu. Nizam-ı Cedid birliklerini yeniçerilere dahil etmeye cesaret edilememesinin bir sebebi de bu idi[168].

Oysa bu, Sultan Selim'in planını takip etmesini hiçbir surette engelleyemedi. Son ayaklanmada vadedilenin aksine, Nizam-ı Cedid birlikleri ıslah edilmek ve zamanla tamamen kaldırılmak yerine sessizce mümkün olduğunca takviye edildiler. Sultan Selim, etrafında hâlâ güçlü bir grup olduğu için, bu yönde hareket etmeye cesaret edebileceğini düşünüyordu. Bu gruba "iç örgüt" deniyordu ve başında hepsi de son ayaklanmada makamlarından alınan, fakat Divân-ı Hümâyûn'la saray üzerinde nüfûzlarını koruyan eski şeyhülislâm Salihzâde Ahmed Esad Efendi[*], eski kethüda İbrahim [Nesim], Nizam-ı Cedid eski defterdarı [Bahriye Nazırı] Hacı İbrahim Efendi, Sırkâtibi Ahmed [Fâiz] Bey, Mirahur-ı evvel İbrahim Efendi[**] ve son olarak Nizam-ı Cedid'in asıl yaratıcısı olan yaşlı Çelebi [Mustafa] Efendi, hatta gizliden gizliye Sebastiani'nin kendisi ve Avrupa askerî sistemi için kazanmayı başardığı yeniçeri ağası bulunuyordu. İstanbul dışında tabii ki Ruslara karşı gösterdiği faaliyetlerden dolayı üç tuğlu paşalığa terfi ettirilen ve 12 ilâ 15 bin kişi arasında bir ordu kuran Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa ve Anadolu'da Nizam-ı Cedid'in en önemli destekçilerinden biri olarak daha önce de karşımıza çıkan Kadı Abdurrahman Paşa, bu örgüte dahildiler.

Ne yazık ki aynı dönemlerde şeyhülislâm öldü ve Sultan Selim böylece ıslahat çalışmalarının en önemli destekçilerinden birini kaybetti. Yeri zor doldurulabilen bir adamdı, ama Sultan Selim, halefi olarak yerine şeyhülislâmlık makamına Rumeli kadıaskerini getirerek en iyi seçimi yapmış olacağını düşünüyordu[***]. Zira selefinin sahip olduğu olağanüstü özelliklere sahipmiş gibi görünüyordu. Ayrıca Nizam-ı Cedid'e de karşı çıkacakmış gibi görünmüyordu, fakat bu yalnızca görünüşte öyle idi. Genel olarak gayri samimi ve sinsi bir karaktere sahip olan bu adam [Mehmed Ataullah Efendi], gizliden gizliye Nizam-ı Cedid'in en amansız muhaliflerinden biri idi, zira ulemanın siyasî nüfûzunun tehlikeye gireceğini düşünüyor, bu yüzden de el altından düşürülmesi için elinden geleni yaptığı padişaha karşı amansız bir nefret besliyordu.

---

168 Juchereau de St. Denys, II, 105.

* Zinkeisen sehven İbrahim Efendi demektedir (çn).

** Burada kimin kastedildiği anlaşılmamaktadır. Çünkü "örgütün" içinde Hacı İbrahim Efendi'den başka bir İbrahim yoktur (çn).

*** Yeni Şeyhülislâm Mehmed Ataullah Efendi'dir. Rumeli kadıaskerliğinde bulunmuş olmakla beraber şeyhülislâmlığa geçtiğinde nakibüleşraftı (çn).

Ordu ile birlikte yola çıkan sadrazamın yerine vekil tayin edilen ve Rumeli askeri ile aynı karaktere sahip Kaymakam Köse Musa Paşa da onun tarafında idi. Nizam-ı Cedid'e karşı yapmacık bir beğeniyle padişahın güvenini kazanmayı başarmıştı, ama içten içe hükümet işlerinde tek başına karar almasına izin vermeyip bu kararları vezirler ve Divân-ı Hümâyûn ile istişare etme şartına bağlayarak gücünü önemli ölçüde sınırladığı için padişaha karşı amansız bir nefret duyuyordu.

Sultan III. Selim'in tahtına ve canına mâl olan, ıslahat çalışmalarını ebediyen ortadan kaldıran, uzun zaman önce hazırlanmış ayaklanmayı anlamak için bu grup ilişkilerini ayrıntılı olarak ele almak gerekir. Zira bu ayaklanmanın itici gücü, ulemayla yeniçerilerin bütünüyle kendi taraflarında oldukları ve tahtın yakınlarındaki konumlarından ötürü ayaklanmayı başarıyla gerçekleştirmek için bütün imkânlara sahip olan şeyhülislâm ve kaymakamdı. Devletin en tepesindeki bu değişiklik salt askerî değil, öncelikle dinî bir karaktere sahipti. Şeyhülislâm ve kaymakam, biri ıslahatların başarılı olması hâlinde ulemanın gücünün yok olacağını gördüğü, diğeri de yeni bir padişahın yönetiminde mutlak güce ulaşabileceğini umduğu için, dışarıya karşı ve görünüşte husumet içinde olmalarına rağmen Sultan III. Selim'i tahttan indirmek için biraraya gelmişlerdi[169].

Mevcut gerginliklerde ayaklanmayı resmen başlatmak için bahane bulmak zor değildi. Henüz çalışmalarını açıkça yürütmeye cesaret edemeyen ıslahat yanlıları, planlarını gerçekleştirmeye, İstanbul'daki Nizam-ı Cedid birliklerinin bir kısmını İstanbul Boğazı'ndaki bataryalara muhafız kıtaları olarak dağıtarak ve yeniçeriler sadrazamın ordusuyla şehirden ayrıldıklarında, çoğu Arnavutlardan veya Trabzon yakınlarından gelen Lazlardan oluşan, ama çok itaatkâr olmayan Boğaz yamaklarından 2 bin kişiyi Nizam-ı Cedid askerleri ile birlikte hizmet vermek üzere buraya göndererek başlamışlardı. Onlarla aynı ulûfeyi aldıkları ve aynı kışlalarda kaldıkları, fakat Nizam-ı Cedid askerlerinin aksine üniformaya ve aynı sıkı disipline tâbi olmadıkları için zamanla bundan hoşlanacaklarını ve hiçbir zorluk çıkartmadan yeni birliklere resmen katılabileceklerini umuyorlardı.

Lâkin kaymakam, yamakların arasına onları sürekli olarak Nizam-ı Cedid askerlerine, "Peygamber'in kullarını Hristiyan köpekleri ile aynı seviyeye ge-

169 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 104-108.

tirmeye çalışan devşirmelere" karşı kışkırtan birkaç yeniçeri salarak, bu planın engellenmesini sağlamıştı. Böylece iki birlik arasında sürekli olarak sürtüşmeler baş göstermişti ki, sonunda kaymakam herşeyin artık ayaklanmayı resmen başlatmak için hazır olduğuna kanaat getirdi.

Bu yüzden yamaklar İstanbul Boğazı'ndaki bataryaların başına gönderildikten yaklaşık bir ay sonra, eski reisülküttab Mahmud [Râif] Efendi'yi ödenmemiş ulûfelerini ödemesi ve onlara aynı zamanda Nizam-ı Cedid üniformalarını giydirmeyi denemesi için oraya gönderdi. Oysa Mahmud Efendi'nin bunu başaramayacağını baştan beri pekâlâ biliyordu. Mahmud Efendi 26 Mayıs'ta Rumelikavağı'ndaki ana bataryaya gelerek ulûfeleri dağıttıktan sonra yamaklardan söz konusu üniformaları giymelerini isteyince, yeniçeriler tarafından kışkırtılmış bir hâlde direndiler ve Mahmud Efendi aralarından birkaçını üniformaları giymeye zorlayınca, isyan resmen ayaklanmaya dönüştü. Büyük bir öfke ile Mahmud Efendi'ye saldırdılar ve bunun üzerine yamaklarla Mahmud Efendi'yi korumaya çalışan Nizam-ı Cedid askerleri arasında çıkan arbedede kayığına binerek Büyükdere'ye kaçmayı başaramamış olsa idi, onu oracıkta öldürmüş olacaklardı. Lâkin öfkeli bir yamak grubu, hemen karadan* Büyükdere'ye kadar takip ederek, karaya çıkmaya çalıştığı anda Mahmud Efendi'yi kâtibi ve hizmetlileri ile birlikte öldürdü.

Yamaklar ve Nizam-ı Cedid askerleri arasındaki çatışma yıldırım hızıyla Boğaz'ın her iki yakasındaki bütün diğer hisarlara ve bataryalara da sıçradı. Daha güçlü olan yamaklar her yerde üstünlüğü sağladılar. Nizam-ı Cedid askerlerini kovdular. Onlar bütün tahkimatları ele geçirirken, Nizam-ı Cedid askerleri de İstanbul'daki kışlalarına geri dönerek burada sessizce beklemeye başladılar. Kavga eden iki grup arasında barışı sağlamaya çalışan komutanları, çıkan arbede sırasında öldürüldü ve cesedi denize atıldı.

Divân-ı Hümâyûn'da ve sarayda yamakların ayaklanması karşısında duyulan endişe tabii ki çok büyüktü. Lâkin Köse Musa Paşa, ıslahat grubunu ve padişahı, ayaklanmanın tehlikeli olmadığına ikna ederek sakinleştirmeyi başardı. Ayrıca suçlular da cezasız kalmayacaktı. Talihsiz bir yanılma! Kaymakam ve şeyhülislâm, Divân-ı Hümâyûn'a ve padişaha ayaklanmanın yalnızca yamakların Nizam-ı Cedid birliklerine dahil edilmek istemedikleri için çıktığına dair güvence verirlerken, el altından ayaklanma ateşini her surette körüklüyorlardı.

* Aslında denizden (çn).

Bilhassa yeniçerileri de ajanları aracılığıyla galeyana getirmeye çalışıyorlardı. Onlara nefret ettikleri Nizam-ı Cedid askerlerinden ve Peygamber'ine, kanunlarına ve dinlerine aykırı bu askerî sistemin yaratıcılarından tek bir darbe ile ebediyen kurtulmanın tam zamanının geldiğini söylüyorlardı. Şeyhülislâm ile ulemanın ileri gelenleri her ne kadar dışa karşı sessiz kalıyorlardıysa da halkı ve yeniçerileri şeyhlerle imamların kışkırtıcı vaazları ve zengin bağışlarla tahrik ediyorlardı.

Bu arada İstanbul'dan yönetilen ayaklanma, yamaklar arasında daha belirli bir şekil almıştı. Huzuru sağlamak için Büyükdere'ye giden bostancıbaşı, top ateşleri ile karşılandı ve hiçbir şey yapamadan İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldı. Yamaklar, bataryalara uygun sayıda muhafız bırakarak, Büyükdere Ovası'nda ana karargâhlarını kurdular. Burada resmen din ve eski kanunların davasını ölümüne savunmaya yemin ederek, aralarından en cüretkârlardan biri olan Kabakçı Mustafa'yı lider seçerek ona, eski düzenin ve eski teşkilatların yeniden tesisine dair ortak davalarına korkaklık veya ihanet ile zarar veren herkesin hakkından gelmek üzere sınırsız güç verdiler.

Kabakçı Mustafa gerçekten de böyle bir silahlı ayaklanmanın elebaşı ve lideri olabilecek bir adamdı. Zira göz alıcı bir dış görünüşü, karakterinde olağanüstü bir kararlılık ve geleneklere büyük bir bağlılıkla birleştiriyordu. Bunun dışında da böyle anlarda kitlelerin ruhlarını hem ateşleyen hem de boyunduruk altına alan hitabet gücüne sahipti. Bu arada yönettiği kalabalıklar arasında katı bir disiplini sağlıyordu. Her türlü yağma ve aşırı hareket ağır şekilde cezalandırılıyordu.

Üç gün boyunca Büyükdere'deki karargâhında sessizce beklediler ve bu arada hiçbir huzursuzluk yaşanmadı[170]. Ne yazık ki Bâbıâli nazırları ve Sultan Selim, tam da bu yüzden ayaklanmanın asıl amacı hakkında yanıldılar. Kaymakam, yamakların yalnızca af beklediklerine ve bunun üzerine dağılacaklarına defalarca yemin ederek onları uğursuz bir güven duygusuna ve hareketsizliğe sevketmeyi başardı. Bütün uyarılara rağmen yaklaşan fırtınayı dindirmek için neredeyse hiçbir şey yapmazlarken, diğer taraftan kaymakam, planının başarılı olması için hazırlıklarını yapmak üzere yeterince zaman buldu. Bilhassa Nizam-ı Cedid düzenlemelerine gösterdikleri eğilimin kurbanı olacakların ölüm listesini bizzat hazırladı.

---

170 Burada bilhassa İstanbul'da bulunan ve herşeyden haberdar olan Juchereau de St. Denys'in anlattıklarını takip ediyoruz. Bielfeld'in raporları da esas olarak buna uygundur. Ne yazık ki bilhassa bu hususta bazı mektupları kayıptır.

Bu listeyi Kabakçı Mustafa'ya ancak 29 Mayıs'ta yaklaşık 600 kişilik birlikleriyle İstanbul'a doğru hareket geçme emriyle beraber gönderdi* ve Kabakçı Mustafa da bunun üzerine hemen şehre gelerek halk tarafından sevinç gösterileriyle karşılandı. Karargâhtan ayrılmadan önce adamlarına, suçlu olarak haklı intikamlarını almak için onlara göstereceği kişiler dışında hiç kimsenin canına veya malına kastetmeyeceklerine dair yemin ettirdi.

Başkente girdikten sonra yaptığı ilk şey, kuvvetlerini takviye etmek oldu. Bu amaçla hemen yeniçeri ağasının konağına gitti ve ateşli bir konuşma yaparak, ihlal edilen kanunların ve kirletilen dinin yeniden tesisinde, nefret ettikleri Nizam-ı Cedid'i bastırmakta ve Osman Bey'in şanlı imparatorluğuna bu felaketi getirenleri cezalandırmasında yardımcı olmaları için yeniçerileri kendisine katılmaya çağırdı. 8-9 bin yeniçeri hemen Kabakçı Mustafa'ya katıldı; 200 kalyoncu da onları örnek aldı; yalnızca daha yüksek ulûfeler ve bazı imtiyazlardan dolayı tahta daha bağlı olan topçular, kararlı bir direniş göstermeye yeltendiler. Oysa Kabakçı Mustafa hitabet sanatı sayesinde ve ulûfeleri ile imtiyazlarını aynen koruyacağını vadederek onları da kandırmayı başardı. Onlar da bunun üzerine halkın sevinç gösterileri arasında Kabakçı Mustafa'nın arkasına takılarak, silahlı ayaklanmaların her zamanki toplanma yeri olan ve Kabakçı Mustafa'nın hemen karargâhını kurduğu Etmeydanı'na geldiler.

Yeniçerilerin kazanları da törenlerle Etmeydanı'na getirildiğinden ve böylece ayaklanma âdeta kutsanmış olduğundan, Kabakçı Mustafa kalabalıklara ayaklanmanın asıl amacını anlatmak için söz aldı. "Düşmanlarımızı yok etmenin zamanı geldi; Allah da bizim tarafımızdadır; yenilmez yeniçeri ocağını yok etmeye ve kâfirler ile aynı seviyeye getirmeye karar veren ahlaksız grubu Osmanlı'nın bağrından çekip atmak istiyoruz; Nizam-ı Cedid'in ebediyen yok edilmesini istiyoruz; yanlış yola sevkedilen bu savaşçılar memleketlerine geri dönebilirler, fakat adalet, halkın bu yeni birlikleri kendi yararlarına kullanan ve yeniçerileri takip eden sadakatsiz vezirlerden intikamını almasını gerektirir; müminlerin intikam kılıcı onlara hakettikleri ölümü getirecektir". Konuşmasının ardından da, fanatikleşmiş kalabalıkların sevinç gösterileri arasında ölüme mahkûm edilenlerin isimlerini ilân etti.

* Tarihlendirme hatalıdır. Asiler 25 Mayıs Pazartesi İstanbul'a doğru yola çıktılar ve 29 Mayıs'ta III. Selim tahttan indirildi. 11 kişinin idam listesi 28 Mayıs Perşembe günü verilmiştir (çn).

Defterdar, darphâne nazırı ve Divân-ı Hümâyûn'un birkaç başka üyesi gibi aralarından bazıları daha önce kaymakamın konağına çağrılarak burada öldürülmüşlerdi. Kesik başları şimdi Etmeydanı'na getirildi ve 30 Mayıs'ta adı geçen diğer kişileri saklandıkları yerlerde bulmak üzere çeşitli katiller gönderildi. Hepsi kısmen ihanetle ele geçirildiler ve korkunç bir gaddarlıkla öldürüldüler. Örneğin eski sadaret kethüdası İbrahim [Nesim] Efendi, eski Nizam-ı Cedid levâzım subayı [Bahriye Nazırı] Hacı İbrahim Efendi, her ikisi de padişahın musahibleri olan [Sırkâtibi] Ahmed Bey ve İbrahim Efendi [?] ile birçok başkaları o esnada öldürüldü. İdam listesindeki isimlerden yalnızca ikisini, yaşlı Çelebi Efendi'yi ve Nizam-ı Cedid birliklerinin şimdiki defterdarı Ahmed Bey'i öldürmek üzere gönderilen katiller insaf etmişler ve ikisi de uğursuz akıbetlerinden kurtulmuşlardı.

Saraya sığınan bostancıbaşı [Şakir Bey] ise asiler başını talep ettiklerinde sırf padişahı kurtarmak için kendini kurban etmesi gerektiği kanaatine vardı. Padişahın dizlerine kapandı ve ona başını sundu; başı hemen cellatların darbeleri altında vuruldu ve sarayın duvarlarından dışarı fırlatılarak, ayaklanmanın zafer işareti olarak 16 başın sergilendiği Etmeydanı'na götürüldü.

Oysa Sultan Selim'i bu zayıflık da tıpkı son anda Nizam-ı Cedid birliklerinin kaldırılmasını emrettiği hatt-ı hümâyûn gibi kurtaramadı. İsyancılar hatt-ı hümâyûnu dikkate bile almadılar. 30 Mayıs'ı 31 Mayıs'a bağlayan gece Sultan Selim'in padişah olarak kalıp kalamayacağına ve yerine Sultan I. Abdülhamid'in en büyük oğlu Mustafa'nın tahta çıkartılmasının daha uygun olup olmayacağına dair istişare de ettiler*. Tahttan indirme planı hemen Kabakçı Mustafa ile birlikte kaymakam ve şeyhülislâm tarafından hazırlanarak karara bağlandı. Bu arada padişahın hayatı en azından şimdilik esirgenecekti.

Kabakçı Mustafa 31 Mayıs'ta büyük bir kalabalıkla Etmeydanı'na geldi ve ateşli bir konuşmada Sultan Selim'e tahttan ve yönetimden neden el çektirilmesi gerektiğini açıkladı. "Yeniçeriler", diye başladı sözlerine, "intikamınız alınmıştır. Düşmanlarınız yok edildi; dinimizin ve eski geleneklerimizin davası zaferle sonuçlanmıştır. Sultan Selim, Nizam-ı Cedid ocağını kaldırmıştır ve gelecekte bütün güvenini yeniçerilere yönlendirmeyi vadetmektedir. Lâkin 12 yıldır en amansız takipçimiz olduğunu ispat eden bu hükümdar, kendini dostumuz ilân ettiğinde güvenimize lâyık mıdır? Kanunlarımızı, teşkilatlarımızı

* Tarihlendirme sıhhatli değil. III. Selim 29 Mayıs Cuma sabahı tahttan indirildi (çn).

ve bilgin ulemanın tavsiyelerini küçük görerek, kâfir halkların uğursuz teşkilatlarını aramıza sokmaya ve bizi onların askerî düzenine boyun eğdirmeye çalışan o değil miydi? Silahlara sarıldığımız ve birliğimiz karşısında dehşete düştüğü için şimdi her istediğimizi yapıyor. Oysa halkın intikamını aldıktan ve Osmanlı'nın kucağından bu ahlaksız Nizam-ı Cedid kitlesini çekip çıkarttıktan, yerlerimize veya memleketlerimize gittikten sonra, bu hükümdar eski yanlışlarına ve uğursuz planlarına geri dönecektir, bizden intikamını alacaktır ve en sevdiği bu birliği yeniden tesis edecektir. Oysa kötülüğü kökünden söküp atmak varken, neden kendimizi böyle bir talihsizliğe maruz bırakalım? Sultan Selim'in yönetimi bittiğinde, bütün endişelerimiz de yok olacaktır. Devletimizin kaderini ve huzurunu tehlikeye mi atalım? Tahribkâr tavrınızdan İslâm'ın şanını ve devletin iyiliğini herşeyden üstün tuttuğunuzu anlıyorum; Sultan Selim'in hemen tahttan indirilmesi gerektiğini yüksek sesle ifade eden sesler duyuyorum. Lâkin, yiğit yeniçeriler, bu önemli soruyu tek başımıza biz karara bağlayamayız. Kanunun yorumcusu olan şeyhülislâma danışalım. Sultan Selim'in Osmanlı'nın tahtında kalmaya lâyık olup olmadığını, yoksa hemen halefini tahta çıkartmanın daha mı uygun olduğunu bize bildirecek olan fetvasına göre hareket edeceğiz".

Toplanan kalabalık onayını şüphe götürmeyen bir şekilde gösterdi ve yeniçeri subaylarından oluşan bir heyet, hemen şu soruyu sormak üzere şeyhülislâma gönderildi: "Hareketleri ve fermanları ile *Kur'ân*'ın en kutsal ilkelerine karşı çıkan padişahın tahtta kalması caiz midir"? Bu soruya zaten hazırlıklı olan şeyhülislâm, sanki böyle bir soruyu hiç beklemiyormuş gibi bir tavır takınarak, önce son derece dehşete düşmüş gibi davrandı, fakat daha sonra kaçınılmaz zorunluluğa boyun eğdi.

"Talihsiz hükümdar", diye bağırdı. "Eğitiminin yanlışlıkları seni yanılttı; selefimin zayıflığı yanılgım tamamladı. Halkın haklı intikamı ile yok edilen gözü doymaz nazırlarının açgözlü ve bencil tavsiyeleri seni yükümlülüklerinden uzaklaştırdı. Gerçek müminlerin başı olduğunu unuttun. Allah'a güveneceğine, Osmanlı'yı kâfirlerle aynı seviyeye getirmeye çalıştın. Saygıda kusur ettiğin Allah seni şimdi terkediyor. Değiştirmek istediğin ve hâkir gördüğün kanunlarımıza göre artık hüküm süremezsin. Seni savunacak olan askerler artık sana güvenmiyorlar. Tahttaki varlığın yalnızca aramızdaki husumeti ebedileştirmeye yarayacaktır. Sana üzülüyorum, zira bu devletin şanını arttıracak olağanüstü özelliklere sahiptin. Lâkin dinin menfaatlerini ve Osmanlı'nın iyi-

liğini herşeyden üstün tutmak zorundayım". Bunun üzerine de hiç tereddüt etmeden söz konusu soruya menfi bir fetva ile cevap verdi.

Heyet bu fetva ile hemen Etmeydanı'na geri döndü ve Kabakçı Mustafa burada toplanmış kalabalığa şeyhülislâmın bu fetvasından sonra Sultan Selim'in müminlerin güvenine hâlâ lâyık olup olmadığını sordu. Her yerden "Hayır! Hayır!", sesleri yükseldi. "Artık hükümdarımız olamaz; tahttan indirilmesi gerekir, zira halkımızın düşmanıdır; talihimiz olacak Sultan Mustafa, çok yaşa!". "Öyleyse", dedi Kabakçı Mustafa bunun üzerine bir kez daha etkileyici bir sesle, "Sultan Selim şeyhülislâmın fetvasına ve yiğit yeniçerilerle bütün Osmanlıların iradesine göre yönetimden alınmıştır ve Abdülhamid oğlu Sultan Mustafa, Osmanlı'nın meşru hükümdarıdır". Böylece taht değişikliği büyük bir sakinlik ve düzen içinde önemli bir huzursuzluk yaşanmadan gerçekleştirildi. Bu değişikliği biraz olsun meşru kılmak için de *Kur'ân*'da yedi yıl boyunca hiçbir çocuğu olmadan tahtta oturan bir halifenin daha fazla yönetimde kalamayacağını öngören hüküm de ileri sürülmüştü[171].

Sarayda padişahın her yere gönderilen ajanları aracılığıyla Etmeydanı'nda alınan karar duyulmuştu bile. Burada Kabakçı Mustafa'nın yamakları ile küstahça ele geçirdikleri güce öfkelenmiş olan ve bunu kıskanan en soylu yeniçeri subaylarının, kendi birliklerini yanlarına alarak Sultan Selim'in tahtını ve şanını savunmak için müstahkem kışlalarında son ana kadar direnmeye kararlı bir şekilde sessizce bekleyen Nizam-ı Cedid birliklerine katılmak üzere olduklarına dair ne yazık ki asılsız olan söylentiye son bir umut bağlanmıştı. Lâkin şeyhülislâm sarayın kapısına gelip, içeri girmeyi talep ettiğinde yanıldıklarını çok geçmeden anladılar. Asiler, Şehzâde Mustafa'nın canı da tehlikeye atılabileceğinden, bostancılar ve içoglanları tarafından çok iyi savunulan saraya zorla saldırmaya cesaret edemediklerinden şeyhülislâm, hassas bir görev olan Sultan Selim'e kendisi hakkında verilen fetvayı bildirme görevini şahsen üstlenmişti.

Padişahın emri üzerine hiçbir zorluk çıkartılmadan saraydan içeri alındı. Padişahı en sâdık hizmetlilerinin ortasında büyük kabul salonunda, kaderine boyun eğmiş bir hâlde, divânının köşesinde oturarak buldu. Görgü tanıklarının ifadelerine göre, soylu bir boyun eğiş yüzünü kaplamıştı ve bu önemli anda kaçınılmaz olana boyun eğişi ile gösterdiği talihsiz zayıflığını biraz yu-

171 Bielfeld'in 31 Mayıs 1807 tarihli mektubu.

muşatıyordu. Şeyhülislâm, yavaşça ve sahte bir tevazu ile padişaha yaklaşarak, ayaklarının önüne çöktü ve şöyle dedi: "Yanlış yola sevkedilen öfkeli kalabalığın bu kutsal mekâna girmesini engellemek için gelmişti; yeniçeriler ve İstanbul halkı bundan böyle yalnızca Sultan Mustafa'yı hükümdar kabul edeceklerine dair iradelerini bildirmişlerdir; her türlü direniş yalnızca gereksiz yere kan dökmeye sebep olacaktır. Bu üzücü hadise kaderin kitabına böyle yazılmıştır; zayıf faniler Allah'ın takdirine karşı gelmemelidirler; tevazu içinde boyun eğmekten başka bir çare kalmıyordu".

Şeyhülislâmın kutsal kişiliğine tek bir el bile uzanmaya cesaret edemedi; Sultan Selim cesaretini belki tahtını kurtarmasını sağlayacak bir kararlılığa yükseltmek için tek bir ses bile çıkartmadı. Bu sessizlik içinde ve etrafındaki insanların korkusu ve dehşeti altında, şeyhülislâma kısaca Allah'ın takdirine boyun eğmeye hazır olduğunu açıklamak için ayağa kalktı. Bunun üzerine tahta çıkmadan önce oturduğu şehzâde dairesine kapanmak üzere salondan çıktı. Aynı anda Şehzâde Mustafa da bu şekilde boşalan tahtı devralmak için şehzâde dairesinden çıktı. Hatta Sultan Selim'in ilk kişi olarak kendisini kutladığı söyleniyordu. Eski şanını ve büyüklüğünü geri getirmek için halkının yalnızca iyiliğini istediğini belirtmişti. Lâkin halk kendisini artık hükümdar kabul etmek istemediğinden, dolayısıyla halkın mutluluğu için artık bir şey yapamayacağından, Mustafa'nın da devletin şanı ve refahı için elinden gelen herşeyi yapacağından emin bir hâlde tahttan ayrılıyordu. Oysa hükümdarlığın ihtişamı gözlerini kamaştıran, ince düşünce ve iradeden uzak 28 yaşındaki IV. Mustafa, bu iyi niyetli uyarıları anlaşıldığı kadarıyla hiç dikkate almamıştı[172].

Bu taht değişikliği başka hiçbir huzursuzluk yaşanmadan gerçekleşti. Bütün bataryalardan atılan toplar ve İstanbul sokaklarında dolaşan tellallar Sultan Mustafa'nın tahta çıktığını ilân ettiklerinde, bu haber her yerde büyük sevinç gösterileriyle karşılandı. Bu arada zaferin verdiği sarhoşlukla yamakların ve yeniçerilerin, bilhassa Hristiyanlara ve Yahudilere karşı birçok aşırı hareketlerde bulunacaklarından endişe ediliyordu. Oysa Kabakçı Mustafa, disiplini sağlamayı başardı ve birliklerinin yalnızca küçük bir kısmını birkaç top ile birlikte, Nizam-ı Cedid askerlerinin hâlâ tehditkâr bir tutum içindeymiş gibi göründükleri Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar'daki kışlalara gönderdi. Oysa

172 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 135-139'da bu felaketi o dönemlerde sarayda bulunan görgü tanıklarının ifadelerine göre anlatmaktadır.

Nizam-ı Cedid askerleri Sultan Selim'in tahttan feragat ettiğini haber alır almaz geri çekilmek için hazırlık yapmışlardı ve şimdi de yamaklar yaklaşınca kıyafet değiştirerek acilen kaçtılar. Yamaklar da kışlaları yağmalamak ve kısmen tahrip etmekle yetinmek zorunda kaldılar.

Sultan Selim'in en sevdiği eseri olan Nizam-ı Cedid birliklerinin tamamen kaldırılması bunun en tabii sonucu oldu. Askerler ya memleketlerine döndüler ya da yeniçeri ocaklarına yazıldılar. Yamaklar uygun bir bağış ile ödüllendirildiler ve muhafız kıtaları olarak İstanbul Boğazı'ndaki hisarlarla bataryalara gönderildiler. Üç gün boyunca âdeta tahtı ve devleti yöneten Kabakçı Mustafa bile şimdilik bu tahkimatların komutanı [Boğaz nazırı] olarak düşük bir makamla yetindi.

Asıl iktidar ise devleti yönetmekten ziyade zevkü sefaya dalan zayıf karakterli padişah sebebiyle kaymakamın ve şeyhülislâmın eline geçti. Halkı istediği vergi kolaylıklarını vadederek taraflarına çekmeyi başarmışlardı. Sultan Selim'in tahttan feragatinden hemen bir gün sonra Atmeydanı'nda toplanan halka ilân ettikleri gibi, Nizam-ı Cedid ile topçu birliklerinin ve mühendishânelerin masraflarını karşılamak için İrad-ı Cedid hazinesine akıtılan vergilerin[173] tamamı kaldırılacaktı. Halk şimdilik bu vaatler karşısında sakinleşti. Yeniçeriler kazanlarını da alarak kışlalarına ve aktif hizmette kalmadıkları sürece eski zanaatlarına geri döndüler. Başkentte huzurun ve düzenin muhafazasını gözettiler ve bilhassa yabancı elçilerle Frenklerin can ve mal güvenliğini sağlamayı taahhüt ettiler. Sultan IV. Mustafa, 11 Haziran'da* her zamanki törenlerle hiçbir huzursuzluk yaşanmadan kılıç kuşandı[174].

Sadrazamın ordugâhında ise İstanbul'daki hadiselere dair gelen haberlerden sonra bazı ciddi karışıklıklar yaşanmıştı. Zira asilerin ordudaki Bâbıâli nazırlarının, bilhassa sadrazamın [İbrahim Hilmi Paşa] ve reisülküttabın [Mehmed Said Galib Efendi] başlarını da istedikleri öğrenildiğinde, orduda bulunan ve daha önce de gördüğümüz gibi, Sultan Selim'in sâdık bir yandaşı ve Nizam-ı Cedid'in gizli bir destekçisi olan yeniçeri ağası [Pehlivan Ağa], bu küstahlıklara karşı çıktı. Başkentteki yeniçerileri, meşru hükümdarlarını tahttan indirmek için ayaktakımından yamaklarla işbirliği yaptıklarından ötürü kınadı. Bunun

173 Karşılaştırma için yukarıda ilgili yere bakınız.
* Metinde sehven Temmuz (çn).
174 Bielfeld'in 9 Haziran 1807 tarihli mektubu.

üzerine ordugâhta yeniçeriler arasında yeniçeri ağasının zorla bastırmaya çalıştığı bir ayaklanma yaşandı. Yeniçerilerin bütün subayları yeniçeri ağasının aleyhine taraf tuttular ve ağa bunun üzerine yaşanan arbedede çok geçmeden yenik düştüğü ölümcül yaralar aldı. Asilerin tayin ettikleri halefi her ne kadar sadrazam tarafından hemen Silistre'ye sürgün edildiyse de yeniçeriler onu yeniden ordugâha getirdiler.

Sadrazam da bu arada İstanbul'da yaşanan hadiseleri ve bilhassa kaymakamın bu esnada oynadığı rolü kınamıştı. Bunun sonucu, Köse Musa Paşa tarafından hemen azledilerek, yerine ordunun seraskeri olarak Çelebi Mustafa Paşa'nın tayin edilmesi oldu. Azledilen sadrazam en azından canına ve mallarına dokunmamalarını yalnızca eskiden ağaları olduğu en nüfûzlu yeniçerilere borçlu idi. Bundan sonra da ordugâhtaki huzur bir daha bozulmadı[175].

Tabii ki durumların bu şekilde değişmesi, Bâbıâli'nin dış ilişkileri, savaşın gidişatı ve başlatılmış olan barış müzakereleri üzerinde etkisiz kalamazdı. Asiler ne Ruslar ne de Fransızlar lehine görüş bildirmemelerine rağmen, Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn üzerindeki nüfûzunun birdenbire sarsılması meselenin doğasında vardı. Bunu en çok hisseden de General Sebastiani oldu. Sesini eskiden ne kadar yükseltiyorsa, aniden o denli kısmaya başladı. Zira Sultan Selim'in tahtı ile birlikte sanki Fransız yönetim sistemi de çökmüştü. Sebastiani'nin daha o zamanlarda geri çağrılmayı istediği söyleniyordu ve tahkimat çalışmalarında faaliyet gösteren Fransız mühendislerin çoğu sessizce uzaklaşmayı uygun gördüler. Sebastiani'nin İstanbul'a çağırdığı ve Bosna sınırına varmış olan 300 Fransız topçu da hemen aksine emir aldılar ve Dalmaçya'ya geri döndüler[176].

Bu şartlar altında savaşın devamı ve barışın yeniden tesisi ne olacaktı? Savaş, şimdiye kadar çok durağan bir şekilde yürütülürken, barış müzakereleri başarısız ama büyük çabalarla yürütülmüştü. General Michelson'un teşebbüslerini daha da genişletmeye pek hevesli olmadığını yukarıda hep birlikte gördük. Hâlbuki Napolyon, Rusya'yı silahlı kuvvetlerini kuzeyden Tuna kıyılarına çekmeye zorlamak için, savaşın bu yönde çok daha faal olmasını arzu ediyordu. 20 Ocak'ta Sebastiani'ye Talleyrand aracılığıyla şöyle yazmıştı:

175 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 143 ve Bielfeld'in 9 Haziran 1807 tarihli mektubu.

176 Bielfeld'in 9 Haziran 1807 tarihli mektubu.

"Ruslar, Boğdan'da ve Eflak'ta Tuna Nehri'ni geçecek kadar çok kuvvete sahip değiller; en fazla 35 bin kadar askerleri var ve Kırım'da ikinci bir ordu bulundurmaya zorlandıkları takdirde, oldukça zayıflayacaklardır. Türk donanmasını, Rusların karşı koyabilecek durumda olmadıkları Karadeniz'e göndermek gerekir. İran'ı hareketlendirmeli ve Gürcistan'ı ayaklandırmalıyız. Bâbıâli'yi Erzurum valisine bütün silahlı kuvvetleri ile bu eyalete doğru hareket etme emri vermeye ikna etmeye çalışın. Abaza hükümdarının gönlünü almaya çalışın ve onu ortak düşmanlarına karşı şaşırtma harekâtına katılması için kışkırtın. Bu hükümdar, Erzurum valisi, İranlılar ve Bâbıâli, aynı zamanda Gürcistan'a, Kırım'a ve Besarabya'ya saldırmalıdırlar". Bundan 10 gün sonra da Napolyon, kendi eli ile yazdığı bir mektupta Sultan Selim'e Karadeniz'deki Türk donanmasına katılmak üzere altı hattı harb gemisi [kalyon] teklif ederken, aynı zamanda o dönemlerde İlirya'daki Fransız birliklerinin komutanı General Marmont'a şöyle bir yazı göndermişti: "Sizi 25 bin askerle Vidin'e göndermeye meyilliyim; böylece dış sağ kanadını oluşturacağınız büyük ordu sistemine dahil olurdunuz; 60 bin Türk'ü destekleyen 25 bin Fransız, Rusya'yı şimdiye kadar yaptığı gibi, Tuna kıyılarında yalnızca 30 bin kişi bırakmaya değil, harekâtlarımı için çok olumlu bir şaşırtma meydana getirecek iki katı asker göndermeye zorlayacaktır"[177].

Oysa Michelson'a gerekli takviyeleri göndermek yerine, önce 80 bin kişiden oluştuğu söylenen birliği, iki bölüğün Narev Nehri kıyılarına geri çekilmesi ile azaltıldı ve böylece emrinde yalnızca 30 bin kadar asker kaldı. Oysa en önemlisi, duyduğu rahatsızlığı ve çaresizliğini İpsilanti'nin yaşlı babasını Ocak ayı sonunda idam ettirerek gösteren Bâbıâli'nin hiçbir surette daha kararlı hareket etmeye ikna edilememesi idi. Sebastiani her ne kadar Bâbıâli'yi Lehistan'daki savaşın ve Dalmaçya'daki Fransız ordusunun desteğinin sağladığı fırsatı Ruslara nihaî bir darbe indirmek için kullanması gerektiğine ikna etmeye çalışsa da Bâbıâli her defasında savaşın çok ani geldiğini, dolayısıyla gerekli hazırlıkları yapma fırsatı bulamadığını mazeret gösteriyordu. Lâkin büyük miktarlardaki yardımcı kaynaklardan yararlanarak, imparatorluğun her yerindeki halkı cihad için harekete geçirmeye çalışacaktı. Daha sonra hiçbir şey yapılmadan yine haftalar ve aylar geçiyordu.

Sadrazam ancak 30 Mart'da, aralarında 10 bin yeniçerinin de bulunduğu yaklaşık 30 bin kişiyi topladığı Davutpaşa kışlasına geldi. Buradan, biraz da

177 Paris Dışişleri Bakanlığı arşivlerindeki mektuplara göre Lefebvre, *aynı eser*, s. 49.

para yokluğundan ötürü, Edirne üzerinden yavaşça Tuna boylarına doğru ilerledi, ama öncü birlikleri bile henüz buraya varamadan, İstanbul'daki hadiseler şimdilik bütün harekâtları durdurdu. Aslında muhtemelen Sebastiani'nin ve Fransız subayların da tavsiyeleri ile hazırlanan sefer planı çok iyi düzenlenmişti. Anadolu ve Avrupa'daki bütün eyaletlerin birlikleri ile zamanla 300 bin kişiye kadar çıkartılabileceği umut edilen Türk ordusu, Şumnu'da birleşecek ve Kalas ile İsmail'de Tuna Nehri'ni geçerek Rusları Seret'te arkadan kıstırırken, Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa da Bükreş'te Ruslara cepheden saldıracaktı.

Durumunun ne kadar tehlikeli olduğunun pekâlâ farkında olan General Michelson, Eflak'tan vazgeçmeye karar vererek, Bükreş hastaneleriyle depolarını boşalttırdı ve bu başkentte Alemdar Mustafa Paşa'nın hareketlerini izlemek üzere küçük bir artçı birliği bırakarak ana kuvvetleriyle Fokşani'ye çekildi. Boğdanı'ı de elde tutmak çok zor gibi görünüyordu ve Michelson ordusu ile muhtemelen Türkleri başarıyla karşılayabileceği Turla Nehri'nin ötesine çekilmek zorunda kalacaktı. Lâkin İstanbul'daki durumlarda meydana gelen değişiklikler, bu planı daha başlamadan engelledi. Kuvvetleri ile sadrazamın ordusuna katılacak olan paşalar, hadiseleri haber alır almaz yolda durdular veya kendi eyaletlerinde yeni düzene göre kendi menfaatlerini korumak için acilen geri döndüler. General Michelson da Bükreş'e döndü ve çok geçmeden Tilsit Barış Antlaşması'nın yapıldığına dair haberler, bundan sonra yapılacak her türlü harekâtı sona erdirdi[178].

En azından deniz savaşı biraz daha faal yürütülüyordu. Üstelik Amiral Duckworth'un İstanbul'dan ayrılmasından sonra, yeni Kapudan Paşa Seyyid Ali, İngilizlerden intikam almaya yemin etmişti. Filosunu 6 hattı harb gemisi [kalyon], 5 firkateyn, 5 korvet ve 12 topçekere çıkarttıktan sonra hemen Çanakkale Boğazı'na yöneldi, fakat burada İngilizlerle değil Bozcaada açıklarında Amiral Sinyavin'in emrinde kalan Ruslarla karşılaştı. 19 Mayıs'ta burada iki donanma arasında şiddetli bir çatışma meydana geldi. Amiral Sinyavin, sahte bir manevra ile Çanakkale Boğazı'na yaklaştı, daha sonra kapudan paşayı yine sahte bir kaçışla açık denizlere çekti ve burada filosuna aniden saldırarak ona tam bir mağlubiyet yaşattı. Kapudan paşanın gemisi ve birkaç küçük gemi ele geçirildi, bir hattı harb gemisi [kalyon] ve iki firkateyn ateşe verildi ve di-

178 Juchereaus de St. Denys, *aynı eser*, s. 144 ve devamı.

ğerleri ağır hasara uğratılırken, kapudan paşa son anda Çanakkale Boğazı'na doğru kaçabildi. 4 bin kadar asker kısmen öldürüldü, kısmen yaralandı. Yaralıların arasında kapudan paşanın kendisi ve neredeyse bütün kaptanlar da vardı. Amirallerden biri olan ve bu saldırıya karşı çıkmış olan Kapudâne Şeremed Bey ayrıca kapudan paşanın bu mağlubiyet karşısında duyduğu öfkenin kurbanı oldu. Hemen orada başını vurdurdu.

Lâkin Ruslar da hem gemiler hem de mürettebat açısından filoları denize elverişli hâlde olmaktan çıkacak kadar büyük bir zarar görmüşlerdi. Sinyavin, Bozcaada'ya da bir saldırı gerçekleştirdikten, burada 6 bin Türk'ü esir aldıktan ve Anadolu'ya geri gönderdikten sonra, İyonya Adaları'na çekildi ve burada Tilsit Barış Antlaşması'na dair haberler deniz savaşını da şimdilik sona erdirene kadar hareketsiz kaldı[179].

İngiltere tabii ki mevcut şartlar altında savaşı tek başına devam ettirmeye hevesli değildi. İngiliz hükümeti, zaten bu savaşa istemeyerek girmişti. Bâbıâli, Mart ayında Anadolu'da ve Avrupa'da bütün Türk makamlarına İngiltere aleyhinde bütün müminleri "inancın ve Bâbıâli'nin gerçek düşmanı olan sadakatsiz Moskofların bu müttefikine karşı" cihada çağırdığı, İngilizlere Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün limanlarını kapattığı ve bütün İngiliz mallarının, bilhassa ince kumaşların, mine işli eşyaların, saatlerin, kristal bardakların ve aynaların satışının ağır cezalar altında yasakladığı[180] bir savaş beyannâmesi gönderirken, Londra Parlamentosu'nun 29 Haziran 1807'deki kapanışı İngiliz komiserleri tarafından şu sözlerle yapıldı: "Majesteleri, savaşın bu yönde Fransa'nın lehine bir şaşırtma harekâtına sebep olacak şekilde genişlemesine üzülmüştür. Lâkin majesteleri, Bâbıâli ile aramızdaki düşmanlıkları sona erdirmek için gereken tedbirlerin alınmasını uygun gördüğünü size bildirmemizi emretti".

Gerçekten de barış müzakereleri herkes tarafından, ama bilhassa St. James kabinesi tarafından büyük çabalarla yürütülüyordu ve yalnızca Bâbıâli, Sebastiani'nin aşılması zor etkisi altında inatla direniyordu. Barışın en önemli destekçisi şimdi İngiltere'nin Viyana elçisi Sir Robert Adair idi. İngiltere ve Bâbıâli arasındaki ilişkiler kopmadan önce, Şubat ayı sonuna doğru Lord

179 Bielfeld'in 24 Temmuz 1807 tarihli mektubu.

180 *"Commandement impérial, adressé aux diverses autorités turques, tant en Europe qu'en Asie"*, Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 264'te.

Howick'e şunları yazmıştı: "Meselenin şu anki durumu karşısında padişah ile barışı Rusya'nın bundan böyle Fransızların Türkiye'deki entrikalarından korkmasına gerek kalmayacak şartlar altında yeniden tesis etmenizin en arzu edilecek hadise olacağını düşündüğünüzden hiç şüphem yoktur. Rusya'nın silahlı kuvvetlerini geri çekmesi, Türk İmparatorluğu'nun tamamını Fransızların tasarrufuna bırakmak olurdu"[181].

Çok pahalıya mâl olmasına rağmen[182], Rusların ve Prusyalıların 8 Şubat'da Fransızlara karşı zafer kazanmaları, bunun için uygun bir fırsat gibi göründü. Öncelikle Viyana kabinesini de barış için yapılacak arabuluculuğa katılmaya ikna etmeye çalışıyordu ve Viyana kabinesi de Mart ayında barış müzakerelerinin Türkiye'ye dair kısmının temeli olarak, Türkiye ile ilgili meselelerin Bâbıâli'nin savaşa katılan bütün devletlerle yaptığı önceki antlaşmalara göre düzenlenmesini öngörerek barış için arabuluculuk yapmayı kabul etti[183]. Lâkin Amiral Duckworth'un İstanbul seferinin talihsiz sonucu Viyana sarayı üzerinde öyle kötü bir izlenim bıraktı ki, İngiltere'nin arabuluculuğunu silahları ile desteklemeyi artık hiçbir surette kabul etmiyordu[184].

Adair şimdi de, Aralık 1806'dan itibaren Avusturya'yı Fransa'ya karşı savaşta daha faal olarak katkıda bulunmaya ikna etmek üzere Viyana'da bulunduktan sonra 1807 Nisan'ı başlarında St. Petersburg kabinesinden Bâbıâli ile barışın tesis edilmesi amacıyla doğrudan müzakerelere girmek için hemen İstanbul'a gitme emrini alan Albay Pozzo di Borgo'nun buraya gönderilmesinin başarılı olacağına güveniyordu. Bu açıdan duruma göre Arbuthnot ile birlikte veya tek başına hareket etme talimatına istinaden, tekliflerin çıkış nok-

181 Adair, 26 Şubat 1807 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 196.

182 Dönemin Memel'deki temsilcisi Lord Hutchinson'un bu kanlı muharebe ile ilgili olarak Adair'e gönderdiği ilginç raporlara göre yalnızca Königsberg'deki hastanelerde 800 yaralı Rus subayı ve 8-10 bin arası er yatarken, Fransızlardaki kayıplar 25 bin olarak tahmin ediliyordu (bk. Adair, *aynı eser*, s. 189 ve 371 ve devamı). Her iki tarafın kayıplarının daha kesin bir hesaplamasını Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire*, VIII, 395'te özgün raporlara göre vermektedir.

183 Adair, 14 Mart 1807 tarihli mektubu: "Türkiye'nin meseleleri savaşta bütün yetkiler ile birlikte daha önceki antlaşmalara göre çözülmelidir".

184 Adair'in 14 Nisan 1807 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 212: "Meselenin başarısızlığı, Avusturya kabinesinin meclisleri üzerinde mümkün olan en kötü etkiyi bırakmıştır ... İkincisi de şu anda kabul edildiğine göre, arabuluculuğuna herhangi bir destek verip vermeyeceği şüphelidir".

tası olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü esas alınacaktı. Böylece Adair, hükümetini Arbuthnot'a bu amaçla bir an önce gerekli talimatları vermeye ve bilhassa Pozzo di Borgo'yu her surette desteklemesi için talimat vermeye ikna etmeye çalıştı. "Zira", diyordu Lord Howick'e gönderdiği 5 Nisan tarihli şahsına ait bir mektupta, "Pozzo di Borgo hem kendi sarayının, hem de bizim sarayımızla Viyana sarayının niyetleri hakkında tam bilgi sahibidir ki bu, gitmek üzere olduğu yerdeki müzakereler için elindeki imkânlar arasında çok önemli bir husustur"[185].

Oysa hemen Viyana'dan ayrılan Pozzo di Borgo, İstanbul'a değil, yalnızca Amiral Siniyavin'in Bozcaada önlerinde bulunan filosuna kadar geldi ve burada amiral gemisine yerleşti. Buradan yukarıda bahsettiğimiz deniz çatışmasından kısa bir süre önce kapudan paşa aracılığıyla barış tekliflerini İstanbul'a gönderdi. Teklifler burada çok gizli tutuldular, fakat tabii ki Divân-ı Hümâyûn tarafından hemen gizlice Sebastiani'ye bildirildiler. Bâbıâli onun telkinleri üzerine bu tekliflere cevap vermemeyi uygun gördü. Rusların yukarıda bahsettiğimiz deniz zaferinden sonra, tekliflerini yeniledi ve aynı zamanda Bielfeld'den bu teklifleri reisülküttab nezdinde desteklemesini istedi. Oysa Bielfeld, Posso di Borgo'nun yazısını bütün meseleyi çok geçmeden zaten gereksiz hâle getirecek Tilsit Barış Antlaşması ile neredeyse aynı zamanda aldığı için, bu meseleye daha fazla eğilmeyi uygun bulmadı. Ayrıca reisülküttab da Bielfeld bir defasında laf arasında konuyu dolaylı olarak açtığında meseleye çok soğuk yaklaştı ve muhtemelen aynı sebeplerden ötürü kaçamak ve önemsiz bir cevap verdi. Böylece Pozzo'nun barış teklifleri, Tilsit Barış Antlaşması'nın sonucu olarak meydana gelen hadiselerden dolayı durumun tamamen değişmesi karşısında tabii ki sonuçsuz kaldı[186].

---

185 Adair'in 5 Nisan 1807 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 213-14: "Bugünkü mektubumda size ilettiğim üzere, meselenin başarısında herşeyin Bay Pozzo di Borgo'ya bağlı olduğuna dair güvence verebilirim". Ayrıca Pozzo di Borgo'ya gönderdiği 29 Haziran 1807 tarihli mektup, *aynı eser*, s. 401.

186 Bielfeld'in 24 Temmuz 1807 tarihli mektubu ve Pozzo di Borgo'nun Adair'e gönderdiği 21 Temmuz 1807 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 402'de barış planının kuzeyde meydana gelen hadiselerden dolayı tamamen değiştiğini belirtmekte ve şunları eklemektedir: "İstanbul'da alabildiğim yarım da olsa tebligatlar, görevimin tamamen değişmiş olduğu konusunda bende hiçbir şüphe bırakmıyor. Endişeli biçimde nerede duracağımı öğrenmeyi bekliyorum".

Son olarak Prusya'nın niyetlendiği barış arabuluculuğu da verimsiz olmaya mahkûmdu. Zira bu devletin İstanbul'daki nüfûzunu bütünüyle yok etmekle tehdit eden bazı özel ve rahatsızlık verici hadiseler meydana geldi. Kral III. Frederik Wilhelm, 1807 Mart'ında Çar Aleksandr'e Rusya ile Bâbıâli arasında barış arabuluculuğu teklifinde bulunmuştu ve Çar Aleksandr de barışın temeli olarak Bâbıâli'nin antlaşmaları harfi harfine yerine getirmesinin esas alınması şartıyla bu teklifi kabul etmişti ki, bu durumda birliklerini Boğdan'dan ve Eflak'tan geri çekmekte bir sakınca görmeyecekti. Kral bunun üzerine Bâbıâli'ye menfaatlerini çarın karşısında her surette temsil edeceğine söz verirken, Napolyon da aynı zamanda padişaha şahsen yazdığı bir mektupta o dönemlerde Napolyon tarafından teklif edilen, Prusya, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın yanısıra Bâbıâli'nin de temsil edileceği Memel Kongresi'nde Bâbıâli'nin iyiliğine bizzat özen göstereceğine dair güvence verdi[187].

Bilindiği üzere Napolyon o dönemlerde Eylau Muharebesi'nde ve Lehistan'da yaşadığı önemli kayıplardan dolayı çok barışçıl düşüncelere sahipti. 26 Şubat'da Kral III. Frederik Wilhelm'e şöyle yazıyordu: "Hanedanınızın talihsizliğini sona erdirmek ve arabulucu gücü Avrupa'nın huzuru için gerekli olan Prusya Monarşisi'ni yeniden organize etmek istiyorum. Rusya ile barış istiyorum ve bu devletin Türkiye'ye karşı planları olmaması hâlinde onunla kolayca anlaşabileceğimizi düşünüyorum". Bu şekilde Prusya'yı kazanmaya çalışırken, aynı dönemde Viyana sarayını da kendi tarafına çekmek için, Türkiye'nin bütünlüğü de dahil olmak üzere, Finkenstein sarayındaki karargâhına gönderilen Avusturyalı General Vincent'e de aynı şeyleri söylüyordu.

Oysa Eylau'daki müphem zaferden dolayı cesaretleri artan Prusya ve Rusya, Memel Kongresi'ni kabul etmediler. Napolyon'un barışa yönelik tekliflerine 26 Nisan'da Bartenstein'da akdedilen ve Fransa'nın gücünü sınırlayabileceklerini, Avrupa devletlerinin durumunu kendi istedikleri gibi düzenleyebileceklerini düşündükleri antlaşma ile cevap verdiler. Bu antlaşmanın 12. maddesinde Bâbıâli'nin "bağımsızlığı ve bütünlüğü" açıkça belirtiliyordu[188]. Bu antlaşmaya

187 Kralın Bielfeld'e Memel'den gönderdiği 12 Mart ve 1 Nisan 1807 tarihli mektupları ile Bielfeld'in 10 Mayıs 1807 tarihli mektubu. Burada bilhassa Napolyon'un Osmanlı sultanına gönderdiği yazıdan bahsedilmektedir.

188 Lefebvre, *aynı eser*, s. 65-71'de hem Napolyon'un Frederik Wilhelm'e gönderdiği yazı, hem de Talleyrand'ın Napolyon'un General Vincent Finkenstein ile ayrıntılı bir raporu verilmektedir.

istinaden, o dönemlerde İstanbul'da faaliyetlerde bulunduğu varsayılan Senfft von Pilsach'a da 3 Mayıs'ta Bartenstein'dan yeni talimatlar gönderildi.

Bu talimatlara göre Rusya'yı ve Bâbıâli'yi barıştırmak için elinden geleni yapacak, bilhassa Napolyon'un Lehistan'da sözde zaferleri ve "Sebastiani'nin yalanları" hakkında Bâbıâli'nin gözünü açacak ve Rusya'nın sözde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili planlarının saçmalığını ispatlayacaktı. Kral, Çar Aleksandr'in büyük bir ölçülülük sergilediğine, yalnızca antlaşmaların kesin olarak yerine getirilmesinde ısrar ettiğine ve Bâbıâli'den herhangi bir yeri almak istemekten çok uzak olup sadece bağımsızlığının ve huzurunun pekiştirilmesini istediğine dair bizzat kefil oluyordu. Senfft, Bâbıâli'nin dikkatini Rusya ile savaşını sürdürmesi hâlinde maruz kalacağı tehlikelere çekmeli idi. Zira Rusya, İngiltere'nin korkunç deniz gücü, hatta belki de Avusturya'nın bütün silahlı kuvvetleri tarafından desteklenirken, Bâbıâli, Rusya'nın, Prusya'nın, İsveç'in ve İngiltere'nin müttefik silahlı kuvvetlerine karşı mücadele etmek zorunda olan Fransa'nın kara ve deniz kuvvetlerinden hiçbir yardım bekleyemezdi. Lakin bu sistemde devam etmek istiyorsa, kral da değişen bu durumlar karşısında artık arabuluculuğunu söz veremezdi[189].

Hâlbuki Senfft von Pilsach aynı dönemde İstanbul'da kısa bir süre kaldıktan sonra, istemeyerek ve çok rahatsızlık verici karışıklıklardan dolayı şehirden ayrılmıştı bile. Görevinin tamamı, büyük bir oranda kendi suçundan dolayı, çok talihsiz bir hâl almıştı ve Prusya'nın İstanbul'daki çıkarlarını çok olumsuz etkiliyordu. Berlin'den 6 Ekim 1806'da ayrılmış, fakat Jena ve Auerstädt felaketlerinden sonra tekrar Berlin'e geri dönmüştü. Buraya giren Fransızlar tarafından kovularak, yoluna birçok zorluklar altında devam edip –mesela Moravya'da İglau Şehri'nde bütün evraklarını ve parasının büyük bir kısmını çalmışlardı– Prag ve uzunca bir süre kaldığı Viyana üzerinden Bükreş'e gelmişti. Ocak ayı sonunda, yani Rusların Boğdan ve Eflak'ı tamamen ele geçirdikleri bir dönemde buraya vardı. Ayrıca kendisini karşılamak üzere gönderilen mihmandar da burada bir süre boşuna bekledikten sonra, Rusların gelişi ile birlikte Rusçuk'a geri dönmüştü.

Senfft von Pilsach, ihtiyatsız davranarak, General Michelson ve siyasî yardımcısı kurnaz Rum Rodosinikin ile Bâbıâli'ye dost bir devletin temsilcisine mevcut şartlar altında yakışmayacak kadar fazla yakın ilişkiler içine girdi. Za-

189 Senfft von Pilsach için 3 Mayıs 1807 tarihli talimat.

ferlerini kutladı ve daha sonraki zamanlarda generale Rus ordusunda Türklere karşı gönüllü olarak hizmet vermeyi teklif ettiğini itiraf etti ki, Michelson akıllı davranarak, bir an önce görevinin başına geçip Rusya ile Bâbıâli arasında barışı tesis etmeye çalışarak bu davaya çok daha büyük bir hizmette bulunacağını ileri sürdü ve bu teklifi reddetti. Hatta Prusya Monarşisi düştükten sonra Rusların hizmetine girmekle akıllılık edeceğini ima edecek kadar ileri gittiği söyleniyordu[190].

Tabii ki bunun gibi düşüncesizlikler, Bâbıâli'nin ve bilhassa General Sebastiani'nin o dönemlerde Bükreş'te bulundurdukları sayısız gözcünün dikkatinden kaçamazdı. Dolayısıyla Senfft von Pilsach muhtemelen daha İstanbul'a ayak basmadan düşman ilân edilmişti. Zira, Bükreş'te altı hafta boyunca şüphe çekecek bir şekilde dolaştıktan sonra, Hermannstadt (Sibiu) Şehri'nin komutanı Avusturyalı General Mitrovski ve Bükreş'teki Avusturya elçisi Bronner'den ulaklarından biri olan Michael Stephan adına bir pasaport çıkartıp âdeta Avusturya'nın bir ulağı olarak, Vidin üzerinden Bükreş'ten İstanbul'a doğru yoluculuğuna devam etmek gibi bir ihtiyatsızlıkta bulundu.

Aslında Pazvandoğlu'nun 5 Şubat 1807'deki ölümünden sonra en güvenli yol bu idi. Lâkin Baron Senfft daha Vidin'de kimliğinin açığa çıktığını anladı. Buraya gönderilen Fransız General Meriage, o anda yoluna devam etmesi için atlar olmadığı gerekçesi ile Senfft'i, muhtemelen önceden gönderilen bir ulak aracılığıyla Sebastiani'ye İstanbul'a geleceğini bildirmek için gerekli zamanı kazanmak amacıyla 24 saat burada tutmayı başardı. Hatta yeni Vidin âyanının Senfft'in yolda eşkiyaların saldırısına uğratılmasını ve böylece ortadan kaldırılmasını teklif ettiği söyleniyordu, fakat general âyanı bu fikrinden vazgeçirmeyi başarmıştı[191].

Bilinen kesin bir şey varsa o da Bâbıâli'nin ve Sebastiani'nin Senfft'in Bükreş'te yaptığı herşeyden tamamen haberdar olduğu ve sessizce 7 Nisan'da İstanbul'a gelmeden önce buna uygun olarak tedbirlerini aldıkları idi. Anlaşıldığı kadarıyla Senfft İstanbul'da nasıl karşılanacağından bîhaberdi. Zira burada gerekli ihtiyatla davranmak yerine hemen kibirli bir tavır takındı ve Bielfeld'in

190 "*Actis über die gegen ihn geführte Untersuchung*" başlıklı dosyada Senfft von Pilsach'ın Bükreş'ten gönderdiği 29 Ocak 1807 tarihli mektubu ve Bielfeld'in 10 Aralık 1807 tarihli mektubu.

191 Senfft von Pilsach'ın "*Actis*" dosyasındaki 6 Haziran 1807 tarihli savunma yazısı.

kendisini uyarmasına rağmen, başta Avusturya, İsveç, Danimarka ve İspanyol elçileri olmak üzere, çeşitli diplomatlara yaptığı ilk ziyaretler sırasında oldukça tepki çeken ölçüsüz açıklamalarda bulundu. Mesela bilhassa Sebastiani'nin dostu olan Marki d'Almenara nezdinde Eylau Muharebesi ve Fransız birliklerinin Vistül Nehri kıyılarıyla Lehistan'daki konumu hakkında öyle cahilce ve abartılı açıklamalarda bulundu ki, d'Almenara hemen Sebastiani'yi bundan haberdar etmekte ve Senfft'i Fransa'nın çıkarlarının en amansız ve en tehlikeli rakibi olarak nitelemekte gecikmedi[192]. O dönemlerde İstanbul'da mutlak gücü Senfft tarafından pekâlâ bilinen Sebastiani ise bütün imkânlarını kullanarak, bilhassa reisülküttabı ve Divân-ı Hümâyûn'u etkilemeye çalıştı ki, Bâbıâli'nin Senfft'e karşı tutumu karşısında bunu başarmaması mümkün değildi.

Bu şartlar altında hemen huzura kabul edilmeyi talep etmeyi uygun bulmayan Senfft, İstanbul'a varışından iki gün sonra Elçilik Tercümanı Boskoviç aracılığıyla –aslında Prusya'nın o güne kadarki temsilcisi Bielfeld aracılığıyla olması gerekirdi– reisülküttaba yalnızca geldiğini bildirdiğinde, fakat aynı zamanda Rusya ile Bâbıâli arasında barışı sağlamak için geldiğini ve bu amaçla yanında önemli evraklar taşıdığını belirterek kendine büyük bir itibar süsü vermeye çalıştığında, reisülküttab bu haberi çok soğuk karşılayarak tercümana Bâbıâli'nin Senfft'i Prusya kralının elçisi kabul edemeyeceğini ve onu bu sıfatla karışlayamayacağını söyledi. Zira yanlış pasaportlarla öncü birliklerini sinsice aşmış ve ondan önce şüphe çekecek şekilde düşman karargâhında uzunca bir süre kalmıştı. Kralın herhangi bir başka elçisini seve seve kabul edebilirdi, ama Senfft, bir an önce İstanbul'dan ayrılmakla iyi ederdi. Bu esnada tercümana da oldukça küstahça bir soru olan şu soruyu sordu: "Bu arada Prusya kralı nerede"? Bu soru muhtemelen Sebastiani'nin çok kısa bir süre önce Eylau Muharebesi ile ilgili olarak Bâbıâli'ye sunduğu ve Prusya'nın âdeta ortadan kaybolduğunu iddia eden abartılı, yalanlarla dolu, tam Napolyon tarzı bültenin bir sonucu idi[193].

192 Senfft, davranışlarındaki küstahlığı kendisi de hissetmişti ki, Bielfeld'e d'Almenara'nın gidişi sırasında şöyle demiştir: "Çok maceracı olmadım mı?", (bk. Bielfeld'in "*Actis*" dosyasında Königsberg'de alınan ifadesine dair 29 Şubat 1808 tarihli tutanak).

193 Senfft'in 25 Nisan 1807'de Pera'dan gönderdiği mektupta aktardığı bu küstahça hazırlanmış bülten şöyle idi: "Büyük haberler! Ruslar yıkıldı --- Artık Prusya kralı yok — 100 parça top ele geçirildi --- 100.000 düşman öldürüldü — İmparator Napolyon Riga üzerine yürüyor". Ayrıca Senfft'in 9 Nisan 1807 tarihli mektubu, Bielfeld'in ifadesine dair 29 Şubat 1808 tarihli tutanak ve "*Actis*" dosyasında Senfft'in 6 Haziran 1807 tarihli savunma yazısı.

Baron Senfft bu karşılamadan dolayı büyük bir sıkıntı yaşadı ama sıkıntısını ancak o zamana kadar sergilediği davranışlarla, yani ihtiyatsız ve küstahça bir şekilde gösterdi. Ya Rusların destekledikleri Sırpların ayaklanması ya da İngilizlerin bir kez daha Çanakkale Boğazı'nda belirmeleriyle kendi lehinde bir gelişmenin yaşanabileceğine dair gereksiz bir umutla Bâbıâli'ye inat yerinden ayrılmamaya karar verdi. Her yerde Sebastiani'ye hakaret etmeye devam ederken diğer taraftan mümkünse reisülküttabı ve Divân-ı Hümâyûn'u kendi lehine çevirebilmek için gizliden gizliye, hatta Bielfield'in bile haberi olmadan, diğer elçilerin, bilhassa Avusturya, Danimarka ve İspanya elçilerinin arabuluculuğuna başvurdu. Üzerinden 14 gün geçtikten sonra, Bâbıâli Senfft'in İstanbul'dan ayrılması talebini tekrarladı.

Senfft'in sürekli baskıları karşısında Marki d'Almenara sonunda Sebastiani ile konuşmaya razı oldu, ama kısa ve müspet bir cevap aldı: "Baron Senfft, kendini baştan beri Fransa'ya düşman bir müzakereci olarak ilân etmişti; dolayısıyla İstanbul'da bulunması Fransa'nın çıkarlarına tehlike getirecekti ya da en azından rahatsız verici ve incitici olacaktı; sorumluluk kendisinde, yani Sebastiani'de idi ve bu yüzden onun uzaklaştırılması için elinden gelen herşeyi yapmak zorunda idi; Senfft'in mevcut şartlar altında burada daha fazla kalmasına izin verdiği takdirde, efendisi olan imparatorun mutlaka gözünden düşecekti"[194].

d'Almenara, kendisi lehine gizlice attığı adımlardan bu sayede haberdar olan Senfft'e bu açıklamayı hemen Bielfeld aracılığıyla bildirdi. Senfft bu yüzden öfkeye kapıldı ve d'Almenara'ya aksine telkinleri hiçbir işe yaramayan Bielfeld aracılığıyla Sebastiani'ye sonunda –ki bu konuda bütünüyle haklı idi– Sebastiani'nin herhangi bir başka elçiyi İstanbul'dan kovdurmaya hiçbir surette yetkili olmadığını bildirdiği hakaret dolu bir nota okuttu. d'Almenara notayı sonuna kadar sessizce dinledi ve Bielfeld'in sözünü yalnızca ara sıra, "Bu adam deli!", ifadesi ile kesti.

Hemen ardından haber vermek üzere Sebastiani'nin yanına gitti. Sebastiani de tabii ki Bâbıâli'nin Senfft'i daha fazla İstanbul'da tutmamasını sağlamak için elinden geleni yaparken, Senfft de daha sonra şahsen itiraf ettiği üzere, Rus yanlısı gruptan birkaç eski paşa ile görüşüp onları Prusya'nın yalnızca Bâbıâli'nin iyiliğini istediğine ve yakında Prusya'ya ihtiyaç duyacağına

194 Senfft'in 23 Nisan 1807 tarihli mektubuna ve Bielfeld'in adı geçen tutanağıyla savunma yazısına uygundur.

ikna etmeye çalışarak, onlar üzerindeki nüfûzu sayesinde Divân-ı Hümâyûn'u kendi lehine çevirmeyi umut etti. Ama nafile! Ne tuhaftır ki Senfft, bütün bunlara rağmen Sebastiani'ye bir dereceye kadar hak da veriyordu. Zira "bulunabilecek en faal adam olan" Sebastiani, neticede yalnızca işini yapıyordu ve Senfft de onu bu kadar korkutabildiği için kendisiyle gurur duyuyordu. Lâkin Fransız elçi hiç engellenmeden bu şekilde konuşabiliyor ise İstanbul'daki diplomatik heyetin güvenliği sona ermişti[195].

Bu meselenin sonucu, Baron Senfft için ne onurlu ne de sevindirici oldu. Zira Sebastiani, bilhassa padişahın nezdinde bir huzura kabul sırasında Senfft'e 20 Nisan'da Bâbıâli tarafından İstanbul'dan hemen ayrılmasının istendiği bir nota tebliğ edilmesini sağlamıştı. "Bâbıâli", deniyordu bu notada, "daima Berlin sarayı ile iyi ilişkilerini muhafaza etmeyi ve korumayı arzu etmiştir. Lâkin 6 aydan beri Bâbıâli nezdinde elçi tayin edilen Senfft von Pilsach, Vidin üzerinden doğrudan İstanbul'a gelmek yerine, inancının ve devletinin düşmanlarının ana merkezi olan Viyana ve Bükreş üzerinden gelmiştir. Bu, açıkça dost devletlerin bütün geleneklerine, bilhassa Bâbıâli'ye en sâdık devletler arasında kabul edilen Berlin sarayının itibarına aykırıdır. Ayrıca bir Avusturya konsolosundan daha önce hiç duyulmamış bir şekilde bir pasaport talep etmiş ve yanında tek bir yeniçeriyle sahte bir isimle ulak olarak İstanbul'a gelmiştir. Bu tuhaf davranışından ve Bâbıâli'nin düşmanlarının yanında çok fazla zaman geçirmesi ile onlarla samimi ilişkilerinden ötürü, eski geleneklere istinaden saygı duyulan devletlerin temsilcilerine borçlu olduğumuz güveni bütünüyle kaybetmiştir. Bu yüzden Bâbıâli Prusya sarayı ile dostane ilişkilerini ne kadar muhafaza etmeyi arzu etse de adı geçen elçinin şahsiyetinde bu ilişkiler için artık bir güvence görememekte, dolayısıyla da payitahtta daha fazla kalmasına izin verememektedir. Lâkin uzun zamandan beri iki saray arasında mevcut dostluk bağlarının ve iyi ilişkilerin çözülmemesi için Bâbıâli, geldiği yere geri dönmek üzere başkentten üç gün içinde ayrılmasını haber vermek için, elçiye bu resmî notayı göndermektedir".

Senfft, hemen ertesi gün olan 21 Nisan'da yazılı olarak ve oldukça gergin bir şekilde yazılmış bir nota ile şöyle cevap verdi: "Bâbıâli'nin kararına, gerek ileri sürülen gerekçeler gerekse kendisine yöneltilen iddiaların yanlışlı-

195 23 Nisan 1807 tarihli mektubunda. Ayrıca daha önce bahsi geçen kaynaklar ve Senfft'in 6 Haziran 1807 tarihli savunma yazısı.

ğından ve efendisi olan kralın padişahın da onayı ile kendisini tayin ettiği görevin yükümlülüklerinden dolayı itiraz etmek zorundaydı. Lâkin arşivleri ve elçiliğin diğer eşyalarını güvenli ellere bırakmak için hükümdarından gerekli emirleri aldığı anda, Bâbıâli'nin iradesine boyun eğecekti. Osmanlı hükümetinin güvenini kabine ile daha yakın ilişkiler kurduktan sonra kaybetmiş olsaydı buna çok üzülecekti. Oysa tek bir gerekçenin gölgesi bile ortada yokken ve kendisini görmeden yakın ilişki kurmayı reddettikleri için, 30 yıldır Osmanlı İmparatorluğu'na çok büyük ve özverili hizmetlerde bulunmaktan imtina etmeyen bir devletin kralının ve kabinesinin aslında kendi şahsını bu göreve seçmesine borçlu oldukları bir tutumu zorla elde etmek istemiyordu. Sırf kendisine verilen görevin sıfatından dolayı bile Bükreş'teki ilişkileri hakkında duyulan her türlü şüpheden arınmış olmalı idi. Bâbıâli bunu hoş karşılamıyor ise iki ay önce uygun bir şekilde ve sarayına hakaret etmeden kendisini uzak tutabilirdi. Bielfeld'e bu hususta verilecek tek bir tebliğ, kendisini sınırlarda tutmaya yeterdi. Oysa çıkarttığı bir ferman ve Bükreş'e yanına gönderdiği bir mihmandar aracılığıyla kendisini bizzat İstanbul'a çektiği için Bâbıâli'nin şu andaki tavrı daha da küstahça idi. Oysa mihmandarı 11 Kasım'da Bükreş'e vardıktan sonra Rusların yaklaşması üzerine Rusçuk'a geri döndüğünden, Senfft, Tuna Nehri üzerinden devam etmek için hangi yolun en güvenli yol olduğunu öğrenmek amacıyla hemen İbrail nazırına ve Alemdar Mustafa Paşa'ya yazılar göndermişti. Lâkin hiçbir cevap alamamıştı. Dolayısıyla Pazvandoğlu'nun ölümünden beri serbest kalan Orsova ve Vidin yolunu kullanmaktan başka bir çaresi kalmamıştı, hem de tek başına ve İstanbul'a vardıktan sonra kendilerinden gerekli yardımın esirgenmeyeceğini umduğu maiyeti ile ailesi olmadan. Bâbıâli'nin notasında ileri sürülen diğer saçmalıklara cevap bile vermiyordu. Viyana sarayı kendisine gerekli kağıtları verdiği için, Avusturya konsolosundan pasaport talep etmemişti"[196].

Bâbıâli ise bu notayı, henüz kabul edilmemiş bir elçi ile resmî bir bağlantıya giremeyeceği gerekçesiyle geri çevirdi ve krala karşı duyduğu dostlukla ilgili güvencesini bir kez daha dile getirerek, yalnızca Senfft'in üç gün içinde İstanbul'dan ayrılması gerektiğine dair yazılı açıklamasını yineledi. Baron Senfft von Pilsach bir kahraman değil, yalnızca diplomatik bir korkaktı. Gerçi bir defasında kendisini zorla götürmeye kalktıkları takdirde bir asker olarak

196 Her iki nota Senfft'in 23 Nisan 1807 tarihli mektubunda verilmiştir.

kılıcını kullanacağını, dolayısıyla İstanbul'dan yalnızca kralının emri üzerine ayrılacağını belirtmişti. Oysa Bielfeld, belki de yalnızca şaka ile dikkat etmesi gerektiğini; İstanbul'da kaldığı takdirde bunun özgürlüğüne, hatta belki de canına bile mâl olabileceğini söyleyince korkmaya başladı. Önce Büyükdere'ye giderek burada şehirden ayrılmak için sessizce hazırlıklar yapmaya başladı ve Bielfeld'i de kendisiyle aynı zamanda şehirden gitmeye ikna etmeye çalışarak, Bâbıâli'nin fikrini değiştirmek için son bir teşebbüste bulundu. Zira Bâbıâli'nin Prusya hükümeti ile ilişkilerini elçiliğin tamamının uzaklaştırılmasıyla sonuçlanacak şekilde bozmak istemeyeceğini ve kendisine karşı çıkarttığı emri geri alacağını umuyordu.

Bielfeld, başlangıçta bu teklifi kabul ve reisülküttabdan pasaportlarını talep etti. Bâbıâli, bu yüzden sıkıntıya düştü. Divân-ı Hümâyûn da bir anlığına sanki Senfft'i sakinleştirecek ve İstanbul'da kalmasına izin verecekmiş gibi görünüyordu. Oysa bu yüzden bütün planları suya düşecek olan Sebastiani'nin son anda yine ağırlığını koyduğu söyleniyordu. Hemen tercümanını Bâbıâli'ye gönderdi ve korkulacak bir şey olmadığını bildirdi, zira Prusya sefaretinin hiçbir üyesinin Senfft ile birlikte İstanbul'dan ayrılmayacağını çok iyi biliyordu. Reisülküttab da bunun üzerine ayrılması için hiçbir sebebin mevcut olmadığını bildirerek, Bielfeld'e pasaportları vermeyi reddetti. Buna rağmen ayrılacak olursa sonuçlarından şahsen sorumlu olacaktı. Bütün bu olanlar, Senfft von Pilsach için tamamen şahsî bir mesele idi. Tabii ki kendisini, yani Bielfeld'i zorla İstanbul'da tutamazlardı, ama krala ve Avrupa'nın tamamına Senfft'in uzaklaştırılması ile Bielfeld'in şehirden ayrılışının birbirleriyle hiçbir ilgisi olmadığını göstermek için pasaportlarını ancak Senfft şehirden ayrıldıktan sonra alabilirdi[197].

Bielfeld bu yüzden tabii ki oldukça sıkıntı verici bir duruma düştü, bir süreliğine düşünceleri gidip geldi, fakat sonunda makamında kalmaya karar verdi. Zira aynı zamanda Berlin'den şimdilik İstanbul'da kalmasını ve raporlarına devam etmesini zorunlu kılan bir mektup geldi. Üstelik bu, İstanbul ile hiçbir bağlantısı kalmayan Rus çarının da burada olup bitenler hakkında bilgi almasının tek yolu idi. Senfft ise bu karara öfkelenerek, Tercüman Boskoviç ile birlikte Bielfeld'i, Sebastiani'yi kendisine karşı kışkırtmak ve İstanbul'dan

197 29 Şubat 1808 tarihli tutanak, Bielfeld'in 10 Aralık 1807 tarihli savunması ve Boskoviç'in 25 Nisan ile 10 Eylül 1808 tarihli raporları.

ayrılmasını sağlayarak burada tek başına kalabilmek için elinden geleni yapmış olmakla suçladı.

Bu arada meydana gelen bir hadise, iki diplomat arasında son raddeye kadar ilerleyen gerginliği tamamen zirveye taşıdı. Senfft, İstanbul'dan ayrılmadan kısa bir süre önce, Sebastiani'nin yalancı raporlarını çürütmek için, Bielfeld'den Bâbıâli'ye müttefiklerin Eylau'daki zaferlerini resmî olarak bildirmesini istedi. Oysa Senfft kendisi de bu hususta birkaç kez aslı olmayan açıklamalarda bulunduğu, mesela Fransızların Visla Nehri'ne doğru ve nehrin ötesine çekildiklerinden bahsettiği için, Bielfeld böyle bir bildirimin yapılmasını uygun bulmadı. Ayrıca muharebeden üç ay sonra böyle bir bildirim için biraz geç olduğunu ve Bâbıâli'ye çok daha önce Rusların bu muharebedeki başkomutanları General Benningsen'in resmî raporlarını verdiğinden bunun gereksiz olacağını ileri sürdü. İkisi arasında bu hususta ağır bir söz düellosu meydana geldi, her ikisi de düşmanca ayrıldılar ve bir daha asla görüşmediler.

Senfft, yanında tek bir Tatar ile –Bâbıâli daha fazlasına izin vermemişti– önce Bükreş üzerinden Hermannstadt yakınlarında ailesini bıraktığı Turnu Roşu'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılırken, bu rahatsız edici husumetten dolayı başına nelerin geleceğinden habersiz olan Bielfeld maslahatgüzar olarak işine devam etti. Bu rahatsız verici hadiselerin sonucu, diyordu 24 Nisan tarihli bir mektubunda, iki devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmamalı idi, zira Bâbıâli'nin Senfft'e karşı davranışları eşsiz değildi ve Bâbıâli notasında krala duyduğu dostane ve minnettar düşüncelerini açıkça belirtmişti; bu yüzden iki devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasının sorumluluğunu taşımak istememişti, zira şu anda müttefik sarayların İstanbul'daki tek irtibatı idi[198].

Oysa Memel'deki karargâhta bu mesele sakin karşılanmadı. Bu mesele burada büyük bir fırtına kopardı ve Bâbıâli'nin davranışı hoş karşılanmadığı gibi, bütün suç Bielfeld'de bulundu. Zira Senfft, İstanbul'dan gönderdiği mektuplarda bütün suçu onun üzerine atmıştı. Üzerine attığı suçlar, Fransızlar lehine kendi hükümetinin menfaatlerini ezelden beri ikinci plana atmak ve ihmal etmek, Sebastiani ile sürekli olarak ahlaksız bir samimiyet içinde görüşmekti; Sebastiani bu yüzden onun orada kalmasını istiyordu; ayrıca Bâbıâli'nin de bu amaçla Prusya'nın dışişleri bakanına yazmasını sağlarken, padişahın da bu amaçla şahsen krala başvurmasını sağlamaya çalışmıştı; Bâbıâli'nin gözünden

198 Bielfeld'in 24 Nisan 1807 tarihli mektubu.

düşmesinin tek sebebi Bielfeld olmakla birlikte, vatana ihanet etmişti. "İhaneti", diye yazdı Prusya'nın Viyana elçisi Kont Finkenstein'a 24 Nisan'da, "o kadar bariz ki, buradaki bu önemli meseleleri hâlâ onun ellerine bırakmak isteyip istemeyeceğinizi sizin yargınıza bırakıyorum. Ben şehirden ayrıldıktan sonra, yetkilerini kötüye kullanabilir. İtalinski de Bielfeld'in ihanetine uğradı ve ondan çok kötü hizmetler aldı"[199].

Bu ağır ithamların ispatı olarak da Bielfeld'in Mareşal Brune İstanbul'da elçi olduğu zamanlarda bilhassa gümrük meselesi ve Napolyon'un imparatorluk ünvanının tanınması hususunda Fransızların lehine çok fazla çalıştığını ve böylece Prusya sefaretinin Bâbıâli'nin kendisine borçlu olduğu saygıyı kaybettiğini; Fransa Prusya'nın başına bunca felaketi getirdikten sonra bile bütün vatansever duyguları bir kenara bırakarak Sebastiani ile görüşmeye devam ettiğini ve misafirhânesinde yapılan bir maskeli baloya katıldığını; Senfft'in Bükreş'ten İstanbul'a yolculuğunu kolaylaştırmak için hiçbir şey yapmadığını ve Senfft'i gerektiği gibi desteklemediğini; Bâbıâli'ye Eylau Muharebesi'ndeki zaferi bildirmeyi reddettiğini; son olarak Senfft ile birlikte İstanbul'dan ayrılmayı reddedip İstanbul'da kalmakta ısrar ettiğini ileri sürüyordu. Bu ithamlar kısmen Senfft'in kendi mektuplarından, kısmen de Senfft ile aynı tarafta olan Tercüman Boskoviç'in mesela Bielfeld'i bilhassa vatanseverlik duygularında eksiklik ile itham eden 25 Nisan tarihli raporu gibi çeşitli raporlarından alınmıştır.

Tabii ki Memel'de bulunan hükümet, bu iddiaları ayrıntılı olarak incelemeden önce Bâbıâli'ye karşı itibarının ve menfaatlerinin gerektirdiği bir tavır takınmak; temsilcisine yapılan hakaret için uygun bir telafi talep etmek zorunda idi. 25 Temmuz 1807'de Bielfeld'e gönderilen bir mektupta bu talepler belirtildi.

"Kralın Bâbıâli'ye karşı dostane ve iyi niyetli düşüncelerinde herhangi bir değişiklik meydana gelmediğinden", diyordu bu mektupta, "Bâbıâli'nin Baron Senfft'e karşı kendisine yakışmayan davranışlarına şaşırmışlardı. Buna istinaden ve her iki devlet arasında ezelden beri var olan sıkı bağlara dayanarak, Senfft'in Bâbıâli tarafından dostane bir şekilde karşılanacağını ummuştu. Lâkin Senfft'in geri çevrilmesi, kendi itibarına lâyık görmediğinden kralın ilgisizce müsamaha gösterebileceği bir hakaretti. Bundan duyduğu rahatsızlığı yalnızca o dönemde yönetimde olan ve yanlış ilkeleri milletin huzursuzluğunu sonunda tam bir ayaklanmaya sebep olacak kadar arttıran kişilere atarak biraz dindire-

199 Senfft'in 23 Nisan tarihli mektubu ve ekinde Kont Finkenstein'in yazısı.

biliyordu. Lâkin Bâbıâli'ye hoşgörüsünü mümkün olduğunca ispatlamak için, ilişkilerini sansasyon yaratacak bir şekilde koparmak istemiyordu. Zira niyetinin en eski ve en sâdık dostu olan kendisine hakaret etmek olmadığından, aksine hatasını yakında anlayacağından ve kendisine, yani krala karşı kendini kanıtlamış eski düşüncelerine geri döneceğinden emindi. Yine de kendisine yapılan hakaret telafi edilene kadar, İstanbul'daki sefaretini kaldırmak zorunda idi. Bielfeld'e bu yazı ile birlikte hemen pasaportlarını talep etme ve gerek İstanbul'dan gerekse padişahın topraklarından derhal uzaklaşma emri veriliyordu. Elçiliğin tercümanları, eşyaları ve arşivleri Danimarka maslahatgüzarına emanet edecek, şifreleri yakacak ve kendisi de şimdilik Boskoviç ile yazışmalarına devam edebileceği Viyana'ya gidecekti. Orada yeni emirleri de bulacaktı".

Bielfeld'e karşı ileri sürülen suçlamalardan bu mektupta henüz bahsedilmemişti. Bielfeld artık Bâbıâli'ye resmî bir bildirimde bulunamayacağı için, bu arada meydana getirilen Tilsit Barış Antlaşması hakkında da tek bir söz bile etmemeyi uygun gördü. Yalnızca laf arasında, Napolyon Tilsit'ten ayrılmadan önce bir an evvel Rusya'yla barış yapması talebi ile Bâbıâli'ye barışı bildirdiğini belirtiyordu. Aynı anda Boskoviç'e de Bielfeld şehirden ayrıldıktan sonra Prusya tebaasını himayesine alması ve Bielfeld'in geri çağrılmasının Bâbıâli üzerinde nasıl bir izlenim bıraktığına dair rapor vermesi emredildi.

Senfft'e de aynı zamanda hükümetinin kendisi lehine attığı adımlar bildirildi ve kralın İstanbul'daki sefareti yeniden tesis etmek için acele etmeyeceği belirtildi. Zira artık Rusya ve Bâbıâli arasında barışın sağlanması ile pek fazla ilgilenmiyordu. Aksine bundan uzak durmayı yeğliyordu. Napolyon muhtemelen arabuluculuğu kendisi üstlenmişti ve kral da bu görevi ona seve seve bırakıyordu. Ayrıca Rusya ve Bâbıâli'nin barışması ile Fransa ve Prusya arasında akdedilen barış, muhtemelen Bâbıâli'nin Prusya'yla ilişkilerini yeniden tesis etmesini ve Senfft'i geri çağırmasını sağlayacaktı. Lâkin böyle bir durumda makamına geri dönmek için acele etmemeli idi ki, kralın itibarını zedelemesin. Bunun yerine daima talimatları olmadığı mazeretini ileri sürmeli idi. İstanbul'a geri geldiğinde, söz konusu müzakereler muhtemelen sonlanmış olacaktı ki, kralın istediği de bu idi.

Bu arada yine büyük hizmetler verebileceği salt gözlemci rolünü oynaması isteniyordu. Rusya ve Fransa arasında Tilsit'te akdedilen barış, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tehdit eden gizli maddeler içerebilirdi. Bu hususu açıklığa kavuşturmalı ve Rus birliklerinin Boğdan ile Eflak'tan çekil-

melerinin ne durumda olduğunu öğrenmeliydi. Fakat bu esnada fazla huzursuz ve meraklı görünmemeli, siyasî meselelere daha faal katılmak istiyormuş gibi bir izlenim bırakmalı idi. "Çok ihtiyatlı davranın ve tek bir an bile size verdiğim görevin yalnızca bir gözlemci ve raportör görevi olduğunu unutmayın", diye bitiyordu bu talimat. "Atacağınız tek bir adımın bile bu çerçevenin dışına çıkması beni zor durumda bırakabilir ve bu yüzden size başka emirler verene kadar talimatlarınızı harfi harfine yerine getirmekle yetinmek zorundasınız". Dolayısıyla sınırda hadiselerin gelişimini beklemeliydi ve bu amaçla kendisine General Michelson ile Prens İpsilanti'ye teslim edilmek üzere özel tavsiye mektupları verilecekti. Bielfeld Viyana'ya gelir gelmez, hakettiği gibi, kralın gözünden düştüğü kendisine bildirilecekti[200].

O dönemde hâlâ zorluklar yaşanan mektup gönderimlerinden dolayı bu arada raporlarını hazırlamaya devam eden, fakat hükümetinden beş aydır hiçbir haber alamayan Bielfeld, yukarıdaki 25 Temmuz tarihli talimatı ancak 15 Eylül'de aldı. Sarayının talimatlarını hiç vakit kaybetmeden Bâbıâli'ye hemen ertesi gün Boskoviç aracılığıyla teslim ettirdiği özel bir nota ile bildirdi. Reisülküttab bu habere sıkılmış gibi görünüyordu. Kralın, Senfft'e karşı davranışlarını Bâbıâli'nin dostane düşünceleri ve uygun davranışında bir eksiklik olarak görmüş olmasına üzüldüğünü bildirdi. Suçun tamamı, eski nazırlarda ve kralın bunu bir hakaret olarak algılamayacağını ileri süren kişilerde idi. Ayrıca bunu telafi etmeye de hazırdılar. Nota Divân-ı Hümâyûn'la padişaha sunulacak ve karara bağlanacaktı.

Böylece birkaç gün sonra, 25 Eylül'de Boskoviç'e Devlet Bakanı Kont Goltz'a Bâbıâli'nin Prusya'ya karşı beslediği dostane duygularda asla bir değişiklik olmadığını, aksine majesteleri kral ile samimi ilişkilerini ve bundan kaynaklanan avantajları daima takdir ettiğini yazma emrini aldığını iletti. Bu ilişkileri muhafaza etmek istediğinden, kraldan olup biteni yanlış telkinlere kulak asan eski vezirlerin bir hatası kabul etmesini rica ediyordu. Majestelerinin uygun gördüğü herhangi bir elçiyi, hatta Senfft von Pilsach'ı bile nezdinde kabul etmeye hazırdı ve kendisine makamının lâyık olduğu dostluk ve onuru gösterecekti. Kralı bu şekilde inciteceğini bilmiş olsa idi asla bu kadar ileri gitmezdi.

200 Hepsi Memel'den gönderilen 25 ve 26 Temmuz 1807 tarihli mektuplarla Senfft için General Michelson'a ve Prens İpsilanti'ye gönderilen tavsiye mektuplarının orijinalleri, Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nde Senfft ve Bielfeld ile 1807'de yapılan resmî yazışmaların arasında yer almaktadır.

Bu esnada Bâbıâli'nin Senfft'i geri çağırmaya razı olduğu, fakat önce Sebastiani'ye danıştığı, Sebastiani'nin de Senfft'in İstanbul'da bulunmasına gösterdiği direnişin Fransa ve Rusya arasında barışın akdedilmesi ile bütünüyle ortadan kaybolan salt siyasî sebeplere dayandığından artık buna karşı çıkmayacağını belirttiği öğrenildi. Bielfeld ise bu notaya verilecek cevabı artık teslim alacak yetkiye sahip olmadığını düşünerek Büyükdere'ye çekildi ve kral ile haberleşmek için bir yol bulmayı bütünüyle Bâbıâli'ye bırakarak yalnızca pasaportlarını talep etti. Birkaç tereddütten sonra pasaportları kendisine verildi ve verilen emirlere uygun olarak önce Viyana'ya gitmek üzere, 26 Eylül'de İstanbul'dan ayrıldı. Hemen ardından reisülküttabın yukarıdaki yazısı da o dönemde Memel'de bulunan Kont Goltz'a gönderildi ve içeriği, Boskoviç'e gönderilen 14 Kasım tarihli yazıda belirtildiği gibi, tatmin edici bulundu. Aynı gün Senfft'e de İstanbul'a geri dönmesi ve burada yeni talimatlar beklemesi emri verildi[201].

Mesele aslında bu şekilde kapanmış sayılabilirdi. Oysa ne yazık ki üzücü bir devamı da vardı. Zira Memel'den yine 14 Kasım'da, 30 Ekim'de geldiği Viyana'da bulunan Bielfeld'e İstanbul'daki davranışlarından dolayı memnun olunmadığını açıklayan resmî bir yazı gönderildi. Açıklanması gereken suçlamalar vardı; dolayısıyla hiç vakit kaybetmeden Memel'e veya kralın karargâh kurduğu herhangi bir başka yere gitmeli idi; savunması bundan sonraki akıbetini belirleyecekti[202].

Bütün bunlara çok şaşıran Bielfeld, bu emirlere istinaden 3 Ocak 1808'de Memel'e geldi. Burada kendisine karargâhın taşındığı Königsberg'e gitmesi ve burada kendisine isnat edilen suçlamalara cevap vermesinin istendiği 7 Ocak tarihli bir celp tebliğ edildi. Aynı zamanda daha sonraları posta genel müdürlüğü yapacak olan Elçilik Müşaviri Nagler'e soruşturmayı başlatma emri verildi[203]. Lâkin Bielfeld'in defalarca artık bir karar çıkartılmasını ve adalet talep etmesine rağmen, dönemin siyasetindeki sıkıntılı durumlar karşısında soruşturma uzun bir zaman ertelendi. Senfft'in 6 Haziran 1807 tarihli dava dilekçesinin yanısıra Bielfeld'in 10 Aralık 1807'de Viyana'dan gönderdiği savunma yazısının da esas alındığı sorgular başladı. Savunma yazısında kendisine isnat

201 Bielfeld'in ve Boskoviç'in 24 ve 25 Eylül tarihli mektupları, Bâbıâli'ye 16 Eylül'de gönderilen nota ile kralın Senfft ve Boskoviç'e gönderdiği 14 Kasım 1807 tarihli yazı.

202 Kralın Bielfeld'e 14 Kasım 1807'de gönderdiği yazı.

203 Buraya ait resmî evrakların tamamı, Bielfeld'in yukarıda bahsi geçen celbi ile başlayan "*Actis*" dosyasında mevcuttur.

edilen bütün suçlamaları mümkün olduğunca çürütmeye çalışmıştı ve elimizde orijinalleri bulunan bütün tutanaklarda da aynı açıklamaları tekrarladı.

Tutanaklarda aslında yeni olgular yoktu. Bielfeld ayrıca kendisine isnat edilen suçlamaların asılsızlığını ispatlamakta zorluk çekmedi. Ana konu daima Sebastiani ve Fransız yanlısı grup ile şüphe çekici samimi ilişkileri idi. Oysa verdiği ifadeye göre, Fransız elçi ile ilişkileri de baştan beri yalnızca yüzeysel bir ilişki idi. Sebastiani ile zaman zaman üçüncü kişilerin, bilhassa Marki d'Almenara'nın yerinde biraraya geliyordu. Prusya'nın Fransa'ya savaş ilân etmesinden sonra, Sebastiani ile hemen bütün ilişkisini kesmişti. Jena Muharebesi'nden sonra Sebastiani kendisini evine davet ettiğinde, davete icabet edip etmemekte tereddüt etmiş, fakat aynı esnada Fransa ve Prusya arasında barışın akdedileceğine dair haberler de geldiğinden gitmeye karar vermişti. Sebastiani kendisine burada henüz haberdar olmadığı 14 Ekim tarihli felaketin raporlarını okumuştu. Bunun üzerine Sebastiani'yle bundan böyle hiçbir şekilde görüşmemeye karar vermişti, ta ki yaveri Lascours aracılığıyla artık savaş hâlinde olmayan iki devletin temsilcilerinin görüşmesinin önünde hiçbir engel kalmadığı açıklamasıyla birlikte Fransa ile Prusya arasında mütarekenin imzalandığı ve barışın da yakın zamanda akdedileceğini bildirene kadar. Bilhassa ileri sürülen suçlamalardan biri olarak, karnaval sırasında Fransız elçinin maskeli balosuna katılması yalnızca tesadüfen ve rica üzerine İsveç Elçisi Pahlin'in eşine bu baloda eşlik etmesinden kaynaklanıyordu. Maskeli olmasına rağmen orada tanınmış, fakat Sebastiani ile hiçbir şekilde temas kurmamıştı; hatta sırf dikkatleri çekmemek için ayrı bir odada bulunmuştu ve kısa bir süre sonra oradan ayrılmıştı. İstanbul'daki konumunu muhafaza etmek için Sebastiani'yi Senfft'e karşı kışkırttığı iddiası ise bütünüyle iftira idi. Senfft'e karşı düzenlenen entrikalardan hemen hemen hiç haberi yoktu; Senfft ile başlangıçta gayet iyi geçiniyordu ve ancak ihtiyatsız ve öfkeli davranışlarından sonra Senfft ile husumete düşmüştü. Ayrıca defalarca ve ısrarla azledilmek için başvuruda bulunduğu ve 11 Eylül 1806'da başvurusunun kabul edildiği pekâlâ biliniyordu; o tarihten sonra Senfft'in gelmesini dört gözle beklemiş, lâkin Senfft'in gelmesi Nisan ayını bulmuştu, dolayısıyla da makamında kalmak zorunda kalmıştı[204].

---

204 Bielfeld, yaz aylarında Hardenberg'ten kendisini acilen azletmesini talep etmiş, fakat ret cevabı almıştı. 10 Ağustos 1808'de Haugwitz'e gönderdiği bir yazıda başvurusunu tekrarladı ve İstanbul'daki sıkıntılı durumunu anlattı. Üstelik "sadece yetersiz değil aynı

Soruşturmanın neticesi şimdilik Nagler'in 4 Mart 1808'de krala bu hususta verdiği raporda, "belgelerden Bielfeld'in İstanbul'daki davranışlarında görevini suistimal ettiğine dair herhangi bir sonuç çıkmadığını" bildirmesi oldu. Her defasında orada mümkün olduğunca pasif kalması istenmişti; dolayısıyla ne Senfft'in gelişinden önceki süreçlerden dolayı ceza gerektirecek bir görev suistimali ile suçlanabilirdi ne de Senfft'in sınırdışı edilmesi esnasındaki davranışlarından dolayı bu hareketin itici gücü kabul edilerek cezalandırılabilirdi. Aksine sınırdışı edilmesi Senfft'in kendi davranışlarından kaynaklanıyordu ve mevcut şarlar ile başka kişiler tarafından desteklenmişti.

Nagler bunun ispatı olarak Senfft'in Bükreş'teki karargâhta uzun süre kalışını; İstanbul'a Avusturya pasaportu ile ulak olarak gelişini; İstanbul'daki ihtiyatsız ve tutarsız davranışlarını; ayrıca diğer taraftan Sebastiani'nin reisülküttab ve Divân-ı Hümâyûn üzerinde Senfft'in pekâla farkında olduğu mutlak nüfûzunu gösterdi. Senfft'i uzak tutmak bütünüyle Sebastiani'nin lehine idi. Zira Senfft, gizlenmeye bile gerek duymadan Rusya'yla samimi bir müttefik, ama Fransa'yla savaş hâlinde olan bir devletin elçisi olarak ve böyle bir elçinin tutumu ile ortaya çıkmıştı. Lâkin Boskoviç'in iddia ettiği üzere, Bielfeld'in Sebastiani'den aldığı herhangi bir imtiyazdan dolayı Senfft'e karşı entrikalar çevirmeye razı olduğu hiçbir surette ispatlanamamıştı. Bu yüzden yalnızca her ikisinin de, hem Senfft'in hem de Bielfeld'in aynı şekilde hata yaptıkları varsayılabilirdi: Senfft ihtiyatsızlığı, zamansız çabaları ve incelik ile asalet eksikliğiyle; Bielfeld ise fazla pasif kalması ve "Prusya Devleti'ne hiç kimsenin yardım edemeyeceğine dair uzaklarda olduğu gibi ne yazık ki yakınlarda da yayılan aceleyle getirilmiş kanaat" ile. Bu arada Bielfeld aslında biraz şüpheci bir karakterdi ve bilgi sahibiydi, fakat "açık değil ve soylu bir maharet ile dirayetli bir sadakatten" yoksundu. Dolayısıyla üzerine her zaman Fransız ve İspanyol elçileri ile zamansız ve dezavantaj yaratan bazı şüpheler yapışıp kalmıştı. Yine de belgelere istinaden, daha önce de denildiği gibi, ceza gerektiren bir görevi kötüye kul-

zamanda beyhude bir bahaneyle" yalnızca bir yıllığına ara dönemi için vekili olacağı Knobelsdorf, kendisine ödemesi gereken maaşı ödemekten imtina ediyordu. Bu yüzden ya daimî olarak görevlendirilmeyi ya da hemen azledilmeyi istiyordu. Haugwitz, sadrazama ve reisülküttaba gönderdiği 11 Eylül 1806 tarihli yazı ile Bielfeld'i görevinden azletti. Gerek bu yazı gerekse Bielfeld'in başvurusu, Kraliyet Devlet Arşivi'ndeki "*Actis, betreffend die Schickung des etc. Bielfeld als Chargé d'Affaires nach Comstantinopel, während der Abwesenheit des Obersten von Knobelsdorf*" başlıklı dosyada mevcuttur.

lanma hâli bulunamamıştı. Bu yüzden şimdiki makamından ceza olarak değil, "devletin şu anda içinde bulunduğu durumdan" dolayı azledilmeli idi. Beraat ettiği takdirde, esirgenmeli idi; suçlu bulunduğu takdirde ise ağır bir sürgünü haketmişti, ama böyle bir durumda "Fransızlarla kurulan ilişkilere karşı uygulanan sertliğin" kurbanı olarak Fransızlara sığınabileceği de unutulmamalı idi[205].

Bielfeld nihaî akıbeti hakkında tamamen belirsizlik içinde kalırken, mesele bir süreliğine kapandı. Nihaî kararı verecek olan ve Bielfeld'in de birkaç kez kendisine ricada bulunduğu Devlet Bakanı Kont Goltz, her seferinde işlerin sıkışıklığından dolayı bu meseleyi halletmek için zaman bulamadığını mazeret gösteriyordu ve ayrıca Bakan Baron Stein'in yargısına başvurmadan da bu hususta bir şey yapmak istemiyordu. Bielfeld bu defa da Baron Stein'a başvurdu ve onun "adalete olan sevgisine" güvenerek meselenin nihaî olarak halledilmesini umdu.

Oysa Stein'in kararı, belgelere istinaden hiç de Bielfeld lehine değildi. Kendi eliyle yazdığı bir yazıda bilhassa Bielfeld'in yalnızca Senfft'in ve Boskoviç'in ifadelerine göre İstanbul'daki davranışlarından dolayı değil, daha önce elçilik sekreteri olduğu Haag'daki davranışlarından dolayı da güveni haketmediğini vurguluyordu. Zira orada bile sarayına yakın olan Oranje hanedanına karşı çok büyük bir ilgisizlik göstermiş ve bütünüyle Fransız Hollanda grubuna teslim olmuştu. İstanbul'da ise Brune ve Sebastiani'ye karşı fazlasıyla uysal davranmış, Senfft'i fazlasıyla başı boş bırakmış, Senfft de "çok az ihtiyat ve asaletle" davranmıştı ve bu yüzden ayrıca sorumlu tutulmalı idi. Bu yüzden Senfft ve Boskoviç'ten daha fazla açıklamalar talep edilmeli ve kararı da bu açıklamaların geldiği tarihten sonrasına bırakmalı idi. Bielfeld, görevinden azledilmeyi kesinlikle haketmişti ve zararsız hâle getirilmesi için örneğin Gumbinnen veya İnsterburg gibi bir yere gönderilmeli idi[206]. Bielfeld'e talep edilen ek açıklamaları beklemesi söylenerek, yıllık maaşı 1 Temmuz 1808'den itibaren başka hiçbir gerekçe gösterilmeden 300 talere indirildi ve kararı beklemesi söylendi[207].

---

205 Nagler'in ilgili Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'ndeki "*Actis*" dosyasında bulunan 4 Mart 1808 tarihli "*Allerunterthänigster Bericht über die dem Legationsrath von Bielfeld wegen der ihm angeschuldigten Pflichtverletzung abgeforderten Verantwortung*" başlıklı raporu.

206 Bielfeld'in Bakan Baron von Stein'a gönderdiği 27 Haziran tarihli mektubu ve Stein'ın 28 Haziran 1808 tarihli kendi el yazısıyla hazırladığı bilirkişi raporu, *aynı yer*.

207 Bielfeld'e gönderilen 3 Temmuz 1808 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, *aynı yer*.

Bielfeld bu yüzden büyük bir sıkıntı içine düştü. Üstelik kendi şahsî meselelerini halletmek üzere Königsberg'den uzaklaşmasına da izin verilmiyordu. Defalarca başvuruda bulunduktan sonra, nihayet 1808 Eylül'ü başlarında görevden azledilmesini sağladı ama aynı zamanda maaşını ancak bundan sonraki soruşturma lehine sonuçlandığı takdirde emeklilik ücreti olarak alabileceği açıklaması ile 1 Ekim tarihi itibariyle 300 taler tutarındaki yıllık maaşı da kesildi[208]. Bu ise Senfft'in ve Boskoviç'in Haziran ayı başlarında bir kez daha söz konusu olan bütün hususlar hakkında açıkça ve korkmadan, fakat yine de Prusya'nın İstanbul'daki sefaretini bir kez daha sıkıntıya sokmayacak şekilde yapmaları talimatı ile talep edilen açıklamalarına bağlı olacaktı.

Her iki rapor çok geç alındı ve esas olarak yeni açıklamalar getirmiyorlardı. Senfft'in 5 Ağustos 1808'de Hermannstadt'dan gönderilen savunması oldukça zayıf ve yüzeyseldi. Diğer hususların yanısıra, Bükreş'te bulunmasının yalnızca İstanbul'dan uzaklaştırılması için bir bahane olduğunu ileri sürüyordu; bunun asıl sebebi ise mevcut şartlardan ve bazı kişilerin efendisi olan kralla müttefiklerine fazlasıyla iyi hizmetler verebileceğine dair duydukları korkudan kaynaklanmıştı. Bükreş'ten İstanbul'a gelişini bilhassa barış müzakerelerinin gidişatı için buraya gelişinin avantaj sağlayacağını düşünen General Michelson'un ve Devlet Bakanı Rodosinikin'in istekleri üzerine hızlandırmıştı. Bu arada Tilsit Barış Antlaşması'ndan sonra kendisini tekrar İstanbul'a çekmeye çalışan ilk kişi Sebastiani olmuş ve kendisine gönderdiği mektuplar da Sebastiani'ye karşı sözde biraz fazla cüretkâr açıklamalarından dolayı kendisine şahsî bir öfke beslemediğini ispatlıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Bielfeld açıklamalarında dürüst ve doğru davranmamıştı.

Sebastiani, Kasım ayı sonlarında Senfft'e Boskoviç aracılığıyla, savaş sırasında kendisine karşı bazı adımlar atmak zorunda kaldığını, ancak yine de yeteneklerini ve şahsî özelliklerini takdir ettiğini bildirmişti. İstanbul'a döndükten sonra Senfft'e dostluğunu seve seve göstermeye ve verebileceği her türlü hizmeti vermeye hazırdı.

Aynı şekilde Boskoviç de 10 Eylül 1808 tarihli mektubunda meseleyi bir kez daha yorucu bir kapsamda anlattı, ama o da meseleye başka bir boyut

208 Bielfeld'in Nagler'e gönderdiği 23 Ağustos tarihli yazısı ve krala gönderdiği 4 Eylül tarihli yazısı ile buna cevaben gönderilen 8 Eylül 1808 tarihli kabine emri, *aynı yer*.

katmadı[209]. Bielfeld bu raporlar teslim edildikten sonra da bir cevap alamadı. Mesele kasten mümkün olduğunca uzatıldı. Bielfeld ancak 10 Nisan 1809'da bir kez daha kararın ve vadedilen emeklilik maaşının kendisine verilmesi için doğrudan krala başvurduktan sonra, nihayet Nagler'in mevcut şartlar altında "görevini ihmal ederek, Fransızlara gösterdiği sadakatin sertlikle cezalandırılmasının" uygun olmayacağını bilhassa vurguladığı raporu üzerine, 8 Haziran'da o dönemlerde devletin içinde bulunduğu sıkıntıları gözönüne seren şu kararı alabildi:

"Kendisine isnat edilen suçlamalar her ne kadar yakın zamanda alınan açıklamalar sayesinde biraz olsun hafiflemiş olsa da "görevini icra ederken gerekli dirayeti göstermediği ve hükümetinin niyetlerini o dönemin şartları altında desteklemek için çok ilgisiz bir çaba gösterdiği" ithamı hâlâ geçerli idi. Talep ettiği 300 taler tutarındaki emekli maaşı her ne kadar majestelerinin kendi topraklarını geri almasından sonra kendisine vaat edilmişse de Fransa'ya yapılan tazminat ödemelerinden dolayı hazine öylesine tükenmiş bir durumda idi ki, aktif görevde bulunan sâdık ve her türlü ithamdan uzak görevliler bile henüz maaşlarını alamamışlardı. Dolayısıyla emeklilik maaşı da hazine bu maaşı karşılayabilecek duruma gelene kadar ertelenmeli idi"[210].

Bielfeld'in daha sonra da emeklilik maaşının ödenmesi için yaptığı başvuruların bütünüyle başarısız kaldıklarını burada belirtmeye bile gerek yoktur. 1811'de yaptığı başvuru üzerine şu olumsuz cevabı aldı: "Devletin sıkıntı içindeki alacaklılarına faizleri ve dullara maaşları ödenemediği için, kendisine herhangi bir ödeme yapılamazdı". Üç yıl sonra, 1814 Eylül'ünde, devletin şanla yeniden canlanması ile birlikte savaşın malî sancılarını da çekmek zorunda kaldıkları bir dönemde, yeniden başvuruda bulunduğunda ise davası bir kez daha gözden geçirilerek, Şansölye Hardenberg'e gönderilen şu kabine emri ile kesin bir menfi cevap verildi:

"Ekteki rapora göre elçilik sekreteri Bielfeld'e herhangi bir emeklilik maaşının verilmesini uygun görmemekteyim, zira İstanbul'da maslahatgüzar olarak davranışları kendisini haklı çıkartmadığı gibi, 8 Haziran 1809 tarihli kararda

209 Gerek her ikisine gönderilen 5 Temmuz 1808 tarihli kararların, gerekse bunun üzerine gönderdikleri raporların orijinalleri aynı "*Actis*" dosyalarında mevcuttur.

210 Bielfeld'in krala gönderdiği 10 Nisan tarihli yazısı, aynı şekilde Nagler'e gönderdiği 19 Mayıs tarihli yazı ve söz konusu karar, adı geçen "*Actis*" dosyalarının sonunu oluşturmaktadır.

da aslında kendisine bu yönde herhangi bir vaadin yapılmaması gerekirdi. Dolayısıyla size Bielfeld hakkında aşağıdaki menfi kararı bildiriyorum.

Viyana, 3 Ocak 1815

Frederik Wilhelm"[211].

Böylece Prusya'nın Bâbıâli ile diplomatik ilişkilerinde bu rahatsızlık verici dönem bütünüyle sona erdi. Bu durum, daha önce gördüğümüz gibi[212], bir zamanlar Kral II. Frederik'in elçi Gaffron'a karşı takındığı tutumla dikkat çekici bir paralellik göstermektedir. Şimdi Tilsit Barış Antlaşması'nı ve Rusya ile Bâbıâli arasındaki mütarekeyi ve bunun sonucu olarak büyük devletlerin Şark politikalarının tamamen değişmesine sebep olan hadiseleri yeniden ele almak için, bu dönemden uzaklaşıyoruz.

Bununla ilgili olarak yalnızca Diez'in de bütün devlet maaşlarının yarıya indirilmesine ve diğer yarısının yalnızca resmî makamların gerçekten yoksulluk içinde olunduğunun belgelenmesi üzerine ödenmesine dair 9 Ağustos 1807 tarihli kabine emrine istinaden 26 Aralık 1790'da kendisine tanınan 2 bin taler tutarındaki emeklilik maaşının 1.200 talere indirilmesine razı gelmek zorunda kaldığını belirtmek isteriz. Lâkin Diez, söz konusu olan 2 bin taler tutarındaki "fahri emeklilik maaşı"nın verilmesi değil, aksine İstanbul'daki elçilik görevi sırasında harcadığı 70-80 bin taler tutarındaki sermayesinin telafisi olduğundan ve ayrıca çekildiği Kolberg Şehri'nin muhasarası sırasında büyük kayıplar yaşadığı için bu genel mahiyetteki ezici tedbirden muaf tutulması gerektiğine inanıyordu. Meselenin daha derinden incelenmesi üzerine kendi cebinden İstanbul'da içinde Bâbıâli ile akdedilen antlaşmadan dolayı ödenmesi gereken, ancak daha sonra halefi Knobelsdorf'un kasasına giren 24 bin talerin de bulunduğu 44.610 taler ödeme yaptığı anlaşıldı. Bu hususlar da gözönüne alınarak, bir istisna yapıldı ve 28 Nisan 1809 tarihli kabine emri ile Diez'e 1.000 taler yerine yukarıda belirtilen 1.200 taler ödenmeye başladı ve Diez de sonunda bununla yetindi[213].

---

211 Buraya ait evrakların tamamı, Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nin özel bir bölmesinde bulunmaktadır: "*Acta, betreffend die Pensionsangelegenheit des entlassenen Baron von Bielfeld, vormals königlichen Geschäftsträger bei der ottomanischen Pforte*".

212 Karşılaştırma için bk. cilt VI.

213 Bu hususta da Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nde özel bir dosya mevcuttur: "*Acta, betreffend die Pension des geh. Legationsrathes Diez zu Kolberg*". Ayrıca bk. bu eser, cilt VI.

Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesi ve İstanbul'daki Fransız yönetim sisteminin sarsılması ile tamamen yeni bir düzen oluşurken, kuzeyde genel barışın sağlanması için yapılan müzakereler de başarıdan ziyade büyük çabalarla devam etmişti. Napolyon gerçi Avusturya'nın, Viyana kabinesi tarafından 3 Nisan 1807'de gerek Fransa'ya gerekse Rusya, İngiltere ve Prusya'ya teklif edilen ve Bâbıâli'ye ait meselelerin de uygun bir şekilde gözönünde bulundurulacağı arabuluculuğunu kabul etmeye hazır olduğunu açıklamıştı, ama diğer devletler bu teklifi kabul etmekte tereddüt ediyorlardı.

İngiltere, öncelikle müttefiklerinin de bu teklifi kabul edip etmeyeceklerinden emin olması gerektiğini ileri sürerek, kesin bir açıklamada bulunmaktan kaçındı. Boğdan ve Eflak'ı kaybedebileceğinin pekâlâ farkında olan Rusya, kararını Fransa'nın hangi esaslara dayanarak müzakerede bulunacağı sorusunun cevaplanmasına bağlıyordu. Önceliğini Avusturya'yı İngiltere'nin imzalamayı kabul ettiği Bartenstein Antlaşması'na çekmek olarak belirleyen Prusya'nın meseleye eğilmemesine sebep olan da bu husustu.

Berlin kabinesi, Haziran ayı başında Viyana kabinesine gönderdiği bir notada, Napolyon'un müzakerede bulunmayı düşündüğü esasların, kabulünü onurları ile bağdaştırabilecekleri şekilde olacaklarını belirtti. Talihsizliği karşısında sinmekten çok uzak olan majesteleri kral, kendi iradesine dayanarak ve yüce müttefiki Çar Aleksandr'in de desteği ile Avrupa'nın özgürlüğü gibi kutsal bir davayı kendi davası hâline getirmesine sebep olan ilkelerde ısrar etmeye devam ediyordu. Majesteleri Çar Aleksandr, kralın düşüncelerini paylaşıyordu. Bu talihli mutabakattan hem savaşın amacını hem de gelecekteki barışın temellerini belirleyen bir antlaşma meydana gelmişti. Majesteleri bu yüzden Avusturya imparatoruna hiç vakit kaybetmeden Bartenstein Antlaşması'nı bildirmek istiyordu. Avusturya imparatoru, arabuluculuk teklif ederken gözönünde tuttuğu soylu amacına adı geçen koalisyona katılarak başka herhangi bir hizmette bulunmaktan daha hızlı ve daha iyi bir şekilde ulaşabileceğini kolayca anlayacaktı[214].

Lâkin Viyana'daki Rus elçisi Rasumoffski'nin, sarayının ölçülü talimatlarına istinaden, Berlin kabinesinin telkinlerini kayser nezdinde şahsen desteklemesine ve kralın fevkalade bir görevle Temmuz ayı ortalarında Viyana'ya gönderilen eniştesi Prens Radziwill'in de kayser nezdinde bunun için elinden

214 Lefebvre, *aynı eser*, s. 73.

geleni yapmasına rağmen Viyana kabinesi, bilhassa müttefiklerin Friedland'daki mağlubiyetine (14 Haziran) dair haberlerden ve bu yenilginin tam bir âtalet içinde bulunmasına, hadiselerin bundan sonraki gidişatı açısından tamamen moralinin bozulmasına sebep olan sonuçlarından sonra, hiçbir surette söz konusu mağlubiyetten dolayı zaten kendi içinde de bozulan koalisyona katılmaya ikna olmuyordu[215].

Avrupa'daki barışın silah zoru olmadan sağlanmasına dair son bir teşebbüs, Napolyon'un Kopenhag'da biraraya gelecek ve bilhassa Bâbıâli'nin da katılacağı genel bir kongrenin yapılmasını teklif etmesi ile gerçekleştirildi. Lâkin böyle bir kongreye dair fikrin ve muhtemel başarısızlığının yarattığı genel huzursuzluktan dolayı bu teklif de başarısız olurken, her yerde nihaî sonucun ancak büyük bir silahlı eylem ile sağlanabileceği kanaati gitgide güçlenmeye başladı. Bu eylem, çok geçmeden Avrupa'nın menfaatleri için oldukça uğursuz bir şekilde gerçekleşti.

Guttstadt (4 Haziran) ve Heilsberg (10 Haziran) muharebeleri, Friedland'daki kanlı gün (14 Haziran), Fransızların zaferle Königsberg'e girişleri (16 Haziran), daha sonra bir tarafta Fransa, diğer tarafta Rusya ve Prusya arasındaki mütarekenin imzalanması (21 ve 25 Haziran), son olarak Napolyon'un Niemen Nehri'nin ortasında Çar Aleksandr ile biraraya gelişi (25 Haziran): Bütün bunlar felaket getiren bir yıldırımın hızıyla Tilsit'te akdedilen barış ve ittifak antlaşmalarının olağanüstü açık ve gizli hükümlerini meydana getiren ve genel olarak bilinen olgularıdır. O dönemlerde siyaset dünyasının tamamını neredeyse felce varan bir hayrete düşürdükleri gibi, çok daha sonra kendi hiçliklerinden dolayı ortadan kalkınca bile en iyi siyaset bilimcileri için neredeyse çözülmesi imkânsız bir muamma olmaya devam ettiler. Tabii ki biz burada bu hükümlerin yalnızca Bâbıâli ile oldukça yakından ilişkili olan kısmını ele alacağız. Uzun süre belirli bir karanlığa gömülen bu hükümler, şu anda sebepleri, karakterleri ve etkileri açısından her türlü şüpheden uzak olacak şekilde

215 Adair'in Viyana'dan gönderdiği 3, 10 ve 27 Haziran tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 244, 246 ve 252 ve devamında Friedland Muharebesi'ne dair haberlerin Viyana'da bıraktığı etki hakkında şöyle demektedir: "Avusturya kabinesinin şaşkınlığı çok büyük: Galiçya ve bu kadar çok fedakârlık yaptıkları, meselelerini halletmek amacıyla birçok fırsatı kaçırdıkları barışı muhafaza etmek için endişelenmeye başladılar. Bu hislerin neye dönüşebileceğini bilemiyorum, muhtemelen bir sersemlik ve hareketsizliğe, olaylar karşısında tam bir boyun eğmeye dönüşecektir".

ve yeri geldiğinde bunlar hakkında yeterince açıklamalarda bulunmamızı sağlayacak kadar açıklığa kavuşturulmuşlardır[216].

Dolayısıyla Friedland'da ve İstanbul'da neredeyse aynı zamanda yaşanan felaketlerden dolayı bu yönde daha kararlı adımlar atmak zorunda kalmadan önce de iki imparatorun, Napolyon'un ve Çar Aleksandr'in o tarihe kadar yürüttükleri Şark politikasındaki tutumlarında değişikliklerin meydana geldiğini ispatlamak zor olmayacaktır. Napolyon, Bâbıâli'nin elçisi Mehmed Emin Vahid Efendi'yi Mayıs ayı sonunda, yani Rusya'ya karşı bir saldırı ve ittifak antlaşması yapmak üzere İran şahının elçisi Fethı Ali'yi de huzuruna kabul ettiği dönemde, Varşova'daki karargâhından "kendisinin ve Sultan Selim'in sağ ve sol el gibi birbirinden ayrılmaz olduklarını" söyleyerek gönderdiğini unutmuş gibi idi. Zira Bâbıâli elçisinin, Caulaincourt aracılığıyla teklif ettiği resmî ittifak antlaşmasını kabul etmemesini hiç hoş karşılamamıştı.

Zira bunun bir saldırı ve savunma antlaşması olmasını ve önceden mutabakata varmadan her iki devletin Rusya ile barış yapmamasını talep etmişti; karşılığında Fransa, Bâbıâli'ye, kendi silahlarıyla ele geçirdiği takdirde Kırım'ın tekrar geri alınmasını ve ayrıca Boğdan ile Eflak'ı ve topraklarının genel olarak bütünlüğünü garanti edecekti. Vahid Efendi ise böyle bir ittifak antlaşmasını kabul etmeye yetkili olmadığını düşünüyordu. Sebastiani'nin raporlarından ötürü Sultan Selim'in zayıflığının pekâlâ farkında olan imparator, davranışlarından şüphe duymaya ve söz konusu ret cevabından dolayı kendini Bâbıâli'ye karşı artık hiçbir şeyden dolayı bağlı hissetmediğinden, yürüttüğü bencil siyasete ait hesaplamalara Bâbıâli'nin varlığını veya yokluğunu da katmaya başladı.

Diğer taraftan Rusya için kendisine Şark'ta ifa ettiği büyük hizmetlere rağmen İngiltere ile ittifakı nefret ettiği bir yük hâline gelmişti. Çar Alek-

216 Arşivlerde yaptığımız kendi araştırmalarımızın yanısıra, bilhassa şu eserleri kullandık: Bignon, *Histoire de France depuis le 18 Brumaire,* VI, 330'dan itibaren; Lefebvre, *aynı eser*, III, 96 ve devamı; Thiers, *Histoure du Consulat et de l'Empire*, VII, 626'dan itibaren. Bilhassa Thiers bu esnada daha önce kimsenin bilmediği ve kullanmadığı bazı değerli kaynakları kullanma fırsatına sahip olmuştur, mesela Napolyon'un kendisini uzunca bir süre St. Petersburg sarayında temsil eden, Tilsit'te iki imparator arasında en derin gizlilikte meydana gelen ve kararlaştırılan hususlar hakkında Çar Aleksandr'in bizzat kendisinden birçok bilgi alan Savary ve Caulaincourt ile özel yazışmaları. Ayrıca Adair'ir iki eserindeki yazışmaları bu hususta birçok ilginç bilgiler vermektedir: *Historical memoir of a mission to the court of Vienna in 1806* ve *The negocations for the peace of the Dardanelles in 1808-9,* Londra 1845, 2 cilt.

sandr geçen yıl Whig Partisi'nin etkisindeki İngiliz hükümetinin Rusya'nın yüzde beş faiz ile alacağı 6 milyon sterlin tutarındaki krediye kefil olmamasını ve bir milyon sterlini peşinen ödemeyi reddetmesine kızmıştı. Hatta Whig Partisi'nin Jena'da yaşanan felaketten sonra Prusya'yı ve İsveç'i desteklemek üzere Hollanda'ya veya Kuzey Almanya'ya hemen bir ordu göndermesi talebine hiç kulak asmamasına daha da kızmıştı. Ancak Pitt yönetimindeki Tory hükümeti, İsveç kralı ile akdettikleri 17 Haziran 1807 tarihli bir antlaşmaya istinaden Rügen Adası'na 20 bin kişilik bir yardımcı kıta göndermeyi kabul etti ki bu, yararlı olamayacak kadar geç kalan az miktarda bir yardımdı. Zira bundan üç gün önce Friedland'da yakın geleceğin kaderi çizilmişti bile.

İki hükümdar (Napolyon ve Çar Aleksandr), şahsen biraraya gelmeden önce iki noktada zaten hemfikirdiler: Barış yapma zorunlulukları ve güçlerini birleştirerek İngiltere'nin gücünü kırmak. Ayrıca Çar Aleksandr'in Napolyon ile Niemen Nehri üzerinde 25 Haziran'da biraraya geldiğinde Napolyon'a yönelttiği ilk sözlerin, "İngilizlerden en az sizin kadar nefret ediyorum ve onlara karşı yapacağınız herşeyde yanınızda olacağım" olduğu ve Napolyon'un, "bu durumda herşey hallolabilir ve barış yapılmıştır", diye cevap verdiği söyleniyordu.

İki imparatorun buluşmasından tam bir gün önce, 24 Haziran'da –o dönemlerde İstanbul ve Tilsit arasında bu kadar zamana ihtiyaç duyulurken şimdi artık tek bir elektrik akımı bir haberi oradan birkaç dakika içinde getirebilmektedir*– ana karargâhlarına 31 Mayıs'ta İstanbul'da yaşanan taht değişikliğine ve sonuçlarına dair ilk haberlerin ulaşmış olması dikkat çekici bir tesadüftü**. "Yeni padişah [IV. Mustafa]", diye yazmıştı Sebastiani 1 Haziran'da Napolyon'a, "Sultan Selim'in birçok kez ihlal ettiği eski geleneklere gerek tabiatından gerekse dinî sebeplerden ötürü kararlı bir bağlılık göstermektedir. Selim ile dostluk kurduğunu bildiği majestelerine karşı düşmanca bir tavır içinde olabilir".

Bu önemli haber tabii ki iki hükümdar arasındaki uzlaşıcı ve samimi müzakereler sırasında Şark Meselesi'ne çok büyük bir önem katmıştı. Napolyon'un belki de o güne kadar gelişmemiş bir hâlde yalnızca zihninde tasarladığı fikirler, aniden belirli bir şekil almaya başlamışlardı. Ayrıca bütün olağanüstü fikirlere

* Yazar kendi döneminde kullanılan telgraf hatlarına gönderme yapmaktadır (çn).

** İşaret edildiği gibi bu değişiklik 29 Mayıs Cuma sabahı olmuştur (çn).

açık ve çabuk galeyana gelen genç Rus hükümdarını bir kez İngiltere'ye karşı planları ile heyecanlandırdıktan sonra, kendi hiçliği içinde çökmüş ve kurtarılması imkânsız bir şekilde kaybolmuş Osmanlı İmparatorluğu'nun harabelerinin yardımıyla Avrupa meselelerini düzenlemek ve bilhassa İngiltere'yi küçültmek için bu imparatorluğun kendisini kendini âdeta altın bir tepside sunduğuna ikna etmekte muhtemelen çok zorlanmamıştı. Aslında bir kere ateşlenen hayal gücü karşısında Çariçe Katerina'nın büyük planlarını nihayet torunu ve şanının mirasçısı olan kendisi, yani çarın eliyle gerçekleştirmenin zamanının geldiğini söylemesine bile gerek yoktu. Lâkin Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini yönetmeyi İngiltere'ye bıraktıkları takdirde, bunun sonucu ne olurdu? Öncelikle Rusya'nın gücünün azalması olacaktı. Çar bu yüzden herşeyden önce Fransa ve İngiltere arasında silahlarla arabuluculuğunu üstlenmeli idi. Karşılığında Finlandiya'yı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun uygun bir bölümünü alabilirdi. Zira nasıl ki Fransa ve İngiltere arasında arabuluculuk yapmak Rusya'nın hakkı ise kendisi, yani Napolyon da aynısını Rusya için Bâbıâli nezdinde yapacaktı. Bâbıâli bu arabuluculuğu kabul etmeyi reddettiği takdirde, çar ile birlikte savaşa girecekti ve bu savaşın ardından da hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması gelecekti.

Lâkin nasıl bir paylaşım? Üzerinde hemen mutabakata varılamayan husus bu idi. Napolyon, başlangıçta biraz da tereddütle Çar Aleksandr'i pek memnun etmemiş gibi görünen bazı genel fikirleri ortaya attı. Rusya Besarabya, Boğdan ve Eflak ile Balkanlara kadar Bulgaristan'ı alacaktı ve Fransa Arnavutluk, Selanik Körfezi'ne kadar Teselya, Mora ve Girit ile yetinirken, Avusturya da Bosna'nın ve Sırbistan'ın bir kısmıyla susturulabilirdi. Oysa Çar Aleksandr'in bu paylaşım planına duyduğu ilk heyecan geçtikten ve yerini daha soğukkanlı düşüncelere bıraktıktan sonra, İstanbul ile birlikte Rumeli'nin, Anadolu'nun Mısır'ın Osmanlı sultanının elinde kalması endişe verici görünmeye başladı. Bilhassa İstanbul'un Deli Petro'yla II. Katerina'nın en büyük arzularından biri olduğunu hatırladı ve bu şehri elde etmeden onların siyasî vasiyetnâmelerinin yalnızca çok kötü bir icracısı olacağını hissetti.

Dolayısıyla Napolyon'a birkaç kez İstanbul ile birlikte Rumeli'nin kendisine verilmesi karşılığında Napolyon'a yukarıda belirtilen payına ek olarak Takımadalar'ı, Suriye'yi ve Mısır'ı da bırakmaya razı olacağını bildirdi. Napolyon, bu hususta kaçamak cevaplarla kesin bir açıklamadan imtina etmeye çalışıyordu ama sonunda sabrı taştı ve özel sekreteri Meneval'ın daha sonra bu

sahnenin bizzat tanığı olarak Thiers'e anlattığı gibi, önünde duran haritada parmağı ile İstanbul'u işaret ederek, Çar Aleksandr'in yüzüne büyük bir kızgınlık içinde şöyle haykırdı: "İstanbul! İstanbul'u asla vermem, zira bu, dünyanın hükümdarlığı demektir!".

Aleksandr, bu kadar kesin ve Napolyon'a özgü ve bu anlarda korkunç bir görünüme bürünmesine sebep olan o şeytanî sertlikte söylenen sözlerden sonra daha fazla direniş gösterebilecek durumda değildi. Zira kazandığı toprakları da tekrar kaybetme tehlikesi ile kolayca karşı karşıya kalabilirdi. Bu sorun ortadan kalktıktan sonra, barış kolayca sağlandı. Aleksandr, kısa bir tereddütten sonra, en sâdık müttefiki Prusya'yla Lehistan'ı bile Şark'ta hırsını tatmin edecek ve hâlâ parlak bir gelecek vadeden şeylere değişecek kadar zayıftı. Yaklaşık iki ay önce akdedilen Bartenstein Antlaşması ise o dönemlerde dünyaya hükmeden Napolyon tarafından birkaç fırça darbelesiyle diplomatik bir hayal olarak küçümsendi.

Zira Napolyon, yukarıda belirtilen anlaşmalara dayanan antlaşmaların redaksiyonunu bizzat yapıyordu. Antlaşmalar iki yönlü idi: Fransa'nın kısmen Rusya kısmen Prusya ile akdettiği, gizli ek maddeler içeren açık barış antlaşması ve Fransa ile Rusya arasında akdedilen, yalnızca her iki devlet üzerinde mutabakata vardıkları takdirde kamuoyuna açıklanacak olan gizli bir saldırı ve savunma antlaşması. Fransa ve Rusya arasındaki açık barış antlaşması, Bâbıâli ile ilgili olarak 21., 22., 23. ve 24. maddelerde yalnızca iki devlet arasındaki düşmanlıkların durdurulacağına, Rus birliklerinin Boğdan ve Eflak'ı boşaltacaklarına, fakat bu eyaletlerin ancak Rusya ve Bâbıâli arasında kesin bir barış antlaşması yapıldıktan sonra Osmanlı birlikleri tarafından işgal edilebileceğine dair genel hükümler içeriyordu. Rus çarı bu amaçla Fransa'nın arabuluculuğunu kabul ediyordu ve ilgili temsilciler hemen söz konusu müzakereleri başlatmak üzere tayin edileceklerdi. Buraya ait gizli maddeler ise Fransızlara Kotor Deltası'yla havalisinin ve ayrıca Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin verilmesini öngörüyordu.

Müzakerelerin Bâbıâli ile ilgili kısmının ağırlık noktası iki devlet arasındaki gizli ittifak antlaşmasının 8. maddesi idi: "Bâbıâli İstanbul'da yakın zamanda meydana gelen hadiselerden dolayı Fransa'nın arabuluculuğunu kabul etmediği veya kabul etse bile müzakereler başladıktan sonra üç ay içinde yeterli bir sonuca ulaşılamadığı takdirde Fransa, Rusya ile Bâbıâli'ye karşı iş-

birliği yapacaktır ve bu iki antlaşma tarafı, İstanbul ile birlikte Rumeli eyaleti hariç olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki bütün eyaletlerini Türklerin boyunduruğundan ve baskısından kurtarılması üzerinde anlaşmaya varacaklardır".

Paylaşma meselesi ile ilgili ayrıntılar belirlenmemişti; bu mesele şimdilik açık kalacaktı. Oysa Napolyon'un bu hususta ciddi olduğu, antlaşmaların imzalandığı gün olan 8 Temmuz'da Dalmaçya'daki Fransız birliklerinin başkomutanı General Marmont'a kendi el yazısı ile generalden yetenekli subaylar aracılığıyla kendisine, Bosna, Makedonya, Trakya, Arnavutluk, vs. gibi yerlerden gerek coğrafî gerekse idarî açıdan nasıl bir yarar sağlayabileceğini, ordunun ikmalini sağlamak için ne gibi yardımcı kaynaklar sundukları ve ne gibi gelirlerin elde edilebileceğini bildirmelerini istediği bir yazı göndermesinden anlaşılıyordu. Ayrıca aynı zamanda biri Kotor üzerinde ve Dalmaçya'dan, diğeri de Korfu üzerinde Bosna'ya girmek üzere iki ordunun mu kullanılması gerektiğini; başarılı olabilmek için her bir ordunun kaç kişiden oluşması gerektiğini; hangi silah türünün en avantajlısı olacağını; topçuların nasıl seferber edileceğini ve bu topraklarda sefer için en uygun zamanın ne olduğunu öğrenmek istiyordu.

Paylaşım planı hakkında özel bir nota hazırlamasını istediği General Sebastiani'ye gönderdiği yazılarda çok daha kesin açıklamalarda bulunuyordu. Paylaşım planı yalnızca Bâbıâli'nin ittifak antlaşmasının 8. maddesinde öngörüldüğünün aksine Fransa'nın arabuluculuğunu kabul etmemesi hâlinde işleme konulacak olmasına rağmen, bu esnada aşılması gereken zorlukları yerinde çok daha iyi değerlendirebilecek durumda olan Sebastiani, baştan beri her türlü paylaşıma karşı çıkıyordu. Öncelikle önemli olan, Fransa'nın arabuluculuğunu Bâbıâli'ye kabul edilebilir hâle getirmekti. Bu amaçla Sebastiani Divân-ı Hümâyûn üzerinde yeniden artan nüfûzunu kullanacaktı.

Napolyon, 9 Temmuz'da Tilsit'ten ayrılmadan evvel, Albay Guilleminot'u General Michelson'a, sadrazama ve Divân-ı Hümâyûn'a Tilsit Barış Antlaşması'nın Bâbıâli ile ilgili hükümlerini bildirmek ve düşmanlıkların derhal durdurulmasında ısrar etmek üzere bir Rus subayının eşliğinde hiç vakit kaybetmeden önce Bükreş'e General Michelson'un ana karargâhına ve sadrazamın Tuna boylarındaki ordugâhına, oradan da İstanbul'a gitmekle görevlendirmişti. Bâbıâli, söz konusu hükümleri kabul ettiği takdirde, Guilleminot mütarekenin resmî olarak akdedilmesini sağlamak üzere hemen Bükreş'e geri dönecekti ve bu mü-

tareke esas alınarak Fransa'nın arabuluculuğu ile barış müzakereleri gerçekleştirilecekti.

Albay Guilleminot 8 Ağustos'ta İstanbul'a geldiğinde herkes hazırlıklı idi. Zira 15 Temmuz'da sadrazamın ordugâhından gönderilen bir Tatar, söz konusu devletler arasında Tilsit Barış Antlaşması'ndan önce yapılan mütarekenin haberini getirmişti ve Avusturya elçisi ile Arbuthnot'un yerine o dönemlerde hükümetinin barış teklifleriyle yine Bozcaada önlerinde tehditkâr bir konumda bulunan İngiliz donanmasına gelen –donanmanın bir kez daha Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye yelteneceği söylenmeye başlamıştı bile– yeni İngiliz elçisi Sir Arthur Paget, Bâbıâli'yi Tilsit'te olup bitenler hakkında bilgilendirmekte ve bilhassa iki imparator arasında Bâbıâli aleyhine yapılan paylaşım planını bildirmekte gecikmedi[217]. Anlaşıldığı kadarıyla bu husustaki sırlar tam olarak muhafaza edilememişti ve bu mesele, kolayca anlaşılabilir sebeplerden dolayı, bilhassa Viyana'da ve Londra'da büyük sansasyon yaratmıştı.

Bu hususta yayılan söylentilerin belirsizliği, heyecanlanan diplomasinin hayal gücüne çok fazla yer bırakmasına rağmen, İstanbul'un bir kez daha Avrupa'nın ve dünyanın siyasî çıkarlarının odak noktası olacağı hemen anlaşılmıştı[218]. Bilhassa İngiltere için Fransa'nın barış antlaşmasının gizli birinci ve ikinci maddesine istinaden vadedilen Kotor bölgesi ile Yedi Adalar Cumhuriyeti sayesinde Akdeniz'de ve Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin hâkimiyetine zarar verecek ek bir üsse sahip olacak olması çok önemli idi. İngiliz devlet adamları artık bütün dikkatlerini ve faaliyetlerini bunu engellemeye çalışmaya yöneltmek zorunda olduklarını düşünüyorlardı. Oysa bu yönde etkili bir adım atılamadan, söz konusu sahil noktalarının ve adaların yerli halkın bütün direnişlerine rağmen Fransızlar tarafından Temmuz ayı içinde ve Ağustos ayının ilk yarısında Rus gemilerinin yardımıyla işgali başlamıştı bile[219].

217 Bielfeld'in 24 Temmuz ve 9 Ağustos 1807 tarihli mektupları.

218 Adair, *aynı eser*, s. 261'de bu hususta şöyle demektedir: "Dünyanın çıkarları da artık yeni bir yön almaya başladı ve İstanbul, etrafında bu çıkarların toplandığı yerdi".

219 Bu hususta bilhassa Korfu'daki İngiliz temsilci Spiridion Foresti'nin mektupları oldukça ilginçtir. Adriyatik Denizi'nde bir filoyu yöneten Kaptan Campbell'e gönderdiği 12 Ağustos 1807 tarihli mektupta şöyle demektedir: "Fransız himayesinin ne olduğunu tecrübelerinden bilen halk, kendisini bekleyen değişiklikleri dehşet ve nefretle bekliyor". Ayrıca: "Bu harekâtı önlemek, majestelerinin çıkarları için Kotor'a sahip olmanın ortak davaya olduğundan daha az lehinde olmayan bir şaşırtma yaratmıştır".

Bu hadise, St. James kabinesinin Tilsit'teki gizli anlaşmaların gerçek anlamını kavraması için yeterli idi. 15 Eylül 1807'de Fransızlar Korfu'yu gerçekten de ele geçirdiklerinde İngiltere'nin Viyana elçisi Adair, St. Petersburg'daki İngiliz elçisi Lord Granville Leveson Gower'e şu satırları yazdı: "Fransızların Korfu'yu ele geçirmeleri karşısında dehşete düştüm. Tilsit Barış Antlaşması'nın bu etkisi, Rusya ve Fransa arasında gerçekten de öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kurban düşeceği genel bir paylaşım planının mevcudiyetini antlaşmanın bütün diğer kısımlarından çok daha fazla kanıtlamaktadır. Ardından Avrupa'nın kalan kısmının da sırası gelecektir"[220].

Anlaşılabileceği üzere, Çar Aleksandr'in Londra'daki arabuluculuk teklifleri bariz bir şüpheyle ve çok soğuk karşılandı. Lord Leveson Gower'a teklif edilen arabuluculuk kabul edilmeden önce, Rusya Dışişleri Bakanı Kont Romanzov'tan bilhassa Tilsit Barış Antlaşması'nın gizli maddelerinin bildirilmesini talep etme emri verildi. Lâkin bu talep, İngiltere'ye karşı herhangi bir düşmanca hüküm içermedikleri gerekçesi ile geri çevrildi ki bu, Londra'da ne anlama geldiği pekâlâ bilinen diplomatik bir mazeretti[221]. Bu mazerete verilecek en iyi cevabın uzun süredir Danimarka'ya karşı planlanan deniz seferi, korkunç Kopenhag bombardımanı (2-7 Eylül 1807) ve 18 hattı harp gemisi [kalyon], 15 firkateyn, 6 brik ile 25 topçekerden oluşan Danimarka donanmasının zorla alınıp götürülmesi olduğu düşünülüyordu.

Diğer taraftan Viyana kabinesi de sözde planlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı sırasında Avusturya'nın da payını alacağı tahmin edilebilmesine rağmen, Tilsit'teki gizli anlaşmalar konusunda dehşete kapılmış ve kızmıştı. Kont Stadion, Adair'e Avusturya hükümetinin ne Osmanlı İmparatorluğu aleyhine bir şeyleri elde etmek için asla bu gibi paylaşım planlarını kabul edeceğine ne de başkalarının bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun soyulması ile zenginleşmelerine müsamaha göstereceğine dair güvence verdi. Viyana kabinesinin cesareti, İngiltere ile birlikte Fransa'ya ve Rusya'ya karşı kesin bir direniş göstermeye karar veremeyecek kadar kırılmıştı. Kont Stadion: "Bratislava

220 Adair, *aynı eser*, s. 410.

221 Lord Granville Leveson Gower'in Adair'e gönderdiği 14 Eylül 1807 tarihli mektubunda şöyle demektedir: "Bunu kabul etmenin bir ön hazırlığı olarak, Tilsit Antlaşması'nın gizli maddelerinin bildirilmesi talimatını aldım. Doğrudan bir ret cevabı aldım, ama ret cevabının yanında gizli maddelerin İngiltere'ye karşı herhangi bir düşmanlık içermediğine dair bir nevi güvence de aldım".

Antlaşması'nı Avusturya'yı bağımsız bir millet olarak kurtarma niyeti ile akdettik, ama Tilsit Barışı bizi öyle kötü bir duruma getirdi ki, artık yalnızca varlığımızı nasıl kurtaracağımızı düşünebilecek durumdayız. Zira Fransa ile yeniden savaşa girdiğimiz takdirde, hiç kimse bize destek olmayacaktır", diyerek âdeta itirafta bulunuyordu.

Bu yüzden Fransa'nın istediği herşeye boyun eğmek zorundaydılar. Asıl amacın Rusya ile birlikte Bosna'yı, hatta belki de Belgrad'ı ele geçirmek olduğu tahmin edilmesine rağmen, Viyana sarayı gerçekten de çok geçmeden İsonzo'da akdedilen resmî bir antlaşma ile Fransız birliklerinin Hırvatistan'dan serbestçe ve engellenmeden geçmelerine izin vermeyi ve İngiliz bandırasının hiçbir Avusturya limanına girmesine müsaade edilmemesini kabul etti ki bu, doğal olarak iki devlet arasında ilişkilerin resmen kopması anlamına geliyordu[222].

Bu şartlar altında Sebastiani, Albay Guilleminot İstanbul'a geldikten sonra Divân-ı Hümâyûn'a Fransa'nın arabuluculuğunu kabul ettirmekte oldukça zorlandı. Zira Lord Paget ve Baron Stürmer, Divân-ı Hümâyûn'u asıl amacın Fransa'nın Rusya'ya savaş açmak için kendisine körü körüne bağlı olan Bâbıâli'yi şimdi aynı devlete peşkeş çekmek istemesi olduğuna ikna etmeye çalışmışlardı. Napolyon yalnızca Çar Aleksandr'i Bâbıâli ile barış yapmak zorunda bırakarak en ufak bir dürüstlük göstermediği gibi, şimdi de Osmanlı İmparatorluğu'nu bölmek istiyordu. Dolayısıyla Bâbıâli'yi bitirmeye karar vermişlerdi; çok geçmeden Ruslarla Fransızlar işbirliği hâlinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki eyaletlerini ele geçirecekler ve Osmanlıları Anadolu'ya sürmeye çalışacaklardı. Minnettarlık duymayan bir müttefike gösterdiği sadakatin teşekkürü bu idi ve Bâbıâli kendisi için öngörülen kaderi, menfaatlerini Avusturya ve İngiltere'nin menfaatlerinden ayrı tuttuğu için haketmişti.

Bu vakitsiz konuşmalar tabii ilk anlarda etkisini gösterecekti. Abartılmış söylentiler kısa zamanda kitlelere ulaştı ve oldukça endişe verici bir huzursuzluk meydana getirdi. Ulemânın ve yeniçerilerin başlarının da katıldığı büyük bir fevkalade Divân toplantısında Fransızların Bâbıâli'ye ilk saldırıları üzerine padişahın Sancak-ı şerif'i çıkartıp cihad ilân etmesine karar verildi. Yeniçeriler ve ulema, devletin yok olmasına izin vermektense ölmeye yemin ettiler.

General Sebastiani, efendisi olan imparatorun hareketleri hakkında hesap vermek üzere 9 Ağustos'ta Divân-ı Hümâyûn'a çağrıldı. Napolyon'un Sul-

222 Adair, *aynı eser*, s. 266 ve 284-286.

tan III. Selim'e kendi el yazısıyla yazdığı mektup ve Sebastiani'nin gönderdiği mektuplarla Fransa'nın asla Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve bütünlüğünü resmen kabul ve garanti etmekten vazgeçmediğini ispatlamak istiyorlardı. Sebastiani, tek cevap olarak Tilsit Barış Antlaşması'nın 21.-24. maddelerini okudu ve Napolyon'un arabuluculuk teklifini bir kez daha tekrarladı. Türk imparatorluğunun bağımsızlığına ve bütünlüğüne dair asıl garantiler bunlardı. "İmparator Napolyon'un sizi kurban etmek istemediğini açıkça ispat etmektedir", diye ekledi. "Kaderiniz sizin ellerinizde. Hükümdarımın arabuluculuğunu kabul ederseniz, Ruslar tespit edilecek bir süre içinde Boğdan'ı ve Eflak'ı boşaltacaklardır. Tek bir köy bile kaybetmeyeceksiniz ve çok geçmeden onurlu bir antlaşma Bâbıâli ve Rusya arasındaki barışı yeniden tesis edecektir". "Bütün bunlara rağmen terkedildik, ihanete uğradık ve Rusya'ya onursuz bir şekilde peşkeş çekildi", diye cevap verildi. "Sir Arthur Paget hâlâ Bozcaada'da. İngiltere ile düşmanlık içinde yaşamaya devam etmek için artık hiçbir sebebimiz yok. Fransa, yükümlülüklerimizi kaldırdı; hareket serbestimizi bütünüyle geri verdi; Sir Arthur Paget ile müzakerelerde bulunacağız". Böylece Sebastiani bu defa hiçbir şey başaramadığından, kızgınlıklarını arttırmamak için müzakereleri kesmeyi ve Divân-ı Hümâyûn'dan çekilmeyi uygun gördü[223].

Bâbıâli'nin bu tutumu, Napolyon'u şahsen rahatsız etti. Zira meselenin bu yönde yine herşeyi bozmasını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun daha çok uzak görünen çöküşünü gerçeğe dönüştürmesini hiç istemiyordu. Aksine Bâbıâli'nin arabuluculuğunu kabul etmesini ve ret cevabı vererek Çar Aleksandr'e Tilsit'te kendisine vadettiği hususları yerine getirmesinde ısrar etme hakkını vermemesini istiyordu. Önemli olan Bâbıâli'yi sakinleştirmek ve ona Rusya ile onurlu bir barış yapma fırsatını kaçırdığı takdirde kaçınılmaz olarak maruz kalacağı tehlikeleri anlatmaktı. Bu amaçla Talleyrand'ın yerine dışişleri bakanlığına getirilen Champagny'ye İstanbul'dan gelen bu son haberlerden sonra, 7 Eylül'de Sebastiani'ye gönderilmek üzere şu mektubu hazırlattı:

"Tilsit Barış Antlaşması Bâbıâli'yi tabii ki ilk anda tatmin etmemiştir, zira umut ettiklerini bulamamıştır. Bâbıâli, Kırım'ı yeniden ele geçirmek ve imparatorluğunu eski sınırlarına kadar yeniden genişletmek istiyordu. Lâkin hükümeti daha yeni devrilmişken ve bu ilk ayaklanma başka ayaklanmaların da olacağını ilân ederken, içinde bulunduğu zayıf durumda nasıl böylesine bü-

223 Sebastiani'nin 9 Ağustos 1807 tarihli mektubuna göre Lefebvre, *aynı eser*, s. 162.

yük sonuçlar elde edebileceğini düşünecek kadar kör olabildi? Bu her türlü taktik bilgisinden ve her türlü askerî disiplinden yoksun bir hâlde seferin tamamı boyunca 20 bin Rus tarafından engellenen kötü düzenlenmiş ordusunun eseri olabilir miydi? Tilsit Antlaşması, mütareke sayesinde ordusunu tehdidi altında olduğu kaçınılmaz yok oluştan kurtarmadı mı? Bâbıâli'ye artık tek bir gün bile savunabilecek durumda olmadığı Boğdan'ı ve Eflak'ı geri vermedi mi? Sadrazamın ve Osmanlı'nın silahlı kuvvetlerinin 10 yıl sürecek bir savaşta bile elde edemeyecekleri şeyi, bir kalemden çıkan tek bir çizgi gerçekleştirmiştir. Fransa'nın başka yükümlülükleri mi vardı? Bâbıâli'ye hangi antlaşma ile bağlıydı?".

Daha sonra da Bâbıâli ve bilhassa Sultan Selim ile ilişkilerinin aslında daha ziyade şahsî bir ilişki olduğunu ispatlamaya çalıştı. Oysa Sultan Selim'in tahttan indirilmesinden sonra durum değişmişti. Halefi, Fransa'nın dostu kabul edilmesine izin vermeyecek bir davranış sergilemişti. Herşey, Bâbıâli'nin sistemini değiştirdiğini kanıtlamıştı. İmparator, bu istikrarsız, kaprisli ve gaddar yönetim için yalnızca kendisine yük olacak bir savaşı devam mı ettirecekti?

"İmparator", diye bitiyordu mektup, "mütarekenin akdedildiğini, Bâbıâli'nin arabuluculuğunu kabul ettiğini ve elçisinin Paris'e doğru yola çıkmış olacağını umut etmektedir. Durum böyle ise ve Bâbıâli, Fransa'nın dostluğuna güvenmeye devam ederse imparator da bu dostluğu muhafaza edecektir. Boğdan'la Eflak'ın hâkimiyetini garanti edecektir ve bu güç bu şekilde yaşamaya devam edecektir. Lâkin Bâbıâli İngiltere ile barış yaptığı ve Fransa'dan ayrıldığı takdirde, Bâbıâli'yi kayıp kabul edecekti. İmparator bu durumda Tilsit'te yapılan Osmanlı eyaletlerini paylaşma planlarına daha fazla direnmeyecekti ve Osmanlı'nın siyasî varlığı bu şekilde aynı yıl içinde sona erecekti. İmparator, Osmanlı'nın kaçınılmaz yok oluşunu bu şekilde hızlandırmak istememektedir; Bâbıâli kendisine sâdık kaldığı sürece, Bâbıâli'yi ayakta tutacaktır"[224].

Hâlbuki bu mektup İstanbul'a vardığında, Divân-ı Hümâyûn'un ve halkın tutumunda Fransa lehine bir değişiklik meydana gelmişti bile. Sebastiani, Tilsit Barış Antlaşması'nı Bâbıâli'ye daha olumlu bir biçimde, bir tehlike olarak değil bağımsızlığının güvencesi olarak göstermeyi başarmıştı. Zira Bâbıâli de sonunda devletin içinde bulunduğu çözülmüşlük durumunda Napolyon'un arabuluculuğu altında Rusya ile barışı yeniden tesis etmenin, kendi varlığını

224 Lefebvre, *aynı eser*, s. 165 ve devamı.

gelecekte güvence altına almak için en sağlam araç olduğuna ikna olmak zorunda kaldı. Dolayısıyla Fransa'nın arabuluculuğunu kabul etmeye rıza gösterdi. Divân-ı Hümâyûn'un bununla ilgili kararı, Sebastiani'ye Ağustos ayı ortalarında, yani Napolyon'un yukarıdaki mektubu İstanbul'a varmadan çok önce bildirildi. Divân-ı Hümâyûn, yalnızca bütün düşmanlıkları derhal durdurmayı kabul etmekle kalmayıp, barış arabuluculuğu ile ilgili bundan sonra yapılacak müzakereleri İstanbul'dan Paris'e aktarmaya da rıza gösteriyordu. Paris'teki Osmanlı sefiri Muhib Efendi'ye bu amaçla hemen gerekli talimatlar ve yetkiler verilecekti.

Bâbıâli, Sebastiani'nin her türlü açıklamadan kaçındığı Tilsit Barış Antlaşması'nın gizli maddeleri hakkında hâlâ endişeli olmasına rağmen, bu şartlar altında mütareke de bir an önce ve hiçbir engelle karşılaşmadan akdedilebildi. Her iki tarafın temsilcileri, Rusya adına bu işlerde tecrübeli ve kendini defalarca kanıtlamış olan Laskarov ve Bâbıâli adına eski reisülküttab Galib Efendi, bu amaçla Albay Guilleminot ile birlikte Curcevo yakınlarındaki Slobozia'da bir kır evinde biraraya gelmişlerdi. Sırpların da mütarekeye dahil edilmesine dair zorluklar kolayca aşıldı ve 24 Ağustos'ta şu hususlar hakkında anlaşmaya varıldı: Rusya ve Bâbıâli arasında barış hemen akdedilemese bile mütareke en azından 21 Mart 1808 tarihine kadar devam edecekti; gerek Ruslar gerekse Türkler 35 gün içinde Memleketeyn'i boşaltacaklardı; Ruslar birliklerini Turla Nehri'nin ötesine, Türkler de Tuna Nehri'nin ötesine çekeceklerdi; savaşta ele geçirilen mürettebatları ile birlikte gemiler ve karada ele geçirilen esirler karşılıklı olarak teslim edileceklerdi.

Bâbıâli bu antlaşmayı hemen onayladı ve böylece âdeta Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn'daki sınırsız nüfûzunu yeniden mühürlemiş oldu. Sebastiani, her zamanki gibi büyük bir nüfûz sahibi oldu ve Bâbıâli'nin en sâdık dostu olarak Napolyon'un şanlı adı herkesin ağzında dolaşmaya başladı. Sultan Mustafa, kendi el yazısı ile kaleme aldığı mütevazi bir yazıyla aynı zamanda karada ve denizde bütün silahlı kuvvetlerini kullanımına vererek imparatora minnettarlığını ve hayranlığını bildirmekte bir sakınca görmedi[225].

Bunun en yakın sonucu, Lord Paget ile İngiltere ve Bâbıâli arasında barış için başlatılan müzakerelerin bilhassa Sebastiani'nin telkinleri üzerine hemen

225 Bielfeld'in 24 Ağustos 1807 tarihli mektubu. Sebastiani'nin mektuplarına göre Lefebvre, *aynı eser*, s. 167.

kesilmesi oldu. Hatta Divân-ı Hümâyûn, İngiliz donanmasının derhal Doğu Akdeniz sularından uzaklaşmasını talep etti ve Napolyon'un kara ablukasını benimsediğini açıkça ilân ederek, bütün İngiliz gemilerinin ve ürünlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun limanlarına girişlerini yasakladı[226].

Rusya ise Slobozia Antlaşması'nı onaylamakta bu kadar acele etmiyordu. Laskarov, 26 Ağustos'ta antlaşma ile birlikte Bükreş'e geldiğinde, bu amaçla gerekli yetkilerle donatılmış olan General Laskarov bütün bilincini yok eden ölümcül bir hastalıkla yatakta idi. Antlaşmayı onaylayamadan birkaç gün sonra öldü. Bükreş içinde ve civarındaki birliklerin komutanlığını yürüten General Miloradoviç, bu durum için gerekli talimatlara haiz değildi ve bu yüzden onayı tek başına vermeyi göze alamadı. Bu amaçla Michelson'dan sonra en yüksek rütbeli komutan olarak İsmail'de karargâhını kurmuş olan General Meyendorv'a başvururken, Prens Volkonski antlaşma ile birlikte çara durumu bizzat bildirmek üzene St. Petersburg'a gitti.

General Meyendorv 1 Eylül'de Bükreş'e gelerek, başkomutanlığı devraldı ve antlaşmayı onayladı. Ayrıca general Memleketeyn'i boşaltmak için hemen hazırlıklara başlarken, Eflak'ın bir kısmını işgal altında tutan Türkler de antlaşmanın hükümlerine uygun olarak Ağustos ayı bitmeden Tuna Nehri'nin ötesine çekilmişlerdi[227].

Hiç kimse Prens İpsilanti kadar meselenin bu şekilde sona ermesinden rahatsız olmamıştı. Zira Slobozia Antlaşması'nda kendi lehine de hükümlerin bulunacağını umut etmişti. Oysa bu hususta tek bir kelime bile yoktu. Aksine Memleketeyn'in Ruslar çekildikten sonra kesin barış yapılana kadar boyarlardan oluşan bir divân tarafından yönetilmesine karar verilmişti. O zamana kadar gerek İpsilanti gerekse yılın başlarında İpsilanti'nin ve Morosi'nin yerine voyvoda tayin edilen Suço ve Hançerli, makamlarından istifa edecekler, yönetimde söz sahibi olmayacaklardı. İpsilanti bu duruma öyle kızmıştı ki, St. Petersburg'a gitmek ve orada çar nezdinde bu dikkatsizlik yüzünden bizzat şikâyette bulunmak üzere 28 Ağustos'ta Bükreş'ten ayrılmıştı[228].

St. Petersburg'da Slobozia Antlaşması Sebastiani'nin Bâbıâli'yi ikna etmeyi başardığı kadar olumlu karşılanmadı. Çar Aleksandr antlaşma hükümlerinden

226 Adair, *aynı eser*, s. 274, 278, 281 ve 282.

227 Bu ilişkiler hakkındaki en iyi bilgileri o dönemlerde Bükreş'e geri dönmüş olan Senfft von Pilsach, 26, 28 ve 31 Ağustos ile 1 Eylül 1807 tarihli mektuplarında vermektedir.

228 Senfft von Pilsach'ın 26 ve 28 Ağustos 1807 tarihli mektupları.

pek tatmin olmamıştı ve âdeta onaylamayı reddediyordu. Ne mütarekenin sekiz ay sürmesi, ne gemilerle esirlerin teslim edilmesi, ne de teveccühünü kazanmış İpsilanti başta olmak üzere voyvodaların hiç dikkate alınmaması isteklerine uygundu.

Ayrıca Napolyon'un Tilsit'te yapılan anlaşmalara aykırı bir biçimde Prusya'nın önce Fransa'ya keyfî olarak 150 milyon franka kadar yükseltilen savaş tazminatını ödemesi gerektiği mazeretini ileri sürerek Prusya'ya geri verilen eyaletleri belirlenen süre içinde boşaltmayı reddetmesini de hoş karşılamamıştı. Kral III. Frederik Wilhelm bu yüzden çardan acilen arabuluculuk yapmasını istemişti. Çar da 14 Ağustos'ta Napolyon'a gönderdiği bir yazıda bu tereddütten ve Prusya Monarşisi'nin gereksiz yere bu kadar yük altına sokulmasından şikâyetçi olmuştu. Buna cevap olarak, Fransa'nın Prusya'ya ait bu toprakları tıpkı Rusların Boğdan ve Eflak'i hâlâ işgal altında tutmaları gibi aynı haklara dayanarak işgal altında tuttukları mazeretini asla kabul etmiyordu. Çara göre arada büyük bir fark vardı. Memleketeyn'in sürekli olarak işgal altında tutulması, müttefiki İmparator Napolyon'un kendisine Tilsit'te verdiği sözleri yerine getirmesi için uygulanan bir tedbirdi. Oysa Fransa, Prusya'ya ait eyaletleri boşaltmayarak, üstlendiği en kutsal yükümlülükleri ihlal ediyordu. Ülkesinde 200 bin kişinin masraflarını karşılatarak üzerine daha fazla yük bindirmeye devam etmek, zaten çok gaddar bir muameleye maruz kalan bir düşmana barışın getireceği refahı tattırmak mı oluyordu?

Paris'teki Rus elçisi Kont Tolstoy da Fransız kabinesine aynı ısrarla birliklerini hemen Prusya'dan geri çekmesi için baskı yapması emrini aldı, fakat şu talebine yalnızca kaçamak bir cevap alabildi: Napolyon, kendisini birliklerinin işgali altında olan Prusya topraklarını boşaltmak zorunda hissetmiyordu. Çar Aleksandr, bunun için tıpkı Slobozia Antlaşması'nda Boğdan ve Eflak için olduğu gibi, kasıtlı olarak belirli bir sürenin konulmadığını hatırlayacaktı. Savaş tazminatını ödemediği sürece Prusya boşaltılamazdı; oysa bu ödeme henüz yapılmamıştı. Rusya, Memleketeyn'i boşaltmayarak resmen üstlendiği bir yükümlülüğü ihlal etmekteydi, oysa Fransa, birliklerini Prusya'da bulundurmaya devam ederek yalnızca kendisine tanınan bir hakkı kullanıyordu[229].

Bükreş, barış müzakerelerinin yapılacağı yer olarak belirlendiğinden, karargâhını Yaş'a taşımış olan General Meyendorv'a bunun üzerine 13 Eylül'de

229 Lefebvre, *aynı eser*, s. 353 ve devamı.

St. Petersburg'dan gelen bir ulak aracılığıyla Memleketyn'de başlamış olan boşaltma işlemlerini şimdilik durdurması emri verildi. Aynı zamanda Slobozia Antlaşması'nı hızlı ve tek başına onayladığı için gözden düşerek komutanlıktan alındı ve Memleketeyn'de daha da takviye edilecek birliklerin başkomutanlığı, daha önce de yeri geldiğinde gördüğümüz üzere, Çariçe II. Katerina döneminde Kırım'da komutanlık yapmış olan 80 yaşındaki Prens Prosorovski'ye verildi[230]. O dönemlerde Rus birliklerinin geri çekilmesini bizzat düzenlemek ve gözetlemek üzere Bükreş'te bulunan Albay Guilleminot buna gerçi hemen itiraz ettiyse de kendisine yalnızca mütarekenin akdi ile görevlendirilmiş olduğu; bunun dışında mütarekenin yerine getirilmesi onun işi olmadığı; bundan yalnızca Tanrı'nın ve Çar Aleksandr'in sorumlu olduğu belirtildi. O da bunun üzerine hemen Bükreş'ten ayrıldı ve Napolyon'a buradaki durumlarda meydana gelen uğursuz değişiklikleri bizzat bildirmek üzere acilen Paris'e döndü[231].

Mareşal Prosorovski, Ekim ayı sonlarında Slobozia Antlaşması'nda Çar Aleksandr'in üzerinde durduğu hükümlerin mümkünse kendi istekleri doğrultusunda, uygun bir şekilde değiştirilmesi amacıyla müzakereler yeniden başlatılacağı için şimdilik her türlü düşmanlıktan uzak durma emriyle birlikte Bükreş'e geldi[232]. Oysa çok geçmeden St. Petersburg'un bu hususta ciddi olmadığı anlaşıldı. Çar Aleksandr bu meseleyi daha ziyade bu toprakları barışın akdi sırasında daimî olarak kendi topraklarına ilhak etmek ve buradan Şark'a yönelik teşebbüsleri için sağlam bir üs kazanmak amacıyla Memleketeyn'i mümkün olduğunca elinde tutabilmek için mazeret olarak kullanmak istiyordu.

Albay Guilleminot'nun geri dönmesinden sonra bu hususta artık hiçbir şüphesi kalmayan Napolyon, bunu asla kabul etmiyordu. Tilsit'te iki hükümdar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımına dair henüz belirsiz anlaşmalara ve vaatlere bakmaksızın, bu anlaşmaları çok aceleye getirmek istemiyordu, zira mevcut şartlar altında yalnızca Rusya'nın ve İngiltere'nin lehine olacaklardı. En azından Rusya'ya sonunda Boğdan'ı ve Eflak'ı bırakmak zorunda kalsa bile haklı olarak kendi için de uygun bir telafi elde edebileceğini

---

230 Karşılaştırma için bu eserin VI. Cildi.

231 Senfft'in 13 ve 15 Eylül tarihlerinde Bükreş'ten ve tekrar geri çekildiği Hermannstadt'tan gönderdiği 7 Ekim 1807 tarihli mektubunun yanısıra Memel'den kendisine kral tarafından gönderilen 30 Eylül, 17 ve 26 Ekim 1807 tarihli yazılar da bu ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

232 Senfft'in 3 ve 10 Kasım 1807'de Hermannstadt'tan gönderdiği mektuplar.

düşünüyordu, ama Şark'ta değil, kendisine çok daha uygun gelecek bir yer olan Prusya'da. Kısacası Silezya'yı sözde kendisi için değil, Kuzey Almanya'da yeni oluşturulan ve iyice çöküşe doğru giden Prusya'nın yerine Fransa'ya bütünüyle bağlı bir devlet hâline getirilecek olan Saksonya Krallığı'na ilhak etmek için istiyordu.

Dışişleri Bakanı Champagny, 12 Kasım'da bu hususta Caulaincourt'a şunları yazıyordu: "Herşey Rusya'nın Boğdan'da ve Eflak'ta gözü olduğunu göstermektedir. İmparator Napolyon, buna ille de karşı çıkmamaktadır; bazı yönlerden bu husus kendi menfaatlerine uygundur, zira tazminat olarak Prusya'nın eyaletlerinin bir kısmını talep edebilmesini sağlamaktadır. Gerçi Prusya'nın böyle bir durumda yalnızca 2 milyon nüfusu kalmış olacaktır ama kral ailesinin mutluluğu için bu yeterli değil midir?". Ayrıca Fransa'ya bunun yerine Bosna'yı ve Arnavutluk'u vermeyi yeğleyen Rusya'nın muhtemel itirazlarını şu sözlerle ortadan kaldırmaya çalışmakta idi: "Bosna'yı ve Arnavutluk'u fethetmek zorunda kalırdık ki, bunun sonucu Türk İmparatorluğu'nun yok edilmesi olacağından, bunu istemiyoruz. Yok edilmesi, bu muazzam harabelerin paylaşımı her iki devlet için daha avantajlı bir hâle gelene kadar ve her iki devletin de şu anda kendilerine düşman bir devletin Mısır'la Takımadalar'ı ele geçirerek imparatorluğun en büyük kısmını kendisine ayırmasından endişe etmelerine gerek kalmayana kadar ertelenmelidir. İmparatorun şu andaki gerçek arzusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut bütünlüğü içinde kalarak, Fransa ve Rusya ile barış içinde yaşamasıdır".

Napolyon'un sırdaşı olarak Tilsit müzakerelerinin esrarına bütünüyle vâkıf olan General Savary'ye Çar Aleksandr'i ya birliklerini hemen Memleketeyn'den geri çekmeye ya da yukarıda adı geçen tazminat planını kabul etmeye ikna etmek üzere St. Petersburg'a gitmek gibi zor ve hassas bir görev verildi. Çar tarafından her türlü onurlarla karşılanmasına rağmen, çar kendisine doğrudan müttefikinin dürüstlüğüne gerçekten de Prusya'yı daha da küçük parçalara ayırmak isteyebileceğine inanamayacak kadar güvendiğini açıkladı. Boğdan'ın ve Eflak'ın gelecekteki kaderi Prusya eyaletlerine bağlı olacak ise Tilsit Barışı'nın ortaya çıkarttığı umutlardan vazgeçmeye hazırdı ve Prusya'nın elinden tek bir köyün bile alınmasına izin vermektense Memleketeyn'e asla sahip olmamayı yeğlerdi.

Aralık ayı başlarında St. Petersburg sarayında elçi olarak Savary'nin yerine gelen ve burada Enghien dükünün öldürülmesinde güya payı olduğu için

zaten çok zor bir durumda kalan Caulaincourt de daha başarılı olamadı. Çar Aleksandr ona da hemen efendisi olan imparatorun talep ettiği gibi bir tazminatın asla söz konusu olmadığını belirtti. Napolyon, Tilsit'te Boğdan ve Eflak ile Türkiye'nin başka bir kısmı hakkında ilk sözleri kendisi söylemişti. Çar, söz konusu iki eyaletin anarşik durumları ve devam eden ayaklanmalar karşısında bunların giderilmesinin Rusya'nın çıkarlarından daha önemli olduğunu söylemiş ve talihsiz Prusya'nın tazminat görevi üstlenmesi gerektiğine dair tek bir kelime bile etmemişti. Çar Aleksandr, Napolyon'un Fransa'nın ve Avrupa'nın gözü önünde çarın şahsını dikkate alarak topraklarının bir kısmını geri verdiği bir hükümdarın bu şekilde gasp edilmesine asla izin veremezdi.

Caulaincourt'un cevabı ise Rusya'nın Prusya'ya gösterdiği ilginin aynısını Fransa'nın da eski müttefiki Bâbıâli için göstermek zorunda olduğu idi; Bâbıâli'yi Rusya'ya kurban edeceklerse en azından Rusya'nın Prusya eyaletlerini kendilerine bırakmasına ses çıkartmaması hakkını talep edebilmeliydiler. Lâkin çar, bilhassa Prusya kralının kendisine antlaşmaya göre vadedilen topraklara hiçbir sınırlama getirilmeden sahip olmasında ısrar ediyordu; daha sonra Tanrı'nın istediği olabilirdi. Kendi sınırlarına fazla yakın olmasından dolayı Silezya'nın hiçbir surette Fransa'nın eline geçmesini istemiyordu. Bunun yerine Fransa'ya Etrurya'da, Portekiz'de, hatta Avusturya için İtalya'da uygun bir telafi karşılığında Avusturya aleyhine Bohemya'da bile tazminat olarak bir yer vermeye razı idi.

Oysa Napolyon da o dönemlerde yalnızca Silezya'yı gerçekten ele geçirmek istediğinden değil, bu belirsiz durumun devam etmesi o dönemlerdeki menfaatlerine de uygun olduğundan fikrinde diretiyordu. Prusya eyaletlerini askerî açıdan işgal altında tutmasına izin verdiği sürece Rusya varsın birliklerini daha Memleketeyn'de bıraksındı. "Mevcut durum", diyordu Champagny 12 Ocak 1808'de Caulaincourt'a, "imparatorun işine geliyor; bu durumu değiştirmeye hiç gerek görmüyor. St. Petersburg sarayının kararını hızlandırmaya çalışmamalıyız, hele ki imparatorun menfaatlerine uygun değil ise. Prusya'nın boşaltılması meselesi yalnızca Fransa'ya ödemesi gereken tazminatın düzeltilmesine bağlı değildir; bu meselede kolayca mutabakata varılabilir; bu bilhassa Fransa ile Rusya arasındaki bütün hususlar üzerinde anlaşmaya varılmadan ve İngiltere'yle barış sağlanmadan bu ülkenin boşaltılmasının zorluğuna bağlıdır. Deniz savaşı, imparatoru anakaranın efendisi kalmaya zorlamaktadır ve bunu da yalnızca Prusya'da ordusunu bulundurarak yapabilmektedir".

Neticede her iki hükümdar, her biri kendi menfaatine olmak üzere, dostane ilişkilerini ne kadar muhafaza etmek isteseler bile, mevcut şartlar altında yavaş yavaş bir soğukluğun baş göstermesi kaçınılmazdı. Çar Aleksandr bir defasında büyük bir acı içinde şöyle bir açıklama yapmıştı: "Napolyon'un Tilsit'te gibi olmadığını görüyorum; değişmesi için birkaç ay yetti; bana karşı resmî olarak kabul ettiği yükümlülükleri yerine getirmek istemiyor". Finlandiya'ya sahip olmayı bile Şark'ta tehlikeye atmak zorunda kalacaklarının telafisi olarak görmüyordu. Boğdan'dan ve Eflak'tan hiçbir surette vazgeçmek istemiyordu. Ona göre Memleketeyn'e sahip olmak, Tilsit ittifakının devamının ve Napolyon ile dostane ilişkilerin kaçınılmaz şartı idi[233].

Bâbıâli birliklerini Memleketeyn'den geri çekerek, yalnızca Slobozia Antlaşması'nın hükümlerini yerine getirmekle kalmayıp, ayrıca barış müzakerelerinin İstanbul'dan Paris'e taşınmasını da kabul etmek suretiyle uysallığının ve iyi niyetinin bir delilini sunduğundan, iki imparatorun bu müphem tutumları daha da olumsuz bir etki bırakıyordu. Barış müzakerelerinin ilerlememesi, Divân-ı Hümâyûn'un iki hükümdarın hâlâ Tilsit'te Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı ile ilgili gizli anlaşmalarını yakın zamanda gerçekleştirmeye niyetli olduklarına dair şüphelerini pekiştiriyordu. Geçen yıl Napolyon'un Varşova'daki karargâhına gönderilen Fevkalade Elçi Vahid Efendi, Paris'te uzunca bir süre kaldıktan sonra, 1807 Kasım'ı sonunda İstanbul'a geri dönünce Paris'te bu hususta öğrendiklerini Divân-ı Hümâyûn'a ayrıntılı olarak bildirdiğinden, "Fransa'nın Türkiye'ye ihaneti" hakkında geniş bilgi sahibi olunmuştu[234].

Bu yüzden bilhassa Sebastiani'nin durumu oldukça sıkıntılı ve rahatsızlık verici bir hâle gelmişti. Rusya'nın ikiyüzlü davranışlarına kızarken, Fransa'yı henüz doğrudan ihanetle suçlamaya cesaret edemiyorlardı, fakat Sebastiani nezdinde hükümetinin davranışları hakkında şikâyette bulunmaktan da imtina edilemiyordu. Ruslara, Fransa öyle istedi diye savaş ilân edildiği siteminde bu-

233 Burada bilhassa Savary ile Caulaincourt'un mektuplarına dayanan Bignon'un "*Histoire de France*" VI. ve VII. cildindeki anlatımlarıyla, Lefebvre, *aynı eser*, s. 253 ve devamını takip ediyoruz.

234 Vahid Efendi, Viyana'dan geçerken orada bulunan Osmanlı maslahatgüzarına bilgi vermiş ve Adair de maslahatgüzardan bu hususta bilgi almıştı (bk. Adair'in Doğu Akdeniz'deki İngiliz donanmasının komutanı Lord Collingwood'a yazdığı 23 Kasım 1807 tarihli mektubu). "*Memoir of a mission*", s. 433 ve Adair'in "*Negociations for the peace of the Dardanelles*", I, 28'de Canning'e gönderdiği 18 Kasım 1808 tarihli mektubu.

lunuyorlardı; şimdi ise en sadakatsiz şekilde Fransa tarafından terkediliyor ve düşmana peşkeş çekiliyorlardı. İki imparatorun planları hakkında kendisi de kesin bir bilgi sahibi olmayan Sebastiani, bu yüzden büyük bir sıkıntıya düştü. Yapabildiği tek şey, efendisi olan imparatorun Bâbıâli'yi hâlâ himaye ettiğine ve Bâbıâli'ye karşı dürüst düşüncelerine istinaden olduğu gibi Fransa'nın da lehine olmak üzere, Bâbıâli'ye karşı üstlendiği bütün yükümlülükleri gereğince yerine getireceğine dair güvence vermekti. Halk arasında Fransa'ya karşı tutum gitgide daha gergin hâle gelmesine rağmen, Bâbıâli bu güvenceler karısında biraz olsun sakinleşti[235].

Divân-ı Hümâyûn bu arada Sebastiani'nin şiddetli itirazlarına bakmaksızın, İngiltere ile barış müzakerelerini her halükârda en azından el altından devam ettirmeyi uygun görmüştü. Lord Paget ayrıca Divân-ı Hümâyûn'da ve sarayda bazı nüfûzlu bağlantılar kurmayı da başarmıştı. Ne yazık ki Bâbıâli Tercümanı Aleksander Suço, oldukça ilerlemiş olan bu gizli müzakereleri Aralık ayı sonlarında Sebastiani'ye bildirmişti. Sebastiani bunun üzerine hemen Divân-ı Hümâyûn'un huzuruna çıkarak, Napolyon'un yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'na Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde sahip olduğu şanı ve gücü geri vermek için çaba gösterdiği bir dönemde onların bu gibi müzakerelerde bulunmasını doğrudan ihanet olarak nitelendirdi ve ret cevabı alması hâlinde pasaportlarının kendisine verilmesini isteyeceği tehdidiyle Lord Paget ile bütün ilişkilerin hemen kesilmesini talep etti. Sadakâtsizliği her ne kadar Aleksander Suço'nun başına ve ailesinin mülklerine mâl olduysa da Bâbıâli, Sebastiani'nin tehditleri karşısında yine de Lord Paget ile müzakerelerini şimdilik devam ettirmeyecek kadar sindi. Lord Paget de bunun üzerine bütünüyle geri çekilmeyi daha uygun gördü[236].

Londra kabinesi, herşeye rağmen, Bâbıâli ile St. Petersburg ve Paris sarayları arasındaki ilişkiler ne kadar gergin bir hâl alıyorsa, hatta aynı şekilde St. Petersburg ve Paris arasındaki ilişkilerin de zamanla gerginleşmesi beklendiğinden, Şark'taki durumları o denli gözönünde bulunduruyordu. Şimdi-

235 Sebastiani'nin 10 Aralık tarihli mektubuna göre Lefebvre, *aynı eser*, s. 371.

236 Juchereau de St. Denys, II, 152-157. Adair, Canning'e gönderdiği 21 ve 24 Ekim 1807 tarihli mektuplarında (bk. *aynı eser*, s. 281 ve 282) şöyle demektedir: "Yine de Türklerin majesteleri ile barış yapmak istediklerini, fakat yalnızca General Sebastiani'nin entrikalarından dolayı bundan alıkonulduklarını düşünmek için çok iyi sebeplerim var". Bielfeld'in İstanbul'dan gönderdiği 24 Eylül tarihli mektubuna göre, Suço'nun idamı aynı ayın 22'sinde gerçekleştirilmiştir.

lik önemli olan, Bâbıâli ile kesilen barış müzakerelerinin yeniden başlatılabileceği doğru zamanı beklemekti.

Bu durumda en azından Avusturya'yı İngiltere'nin tarafına çekmek istiyorlardı. Lâkin bilhassa Adair'in bu husustaki teşebbüsleri, o dönemlerde Napolyon'un demir yumruğunun Viyana kabinesi üzerindeki baskının yükü altında başarısız oldu. Adair, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler iyice koptuktan sonra Viyana'dan ayrılmadan önce Kont Stadion'a bir kez daha Avusturya'nın Napolyon'un Şark siyasetinden dolayı içine düştüğü tehlikeleri anlatmaya çalıştı. "Bu tehlikeler", diye yazıyordu 22 Şubat 1808'de, "yıl geçtikçe büyüyorlar. Geçen her gün, Fransa'nın etrafınıza ördüğü çemberi daha da daraltıyor. Dünyanın daha hiç önce görmediği bir felaketle, bu eserin yalnızca seyircileri kalmayıp, uygulanması için kullanılan ilk aracı olacaksınız ve taşımaya mahkûm olacağınız zincirleri kendiniz üreteceksiniz. Bonapart'ın sizi şimdilik rahat bıraktığını, sizden İngiltere'ye karşı beyannâmelerle açıklamalardan ve Türkiye'ye karşı seferi sırasında bütünüyle tarafsız kalmanızdan başka bir şey istemediğini varsaysak bile, var olduğu sürece hiçbir arabulucu devlete tek bir saat dahi huzur vermeyecek olan Tilsit'teki şu uğursuz ittifak, Fransa'nın ve Rusya'nın birleşmesi, yine baki kalacaktır. İster devletinizi doğrudan parçalara ayırsın, ister Türkiye'nin gaspından bir pay şeklinde zehirli bir hediye ve böylece sahip olmak için en fazla kavgaların yapıldığı bir imparatorlukla doğrudan temas eden bir sınır bahşetsin, varlığınız için aynı şekilde felaketlerle dolu olacaktır"[237].

Gerçekten de o dönemlerde Fransa, Rusya ve Avusturya arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı amacıyla Avusturya'nın 60 bin kişilik bir yardımcı kıta göndererek karşılığında Bosna'yı ve Sırbistan'ı alacağı bir üçlü ittifaktan bahsediliyordu. Oysa Kont Stadion, bunun tek bir kelimesinin bile doğru olmadığına ve Napolyon'un yalnızca İngiliz elçisinin derhal Viyana'dan uzaklaştırılmasını istediğine dair güvence verirken, Avusturya da o dönemlerde Türk eyaletlerinden bazı akınların yapıldığı Banat'a ve Erdel'e bir gözlemci birliği göndermek zorunda kalmıştı. Adair bunun üzerine Mart ayı başlarında hiçbir şey başaramadan Viyana'dan ayrıldı[238].

237 Adair'in Kont Stadion'a gönderdiği 22 Şubat 1808 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 458 ve devamı.

238 Adair'in Canning'e gönderdiği 27 Ocak ve 7 Şubat 1808 tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 302 ve 306. Senfft'in Hermannstadt'tan gönderdiği 2 Nisan 1808 tarihli mektubu.

İngiliz gemileri şimdilik Yedi Adalar'ın limanlarını abluka altına almak ve bu sayede Fransızların buradan bütün ikmallerini kesmekle yetinirlerken, İngiltere ve Bâbıâli arasındaki barış müzakerelerine yeniden başlatma fırsatı çok geçmeden kendiliğinden doğdu. Zira Bâbıâli Napolyon'a karşı uysallığında mümkün olan en son sınıra kadar gitmeyi daha uygun görmesine rağmen, Fransa'nın devam eden küstahlığı ve saldırıları, bu iki devleti âdeta doğal müttefikler hâline getirmişti.

Bâbıâli örneğin Fransızların, o dönemlerde hükmetme hırsını Yedi Adalar Cumhuriyeti'ne sahip olmaya kadar genişleten ve başarısız olsa da bu amaçla Tilsit'e gizli bir ajan gönderen Tepedelenli Ali Paşa'nın şiddetli direnişlerine rağmen Arnavutluk'un sahil şehri olan Parga'yı işgal etmelerine, komşu limanlar Preveze, Voniça (Vonitza) ve Butrinto'yu abluka altına almalarına göz yumdu. Tepedelenli Ali Paşa daha hızlı davranarak, dönemin Korfu komutanı Caesar Berthier'in elindeki az sayıdaki askerî kuvvetlerle hiçbir şey yapamayacağı 6 bin Arnavut'u muhafız kıtası olarak kaleye yerleştirmemiş olsaydı belki de Korfu'nun tam karşısındaki konumundan dolayı çok önemli bir yer olan Butrinto'yu da ele geçirmeyi başarabilirlerdi.

Tepedelenli Ali Paşa o zamana kadar sâdık bir Fransız yandaşı ve Napolyon'un kayıtsız şartsız büyük bir hayranı olmasına rağmen, artık içi her ikisine karşı da amansız bir nefretle dolmuştu ve böylece İngilizlerin tarafına geçti. 1808 ilkbaharında bu amaçla Amiral Collingwood ile gizli yazışmalarda bulundu. Amiral, Ali Paşa'yı mümkünse Korfu Adası'nı ele geçirmeye ya da en azından Fransızların Arnavutluk yönünden iaşe teminini her surette zorlaştırmaya çağırdı. "Sizin gibi keskin bir zekâya ve Fransa'nın ezelden beri topraklarını genişletmeye çalıştığı siyasî entrikaları hususunda bilgi sahibi olan bir hükümdara Fransa ve Rusya arasında yakın zamanda akdedilen antlaşmadan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu tehlikeleri anlatmam gerekmiyor. Alteslerinin hüküm sürdüğü Arnavutluk, güçlü bir ülkedir. Halkınız sâdık ve savaşta tecrübelidir; sizin gibi hünerli ve yiğit bir hükümdarın yönetimi altında saldırıya uğrayacağından korkması gerekmemektedir. Bu yüzden ben Korfu'yu ve diğer adaları tam bir abluka altında tutarken, Arnavutlarınızın bu adaları birkaç gün içinde ele geçirebileceklerini düşünüyorum. Başarılı olmak için, öncelikle ülkenizden buraya iaşe teminini engellemeniz gerekir", vs. diye yazmıştı.

Tepedelenli Ali Paşa, en azından son hususa yönelik olarak, aynı zamanda kendi açgözlülüğünü de tatmin etmek için, Amiral Collingwood'un tavsiyesini dinledi ve Arnavutluk'tan İyonya Adaları'na ihraç edilen buğdaya ve ete öyle yüksek vergiler koydurdu ki, bu vergilerin ödenmesi neredeyse imkânsızdı. Çok geçmeden de Amiral Collingwood'un bir temsilcisi, muhtemelen ünlü gezgin Kaptan Leake ve Tepedelenli Ali Paşa arasında Nikopolis harabelerinde gece vakti gizli bir buluşma meydana geldi ve anlaşıldığı kadarıyla bu buluşmada ikisi arasında bir anlaşmaya varıldı. Ali Paşa, Haziran ayı başlarında bu hususta Amiral Collingwood'a şöyle yazdı: "İstanbul'daki hükümetimin İngilizlerle eskiden mevcut olan iyi dostluğu yenilemekten memnun olacağından eminim ve eskiden çok iyi dost ve müttefik olan iki ülkeye hizmette bulunabilecek durumda olmaktan çok mutluyum. Ekselanslarının yardımıyla gönlümde yatan bu arzunun, yani ün salmış İngiliz milleti ile dostluğun yeniden kurulmasının ve iki krallığın birliğinin ebediyen pekiştirilmesinin çok geçmeden yerine geldiğini görebilmekten umutluyum. Fransızların entrikaları ekselanslarının anlattığı gibi ise başarı Allah'ın iradesine bağlı olacaktır. Yine de yakın zamanda İngiliz silahlarının zaferini ve düşmanın kötü planları ile birlikte İngilizlerin ellerinin arasında yok olduğunu işitmeyi umut ediyorum. Leake ile öncelikle gerekli gördüğüm şeyler hakkında konuştum ve bunların bir an önce yerine getirilmesini arzu ediyorum ki, o zamana kadar biz de adalara birlik ve erzak tedarikini engelleyebilecek durumda olacağız. Fransız elçi, hükümetimin ihtiyatını ve dikkatini övgü dolu sözlerle zayıflatmaya çalışmaktadır. Oysa bu, İngiliz milletine duyduğumuz bağlılığı engellemeyecektir".

Amiral Collingwood bunun üzerine Ali Paşa'yı yalnızca ortak düşmanlarına karşı bütün teşebbüslerinde desteklemekle ve bilhassa Malta'dan her türlü silah ve savaş ihtiyaçlarını temin etmesini de sağlamakla kalmayıp, İngiltere ile Bâbıâli arasında barışın akdi sırasında menfaatlerine uygun herşeyi yapmayı vadetti. Lâkin Lord Collingwood ve Tepedelenli Ali Paşa arasındaki bu dostane ilişkilerin başka sonuçları olmadı. Zira Ali Paşa, silahlı kuvvetlerinin büyük bir bölümünü o dönemlerde Armatolların Papaz Euthimos Blakavas ve ünlü Kleft Niko Tzaras yönetiminde Teselya'daki ayaklanmasını bastırmak için kullanmak zorunda kaldı. Oysa daha sonra İngiltere ve Bâbıâli arasında barışın yeniden tesisinin hâlâ en büyük destekçilerinden biri idi[239].

239 O dönemlerde Lord Collingwood ile Tepedelenli Ali Paşa'nın ilginç yazışmaları, alıntılar şeklinde Hughes, *Travels,* II, 199-214'te verilmiştir. Eserde bu ilişkiler hakkında

Bâbıâli, İngiltere ve Yanya valisi arasındaki bu dostane ilişkileri olumlu karşılamasına rağmen, burada Fransa'nın karşısına da fazla düşmanca çıkmak istemiyordu. Sebastiani ile bu hususta şiddetli tartışmalar yaşadıktan sonra, o dönemlerde Fransa'nın talebi üzerine Fransız birliklerinin Arnavutluk'tan Korfu'ya geçmelerine izin verdi. Divân-ı Hümâyûn'da bilhassa Reisülküttab Hâlet Efendi şiddetle buna karşı çıkmış ve her fırsatta Fransa'ya karşı şiddetli tepkiler göstermişti. Bu birliklerin Korfu'yu İngilizlere karşı savunmak için değil, Arnavutluk'la Mora'ya yerleşmek ve buradan Tilsit'te kararlaştırıldığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesi eserini gerçekleştirmek için kullanılacağını ileri sürüyordu. Bu defa da hemen Divân-ı Hümâyûn'un huzuruna çıkan Sebastiani, bu arada bu haset dolu ithamların asılsızlığını kanıtlamaya çalıştı; bir kez daha Napolyon yalnızca Türkiye'nin menfaatlerini ve güvenliğini gözetirken, Divân-ı Hümâyûn'un mantıklı davranmayarak bunları reddetmesinin ancak olumsuz sonuçlar doğurabileceğini tekrarladı; son olarak Divân-ı Hümâyûn'u bir kez daha İstanbul'dan hemen ayrılmakla tehdit etti. Divân-ı Hümâyûn'un, Hâlet Efendi'yi hemen makamından alıp Tepedelenli Ali Paşa'ya açıkça 5 bin Fransız'ın Arnavutluk'tan geçmesine izin vermesini emrederken, el altından Fransızların buradan geçişlerine elindeki bütün imkânlarla direnmesi emri verdiği söyleniyordu[240].

Bu, İstanbul'daki konumu günden güne daha zor ve tutunulamaz hâle gelen Sebastiani'nin son zayıf zaferlerinden biri idi. Fransa'ya ve elçisine duyulan hoşnutsuzluk, Sebastiani Şubat ayında Napolyon'un emri üzerine Divân-ı Hümâyûn'a Fransa'nın Rusya'yı Boğdan'la Eflak'ı boşaltmaya ikna etmek için gösterdiği çabaların şimdiye kadar başarısız olduklarını ve Bâbıâli'nin Rusya ile barışı muhtemelen yalnızca bu iki eyaleti kaybederek yapabileceğini bildirmek zorunda kaldığından, son raddeye ulaştı. Divân-ı Hümâyûn'un böyle bir

en iyi bilgiler nakledilmiştir. Karşılaştırma olarak, De Bosset, "*Parga and the Ionian Islands*", s. 61 ve devamı ile s. 229'da Pargalılara Berthier tarafından gönderilen 10 Eylül 1807 tarihli bildiri de verilmiştir. Lord Collingwood ve Tepedelenli Ali Paşa arasındaki müzakerelerin başarısı hakkında Adair'in Canning'e gönderdiği 13 Temmuz 1808 tarihli mektupta şöyle denmektedir: "Lord Collingwood, Ali Paşa'nın önerileri hakkında lehte hüküm vermeye devam etmektedir, fakat mevcut şartlar altında Yedi Adalar'a karşı, hatta Ayamavra'ya karşı bile saldırı tedbirlerine yardımcı olacağına dair hiçbir umudu yoktur", *aynı eser*, s. 10.

240 Lefebvre, *aynı eser*, s. 378 ve Boskoviç'in 26 Şubat ile 11 Mart 1808 tarihli mektupları.

açıklama karşısındaki dehşeti sınırsızdı. Sebastiani 15 Şubat'ta Bâbıâli'ye çağrıldı ve kendisine şu açıklama yapıldı:

"Majesteleri sultan, Fransa'nın tutumunda meydana gelen değişikliği büyük bir esefle karşılamıştı. Fransızların imparatoru bugüne kadar durumunun belirsizliği ve tehlikeleri karşısında teselli bulduğu dostluk ve samimiyet göstermişti. Şimdi ise Osmanlı İmparatorluğu'nu korkunç bir kargaşaya sürükleyecek bir plan sunuyor, bu huzursuzluk veren bildirime yardım teklifleri ve destek vaatleri bile eşlik etmiyordu. Bâbıâli asla Boğdan'ın ve Eflak'ın devredilmesine onay vermeyecektir; bu şekilde küçük düşmektense savaşı bin kez yeğlerdi. Sultan, bu yüzden derin bir acı duyuyordu. İmparatora bizzat yazmaya ve imparatorluğunun içinde bulunduğu kritik durumu anlatmaya kararlı idi".

Bunu gerçekten de yaptı. Sultan IV. Mustafa'nın 4 Mart'da Napolyon'a gönderdiği oldukça ölçülü yazı, yalnızca Bâbıâli'nin kendinde Fransa'nın minnettarlığına ve himayesine güvenme hakkını bulduğunu hatırlatıyordu, zira ezelden beri üstlendiği yükümlülükleri yerine getirirken, sâdık bir bağlılık ve büyük bir titizlik göstermişti; ayrıca Tilsit Barış Antlaşması'ndan sonra Bâbıâli'ye verilen vaatleri ve haklı olarak bunlara bağladığı umudu hatırlatıyor, sonunda bir kez daha imparatorun himayesini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün garantisini rica ediyordu.

Ne yazık ki o dönemlerde İstanbul'a Osmanlı'nın Paris sefiri Muhib Efendi'nin, Fransa'nın tutumu hakkındaki bütün yanılmaları ortadan kaldıran kesin haberleri de geldi. Bâbıâli'nin artık hiçbir surette Fransa'nın desteğine güvenemeyeceğini bildiriyordu; İmparator Napolyon, kayıtsız şartsız Rusya'nın siyasetine bağlı idi ve bu yeni müttefiki istediği takdirde, tıpkı şu anda İsveç'i Rusya'ya peşkeş çektiği gibi, Türkiye'yi de Rusya'ya kurban etmekten çekinmezdi.

Bu, Divân-ı Hümâyûn'un Fransa'ya ve İmparator Napolyon'a karşı tutumundaki değişikliği tamamladı. Sebastiani, 14 Mart'da Paris'e şöyle yazacaktı: "Fransa artık yalnızca Bâbıâli'ye ihanet eden sadakatsiz bir müttefik olarak görülmektedir. Buradaki genel kanaat bu yöndedir. Bu kanaati silmek imkânsızdır ve Türkler artık Fransa'dan Rusya'dan nefret ettiklerinden fazla nefret etmektedirler". Gerçekten de Divân-ı Hümâyûn'un Fransa'ya karşı hoşnutsuzluğu, son raddeye ulaşmıştı ve en kötüsü de Divân-ı Hümâyûn'da dar bir çerçevede yaşanan huzursuzluğun halk kitlelerine yayılması idi.

Azledilen Reisülküttab Hâlet Efendi, ateşi her fırsatta körükleyerek intikamını aldı. Ulemânın ve yeniçerilerin en nüfûzlu liderlerini toplantıya çağırarak elindeki Viyana, Londra ve Paris'ten gelen mektuplarla Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımının Tilsit Barış Antlaşması'nın gizli maddelerinde gerçekten de karara bağlanmış olduğunu ispat etti. Her zamanki savaş ve intikam naraları, Divân-ı Hümâyûn'un ve reisülküttabın tutumlarının birer yankısı idi.

Her türlü direniş boşuna olacaktı. Padişah ve Divân-ı Hümâyûn, her an yeni bir ayaklanmadan endişe ettikleri için, kendilerini kolayca akıntıya teslim ettiler. Fransız birliklerinin Arnavutluk'tan geçişlerine dair çıkartılan ferman, tekrar geri alındı ve kara birlikleri ile deniz birliklerinin takviyesi emredildi. Hemen en az 300 bin piyade ve 50 bin süvari sefere çıkacaktı. Halk, bir kez daha en kutsal menfaatlerini, varlıklarını ve dinlerini savunmak için ayaklanacak gibi görünüyordu. Bu amaç için hiçbir fedakârlık artık ağır gelmiyordu. Hazırlıkların muazzam masrafları, zengin sınıfların hazinelerini ve değerli eşyalarını padişahın tasarrufuna vermeleri ile kısa bir süre içinde büyük birçoğunlukla gönüllü bağışlarla karşılandı.

Millî ruhun bu şekilde canlanması, Napolyon'u bile şaşırtmıştı. İstanbul'daki nüfûzunun tamamını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını ve diğer taraflarda, İspanya'da, Portekiz'de ve İtalya'da çok fazla meşgul olduğundan, şu anda bu nüfûzu elindeki imkânlarla muhafaza ve yeniden tesis edemeyeceğini hissettiği için oldukça huzursuz oldu. Dolayısıyla en önemlisi Rusya ile ilişkileri koparmadan Bâbıâli'yi sakinleştirmekti.

Napolyon, Sebastiani aracılığıyla Bâbıâli'ye şu anda Çar Aleksandr'i Boğdan ve Eflak ile ilgili taleplerinden vazgeçirmek için yeniden teşebbüste bulunduğunu ve sonucu ne olursa olsun Tuna boylarındaki düşmanlıkların yalnızca kendi rızası ile tekrar başlatılabilmesini sağlayacağını bildirdi. Bu açıklama, Bâbıâli'yi biraz olsun sakinleştirdi. Bir kez daha Napolyon'un vaatlerine kanarak, hazırlıklar geçici olarak durduruldu ve İngiltere ile yeniden gizlice başlatılan barış müzakereleri tekrar kesildi.

Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn'da nüfûzu ne kadar azalıyorsa, İngiltere o denli nüfûz kazanmaya başlamıştı. 1807 sonunda olağanüstü bir görevle St. Petersburg'dan İstanbul'a gelen Kaptan Paskeviç, Bâbıâli'yi Rusya ile birlikte İngiltere'ye resmen savaş ilân etmesi için ikna etmeye çalışmıştı ama nafile.

Sebastiani gerçi St. Petersburg kabinesinin bu küstahlığını her surette destekliyordu. Fakat Divân-ı Hümâyûn, bu teklifi böyle bir savaş ilânın gereksiz olduğunu ileri sürerek kararlı bir şekilde geri çevirdi. Zira Bâbıâli zaten hâlâ İngiltere'yle savaş hâlindeydi[241], ama aynı zamanda Lord Collingwood ile Çanakkale Boğazı'nda kapudan paşanın arabuluculuğuyla gizli barış müzakereleri de yeniden başlatılmıştı. Amiral, Bâbıâli'ye Tilsit'te Napolyon ve Çar Aleksandr'in Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımını kesin olarak kararlaştırdıklarını anlattı; lâkin bu paylaşımdan ne zaman söz açılsa İngiltere, Bâbıâli'nin dostu ve tabii müttefiki olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun savunması ve bütünlüğünün muhafazası için elinden gelen herşeyi yapmayı kendine görev bilmekte idi.

Bunun üzerine reisülküttab, 13 Şubat'da oldukça bağlayıcı bir yazıyla İzmir önlerindeki İngiliz üssünün komutanı Kaptan Stewart aracılığıyla Amiral Collingwood'dan mümkün olan en kısa zamanda, barış antlaşmasını tamamlamak için bu amaçla gerekli yetkilerle donatılmış Serasker Mehmed Hakkı Paşa'nın kendisini beklediği Çanakkale Boğazı'na temsilcisini göndermesini istemişti. Gönderdiği yazı şöyle bitiyordu: "İki devlet arasındaki eski dostluğun yenilenmesi hiç şüphesiz her iki devletin karşılıklı arzusu olduğundan ve bu müzakerenin iki devletin eski dostluğunu ve birliğini yeniden başarılı bir şekilde tesis edeceğine kesin gözüyle bakıldığından, sadakatinize dayanarak, böylesine yararlı ve her iki tarafın da arzu ettiği bu eseri derhal tamamlamak üzere en kısa zamanda temsilcinizin Çanakkale Boğazı'na gelmesini bekliyoruz"[242].

Bunun üzerine derhal hiçbir zorlukla karşılaşılmadan esirlerin takası da gerçekleştirilirken, Osmanlı limanlarının İngiliz gemileri tarafından ablukası da yalnızca görünüşte devam ettirildi. Oysa Sebastiani'nin yukarıda bahsi geçen açıklamasına istinaden Fransa ve Bâbıâli arasındaki dostluk yine bir dereceye kadar yeniden tesis edildiğinden, İngiltere ile barış müzakereleri devam ettirilmedi; ancak Temmuz ayı sonunda Sultan II. Mahmud'un Osmanlı tahtına çıkmasına sebep olan felaketten sonra yeniden başlatıldılar ve nihayet istenen sonuca ulaştırıldılar.

Sebastiani bu arada Osmanlı payitahtında gitgide daha huzursuz olmaya başladı. Cüretkâr bir yeniçerinin saldırısına bile uğramış, ancak talihi yaver git-

241 Boskoviç'in 27 Aralık 1807, 9 ve 25 Ocak 1808 tarihli mektupları.

242 Boskoviç'in 25 Şubat 1808 tarihli mektubu ve Adair, *aynı eser*, s. 4.

miş ve bu suikasttan kurtulmuştu. Sebastiani bizzat katilin affedilmesini talep ettiğinden heyecana yol açmamak için bu hadise mümkün olduğunca gizlenmeye çalışılmıştı[243]. Bu yüzden imparator nihayet defalarca yaptığı geri çağrılma başvurularına cevap verdi. Böylece beklentilerinde birçok kez yanılmış ve ailevî meselelerden dolayı büyük acılar çekmiş bir hâlde –trajik akıbetinden dolayı birkaç yıl önce ünlenen, İstanbul doğumlu kızı Praslin düşesinin annesi olan eşini İstanbul'da kaybetmişti– 27 Nisan'da, aslında Fransa'nın burada azalan nüfûzunu yeniden tesis etmek ve pekiştirmek için böylesine hünerli ve dirayetli bir diplomata ihtiyaç duyulduğu bir dönemde, Osmanlı başkentinden ayrıldı. Lâkin Sebastiani de artık görevinin en başlarındaki adam değildi. Burada yıpranmış ve tükenmişti. Şark Meselesi'nden oldukça uzak kalan Napolyon da artık burada kalmasının yararlı olmayacağına karar verdi. Dolayısıyla Sebastiani Viyana üzerinden Paris'e geri dönerken, işlerin yönetimi de sefaretin ikinci sekreteri Latour Maubourg'a devredildi.

Çar Aleksandr ve Caulaincourt arasındaki müzakerelerin başarısız bir şekilde devam ettiği St. Petersburg'da Napolyon'un Bâbıâli'ye verdiği tek taraflı güvence tabii ki hoş karşılanmadı. Çar Aleksandr bu yüzden kendini derinden incinmiş hissetti. Zira Divân-ı Hümâyûn'a Tuna boylarındaki düşmanlıkların yalnızca Fransa'nın kesin rızası ile yeniden başlatılabileceğine dair verilen vaadi yalnızca Slobozia Mütarekesi'ni belirsiz bir süre için uzatma niyeti olarak görüyordu. Bu yüzden Çar Aleksandr ve Caulaincourt arasında çok şiddetli açıklamalar yapıldı.

Söyledikleri arasında örneğin şunlar vardı: "Fransa, Türklere mütarekeyi uzatma vaadinde bulundu. Antlaşmalara istinaden böyle bir zorunluluğum olmuş olsaydı, buna rıza gösterirdim; lâkin antlaşmaları okudukça, böyle bir yükümlülüğüm olmadığını görüyorum. Yalnızca İmparator Napolyon'u düşünerek, birliklerimin saldırıya geçmek üzere bulundukları avantajlı konumu kullanmalarını istemedim. Ancak bunun Tilsit Barış Antlaşması ile üstlendiğim bir yükümlülük olduğunu kabul edemem. Padişah, benimle mücadele etmek için halkın tamamını silah altına çağırdı; bu hazırlıklar, mütarekeyi ve Fransa'nın Memleketeyn'in ve Prusya'nın boşaltılması arasında geçerli kılmaya çalıştığı dayanışmayı gerçekten ortadan kaldırdı. Silahlarıma Tuna Nehri'nin sağ kıyısında 400 bin Türk karargâh kurduktan sonra mı sarılayım?".

243 Senfft von Pilsach'ın Bükreş'ten gönderdiği 1 Eylül 1807 tarihli mektubu.

Caulaincourt ise Fransa'nın Rusya ve Bâbıâli arasında üstlendiği arabuluculuk görevine atıfta bulundu. "Rusya, Boğdan ve Eflak'taki birliklerini önemli ölçüde takviye ettiğinden – orada Prosorovski'nin emrinde 70 bin kişinin bulunduğu söyleniyordu – Bâbıâli'nin hazırlıklarından dolayı sitem etme hakkına sahip değildi. Ayrıca Rusya'ya Finlandiya verilmişti bile ve Memleketeyn'e sahip olmak için ileri sürdüğü hak talebi biraz şüpheli idi. Dolayısıyla en iyisi, bu meselede Fransa'ya biraz daha güvenmeleri ve uysal davranmaları olacaktı". Çar Aleksandr, Napolyon'un İspanya ile Portekiz'deki saldırılarını ve Vatikan'a karşı davranışlarını hoş karşılamamasına rağmen, bunun üzerine ses tonunu biraz alçalttı.

Bu şartlar altında St. Petersburg'da Şark Meselesi hakkında devam eden müzakerelerin tarafları istenen sonuca götürmesi mümkün değildi. Her iki taraf müzakereleri kesmemeye özen göstermesine rağmen, Tilsit'te iki imparator arasında akdedilen dostluk ittifakının devamı gitgide şüpheli bir hal almaya başladı. Caulaincourt, aynı dönemde Napolyon'a şöyle yazıyordu: "Gerçekten istediğimiz takdirde, Çar Aleksandr Boğdan'la Eflak'ı boşaltacak ve bu ille de ittifakımızın sonu olmayacaktır, fakat burada artık arzu ettiğimiz ve Çar Aleksandr'in bu yüzyılın tarih kitabının tek bir sayfası ile yetinmesini sağlayacak heyecanı bulamayacağız".

Sonunda ancak iki imparator arasında ikinci bir buluşmanın arzu edilen anlaşmayı getirebileceğine karar verildi; bu sayede 100 ulağın yapabileceğinden fazlasının yapılabileceği düşünülüyordu. Napolyon, daha Mart ayında dünya meselelerini dört yıl boyunca huzur içinde yaşanmasını sağlayacak şekilde düzenlemek için yakın zamanda böyle bir buluşmanın gerçekleşeceğini ima etmişti. Sarayında güçlü bir grubun karşı çıkmasına rağmen, Çar Aleksandr de bu düşünceye gönülden katılmıştı, zira Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki hak taleplerini gerçekleştirebilmek için bunun en etkili çare olacağını düşünüyordu. Lâkin talepleri artık Napolyon'un kendisine tanımak istediklerinin çok ötesine geçmişti. Aleksandr, Caullaincourt'a birkaç kez öncelikle şakayla karışık "kedi dili" diye adlandırdığı İstanbul'u istediğini ima etmişti. Bundan sonraki müzakerelerin çıkış noktası bu olmalı idi. Karşılığında Rumeli'den ve Balkanlar'ın güneyinde bulunan her yerden, hatta Edirne'den bile vazgeçmeye hazırdı.

Kont Romanzov da eksiksiz bir plan hazırlamıştı. Lâkin Caulaincourt, Napolyon'un emri ile bu plana anında şiddetle karşı çıktı. İstanbul ve Çanak-

kale Boğazı'nı, diyordu, Rusya'ya asla veremezlerdi. Zira böyle bir durumda Rusya, Doğu Akdeniz ticaretinin ve Hindistan yolunun hâkimi hâline gelirdi. İstanbul'un yalnızca uzak bir sömürge anlamı taşıdığı Fransa, bu durumda en azından Çanakkale Boğazı'nı kendisine istemek zorunda kalacaktı, ama St. Petersburg burasını kesinlikle Fransa'ya bırakmazdı. Aleksandr bunun üzerine, imparatorluğun ucunda yer alan İstanbul'un Rusya için de yalnızca önemsiz bir yer olduğunu, ama konumundan dolayı Rusya'ya tahsis edilmesi gerektiğini söyledi; âdeta "evinin kapısının anahtarı idi; bir başkası buraya sahip olduğu takdirde, artık kendi evinin efendisi olamazdı". Ayrıca Çanakkale ve İstanbul boğazları bütün milletlerin gemilerine açık hâle getirilebilirdi. Caulaincourt ise bunu Aleksandr'e söz verebileceğini belirtti, ama haleflerinin de aynı düşüncede olacaklarını ve bunu bağlayıcı kabul edeceklerini kim garanti edebilirdi?

Neticede bu hususun yalnızca iki imparatorun şahsen biraraya gelmesi ile karara bağlanabileceğinde mutabık kalındı. Bu hususta yapılan bazı müzakerelerden sonra, sonunda bu buluşmanın Eylül ayı sonunda Erfurt'ta gerçekleşmesine karar verildi. Oysa bu buluşma gerçekleşmeden, İstanbul'da bir taht değişikliği daha meydana gelmişti ve bu değişiklik, sonuçları itibariyle iki imparator arasında Erfurt'ta gerçekleştirilen buluşma üzerinde de etkili oldu[244].

Sultan IV. Mustafa'nın yönetiminden hoşnut olmayan bir grup, daha cülusundan kısa bir süre sonra oluşmaya başlamıştı. Bilhassa Boğaz'daki hisarlara geri gönderilen yeniçeriler ve yamaklar, hoşnutsuzluklarını 1807 Haziran'ında oldukça açık bir şekilde belli ettiler. Yeni padişahın eski düzenin yeniden tesisi; vergilerin azaltılması ve Bâbıâli'nin Hristiyan tebaasına karşı sertlik açısından cülusu sırasında verdiği sözleri yerine getirmediğini ileri sürüyorlardı[245]. Padişah ise kısa bir süre sonra Pera'da [Taksim] ayakta kalan Nizam-ı Cedid kışlasını da tahrip eden bu asilere karşı belirli bir dirayet gösterdi.

Bir hatt-ı hümâyûn ile yalnızca gerçekten hizmet veren yeniçerilere ulûfe ödeneceği belirlendi. Bu ise bir sürü tehlikeli serseriyi kızdırdı ve onlar da padişahla sürtüşmeye başladılar. Örneğin bu serseri takımından oluşan bir yeniçeri topluluğu, Tophâne yakınlarında yolda padişaha hakaret etti. Lâkin yanındaki bostancılar yeniçerilerle çatışarak en yakın karakolun yardımıyla onları

244 Bignon, *aynı eser*, VII, 420 ve devamı ile Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire*, IX, 265 ve devamı.

245 Bielfeld'in 9 Haziran 1807 tarihli mektubu.

topluluklar hâlinde sürdüler ve padişahın emri ile bu cüretkâr asilerden 50 kişi derhal idam edildi. İyileştirici etkiye sahip bu gaddarlık, en azından bir süreliğine etkisini gösterdi.

Ayrıca Nizam-ı Cedid'in yeniden tesisi fikrinden henüz vazgeçilmemişti. Padişah, bu planı el altından destekliyordu ve ıslahat yanlılarının önde gelenleri ortadan kaldırılmış olsalar bile, en nüfûzlu kişilerden bazılarında bu fikirler hâlâ yaşamaya devam ediyordu. Eskiden Levent Çiftliği'nde bulunan Nizam-ı Cedid birliklerinin komutanlığını yapmış olan Prusyalı* mühtedi Süleyman Ağa'ya Nizam-ı Cedid'i sessizce yeniden tesis etme görevi verildi; yalnızca tepki çekmemek için hemen Nizam-ı Cedid üniformalarını giymeyeceklerdi. Asilerin elebaşı Kabakçı Mustafa ile iyi ilişkiler içine girmeyi başarmış olmasına ve onunla sıkça görüşmesine rağmen bu planı destekleyen Sebastiani'nin, Sultan IV. Mustafa'ya gerektiğinde yeniçerilerin direnişçi ruhunu zorla kırmak için Anadolu'dan buraya birlikler getirmesi tavsiyesinde bulunduğu söyleniyordu[246].

Kendi içindeki husumetlerden dolayı zayıflatılmamış olsaydı, yeni hükümet belki de güç kazanabilirdi. Lâkin Şeyhülislâm [Topal Abdullah] ve Kaymakam Köse Musa Paşa arasında o zamana kadar yalnızca yüzeysel olarak gizlenebilen düşmanlık çok geçmeden günyüzüne çıktı. Başlıca sebebi, şeyhülislâmın kaymakamın bazı düzenlemelerine direnmesi oldu. Tabii ki her ikisinin de kendi yandaşları vardı. Ulemâ, yeniçeriler ve nüfûzlu liderleri Kabakçı Mustafa ile yamaklar şeyhülislâmın tarafını tutarlarken, Köse Musa Paşa arkasını padişaha ve saraya dayamıştı. Köse Musa Paşa'nın şeyhülislâmı devirmek için Temmuz ayında giriştiği bir teşebbüs başarısız oldu. Padişahı her ne kadar şeyhülislâmı azletmesi için ikna etmiştiyse de yeniçeriler ve başlarında Kabakçı Mustafa'nın bulunduğu yamaklar hemen ayaklandılar. Sultan Mustafa, istemese de şeyhülislâmın üç gün sonra yeniden görevine dönmesine izin vermek zorunda kaldı[247].

O günden sonra şeyhülislâm, kaymakamı tabii ki amansız bir nefretle takip etmeye başladı. Ondan intikam alma fırsatı da vardı. Yamaklarla yeniçerileri sürekli olarak kaymakama karşı kışkırtarak, Kabakçı Mustafa ile işbirliği içinde Aralık ayında yamakların ve yeniçerilerin, korkunç bağrışlar ve vezirlere,

---

* Zinkeisen sehven Avusturyalı yazmıştır (çn).

246 Bielfeld'in 24 Ağustos, 9 ve 14 Eylül 1807 tarihli mektupları.

247 Bielfeld'in 24 Temmuz 1807 tarihli mektubu.

hatta padişaha karşı dahi en korkutucu tehditler altında, kaymakanının halkın ve vatanın düşmanı olarak derhal görevden alınmasını talep etmek üzere saraya resmî bir heyet göndermelerini sağladı. Onlara direnmeye kim cesaret edebilirdi ki? Açgözlülüğünden dolayı ve Fransız dostu olarak zaten herkesin nefret ettiği Köse Musa Paşa, hemen azledildi ve servetini kaybetmeden İzmir'e sürgüne gönderilmesini yalnızca şeyhülislâma borçlu kaldı[248].

Yine de gruplar arasındaki kavgalar, kaymakamın uzaklaştırılması ile sona ermedi. Yetenek ve bilgi sahibi olan, fakat aynı entrikacı ve açgözlü karaktere sahip halefi Tayyar [Mahmud] Paşa döneminde kavga daha da şiddetlendi. Zira daha önce Ruslara esir düşen ve daha sonraları da uzun süre Rusya'da kalıp Avrupa savaş sanatını öğrenen Tayyar Paşa, Nizam-ı Cedid'in ve Sultan III. Selim'in gizli bir yandaşı, ulema ile yeniçerinin amansız bir muhalifi kabul ediliyordu[*]. Bu yüzden şeyhülislâm ve ulema tarafından neredeyse mutlak bir güce kavuşan Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde kışkırtılan yeniçerilerle yamaklar Tayyar Paşa'yı çok geçmeden Köse Musa Paşa'ya karşı gösterdikleri aynı nefretle takip ederlerken, o da başında padişahın mirahuru Mehmed Ağa'nın bulunduğu saray grubunun desteği ile tutunmaya çalışıyordu. Tayyar Paşa'yı azlettirme teşebbüsleri her defasında sarayın ve kendisine şahsen muhabbet besleyen padişahın direnmesi sayesinde başarısız kalıyordu. Tayyar Paşa, şeyhülislâm ve Kabakçı Mustafa tarafından daha şimdiden halefi tayin edilen, Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimat çalışmaları ile görevli İsmail Paşa'yı[**] da zehirle ortadan kaldırmayı başardı.

Neticede onun da sonu geldi. Kendisinin ve çok zor tatmin ettiği saraydaki yandaşlarının doymak bilmeyen açgözlülüklerinden dolayı öyle ölçüsüz baskılara başvurdu ki, sonunda halk kendisine karşı ayaklandı ve şiddetle görevinden alınmasını talep etti. Bu durumda saraydaki dostları ve Sultan Mustafa da Tayyar Paşa'yı daha fazla korumaya cesaret edemediler. Servetinin bir bölümü kendisine bırakılarak azledilirken, şeyhülislâmın ve Kabakçı Mustafa'nın bir adamı halefi tayin edildi. Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına biz-

---

248 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 147 ve devamı; Boskoviç'in 27 Aralık 1807 tarihli mektubu.

* Tayyar Paşa için bunların tamamen tersi söz konusudur (çn).

** Edirne Vak'ası'ndaki Nizâm-ı Cedid aleyhtarı tutumundan ötürü azledilen eski sadrazam (çn).

zat padişahın desteğiyle kaçışı sayesinde daha fazla takip edilmekten kurtuldu [Mart 1808]*. Böylece ihtilâl hareketi gelişiminin yeni bir aşamasına geçti[249].

Alemdar Mustafa Paşa, daha önce de gördüğümüz gibi, Sultan III. Selim'in en sâdık yandaşlarından ve Nizam-ı Cedid'in en ateşli destekçilerinden biri idi. Emrindeki 12 ilâ 15 bin arasındaki silahlı kuvvetler, bütünüyle Nizam-ı Cedid örneğine göre düzenlenmişti. Ayrıca karargâhı da son taht değişikliğinde Nizam-ı Cedid sisteminin yandaşları olarak yamakların ve yeniçerilerin intikamından kaçmayı başaranların sığınağı olmuştu. Bu yüzden Tayyar Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'yla en önemli müşavirlerini cüretkâr bir darbe ile şeyhülislâmın, ulemanın, Kabakçı Mustafa'nın ve İstanbul'daki yamakların nefret edilen yönetimini sona erdirmenin kolay olacağına ikna etmekte zorlanmadı. Üstelik Rusya ile mütareke akdedildikten sonra, birlikleriyle Edirne'ye çekilen Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, İstanbul'da kendisiyle neredeyse hiç ilgilenmeyen asiler yönetiminden son derece rahatsızdı.

Alemdar Mustafa Paşa hemen en maharetli müzakerecilerinden biri olan Behiç Efendi aracılığıyla sadrazam ile irtibata geçti ve onu şeyhülislâmın, Kabakçı Mustafa'nın ve yandaşlarının zorba yönetimini devirmeye meyilli gördüğünden, aynı müzakereci vasıtasıyla Sultan III. Selim'in hâlâ İstanbul'da yaşayan nüfûzlu dostlarını da bu plan için kazanmayı başarırken, şeyhülislâmı ve Kabakçı Mustafa'yı da hünerli telkinler ve yerini bulan bazı hediyelerle asıl niyetleri hakkında kandırmayı başardı.

Bu şekilde herşey hazır hâle getirildikten sonra, Haziran ayı başında hâlâ sadrazamın ordusunda bulunan yaklaşık aynı sayıdaki yeniçerileri alıkoyacak en iyi birliklerinden 3-4 bin kişilik bir ordunun başında, hemen arkasında 12 bin kişilik ana ordusu olduğu hâlde Edirne'ye girdi. Aniden ve böylece tehditkâr bir şekilde Edirne'ye gelişi sadrazamı ve ordugâhta bulunan vezirleri bile başlangıçta büyük bir endişeye düşürdü. Lâkin birliklerinin büyük bir bölümünü Edirne'den uzak tutarak ve komşu köylere yerleştirerek, onları sakinleştirmeyi başardı.

Bu amaçla yapılan bir Divân toplantısında alınacak tedbirler hakkında kolayca mutabakata varıldı. Rusya ile yapılan mütareke, diyordu Alemdar Mus-

* Nizâm-ı Cedid aleyhtarlığı sebebiyle Alemdar Mustafa Paşa tarafından öldürülmüştür (çn).

249 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 148 ve devamı ile s. 157 ve devamı; Anderossy, *Constantinople et le Bosphore*, s. 6 ve devamı.

tafa Paşa, belirsiz bir zamana kadar uzatıldığından, ordunun Edirne'de daha fazla kalmasına gerek yoktu; bu yüzden Sancak-ı şerif İstanbul'a geri götürülmeli ve burada yamaklar yok edildikten sonra sadrazamın ve vezirlerin meşru yönetimi yeniden tesis edilmeli idi. Birlikleri ile hemen arkalarından gelecek, onları her surette destekleyecek ve orada yalnızca meşru durum yeniden tesis edilene kadar kalacaktı. Bu teklifleri genel olarak kabul edildi. Reformcuların* tavsiyesi üzerine bilhassa Kabakçı Mustafa'nın ortadan kaldırarak, aynı zamanda yamakların gücünün kırılması uygun görüldü.

Sadrazam ile Alemdar Mustafa Paşa birliklerinin başında acilen İstanbul'a doğru yola çıkarlarken, Alemdar Mustafa Paşa'nın en kararlı ve en güvenilir subaylarından biri olan Hacı Ali Ağa'ya kimilerine göre 80, kimilerine göre 300 Arnavut süvariyle Kabakçı Mustafa'nın bulunduğu Rumelihisarı'na önden gitme ve onu sadrazamın çıkarttığı emirlere uygun bir biçimde padişahın ve vatanın düşmanı olarak ortadan kaldırma emri verildi. Hiçbir şeyden haberi olmayan Kabakçı Mustafa, 13 Temmuz (1808) gecesi katillerinin saldırısına uğradı; hareminden sürüklenerek çıkartıldı ve hemen orada öldürüldü. Başı, emrin yerine getirildiğinin göstergesi olarak hemen sadrazama ve Alemdar Mustafa Paşa'ya gönderildi.

Yamaklar ve yeniçeriler ancak ertesi sabah sadrazamın Hacı Ali Ağa'yı İstanbul Boğazı hisarlarıyla bataryalarının komutasında Kabakçı Mustafa'nın halefi tayin eden emrinin ilânı ile gece neler olduğunu öğrendiler. Aralarından Kabakçı Mustafa'nın amcası Süleyman Ağa tarafından kışkırtılan bazıları, hemen çaresiz bir direnişe yeltendiler. Onlarla açık bir kavgaya giremeyecek kadar güçsüz olan Hacı Ali Ağa'nın birkaç adamı ile sığındığı evler hemen ateşe verildiler ve Hacı Ali Ağa yalnızca son anda Rumeli Feneri'ne sığınabildi. Üç gün boyunca burada yamakların ve yeniçerilerin öfkeli ama başarısız saldırılarına dayandılar, ta ki erzak eksikliğinden dolayı 1.000 kadarını öldürdükleri kuşatmacıları yararak İstanbul'dan yaklaşık bir günlük yürüme mesafesinde bulunan ana orduya başarılı bir şekilde ulaşana kadar[250].

Sarayda ve padişaha yakın çevrelerde bu hadiseler ile sadrazamın ve Alemdar Mustafa Paşa'nın yönetiminde 30 bin kişilik bir ordunun yaklaşmakta ol-

---

* Metinde "Tayyar Paşa'nın" denilmesi yanlıştır (çn).

250 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 168-170; Boskoviç'in 25 Temmuz 1808 tarihli mektubu.

duğuna dair haberler, büyük bir dehşet, büyük bir çaresizlik yarattı. Silahlı kuvvetlerin bu beklenmedik ve tek başına yaptığı hareketten neler bekleyeceklerini bilmiyorlardı. Harekete şiddetle karşı çıkmak için gerekli imkânları yoktu, zira başkentte bulunan birliklere güvenemiyorlardı ve yamaklar da Kabakçı Mustafa'nın ölümünden sonra cesaretlerini kaybederek dağılmaya başlamışlardı. Bu yüzden tamamen hareketsiz ve büyük bir endişe içinde olayların gidişatını beklemeye başladılar.

Sadrazam, birlikleri ile başkentin yaklaşık dört saat yakınına geldiğinde, tahtından ve canından endişe duymaya başlayan padişaha, Alemdar Mustafa Paşa ile birlikte yalnızca 18 aydır Osmanlı adını korkunç aşırılıklarla lekeleyen yamakların yönetimini sona erdirmek için geldiğini bildirdi; padişah için kanlarının son damlasını akıtmaya hazırdılar; sefil bir avâm takımı olan yamaklar ocağının lağvedilmesini ve din ile devlet menfaatlerini korumak yerine yalnızca kendi açgözlülüğünü doyurmakla ilgilenen şeyhülislâmın azledilmesini istiyorlardı.

Bu şekilde kendini kurtarabileceğini düşünen Sultan IV. Mustafa, bu talebi yerine getirmekte bir an bile tereddüt etmedi. Yamaklar ocağı hatt-ı hümâyûn ile hemen kapatıldı, subaylarının büyük bir bölümü idam edildi, şeyhülislâm görevinden alınarak sürgüne gönderildi ve sadrazam ile Alemdar Mustafa Paşa'nın dikkatini çeken diğer kapıkulları azledilerek mallarına el konuldu. 23 Temmuz'da Sultan IV. Mustafa Divân-ı Hümâyûn ile birlikte sadrazamın Davutpaşa'daki ordugâhına geldi; burada büyük bir törenle karşılandı ve hem sadrazamdan hem de Alemdar Mustafa Paşa'dan kayıtsız şartsız sadakat yeminleri aldı. Alemdar Mustafa Paşa, 26 Temmuz'da padişahın hatt-ı hümâyûnu ile sınırsız yetkilerle donatılarak, Anadolu ve Avrupa birliklerinin serdar-ı ekremliğine tayin edildi. Ertesi gün bütün vezirler ve yabancı elçilerin büyük birçoğunluğu da biatlerini bildirmek için ordugâha geldiler[251].

Böylece herşeyin hallolduğuna ve huzurun yeniden sağlandığına inanılıyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın ve sırdaşlarının sadrazamın bile haberdar olmadığı planları ise çok daha ileri gidiyordu. Asıl ve nihaî amaçları, Sultan IV. Mustafa'yı tahttan indirmek, Sultan III. Selim'i ve onunla birlikte yıkılan yönetim sistemini geri getirmekti. Alemdar Mustafa Paşa, ordugâhında hareketsiz duruyormuş gibi görünürken, son günlerde sessizce bütün hazırlıklar ya-

251 Boskoviç'in 28 Temmuz 1808 tarihli mektubu.

pılmıştı ve başta Kapudan Seyyid Ali Paşa olmak üzere, Bâbıâli'nin en nüfûzlu makam sahipleri de bu planlar için kazanılmışlardı. Padişahın dinlenmek için Boğaz'daki yalısına çekilmek üzere saraydan ayrılacağı gün olduğu bilinen 28 Temmuz, darbenin yapılacağı gün olarak belirlendi.

O günün sabahında Alemdar Mustafa Paşa önce sadrazamı ordugâhına çağırarak ayaklanmasının sebebini kısaca açıkladı ve direniş göstermeye yeltenince elinden sadaret mührünü zorla aldıktan sonra kendisini hemen zincire vurdurup hapse attırdı. Daha sonra, Rusya ile avantajlı bir barışın yapıldığı bahanesiyle Sancak-ı şerif'in törenlerle saraya geri götürülmesi, sarayın içlerine sızmak için bir araç olarak kullanıldı. Halkın ve askerî birliklerin sevinç gösterileri arasında Alemdar Mustafa Paşa, 8 bin kişinin başında gerçekten de sarayın birinci avlusuna kadar ulaştı. Lâkin demir kapı yalnızca Sultan Mustafa'nın emri ile açılabileceği için, ikinci avluya girmeleri bostancıbaşı tarafından engellendi. Alemdar Mustafa Paşa, gürleyen sesi ile: "Artık söz konusu olan Sultan Mustafa değil! Devletin meşru hâkimi Sultan Selim'dir. Onu tekrar tahta çıkartmak için geldim. Girmemize engel olursan, zorla gireceğiz ve kapıları toplarla havaya uçuracağız", dedi.

Hadiselerden mirahuru tarafından acilen haberdar edilen Sultan IV. Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa'nın birliklerine görünmeden deniz yoluyla bir arka kapıdan saraya geri geldi. Durumunun ne olduğunun pekâlâ farkında idi. Dolayısıyla kızlarağası aracılığıyla Alemdar Mustafa Paşa'ya Sultan Selim'in hemen geleceğini bildirirken, aynı zamanda bu talihsiz hükümdarın hapsedildiği yerde boğdurulması ve cesedinin Alemdar Mustafa Paşa'nın ayaklarının önüne atılması emrini verdi. Bu kanlı emir hemen yerine getirildi. Hâlâ fiziksel açıdan çok güçlü olan Sultan Selim, şiddetli bir direnişten sonra katillerinin darbeleri altında can verdi.

Alemdar Mustafa Paşa, kapılar açılıp ruhunu teslim etmiş Sultan Selim ayaklarının önüne konulduğunda derin bir acı içinde Selim'in cesedinin üzerine intikam yemini etti. Bir an bile kaybetmemek gerekiyordu. Zira I. Abdülhamid'in oğlu ve IV. Mustafa'nın kardeşi, Osmanlı hanedanının hayatta olan tek ferdi, 23 yaşındaki Şehzâde Mahmud (doğumu 20 Temmuz* 1785), Sultan III. Selim ile aynı akıbete maruz kalma tehlikesi altında idi. Artık önemli ona tek şey, onu kurtarmak ve Sultan Mustafa'nın yerine tahta çıkartmaktı.

* Metinde sehven 25 Temmuz yazılmıştır (çn).

Alemdar Mustafa Paşa, bu amaçla adamlarına hemen Sultan Mustafa'yı ele geçirip Sultan Selim'in az önce katillerinin elleri altında canını verdiği mahpese atmaları ve Şehzâde Mahmud'u oradan alarak atalarının tahtına çıkartmaları emrini verdi.

Yıldırım hızıyla yerine getirilen bu emir, bütünüyle başarılı oldu. Sultan Mustafa'yı savunmak için tek bir el bile kalkmadı. Güçsüz ve her türlü manevî duruştan yoksun bir hâlde, hiçbir direniş göstermeden, kendisini konulacağı mahpese götürmelerine izin verirken, Şehzâde Mahmud, tahta çıkartılmak üzere, canı için endişeye kapılan bazı sâdık kullarının kendisini bir halı yığınının altına sakladıkları yerden çıkartıldı. Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına getirildiğinde Mustafa Paşa dizlerinin üzerine çöktü ve Sultan Selim'in trajik ölümünden sonra Mahmud'un Osmanlı İmparatorluğu'nun tek meşru hükümdarı ve müminlerin tek umudu olduğunu açıkladı; gerçek inancın şanı ve halkının refahı için Allah uzun ömürler versin ve uzun süre hüküm sürsün! Şehzâde Mahmud bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa'ya hemen elini uzattı ve kurtarıcısı olan paşayı duyduğu minnettarlıktan dolayı hemen orada sadrazamı tayin etti.

Tabiatı gereği ender rastlanan zihinsel yetenekler ve mükemmel karakter özellikleri ile donatılmış ve ileride göreceğimiz gibi, hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük ıslahatçısı olan Sultan II. Mahmud, 24 yaşında atalarının kanla lekelenmiş tahtına çıktı[252]. Mutlak yönetim gücü başlangıçta genç padişahın birinci ve en sâdık müşaviri hâline gelen Alemdar Mustafa Paşa'nın ellerinde kaldı. Bu oldukça zorlu durumu yönetmesi, herşeyi düzeltmesi beklenen ve devletin iyiliğini düşünen herkesin umutlarını bağladığı kişi o idi. Lâkin kaderin kendisini sürüklediği bu durumun büyüklüğü ve zorlukları ile başa çıkabilecek miydi?

Alemdar Mustafa Paşa kesinlikle sıradan bir adam değildi, ama üstün bir siyasetçi, birinci sınıf eğitimli bir devlet adamı da değildi. Yalnızca zekâsının netliğini ve devletin ihtiyacı olan şeyler hakkında derin bir anlayışı, karakterinde nadir görülen bir dirayet ve dürüst bir irade ile birleştiriyordu. Ne istediğini biliyordu ve elindeki bütün imkânlarla istediklerini gerçekleştirme cesaretine sahipti. Osmanlı adının eski ihtişamını ve büyüklüğünü yeniden tesis

252 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 176-188; Boskoviç'in 28 Temmuz 1808 tarihli mektubu.

etme hususunda ciddi idi ve bunlara ulaşmak için Sultan III. Selim'in girdiği yolun istenen hedefe ulaşmak için en iyi yol olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, aşılması gereken büyük engellere rağmen, bu yolu devam ettirmeye ve Sultan Selim'in bilhassa orduyla ilgili başlattığı ıslahatlar başarılı bir şekilde yerine getirilene kadar durmamaya kararlı idi.

Karekteri gereği ne intikam hırsına sahip ne de kana susamış olmamasına rağmen, Sultan Selim'in düşmanlarına ve yönetim sisteminin muhaliflerine karşı amansız bir sertlikle davranmayı gerekli gördü. Sadrazam tayin edildiği gün, aralarında kızlarağası, bostancıbaşı, mirahur, vs. gibi, Sultan Selim'in öldürülmesine karışan veya bunu engellemeyen bütün kapıkullarının da bulunduğu 33 kişi idam edildi. Yamakların ele geçirilen bütün subayları da cellat kemendiyle ortadan kaldırıldılar ve denize atıldılar. Sultan Selim'in ölümüne duydukları sevinci bariz bir şekilde gösteren 20 kadar kadın da aynı akıbetten kurtulamadı. Çuvallara konularak, Boğaz'ın derinliklerine gömüldüler.

Ertesi gün Sultan Selim'in cenazesi, kalabalıklar hâlinde toplanan halkın ağıtları eşliğinde olağanüstü bir merasimle kaldırıldı. Belki yaşadığı sürece hiç haketmediği iftiralara ve korkunç lanetlere maruz kalan hiçbir hükümdara, hiç kimse ölümünden sonra Sultan Selim'e üzüldüğü kadar derinden ve dürüst bir şekilde üzülmemişti. Çok uzunca bir süre İstanbul'daki bütün kahvehanelerde ve meydanlarda toplanan kalabalık halk kitleleri önünde hikâyeciler tarafından faziletlerine yapılan övgülerden ve trajik sonunun derinden etkileyen sebeplerinden bahsedildi. Alemdar Mustafa Paşa'nın Selim'in katillerine ve yandaşlarına karşı uyguladığı sertlik, başlangıçta herkes tarafından tasdiklendi[253].

Aynı ihtişamla birkaç gün sonra, 11 Ağustos'ta genç padişah Eyüp Sultan Camii'nde kılıç kuşandı. Lâkin Alemdar Mustafa Paşa'nın gelenekle aykırı olarak 300 kişilik bir Arnavut muhafız kıtasının ortasında törene gelmesi birçok kişi tarafından kınandı. Kendi şahsı için hâlâ endişe ettiğinin kesin bir işareti olarak da görülen bu yenilik, devrilen gruba ait düşmanları tarafından hemen kışkırtmalar için kullanıldı. Alemdar Mustafa Paşa ise etrafında yalnızca tam güvenini hakettiğini düşündüğü insanlar bulunduruyor ve Divân-ı Hümâyûn'un yetkilerini yeniden kısıtlayarak sadaretin gücünü arttırmaya özen gösteriyordu.

---

253 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 188-195; Boskoviç'in 28 Temmuz ve 10 Ağustos 1808 tarihli mektupları.

Planlarının en büyük destekçileri olan eski kaymakam Tayyar Paşa ve Kapudan Paşa Seyyid Ali bile şüpheli olarak ayak altından çekildiler. Rusçuk'ta Ruslarla gizli bağlantılar içinde olduğu da söylenen Tayyar Paşa, tıpkı hâlâ İzmir'de sürgünde yaşayan Köse Musa Paşa gibi, başından oldu ve yerine Ramiz Paşa'nın getirildiği Kapudan Seyyid Ali Paşa, Adalar Denizi'ndeki bir adaya sürgüne gönderildi. Aynı şekilde eski sadrazam Çelebi Mustafa Paşa için yalnızca serdar olarak İsmail'e gönderilmiş olması bir lütuftu.

Alemdar Mustafa Paşa'nın baştan beri gözüne kestirdiği ilk faaliyetler, yeniçeri ocağının ıslahı ve Avrupa örneğine göre düzenlenen birliklerin yeniden tesisi oldu. Her ikisi de Sütlüce'deki Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn mezunlarından, en güvendiği müşavirlerinden olan, kapudan paşa tayin edilen Ramiz Paşa ve Behiç Efendi en sâdık yoldaşları idi. Lâkin bu hususta mümkün olduğunca ihtiyatlı davranmak istiyorlardı. Yeniçeriler ortadan kaldırılmayıp, yalnızca içlerinde baş gösteren suistimaller engellenerek eski maharet ve disipline geri götürüleceklerdi. Bunun için ocağın tamamında derin bir temizlik kaçınılmaz görülüyordu.

Daha sonraları onların yanısıra ve yeniçeriler arasından önce 40 bin kişiden oluşacak, ama nefret edilen bir tabir hâline gelen Nizam-ı Cedid adını değil, yalnızca nizamlı asker veya seymen ya da sekban adını taşıyacak bir ocak kurulacaktı. Bu seymenler ya da daha doğrusu sultanlara avlarında eşlik eden ve köpeklerinin muhafızları olan birliklerden adını alan bu sekbanlar, yeniçeri ocağı bile kurulmadan önce, en eski düzenli Osmanlı piyade birlikleri idi ve bu yüzden de yeniçerilerin 33'üncü ile 96'ıncı ortaları arasındaki özel bir birliği oluşturuyorlardı. Kısmen bu yüzden, kısmen de üç dört kat daha fazla ulûfe verilerek, yeniçerilerin bir kısmının bu örnek birliğe gönüllü olarak yazılmalarının sağlanabileceği düşünüldü. Hiç kimse birliğe zorla alınmayacaktı. Adı daha önce de geçen Prusya* mühtedisi Süleyman Ağa yine bu birliğin başına getirildi ve Nizam-ı Cedid'in eski subaylarından da birçoğu bu birliğe çekilmeye çalışıldı[254].

Islahatların gerçekleştirilmesini peşinen en soylu âyanların onayının ve desteğinin alınması ile güvence altına alabilmek ve bu şekilde mümkünse ül-

---

* Metinde sehven Avusturya yazılmıştır (çn).

254 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 197; Boskoviç'in 10 Eylül ve 10 Ekim 1808 tarihli mektupları.

kenin her yerine yayabilmek için Alemdar Mustafa Paşa, önem arz eden bütün paşaları ve âyanları, onlara planlarını açmak ve görüşlerini almak üzere, İstanbul'da fevkalade bir Divân-ı Hümâyûn toplantısına çağırma fikrini geliştirdi. Şahsa özel yazılarla her biri tek tek Ekim ayının ilk günlerinde ya şahsen uygun bir maiyet eşliğinde başkente gelmeye ya da çok önemli meseleler hakkında bilgi almaları için gerekli yetkilerle donatılmış temsilciler aracılığıyla vekâleten hazır bulunmaya davet edildiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan beri İstanbul'da buna benzer bir sahne, bundan daha ihtişamlı bir devlet ileri gelenleri toplantısı görülmemişti. Zira, bu paşalardan önemli bir kısmı kolayca anlaşılabilir sebeplerden ötürü hâlâ Alemdar Mustafa Paşa'nın niyetlerine şüphe ile bakmalarına rağmen, birçoğu davetine icap etti ve belirlenen zamanda büyük bir askerî maiyet ile İstanbul'a geldi. Bunlar arasında örneğin Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri ve İstanbul'a yakın Anadolu ve Avrupa eyaletlerinin neredeyse bütün valileri, Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa, Anadolu'nun nüfûzlu aileleri Çapanoğulları ve İzmirli Karaosmanoğullarının liderleri, vs. vardı. Alemdar Mustafa Paşa'nın Divân-ı Hümâyûn toplantısının amacını önceden bildirdiği, Nizam-ı Cedid'in korkusuz destekçisi ve yeniçerilerin en amansız düşmanı Kadı Abdurrahman Paşa İstanbul'a tamamen Avrupa tarzına göre düzenlenmiş 3 bin kişilik bir birliğin başında gelmişti.

Rumeli ve Bulgaristan'da Alemdar Mustafa Paşa'nın terfiinden hiç de hoşlanmayan daha küçük timar sahiplerinin büyük bir bölümü, davetini reddettiler. Suriye ve Mısır, Kars, Erzurum, Musul, Bağdat, Şam, vs. gibi yerlerin valileri ise bilhassa son ikisi yeniçerilerin amansız muhalifleri oldukları bilinmesine rağmen, mesafelerin uzak olmasından dolayı hiç gelmediler ya da zamanında gelemediler. Yeniçerileri uzun zaman önce ülkesinden kovmuş olan Mısır Hıdivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, meseleyi hiç önemsemedi ve bir temsilci göndermeye bile gerek duymadı. Buna karşın kurnaz Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, en maharetli temsilcilerinden birini küçük bir askerî birlik ve uygun talimatlarla İstanbul'a göndermeyi ihmal etmedi. Burada mümkün olduğunca pasif kalacak; olup biten herşeyi dikkatlice gözlemleyecek; fazla konuşmayacak; Divân'ın çoğunluğu ile oy kullanacak ve kamuoyunun Alemdar Mustafa Paşa lehinde mi yoksa aleyhinde mi olduğu hakkında bilgi alacaktı ki, Ali Paşa da buna göre atacağı adımları hesaplayabilecekti.

Zira Nizam-ı Cedid'in en kararlı muhaliflerinden biri idi ve Sultan Selim'in tahttan indirilmesinde de parmağı olduğu söyleniyordu. Bu yüzden Alemdar Mustafa Paşa ve ıslahatları hiç umurunda değildi. 2 Ağustos'ta henüz 28 Temmuz'da meydana gelen felaketten haberdar olmadan önce, Lord Commingwood'a bu hususta şöyle yazmıştı:

"Meselelerinize dair geliştirdiğiniz derin anlayış ve bilgiye istinaden, Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptıklarının milletin veya en önemli unsurlarının iradesi olduğunu düşünmeyeceğinizi umut ediyorum. Bilhassa benimle aynı fikirde olan Serez Sancakbeyi İsmail, birkaç gün sonra güçlü bir silahlı kuvvetin başında orada olup bitenlere şahit olmak için Edirne'ye gidecektir. Devlet meselelerinin yönetimi, düşmanımızın kurnazlığı sayesinde bu darbelerde bulunmaya kışkırtılan Alemdar Mustafa Paşa'ya verilmeden önce daha birçok şey olacak ve birçok kan dökülecektir. Sadaret mührünü elinde tuttuğu doğrudur ama mührü yalnızca zorbalıkla ele geçirmiştir ve durumların çok geçmeden daha iyi hâle geleceğinden hiç şüphem yoktur". Bunun üzerine kendisi için resmen İngiliz deniz kuvvetlerinin himayesini istedikten sonra, yazısını şu sözlerle bitiriyordu: "Başkentte olup bitenlerin sonucu ne olursa olsun, beni takip edecekleri kesindir ve kendimi tamamen sizin milletinize adadığımdan, beni korumaktan ve şahsımla malımı savunabilecek, en iyi şekilde verebileceğim hizmetlerde bulunabilecek hâle gelmemi sağlayacak şekilde desteklemekten gurur duyacağınızı umut ediyorum"[255].

Böylece daha o zamanlar Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı güçlü bir grup oluşmuştu. O ise bu gibi gizli entrikaları dikkate bile almadan yoluna devam ediyordu. Ekim ayı başlarında, davet edilen paşaların yaklaşık üçte ikisi İstanbul'da toplandıktan sonra, onların onuruna ve âdeta Nizam-ı Cedid'in yeniden tesisini kutlamak için, Kâğıthane'nin geniş ovalarında Sultan II. Mahmud'un da onurlandırdığı askerî bir ziyafet verdi. Eyaletlerden gelen 40 bin kadar asker burada en iyi şekilde ağırlandı ve bu yeni düzen genel olarak herkes tarafından iyi karşılandı. Alemdar Mustafa Paşa birkaç gün sonra, etrafına bütün vezirleri ve aralarında en nüfûzlu ulemanın da bulunduğu Divân-ı Hümâyûn üyelerini toplayarak, Bâbıâli binasının ana salonunda her zamanki törenler arasında, toplantının amacını ve bundan sonraki planlarını detaylı olarak anlattığı ateşli bir konuşma ile Büyük Divân'ın açılışını yaptı.

---

255 Hughes, *Travels*, II, 215.

“Padişahın adına devletin burada toplanan sâdık kullarına Osmanlı’nın eski gücünü ve eski şanını yeniden tesis etme amacını taşıyan bazı tekliflerde bulunacaktı; onlar bu hususta oy vermek için seçilmişlerdi. Son savaşlarda ülkenin üzerine çöken talihsizlik, bilhassa kaderin büyüklüğünün aracı olarak seçtiği bazı padişahların bilgece düzenlemelerine riayet etmemelerinden kaynaklanıyordu”. Ardından hemen yeniçeri ocağının yozlaşmasından bahsederek, sözlerine şöyle devam etti: “Hiç kimse ait olma onurunu taşıdığım şanlı yeniçeri ocağına benim kadar hayran değildir; ocakta yozlaştırıcı suistimaller meydana gelmemiş olsa ve Hacı Bektaş’ın hayranlık uyandıran düzenlemelerini bozmuş olmasa idi eskiden olduğu gibi yenilmez olurdu”. Bu yozlaşmalara örnek olarak bilhassa subay rütbelerinin satın alınabilirliğini, kışlalarda görülen ahlaksızlıkları ve düzensizlikleri, savaşçı ruh ve disiplin eksikliğini, çoğunlukla ulema tarafından kendi hizmetlilerinin ücretlerini ödemek ve gerçekten hizmet vermekte olan askerlerin ulûfeleri için verilen senetlerle genelde reaya arasında en hor görülen topluluk olan Yahudiler aracılığıyla tefecilik yapmak üzere suistimal edilen yeniçeri ocağı maliyesinin ve emeklilik sandığının kötü yönetimini gösteriyordu. Padişah bu yüzden derhal aşağıdaki sekiz hususun yerine getirilmesini emretmişti:

1) Yeniçeri ocağında subay rütbelerinin satın alınabilirliği derhal ortadan kaldırılacaktı; 2) evli olmayan bütün yeniçeriler kışlalarda yaşamak zorunda idi ve yeniçeri ocağında eski disiplin yeniden tesis edilecekti; 3) yalnızca kışlalarda yaşayan ve gerçekten hizmet veren yeniçerilere ulûfe ödenecekti; 4) subayların ulûfeler için geçerli olan maaş cüzdanlarının [esâmi] satışı yasaklanacaktı; 5) ocağın emeklilik sandığı yeniden düzenlenecekti; 6) geçimlerinin sağlanması ve kıyafetleri ile ilgili eski düzen, çağa uygun değişikliklerle yeniden tesis edilecekti; 7) eski disiplin ve Kanuni Sultan Süleyman’ın nizamnâmeleriyle belirlenen düzenli talimler yeniden tesis edilecekti; son olarak, 8) kâfirlere önemli bir üstünlük sağlayan bazı gelişmiş silahlar ve bazı talimler Osmanlı ordusunun tamamında derhal uygulamaya konulacaktı.

Ardından hemen bu ıslahatlara karşı askerî düzende kınanan bu suistimallerden çıkarları olan çok güçlü seslerin yükseleceğinin pekâlâ farkında olduğunu ekledi; belki de halkı bile bunlara karşı kışkırtmaya çalışacaklardı; lâkin Bâbıâli, devletin iyiliğini isteyen herkesin desteğine ve bilhassa burada toplanan padişahın en sâdık kullarının anlayışına güveniyordu. Ayrıca görülen yozlaşmaları ortadan kaldırmak ve eski disiplini yeniden tesis etmek için aceleci

davranılmayacaktı. Önce yeniçeriler arasındaki gençlerden Sekban-ı Cedid'e dahil edilecek ve Avrupa savaş sanatındaki ilerlemelere göre düzenlenecek birkaç gönüllü birliği kurmaya çalışacaklardı. Bu gençleri cezbedebilmek için, bu "düzenli sekbanlara" topçuların daha yüksek olan ulûfeleri ödenecekti. Onların yardımıyla yeniçeri ocağının yavaş yavaş ıslahı şiddet kullanmadan gerçekleştirilebileceğinden, bu örnek birliği kurmanın ne kadar gerekli olduğuna kendileri de ikna olacaktı. Zira yeniçeri ocağına zarar vermek değil, aksine ocağı mükemmelleştirerek devletin silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istiyorlardı. Bu toplantıda bu hususlarda mutabık olanlar, daima buna istinaden çıkartılacak olan hatt-ı hümâyûnda belirlenecek yeniçeri ocağının ıslahını ve örnek Sekban-ı Cedid birliklerinin oluşumunu elindeki bütün imkânlarla destekleyeceğini yazılı olarak beyan edeceklerdi[256].

Hiç kimse bu belgeyi [Sened-i İttifak] imzalamaktan imtina etmedi. Zira eyaletlerden gelen paşaların birçoğu yalnızca eyaletlerde de yeniçeriler ile sürekli sürtüşmeler meydana geldiğinden değil, çoğunlukla eyalet valilerine karşı baskı altındaki halkın da tarafını tuttukları için, dizginlenmesi çok zor olan yeniçeri takımının kararlı muhalifleriydiler. Toplantıya katılmayan paşaların çoğu da en azından genel olarak sonradan Divân tarafından tasdik edilen ıslahatlara yazılı onay verdiler.

Bu fevkalade Divân toplantısı sona erdirildikten kısa bir süre sonra, toplantıya katılan paşaların çoğu, eyaletlerine geri dönmek için birlikleri ile İstanbul'dan ayrıldılar. Yalnızca Alemdar Mustafa Paşa'nın tekliflerini heyecanla destekleyen Karaman Valisi Abdurrahman Paşa, masraflarını kendisinin karşıladığı 3 bin askeriyle bunların yerine getirilmesi bütünüyle güvence altına alınana kadar ve bundan rahatsız olan yeniçerilerin muhtemel bir ayaklanmasından endişe etmek gerekmeyene kadar İstanbul'da kalmayı kabul etti. Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ise birliklerini geri çağırdı, fakat sadrazamla yandaşlarını önemli miktarlarda bazı bağışlar sayesinde sakinleştirmeyi ve kandırmayı başardı.

Alemdar Mustafa Paşa, muhtemelen her açıdan kazandığını düşünüyordu. Zira yeniçeriler de kışlalarında oturmuş olarak başlangıçta sessiz kaldılar. Ne

256 Alemdar Mustafa Paşa'nın bu konuşmasının Juchereau de St. Denys'in, *aynı eser*, s. 210-207'de aktardığı metni için garanti verilemeyecek olmasına rağmen, içeriği açısından esas olarak doğru olduğu şüphe götürmemektedir.

yazık ki Alemdar Mustafa Paşa, şeyhülislâmın da fetvası ile onaylanan ıslahatları gerekli ihtiyatla yerine getirmemişti. Bir an önce hedefe varmak için gösterdiği sabırsızlık, aceleci hareketlerde bulunmasına sebep oldu. Görülen yozlaşmalar zamanla ortadan kaldırılmak yerine, bir anda ve şiddetle yok edileceklerdi. Tabii ki bu, bundan bilhassa maddî çıkarları açısından çok olumsuz etkilenen sınıfları, yani yeniçerileri ve ulemayı kızdırırken, Bâbıâli'nin yüksek rütbeli kişilerinden çoğu, hatta Alemdar Mustafa Paşa'nın dostları bile, aslında haksız yere ele geçirdikleri timarların üçte ikisine ya gelirlerini kendisine bırakmak ya da başka amaçlarda kullanmak üzere el koyduğu için ona kızdılar.

Ayrıca örnek olacak Sekban-ı Cedid'in oluşumu da arzu edildiği gibi gitmiyordu. Kendilerine verilen vaatler de tam olarak yerine getirilmedikleri için, yeniçeriler bu birliğe girmeyi reddediyorlardı. Bilhassa bağışlar ve ulûfeler söz verildiği şekilde arttırılmadılar ve bu birlikle bağlantılı diğer avantajlardan da hiçbir surette bahsedilmiyordu. Dolayısıyla örnek birliği oluşturabilmek için, İstanbul'da işsiz ve avare bir şekilde dolaşan birçok serseriyi, hatta Hristiyanları ve Yahudileri bile, bu ocağa almak zorunda kaldılar. Zira bunun için kazanmaya çalışılan Balkan ve Rodop dağlarının eşkiyaları bile öngörülen disipline dayanamadıkları için Sekban-ı Cedid'e girmeyi reddediyorlardı. Avâm takımının ocağa alınması ise ocağın tamamına daha başlangıçta kötü bir şöhret kazandırdı. Bu ocağın bir de Levent Çiftliği'yle Üsküdar'daki boş duran kışlalara yerleştirilmesi ve Nizam-ı Cedid'in eski subaylarının emrine verilmesi, ocağa karşı seslerin daha da yükselmesine ve şiddetlenmesine sebep oldu: Sekbanlar, yeniçeri değil yalnızca yeni bir isim altında eski Nizam-ı Cedid'den başka bir şey değildir, deniyordu.

Bilhassa bu ıslahatlardan dolayı çıkarları olumsuz etkilenen ulema, yeniçeriler arasında için için yanmaya devam eden ayaklanma ateşini körüklüyordu. Bu ise diğer taraftan Alemdar Mustafa Paşa'yı da oldukça sinirli bir hâle getirdi. Her yerde, bilhassa bağımsız yönetimini çekemeyen Enderûn grubu tarafından sarayda, etrafının düşmanlarla çevrili olduğunu düşünüyordu, ancak onlara son raddeye kadar karşı çıkmaya da kararlı idi. Alemdar Mustafa Paşa, halkın sesini yükseltmesi karşısında sinecek adam değildi. Hatta padişahın da düşmanlarının tarafını tutması hâlinde bile onun hayatının kendi ellerinde olduğunu ve böyle bir durumda Rumeli'de sakin bir hayat süren eski Tatar hanlarının meşru mirasçısı Selim Giray'ın şahsında devletin başına başka bir hükümdar ve kendisine de yeni bir hami bulabileceğini

açıkladığı söyleniyordu. Hatta bunun için Selim Giray ile gizli bağlantılara bile girdiği iddia ediliyordu.

Şimdilik Rusçuk'tan getirdiği 15-16 bin kişilik kendi birlikleri ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın 3 bin askeri ile ulema tarafından ayaklandırılan yeniçerileri ve başkent halkını dizginlemeyi başardı. Durumu, aslında kendisine karşı oluşturulan hareket önce eyaletlerde başlayınca ve bu yüzden kuvvetlerini bölmek ve böylece zayıflatmak zorunda kalınca, daha tehlikeli bir hâl almaya başladı. Düşmanları tarafından kışkırtılan ve uzun zamandır Alemdar Mustafa Paşa'nın en kararlı muhaliflerinden biri olan Filibe Âyanı Molla Ağa, sadrazamın sadakatine en fazla güvendiği Rusçuk ve civarını Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı kışkırtma teşebbüsünde bulundu. Mustafa Paşa, İstanbul'da bulunan birliklerinden 6 bin kişiyi hemen oraya gönderip onların yardımıyla Molla Ağa'yı mağlup etmeyi başardı. Lâkin Molla Ağa, çok geçmeden takviye edilmiş bir kuvvetle geri dönerek Alemdar Mustafa Paşa'yı yavaş yavaş başkentteki kuvvetlerini azaltmak zorunda bıraktı. Böylece Kasım ayı başlarında İstanbul'da yalnızca 6 bin kişi kaldı. Bu arada Mustafa Paşa da gidenlerin yerlerini doldurmayı ihmal etmişti. Hele ki yeni oluşturulan Sekban-ı Cedid'e hiç güvenemiyordu.

Bütün bunlar Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'daki düşmanlarının işine geldi. O yıl 15 Ekim'de başlayan ve müminlerin gündüzleri yapamadıklarını geceleri büyük bir rahatlıkla telafi ettikleri Ramazan ayı boyunca, halk ve yeniçeriler arasında Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı duyulan hoşnutsuzluk son raddeye geldi. Her yerde, bütün kahvehanelerde, bütün meydanlarda zorba, devletin ve dinin en büyük düşmanı olarak ilân edilip lânetlendi. Hatta her sabah kendi konağına bile yapıştırılan tehdit dolu yaftaları okumak dahi mümkündü ve bu da Ramazan bayramının gerçek müminlerin sadrazamla yandaşlarının ölümüyle haklı intikamlarını almadan geçmeyeceğinin işareti idi.

Fırtınanın yaklaştığını görebilen dostları, gerçi İstanbul'dan ayrılıp Sultan Mahmud ve tahttan indirilen Sultan Mustafa ile Edirne'ye gitmesini, buraya mümkün olduğu kadar çok birlik toplamasını ve buradan başkentteki asilerle mücadele etmesini tavsiye ettiler. Lâkin kendisini hâlâ ulema ve yeniçerilerle başa çıkabilecek kadar güçlü hissettiğinden, bu gibi iyi niyetli tavsiyeleri bir kenara itti.

Bu kadar gergin durumlar altında, Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı uzun zamandır hazırlanan ayaklanma, 14 Kasım'da gerçeğe dönüştü. Ramazan'ın bit-

mesine üç gün kalmıştı. O günün akşamı sadrazam, geleneklere uygun olarak, şeyhülislâma resmî bir ziyarette bulunacaktı. Alemdar Mustafa Paşa bu geleneğe uyarak, 200 kişilik bir muhafız kıtası ile şeyhülislâmın konağına geldi. Alayının geçtiği sokaklarda kalabalıklar hâlinde toplanan halk ile sürtüşmeler yaşandı. Kavga çıktı ve sadrazamın muhafız kıtaları tarafından şiddetle ve bazılarının yaralanmasıyla dağıtılan galeyana gelmiş kalabalık, korkunç lânetler yağdırarak, büyük bir yeniçeri kalabalığının toplandığı kahvehanelere dağıldı.

Zaten galeyana gelmiş olan bu insanları son raddeye getirmek için daha fazlasına gerek yoktu. "Gerçek müminler", diye bağırıyorlardı her yerde, "böyle bir muameleye lâyık mıdırlar? Bundan sonra yalnızca mühtedilere ve kâfirlere mi kulak verilecek? Sanki aile reislerinin elinden ekmeğinin alınması ve yaşlı yeniçerilerin elinden emeklilik maaşlarının alınması yetmiyormuş gibi, şimdi de bize hakaret etmek ve kötü muamele etmek istiyorlar. Kendini Osmanlı'nın efendisi sanan sefil bir eşkiya başı, padişahı sürekli tâbiyet içinde tutmak; devletin en önemli iki dayanağı olan ulemayı ve yeniçerileri yok etmek; dinimizi ve kanunlarımızı ayaklar altına almak ve bizi kâfirlerle aynı kefeye koyarak, onların boyunduruğu altına almak istiyor. Kalkın! Kalkın! Onu ve yandaşlarını yok edelim. Onlardan yüz kat daha güçlüyüz. Hâlâ Müslüman ve yeniçeri olduğumuzu onlara hissettirelim. Kalkın! Kalkın! Ağamızın konağına toplanalım. Bütün yeniçerileri düşmanlarımıza karşı mücadele etmeye çağırsın. Peygamber Efendimiz ve Hacı Bektaş bizimle olacaktır!".

Halkın öfkesinden kaynaklanan bu gibi fanatik konuşmalar, toplanan kalabalıklar arasında bir ateş gibi yayıldı. 14 Kasım'ı 15 Kasım'a bağlayan gece yeniçeriler biraraya toplanıp, amacı onları yok etmek ve yerlerine yeni birlikleri getirmek olduğundan Alemdar Mustafa Paşa'nın yeni talimatlarına riayet etmektense ellerinden gelen herşeyi yapmaya hazır olduklarını şiddetle açıkladıkları ağalarının konağına geldiler. Onları yatıştırmaya ve düzeni sağlamaya çalışan yeniçeri ağasını orada öldürdüler.

Daha sonra ulemadan bazı kişilerin yönetiminde resmen bir çatışma planı hazırlandı. Bu plana göre çeşitli yeniçeri birlikleri, Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'un her yerine dağılmış birliklerine saldırmak üzere gönderildi; 6 bin kişiden oluşan özel bir birlik, sadrazamın konağını, yani Bâbıâli'yi kuşatacaktı ve yardım gereken her yere müdahale edebilmek için yeniçeri ağasının konağında güçlü bir ihtiyat birliği kalacaktı. Aslında hiçbir yerde fazla di-

renişle karşılaşmadılar. Zira Alemdar Mustafa Paşa'nın birlikleri İstanbul'un her yerine dağılmışlardı ve toplanmaya bile vakit bulamadılar. Ayrıca Üsküdar ve Levent Çiftliği'nde Kadı Abdurrahman Paşa ile Süleyman Ağa'nın yönetiminde kışlalarda bulunan Sekban-ı Cedid birlikleri, topçular ve levendler, asilerin üstünlüğü ile başa çıkabilecek olsalardı bile sarayı savunmak için yararlı olamayacak kadar geç çağırıldılar. Zira buraya geldiklerinde yeniçeriler tarafından ateşe verilmiş Bâbıâli binasının etrafındaki mahalle alevler içinde idi ve yeniçeriler tarafından ateşin söndürülmesini imkânsız hâle getirecek şekilde kuşatılmıştı.

Alemdar Mustafa Paşa ancak gitgide yaklaşan alevler ve çöken binaların çıkardığı korkunç seslerden sonra aniden uykusundan uyandı. Anlaşılan o ki, bu durumda kafasını toplayıp, sâdık kulları ile birlikte en azından alevleri ve yeniçerileri yarma teşebbüsünde bulunmak yerine dehşete kapılmıştı. Dehşet içinde yanına birkaç torba altın ve taşıyabileceği kadar mücevherler alarak yalnızca en sevdiği cariyesiyle tek bir hizmetkârı eşliğinde, sarayının nihayetinde bulunan ve arkasından yerleştirilecek patlayıcı maddelere dayanabileceğini düşündüğü sağlam bir kuleye koştu. Oysa alevler kısa sürede buraya da ulaştılar ve kule ayakta kalsa da kalın duvarlardan giren sıcaklık öyle yüksekti ki, bir canlının burada uzun süre dayanması mümkün değildi. Ancak üçüncü gün hâlâ yanan demir çift kapıları havaya uçurup içeri girmeye cesaret ettiklerinde, Alemdar Mustafa Paşa'yı yanındaki iki kişi ve hazineleriyle birlikte yerde dumandan boğulmuş bir hâlde buldular. Yeniçeriler, öfkeyle hâlâ iyi durumda olan cesedini dışarı çekip zafer gösterileri eşliğinde Etmeydanı'na getirdiler ve burada bir kazığa geçirerek üç gün boyunca avâm takımının alayları ve lânetleri altında sergilediler.

Zira dostları, o güne kadar kasıtlı olarak Alemdar Mustafa Paşa'nın kadın kıyafetiyle kaçtığına ve çok geçmeden asilerle mücadelesine devam etmek üzere güçlü bir ordunun başında geri döneceğine dair kasıtlı söylentiler yaymışlardı. Ayaklanma bu yüzden son üç günde aralıksız olarak devam etmişti. Alemdar Mustafa Paşa'nın gizemli kayboluşundan sonra Kapudan Ramiz Paşa, ekibin başına geçmiş ve elindeki az sayıdaki savunma araçlarıyla direnişi büyük bir sağduyu ile organize etmişti. Topçular ve levendler ile Kadı Abdurrahman Paşa'nın Üsküdar'da bulunan birliklerinin bir kısmı ve düzenli sekbanlar, herşeyden önce asilerin yerine Sultan Mustafa'yı tekrar tahta çıkartmayı arzu ettikleri Sultan Mahmud'u korumak üzere saraya çekildiler. Sarayın bostan-

cılarıyla içoğlanları da silahlandırıldılar ve padişahı yakından koruyacak muhafız kıtaları hâline getirdiler. Kenar mahalleler, diğer Sekban-ı Cedid birlikleri tarafından kuşatıldılar ve yeniçeri ağasının konağının yakınındaki limanda bekleyen iki savaş gemisi, büyük bir maharetle konakta bırakılan yeniçeri ihtiyat birliğini ateşe tutmak için kullanıldı.

Böylece 15 Kasım günü taraflardan hiçbirinin üstünlük sağlayamadığı küçük bireysel sokak çatışmaları ile geçti. Yine de yeniçeriler bazı yerlerde öyle büyük kayıplara maruz kaldılar ki, teslim olmaya yeltenmeye başlamışlardı. Ayrıca sarayın içinde başında Ramiz Paşa'nın ve Sultan Mahmud'un bizzat bulunduğu güçlü bir grup, ayaklanmayı genel bir af ilân ederek sona erdirmeye karar verdi. Oysa yeniçerilerin iki yıl önce Rumeli seferinde kendisine yaşattıkları utancın intikamını almak için yanıp tutuşan Kadı Abdurrahman Paşa, ertesi gün çekirdek birlikleriyle yeniçerilere karşı bir yarma hareketinde bulunmakta ve mümkünse hepsini yok ederek ayaklanmayı sona erdirmekte ısrar etti.

Böylece 16 Kasım sabahı 4 bin asker ve dört top ile saraydan çıktı; yeniçerileri büyük kayıplar verdirterek Etmeydanı'na kadar sürdü; Ayasofya Camii yakınlarındaki kışlalarından birini ele geçirdi; yeniçeri ağasının konağında bulunan ihtiyat birliğini dağıttı ve onları şehrin her tarafında takip etmeye başladı. Ne yazık ki kendi birlikleri bu esnada fazla dağıldılar ve aşırı hareketlerle halkı öfkelendirdiler. Bu yüzden büyük bir bölümü küçük gruplar hâlinde öldürülüp Etmeydanı'na ve saraya kadar geri püskürtülürken, yeniçeriler yeniden toplandılar ve halkla birlikte mücadeleyi daha büyük bir öfkeyle devam ettirdiler.

Saldırının ana hedefi, 300 sekban tarafından işgal edilen Ayasofya Camii yakınlarındaki kışlaları idi. Kışlayı ne pahasına olursa olsun geri almak istiyorlardı. Lâkin kışlayı geri alamadıkları için, binanın dört yanını ateşe vermek gibi çaresiz bir fikre kapıldılar ve böylece burada kalan savunma birlikleri son adamına kadar çöken harabelerin arasında kaldılar. Kışlayı kuşatmadan kurtarmak için çaresizce son bir teşebbüste bulunan Kadı Abdurrahman Paşa, ağır kayıplarla geri püskürtülmüştü ve birliklerinin kalan kısmı ile son anda saraya kaçarak kurtuldu. Sekbanların komutanı Süleyman Ağa, geri çekilirken yeniçerilerin eline düştü ve daha orada parçalandı.

Ne yazık ki bu arada kışladaki yangın etraftaki mahallelere de sıçramıştı. 24 saat boyunca burada İstanbul'un gördüğü en büyük yangın yaşandı. Hiç

kimse yangını söndürmeye ya da yangının ortasında kalanları kurtarmaya cesaret edemediği için, yüzlerce insan alevlerin arasında can verdi.

Ayaklanma bu arada saraya doğru devam etmiş ve burada tehditkâr bir hâl almaya başlamıştı. Halk arasında sayısız ses, Sultan Mahmud'un tahttan indirilmesini ve Sultan Mustafa'nın yeniden tahta çıkartılmasını talep etmeye başlamıştı. Sultan Mahmud istemese de bu çaresizlik anında bilhassa Ramiz Paşa'nın tavsiyesi üzerine son raddeye kadar gitmeye karar verdi. Zira artık tahtını ve canını kaybetmekle kardeş katili olmak arasında seçim yapmaktan başka bir çaresi kalmamıştı. Çok zorlansa da kardeşinin öldürülmesini emretti. Hiç kimsenin, hatta kendisini yeniden tahta çıkartmak isteyenlerin bile üzülmediği Mustafa'yı hemen hapsedildiği yerde boğdurttu.

Bu arada Alemdar Mustafa Paşa'nın ölüsü bulunduğu ve asiler hükümetin birlikleri tarafından savunulan bütün yerleri de ele geçirdikleri için, ayaklanma zirveye ulaşmıştı. 17 Kasım'da tersaneyi, donanmayı ve tophâneyi ele geçirmişler, kendi ifadelerine göre, nefret ettikleri Nizam-ı Cedid'in son izlerini de yok etmek ve hükümetin Nizam-ı Cedid'i yeniden tesis etmeye yönelik bütün hevesini kırmak için Levent Çiftliği'yle Üsküdar'daki muhteşem kışlaları ateşe vermişlerdi.

O güne kadar hükümete sadakat gösteren birlikler de tereddüt içinde kaldıkları ve asileştikleri için, hükümet birliklerinin daha fazla direniş göstermesi de mümkün değildi. Topçular ve levendler, akşam vakti asilerin tarafına geçmişlerdi ve sarayda kalan sekbanlarla Kadı Abdurrahman Paşa'nın birlikleri de asiler 18 Kasım'da saraya saldırma tehdidinde bulununca, kardeşleri ve gerçek inancın savunucuları olan yeniçerilerle artık dövüşmeyeceklerini açıkladılar. Zira kandırılmışlar ve bilhassa artık canları çok büyük bir tehlikede olan Ramiz Paşa ile Kadı Abdurrahman Paşa tarafından bu uğursuz yanılgıya sürüklenmişlerdi.

Sultan Mahmud, boyun eğmek zorunda kaldı. Yeniçeriler nezdinde araya girdiği bu asi birliklerin de gitmesine izin verdi ve hemen ardından yeniçerilerin kendisine sarsılmaz bağlılıklarını vadeden ve bu ayaklanmadan dolayı af dileyen bir heyetini kabul etti. Sultan Mahmud, onları olumlu ama sert ve erkekçe bir duruş ile karşıladı. Daha gelir gelmez, asi tavırlarına devam ettikleri takdirde, derhal İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya çekileceğini söyledi; ondan sonra devlete ne olursa olsundu. Bu açıklama, asiler arasındaki en cüretkâr

olanları bile sindirdi; cesaretleri kırılmış bir hâlde huzurdan çekildiler ve bundan sonra sessiz kaldılar. Şeyhülislâmın başında bulunduğu ulema da bunun üzerine "dinin ve eski kanunların bu zaferi" için minnettarlıklarını belirtmek ve değişmeyen bağlılıklarına dair güvence vermek için Sultan Mahmud'un huzuruna çıktılar.

Bu korkunç ayaklanma ve çok olumsuz sonuçlara sebep olan taht değişikliği bu şekilde sona erdi. Payitaht yavaş yavaş yeniden huzura kavuştu ve eyaletlerde de devleti temelinden sarsacakmış gibi görünen bu felaketin sancıları artık hissedilmiyordu[257]. Genç padişahın bundan sonraki ilk düşüncesi, Alemdar Mustafa Paşa'nın dostlarını asilerin takiplerine karşı güvence altına almak oldu. Ramiz Paşa, Kadı Abdurrahman Paşa, Behiç Efendi ve en kararlı yandaşlarından bazıları, 16 Kasım gecesi hazır bekleyen bir sandalla saraydan Silivri'ye ve Tekirdağ'a kaçarak kurtuldular. Ramiz ve Kadı Abdurrahman paşalar buradan önce Tekirdağ yakınlarında ıssız bir yerde yaşayan eski Kırım hanının yanına sığındılar. Lâkin ihanete uğradılar ve hemen onları orada yakalamak ve canlı ya da ölü İstanbul'a götürmek üzere 1.500 yeniçeri gönderildi. Yeniçerilerin saldırılarına direnmeyi başardılar ve yeniçeriler hiçbir şey başaramadan İstanbul'a geri dönerlerken, Alemdar Mustafa Paşa'nın biraraya gelen dostları tarafından çok iyi karşılandıkları Rusçuk'a kaçtılar.

Oysa burada da uzun süre barınamadılar. Zira İstanbul'daki muhalifleri, Rusçuk'un devrilen yönetim sisteminin taraftarlarının toplanma yeri olarak kalmasına izin vermek istemiyorlardı. Vidin valisi olarak Pazvandoğlu Osman Paşa'nın yerine geçen ve ezelden beri Alemdar Mustafa Paşa'nın en amansız muhaliflerinden biri olan Molla Ağa'ya onları Rusçuk'tan zorla kovma ve orada padişahın hâkimiyetini yeniden kurma emri verildi. Bu amaçla İstanbul'daki topçuların ve yeniçerilerin Rusçuk'a karşı resmî bir seferinden de bahsedilmeye başlanmıştı. Kırım asıllı olan Ramiz Paşa bu yüzden önce Rusya'ya kaçtı ve burada St. Petersburg sarayında çok iyi karşılandı. Lâkin daha sonra yanlış vaatlere kanarak, İstanbul'a geri döndü ve buraya geldikten hemen sonra cellat kemendiyle boğdurularak ortadan kaldırıldı. Örneğin Behiç Efendi gibi, Alemdar Mustafa Paşa'nın genel aftan yararlanan ve dikkatsiz davranarak İstanbul'a geri dönen birçok başka dostu da aynı akıbete uğradılar.

257 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 215-236 dışında, bilhassa Boskoviç'in Juchereau de St. Denys'in anlattıklarına uygun olan 10 ve 23 Ekim ile 25 Kasım 1808 tarihli mektuplarını kullandık.

Yeniçerilen en amansız düşmanı olan Kadı Abdurrahman Paşa da kötü kaderinden kaçamadı. Derviş kıyafetleri içinde İstanbul'a geri dönmüş ve yeni birlikler toplayarak yeniçerilere karşı imha savaşını tek başına devam ettirmek için buradan Karaman'a geçmişti. Padişahın fermanı ile kanun kaçağı ilân edildi, ama Kütahya yakınlarında tanındı, hemen tutuklandı ve idam edildi. İstanbul'a gönderilen başı, bir ay boyunca sarayın kapılarında yeniçerilerin hakaretlerine maruz kaldı.

Bunun dışında eyaletlerde herşey sakindi. Alemdar Mustafa Paşa'nın büyük divânına katılıp yeniçeri ocağının ıslahı ile Nizam-ı Cedid'in yeniden tesisi için desteklerini yazılı olarak [Sened-i İttifak] taahhüt eden paşaların ve âyanların çoğu şimdi sırt çeviriyorlar ve ulema ile yeniçerileri düşmanlarına karşı kazandıkları görkemli zaferler için kutluyorlardı. Yalnızca 50 bin kişilik bir orduya sahip olan Serez Beyi İsmail, İstanbul'da yeniçerilerin sekbanlara karşı gerçekleştirdikleri aşırılıklardan şikâyet ediyordu. Zira sekbanlara direnmeyeceklerine dair yemin ettikleri ve karşılığında sekbanların oluşturulması ile yeniçerilerin hak ve imtiyazlarında olumsuz bir değişiklik olmayacağına dair güvence verildiği için böyle bir harekete hakları yoktu. Oysa bu şikâyetleri şimdilik çok önemli bir sonuç getirmedi. Yine de en azından yeniçerilerin ve ulemanın yeniden tesis edilen zorba hâkimiyetine karşı oluşan ve Sultan Mahmud'un ileride göreceğimiz gibi bundan sonraki ıslahat planlarını dayandıracağı tepkinin başlangıcı kabul edilebilirler.

Şimdilik yeniden ön plana çıkan soru şudur: İstanbul'daki taht değişikliği Bâbıâli'nin dış ilişkilerinde ve Avrupa'nın büyük devletlerinin Bâbıâli'ye karşı tutumlarında nasıl bir etki bırakmıştı? Şimdi hep birlikte bu sorunun cevabını arayacağız[258].

28 Temmuz'da meydana gelen felaketin, yani Sultan IV. Mustafa'nın tahttan indirilişinin ve Sultan II. Mahmud'un cülusunun haberi Paris'e ve St. Petersburg'a ulaştığında, Napolyon'un Çar Aleksandr ile Erfurt'ta Bâbıâli meselesinin de nihaî olarak karara bağlanacağı görüşmesi üzerinde mutabakata varılmış ve uzlaşıcı bir siyasetin eseri olarak dünyanın dikkatine sunulmak için bütün ihtişamıyla hazırlanmış ve gerçeğe dönüştürülmüştü. Her iki hükümdar, sürekli olarak meydana gelen taht değişiklikleriyle sanki kendi çöküşünü

258 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 235-238; Boskoviç'in 25 Kasım, 10 ve 24 Aralık 1808 tarihli mektupları.

hazırlıyormuş gibi görünen bir devletin menfaatlerinin artık çok fazla gözetilmemesi gerektiğinde hemfikirdiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun defalarca garanti etmeyi vadettikleri bütünlüğü, zaten siyasî bir tasavvur hâline gelmişti. Lâkin Avrupa Türkiye'sinin Çar Aleksandr'in hayal ettiği gibi paylaşımı da Napolyon'a şimdilik ulaşılması imkânsız bir hayal gibi görünüyordu.

Zaten İspanya ve İtalya ile meşgul olmaya başladığından beri ve bu yolla Silezya'yı ele geçirmeyi başaramayınca, Şark yönündeki hırslı planları cazibesini oldukça kaybetmişti. Hatta aynı dönemde bir defasında Şark siyaseti ile ilgili umutlarının suya düşmesine duyduğu memnuniyetsizlikle Çar Aleksandr'e yazılı olarak şu açıklamalarda bulunduğu söyleniyordu: "Düşmanlarımız bizi büyük olmaya zorladıklarından, biz de büyük olacağız; size Türkiye'yi, İsveç'i ve Şark'ın tamamını bırakıyorum; ne istiyorsanız onu yapın; ben ise batı ile ilgileneceğim"[259].

Tabii bunda çok da ciddi değildi. Napolyon, Çar Aleksandr'e bu yönde bulunduğu tavizlerinde çok belirli sınırı aşmak istemiyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi, İstanbul söz konusu bile olamazdı. Napolyon'un bu husustaki düşünceleri, Erfurt'a gitmeden önce kesindi. Artık önemli olan yalnızca Rusya'yı Şark'ta ölçülü, ama gerçek tavizlerle İngiltere ve Avusturya'ya karşı amaçları için kazanmaktı ki, ne Arnavutluk'ta, ne Mora'da, ne Suriye'de, ne de Mısır'da kendisi için hiçbir fetihte bulunmayı düşünmediğinden, bu hususta oldukça fedakâr davranıyor gibi görünüyordu. Şark'ın kaderini etkileyecek olağanüstü fikirlerinin gerçekleştirilmesi, güçsüz ve çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımının da çok daha kolay olacağı gelecek zamanlara kalacaktı.

Dolayısıyla Erfurt'taki görüşmenin daha ilk günlerinde –27 Eylül'de buraya gelmişlerdi– iki hükümdar arasında çok açıksözlü açıklamalar yapıldı. Aleksandr ve Kont Romanzov, Boğdan ve Eflak'a hemen sahip olabileceklerini vadedince Napolyon'un görüşlerine kendisinin dahi beklediğinden çabuk ve gönüllü olarak katıldılar. Hatta bu hususta, Rus İmparatorluğu'nun bu şekilde genişlemesi ile ilgili olarak diğer devletlerin, yani Bâbıâli'nin, Avusturya'nın, hatta İngiltere'nin bile onayını peşinen garanti edebileceğini düşünebilecek ka-

259 Napolyon'un Çar Aleksandr'a kendi el yazısıyla yazdığı ve Amiral Çiçakof'un bizzat gördüğü, gerçekliği hiç şüphe götürmeyen bir yazısından alınmıştır (bk. *Mémoires inédits de l'Amiral Tchichagoff,* Berlin 1855, s. 20).

dar ileri gitti. Gerektiğinde bu devletleri güçlerini birleştirerek, hatta gerekirse şiddetle buna zorlayabilirlerdi. Yine de Napolyon bu hususu bilhassa İngiltere açısından büyük bir ihtiyatla yürütmek istiyordu. Zira mesele çok erken ortaya çıktığı takdirde, Bâbıâli'nin kendini bütünüyle İngiltere'nin kollarına atabileceğinden endişe ediyordu. Dolayısıyla Rusya, bu husustaki sırrı bilhassa Bâbıâli'ye karşı en azından İngiltere'yi vadedilen barış müzakerelerinden sırf Türkiye uğruna vazgeçmeyecek duruma getirene kadar birkaç hafta gizli tutmayı taahhüt etmeli idi. Napolyon, bu amaçla antlaşma taslağına şu ilavenin yapılmasını talep etti: "Her iki devletin İngiltere'ye yapacakları tekliflerin etkilerinden haberdar olunana kadar, Rusya'nın niyetleri Bâbıâli'ye açıklanmayacaktır"[260].

Oysa Çar Aleksandr hiç de böyle düşünmüyor, bakanı Kont Romanzov ise bunu asla kabul etmiyordu. Hiçbir surette böyle bir gecikmeye, hele ki belirsiz bir süre için, izin vermiyordu. Tekliflerin İngiltere üzerinde bıraktığı etkiden ne zaman haberdar olacaklardı? Böyle bir durumda meseleyi iki kez, üç kez, hatta sürekli olarak yeniden erteleyebilirlerdi ve böylece Türkiye ile asla anlaşmaya varılamazdı. En azından belirli bir zaman belirlenmeli idi. Tilsit'teki anlaşmaların belirsizliğinden dolayı zaten yeterince olumsuzluk yaşanmıştı. Bir yıl boşuna geçmişti ve Rusya ile Fransa arasındaki ittifakın tek sonucu bu olmuştu. Fransa, 15 aydır Rusya'ya yalnızca yerine getirmediği vaatlerde bulunuyor ve böylece Rusya'yı Bâbıâli ile mütarekeyi sürdürmeye zorluyordu. Fransa'nın telkinleri olmamış olsa idi, Rus birlikleri çoktan Balkanlar'ı geçmiş ve Bâbıâli'yi artık ne elde tutabilecek ne de yönetebilecek durumda olmadığı Memleketeyn'i devretmek zorunda bırakmış olacaklardı, vs.

Bu hususta Champagny ile müzakerelerde bulunan Romanzov, görüşlerinde büyük bir inatçılıkla ısrar ediyordu. Zira Napolyon'un gerçek niyetine karşı büyük bir şüphe duyuyor, asıl meselenin Rusya'yı mümkün olduğunca oyalamak ve bir kez daha kandırmak olduğu endişesinden bir türlü kurtulamıyordu. Zaten iki bakan bu hususta herhangi bir sonuca ulaşamadılar; nihaî karar yine iki hükümdara bırakılacaktı[261].

---

260 Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire,* LX, 326: "İngiltere'ye iki devletin yaptıkları tekliflerin bir sonucu olarak Rusya'nın bilinen niyetleri konusunda Bâbıâli'ye hiçbir dikkat çekici şey verilmeyecek".

261 Champagny'nin imparatora gönderdiği raporlara göre Thiers, *aynı eser*, s. 322 ve devamı. 8 Ekim tarihli raporda Romanzov'un tutumu hakkında şöyle demektedir: "Her kelimeyi delen duygu: Güvensizlik; gelişmelerin güvensizliği, bir de niyetlerin güvensizliği".

Hükümdarlar ise bakanlarından çok daha kolay anlaşmaya vardılar. Her iki taraf da biraz geri adım attı. Napolyon, Rusya'nın antlaşma imzalandıktan hemen sonra Bâbıâli nezdinde ya barışçıl yolla ya da elinde silahları ile Memleketeyn'e sahip olmak için gerekli adımları atmasını kabul etti. Karşılığında Aleksandr da, bu esnada Fransa ile Bâbıâli arasındaki dostane ilişkilerin zarar görmesini engellemek ve Londra'da barış müzakerelerinin başlatılması için zaman kazanılmasını sağlamak amacıyla ihtiyatla hareket etmeyi taahhüt etti. Bunun üzerine nihayet 12 Ekim'de Şark Meselesi açısından aşağıdaki önemli hükümleri içeren gizli ittifak antlaşması imzalandı:

Her iki devlet, İngiltere'nin bir taraftan Finlandiya'yı, Boğdan'ı ve Eflak'ı Rus İmparatorluğu'nun bir parçası ve diğer taraftan İspanya'daki yeni düzeni, yani Josef Bonapart'ı İspanya kralı kabul etmesini bu devletle yapılacak barışın vazgeçilmez şartı olarak kabul edeceklerini taahhüt ediyorlardı (5. ve 6. madde). Boğdan ve Eflak ile ilgili olarak, 8. maddede şu hükümler tespit edildi: "Rus çarı, Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsan ihtilâller ve değişiklikler Boğdan ile Eflak sakinlerinin canı ve malı için yeterli güvenceler vermesini imkânsız hâle getirdiğinden, dolayısıyla bu gibi güvenceler elde etme umudu da mevcut olmadığından, devletinin sınırlarını Tuna Nehri'ne kadar genişletmekte ve Boğdan ile Eflak'ı ülkesine ilhak etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü yalnızca bu şart altında kabul edebileceğinden, İmparator Napolyon, bu ilhakı ve Rus İmparatorluğu'nun sınırlarının Tuna Nehri'ne kadar genişletilmesini onaylamaktadır".

9. maddeye göre, bu hüküm gerçi gizli tutulacaktı, ama Rusya ya İstanbul'da ya da başka bir yerde başlatılacak müzakereler aracılığıyla, Fransa'nın arabuluculuğu olmadan, mümkünse barışçıl bir uzlaşma veya silah zoruyla Bâbıâli'den Memleketeyn'i devretmesini talep etme yetkisine sahip olacaktı. Ancak bunu her iki devletin yetkilileri ve temsilcileri, bu esnada kullanılacak dil konusunda Fransa ile Bâbıâli arasındaki dostluğun ve Doğu Akdeniz'in sahil kasabalarında yaşayan Fransızların güvenliğinin olumsuz etkilenmemesini sağlayacak ve aynı zamanda Bâbıâli'nin kendini İngiltere'nin kollarına atmasını engelleyecek şekilde mutabakata varacak biçimde yapacaklardı. Bâbıâli'nin Memleketeyn'i barışçıl yollarla devretmemesi hâlinde, 10. madde şöyle diyordu:

"Bâbıâli'nin Memleketeyn'i devretmeyi reddetmesi ve savaşın yeniden başlaması hâlinde, İmparator Napolyon bu savaşa katılmayacaktır ve Bâbıâli'ye

hizmetlerini sunmakla yetinecektir. Buna karşın Avusturya veya herhangi bir başka devletin bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu ile işbirliği yapması hâlinde, İmparator Napolyon hemen Rusya'nın tarafına geçecektir, zira bu, iki devlet arasındaki ittifakın öngördüğü durumlardan biridir. Aynı şekilde Rus çarı da Avusturya'nın Fransa'ya saldırması hâlinde, Avusturya'ya savaş açmayı taahhüt etmektedir, zira bu da iki devlet arasındaki ittifakın öngördüğü durumlardan biri olacaktır".

Son olarak iki devlet 11. maddede Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün diğer topraklarının bütünlüğünü, bu topraklardan hiçbirine karşı herhangi bir teşebbüste bulunmayarak ve bu hususta önceden müzakerede bulunmadan, başkalarının da bunu yapmasına izin vermeyerek, muhafaza etmeyi taahhüt ediyorlardı. İngiltere'nin kendisine yapılacak barış tekliflerini kabul etmemesi hâlinde, bir yıl içinde iki hükümdar arasında bir kez daha var güçleri ile devam ettirecekleri savaş harekâtlarının görüşüleceği yeni bir toplantı yapılacaktı[262].

Her iki imparator 14 Ekim'de Erfurt'tan kendi menfaatlerine uygun amaçlara en azından esas olarak ulaştıklarına dair tatmin edici bir düşünce ile ayrıldılar. Çar Aleksandr, Boğdan'la Eflak'a daha şimdiden sahip olduğunu düşünüyordu ve Napolyon, bilhassa İspanya'da ve Avusturya'ya karşı yeniden sâdık ve her zaman gönüllü bir müttefik bulduğuna emindi.

Tabii ki şimdi önemli olan, İngiltere'nin ne diyeceği ve St. James kabinesinin iki imparatorun kendisine barışın yeniden tesisi için yaptığı tekliflere eğilmeye meyilli olup olmayacağı idi. Bu amaçla 12 Ekim'de daha Erfurt'tan Kral III. George'ye mümkün olduğunca genel tutulmuş ve aralarındaki müstakbel barışın gizli antlaşmalarında belirlenen temellerinden hiç bahsetmeyen ortak bir yazı göndermişlerdi[263]. Dolayısıyla Çar Aleksandr hemen Erfurt'tan Prens Dolgoruki'yi Bâbıâli ile barış müzakerelerini Napolyon'la akdedilen gizli antlaşmaya uygun olarak yeniden başlatması talimatıyla Yaş'a Mareşal Prosorovski'nin yanına gönderirken[264], Kont Romanzov, en önem verdiği husus Bâbıâli'yle Memleketeyn'in devri konusunda bir an önce anlaşmaya varmak olan çarın emriyle aynı zamanda Champagny ve Talleyrand ile birlikte meseleyi devam ettirmek üzere hiç vakit kaybetmeden Paris'e gitti. Napolyon

262 Thiers, *aynı eser*, s. 339 ve devamı. Erfurt Antlaşması'nın maddeleri daha ayrıntılı olarak Bignon, *Histoire de France*, VIII, 4 ve devamında verilmiştir.

263 Bignon, *aynı eser*, s. 88.

264 Kralın Boskoviç'e gönderdiği 29 Kasım 1806 tarihli mektup.

ise Paris'e vardıktan kısa bir süre sonra, İspanya'daki ordusunun yanına gitti ve İngiltere ile bundan sonraki müzakereleri bakanlarına bıraktı.

Lâkin yaptıkları açıklamalar, beklenebileceği gibi, Londra'da oldukça soğuk karşılandı ve böylece bu mesele de İngiltere'nin Napolyon'u Fransız imparatoru kabul etmemesinden dolayı daha da zorlaşan kısa bir diplomatik yazışmadan sonra, İngiltere kabinesinin bilhassa meşru krallık için mücadele veren millet olarak nitelendirilen İspanyol asilerin ve Avusturya'nın müzakerelere dahil edilmesi talebi ile birlikte başarısız oldu. Fransız müzakereciler böyle bir şeyi asla kabul edemeyeceklerini düşündükleri için, Canning 15 Aralık'ta, zaten oldukça gergin bir hâl alan bu husustaki bütün müzakerelerin sona erdiğini ilân etti ve Viyana kabinesi de iki imparatorun başvurularını aynı kararlılıkla geri çevirdi. Hiçbir surette Josef Bonapart'ı İspanya kralı kabul etmiyordu ve bu yönde alacağı kararları da öncelikle Erfurt'ta olup bitenler ve varılan uzlaşma hakkında gerekli açıklamaların yapılması şartına bağlıyordu[265].

Rusya ve İngiltere ise bu durumda Şark ile ilgili planları için daha rahat bir ortam kazandıklarını düşünüyorlardı. Bu yüzden St. Petersburg'da dikkatler bütünüyle Memleketeyn'in bir an önce ele geçirilmesine yönelirken, Londra'da Bâbıâli ile barış müzakereleri yeniden büyük bir hevesle başlatıldı. Bunun için, daha önce de gördüğümüz gibi, Bâbıâli'nin Şubat ayında bu mesele ile ilgili olarak ileri sürdüğü ve yalnızca o arada meydana gelen hadiselerden dolayı unutulmaya yüz tutmuş teklifler esas alınıyordu. Viyana'dan İngiltere'ye dönen, fakat burada hemen Lord Paget'in yerine müzakereleri yürütmekle görevlendirilen Adair, Mayıs ayı sonunda Canning'e şöyle yazıyordu: "Türklerle barışımız kolay bir meseledir; en önemli nokta, Divân-ı Hümâyûn'u Rusya ile barış yapmaya ikna etmektir, hem de hemen ve neredeyse ne pahasına olursa olsun"[266].

Adair aynı zamanda Avusturya'yı İngiltere'nin menfaatine olmak üzere yeniden barış müzakerelerine dahil etmek için büyük çaba gösterdi. Bu amaçla daha Londra'dayken Canning'in rızası ile 26 Haziran 1808'de Kont Stadion'a Viyana kabinesi için de Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşünü mümkün oldu-

265 Bignon, *aynı eser*, s. 89-97; Thiers, *aynı eser*, IX, 354-363

266 Adair'in Canning'e gönderdiği 24 Mayıs 1808 tarihli mektubu, *The negociations for the peace of the Dardanelles*, I, 5. Bu eserin önsözünde Adair, Mayıs ayında İngiltere'ye geldikten sonra Bâbıâli ile barış müzakerelerini hemen yeniden başlatmak üzere neden Doğu Akdeniz'e gönderildiğini de açıklamaktadır.

ğunca uzun bir süre engellemenin çok önemli olduğuna dikkatini çektiği şahsî bir mektup gönderdi; bunu başarmanın en iyi yolu ise Divân-ı Hümâyûn'u Avusturya'nın sanki Fransa ve Rusya ile Türk İmparatorluğu'nun Avrupa'daki eyaletlerinin paylaşımı hususunda bir anlaşmaya vardığı düşüncesinden vazgeçirmekti. Dolayısıyla Kont Stadion'dan Divân-ı Hümâyûn'a asla böyle bir anlaşmaya varmadığına dair güvence vermesini rica ediyordu. Ayrıca Rusya ile Bâbıâli arasında Fransa'nın arabuluculuğu ve onayı olmadan ayrı bir barış meydana gelmesinin Avusturya'nın da menfaatine olduğunu belirtti ki bu, görevi sırasında bilhassa gözönünde bulundurduğu bir husustu. Dolayısıyla Viyana kabinesinin St. Petersburg üzerindeki nüfûzunu bu yönde kullanması oldukça yararlı olacaktı[267].

Ancak Ağustos ayı sonunda Kont Stadion'un eline geçen bu mektuplar, Viyana'da genel olarak olumlu karşılandı. Adair'in ancak Kasım ayı ortalarında İstanbul'daki Avusturya elçisi aracılığıyla verebildiği cevap, oldukça tatmin edici idi ve bilhassa Londra ile Viyana kabineleri arasındaki samimi bağlantıların kolayca kurulabileceğine dair umutları yeşertiyordu. Kont Stadion, Avusturya'nın İtalya meselesine silahları ile katılabileceğini belirtti ve bir taraftan Rusya işgal ettiği Memleketeyn'den vazgeçmediği diğer taraftan da Bâbıâli bu toprakları hiçbir şart altında devretmek istemediği için, çok başarılı olacağını düşünmemesine rağmen Rusya ile Bâbıâli arasında barışı yeniden tesis etmek için, kısmen yaptığı gibi, bundan sonra da hükümetinin St. Petersburg üzerindeki nüfûzunu kullanmaya hazır olduğunu açıkladı[268].

Adair, Palermo'dan aynı amaçla o dönemlerde hükümetlerinin temsilcileri olarak Viyana'da bulunan Kont Rasumoffski'ye ve Hardenberg'e şahsî yazılar göndermişti. Kont Rasumoffski'ye bilhassa Rusya ile Bâbıâli arasındaki barışın tesisini tavsiye ve İstanbul'a geldiğinde bu amaçla arabuluculuğunu teklif etmişti. Hardenberg'den ise Avusturya'nın hazırlıklarının ne durumda olduğuna dair bilgi istedi. Lâkin her ikisinden gelen cevaplar, Kont Stadion'un cevabı kadar tatmin edici değildi. Rasumoffski, Adair'e St. Petersburg'un Bâbıâli ile barışa meyline dair çok az umut verebiliyordu ve Hardenberg gerçi Avusturya'nın ge-

---

267 Adair'in Kont Stadion'a gönderdiği 26 Haziran 1808 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 6 ve devamı.

268 Bunu Adair'in 18 Kasım 1808'de Port Barbieri'den o dönemde Messina'daki İngiliz birliklerine komuta eden Sir John Stuart'a ve Canning'e gönderdiği iki özel mektuptan öğreniyoruz, bk. *aynı eser*, II, 119-121.

rekli iradeye sahip olduğunu ve hazırlıklara başlanmış olmasının bile Viyana'daki Fransız yanlılarına karşı büyük bir zafer olarak kabul edilebileceğini, ama hâlâ önemli malî zorluklarla mücadele etmek zorunda olduklarını itiraf etti. Her ikisi de Adair'in Avusturya'ya önemli bir hizmette bulunmak istiyor ise Bâbıâli'yi kurtarmanın ve geminin tamamen batmasını önlemenin tek yolu olarak İstanbul'da İngiltere, Avusturya ve Bâbıâli arasında üçlü bir ittifakın meydana getirilmesi için çaba göstermesi gerektiğini açıkça belirttiler. 25 Eylül'de Viyana'dan gönderilen bütün bu yazılar, Adair'in bilhassa İngiltere'nin Avusturya ve Avusturya'nın Rusya ile olan ilişkileriyle ilgili olarak bu yönde atacağı bundan sonraki adımların başarısını bağladığı Erfurt toplantısından önce idi[269].

Adair, Doğu Akdeniz'e doğru yolculuğunda Ağustos ayında ancak Palermo'ya gelmişti ki, Bâbıâli ile barış müzakerelerini yeniden başlatmanın düşündüğü kadar kolay olmayacağına dair cesaret kırıcı bir tecrübe ile karşılaştı. Öncelikle aynı dönemde bir İngiliz savaş gemisi ile küçük bir Türk filosu arasında ağır bir çatışma meydana gelmiş, bu esnada Türklere ait bir firkateyn batırılmış ve başka bir firkateyn ele geçirilerek Malta'ya götürülmüştü; ayrıca bu arada İstanbul'da 28 Temmuz'da meydana gelen felaket, Bâbıâli'nin İngiltere'ye karşı Şubat ayında ileri sürdüğü dostane düşüncelere hâlâ sahip olup olmadığını şüpheli hâle getiriyordu. Adair öncelikle İstanbul'daki yeni hükümetin bu yöndeki yeni talimatlarını beklemesi gerektiğini düşünüyor, fakat çok büyük bir umut beslemiyordu. Zira yeni vekil-i mutlak Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın ilk adımlarından biri, İzmir'deki İngiliz mallarına yeniden el koymak ve İzmir ile Malta arasındaki ticaret trafiğini ağır cezalar altında yasaklamak oldu. Dolayısıyla Adair, Londra'dan yeni ve değişen durumlara uygun talimatlar isterken, kılık değiştirerek, Çanakkale Boğazı'nda esir takasında bulunacak bir İngiliz savaş gemisine bindi ve yeni hükümetin İngiltere ile barış müzakerelerini yeniden başlatmak amacıyla bir temsilci tayin etmeye meyilli olup olmayacağını beklemek için oraya gitti[270].

269 Adair, Canning'e gönderdiği 1 Aralık 1808 tarihli mektubunda, *aynı eser*, II, 121'de ima edilen üçlü ittifak hakkında şöyle demektedir: "İstanbul'a ulaştığımda bu mesele ile ilgili bir tutum takınmak için yeterince vaktim olacaktır. Erfurt toplantısının sonucu o zamana kadar belli olacaktır ve çok kısa bir zamanda Avusturyalı bakanların bana duydukları güvenden, Viyana sarayı nezdindeki durumumuzu ve onların Rusya ile ilişkilerini anlayacağım".

270 Adair'in Canning'e Temmuz ve Eylül 1808 arasında gönderdiği mektuplar, *aynı eser*, I, 9 - 21.

Adair, bir kez daha arabuluculuk yapmayı teklif eden Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ile bu şartlar altında fazla derin ilişkiler içine girmemesi gerektiğine inanıyordu. Temmuz ayı başlarında Biskay Körfezi'nde Ali Paşa'nın Londra'ya Bâbıâli'nin mektuplarını götüren ve Londra Maslahatgüzarı Sıdkı Efendi'yle birlikte barış meselesini yürütecek temsilcisi Seyyid Ahmed ile biraraya gelmişti. Sıdkı Efendi tabii ki 28 Temmuz'daki taht değişikliğinden sonra bu yöndeki adımlarını devam ettirmemişti ve Adair de Ali Paşa'nın İngiliz hükümetine çok iyi hizmetlerde bulunduğunu kabul etmesine rağmen, şimdilik onun hizmetlerine başvurmamayı daha uygun buldu. Zira kısmen bu kurnaz paşaya hiç güvenmiyordu kısmen de yeni hükümet ile ne gibi ilişkiler içinde olduğu ve onu şimdi barış arabulucusu olarak kullanmanın iyi olup olmadığı şüpheli idi. Yalnızca yeni sadrazamın Tepedelenli Ali Paşa'yı arabulucu tayin etmesi hâlinde böyle bir şey uygun olacaktı ve bu yüzden şimdilik önemli olan, Ali Paşa'yı her halükârda hoş tutmaktı[271].

Adair ancak 26 Eylül'de Bozcaada Limanı'na geldi ve hemen kapudan paşa aracılığıyla bu arada Bâbıâli tarafından barış müzakerecisi tayin edilen Boğaz Seraskeri Hakkı Paşa ile temasa geçti. Aynı zamanda reisülküttaba 11 Ekim'de gönderdiği şahsî bir yazı ile bir kez daha iki devlet arasındaki bu olağandışı ve korkunç durumu sona erdirecek barışın yeniden tesisini arzu edilebilir ve gerekli hâle getiren sebepleri açıkladığı bir mektup gönderdi. İçinde bulundukları durumu yalnızca İngiltere Bâbıâli ile ilk kez savaşa girdiği için değil, bilhassa Bâbıâli Rusya ve İngiltere ile hâlâ açık bir düşmanlık içindeyken, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutumlarında hiçbir ortak noktaları olmayan bu iki devlet de şu anda birbirleriyle savaş hâlinde oldukları için bu şekilde nitelendiriyordu. Ardından bu zorunluluğun sebebi olarak, dünyanın içinde bulunduğu durumu güçlü ifadelerle tasvir etti. Bu esnada yalnızca İspanya'da karşılaştığı kahramanca direnişin şimdilik Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmamasının tek sebebi olduğunu kanıtlamaya çalışarak, bilhassa Napolyon'un Tilsit Barış Antlaşması'ndan beri Bâbıâli'ye karşı davranışlarını vurguladı.

271 Adair, Canning'e ve "Standard" gemisinin kaptanı Harvey'e gönderdiği 9 Eylül tarihli mektuplarda (bk. *aynı eser*, s. 19-24) şöyle demektedir: "Meseleyi olgunlukla gözönüne alınca, bu meselede Ali Paşa'nın yardımını istemeyi uygun görmedim. İyi niyetine karşı daima duyulabilecek şüphe bir yana, Foresti'ye gönderdiği mektuptan kendisinin de yeni hükümet ile ilişkilerinden tam emin olmadığı anlaşılmaktadır".

"Herşeyden önce", diyordu bununla ilgili olarak, "Bonapart'ın şimdilik Türk İmparatorluğu'nun eyaletlerine saldırmaktan imtina etmesinin gerçek sebebini, bu önemli hadiselerde bulabilirsiniz. Gerçek niyetleri gün gibi ortadadır; gerek Rusya'ya devletinizi bölmek amacıyla yaptığı tekliflerle, gerekse Tilsit'te gizlice üstlendiği taahhütlerle ve Bâbıâli ile Rusya arasında arabuluculuğunu üstlendiği barışı kurnazca geciktirmesiyle açığa çıkmışlardır. Bonapart'ın Bâbıâli ile ilgili niyetleri daima aynıdır ve yerine getirilmeleri, Napolyon'a bağlı oldukları oranda, tek bir gün bile hızlandırılmayacak veya ertelenmeyecektir".

Bâbıâli, şayet iki ülke arasında barışın yeniden tesisine rıza göstermezse ne olacaktı? O zaman çok büyük tehlikelere maruz kalacaktı. Zira efendisi olan İngiltere kralı, Bâbıâli'ye karşı savaşını, yalnızca ayakta kalmasını gönülden istediği ve İngiltere ile ittifak hâlinde aynı düşmana karşı kullanmak zorunda kalabileceği için, yardımcı kaynaklarının azalmakta olduğunu büyük bir acıyla izlediği Türk milletinin dostluğunu muhafaza etmek istediği için büyük bir müsamaha ve ılımlılıkla yürütmüştü. Bu yüzden ülke içinde huzur ve bütünlüğün yeniden tesisinden, hükümetin gerçekleştirmeyi düşündüğü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlamlaştırılmasına katkıda bulunacakmış gibi görünen ıslahatların bütünüyle başarılı olmasından çok büyük bir memnuniyet duyacaktır. Oysa bunun için herşeyden önce Bâbıâli'ye yardımcı kaynaklarını ile gelirlerini ticareti ve alışverişi genişleterek arttırmasını sağlayacak bir barış gerekiyordu. Bütün bunlara bir de Rusya ve Bâbıâli arasında hâlâ devam eden barış müzakereleri ekleniyordu. Zira Rusya, Bâbıâli'nin İngiltere ile artık savaş hâlinde olmadığını gördüğünde, çok geçmeden Fransa'nın arabuluculuğuyla muhtemelen kendisine vadedilmiş yeni ve ölçüsüz taleplerde bulunma zamanının da geçtiğini anlayacaktı.

Reisülküttab, Ekim ayı sonunda bu yazılara verdiği cevapta, yalnızca Adair'in görüşlerine bütünüyle katılmakla kalmayıp, aynı zamanda Nişancı Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'nin –Hakkı Paşa bu arada geri çağrılmış ve vali olarak Girit'e gönderilmişti– başlatılacak barış müzakereleri için Bâbıâli'nin temsilcisi tayin edildiğini bildirirken, yanına tercüman olarak B. Pisani'nin verileceğini de belirtti. Vahid Efendi, 1 Kasım'da Adair'e Çanakkale Boğazı'na geldiğini bildirdi ve Adair de bunun üzerine 11 Kasım'da eski Abi-

dos yakınlarındaki Barbieri Kalesi yakınlarına demir atan bir İngiliz firkateyni ile Çanakkale Boğazı üzerindeki kalelere doğru yola çıktı[272].

Oysa buraya gelişi İstanbul'da duyulur duyulmaz, Fransa Maslahatgüzarı Latour Maubourg, Adair'e ve amaçlarına karşı elinden geleni yapmaya başladı. Divân-ı Hümâyûn'a hemen sert bir nota gönderdi ve bir İngiliz temsilcisini taşıyan bir İngiliz firkateyninin Çanakkale Boğazı'na demir atmasına izin verilmesi karşısında duyduğu şaşkınlığı belirtti. Hatta bunun Vahid Efendi tarafından büyük bir ihtişamla karşılanmış olması ve görüşmeci bayrağı altında beliren bütün gemiler için geçerli kurallara aykırı olarak, söz konusu firkateyne ait mürettebatın serbestçe ve hiçbir engelle karşılaşmadan kıyılarda ve şehirde gezinmesine izin verilmesi anlaşılabilir bir şey değildi. Anlaşıldığı kadarıyla bu, Fransa'nın dürüst ve eski dostluğu ile İngiltere'nin sergilediği sahte ve soysuz davranışları arasındaki farkı aslında öğrenmiş olması gereken Bâbıâli'nin zayıflığının bir delili idi. Fransız hükümetinin tam da Bâbıâli'ye karşı üstlenmiş olduğu bütün yükümlülükleri yerine getirmekle meşgul olduğu bir anda Çanakkale Boğazı'nda böyle bir saçmalığa izin verilmesi ise daha da hayret verici idi. Söz konusu temsilcinin Bâbıâli nazırlarıyla doğrudan barış müzakerelerinde bulunmak üzere firkateyniyle İstanbul'a geleceği bile söyleniyordu. Lâkin genel barış akdedilene kadar böyle bir şeye hiçbir surette izin vermeyeceğine söz verdiğini unutmamalı idi. Firkateyn, Türk hükümetinin izniyle ya da izni olmadan, İstanbul önlerine geldiği takdirde, bu notada imzası bulunan maslahatgüzar, derhal İstanbul'dan ayrılmaya ve Fransa'ya geri dönmeye kararlı idi[273].

Bâbıâli, bu notanın arkasında Fransa'nın resmî savaş ilânının gizli olduğundan endişe ettiği için, bu yüzden başlangıçta oldukça sıkıntılı günler yaşadı. Bu yüzden Latour Maubourg'u İngiltere ile barış yapmak gibi bir aptal-

272 Adair'in Canning'e gönderdiği 18 Kasım 1808 tarihli mektubu ve ekinde başta reisülküttaba gönderdiği yazı ile bu yazıya gelen cevap, *aynı eser*, s. 24-47. Reisülküttab, bu cevapta Vahid Efendi'yi "anlayış ve bilgi sahibi, dostlar arasında nasıl bir ayrım yapması gerektiğini bilen ve en önemli prensiplere sahip" bir adam olarak tarif etmektedir. Vahid Efendi, bir yıl önce Napolyon'un Varşova'daki ana karargâhına olağanüstü elçi olarak gönderilen kişi idi. Adair, Eylül ayı sonunda kendisine verilen talimatları yine İngilizce tercümesi ile *aynı eser*, s. 116 ve devamında vermektedir.

273 Bu notanın İngilizce tercümesi Adair'in Canning'e gönderdiği 13 Aralık 1808 tarihli mektubun ekinde bulunmaktadır, *aynı eser*, s. 78. Boskoviç de 9 Kasım tarihli bir mektupta bu hususta imalarda bulunmaktadır.

lığa düşmeyeceğine dair açıklamalarla sakinleştirmeye çalışırken, öncelikle bundan sonra atacağı adımları hesaplayabilmek için, Erfurt'taki toplantının sonuçları ve İspanya'daki hadiseler hakkında bilgi alabilmek için zaman kazanmaya çalıştı. Latour Maubourg ise Napolyon'un İspanya meselesini halettikten hemen sonra Rusya ile Bâbıâli arasında akdedilecek barışla da ciddi bir biçimde ilgileneceği ve bu esnada bilhassa Bâbıâli'nin menfaatlerini gözeteceği güvencesini tekrarladı.

Oysa çok geçmeden, Erfurt toplantısında Latour Maubourg'un haberdar olmadığı anlaşmaların sonuçlarına istinaden Rusya'nın Bâbıâli ile barışını Fransa'nın arabuluculuğu olmadan akdetmek istediği öğrenildi. Bu amaçla Aralık ayı sonunda Mareşal Prosorovski'nin bir yaveri, Prosorovski'nin Divân-ı Hümâyûn ile doğrudan barış müzakerelerinde bulunmaya yetkili olduğu haberi ile İstanbul'a geldi ve Bâbıâli aynı zamanda kendi müzakerecilerini sınıra göndermeye davet edildi. Bâbıâli, hiç vakit kaybetmeden bu talebi yerine getirdi ve 6 Aralık'ta aralarından en önemlisinin Reisülküttab Galib Efendi olduğu temsilcilerini tayin ederken, yanına Rus dostu olarak bilinen Prens Dimitri Morosi tercüman olarak verildi.

Diğer taraftan Latour Maubourg'a karşı da bambaşka bir tavır takınmaya başladı. Rusya ve Fransa arasındaki ittifakın bozulduğunu varsayarak, Fransa ile ilişkilerini hemen bozmamak için, Fransa'ya karşı yalnızca şeklen dostluk gösterilerinde bulunuyor ve İngiltere ile barış müzakerelerine dair itirazlarına artık hiç kulak asmıyordu[274]. Ne Fransa'nın müdahalesi ne de Kasım ayında hem Alemdar Mustafa Paşa'nın hem de tahttan indirilen Sultan Mustafa'nın canına mâl olan ve sanki eski Osmanlı siyaset sistemine ıslahat yanlıları karşısında daimî bir zafer kazandırmış gibi görünen felaket, İngiltere ile yapılan barış müzakerelerini kesebilmişti. Yalnızca biraz gecikmelerine sebep olmuştu.

Adair ve Vahid Efendi arasındaki ilk görüşme, İstanbul'daki ayaklanmanın önemli bir dönüm noktası yaşadığı 17 Kasım'da yapıldı. Tabii ki bu şartlar altında, ayaklanmanın şekli ve sonuçları hakkında gelen ilk haberlerin belirsizliği karşısında Adair'in arzu ettiğinin aksine barış antlaşmasının hemen imzalanmasına geçmek mümkün değildi. Başlangıçta her zamanki formalitelerin ötesine geçilemedi. Bir sonraki görüşme ise 21 Kasım'da yapıldı.

274 Boskoviç'in 10 ve 24 Aralık 1808 tarihli mektupları.

Burada aşılması gereken sorunlar bariz bir şekilde ortaya çıktı. Zira Adair'in sunduğu antlaşma taslağının en önemli noktalarından bazıları hiç de Osmanlı temsilcisinin istediği şekilde değildi. Her iki devlet arasındaki ilişkilerin yeniden Arbuthnot İstanbul'dan ayrılmadan önceki duruma uygun olarak tesis edileceği üzerinde hemen mutabakata varıldı. Lâkin bu hususlar hâlâ geçerli olan eski kapitülasyonlarla antlaşmalarda açık ve net olarak belirlenmiş olmasına rağmen, elçilerin konumu, gümrük tarifeleri, Doğu Akdeniz iskelelerinde İngiltere'nin himayesinde olanlar ve tercümanları hakkında önemli anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Oysa bunlardan daha da önemlisi, Vahid Efendi tarafından ileri sürülen, öncelikle Rusya ile barışın İngiltere'yle aynı zamanda akdedilmesi ve ikinci olarak, İngiltere'nin Bâbıâli'ye bu amaçla destek vermesi gerektiği talebi oldu ki, Osmanlı müzakerecisi bu desteğin büyük miktarda parasal yardımdan oluşacağını yeterince açık bir şekilde ima etti. Zira Rusya'nın İngiltere'nin desteğine güvenmemiş olsaydı bu savaşa asla girmemiş olacağını söylüyordu.

Adair her ne kadar iki devlet ile barışın aynı zamanda akdedilmesinin arzu edilebilir bir şey olduğunu kabul ediyorduysa da İngiltere'nin kendi barış antlaşmasını Rusya ile barış akdedilene kadar ertelemesi için bir sebep olmadığını düşünüyor ve kendini Bâbıâli'nin talep ettiği yardıma dair bir vaatte bulunabilecek yetkiye sahip görmüyordu[275]. Vahid Efendi ise taleplerinde daha fazla ısrarcı olmaya başladı. 26 Kasım'da barış antlaşmasının karşı taslağını sunduğu görüşmede, İngiliz hükümetinin ayrıca 1807 Şubat'ında Amiral Duckworth'un Çanakkale Boğazı'nda batırdığı ve yaktığı Türk gemilerinin de bütünüyle tazmin edilmesi talebini ileri sürdü. Bu talebi öncelikle Lord Paget'in barışın şartı olarak böyle bir tazminatı vadettiği iddiasına dayandırıyordu. Oysa Adair, elindeki ilgili belgelerle bunun yalnızca bir uydurma olduğunu ispatlayabildi ve bu amaçla reisülküttaba özel bir yazı göndererek, hükümetinin böyle bir talebi asla kabul etmeyeceğini, dolayısıyla bu meselenin yalnızca kavgayı uzatmaya ve barışın akdini belirsiz bir zamana ertelemeye yarayacağını bildirdi.

Vahid Efendi aynı görüşmede parasal yardım meselesini de bir kez daha dile getirdi, hem de yepyeni bir bakış açısıyla. Parasal yardımın barış antlaş-

275 Adair'in Canning'e ekinde sözleşme taslağını gönderdiği mektubu, *aynı eser*, s. 48-58.

masında gizli bir madde olarak geçmesini talep ederken, İngiltere ile akdedilecek barışın, İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarının ifadesine göre büyük bir ihtimalle Fransa'nın savaş ilân etmesine sebep olacağını iddia etti. Oysa Rusya'yla zaten ağır bir savaşın içindeyken ve Rusya ile Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı hakkında her zamankinden daha fazla mutabakat hâlinde olacaklarından ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini Erfurt'ta kesin olarak belirlediklerinden endişe etmek gerektiği için, Bâbıâli bu yüzden nasıl bir duruma düşecekti? İngiltere yüzünden çıkacak böyle bir savaş durumunda İngiltere Bâbıâli için ne yapmayı düşünüyordu? İngiltere zengindi ve bütün dünyaya parasal yardımlarda bulunuyordu; İngiltere ile yapılacak barış kendisine çok pahalıya mâl olacak bir dost için neden aynısını yapmak istemiyordu?

Adair ise hemen itiraz ederek, Bâbıâli'nin dünyanın şu anda içinde bulunduğu durum karşısında Napolyon'dan endişe etmemesi gerektiğini söyledi, zira Osmanlı İmparatorluğu'na saldırabilecek hâlde değildi. Ardından bir kez daha Bâbıâli'nin İngiltere ile bir an önce barış yapmasını gerektiren sebepler üzerinde durarak, parasal yardımların verilmesinin yalnızca barışın akdedilmesini değil, şu anda her iki taraf için de rahatsızlık verici olacak bir ittifakı öngördüğünü vurguladı: İngiltere için, kendisine asla böyle bir talebin iletilmediği Lord Paget ile yapılan barış müzakereleri sırasında mevcut olan şartlardan çok daha olumsuz şartlar altında akdedilmesi gereken bir barış yapmak zorunda kalacağı için; Bâbıâli içinse, İngiltere ile yapacağı bir ittifak kendisini hemen İngiltere'nin Fransa'ya karşı savaşına katılmak zorunda bırakacağı için. Bâbıâli böyle bir durumdan kendi menfaati sebebiyle kaçınıyordu ve İngiltere de hiçbir surette böyle bir durum yaratmak istemiyordu. Ayrıca Bâbıâli, kendisine verilecek parasal yardımlar karşılığında İngiltere'ye nasıl bir karşılık vermeye hazırdı ve nasıl bir karşılık verebilirdi?

Oysa Vahid Efendi, ileri sürülen bu çarpıcı sebeplere rağmen, görüşlerinden vazgeçmedi ve İstanbul'dan gelecek yeni haberleri beklemek zorunda olduğunda ısrar etmeye devam etti[276]. Adair bu arada İstanbul'dan haberler gelene kadar Vahid Efendi'yi bilhassa dünyanın içinde bulunduğu durumu

276 Adair'in Canning'e ekinde Vahid Efendi'nin karşı taslağını gönderdiği 26 Kasım tarihli mektubu ve Adair'in reisülküttaba aynı tarihte gönderdiği mektubu, *aynı eser*, s. 58-73.

genel olarak ve Fransa'nın Avusturya'ya karşı Avusturya, İngiltere ve Bâbıâli arasında bir üçlü ittifakın akdedilmesini arzu edilir hâle getiren tehditkâr tavrını özel olarak gözönünde bulundurup barışın bir an önce akdedilmesi gerektiğine ikna etmek için büyük bir gayret sarf ederken, Vahid Efendi, ret cevabında ve bilhassa para hususunda inat etmeye devam etti. Çanakkale Boğazı'nda Amiral Duckworth tarafından ateşe verilen Türk gemilerinin tazmin edilmesinde ısrar etti ve bu ısrarı, Aralık ayı ortalarında İstanbul'dan gelen yazılar ile daha da güçlendirildi, zira bu yazılarda Canning'in, Osmanlı'nın Londra maslahatgüzarı Sıdkı Efendi'ye bu hususta resmî olarak hükümetinin müspet bir açıklamasını verdiği söyleniyordu. Oysa Adair, hemen elindeki mektuplar ile Londra'da böyle bir hususun kesinlikle mevzubahis olmadığını ispatladı.

Vahid Efendi sürekli olarak İngiltere ile barış yaptıkları takdirde, Fransa'nın Bâbıâli'ye savaş ilân edebileceği hususuna geri döndü ve İngiliz kabinesinin parasal bir yardımda bulunması gerekliliğini buna dayandırmaya çalıştı. Kurnazlık ederek, İngiltere'nin birkaç bin kese gibi küçük bir meseleyi barışa engel olarak gördüğüne göre, Bâbıâli ile dostluğuna herhalde çok az değer verdiğini söylüyordu. Ayrıca İstanbul'daki Divân-ı Hümâyûn da İngiliz vatandaşlarının el konulan mallarının tazminat meselesi Bâbıâli lehine sonuçlanana kadar geri verilmeyeceğini açıklamıştı. Hatta Adair'in talebinin aksine barış imzalandıktan hemen sonra İstanbul'a gelmesine bile izin vermek istemiyordu, zira Fransa, buradaki varlığına hiçbir surette tahammül edemeyecekti.

Adair, uygun bir parasal desteği doğrudan reddetmeyeceğini, fakat bundan yalnızca genel olarak barış antlaşmasının gizli bir maddesinde bahsedilebileceğini ve bu husustaki ayrıntıların ancak barış antlaşması imzalandıktan sonra kararlaştırılabileceğini belirttiğinde, Vahid Efendi oyunu neredeyse kazandığını düşünüyordu[277]. Oysa 12 Aralık'ta yapılan bir görüşmede bu hususta da henüz bir anlaşmaya varılamadı, zira Vahid Efendi barış antlaşmasına bu gizli maddenin dahil edilmesine karşı yine bazı endişeler ileri sürdü. Adair iyice sinirlendi ve Vahid Efendi'ye şayet 15 Aralık olarak belirlenen bir

277 Adair, Canning'e gönderdiği 13 Aralık 1808 tarihli mektubunda, teklif edilen bu gizli madde ile ilgili olarak şöyle demektedir, *aynı eser*, s. 73 ve devamı: "(Vahid) dedi ki, gizli madde hükümetinin endişe ile beklediği bir şeydi ve sonra da benim sayemde edindiği bakış açılarının kendisine taze bir can verdiğini ve artık içinde bulunduğu bu meselede gayret ve umutla ilerleyebileceğini ekledi".

sonraki görüşmede daha büyük bir uysallık göstermediği takdirde, görevini bitmiş sayacağını ve derhal İngiltere'ye geri döneceğini bildirdi.

Aynı dönemde Canning'e şöyle yazıyordu: "Bu Türkler öyle tuhaf bir millet ki, gerçekten bizimle yapılacak barış antlaşmasının kendilerine hiçbir tehlike getirmeyeceğine dair bir delilin onlar üzerinde şimdilik böyle bir barışa gerek kalmadığına ikna olmalarına sebep olacak bir etki bırakıp bırakmadığından ve bir erteleme yalnızca kendi aleyhlerinde olacak olmasına rağmen zaman kazanmak için bir sürü entrika çevirip çevirmediklerinden emin olamıyorsunuz. Yine de birkaç gün içinde herşeyin nihaî bir karara bağlanması gerekiyor"[278].

Oysa 15 Aralık tarihli görüşmede de ilerleme kaydedilemedi. Zira Vahid Efendi şimdi de verilecek kararı bir din ve onur meselesi hâline getirmeye çalışıyordu ve Adair, kendi bakış açısından böyle bir şeyi tabii ki kabul edemezdi. Buna karşın para meselesinde biraz daha uysallık göstererek, hükümetinin Bâbıâli'ye Fransa ile savaşa girmesi hâlinde uygun bir destekte bulunmaya meyilli olduğunu bildirdi. Zira Vahid Efendi, maliyesi Rusya ile savaştan dolayı fazlasıyla tükenmemiş olsa idi ve Fransa ile gelecekte muhtemel görülen savaş için mümkün olduğunca birarada tutulması gerekli olmamış olsa idi, padişahın tazminat miktarının bir kısmını kendi imkânları ile karşılamaya hazır olduğunu ve bu yüzden de İngiltere'den münasip bir para yardımı talep edebileceğini düşündüğünü bildirdiğinden, Adair de genel olarak böyle bir yardım vaadinde bulunmakta hiçbir sakınca görmemişti.

Başka bir şey istemedikleri takdirde uygun bir yol bulunabilirdi. Zira İngiltere, Bâbıâli'nin kendisi yüzünden sıkıntıya düşmesini hiçbir surette istemezdi. Dolayısıyla Fransa'nın şayet İngiltere ile yapacağı barıştan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'na gerçekten saldırması hâlinde, hükümetinin Bâbıâli'ye böyle bir savaşın şartları altında mümkün olduğu şekilde destek vereceğinden emindi. Bâbıâli o zaman sıkıntı içindeki maliyesi için de önemli bir yardıma sahip olacaktı ve aynı zamanda tazminatlar ile ilgili taleplerini de yerine getirebilecekti. Böyle bir talebi barış antlaşması imzalandıktan sonra dinlemeye hazırdı ve bu kendisini Bâbıâli'nin isteklerini bütünüyle yerine getirecek talimatlar ile donatacağından şüphe duymadığı hükümeti nezdinde de olumlu karşılana-

278 Adair'in Canning'e gönderdiği 1 Aralık 1808 tarihli gayri resmî mektup, *aynı eser*, II, 122.

caktı. Lâkin barış antlaşmasına böyle bir madde eklenemezdi, zira bu destek meselesi bir ittifakı öngördüğünden, özel bir talimatı gerektiriyordu[279].

Bu arada Adair, kendi takdirini kullanarak, bu tavizlerde talimatlarının çok dışına çıkmıştı. Canning'e yazdığı 20 Aralık tarihli mektupta bu davranışını barışı meydana getirmek için başka hiçbir yolun mevcut olmadığını ileri sürerek haklı çıkartmaya çalıştı. O güne kadar yapılan müzakerelerden, diyordu bu mektupta, talimatlarının sınırını destek ve yardım meselesine barış antlaşması imzalanmadan önce genel olarak eğilerek aşmamış olsa idi, barışı akdetmek için başka hiçbir çaresi kalmamış olurdu. Zira bu, barış müzakerelerinin tamamen kesilmesinin yaratacağı dezavantajlara maruz kalmaktan iyi idi. "Bunu", diye ekledi mektubuna, "müzakereleri barışçıl bir şekilde sonlandırmak için tek çare olduğuna dair güvence verebileceğim ve yalnızca son çare olarak başvurduğum bir adım atmaya cesaret ettiğimi haklı çıkartmak için ileri sürüyorum".

Oysa Adair, Bâbıâli'ye elini verdiğinde kolunu kaptıracağına dair acı bir tecrübe yaşamak zorunda kaldı. Vahid Efendi'ye ciddi olduğu iyi niyetinin bir delilini vermek için, 17 Aralık'ta para meselesi ile ilgili gizli bir maddenin şu taslağını gönderdi:

"Bâbıâli, İngiltere ile barışı yeniden tesis etmesinden dolayı Fransa'nın saldırısına uğraması hâlinde, majesteleri dostluğunun bir delili olarak Bâbıâli'yi ..... geçmeyecek bir tutara kadar desteklemeyi taahhüt etmektedir. Bu meblağ, iki kez altı ay arayla ödenecek olup, ilk ödeme, mevcut barış antlaşmasının onaylarının alınıp verildiği tarihte yapılacaktır. Bu maddedeki yükümlülüğünün geçerliliği ise İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarının İstanbul'dan ayrılmasına bağlı olacaktır".

Adair, Bâbıâli'nin boş bırakılan yeri nasıl dolduracağından, bu yöndeki taleplerinin ne kadar yüksek olacağını anlayabileceğini sanıyordu. Aynı zamanda Vahid Efendi'ye de bir kez daha barışın neden bir an önce akdedilmesi gerektiğinin sebeplerini saydığı sert bir yazı gönderdi. Bilhassa Bâbıâli'nin Boğdan ve Eflak'ın boşaltılmasıyla ilgili olarak Napolyon'un yardımına hiçbir surette güvenemeyeceğini, bunu yalnızca kuzeyde İngiltere'yle İsveç'in yardımı ve İngiltere ile akdedeceği barıştan dolayı yeniden güçlenecek kendi kuvvetleriyle yapabileceğini ileri sürüyordu. Ayrıca Fransa'nın saldıracağından da endişe etmesi ge-

279 Adair'in Canning'e gönderdiği 13 Aralık 1808 tarihli mektup, *aynı eser*, I, 84-89.

rekmiyordu. Napolyon'un Erfurt görüşmesinin sonucu olarak İngiltere'ye barış teklif etmiş olması, zayıflığının bariz bir delili idi. Bundan emin olmak için İspanya'ya bir göz atmak yeterli olacaktı. Bırakın Bâbıâli'ye saldırmayı, Lehistan ve Almanya'da kendini tamamen güvenceye alana kadar İspanya'ya karşı bile ciddi bir şey yapabilecek durumda değildi. Diğer taraftan Bâbıâli için yakın zamanda İngiltere ile barış yapmak için şu anda olduğu kadar uygun bir an gelmeyebilirdi. Rusya, Bâbıâli'den önce davrandığı takdirde, bu, Bâbıâli için büyük bir dezavantaj olacaktı. Zira İngiltere böyle bir durumda Rusya'yı ister Tuna boylarında ister Takımadalar'da olsun, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bütün teşebbüslerinde desteklemek zorunda kalacaktı. Oysa İngiltere ile hemen barış yaptığı takdirde yalnızca şu andaki menfaatleri korunmuş olmakla kalmayıp, Bâbıâli ve Rusya veya Fransa arasında bundan böyle akdedilecek bütün barış antlaşmalarında da güvenliği ve bağımsızlığı İngiliz kabinesinin özen göstereceği en önemli hususlardan biri olacaktı.

Vahid Efendi, İngiltere ile savaşına devam etmesinin Bâbıâli'ye bir şey kazandırabileceğini mi düşünüyordu? Bu yönde Vahid Efendi'de hayal kırıklığı yaratmak için, yakın zamanda Londra'dan gelen talimatlarını kendisine bildirmesi yeterli olacaktı: "İngiliz hükümeti, müzakereleri yeniden başlatmak için Bâbıâli'den gelen davete icabet ettikten sonra, beklentilerinin yerine gelmediğini gördüğü takdirde, savaş hemen daha ciddi bir karaktere bürünecekti ve İngiltere'nin Türkiye'yi karşı karşıya kaldığı parçalanma tehlikesinden kurtarmak için yapacağı arabuluculuk tamamen ve ebediyen yok olacaktı". Bu talimat aynı zamanda "Çanakkale Boğazı'na yapılan sefer sırasında ele geçirilen veya ateşe verilen savaş gemileri ile savaş sırasında el konulan ticaret gemilerinin telafi edilmesinin mümkün olmadığını" belirtiyordu. Vahid Efendi İngiltere'nin buna zorlanabileceğini düşünüyor ise, Bâbıâli'nin donanması İngiltere'nin donanmasını tamamen mağlup edip yok etmediği sürece, bu türde bir teklife İngiltere'nin hiçbir yetkilisi tarafından izin verilmeyeceği gibi, bunun gözönünde bile bulundurulmayacağına dair güvence verebilirdi. Zaten Fransa ile savaş hâlinde Bâbıâli'ye İngiltere'nin desteğini reddetmemişti, ama bu destek elindeki talimatlara göre, barış tesis edildikten sonra bir ittifak ilişkisine dayandırılmak zorunda idi. Vahid Efendi'ye bu açıklamaları son bir kez açık ve dostane, fakat aynı zamanda gerçeğin korkusuz dili ile yapmayı kendine borç bilmişti ve aynı zamanda Vahid Efendi'nin tutkularına kapılmayıp hükümeti-

nin istediği ve kendisinin, yani Adair'in İngiltere adına sunduğu bir barışı reddetmenin uğursuz sonuçlarını takdir edeceğini umuyordu[280].

Oysa Adair'in beklentilerinin aksine bir sonraki görüşmenin yapıldığı 19 Aralık'ta Bâbıâli'nin talep etmesi muhtemel olan meblağı belirtmek yerine, Vahid Efendi İngiltere'nin Fransa ile savaş hâlinde Doğu Akdeniz'de bulunduracağı donanmanın sayısı hakkında yeni zorluklar çıkarttı ve buna bir de İngiltere'nin Bâbıâli'yi top mühimmatı ve barut ile desteklemesi gerektiği talebini ekledi. Adair, söz konusu mühimmatın ve barutun parasal desteğe dahil edilmesi hâlinde, bu hususta zorluk çıkartılmayacağını belirterek, bu noktada da uysallık gösterdi[281].

Bu yüzden Vahid Efendi 20 Aralık'ta Adair'e Pisani aracılığıyla şu ölçüsüz talepleri tebliğ ettirdiğinde çok büyük bir şaşkınlık ve haklı bir hoşnutsuzluk yaşadı: 1) Gizli maddeye dair taslakta boş bırakılan yere 1 milyon sterlin yazılacaktı; 2) gizli madde barış antlaşmasına dahil edilecek ve yalnızca İngiliz hükümetinin salt tavsiyesi olarak kalmayacaktı ve 3) gizli madde, mutlak geçerliliğe sahip olarak, yalnızca Fransa ile savaş çıkması hâlinde yürürlüğe girmeyecekti.

Tabii ki Adair, böyle bir küstahlığı tek bir açıklamayı bile dinlemeyerek hemen reddetti. O kadar küstahça olduklarını düşünüyordu ki, bir türlü kendini ciddi olduklarına ikna edemiyordu. Bilhassa bu yüzden tarihi 22 Aralık olarak belirlenen görüşmeye gitmekten imtina etmedi. Oysa bu görüşmede de herhangi bir sonuca ulaşılamadı. Örneğin çıkartılacak genel af, elçilerin ve himaye altındakilerin konumu, ticarî ilişkiler, savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na girişlerinin yasaklanması, vs. gibi her iki tarafın da geri adım atmasıyla üzerinde kolayca anlaşmaya varılan ikincil derecede önem taşıyan bazı hususlar müzakere edildi. 26 Aralık'ta para meselesi hakkında nihaî mutabakat sağlanacaktı ve antlaşmanın tamamı imzalanacaktı. Oysa Adair, bir tarafta İngiltere ve diğer tarafta Fransa ile Rusya arasında muhtemelen meydana geleceğine dair henüz eline geçen ama belki biraz da aceleci olan habere fazla ağırlık vererek, ikiyüzlü bir siyasetin bundan sonraki bütün mazeretlerine, antlaşma-

---

280 Adair'in Vahid Efendi'ye gönderdiği 17 Aralık 1808 tarihli gayri resmî mektup, *aynı eser*, s. 96 ve devamı.

281 Adair'in Canning'e gönderdiği 20 Aralık 1808 tarihli mektup, *aynı eser*, s. 92 ve devamı.

nın imzalanması daha da ertelendiği takdirde hemen İngiltere'ye dönerek bir son vermeye kararlı olduğunu açıkladı[282].

Vahid Efendi 24 Aralık'ta Pisani aracılığıyla Adair'e talep ettiği 1 milyon sterlini 300 bin sterline indirmeye hazır olduğunu bildirdi. Aslında Adair, prensipte bu azaltılmış talebi de kabul etmek istemedi, ancak yine de anlaşma fırsatını tamamen ortadan kaldırmamak amacıyla 300 bin sterlin tutarındaki bu destek için, hükümetinin özel bir onay vermesi şartıyla hususi bir antlaşma imzalamayı kabul edecek kadar geri adım atabileceğini düşündü. Oysa bu uysallık da Osmanlıların küstahlığını son raddeye kadar arttırdı.

Zira Vahid Efendi bununla yetinmek yerine, Adair'den şu taleplerde bulundu: 1) Hâlâ İngilizlerin elinde bulunan dört Türk savaş gemisinin barış antlaşmasına konulacak açık veya gizli bir madde aracılığıyla teslim edilmesi ki, Bâbıâli bu durumda Çanakkale Boğazı'nda ateşe verilen gemiler için talep ettiği tazminattan feragat edecekti; 2) savaş sırasında yok edilen ya da el konulan bütün Türk mallarıyla ticaret gemileri iade edilecekti veya bunlar için uygun bir tazminat ödenecekti ve aynı şekilde İngiliz malları ve gemileri iade edilecekti veya bunlar için uygun bir tazminat ödenecekti; 3) bu tazminat, 600 bin sterlin tutarında bir meblağ olarak belirlenecekti.

Adair'in buna verebileceği tek cevap, 31 Aralık'ta İngiltere'ye geri döneceği idi. Bu hususta gerçekten ciddi olduğunu kanıtlamak için, gidişi ile ilgili hazırlıkları hemen ve mümkün olduğunca göze batan bir şekilde yürüttü. Vahid Efendi çaresizliğe düştü. Adair'in sonunda 30 Aralık'ta katılmayı kabul ettiği bir görüşme sırasında barışın akdedilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapmasına rağmen, Bâbıâli'nin kendisini, itiraf etmek zorunda olduğu üzere, Adair'e yalnızca kabul edemeyeceği şartları kabul ettirmekten sorumlu tuttuğuna dair ağır sitemlerde bulundu. Şayet barış antlaşması imzalanmaz ise İngiltere'ye sığınmak zorunda kalacak kayıp bir adam olacaktı. Adair bunun üzerine şahsına her türlü korumayı vadettiyse de geri adım atmasını sağlayamadı.

Anlaşıldığı kadarıyla ilişkilerin resmen kopmasını önlemek için, yeniden Boğaz seraskeri tayin edilen ve Adair'in de dostane ilişkiler içinde olduğu Hakkı Paşa, bu kritik anda araya girdi. Vahid Efendi ile birlikte hiç vakit kaybetme-

282 Adair'in Canning'e gönderdiği 23 Aralık 1808 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 102 ve devamı.

den Divân-ı Hümâyûn'a bu meselede meydana gelen endişe verici değişikliği bildirdi. Zira Divân-ı Hümâyûn, bilhassa Fransız maslahatgüzarının süregelen tehditleri yüzünden kesin bir karara varmakta tereddüt etmişti. Reisülküttab, Latour Maubourg'un ısrarlı telkinleri üzerine sürekli olarak Adair'e karşı tıpkı eskiden Lord Paget'e davrandıkları gibi davranacakları, yani onu oyalamaya çalışacakları ve Fransız siyasetinden ayrılmaya, Fransa'dan önce İngiltere ile barış yapmaya hiç niyetli olmadıkları cevabını verdi.

Latour Maubourg, bunun üzerine: "Ülkenin refahını en iyi ve en kalıcı şekilde güvence altına almanın tek çaresi, bu sisteme karşı gerçekten dürüst bir bağlılık ve imparatorumuza verilen vaatlerin yerine getirilmesinde sarsılmaz bir kararlılıktır. Lâkin Bâbıâli, İngiliz temsilcini reddetmek için kullanabileceği çeşitli imkânlar arasından devlete en uygun olanları seçmekte serbest olmalıdır. Fakat İngiliz temsilcisini bu şekilde yalnızca oyalamak tehlikelidir ve itibarına da lâyık değildir. Zira imparatorun zihninde bilhassa sıkı dostluk bağları içinde olduğu Rus çarı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatlerini en etkin şekilde savunabileceği veya terkedebileceği bir dönemde Bâbıâli'nin sadakatine karşı bir şüphe uyanması, Bâbıâli için ancak büyük bir dezavantaj oluşturabilir. Bu şartlar altında yalnızca açık ve kararlı bir davranış Bâbıâli'yi kurtarabilecekken, bu meselede her türlü tereddüt yalnızca felaket getirecektir. Devletin içinde bulunduğu rahatsız edici isyan durumu, Bâbıâli'nin davranışları için yeterli bir sebep değildir. Aksine içinde bulunduğu zor durum, Fransız imparatorunun desteğini ve dostluğunu her zamankinden daha fazla muhafaza etmesini gerektirmektedir. Uğrayacağı değişikliklere göre, genelde devletlerin refahına veya yok oluşuna sebep olan kritik anlardan birinde olduğunu unutmamalıdır. İngiltere'ye karşı uysallık göstermek, bu durumda kendisine lâyık olmayan bir zayıflığı göstermektedir. Dostlarına karşı sadakatini bu şekilde ihlal ettiği takdirde, asla Osmanlı adının büyüklüğüne lâyık olan ve Fransa'nın daima ulaşmasını arzu ettiği şana ve görkeme ulaşamayacaktır" dedi[283].

Fransız maslahatgüzarı bu şekilde neredeyse abartılı bir çaba ile Adair'e karşı entrikalar çevirirken, diğer devletlerin, bilhassa Avusturya'nın ve Prusya'nın temsilcileri, bu meselede tamamen pasif kaldılar. Avusturya elçisi

283 Latour Maubourg, barış antlaşması imzalandıktan sonra reisülküttaba gönderdiği 19 Ocak 1809 tarihli notada daha önceki telkinlerini bir kez daha yinelemektedir (bk. Adair, *aynı eser*, s. 139).

gerçi İngiltere'nin tarafındaydı ama elindeki talimatlara uygun olarak, açıkça ortaya çıkıp Fransa'nın eline bir bahane vermek istemiyordu[284].

Prusya ise Baron Senfft von Pilsach'ın görgüsüz davranışlarından dolayı meydana gelen uğursuz anlaşmazlıklardan beri İstanbul'daki nüfûzunu neredeyse bütünüyle kaybetmişti. Devletin içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı zorunlu görülen tasarruf politikası yüzünden Prusya hükümeti 1808 Temmuz'unda İstanbul'daki sefareti bütünüyle kaldırmaya karar vermişti. Yalnızca kırılan onurunu mümkün olduğunca kurtarabilmek için, Senfft'e Ağustos'ta Hermannstadt'dan yalnızca iki aylığına İstanbul'a gitmesi; burada olup bitenler ve bilhassa Fransa'nın, İngiltere'nin ve Rusya'nın Bâbıâli'ye konumu hakkında mümkün olduğunca bilgi toplaması; işlerin yönetimini Boskoviç'e devrettikten sonra, hiç vakit kaybetmeden Prusya'ya geri dönmesi emri verildi. Oysa 28 Temmuz'da* meydana gelen felaketten dolayı bu emir de hemen geri çekilmişti. Senfft'in artık İstanbul'a gitmesine gerek yoktu ve 15 Şubat'ta kendisine kesin azli bildirilirken, işlerin yönetimi şimdilik Boskoviç'e devredildi. Lâkin 24 Ocak 1809'da Königsberg'den gönderilen bir mektupta İstanbul'da sürekli meydana gelmekte olan isyan hareketlerinden ötürü Bâbıâli'ye zaten güvenilemediği için siyasî kavgalara hiçbir surette karışmaması tembih edildi[285].

Hakkı Paşa Adair'in taleplerini kabul etmekten başka bir çareleri kalmadığını anlatınca Bâbıâli, Latour Maubourg'un itirazlarına artık kulak asmaması gerektiğine karar verdi. Hemen şeyhülislâmın konağında bir Divân toplandı ve ulema arasındaki en önde gelen kimseler de buraya davet edildiler. Hararetli tartışmalardan sonra nihayet İngiliz temsilci hiçbir şey başaramadan İngiltere'ye geri döndüğü takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun sahillerinin İngiltere'nin deniz kuvvetlerinin üstünlüğünden ötürü büyük bir tehlikeye gireceği sonucuna varıldı. Dolayısıyla şeyhülislâm, kanunun Bâbıâli ile dostlu-

284 Adair, Canning'e gönderdiği 10 Şubat 1809 tarihli mektupta onunla ilgili olarak şöyle demektedir, (bk. *aynı eser*, s. 124): "En son gelen talimatları Fransız sefareti ile hâlâ dostane ilişkiler içindeymiş görünmesini öngörmektedir".

* Alemdar'ın darbesi, Selim'in öldürülmesi ve II. Mahmud'un tahta çıkması (çn).

285 Königsberg'den Senfft von Pilsach'a ve Boskoviç'e gönderilen 22, 26 ve 27 Ağustos ile 15 Eylül 1808 ve 24 Ocak 1809 tarihli mektuplar. O tarihten itibaren Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nde bulunan İstanbul yazışmaları da içerik ve bilgi açısından oldukça azalmaktadır. Adair'in zengin diplomatik yazışmalarında ise Prusya'dan hiç bahsedilmemektedir.

ğunu ve iyi ilişkilerini yeniden tesis etmekten başka bir şey istemeyen bir devletin tekliflerinin reddedilmesine izin vermediğine dair bir fetva çıkarttı[286].

Bu fetva etkisini göstermek üzere tam zamanında Çanakkale Boğazı'na ulaştı. Zira Adair, 31 Aralık'ta demir almaya yeltendiği ve ültimatom olarak barış antlaşmasının en son teklifinde belirtildiği gibi imzalanmasını talep ettiği sırada, Vahid Efendi nihayet yarım saat geçtikten sonra, bu talebi bütünüyle kabul etti. Barış antlaşmasının resmî olarak hazırlanması birkaç gün daha sürdü ve böylece 5 Ocak 1809'da barış antlaşması nihayet imzalanabildi. [Antlaşma] 12 madde hâlinde aşağıdaki hükümleri içeriyordu:

Birinci madde: Esirler, 31 gün içinde karşılıklı olarak iade edilecektir. İkinci madde: Osmanlı topraklarında hâlâ İngiltere'nin işgali altında bulunan bütün yerler, topları, mühimmatı ve diğer bütün savaş araç gereçleri ile birlikte yine 31 gün içinde savaştan önceki hâlinde olduğu gibi teslim edilecektir. Üçüncü madde: Her iki tarafın tebaasına ait olup, el konulan bütün mallar ve gemiler karşılıklı olarak iade edilecektir. Dördüncü madde: Önceki bütün kapitülasyonlar, bilhassa Karadeniz'deki ticaret ile ilgili olanlar ve İngilizlere Osmanlı İmparatorluğu'nda tanınan diğer imtiyazlar yenilenecektir. Karşılığında beşinci madde hükümlerine göre İngiltere, Bâbıâli'nin hâlâ İngiltere majestelerinin ülkelerine ticaret yapan bandırasına, tebaasına ve gemilerine tam himaye ve dostane bir muamele garanti edecektir. Altıncı madde hükümlerine göre, İngiltere'ye uygulanan gümrük tarifesi son hükümler uyarınca yüzde üç olarak kalacaktır. Yedinci madde: Bâbıâli nezdindeki İngiliz elçilerine diğer devletlerin elçileriyle aynı teşrifat uygulanacak, Bâbıâli'nin Londra sarayındaki elçileri de İstanbul'da İngiliz elçilerine tanınan itibar ve imtiyaza aynen sahip olacaklardır. Sekizinci madde hükümlerine göre, Bâbıâli Malta'da ve İngiltere majestelerinin diğer ülkelerinde tebaasının ticarî menfaatlerinin gerektirdiği yerde konsoloslar (şehbenderler) bulundurabilecektir. Bu şehbenderler, İngiliz konsoloslarının Osmanlı İmparatorluğu'nda gördükleri muameleyi görecek ve aynı özgürlüklere sahip olacaklardır. Dokuzuncu madde hükümlerine göre, İngiliz elçilerine ve konsoloslarına gerekli tercümanları yalnızca görevlerini gerçekten de tayin edildikleri yerde yerine getirmeleri şartıyla istihdam hakkı vermektedir, fakat söz konusu beratları hiç-

286 Reisülküttabın Fransız maslahatgüzarına gönderdiği 14 Ocak 1809 tarihli nota (bk. Adair, *aynı eser*, s. 130).

bir surette tüccarlara, bankerlere veya zanaatkârlara ve ticaretle uğraşanlara verilmeyecektir, ayrıca Bâbıâli tebaası arasından da bundan böyle asla İngiliz konsolosları tayin edilmeyecektir. Bunun dışında onuncu madde hükümleri gereğince Bâbıâli tebaasına Bâbıâli'nin kesin izni olmadan hiçbir surette İngiliz beratları verilmeyecektir. En önemli maddelerden biri olan on birinci madde ise şöyle diyordu: "Savaş gemilerinin İstanbul boğazlarına, yani Çanakkale Boğazı'na ve Karadeniz'e açılan boğaza girmeleri daima yasak olduğundan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu eski kuralı bundan böyle barış zamanlarında da bütün devletler için geçerli olacağından, Londra sarayı bu prensibe uymayı vadetmektedir". On ikinci madde ise yalnızca onayların 91 gün içinde İstanbul'da alınıp verileceğini belirliyordu.

Gizli maddelere aktarılan hükümler hakkında bu esnada hiçbir anlaşmaya varılmadı. Bunlar, Bâbıâli'ye İngiltere tarafından donanma, mühimmat ve para şeklinde verilecek desteklerle ilgiliydi ve âdeta kararı İngiliz hükümetinin kendi devlet menfaatlerine bağlı olacak açık sorular olarak muamele göreceklerdi[287]. Adair ise hükümetine bu destekleri vermesi için tavsiyede bulunması gerektiğini düşünüyordu; Bâbıâli'nin bilhassa denizlerde desteklenmesi, örneğin Kırım'a karşı bir teşebbüs söz konusu olduğunda, Rusya'nın akıllı davranmasını sağlamak için en iyi çare olacakken, diğer taraftan Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'ya Fransızları Arnavutluk'tan, Dalmaçya'dan ve Kotor'dan kovması için destek vermek de akıllıca olacaktı. Woolwich'te ve Malta'da yeterli stoklar mevcut olduğundan, Bâbıâli'nin toplar, mühimmat ve barut ile desteklenmesi çok zor ve fazla masraflı olmayacaktı. Lâkin 300 bin sterlin tutarındaki parasal yardımlara gelince, hükümeti bu meblağı verip vermemekte tamamen serbestti ve Osmanlı temsilcisine bu maddeyi onaylamaktan imtina etmeleri hâlinde bile hiçbir zorluğun çıkmayacağını açıkça belirtmişti. Yalnızca böyle bir durumda Londra'daki Osmanlı maslahatgüzarına ret cevabına dair

287 Adair, Canning'e barış antlaşmasının imzalandığını haber verdiği ve antlaşmanın kendisini de eklediği 6 Ocak 1809 tarihli mektubunda bu hususta şöyle demektedir (bk. *aynı eser*, s. 113): "Gizli maddeler, kamu menfaatine uygun bir şekilde karar verebileceği şekilde majestelerinin hükümetinin takdirine bırakılmıştır. Yine de Rusya'nın aklını başına getirmenin en iyi yolu olarak, Kırım'a karşı yapılabilecek herhangi bir teşebbüste bir İngiliz birliğinin işbirliğini ve aynı şekilde Fransızları Arnavutluk'tan, Dalmaçya'dan ve Kotor'dan çıkartmak için Ali Paşa'nın mümkün olduğunca teşvik edilmesini tavsiye etmeyi kendime görev biliyorum".

sebeplerin ayrıntılı olarak bildirilmesi ve maslahatgüzarın da bunları Bâbıâli'ye bildirmesinin sağlanması uygun olacaktı.

Adair'in gösterdiği uysallıktan anlaşılabileceği üzere, İngiltere'nin menfaatlerinin en az Bâbıâli'nin menfaatleri kadar söz konusu olduğu bu hassas barış meselesi başarıyla sona erdirildi. Adair, Fransız maslahatgüzarının bütün itirazlarına rağmen, hemen İstanbul'a gitmek ve burada hükümetinin çıkarlarını şartların gerektirdiği şekilde korumak için gerekli hazırlıkları yaptı. 26 Ocak'ta İstanbul'a geldi.

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın İngiliz hükümetine bu barış meselesi sırasında verdiği iyi hizmetler, hemen uygun bir şekilde ödüllendirildi. Barış antlaşmasının imzalandığı günün ertesinde Adair, Ali Paşa'ya gönderdiği bir mektup ile bilgi verdi ve şöyle dedi: "İngiltere'ye karşı daima gösterdiğiniz dostane düşünceler ve Bâbıâli nezdinde nüfûzunuzu kullanarak iki devlet arasında uzun zaman mevcut olan barış ve dostluk ilişkilerinin yenilenmesi için gösterdiğiniz arabuluculuk gayretleri için en içten şükranlarımı sunarım"[288]. Ali Paşa bu arada barış müzakereleri sırasında Adair'i hükümetinden kendisini o dönemlerde Parga'ya karşı planladığı bir teşebbüste desteklemesini istemesi için ikna etmeye çalışmış, fakat Adair bu talebi yalnızca mantıklı bir şekilde reddetmekle kalmayıp, Ali Paşa'yı bu fikirden vazgeçirmeyi de başarmıştı.

Oysa barışın ön hazırlıkları belirlenir belirlenmez, Ali Paşa hiç vakit kaybetmeden güvendiği temsilcisi Seyyid Ahmed Efendi'yi bir kez daha Londra'ya gönderdi ve barış müzakereleri sırasında İngiltere'ye verdiği hizmetleri mümkün olduğunca parlak bir şekilde göstermeye çalıştı. Bu talep, muhtemelen Adair'in telkinlerde bulunduğu yukarıdaki sebeplerden dolayı Ali Paşa'ya birkaç yüz yeni icat edilen Congreve roketleri ile birlikte tam bir top takımı hediye edilecek kadar önemsendi. Topları İngiliz nakil gemileri ile teslim etmek ve Arnavutlara nasıl çalıştıklarını öğretmekle görevlendirilen Kaptan Leake, hemen Ali Paşa nezdinde İngiliz elçisi olarak onaylandı. Kaptan Leake, bu değerli hediye ile Şubat ayında Yanya'ya geldi.

O tarihten sonra Ali Paşa İngiltere'nin müttefiki ilân edildi. Yalnızca limanlarını İngiliz ticaret ve yolcu gemilerine açmakla kalmayıp, Doğu Akdeniz'deki

288 Adair'in Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği 6 Ocak 1809 tarihli yazı, *aynı eser*, II, 129.

İngiliz donanmasını, hatta İspanya ile Portekiz'de bulunan İngiliz birliklerini Arnavutluk'tan yapılan zengin iaşe teminleriyle desteklerken, Rusya'ya ve Fransa'ya karşı kesin bir düşmanca tutum takındı. Adair bu yüzden Mart ayı başlarında Ali Paşa'yı övdü, fakat aynı zamanda Parga'nın kendisine verilmesi karşılığında Fransızlarla dezavantajlı bir uzlaşmaya girmemesi için uyardı. Zira yeni savaş araç gereçleri şeklinde aldığı destek ve Kaptan Leake'nin yardımı sayesinde artık Parga'yı kolayca ve çok az masrafla ele geçirebilirdi[289]. İngiliz hükümeti ve Ali Paşa arasındaki bu samimi ilişki, Çanakkale (Kal'a-i Sultaniyye) Barış Antlaşması'nın en yakın ve neticeleri açısından oldukça önemli sonuçlarından biri kabul edilebilir.

289 Adair'in Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği 1 Mart 1809 tarihli yazı, *aynı eser*, II, 131. İngiltere'nin Tepedelenli Ali Paşa ile bu ilişkilerinden ayrıca Hughes, *Travels*, II, 216 ve devamında ayrıntılı olarak bahsetmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI-RUS SAVAŞININ DEVAMI VE AYNI DÖNEMDE BÂBIÂLİ'NİN DİĞER DEVLETLERLE 1812 TARİHLİ BÜKREŞ BARIŞI'NA KADAR İLİŞKİLERİ

1) 1809 Baharında Osmanlı-Rus Savaşı'nın Yeniden Alevlenmesine Kadar Barış Müzakereleri ve Devletin Durumu

Adair'in İstanbul'a vardıktan hemen sonra attığı ilk adımlar, Kal'a-i Sultaniyye Barış Antlaşması'nın diğer devletlerin hem Bâbıâli hem de İngiltere'ye karşı tutumları üzerinde nasıl bir etki yaratacağından; bilhassa Yaş'ta kısa bir süre önce başlatılan barış müzakerelerini nasıl etkileyeceğine ve İngiltere, Avusturya, Bâbıâli arasında üçlü bir ittifaka dair en sevdiği fikri gerçekleştirebilip gerçekleştiremeyeceğinden emin olmak oldu. Bundan sonra kendi davranışlarını ve hükümetinin takip edeceği politikayı buna göre belirleyecekti.

Tabii ki bu barış, Fransa tarafından kendisine karşı yöneltilen son derece düşmanca bir eylem olarak kabul edilecekti. Reisülküttab gerçi 14 Ocak 1809'da Fransız maslahatgüzarına gönderdiği oldukça mütevazi bir notada barışın hiçbir surette Fransa hükümetine karşı düşmanca bir eylem olmadığını kanıtlamaya çalışmıştı. Bu barış aksine Bâbıâli'nin ezelden beri Fransa'ya karşı duyduğu dürüstlük ile dostane ve iyi niyetli düşüncelerin devamlılığını

hiçbir surette olumsuz etkilemeyecekti. Zira Bâbıâli, yalnızca Fransız hükümetine duyduğu dostluktan ötürü ve düşüncelerinin dürüstlüğünü kanıtlamak için İngiltere ile çok büyük kayıplar yaşamasına sebep olduğu gibi çok büyük rahatsızlıklara da yol açan bir savaşa girmişti. Oysa Fransa karşılığında kendisine ne gibi hizmetlerde bulunmuştu? Hiç! Yine de ilkelerine sâdık kalmış ve Fransız ve Rus imparatorlarının Erfurt'taki toplantılarının sonucu olarak İngiliz hükümetine barış tekliflerinde bulunmalarına rağmen, İngiliz temsilciyi Çanakkale Boğazı'nda mümkün olduğunca oyalamaya çalışmıştı. Oysa sonunda artık kaçamamıştı. Zira İngiliz temsilci barış mı yoksa savaş mı istediklerine dair bir seçeneği ortaya atmış ve hemen cevap istemişti. Ayrıca imzalanan barış da iki devlet arasında mevcut eski dostane ilişkilerin yenilenmesinden başka bir şey değildi. Sebastiani bile Bâbıâli'nin yapılacak genel barışa dahil edilmesini tavsiye etmiş ve kendisi, yani Latour Maubourg da defalarca bunun bu şekilde yapılacağını açıklamıştı. Dolayısıyla Bâbıâli yalnızca genel barış için büyük bir engeli peşinen ortadan kaldırmıştı. Ne ölçülülüğü ve merhameti genel olarak bilinen Napolyon ne de bakanları bu yüzden Bâbıâli'nin bu şekilde İngiltere ile eski ilişkilerini yeniden tesis etmesine sitem edebilirlerdi. Zira Fransa'ya karşı dostane düşünceleri aynen bâki kalacaktı ve Fransa'nın da kendisine karşı aynı duyguları beslediğini düşünüyordu[1].

Tabii ki bu olağandışı savunma hiç de Latour Maubourg'un duymak istediği gibi değildi. Savunmayı hemen 17 ve 19 Ocak'ta, yani Adair İstanbul'a gelmeden önce, iki sert nota ile çürütmeye çalıştı. Bu notalarda son yıllarda yaşananların ve Bâbıâli'ye bu hususta verdiği açıklamaların Avrupa'da şu anda mevcut siyasî sistemde İngiltere'yle dostluk kuran her ülkenin bundan dolayı bile Fransa ile düşmanca bir ilişki içine girdiğini belli etmiş olduğu düşüncesinden yola çıkıyordu. Bâbıâli, bu durumda defalarca tekrarladığı vaatlerini ihlal ederek yalnızca Fransa'nın dostluğunu kaybetmekle kalmayıp, büyük ve güçlü bir hükümdara karşı sadakatini de ihlal etmişti. "Aşağıda imzası bulunan kişi", diye devam ediyordu, "asla kendisine yapılan hakareti cezasız bırakmayan ve kendi şanı uğruna bu şekilde yapılan haksızlıkların intikamını almayı kendisine bir yükümlülük bilen bir hükümdara yapılan bu hakaretin sonuçlarını endişe ile izlemektedir".

1 14 Ocak 1809 tarihli bu notayı Adair, Canning'e gönderdiği 19 Şubat 1809 tarihli mektubuna, *aynı eser*, s. 130'da ek olarak vermektedir.

Bâbıâli, Fransa'nın dostluğunu onu kaybettiği bir anda haksız olarak kullanıyordu. Sonuçları tahmin edilemeyen bir talihsizliğe düşmesine sebep olabilecek bir hatayı savunmak için çocukça hilelere, yanlış mazeretlere veya sağlam olmayan sebeplere başvurmak yerine, muazzam fikirler geliştirecek duruma gelmiş olmalı idi. "Kader tarafından Avrupa'nın yapısını değiştirmek ve dünyayı İngiltere'nin denizlerdeki hâkimiyetinden kurtarmak için gönderilmiş olan İmparator Napolyon'un olağanüstü bir insan olduğunu görebilmeli idi. İmparatorun, denizlerde en az İngilizler kadar sahip olduğu hakları geri vermeye zorlamak için İngilizleri anakaradan uzaklaştırmaktan oluşan yüce sistemini anlamalıydı. Bu sistemi pekiştirmek için, çok önemli birer muharebe olan Austerlitz, Jena ve Friedland muharebelerinin yapıldığını; imparatorun bu amaçla muzaffer kartallarını kendi elleriyle Viyana'ya, Berlin'e ve Rusya sınırlarına kadar diktiğini; bu sisteme karşı geldikleri için birçok devletin en güzel eyaletlerini ve birçok hükümdarın taçlarını kaybettiklerini hatırlamalıydı. İspanya'nın şu anda Avrupa'nın talep ettiği ve özgürlüğünün güvencesi olan sistemden uzaklaştığı için harabeye çevrildiğini hatırlamalıydı; son olarak da bu sistemin Fransızların değerli kanıyla oluşturulduğunu ve bu sistemi kırmaya çalışan, bu sistemden ayrılan her devletin, Fransa'nın baş düşmanı kabul edilmesi gerektiğini unutmamalıydı".

Bâbıâli'nin bugüne kadar yalnızca Fransa ile dostluğu sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirmeye cesaret edemeyen güçlü ve korkunç düşmanları vardı. Bu yüzden imparatorun [Napolyon] karşılığında Bâbıâli ve İngiltere arasında savaşın devam ettirilmesinden başka bir şey istemediği bu dostluğu muhafaza etmeye çalışmalı idi. İmparatorun Bâbıâli'den dostluğunu geri çekmesi ya da sırf kırılan onurunun intikamını almak için düşmanları ile işbirliği yapması hâlinde ne olacaktı? İngiltere bu durumda Bâbıâli'ye nasıl bir yardımda bulunabilecekti? Bâbıâli kendi zayıflığını ve İngiltere'nin gücünü mazeret gösteriyordu. Oysa İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na zarar verebileceği kara kuvvetleri yoktu, yalnızca gemileri vardı. Ayrıca zayıflık da imparatorun gözünde yeterli bir mazeret değildi. "Büyük bir imparatorluk kuran ve birarada tutan; her adımını üstün bir zekânın yönettiği ve bütün teşebbüslerinde kaderin de yanında olduğu imparator, sefil bir zayıflık gösterisinin büyük planlarını yok etmesine göz yumabilir miydi"? Dolayısıyla Bâbıâli kendi çıkarlarını korumak istiyorsa derhal İngiltere ile ilişkilerini bozmalı idi;

şu anda bunu hiçbir tehlike olmadan yapabilirdi; aksi takdirde kendini büyük bir talihsizlik içine düşürecekti.

Sebastiani'nin Bâbıâli'ye İngiltere ile barış yapmasını tavsiye ettiği asılsız bir uydurma idi. Zira bu elçi, Bâbıâli'ye böylesine tehlikeli bir adım atmasını tavsiye etmeyecek kadar bilgeydi ve Bâbıâli'nin çıkarlarını daima böyle bir tavsiyede bulunmayacak kadar korumuştu. Ayrıca ne notalarında ne de Latour Maubourg'un daima bizzat katıldığı Bâbıâli vezirleri ile görüşmelerinde asla böyle bir bahis geçmemişti. Şu anda bile attığı bu adımın Bâbıâli'ye getirebileceği tehlikeleri önlemek için imparator nezdindeki bütün nüfûzunu kullanmaya hazırdı. "Aşağıda imzası bulunan kişi", diye sona eriyordu Latour Maubourg'un Bâbıâli'nin davranışı hiçbir surette onaylamayı veya desteklemeyi düşünmediğini kanıtlamak için daha önceki itirazlarını bir kez daha hatırlattığı ikinci nota, "asil hükümdarı olan Fransız imparatorunun Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı duyduğu eski dostluğu hatırlamasını, bu dostluk uğruna Bâbıâli'nin kendisine yaptığı ağır hakareti unutmasını ve mazeretini kabul etmesini ummaktadır. Aşağıda imzası bulunan kişi, elinde olduğu kadarıyla hükümdarı nezdinde Bâbıâli'nin davasını savunduğunu ve bu esnada, diğer bütün hadiselerde olduğu gibi, her iki devletin şikâyetlerini azaltmak ve dostluklarını muhafaza etmek için hizmet vereceğini beyan eder"[2].

Bâbıâli bu arada ne Fransız maslahatgüzarının bu kibirli ama aynı zamanda biraz çekingen dilinden ne de Adair'in elçi olarak gerekli onay belgelerine değil yalnızca barış müzakerecisi olarak vekaletnâmelere sahip olmasına rağmen sadece Bâbıâli ile resmî bir ilişki içine girmekle kalmayıp 14 Mart'da her zamanki merasimlerle padişahın huzuruna da kabul edilmesine dair itirazından rahatsız oldu. Sultan II. Mahmud, Adair'i çok dostane bir şekilde karşıladı ve ona iki kez şahsen hitap ederek iki devlet arasındaki barışın ve kalıcı dostluğun Adair'in bu esnada gösterdiği iyi hizmetler sayesinde yeniden başarıyla tesis edilmiş olmasına dair kişisel memnuniyetini belirtti.

Latour Maubourg ise Bâbıâli tercümanına gönderdiği bir notada bunun bütün geleneklere aykırı olduğunu belirtti. Bugüne kadar hiçbir zaman herhangi bir devletin temsilcisi gerekli onay belgeleri olmadan böyle bir onura

2 Adair her iki notayı Canning'e gönderdiği aynı mektubuna, *aynı eser*, s. 133-143'te ek olarak vermektedir.

nail olmamıştı. Bu, Bâbıâli ve İngiliz hükümeti arasındaki sıkı dostluğun yeni bir ispatı idi ve bu da Fransa'nın haklı olarak şüphesini çekiyordu. Üstelik barış bile daha onaylanmamıştı. Bu yüzden bu durumu imparatoruna bildirmek zorundaydı, zira bu ayrıca Bâbıâli'nin Fransa'ya karşı dürüstlüğünün ve dostluğunun da ölçülebileceği bir durumdu[3].

Adair ise Napolyon'un şu anda maslahatgüzarının tehditlerini hemen gerçeğe dönüştürmek niyetinde olmadığı gibi gerçekleştirebilecek durumda da olmadığını ve Latuor Maubourg'un da İstanbul'u terketmeyi aklına bile getiremeyeceğini bir kez daha kanıtlamaya çalışarak, Bâbıâli'yi sakinleştirmeyi başardı. Dolayısıyla Bâbıâli, Adair'in telkinlerine uygun olarak, Latour Maubourg'un itirazlarını mümkün olduğunca nazik bir şekilde geri çevirdi ve Latour Maubourg bunun üzerine şimdilik sessiz kaldı[4]. Adair ise bu arada Divân-ı Hümâyûn'u en kötü ihtimalle bilhassa Rusya ile barış hususunda İngiltere'yle aynı düşüncede olan Avusturya'nın kendilerine yardım edebileceğini ileri sürerek teselli etmeye çalıştı.

Yine de bu taraftan neler beklenebileceğinden tam emin olmak için yalnızca İstanbul'a varır varmaz Avusturya elçisi ile irtibata geçmekle kalmayıp, 9 Şubat'ta Kont Stadion'a Rusya ile Bâbıâli arasında barış için arabuluculuk yapmak üzere gayret gösterdiğini bildirdiği ve aynı zamanda İngiltere, Avusturya ve Bâbıâli arasında bir üçlü ittifaka dair planını da yeniden dikkatine sunduğu bir yazı gönderdi. "Bonapart'ın planlarına dair sahip olduğunuz bilgilerden dolayı İngiltere, Avusturya ve Bâbıâli arasında bir üçlü ittifakın Avrupa'da özgürlük ve bağımsızlık namına kalanlar için bir kurtuluş aracı olup olmadığını daha iyi değerlendirebilirsiniz", diye yazıyordu. "Böyle bir ittifakın yararı, hiç şüphesiz daha derin bir inceleme gerektirmezdi, şayet söz konusu olan Rusya'nın biraz gizemli bağlantıları ve her zamankinden de daha anlaşılmaz siyasî sistemi olmasa idi. Bu bakımdan ve Rusya'nın hemen Avusturya'ya cephe alması şartıyla İngiltere, İsveç ve Bâbıâli arasında kurulacak bir ittifakın da bu yönde bir savunma aracı olarak bize biraz huzur kazandıracağını düşünüyorum"[5].

---

3 Adair'in 19 Mart tarihli mektubu ve içinde Latour Maubourg'un ilgili notası, *aynı eser*, s. 159.

4 Adair'in şöyle dediği 10 Şubat 1809 tarihli mektubu: "Fransız sefareti, maslahatgüzarın bütün tehditlerine rağmen, yerini korumaktadır".

5 Adair'in Kont Stadion'a gönderdiği 9 Şubat 1809 tarihli mektup, *aynı eser*, s. 127.

Latour Maubourg, Adair'i evinde ağırladığı için Avusturya elçisi ile derhal bütün ilişkilerini koparmasına rağmen, Avusturya elçisi önerilen üçlü ittifak hususunda oldukça mesafeli bir tavır içinde idi. Konumunun olağanüstü hassasiyetini ve Avusturya'nın şu anda sanki Bâbıâli'yi Fransa'ya ve Rusya'ya karşı direniş göstermesi için kışkırtmaya çalışıyormuş gibi bir izlenim doğuracak her türlü şüpheden kaçınması gerektiğini ileri sürerek Adair'e yalnızca bu plana daha fazla eğilmesine izin vermeyen talimatlarını göstermekle yetindi. Bu talimatlar aynı zamanda Kont Stadion'un Adair'in yazısına verdiği cevap olarak da kabul edilebilirdi. Buna rağmen Adair planının nihayet başarılı olacağından o kadar emindi ki, Kont Stadion'a 24 Şubat'da büyük bir tatminkârlıkla birkaç gün içinde planlanan üçlü ittifakın akdedilmesi için Londra'dan gerekli yetkileri alacağını ve İngiltere ile Avusturya arasında dostane ilişkiler yeniden tesis edildikten sonra bu husustaki müzakereler için Viyana'nın mı yoksa İstanbul'un mu daha uygun olacağına dair kararı Kont Stadion'a bıraktığını bildirdi[6].

Diğer taraftan önce Bâbıâli'nin böyle bir üçlü ittifaka ne diyeceğinden ve böyle bir ittifakı olumlu karşılayıp karşılamayacağından emin olunmalı idi. Prensipte Divân-ı Hümâyûn bu plana çok da olumsuz bakmıyordu; yalnızca Adair meseleyi dolaylı olarak dile getirdiğinde, Bâbıâli'nin Rusya ile böyle bir ittifak olmadan da barış akdedebileceğini umut edebildiği sürece, ister istemez Fransa'yla savaşla sonuçlanacak bir sisteme dahil olmaya endişeyle baktığını hissettirdi. Rusya ile barış gerçekten de şu anda Bâbıâli'nin siyasetinin odak noktası idi ve Adair bile bu barış sağlam bir temel üzerinde akdedilmediği sürece veya böyle bir barışın yapılabileceğine dair bütün umutlar yok olmadıkça Bâbıâli'yi kendi planı için kazanmayacağını kendine itiraf etmek zorunda kaldı[7].

Dolayısıyla mümkünse hedefe varabilmek için takip ettiği taktik, Bâbıâli'ye, Rusya'nın işgal ettiği eyaletleri hiç itiraz etmeden geri vereceğini düşünüyorsa çok büyük bir yanılgı içinde olduğunu ve diğer taraftan bu eyaletleri bir antlaşmaya istinaden devrettiği takdirde bunun Osmanlı İmparatorluğu'nun

---

6 Adair'in Kont Stadion'a gönderdiği 24 Şubat 1809 tarihli mektup, *aynı eser*, II, 131.

7 Adair, 19 Mart 1809 tarihli mektubunda bu hususta şöyle demektedir: "Değerlendirebildiğim kadarıyla Bâbıâli nazırları prensipte bu tedbire olumlu bakıyorlar. Lâkin bu ittifak olmadan Rusya ile barış yapabildikleri takdirde, kesin sonucu Fransa ile savaş olacak bir sisteme dahil olmalarını sağlamak için üstesinden gelinmesi gereken birçok şey var".

Avrupa'da sonunun başlangıcı olacağını kanıtlamaya çalışması idi. Rusya'nın yakın zamanda yaptığı barış tekliflerine kanmamalı idi. Boğdan'la Eflak'ı geri almak istiyor ve Rusya ile savaşa dahil olan Sırbistan hususunda verimli bir uzlaşmaya varmak istiyorsa, hiç vakit kaybetmeden var gücüyle silahlı bir gösteride bulunmalı, hemen Tuna boylarına bir ordu toplamalı ve Rusya'ya karşı savaşını yeniden bütün gücüyle başlatmalı idi. Bunun için çevresinde bulabileceği müttefiklere ihtiyacı vardı. Bu müttefikler de yalnızca İngiltere ve Avusturya olabilirdi. Oysa bu iki devlet de Bâbıâli'nin onların yardımından gerçekten yarar sağlayabilecek bir duruma geldiğinden emin olmadıkları sürece Bâbıâli ile herhangi bir bağlantıya girmeyeceklerdi. Mesela İngiltere, donanmasının buradan kesin olarak döneceğinden emin olmadan Karadeniz'e nasıl bir donanma gönderebilirdi? Oysa Ruslar'ın İstanbul Boğazı'ndaki hisarları ellerine geçirmeleri hâlinde bu mümkün olmayacaktı ve bu da ancak bir Türk ordusu Rusların Tuna Nehri'ni geçmesini önlediği takdirde engellenebilecekti. Lâkin Tuna Nehri'ni aşarak Ruslara Eflak'ta saldırabilecek durumda değilseler bile en azından hemen Kırım'a saldırmayı denemeliydiler.

Avusturya'dan ise ancak Rusya bu devlete Fransa ile birlikte saldırdığı takdirde destek beklenebilirdi ve bu durumda da önce kendi topraklarını düşünecekti. Avusturya ile bir ittifakın kurulabileceğini umabildikleri ikinci bir durum, belki Rusya Bâbıâli ile barış yaptıktan sonra Memleketeyn'i geri verdiğinde ve Fransa ile Avusturya arasında çıkması muhtemel savaşta tamamen tarafsız kaldığı takdirde oluşabilirdi. Dolayısıyla herşey Çar Aleksandr'in Avusturya'ya karşı nasıl bir tutum takınacağına ve Rusya ile Bâbıâli arasındaki barış müzakerelerinin durumuna bağlı idi.

Viyana'dakiler Memleketeyn'in Rusya'ya verilmesi hususunda İngiltere ile aynı fikirde olmalarına rağmen, Adair'in yukarıda dile getirdiği kombinasyonlar yine de Bâbıâli'nin ezelden beri Avusturya'ya karşı beslediği şüpheleri ortadan kaldırmaya yeterli değildi. Viyana kabinesinin her ne kadar Bâbıâli ile daima iyi ilişkilerini muhafaza etse de Bâbıâli'ye karşı davranışlarında asla dost bir devletin genel hizmetlerinin dışına çıkmadığı ve asla Bâbıâli ile daha sıkı bir ilişki içine girmeye cesaret edemediği ileri sürülerek buna itiraz edildi. Adair çok geçmeden Bâbıâli'nin Avusturya'ya karşı bu ihtiyatlı tutumunda Fransa karşısında duyduğu korkunun en az Avusturya ile bir ittifaka ilgisizliği kadar etkili olduğunu öğrendi. Sebastiani'nin Divân-ı Hümâyûn'un içine Napolyon'un gücünün karşı konulamazlığı hakkında saldığı korkunun etki-

leri gerçekte hâlâ o kadar güçlüydü ki, Rusya'yla savaş başladığında ve Tilsit ile Erfurt toplantılarından dolayı Avusturya'dan yardım veya yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtemel paylaşımıyla ilgili düşünceleri hakkında bir açıklama istemeye bile cesaret edememişlerdi.

Fransa ve Avusturya arasında savaşın yeniden başlayacağı beklenirken –düşmanlıklar daha önceden başlarken, Avusturya 15 Nisan 1809'da resmen savaş ilân etti– bu yönde Adair'in üçlü ittifakla istediği gibi önemli bir adımın atılmasına nasıl karar verilebilirdi? Sonunda Kal'a-i Sultaniyye Barış Antlaşması'nın tek kazancının İngiltere ve Bâbıâli arasında İngiltere'nin bundan sonra her surette muhafaza etmeye çalıştığı dostane ilişkilerin yenilenmesi ve belki de şartların uygunluğu gereğince Rusya'nın Fransa'ya sırt çevirmesini sağlayabileceği umudu olduğunu anlamak zorunda kaldı[8].

Oysa bunun için Rusya ve Bâbıâli arasındaki barışın yeniden tesis edilip edilemeyeceği ve hangi şartlar altında tesis edilebileceği önemli idi. Adair bu yönde de hemen olağanüstü, ama yine istediği başarıyı sağlamayan bir faaliyete girişti. Öncelikle aracılığı sayesinde oradaki barış müzakerelerinin gidişatı üzerinde mümkün olduğunca nüfûz kazanabilmek için Yaş'taki Osmanlı temsilcisi Reisülküttab Galib Efendi ile daha sıkı ilişkiler içine girmeye çalıştı. Bu amaçla, o dönemde Divân-ı Hümâyûn'da önemli bir nüfûza sahip Vahid Efendi ile mutabakat hâlinde, İstanbul'a gelişinden iki gün sonra, 28 Ocak'ta reisülküttaba yalnızca genel olarak, dünyadaki barışı tesis etmek için büyük bir katkıda bulunacağından, Rusya ile Bâbıâli arasındaki barışın bir an önce akdedilmesinin iyi olacağını bildirdiği bir nota gönderdi. Müdahale etmesi açıkça istenmediği sürece bu hususta yapılacak müzakerelere hiçbir surette karışmak istememesine rağmen yine de İngiltere'nin Bâbıâli'nin iyiliğini isteyen dost bir ülke olarak arabuluculuğunun bu durumda uygun olabileceğine inanıyordu. Bu yüzden reisülküttaba, sarayının görüşleri ile mutabakat hâlinde, Rus temsilcisine Çar Aleksandr'ın Fransa ile birlikte İngiliz hükümetine yaptığı barış tekliflerinin sonucu ne olursa olsun Bâbıâli ve Rusya arasında barışın akdedilmesinin her halükârda İngiltere ve Rusya arasındaki barışın yeniden tesis

8 Adair bu durumları Canning'e gönderdiği 19 Mart 1809 tarihli mektupta ve daha sonra Lord Bathurst'e gönderdiği 10 Şubat 1810 tarihli mektupta ayrıntılı olarak anlatmıştır (bk. *aynı eser*, s. 143 ve devamı ile s. 341 ve devamı). Daha sonraki mektubunda şöyle demektedir: "İngiltere ve Bâbıâli arasında barışın tesis edilmesinin bir büyük yararı, Rusya'yı Fransa'dan ayırmak için oluşabilecek olaylardan yararlanma şansı oldu".

edilmesinin önündeki önemli bir engelin kaldırılmasına katkıda bulunacağını bildirme yetkisi vermekte idi.

Aynı şekilde aynı gün, çar tarafından barış müzakerecisi olarak tayin edilen Mareşal Prosorovski'ye de hizmetlerini sunduğu bir yazı göndermeye cesaret etti. Galib Efendi, gerek bu yazıyı gerekse adı geçen notayı yerinde kullanmak üzere yanında Yaş'a götürürken, Adair son yazıyı aynı amaçla St. Petersburg'daki nüfûzunu kullanması için kişisel bir mektup ile birlikte Kont Stadion'a gönderdi.

Bu faal İngiliz diplomatın faaliyetleri bununla bitmiyordu. 12 Şubat tarihli bir yazıyla, İstanbul'da bulunan Bâbıâli Napoli eski elçisi Kont Ludolf'un, artık diplomatik bir niteliğe sahip olmayan, fakat St. Petersburg sarayında hâlâ nüfûzu bulunan St. Petersburg'daki meslektaşı Dük Sierra Capriola aracılığıyla orada Bâbıâli ile barışla ilgili düşünceler hakkında bilgi toplamasını ve meslektaşından aynı zamanda Prosorovski'ye göndermiş olduğu yazıyı, ne mareşalin kendisi ne de Kont Stadion üzerinden çara bildirilmemesi hâlinde, en azından hâlâ İngiltere'yi ve Rusya'yı bu kadar uzun bir zaman başarıyla birarada tutan ilkelere sâdık kalmış olan büyük ve güçlü gruba bildirmesini rica etmesini sağladı[9].

Ne yazık ki Adair bütün bu adımları, öncelikle hükümetine 1808 Ekim'inde Fransa ve Rusya tarafından birlikte yapılan barış tekliflerinin tatminkâr bir neticeye ulaşacakları ve ikinci olarak buna istinaden Yaş'taki barış müzakerelerinin de daha müspet bir hâl alacakları varsayımına dayanarak atmıştı. Hâlbuki durum tam tersine idi. Londra kabinesi, daha önce de gördüğümüz gibi, söz konusu barış tekliflerini kabul etmeyi uygun görmemişti ve bu da Adair için Şubat ortalarında Malta üzerinden 15 Aralık 1808'de hükümetinin yukarıda adı geçen açıklaması ile birlikte bu haberi aldığında büyük bir hayal kırıklığı oldu.

Açıklamayı Bâbıâli'ye 22 Şubat'ta reisülküttaba gönderdiği bir nota ile birlikte hiç vakit kaybetmeden bildirdi ve Rusya'nın bu şekilde bütün adalete,

---

9 Gerek reisülküttaba gönderilen söz konusu nota, gerekse Mareşal Prosorovski'ye ve Kont Stadion'a gönderilen yazılar, Canning'e gönderdiği 19 Mart 1809 tarihli mektubun ekinde verilmiştir (bk. *aynı eser*, s. 152, 155 ve 157). Kont Ludolf'a gönderdiği yazı ise Lord Bathurst'e 10 Şubat 1810'da gönderdiği mektubun ekinde verilmiştir (bk. *aynı eser*, s. 354).

ahlaka ve insanlığa aykırı olarak, Fransız imparatorunun İspanya'nın boyunduruk altına alınması ile ilgili niyetlerine boyun eğecekmiş gibi görünmesine dair üzüntülerini dile getirdi. Yine de hâlâ Bâbıâli ile Rusya arasında onurlu ve kalıcı bir barışın meydana gelmesini gönülden istiyordu. Lâkin Bâbıâli'nin dikkatini Rusya'nın bu davranışının bu devletin, ister kendisine söz konusu eyaletleri devrettiği bir barış, ister bu eyaletleri işgal etmeye devam etmesine izin vererek olsun, Tuna boylarına ve bilhassa Sırbistan'a yerleşmesine ruhsat vermesi hâlinde maruz kalacağı tehlikelere çekmekten kendini alamıyordu. Bâbıâli yalnızca Rusya'nın genişleme taleplerine karşı kararlı ve dirayetli bir direnişle İngiltere'nin ortak düşmana karşı etkili desteğini en iyi şekilde sağlayabilirdi[10].

Bâbıâli ve bilhassa padişah, bu notanın tıpkı 28 Ocak tarihli nota ve Prosorovski'ye gönderilen yazı gibi, Yaş'taki barış müzakerelerinde esas alınmak üzere Galib Efendi'ye teslim edilmesine rıza gösterdiler. Lâkin müzakerelerin durumu hiç de iç açıcı değildi. Daha başlamadan sona ermişlerdi. Zira Aralık ayı başında tayin edilen Osmanlı temsilcileri, yolda uzunca bir süre oyalandıktan sonra, Yaş'a ancak 8 Mart 1809'da gelebilmişlerdi ve Prens Prosorovski, bu tarihten iki gün önce Bâbıâli'ye Çar Aleksandr'ın emri üzerine mütarekenin sona erdiğini, bundan sonra barış müzakerelerinin söz konusu olmadığını, şu anda İstanbul'da bulunan İngiliz elçi derhal ülkeden uzaklaştırılmadığı ve bu notayı getiren kişi 48 saat içinde tatminkâr bir cevapla geri gönderilmediği takdirde düşmanlıkların hemen başlatılacağını bildirdiği sert bir nota göndermişti.

İngiliz hükümetinin barış tekliflerine olumlu karşılık vermemesine sinirlenen Çar Aleksandr, Prosorovski'ye gönderilen ve 20 Mart'da İstanbul'a varan bu emri, Kal'a-i Sultaniyye Barış Antlaşması'nın imzalandığına ve Adair'in İstanbul'a gelişine dair haberi aldıktan kısa bir süre sonra kendi eliyle hazırlamıştı. Adair'in tahmin ettiği gibi, Fransızların kışkırtmaları da bunda önemli bir rol oynamıştı. Büyük bir ihtimalle o dönemlerde yine St. Petersburg'da bulunan Caulaincourt'un çara genel barış akdedilmeden önce İstanbul'da bir İngiliz elçinin bulunmasının Fransa ile Rusya arasındaki ittifakın esaslarına aykırı olduğunu ve bunun yalnızca Bâbıâli'nin Erfurt'ta Bâbıâli topraklarıyla

10 Bu nota da Adair'in 19 Mart 1809 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir (bk. *aynı eser*, s. 154).

ilgili olarak kurulan planlara karşı direnişini güçlendirmek için yapılmış olabileceğini telkin etmişti.

Diğer taraftan bu hadise, Rusya ve Fransa arasındaki söz konusu planlar ve görüşler hakkında eskisi gibi bir mutabakat olmadığını kanıtlıyor gibi idi. Zira Çar Aleksandr bu şekilde şiddetle Adair'in İstanbul'dan uzaklaştırılmasında ısrar ederken, Latour Maubourg tamamen pasif kalarak, dana önceki tehditlerine rağmen İstanbul'dan ayrılmayı hiçbir surette düşünmüyordu ve Adair'in Divân-ı Hümâyûn'u Memleketeyn'i Rusya'ya vermeyi reddetme kararında desteklemesine, böylece Rusya'ya karşı gittikçe daha düşman hâle getirmesine ses çıkartmadı. Anlaşıldığı kadarıyla Latour Maubourg yalnızca daha yüksekten gelen emirlere uyuyordu. Dolayısıyla Napolyon, ikiyüzlü bir oyun oynuyordu. Zira bir taraftan Rusya'yı Adair'in İstanbul'dan gönderilmesi için kışkırtırken, uzaklaştırılmasını sağlamak için kendisi hiçbir şey yapmıyor, aksine Rusya'ya karşı düşmanca faaliyetlerde bulunmasına ses çıkartmıyordu. Adair'e göre bu, Rusya ve Fransa arasındaki ilişkileri tamamen kopma noktasına getirmek için kullanılabilecek bir husumetti[11].

Oysa durum ne olursa olsun, Çar Aleksandr'in Prosorovski'ye kendi el yazısı ile gönderdiği söz konusu yazı, bu durumları değerlendirmek için çok önemli bir belge olduğundan, burada içeriğini mutlaka aktarmak gerekir:

"Bugüne kadar Osmanlı İmparatorluğu ile mevcut mütareke", diyor bu belgede, "majestelerinin baştan beri gözettiği ve barışın sonlanmasını istediği ölçülülük ilkelerine dayalı idi. Bu amaçla yapılan yakınlaşmaların tam ortasında Bâbıâli davranışını birden değiştirdi. Majesteleri ile barış müzakerelerinde bulunurken, İngiliz elçiyi kabul etti ve bu şekilde sözleri ile açık ettiği niyetlerini yalanlamış oldu. Majesteleri bu davranışı mütarekenin ihlali ve sona ermesi olarak kabul etmektedir. Bu yüzden majesteleri Prens Prosorovski'ye bu mektubu aldıktan hemen sonra İstanbul'a bir subay göndererek Osmanlı hükümetine kendi adına ve kesin emrine istinaden, İngiliz elçinin kabul edilmesini mütarekenin ihlali kabul ettiğini bildirmekle görevlendirmektedir. Dolayısıyla Osmanlı temsilcileri müzakereler için belirlenen yere gelseler bile, İn-

11 Adair, Canning'e gönderdiği 25 Mart 1809 tarihli mektupta (bk. *aynı eser*, s. 164) şöyle demektedir: "Bu spekülasyon doğru ise belki diğer bütün durumlardan bile daha fazla Rusya ile Fransa arasında bir yanlış anlamayı yaratmak için lehimize kullanılabilecek bir avantajın oluşmuş olabileceğini düşünüyorum".

giliz elçi uzaklaştırılmadığı ve bu amaçla İstanbul'a giden subay iki gün içinde tamamen tatmin edici bir cevapla geri gelmediği sürece ne bir barış teklifi yapılacak ne de bir barış teklifi dinlenecektir. İki günlük bu süreye kesinlikle uyulacaktır ve bu subay dönüşü için yeterli olan bu süre içinde veya tamamen tatminkâr bir cevapla geri dönmediği takdirde Prens Prosorovski'ye düşmanlıkları derhal başlatma emri verilmektedir".

Prosorovski bu tehditkâr sözlere sadece şunları eklemişti: "Bâbıâli, bu emrin içeriğine istinaden majestelerinin İngiliz elçinin kabul edildiğine dair beklenmedik haberi aldığında haklı olarak ne kadar şaşırdığını ve heyecana kapıldığını kolayca değerlendirebilir. Hiç şüphesiz majestelerinin bu haber üzerine alması gereken kararın sonuçlarını da değerlendirebilecektir ve bu belgeyi imzalayan kişi, Bâbıâli'nin bu sonuçları hızlı, nihaî ve soylu hükümdarının isteklerine uygun bir cevapla önleyebileceğini ummaktadır"[12].

Oysa Bâbıâli bu defa, verilecek cevap hakkında hemen irtibata geçtiği Adair'in bile beklediğinden çok daha büyük bir sebat ve kararlılık gösterdi. Çarın taleplerinin hiçbir gerekçe göstermeye gerek kalmadan reddedilmesi gerektiği hususunda hemen mutabakata varıldı. Bu amaçla verilecek cevap, 23 Mart'da şeyhülislâmın konağında yapılan Büyük Divân'da oybirliğiyle kabul edildi ve 24 Mart'ta Prosorovski'nin ulağı bu cevapla İstanbul'dan ayrıldı.

Bütün olarak bakıldığında, cevap oldukça ölçülü tutulmuştu. Bâbıâli'nin bilhassa Tilsit Barış Antlaşması'ndan sonra, İngiltere tarafından kendisine sunulan ve genel bir barışı hazırlamak ve halklarına uzun zamandır arzu ettikleri huzuru sağlamak için bir araç olarak gördüğü barış tekliflerini kabul etmesine sebep olan durumlara değinerek, St. Petersburg sarayının da çok kısa bir süre önce barış için elini uzatmasına ve Bâbıâli'nin de buna uygun olarak hiç vakit kaybetmeden bu amaçla kendi temsilcilerini tayin etmesine ağırlık veriliyordu. Peki şimdi iki devlet arasındaki dostane ilişkilerin yeniden tesisi genel olarak arzu edilir ve yararlı görülürken, St. Petersburg sarayının İngiltere ile neredeyse bir yıl önce başlatılan barış müzakerelerine ve birkaç ay önce akdedilen barışa karşı ne iyi ne de kötü hiçbir yorumda bulunmamış olması nereden kaynaklanıyordu? Erfurt'taki toplantıdan sonra

12 Bu nota Adair'in daha önce belirtilen mektubunun ekinde verilmiştir (bk. *aynı eser*, s. 165).

Rusya, Fransa ile birlikte İngiltere'ye barış teklifinde bulunmuştu; dolayısıyla İngiltere ve Bâbıâli arasında akdedilen barışa nasıl karşı çıkabilir ve eleştirebilirdi? Bu arada herkes bu barışın, herhangi bir ittifak antlaşması olmadan, iki devlet arasında yalnızca eski dostane ilişkileri yeniden tesis etmek için yapıldığını biliyordu ve Yaş'taki Osmanlı temsilcileri istendiği takdirde bu hususta daha ayrıntılı bilgiler vermeye hazırdılar. Bu yüzden Prosorovski'nin Bâbıâli'ye gönderdiği bu yazı, Bâbıâli'yi büyük bir hayrete düşürmüştü. Bâbıâli, bütün dünyanın bildiği gibi, yükümlülüklerini yerine getirmeye ve yabancı devletlerle yaptığı antlaşmalara sâdık kalmaya alışık olduğu için, İngiltere ile akdettiği barıştan yeniden imtina etmesini nasıl isteyebileceklerini anlamıyordu. Zaten bu teklif de söz konusu yazıda öyle ikili ve karanlık bir şekilde aktarılıyordu ki, önce Yaş'ta bulunan Osmanlı temsilcileri ile başlatılacak müzakerelerde mareşalin anlayışına sığınarak her iki sarayın menfaatlerine, ölçülülük kurallarına ve adalete uygun açıklamalarını beklemek zorundaydılar[13].

Bu cevabın istenen etkiyi bırakması ne kadar az beklenebilirse, Bâbıâli'nin kararlı tutumunu yakında yeniden ortaya çıkması muhtemel düşmanlıklar başladığında etkili bir şekilde desteklemeye o denli özen gösterilmesi gerekiyordu. Bu yönde iyi niyetler eksik değildi, ama devletin ve yönetiminin bu iyi niyetleri gereken şekilde gerçekleştirebilecek durumda olup olmadığı bambaşka bir soru idi. Padişah, hiç vakit kaybetmeden, söylentilere bakılacak olursa başına geçerek bizzat katılacağı güçlü bir orduyu sefere çıkartmak için devletin bütün kuvvetlerini ve kaynaklarını Rusya'ya karşı kullanmaya hazırdı ve deniz savaşı da hemen kara savaşı ile birleştirilecekti.

24 Mart'ta bu amaçla Adair'in de katıldığı ve gelecek yaz için Kırım'a yapılacak saldırının hemen karara bağlandığı bir Divân toplandı. Bu saldırı için bilhassa Sivastopol düşünüldü ve İngiltere'nin de Bâbıâli'nin buradaki harekâtlarını deniz gücü ile desteklemesi şartıyla Karadeniz'de mümkün olduğunca saldırıya geçmek istiyorlardı. Adair hiç tereddüt etmeden, nüfûzunu bu yönde mümkün mertebe kullanmayı vadetti ve bu meseleyi yalnızca hükümetine tavsiye etmekle kalmayıp, 26 Mart'ta ayrıca daha önce kendisiyle bu hususta istişarede bulunduğu Lord Collingwood'a durumu bildirmek ve gemilerinin bir kıs-

13 Adair'in 25 Mart 1809 tarihli mektubuna ek olarak verilmiştir (bk. *aynı eser*, s. 167).

mını gelecek yaz niyet edilen sefer için Karadeniz'e ve Sivastopol üzerine göndermek üzere hazır tutmasını talep etmek için bir yazı gönderdi[14].

Bâbıâli, karada ve denizde hazırlıklarını olağanüstü bir gayret ve büyük çabalarla yürütüyor, fakat her zamanki gibi büyük zorluklarla karşılaşıyordu. Bu zorluklar öncelikle 1808 Kasım'ındaki felaketin* hâlâ süren sancılarından dolayı henüz kesin bir yönetim sistemine ulaşılmamış olması idi. Sultan II. Mahmud daha şimdiden idrak, dirayet ve iyi niyet sahibi bir adam kabul ediliyordu, ama henüz her yere kararlılıkla müdahale edebilecek cesarete ve güce sahip değildi. Bilhassa Sultan Mahmud ve yeniçeriler arasında hâlâ tam olarak barış sağlanamamıştı. Yeniçeriler, ulema ile birlikte padişahın niyetlerine güvenmiyorlardı ve Sultan III. Selim tarafından yetiştirildiğini pekâla biliyorlardı. Hoşnutsuzluklarını sürekli olarak açıkça belli ediyorlardı ve diğer şeylerin yanında bilhassa Alemdar Mustafa Paşa'nın devrilmesinden sonra yeni bir sadrazamın tayin edilmemesini sağlamışlardı. Zira yalnızca kendi taraflarında, yani tamamen kendi yönetimlerinde olacağından emin oldukları birini kabul etmek istiyorlardı. Sultan Mahmud, şimdiye kadar onlara bu hususta dirayetle direnmeyi başarmıştı ve bunun sonucu da hâlâ yeni bir sadrazamın tayin edilmemesi oldu**.

Oysa bu durum devletin yönetiminde uğursuz bir tembelliğe yol açmıştı. Bâbıâli vezirlerinden her biri yalnızca kendisine bağlı devlet işleri ile ilgileniyor ve bunları üstün körü yerine getirdiğinde yeterince iş yapmış olduğunu düşünüyordu. Hiç kimse alınacak genel tedbirler için kendini ateşe atmak istemiyordu. Divân-ı Hümâyûn toplantıları bile çoğu zaman devletin iyiliği için verimli olmayan sonuçlar getiriyordu. İşler oluruna bırakılmıştı. Bilhassa ordunun yeniden tesisi için neredeyse hiçbir şey yapılmamıştı, zira yeniçeriler

14 Adair'in 20 Mart 1809 tarihli mektubu ve Lord Collingwood'a gönderdiği 26 Mart 1809 tarihli yazı, II, 133 ve 141. Birincisinde bu hususta şöyle demektedir: "Siyasetin genel amaçlarından ve Avusturya'daki çok kritik durumdan dolayı gerekli olmasa bile, Türkler, iyi niyetlerinden dolayı gerçekten de onlara bu hususta yardım etmemizi hak ediyorlar".

* Alemdar Mustafa Paşa'nın sonunu getiren ve sarayı da hedef alan yeniçeri ayaklanması (çn).

** Alemdar'ın ölümü üzerine silik bir şahsiyet olan Memiş Paşa sadaret kaymakamlığına tayin edilmiş, ancak bir hafta sonra resmen sadrazam olarak atanmıştır (22 Kasım 1808). Bu makamda 1 ay 9 gün kaldı. Zinkeisen bu dönemi kastediyor (çn).

hâlâ bir bakıma yönetimin başındaydılar ve bu amaçla atılan her adıma kendilerine karşı alınan bir tedbir olarak şüphe ile bakıyorlardı.

Böylece başkentteki merkezî yönetimde herşey gitgide durma noktasına gelirken, her paşanın kendi keyfine göre yönettiği ve halkı baskı altında tuttuğu eyaletlerde, her zamanki düzensizlikler başını alıp gidiyordu[15].

Oysa şimdi Rusya ile yeniden savaşın devleti büyük bir tehlike ile karşı karşıya bıraktığı bir dönemde işlerin bu şekilde kalmasına daha fazla izin verilemezdi. Öncelikle durumun zorluklarıyla başa çıkabilecek ve aynı zamanda yeniçerilerle iyi ilişkiler kurabilecek bir sadrazamın tayin edilmesi gerekiyordu. Yeniçerilerle bu hususta yapılan uzun müzakereler neticesinde nihayet yaşlı ve devlet işlerinde tecrübeli bir adam olan Kör Yusuf [Ziya] Paşa'yı sadrazam olarak tanımayı kabul ettiler[*]. Yusuf [Ziya] Paşa 23 Nisan'da İstanbul'a geldi ve yeniçeriler tarafından sevinç gösterileriyle karşılanarak, 29 Nisan tarihli hatt-ı hümâyûn ile resmen sadaret makamına oturdu.

Bu hatt-ı hümâyûn, Sultan II. Mahmud'un o dönemlerde hâlâ bu dizginlenemeyen ocağın etkisi altında bulunduğunu ve daha sonra gerçekleştirmeye çalıştığı ıslahatlardan tamamen uzak olduğunu kanıtlaması açısından oldukça ilginç sayılırdı. Zira yeniçeriler tarafından seçilen bu adamı mutlak güce sahip vekili tayin ederken, bu hatt-ı hümâyûnda devlet yönetiminin yalnızca *Kur'ân*'ın ve atalarının Osmanlı adını büyük ve güçlü hâle getirmelerini sağlayan eski kanunların hükümlerine göre yürütülmesine ağırlık veriyordu. Kanunlara uygun olarak padişaha, vezirlere, seraskere ve diğer üstlerine karşı sadakat ve itaatle gerçek inancın düşmanlarına karşı başarıyla savaşan ve devletin sınırlarını her yönde genişleten yeniçeri, cebeci, topçu, sipahi ocaklarının ve diğer silahlı kuv-

15 Adair, bu döneme ait mektuplarında bu uğursuz durumun bir resmini çıkartmaktadır. 19 Şubat tarihli mektubunda (bk. *aynı eser*, s. 127) şöyle demektedir: "Sultan, dirayet sahibi bir insan, ama kendisiyle yeniçeriler arasında güven yok. Hâlâ bir sadrazam tayin edilmedi, dolayısıyla sabit bir idare de yok. Korkarım bundan daha da kötüsü, Rusya'ya karşı çıkacak bir ordu da yok". Daha sonra bu konuyu 3 Haziran 1809 tarihli mektubunda (bk. *aynı eser*, s. 206) daha ayrıntılı olarak devam ettirerek şöyle demektedir: "Sultan Mustafa'nın ölümünden sonraki uzun dönemden beri Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimsiz olduğunu söyleyebiliriz. Farklı resmî dairelerin başları kendi işleri ile uğraşıyorlar. Hiç kimse genel tedbirler için sorumluluk üstlenmiyor".

* Bu, Yusuf Ziya Paşa'nın ikinci sadaretidir. Bu ikinci sadareti Napolyon'un Mısır'a saldırısına denk düşer ve ordu ile Mısır'a gider (çn).

vetlerin kuruluşu da onların sayesinde olmuştu. Ardından da bu eski düzeni tehlikeli yeni düzenlemeler ile bozmaya çalışan herkesi lanetliyordu.

Bununla ilgili olarak hatt-ı hümâyûnda şöyle demekte idi: "Bir zamandır yönetimime açgözlü niyetlerinden dolayı devletin eski düzenini yok eden, kanunları ve nizamnâmeleri değiştiren ve sırf kendi hırslarını taçlandırmak için, devletimin insanlarının zarar gördüğü ve huzursuzluğa itildiği bazı kötü ve cezayı hak eden şeyler yapan insanlar sızmıştır. Bu düzensizliklerin ve husumetlerin sebebi olan insanların büyük bir kısmı müstehak oldukları cezayı almalarına rağmen, gerçek müminler arasına ektikleri kötü tohumlar bugüne kadar olumsuz etkilerini gösterdi ve aralarında husumet yarattı. Böylece artık hiç kimsenin hiç kimseye güvenmediği, hiç kimsenin her yerden, hatta devletin en dıştaki sınırlarından bile gelen şikâyetlere kulak asmadığı hayret verici bir durum ortaya çıktı. Allah'ın, meleklerin ve bütün milletlerin laneti, gerçek müminlere böyle bir felaket getiren herkesin, gerek cezalarını bulan gerekse hâlâ devletin kanunlarını ihlal edenlerin üzerine olsun".

Bâbıâli'nin içinde bulunduğu bu üzücü durum herkes tarafından biliniyordu ve bu durumu yalnızca dini bütün, bilge, aydın ve akıllı bir sadrazam çözebilirdi. Dolayısıyla padişah, sadrazamın idrakine ve yıllar boyunca devlet işlerinde kendini kanıtlamış tecrübesine güveniyordu. Birinci vazifesi, kutsal kanunu muhafaza etmek olacaktı; sonra halk arasında baş gösteren husumeti ortadan kaldırmaya, bütün devlet meselelerini ulema, devletin ileri gelenleri ve yeniçerilerin önde gelenleri ile mutabakat hâlinde eski kanunlara göre, herşey dinin ve devletin muhafazasını sağlamaya yönelik olacak şekilde düzenlemeye özen göstermeli idi.

Padişah tarafından bizzat hazırlanan bu hatt-ı hümâyûn, şu sözlerle bitiyordu: "Kutsal kanunun yerine getirilmesini istediği ilk farzlardan biri, inancın düşmanlarını geri püskürtmektir. Allah, yüce emirlerime riayet edenlere bu dünyada ve öteki dünyada mutluluk ve iyilik bahşetsin, ama emirlerime karşı gelenlere hakettikleri cezayı versin! Allah sana bütün teşebbüslerinde mutluluk ve başarı getirsin"[16].

Bunların o dönemde Sultan II. Mahmud'un gerçek ve dürüst düşünceleri olduğu, Adair'in de ifadesine göre hiç şüphe götürmemektedir; yalnızca bu

16 Adair, bu olağandışı belgeyi *aynı eser*, s. 216'daki 3 Haziran 1809 tarihli mektubuna ek olarak vermektedir.

düşünceleri dirayet ve kararlılıkla gerçeğe dönüştürmek için uygun araçlar ve Reisülküttab Galib Efendi ile tamamen Fransızların menfaatlerine sâdık olan Çelebi [Mustafa Reşid] Efendi dışında yetenek sahibi insanların bulunmadığı Divân-ı Hümâyûn'da bunu gerçekleştirebilecek şahsiyetler eksikti. Yeni sadrazam bile bu durumla başa çıkabilecek durumda değildi[17].

Makamına gelir gelmez, sadrazam ve yeniçeriler arasında endişe verici sürtüşmeler meydana geldi. Yeniçerileri kendi taraflarına çekmek ve Tuna boylarına doğru yola çıkmalarına ikna etmek için çarelerin düşünüldüğü büyük bir Divân-ı Hümâyûn'da sadrazamın yeniçerilerin başına geçerek, sefere bizzat katılmasına karar verilmişti. Bu husus her yerde ilân edildi. Oysa çok geçmeden bu hususta çok da ciddi olunmadığı anlaşıldı. Yeniçeriler hemen şüphelenmeye başladılar ve bilhassa bu vaadin yalnızca onları kandırmak, bu sayede de İstanbul'dan uzaklaştırarak arkalarından yeniçerilere karşı bir darbe yapmak için verildiği düşüncesinden kendilerini bir türlü alamıyorlardı. Bu husustaki hoşnutsuzlukları yalnızca homurtularla değil, olayların yeniden son raddeye varacağından endişe ettirecek aşırı hareketlerle de dışa vurdu. Dolayısıyla sadrazamı âdeta bir nevi rehine gibi aralarında görmek isteyen bu asi ocağı yalnızca sadrazamın gerçekten de başlarına geçeceği güvencesini vererek sakinleştirebildiler. Bunun delili olarak da her zamanki merasimlerle sadrazam ordugâha doğru yola çıktığının işareti olan tuğunu dikmek zorunda kaldı.

Bunun üzerine yeniçerilerin hoşnutsuzluğu yerini sınırsız bir coşkuya bıraktı. Özel bir heyet göndererek padişaha tamamen tatmin olduklarını ve her açıdan padişahın isteklerini yerine getireceklerini bildirdiler. Karşılığında hemen düşmanın üzerine gönderilmekten başka bir şey istemiyorlardı. Memleketeyn geri verilmeden asla barış yapılmamalı idi ve herşeyden önce artık mütarekelerle de oyalanmamalıydılar. Bu şartlar altında sadrazamın ardından derhal Tuna boylarına hareket etmeye hazırdılar; tam bir disiplin içinde olacaklardı, hatta aralarında bundan sonra da düzensizlikler veya karargâhlarında herhangi bir isyan teşebbüsü meydana geldiği takdirde, ocaklarının tasfiye edil-

17 Adair, bu hususta şöyle demektedir (bk. *aynı eser*, s. 217): "Bu belgedeki ilkeler ve görüşler, sanırım bu yönetimin sistemini ilân etmektedir. Bunlara bağlı olarak, padişahın şahsî hareketlerine saygı göstermeyi öğreniyorum. Yeteneklerine uygun olarak hareket etmek niyetinde olduğuna hiç şüphe yok, ancak tebaa yine de bireysel dürüstlüğüne güvenmekte çekince gösterebilir. Divân-ı Hümâyûn'un oluşumunda kamunun gerektirdiği dirayetli tedbirler için çok fazla umut getiren hiçbir şey yok".

mesine bile karşı çıkmayacaklardı. Böylece iç huzur tamamen sağlanmış gibi görünüyordu. Lâkin sadrazam ancak Temmuz ayında 35 bin yeniçerinin başında gerçekten Tuna boylarına doğru hareket etti[18].

Hazırlıklar da iki katı çabayla devam ettirildi. Kısa sürede 10 hattı harb gemisi [kalyon] tamamen donatıldı ve denize açılmaya hazır hâle getirildi. Başta Anadolu'dan olmak üzere, asker sevkiyatları aralıksız devam ediyordu. Belirli bir üst yönetim eksikliğinden dolayı bu esnada bazı önemli düzensizlikler de yaşanıyordu. Bütün bir birliğin, Tuna boylarına geldiğinde emri altına girecekleri kimse olmadığı için hemen dağıldıkları ve Rus karargâhının yakınlarında sürekli olarak tek başlarına kendi aralarında kavga eden çetelere katıldıkları nadir görülen bir şey değildi[19].

Ayrıca para sıkıntısı da kendini hissettirmeye başlamıştı. Bilhassa başkentteki en zengin depolar muazzam savaş araç gereci ve erzak stokları ile birlikte çıkan son büyük yangınlarda yanıp kül olduklarından ve bu eksiklik, savaşı hemen düşman topraklarına taşımak isteyen genel heyecanla tam bir tezat oluşturduğundan sıkıntı daha da büyüktü[20]. Bâbıâli bu yüzden Adair'den hükümetinden parasal yardım veya kredi şeklinde bir yardım talep etmekten usanmadı. Bu amaçla Vahid Efendi ile yaptığı birkaç görüşmede bu mesele ciddi bir biçimde ele alındı. Oysa Adair ne parasal yardım ne de krediye dair herhangi bir umut veremiyordu. Zaten kim kredi verirdi ki? Şahıslar, İngiliz tüccarlar ve sermaye sahipleri hiçbir surette kredi vermezdi ve İngiliz hükümeti de ancak faiz ödemeleri ve anaparanın zamanla ödenmesi için tam bir teminat verildiği takdirde kredi verirdi.

Vahid Efendi bunun üzerine şeyhülislâmı ve ulemayı vakıfların gelirlerini bu devlet kredisinin geri ödenmesi için teminat göstermeye ikna etmeye çalıştıklarını söyledi. Adair ise devletin muazzam malî kaynaklarını bilhassa maliyede daha derin ıslahatlarla daha iyi değerlendirmelerinde ısrar etti. Bu-

18 Adair'in 24 Temmuz 1809 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 244.

19 Bütün bunları, Adair'in 3 Haziran 1809 tarihli mektubundan öğreniyoruz.

20 Adair, Canning'e gönderdiği 18 Nisan 1809 tarihli mektubunda (bk. *aynı eser*, s. 180), bu hususta şöyle demektedir: "Bu malî sıkıntılar, savaşı düşmanın ülkesinde devem ettirmek için, Osmanlı hükümetinin alması gereken ve insanların desteklemeye hevesli oldukları çabaların ilerlemesini engellemektedir. Bu imparatorluğun halkının heyecanının, modern zamanlarda bilinen herşeyi aştığı söylenmektedir. Diğer taraftan, maddî sıkıntı da eşit düzeydedir".

nun üzerine bunu yapmaya hazır oldukları, ama şu anda içinde bulundukları sıkıntıları gidermeye yetmeyeceği cevabını aldı. Zira bu ıslahatların başarıları ancak uzun vadede ortaya çıkacaktı ve ayrıca Nizam-ı Cedid'in uygulamaya geçirilmesi ile yakın zamanda meydana gelen huzursuzlukların yarattığı heyecan hâlâ bu gibi yeniliklere hemen geniş bir kapsamda cesaret edemeyecekleri kadar büyüktü.

Adair, iyi niyetini kanıtlamak için, padişahın içinde bulunduğu para sıkıntısını gidermeye ve İngiliz hükümetinin menfaatlerini de korumaya uygun bir planı ileri sürdü. Bu plana göre, İngiliz hükümeti Bâbıâli'ye bir nevi düzenli olarak faizlendirilecek bir meblağı, örneğin 1 milyon sterlini avans olarak verirken, Bâbıâli de karşılığında bu borcu belirli vadelerde Akdeniz'deki İngiliz donanmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda bolca bulunan gemi yapımı için ağaç, bakır, kenevir ve buğday teslimatları ile ödeyecekti. Böylece her iki tarafa da büyük bir hizmet verilmiş olacaktı: İngiltere, daima büyük miktarlarda ihtiyaç duyduğu değerli emtiaların teminini güvence altına almış ve Bâbıâli, kendi muazzam kaynaklarının farkına varmış ve onları kullanmayı öğrenmiş oluyordu.

Tabii ki bu plan büyük bir alkış aldı ve Vahid Efendi tarafından Divân-ı Hümâyûn'un onayına sunulmasına karar verilirken, Adair de hiç vakit kaybetmeden planı yalnızca hükümetine tavsiye etmekle kalmayıp, bu gibi alımları gerçekleştirmek için yetki alıp alamayacağını ve alabilirse hangi meblağa kadar yetki alabileceğini öğrenmek üzere Malta'nın İngiliz valisi Sir Aleksander Ball ile irtibata geçti. Oysa planın yürütülmesi sırasında çok önemli engellerle karşılaştılar. Öncelikle Bâbıâli'nin bu emtialardan hangilerini ve hangi miktarlarda teslim edebilecek durumda olduğu ortaya çıkartılmalı idi. Bu ise Osmanlı idare sistemindeki yavaşlık gözönüne alındığında, çok zaman alacaktı ve böylece bu hususta resmî bir antlaşmanın yapılmasında esas alınabilecek bazı sonuçlar alınana kadar yaz mevsimi geçti. Ancak Eylül ayında Adair'in telkinleri üzerine mesele biraz daha ciddi olarak ele alındı, ama bu mesele ile yakından ilgilenen Vahid Efendi'nin aniden azledilmesinden ve iki devlet arasında baş gösteren bir soğukluktan dolayı yeniden kesintiye uğradı[21].

---

21 Adair'in Canning'e gönderdiği 8 Nisan ve 24 Eylül 1809 tarihli mektuplar (bk. *aynı eser*, 179 ve devamı ile s. 271) ve Sir Aleksander Ball'a gönderdiği 20 Nisan 1809 tarihli mektup (bk. *aynı eser*, II, 152 ve devamı).

Daha sonra, 1810 Şubat'ında Bâbıâli'nin sıkıntısı son raddeye geldiğinde, Adair en azından Bâbıâli'ye Malta'dan Mayıs ayında İstanbul'a gönderilen 5 bin zentner* barut ve 3 bin zentner ağır cephâne verilmesini sağladı[22]. Buna karşın o dönemlerde Bâbıâli tarafından köşeye sıkıştırılmış bir hâlde çok önemli sebepler ileri sürmesine rağmen, Kal'a-i Sultaniyye Antlaşması'nın parasal yardımlarla ilgili gizli maddelerini onaylatmayı başaramadı. Londra'dakiler onayın kaçınılmaz bir yükümlülük olarak haklı çıkartılabileceği durumların henüz oluşmadığını düşünüyorlardı ve ayrıca, daha önce de belirttiğimiz gibi, İngiliz hükümetinin bu yöndeki çekincelerini en azından anlaşılır kılan bazı hadiseler meydana gelmişti[23].

Böylece Bâbıâli'nin Adair'in de onayı ile mütarekenin iptal edilmesinden sonra aldığı ilk tedbir, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında karada ve denizde ticareti tamamen yasaklaması oldu. Bu husustaki resmî bildiri 10 Nisan'da Adair'e tebliğ edildi. İngiliz ticaretinin bundan dolayı yaşayacağı dezavantajların pekâlâ farkındaydı, ama yine de herkesin iyiliği için elde edilebilecek avantajların çok daha büyük olduğunu düşünüyordu. Zira Odessa'dan ve Kırım'dan yapılan ihracat, ithalattan çok daha yüksek olduğundan ve Rusya, bilhassa Kırım'ın iki ana ihracat maddesi olan yağ ve kükürtten vazgeçemeyeceği için, ticareti bundan dolayı çok büyük bir zarar görecek ve neredeyse tamamen yok edilecekti. Buna karşın buradan alınan en önemli emtia olan buğdayı Suriye'den ve Mısır'dan kolayca temin edebilirlerdi. Dolayısıyla Adair, buna itiraz etmemeyi veya İngiliz bandırası lehine Çanakkale Boğazı'na sahip olmuş olsa idi hükümetinin mevcut şartlar altında aynı şekilde almış olacağı bu genel tedbirden bir istisna yapılmasını istememeyi uygun gördü[24].

Serbest Doğu Akdeniz ticaretinin keyfî olarak sınırlanmasına en çok Fransız maslahatgüzarı itiraz etti. Reisülküttaba gönderdiği iki notada bu sınırla-

* 1 zentner= 100 kg (çn).

22 Adair'in Lord Bathurst'e gönderdiği 14 Şubat 1810 tarihli mektup (bk. *aynı eser*, I, 361) ve Lord Wellesley'e gönderdiği 15 Nisan ve 8 Haziran 1810 tarihli mektuplar (bk. *aynı eser*, II, 29 ve 30).

23 Adair, bu amaçla attığı son adımlar hakkında Lord Wellesley'e gönderdiği 5 ve 11 Temmuz 1810 tarihli mektubunda (bk. *aynı eser*, II, 72 ile 77 ve devamında) ayrıntılı bilgi vermektedir.

24 Adair'in Canning'e gönderdiği 12 Nisan 1809 tarihli mektubu ve ekinde Bâbıâli'nin notası.

mayı doğrudan 1802'de Bâbıâli ile Fransa arasında akdedilen ve ikinci maddesinde Fransız ticaret gemilerine Karadeniz'de hiçbir itiraz olmadan serbest dolaşım hakkının tanındığı barış antlaşmasının ihlali olarak nitelendirdi. Bâbıâli'nin Fransa ile ilişkilerini bozmak istemediğini, aksi hâlde bunu bu şekilde dolaylı olarak yapmak yerine doğrudan ilân edeceğini varsaydığından, bu ancak bir yanlış anlama olabilirdi. Fransız imparatorunun Bâbıâli'ye daima dostluğunun ve bağlılığının delillerini sunmuş olan, fakat asla tebaasının elinden antlaşmalarla tanınmış bir hakkın alınmasına müsamaha göstermeyecek büyük ve güçlü bir hükümdar olduğunu unutmamalı idi. Lâkin Napolyon'un, Avusturya'ya karşı savaşın başarısı henüz şüpheli olduğu için, Bâbıâli'ye karşı herhangi bir harekette bulunmayacağının pekâla farkında olan reisülküttab, bu itirazı dikkate bile almadı[25].

Bâbıâli'nin Rusya'ya karşı savaşını devam ettirmesinin, Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşı için en etkili şaşırtma harekâtı olacağını düşündüğünden Avusturya elçisi bu meselede hiçbir yorumda bulunmadı. Oysa bu şaşırtma harekâtı etkili olamadan, buradaki durumlar yine öyle bir değişikliğe uğramıştı ki, bu hâl Bâbıâli'nin bilhassa Fransa'ya karşı tutumunu etkiledi, dolayısıyla İngiltere'nin Adair'in temsil ettiği menfaatleri üzerinde de olumsuz bir etki bıraktı.

Avusturya'nın silahlarının ilk başarıları, bilhassa Arşidük Karl'ın Aspern'deki zaferi (21 ve 22 Mayıs 1809), Divân-ı Hümâyûn üzerinde olumlu bir etki bırakmıştı ve hâlâ varlığını sürdüren Fransız yanlılarının Divân-ı Hümâyûn'daki konumunu önemli ölçüde olumsuz etkilemişti[26]. Oysa söz konusu başarıların kalıcı olmadığı anlaşılınca ve Fransızların İstirya'yı, Karinyola'yı (Kärnthe) ve Avusturya'nın komşu eyaletlerini işgal ettikleri, hatta Macaristan'a kadar ilerledikleri, şimdi de Sırbistan'da Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit ettikleri öğrenilince, Napolyon'un aşılması imkânsız gücü yine bütün şiddeti ile Divân-ı Hümâyûn'un zihninde belirdi ve Fransız yanlılarına bir kez daha başlarını gu-

---

25 Latour Maubourg'un her iki notası Adair'in 12 Nisan 1809 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir (bk. *aynı eser*, s. 175 ve devamı).

26 Adair, *aynı eser*, s. 212'de o dönemlerdeki konumları hakkında şöyle demektedir: "Buraya vardığımda söylendiği gibi, Divân-ı Hümâyûn'daki Fransız yanlılarının İngiltere ile yapılan barış karşısında sinmiş oldukları doğru olmaktan çok uzaktı. [Bu kimseler] hâlâ mevcuttu ve Fransız elçinin onlar aracılığıyla hüküm sürmesini sağlayacak kadar itibarları olmasa da hâlâ yapmaya niyetlendiğim büyük işlerde beni engelleyecek güce sahip olduklarını saklayamam".

rurla kaldırmaları için cesaret verdi[27]. 14 Haziran'da İstanbul'a Fransızların Viyana'ya girdikleri haberi gelince, Avusturya elçisine karşı resmen isyan başladı. Fransız rozetini takmış bir serseri takımı, elçinin misafirhânesine saldırdı ve birçok aşırı hareketlerde bulunduktan sonra ancak şiddetle durdurulabildi. Aynı zamanda Fransızlar tarafından Dalmaçya'da kışkırtılan bir Boşnak çetesinin Hırvatistan'ın Avusturya'ya ait kısmına akın ettiği, burada büyük tahribatlara yol açtığı ve yalnızca büyük zorluklarla Dalmaçya'ya gönderilen bir Avusturya birliği tarafından sınırdan geriye püskürtüldüğü haberi geldi. Ayrıca Fransız taraftarlığını taçlandırmak için Bosna'nın başkentinde bir dizi sermaye sahipleri, Napolyon'a Dalmaçya'daki birliklerinin parasını ödemesi için önemli bir meblağda kredi vermişlerdi[28].

Adair bu gibi hadiselere tabii ki ilgisiz kalamazdı. Üstelik Fransa'nın Divân-ı Hümâyûn'da yeniden canlanmaya başlayan ağırlığını hissettiren başka rahatsızlık verici hadiseler de meydana geldi. Mesela Fransız bandırası altında değil de İngiliz bandırası altında ticaret yapmak isteyen Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin vatandaşları üzerindeki hamiliğinden dolayı yalnızca bunları Fransız tebaası olarak gören ve bu şekilde kabul edilmelerini isteyen Latour Maubourg ile değil, bu hususta açıkça Fransa'nın tarafını tutmakla suçladığı Bâbıâli ile de büyük sorunlar yaşamıştı.

Latour Mabourg, İstanbul'da yaşayan ve İngiltere'nin himayesine giren Yedi Adalar eski şansölyesi Giovanni Dendrino'yu hiçbir gerekçe göstermeden yolda tutuklatmış ve tutuklu olarak sefarethânesinde alıkoymuştu. Oysa Adair, böyle bir şiddet gösterisini hükümetine açık bir hakaret kabul ediyor ve haklarının bu şekilde sınırlanmasına müsamaha gösteremeyeceğini düşünüyordu. Bunun en yakın sonucu, Fransa'dan çekinmesi sebebiyle birçok mazeret ileri süren Bâbıâli ile yapılan ve Dendrino'nun bir İngiliz tebaası olarak derhal serbest bırakılmasını talep ettiği uzun soluklu ve gergin bir nota alışverişi oldu. Tekrarlanan tehditlerden sonra ancak Temmuz ayında Dendrino'nun

---

27 13 Temmuz 1809'da Canning'e gönderdiği mektupta Adair şöyle demektedir (bk. *aynı eser*, s. 237): "Fransız ordusunun hızlı ilerleyişi, Arşidük Karl'ın Aspern'de elde ettiği zaferin yarattığı düşünülen düşük etki ... Divân-ı Hümâyûn'daki Fransız yanlılarının başlarını yeniden kaldırmalarını ve bu güçsüz ve dikkati dağılmış yönetimin meclisleri [Dîvân-ı Hümâyûn] üzerinde yeniden önemli bir nüfûz kazanmalarını sağlamaktadır".

28 Adair'in Canning'e gönderdiği 21 Haziran 1809 tarihli mektup, *aynı eser*, s. 223.

talep ettiği gibi serbest bırakılarak kendisine teslim edilmesini sağlayamasa da yalnızca aynı şekilde Yedi Adalar Cumhuriyeti üzerindeki hükümranlığını kabul ettirmeye çalışan Bâbıâli'ye teslim edilmesini sağlayabildi.

Adair'in sürekli itirazlarına, Bâbıâli'den Dendrino'nun tamamen serbest bırakılmasına kadar Fransa sefareti ile bütün ilişkilerini keseceğine dair sözünü almasına ve bunun delili olarak Fransız sefarethânesinin önündeki onur kıtasının geri çekilmesine rağmen, bu mesele istenen telafi elde edilemeden aylarca sürdü. Bâbıâli ancak İngiltere Ekim ayında Zenta ve Kefalonya adalarını ele geçirdikten ve kendi himayeleri altında Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin bağımsız yönetimini yeniden tesis ettikten sonra biraz yumuşadı. Yine de sözde Napolyon'un kesin emri ile Dendrino'nun bir Fransız tebaası olarak kendisine teslim edilmesini bir kez daha talep edip, aksine hareket etmeleri hâlinde Fransa'nın Bâbıâli'ye savaş açacağı tehdidinde bulunan Latour Mabourg tarafından korkutulan Bâbıâli şimdi de ancak uzun süren müzakerelerden ve Adair'in Dendrino sekiz gün içinde serbest bırakılmadığı takdirde pasaportlarını isteyeceğini ve İstanbul'dan ayrılacağını açıklamasından sonra, Avusturya elçisinin arabuluculuğuyla nihayet her iki tarafın menfaatlerine uygunmuş gibi görünen bir çıkış yolu buldu.

Buna göre Dendrino, uygun bir tazminat güvencesi verilerek serbest bırakıldı ve ailesi ile birlikte devlet içindeki en büyük güç olarak Bâbıâli'nin himayesine verildi. Bâbıâli, aynı zamanda Adair'e tebliğ edilen yazılı bir açıklama ile Dendrino'ya uygun gördüğü takdirde, İngiliz himayesine geri dönmesine izin vermeyi taahhüt etti. Adair bununla yetinebileceğini düşünüyordu, zira bu şekilde İngiltere'nin Bâbıâli'nin tebaası dışında herkesi istediği zaman himayesine alma hakkı her halükârda korunmuş görünüyordu. Latour Mabourg, Fransız hükümetinin emri ile Dendrino'nun Korfu'da bulunan bütün mallarına el koydurarak ve onu ebediyen kendi vatanından sürgün ettirerek intikamını alırken, Adair bunun üzerine Lord Collingwood'un İngilizlerin işgali altında bulunan İyonya Adaları'nda Dendrino'nun el konulan mülklerinin tutarı kadar Fransız mülklerine el koymasını sağladı[29].

29 Bu uğursuz kavgalara dair geniş kapsamlı diplomatik yazışmaların tamamı, buraya ait belgelerle birlikte Adair, *aynı eser*, I, bilhassa s. 184'ten itibaren, ayrıca s. 197 ve devamında, s. 233, 240, 276 ve son olarak, Avusturya elçisi ile yapılan müzakerelerin ve Adair'in 25 ve 26 Kasım 1809 tarihli olumlu cevabı ile birlikte Bâbıâli'nin kesin açıklamasının verildiği s. 283-292.

Adair bu yüzden bilhassa Yaş'tan tekrar İstanbul'a dönmüş olan reisülküttab nezdinde şiddetli açıklamalarda bulundu. Ona göre bu mesele artık bu şekilde devam edemezdi. Barışın yeniden tesis edilmesinden dolayı bir İngiliz elçinin ve bir Fransız elçinin İstanbul'da birbirlerini rahat bırakmasının mümkün olabileceğini düşünmüştü. Oysa bu hususta yanılmıştı. Fransız yandaşlarının sürekli kışkırtmalarından dolayı iş öyle bir hâl almıştı ki, artık Bâbıâli'den iki sefaret arasında seçim yapmasını talep etmek zorunda kalmıştı. İşler son raddeye gelmeden, öncelikle kendisi ve İngiltere arasında akdedilen barışın niteliğini ne şekilde gördüğünü ve ne şekilde anlaşılmasını istediğini tam olarak açıklamalı idi: Yalnızca iki devlet arasında ticarî ilişkilerin yeniden tesisi olarak mı, yoksa verilecek güvenceler ve birlik açısından karşılıklı yükümlülükleri barındıran siyasî bir barış olarak mı? Birinci durumda Bâbıâli destekten ve daha büyük siyasî anlama sahip şeylerden bahsetmemeli idi; ikinci durumda ise Adair, barışın getirdiği avantajları hem İngiltere majesteleri hem de müttefikleri için kullanabilmeli idi. Oysa Fransa tarafından kışkırtılan tebaası, Avusturya'ya Hırvatistan'da saldırırken, Bosna'da Avusturya'nın düşmanlarını para ile desteklerken ve burada İstanbul'da yönetim Avusturya elçisinin konağının saldırıya uğramasına müsamaha gösterirken, kendini nasıl Bâbıâli'nin müttefiki olarak görebilirdi? Bu şartlar altında Çanakkale Boğazı'nda bulunan İngiliz donanmasının bile herhangi bir sefere katılacağına dair umut veremiyordu. Bu saçmalıkları sona erdirmenin tek etkin aracı, Fransız sefaretinin derhal İstanbul'dan uzaklaştırılması olacaktı. Zaten Fransa'nın aslında bir savaş ilânına eşdeğer Tilsit ve Erfurt'taki davranışları, bilhassa Avusturya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımında bir pay teklif etmeleri, Bâbıâli'nin kendi menfaati için böyle bir tedbirin alınmasına yeter sebep değil miydi?

Galib Efendi, bu açıklamaların haklılığını kabul etmekten imtina edemedi, fakat aynı zamanda Bâbıâli'nin şu anda Fransa'ya karşı hiç de hazır olmadığı bir savaş ilânında bulunabilecek durumda olmadığını açıkladı. Dolayısıyla Adair, bu yöndeki ilişkilerini koparması için ısrar etmemeli idi. Adair ise Fransa'nın Avusturya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı ile ilgili olarak yapmış olduğu tekliflerden dolayı zaten neredeye açıkça savaş ilân edildiğini belirtti. Lâkin Türk yönetimi, Napolyon 100 bin kişi ile Dalmaçya'dan imparatorluğa girerken, Rusya'nın da 100 bin kişi ile Tuna Nehri'ni geçmesini beklemeyi tebaasının menfaatlerine uygun görüyorsa İngiltere'nin parasını bu şekilde davranan bir millet için israf etmesini ve donanmasını tehlikeye atmayı

nasıl göze alacağını anlayamıyordu. Ayrıca barışın onayı geldikten sonra, bundan sonraki davranışlarını barışın esaslarına göre belirleyecekti. Galib Efendi ise Bâbıâli'nin de bilhassa Fransa'ya karşı tutumunu barıştan bir avantaj elde edip etmeyeceğine göre belirlemeye niyetli olduğu cevabını verdi.

Antlaşma onay belgesi Temmuz ayı başlarında İstanbul'a geldi ve 27 Temmuz'da, gizli maddelerden hiç bahsedilmeden, onay belgeleri resmî olarak alınıp verildi. 1 Ağustos'ta Adair, resmî bir huzura kabul sırasında İngiltere kralının fevkalade elçisi ve yetkili temsilcisi olarak yetki belgelerini padişaha teslim etti[30].

Bâbıâli bu tarihten sonra en azından birkaç hususta daha yumuşak davranmaya başladı. Bosna valisine Avusturya sınırlarındaki huzursuzlukları durdurma ve Bosna'da bulunan Fransız konsolosunu uzaklaştırma emri verildi. Daha sonra Adair'in bazı dirayetli telkinleri, Bâbıâli ve İspanya'nın, Napoli'nin ve İsveç'in meşru hükümetleri ile daha önce koparılan diplomatik ilişkilerinin yeniden tesisinin en azından yolunu açmaya yetti. Marki d'Almenara'nın uzaklaştırılmasından sonra "işgalci" diye anılan Josef Bonapart'ın İstanbul'da kalan maslahatgüzarı Duval'in faaliyetleri yasaklandı ve VII. Ferdinand'ın tayin edilen yeni temsilcisi Don Juan Havat, hemen resmî olarak kabul edilmese de en azından temsilci olarak kendisine müsamaha gösterildi. Bâbıâli aynı şekilde yeni yetki belgelerini aldığı takdirde, Napoli eski elçisi Kont Ludolf'u da yeniden kabul etmeye rıza gösterdi ve İsveç ile diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi yalnızca bu arada Stockholm'da meydana gelen taht değişikliğinden dolayı gecikti[31].

Adair son olarak Bâbıâli'yi İngiltere'nin arabuluculuğuyla Rusya'ya karşı ortak faaliyetlerde bulunma amacıyla Türkiye ve İran arasında daha sıkı ilişkilerin kurulması gerektiğine ikna etmeyi başardı. Her iki taraf da bu planı kabul etmeye meyilli idi. Hatta İran şahının bu amaçla Bâbıâli ile resmî bir ittifak antlaşması akdetmeye hevesli olduğu söyleniyordu ve Rusya'nın Fransa'nın da rızasıyla İran'a Gürcistan'ın kaybına karşılık olmak üzere bunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bağdat, Basra, Erzurum ve komşu eyaletlerinden uygun

30 Adair'in 21 Haziran, 6 ve 28 Temmuz ile 2 Ağustos 1809 tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 223, 228 ve 254.

31 Adair'in 3 ve 6 Haziran ile 6 Temmuz 1809 tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 213 ve devamı, s. 222 ve 231.

birer toprak parçasısının ciddi bir biçimde göze kestirildiğini bazı sınır bölgeleriyle telafi etmeyi taahhüt ettiği bir barış teklifinde bulunulmuş olması sebebiyle, Osmanlı sultanının da böyle bir planı menfaatlerine uygun görmesi gerekiyordu.

Her iki devlet arasında ezelden beri süregelen şüphe ve bu iki milletin birbirlerine duydukları kıskançlık bir yana, bu planın yerine getirilmesi Tahran sarayının değişken ve iki yüzlü siyaseti ile daha da zorlaştırıldı. Adair için önemli olan, İran'ın Hindistan'a yakınlığından dolayı Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeli olduğu kadar İngiltere için de tehlikeli gördüğü Fransa'nın buradaki nüfûzunu mümkün olduğunca zayıflatmak ve belki de tamamen yok etmekti. Napolyon, bilhassa Hindistan'ın İngiltere'ye ait kısmı ile ilgili farazî planları açısından, daha Sebastiani'nin İstanbul'daki elçiliği sırasında İran'ı Rusya ve İngiltere'ye karşı kendi tarafına çekmek için elinden gelen herşeyi yapmıştı ve bunu yalnızca hünerli müzakerecisi General Gardanne aracılığıyla 1807'de şah ile bir ittifak antlaşması akdetmekle kalmayıp, İran sarayında Joannin'i daimî maslahatgüzar olarak onaylatarak başarmıştı. O tarihten itibaren İngiliz siyasetinin en önemli odak noktalarından biri, Fransız maslahatgüzarını buradan tekrar çıkartmaya yönelikti ve bu amaçla Tahran'a gönderilen İngiliz temsilci Sir Harford Jones, elindeki bütün parasal imkânlarla burada öyle becerikli ve talihli bir şekilde hareket ediyordu ki, 1809 Mart'ında kendi hükümeti ve şah arasında, General Gardanne'nin Tahran'dan Fransız sefaretinin bütün personeli ile ayrılmak zorunda kaldığı bir barış antlaşması akdetmeyi başardı[32].

Bu tarihten sonra Adair, Divân-ı Hümâyûn'u İran şahı ile bir ittifakın kurulması zorunluluğuna ikna etmeye çalışmaktan yorulmadı ve sonunda İran Maslahatgüzarı Mirza Abdul Hasan Londra'ya giderken, Bâbıâli'nin Rusya'ya karşı İran ile yapıldığı bir silah ittifakını daha yakından müzakere etınek üzere, İstanbul ve Tahran arasında heyetlerin gidip gelmesini sağladı. Tabii ki Fransızların entrikaları bunun üzerine kendilerini hemen hissettirmeye başladılar. Napolyon'un şaha Rusya'ya karşı bir kez daha yardım teklif ettiği bir yazı gönderdiği ve aynı zamanda 1807 tarihli ittifakın yenilenmesinde ve Tahran'da Fransız sefaretinin yeniden açılmasında ısrar ettiği öğrenildi.

32 Adair'in 18 Haziran 1809 tarihli mektubu ve ekinde Sir Harford Jones'in Tahran'daki müzakereleri hakkındaki mektubu, *aynı eser*, s. 240 ve devamı.

Bunun en yakın sonucu, İstanbul'a gelen İran temsilcisi Hüseyin Han'ın bu esnada oynadığı ikili roldü. Zira gönderilmesinin sebebi olarak sadrazamla söz konusu silah ittifakının şartları hakkında yapılacak müzakereleri açıklarken, bu amaçla sadrazamın karargâhına doğru yola çıkarken ve aynı zamanda elindeki talimatlara göre İngiliz elçiyle mutabakat hâlinde ve onun tavsiyelerine göre hareket edeceğini ileri sürerken, Fransız sefaretiyle gizlice irtibata geçmiş ve Fransız hükümeti ile imparatorun yaptığı teklifleri görüşmek üzere, sadrazamın karargâhından Paris'e gitme talimatını almıştı. Adair, Hüseyin Han'ı bu yüzden yalnızca bizzat sorguya çekmekle kalmayıp, Bâbıâli'den de hiçbir surette Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını aşmasına izin vermemesini talep etti. Sir Harford Jones'un olağanüstü faaliyetleri ve mahareti ile gerçekten de hem Paris'e gidecek olan İranlı maslahatgüzarın sadrazamın karargâhına hareket etmek üzere İstanbul'dan ayrılmadan önce İran'a geri çağırılmasını hem de Fransız sefaretinin Tahran'dan ikinci kez uzaklaştırılmasını sağladı. İngiltere'nin İran sarayındaki nüfûzu tamamen yeniden tesis edilmiş ve pekiştirilmiş gibi görünüyordu ve Bâbıâli de İran'a karşı tutumunda bundan böyle Londra kabinesi ile mutabakat hâlinde hareket etmeye hazır olduğunu açıkladı.

Adair'in bundan sonraki düşünceleri Viyana sarayını ve Çar Aleksandr'i de Napolyon'un bu yöndeki ikili tutumu hakkında aydınlatmaya yönelikti. Bu amaçla bilhassa o dönemlerde Odessa valisi olarak Rusların hizmetinde bulunan Richelieu dükü aracılığıyla hem Fransa'nın İran ile 1807'de akdettiği antlaşmayı hem de Napolyon'un yakın zamanda şaha gönderdiği, Rusya'ya karşı düşmanlıklarla dolu yazısını Çar Aleksandr'a ulaştırmaya ve aynı zamanda Avusturya kabinesini de bu hususta bilgilendirmeye çalıştı. Bu yazı, Fransa'nın bir kez daha, bilhassa Avusturya'yı ve dolaylı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu da yine Napolyon'un eline verecekmiş gibi görünen 14 Ekim 1809 tarihli Viyana Antlaşması'ndan sonra, Rusya ve Bâbıâli arasındaki barışın yeniden tesisi üzerinde elde etmeye çalıştığı nüfûzu mümkün olduğunca azaltmaya katkıda bulunacağından başarılı olacağını düşünüyordu. Yazı gerçekten de başarılı oldu. Adair'in kendi ifadesine göre, bu ilginç belgeler Ocak ayında Viyana sarayına ve Çar Aleksandr'e ulaştılar ve anlaşıldığı kadarıyla istenen etkiyi meydana getirdiler[33].

33 Adair'in 2 Ağustos, 12 Eylül, 10 Ekim ve 26 Aralık 1809 ile 10 Ocak ve 12 Şubat 1810 tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 256, 275, 295, 322, 325 ve 359 ve devamı. Çar

İngiltere'nin İstanbul'daki siyasetinin odak noktasını artık genel olarak bu ilişkiler oluşturuyordu. Dolayısıyla burada Rusya ve Bâbıâli arasındaki savaşın ne durumda olduğuna ve iki devlet arasında yeniden başlatılan barış müzakerelerinin ne denli geliştiğine bakmak gerekir.

2) 1809 ve 1810 Yılına Ait Seferler ve Barış Müzakerelerinin Yeniden Başlatılması

Boğdan'da ve Eflak'taki aktif ordusu o dönemlerde yaklaşık 80 bin kişiden oluşan[34] Prens Prosorovski, Bâbıâli'nin yukarıda belirtilen notaya verdiği cevap eline geçmeden düşmanlıklara yeniden başlamıştı bile. 1 Nisan'da General Milarodoviç emrindeki kıtalar, Slobozia'da Türklerin öncü birliklerine saldırıp onları geri püskürtmüş, fakat daha sonra Curcevo üzerine yapılan başarısız bir saldırıda 2 bin kayıp vererek mağlup edilmişti. Rusların bunun üzerine Tuna Nehri'ni geçmek için giriştikleri birçok teşebbüste Türkler üstünlüğü sağlamayı başardılar. Rusların bu esnada Nisan ayı içinde 20 bin kişi kaybettikleri söyleniyordu[35].

Yaşlı Mareşal Prosorovski artık savaşı gereken dirayet ve basiret ile başlatacak durumda değildi ve diğer taraftan Türkler arasında da ilk talihli darbelerden sonra her zamanki gibi bir atalet ve tembellik oluştu. Böylece sonraki bir ay içinde her iki tarafta da hiçbir şey olmadı. Askerî kuvvetleri ile ancak Temmuz ayında İstanbul'dan ayrılan sadrazam [Kör Yusuf Ziya Paşa], sürekli şikâyet ettiği para sıkıntısı sebebiyle de Edirne üzerinden Şumnu'ya doğru çok yavaş ilerlerken, bu arada başkomutanlığı üstlenen Prens Bagration nihayet Ağustos ayında 30 bin askeri ile Kalas yakınlarında bir kez daha Tuna Nehri'ni aştı ve ardı ardına tahkim edilmiş birer yer olan İsakça, Tuzla, Maçin ve Hırsova'yı ele geçirdi.

Ahmed Efendi tarafından yiğitçe savunulan ve ancak erzak ile mühimmat yokluğundan dolayı daha fazla tutunabilme imkânı kalmadıktan sonra tes-

---

Aleksandr'in ve Viyana sarayının söz konusu belgeleri gerçekten aldıklarını, Adair 15 Mart 1810'da Lord Wellesley'e gönderdiği mektupta anlatmaktadır (bk. *aynı eser*, II, 9).

34 Rus ordusunun miktarını bilhassa Senfft von Pilsach Hermannstadt'tan gönderdiği 9 Eylül 1808 tarihli mektubunda bu şekilde vermekte ve çeşitli birliklerin konumlarıyla komutanlarını da saymaktadır.

35 Adair'in 3 Haziran 1809 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 215.

lim olan İbrail önlerinde uzun süreli bir direnişle karşılaştı. İsmail de birkaç hafta süren kuşatmadan sonra aynı sebeplerden ötürü teslim olmak zorunda kaldı [Aralık 1809]. Erzak temini çok daha sağlam olan Silistre ise kış aylarına kadar dayandı ve Ruslar sonunda buradan vazgeçmek zorunda kaldılar. Zira sadrazamın da bu arada Tuna Nehri'ni aşmış olmasının ve Maçin'de bulunan Ruslara arkadan saldırmasının muhtemel olmasının yanısıra, kış mevsiminin başlaması da Rusların Tuna Nehri'nin öte tarafında kalmasını imkânsız hâle getiriyordu. Böylece 3 Kasım [1809]'da Silistre yakınlarındaki Tatariçe Muharebesi'nde, sadrazamın söz konusu kaleyi muhasaradan kurtarmak için gönderdiği 15 bin kişilik Türk kuvvetleri ile Prens Bagration emrindeki Ruslar arasında şiddetli ama başarısız bir çatışma yaşandıktan sonra, Prens Bagration ordusunun tamamıyla Boğdan, Eflak ve Besarabya'daki kış karargâhlarına çekildi ve yalnızca Tuna Nehri'nin sağ kıyısında Hırsova yakınlarındaki köprünün başına küçük bir muhafız kıtası bıraktı. Sadrazam da ana ordusu ile Edirne'ye çekildiğinden, bu yılın seferi bu şekilde sona erdi[36].

Sırbistan ve Bosna yönünde savaş burada hemen amansız bir millî savaş karakterine bürünmüş olmasına rağmen, burada da bu yıl için önemli sonuçlar elde edilememişti. Yukarıda daha önce bahsettiğimiz gibi, Sırplar arasında süregelen husumetler ve bekledikleri Rus gemilerinin gelmemesi, onları düşmanlarına karşı daha baştan zayıf bir duruma düşürdü. Kuvvetlerini birleştirerek Türklere planlı olarak saldırmak yerine, bireysel çatışmalarda yalnızca küçük zaferler kazandılar ve sonunda Türklerin üstünlüğü karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar.

Sırbistan'a büyük kalabalıklar hâlinde akın eden Osmanlı ordularıyla aynı anda dört koldan birden mücadele etmeye çalışıyorlardı. Knez Simon Markoviç, üç yerden Drina Nehri'ni aşarak Bosna'ya akın etti; Türkleri her yerde geri püskürttü ve gittiği her yerde Hristiyan halkı ayaklandırdı. Milenko Stoykoviç, kuvvetleri ile Tuna Nehri boyunca hareket ediyordu ve küçük bir Rus yardımcı kıtası ile Fethülislâm'a saldırdı. Her zamanki hâliyle aralarında en cüretkârı olan Kara Yorgi, isyan hâlindeki Karadağlılarla biraraya gelmek üzere, Miloş (Milan) Obrenoviç ile birlikte dağları aştı; yolunu kapatmaya çalışan Türkleri her yerde başarıyla geri püskürttü ve yalnızca Karadağ halkı arasında değil,

36 Juchereau de St. Denys, *Histoire de l'Empire Ottoman,* Paris 1844, II, 272 ve devamı.

Hersek halkı arasında da Slav Hristiyan soydaşlarını kurtarmak için yaptığı çağrıya büyük ölçüde karşılık buldu. Daha sonra Bosna ve İstanbul arasındaki bağlantının ana noktası olan Yenipazar'a (Novibazar) yönelerek, Türk muhafız kıtasını kaleye kadar sürdü ve Sırbistan'ı diğer yönlerden bekleyen tehlikeler buradan acilen ayrılmasını gerektirmemiş olsaydı muhtemelen kaleyi de kısa sürede ele geçirirdi.

Aynı zamanda Miloye Petroviç'i Hurşid Paşa'nın emrindeki Türklerin ana kuvvetleriyle Sırbistan'a akın etmek üzere oldukları Niş'e göndermişti. Burada Haziran ayında Knez Stefan Singeliç emrinde Kameniçe'de iyi korunmuş bir karargâh kurmuş olan 3 bin kişilik Sırp öncü birlikleri ile ilk şiddetli çatışma meydana geldi. Sayı olarak Sırplardan çok üstün olan Türkler siperleri hücumla geçerek ellerinde kılıçları ile karargâha akın etmeye başlamışlardı ki, Stefan, çaresizlik içinde, Türklerin eline canlı veya ölü olarak geçmektense kendini ve adamlarını Türklerle birlikte siperlerin harabeleri altına gömmek gibi bir karar aldı. Bunun için hazır tutulan lağımları ateşe vererek kendisini adamları ve ilerlemiş olan Türkler'le birlikte havaya uçurdu. Bugün bile Hurşid Paşa'nın bu korkunç kahramanlığın anısına kısmen harabelerin altından çıkartılan Sırp ve Türk kafatasları ile buraya kurdurduğu kule [kellekule] görülebilir.

Bu yönde artık direnmek mümkün değildi. Miloye, toplarını ve eşyalarını geride bırakarak hemen Deligrad'a geri çekildi. Kara Yorgi de acilen buraya gelerek diğer iki knezi, Bosna'dan Simon'u ve Fethülislâm kuşatmasından Milenko'yu ortak direniş için buraya çağırdı. Lâkin 80 bin kişi olarak ilerleyen Türklerin karşısında başarıyla direnmeleri artık mümkün değildi. Her yerde büyük kayıplar vererek geri püskürtülen Sırplar, Morava Nehri'nin sağ kıyısındaki bütün topraklardan çekilmek zorunda kaldılar ve durumlarda Hurşid Paşa'yı bu yönde ilerleyişinden vazgeçmek zorunda bırakan bir değişiklik meydana gelmemiş olsaydı nehrin sağ kıyısında daha fazla tutunmaları mümkün olmayacaktı.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Prens Bragation Ağustos ayında Tuna Nehri'nin aşağı kıyısını aşmış ve sadrazamı, Sırbistan'a gönderilen birlik dahil olmak üzere, bütün askerî kuvvetlerini bu yönde acilen yanına çağırmaya zorlamıştı. Sırplar bunun üzerine yeniden cesaretlenerek Deligrad'la Morava Nehri'nin ötesindeki toprakların bir kısmını yeniden ele geçirdiler ve liderleri

arasındaki husumetler ortak harekâtları sona erdirmiş olmasaydı muhtemelen daha da ilerleyebilmiş olacaklardı[37].

Kendi bölgelerinde bağımsız birer efendi olmak isteyen knezlerin Kara Yorgi'nin artan gücüne duydukları kıskançlık bir kez daha üzücü bir şekilde yüzeye çıktı. Rusların vadettikleri yardımları çok düşük bir oranda sağlamalarının onun suçu olduğunu ve Sırbistan'ı Avusturya'ya tâbi etmeyi planladığını ileri sürüyorlardı. Gerçekten de aynı dönemde bu yönde Viyana'da olumlu karşılanan, fakat Avusturya'nın o dönemlerde içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı önemli sonuçlar doğurması mümkün olmayan bazı adımlar atmıştı. Dolayısıyla Rus yanlıları üstünlüğü ellerinde tutmaya devam ettiler ve iç savaşın çıkmasına çok az kalmıştı.

Kesin bir Rus dostu olan Jakob Nenadoviç, 6-7 bin kişi ile Belgrad'a saldırarak Mladen'le Kara Yorgi'nın sâdık yandaşları kabul edilen bazı senato üyelerini buradan kovdu ve kendini bu üst yönetim makamının başkanı ilân etti. Kameniçe'deki felaketin ana suçlusu olarak görülen Miloye de sürgüne gönderildi ve daha sonra Rus başkomutanı ile ülkenin bundan sonraki durumunu müzakere, bilhassa gelecek yıl için komutanın yardımını talep etmek üzere Bükreş'e resmî bir heyet gönderildi. Heyet tabii ki burada çok olumlu karşılandı ve bunun en yakın sonucu, Prens Bagration'un yerine Tuna ordusunun başkomutanlığına getirilen genç Kont Kaminski'nin 1810'a ait seferi başlattığı bildiride Sırpları yalnızca Rusların kardeşleri, soydaşları ve din kardeşleri olarak nitelemekle ve onlara istedikleri yardımı vadetmekle kalmayıp, Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanmak ve muhafaza etmek istiyorsa öncelikle içteki husumetlere herkesin kabul edeceği bir lider seçmesi gerektiğini doğru bir şekilde tahlil ederek, seçilecek lider olarak açıkça Kara Yorgi'yi göstermesi oldu. Tabii ki bu hadise, Kara Yorgi'nin gücünün artmasına katkıda bulundu. Zira Rus yanlıları da onu tanımaktan ve itaat etmekten imtina edemediler. Bu, seferin gidişatını da önemli ölçüde etkileyen olumlu bir değişiklik oldu[38].

Bu şekilde Tuna boylarında ve Sırbistan'a karşı 1809'da yürütülen sefer her iki taraf için herhangi bir sonuç getirmezken, Ruslar aynı dönemde Anadolu'da

37 Sırpların 1809 tarihli bu seferi hakkında daha ayrıntılı bilgi Ranke, "*Die serbische Revolution*", s. 193-200 ile Cunibert, "*Essai historique sur les révolutions de la Serbie*, I, 39 ve devamında verilmiştir.

38 Ranke, *aynı eser*, s. 200 ve devamı; Cunibert, *aynı eser*, s. 42.

ve Kafkasya'da bazı önemli avantajlar elde ettiler. Burada Bâbıâli tarafından kışkırtılan ve kısmen desteklenen halklar ile bu esnada çoğu kez üstünlüğü ellerinde tutan Ruslar arasındaki düşmanlıklar hiçbir zaman tam olarak bitmemişti. General Tormassov emrindeki Ruslar, aynı yıl içinde yalnızca Türklerin defalarca Anapa ve Gülencik kalelerine yaptıkları saldırıları başarıyla geri püskürtmekle kalmayıp, kaleyi muhasaradan kurtarmak için buraya gönderilen Trabzon valisi [Şerif Mehmed Paşa] ile şiddetli bir çatışmadan sonra, 15 Kasım'da önemli bir kıyı şehri olan Poti'yi de ele geçirdiler[39].

1809'u 1810'a bağlayan kış mevsiminde Tuna boylarında hemen hiçbir şey olmadı. Hatta Türkler, Rusları Hırsova'daki köprü başından tekrar Tuna Nehri'nin diğer tarafına atmayı bile denemediler ve düşmanın karşısına bir sonraki seferde daha başarılı bir şekilde çıkmak için hiçbir şey yapmadılar. Ruslardan ise çok daha fazlası bekleniyordu. Zira yeni tayin edilen ve daha önce Finlandiya'ya karşı yapılan 1806 ve 1807 tarihli seferlerde kendini olağanüstü bir şekilde göstermiş olan Tuna Orduları Başkomutanı Kont Kaminski, genel olarak fevkalade askerî yeteneklerinden ve kendini kanıtlamış olan kararlılığından haklı olarak çok şey beklenebilecek bir komutan kabul ediliyordu. Ayrıca İstanbul'da da bu sefer için Rusya'nın Fransa ile birlikte, yerine getirildiği takdirde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarını tamamen bu iki devletin kucağına düşürecek eksiksiz bir harekât planı hazırladığından endişe ediliyordu. Bilhassa Viyana'dan bu hususta oldukça kesin tahminler ulaşmıştı.

Bu plana göre, Rusların ana kuvvetleri Sırbistan'a girerek yerli halkın yardımıyla bu eyaleti ele geçirirken, aynı zamanda bir Fransız ordusu Bosna'yı alacaktı. Bu sayede Türklerin ana kuvvetleri bu tarafa çekildikten sonra, Rus donanması Sivastopol'dan yola çıkarak Varna'yı ve İstanbul Boğazı girişindeki hisarlarla birlikte komşu eyaletleri ele geçirmeye çalışacaktı. Bu şekilde Çar Aleksandr ve Napolyon, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarının bundan sonraki akıbeti hakkında anlaşmaya varacaklardı ve Rusya, Boğdan ile Eflak'ın kalıcı hâkimiyeti karşılığında Fransa'ya Mora'yı verecekti.

Divân-ı Hümâyûn, hatta padişah bile bu planın varlığına o kadar inanıyorlardı ki, seferin bütün hazırlıkları buna göre yapıldı. Plan, bundan sonraki

39 Fonton, *La Russie dans l'Asie mineure*, s. 102; Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 272.

tedbirlerini buna göre alması emri ile birlikte derhal sadrazama bildirilirken, İstanbul'da aktif orduyu ilkbahara kadar en az 300 bin kişiye çıkartmak ve donanmayı da mümkün olduğunca takviye etmek için gerekli olan herşey yapıldı. Bu esnada kara ordusu için yetenekli subayların, donanma için de hünerli denizcilerin eksikliği kendini hemen hissettirdi ve her iki kuvvetin donanımları, erzak, mühimmat ve her türlü savaş araç gereçleri, ama hepsiden de önemli –ve daima sıkıntılı– olan parasal kaynaklar da öyle kötü bir durumdaydı ki, her yerde karşılarına aşılması imkânsız engeller çıkıyordu. Haziran ayında sadrazamın ordugâhında ancak 50 bin kişi toplandığı söyleniyordu ve Kapudan [Hacı Mehmed] Paşa hazırlıklarını büyük gayretlerle yürütmesine rağmen donanmasıyla Karadeniz'e bir kez bile çıkamadı[40].

Bu arada olaylar, beklendiğinden ve endişelenilenden bile farklı bir hâl almaya başladı. Mart ayında Rusların öncü birlikleri Rusçuk ve Vidin arasındaki Tuna adası Ostrova'yı ele geçirmeyi denediler; burada yalnızca 200 Türk tarafından savunulan bir siperi zaptedip buraya hemen kendi bataryalarını kurdular ve buradan Tuna Nehri'nin sağ kıyısına geçtiler, ama Vidin Valisi Molla [İdris] Paşa'nın üzerlerine gönderdiği 5 bin Türk tarafından öyle kötü bir şekilde karşılandılar ki, söz konusu adayı da tekrar boşaltmak zorunda kaldılar.

Sadrazam İstanbul'dan Rusların sözde sefer planına dair aldığı bilgilere göre Edirne'den, bilindiği gibi, Bulgaristan'ın doğusunun müdafaası ve Rusçuk, Silistre, İsmail, Varna, vs. gibi şehirlerden gelen bütün ana yolların kesiştiği nokta olarak Balkanlar ile İstanbul arasındaki bağlantı için en önemli noktalardan biri olan Şumnu'daki müstahkem ordugâha gelerek burada sağlam bir konuma yerleşirken, Mayıs ayında Rusların 60 bin kişilik ana ordusu Tuna Nehri'ni geçerek Dobruca'ya girdi; tek bir kılıç darbesine bile gerek kalmadan Karadeniz kıyılarındaki Kavarna'yı ele geçirdi ve hemen Hacıoğlu Pazarcık'a saldırdı. Sadrazam hiç vakit kaybetmeden Şumnu'dan en yetenekli

40 Adair, 22 Şubat 1810 tarihli mektubunda şöyle demektedir (bk. *aynı eser*, II, 1): "Her iki ordunun eksiklikleri eşittir. Hiçbir hizmet için subayları yok, hatta donanma için denizcileri bile yok. Ayrıca erzak, depolar, cephâne ve herşeyden önce para hususunda açıklar daha da büyüktür –çok yüksek derecede alarm verici olmuştur". Ayrıca 8 Haziran tarihli mektubu (bk. *aynı eser*, s. 46): "Sadrazamın emrinde ancak 50 bin kadar asker var. Kapudan paşa, Karadeniz'e açılmak için hazırlıklarla çok meşgul olmasına rağmen, bütün deniz harekâtlarından vazgeçeceklermiş gibi görünmektedir".

Osmanlı subaylarından ve Sütlüce Mühendislik Okulu'nun en yetenekli mühendislerinden* biri olan Pehlivan Baba [İbrahim] Paşa emrinde sayı olarak çok düşük bir birlik gönderdi. Razovat'ta bu birlikle şiddetli bir çatışma meydana geldi ve Rusların üstünlüğü karşısında ezilen Pehlivan Baba Paşa büyük kayıplar vererek daha sağlam tahkim edilmiş Hacıoğlu Pazarcık'a geri çekilmek zorunda kaldı.

Artık önünde hiçbir düşman görmeyen Mareşal Kaminski bunun üzerine askerî kuvvetlerinin tamamını dört kolorduya ayırdı ve hemen saldırıya geçmeleri için her birine özel bir görev verdi. General Zass komutasındaki birinci kolordu Tutrakan'ı ele geçirecek, General Langeron emrindeki ikinci kolordu Silistre'ye saldıracak, başkomutanın ağabeyi General Kaminski emrindeki üçüncü kolordu Hacıoğlu Pazarcık'a hücum edecek ve General Markov emrindeki dördüncü kolordu ihtiyat birliğini oluşturacaktı.

General Zass, Turtukaya'yı şiddetli bir bombardımandan sonra birkaç gün içinde aldı. Pehlivan Baba Paşa'nın düşmanın üstün kuvvetine Hacıoğlu Pazarcık'ta gösterdiği yiğitçe ve çaresiz direniş çok daha uzun sürdü. Ancak birkaç başarısız yarma hareketinden sonra birliklerinin büyük bir bölümü, bilhassa olağanüstü komutanları İsmail Paşa ile birlikte 1.300 kişilik süvari birliğinin tamamı Ruslara esir düştükten sonra, burada daha fazla tutunamadı. Lâkin gönüllü olarak teslim olmayı hiçbir surette düşünmüyordu. Dolayısıyla bu amaçla General Markov'un birliklerini de buraya çağıran Kaminski, 3 Haziran'da Hacıoğlu Pazarcık'ı hücumla aldı. Kalenin içinde yapılan katliam korkunçtu. 17 top, 78 sancak ve aralarında Pehlivan Baba Paşa'nın da bulunduğu 2 binin üzerinde esir, galiplerin eline geçti.

Aynı zamanda General Langeron, Silistre kuşatmasına başlamıştı. Silistre iyi tahkim edilmişti ve büyük bir erzak stoku vardı; lâkin Hacıoğlu Pazarcık'ın akıbeti, kendisi çok da büyük bir kahraman olmayan Silistre Valisi Yılıkoğlu [Süleyman] Paşa'yı öyle sindirmişti ki, yedi gün süren bir bombardımandan sonra, 10 Haziran'da tam da Ruslar kaleye hücum etmeye yeltendikleri bir anda teslim oldu. 6 bin kişiden oluşan muhafız kıtasının ve aralarında 4 bin Hristiyan'ın bulunduğu 12 bin kişilik nüfusun taşınabilir malları ile gitmelerine izin verildi; karşılığında büyük bir erzak ve savaş araç gereci stoku, 42 sancak ve 196 top, Rusların eline geçti.

* Bu bilgi doğru değildir (çn).

Rus silahları bu arada savaş meydanının diğer yerlerinde bu kadar talihli değildiler. Rus donanmasının Karadeniz'le bağlantısı ve Odessa ile Sivastopol'dan ikmali için çok önemli bir yer olan sahil kalesi Varna, Kont Kaminski'nin başarısız saldırılarına uğradı; Sırpların yardımına boş yere güvenen General Zass'ın Rusçuk ve Curcevo saldırıları başarısız oldu. Buna karşın General Langeron, tahkimatı kötü olan Razgrad'ı neredeyse tek bir kılıç darbesine bile gerek kalmadan almayı ve burada Bâbıâli tarafından tayin edilmiş Eflak Voyvodası Prens Kallimahi'yi maiyetinin tamamıyla yakalayıp esir olarak götürmeyi başardı. Varna'ya başarısızca yapılan saldırı için, Varna ve Şumnu arasında küçük bir kale olup Ruslar yaklaştığında korkak valisi* Karaoğlu tarafından muhafız kıtaları ve halkın tamamıyla birlikte terkedilen Yenipazar'ın kan dökülmeden ele geçirilmesi çok küçük bir teselli idi. Ana darbe şimdi hemen sadrazamın Şumnu'daki müstahkem karargâhına yapılacak ve şayet başarılı olmuş olsaydı, muhtemelen savaşın akıbetini belirlemiş olacaktı[41]. Oysa bu saldırı gerçekleştirilemeden, her iki taraf barışı yeniden tesis etmek için adımlar atmışlardı.

İstanbul'da ve bilhassa Divân-ı Hümâyûn'da Silistre'nin düştüğüne ve Rus ana kuvvetlerinin Şumnu'ya ilerleyişine dair haberler çok olumsuz bir etki bırakmıştı. Zira sadrazamın Rus ordusunu uygun sayıda kuvvetlerle karşılayabilecek durumda olmadığı ve yalnızca iyi tahkim edilmiş ve iyi bir erzak teminine sahip ordugâhını savunmakla yetinmek zorunda kalacağı pekâlâ biliniyordu. İlk anda herkes şiddetli bir direniş göstermeye kararlı gibi görünüyordu. Divân-ı Hümâyûn, padişahtan ordunun başına geçmesini ve halkına örnek olarak, müminleri sancak-ı şerifin altına toplamasını resmen talep etti[42]. Diğer taraftan ise kabul edilebilir şartlar elde edilmesi hâlinde aslında barış yapmaya da rıza göstereceklerdi. Bu açıdan bilhassa Sir Robert Adair, her yönde kimi zaman engelleyici kimi zaman destekleyici olağanüstü bir faaliyet göstermişti: Fransa'nın bu barışa uğursuz bir biçimde müdahale etmesini önlemek için elinden gelen herşeyi yapması açısından engelleyici ve Rusya ile Bâbıâli arasında İngiltere'nin menfaatlerine de uygun olacak bir uzlaşmayı meydana getirmeye çalışması açısından destekleyici.

---

* Karaoğlu vali değil, sıradan bir vatandaştı (çn).

41 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 275-282.

42 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 10 Haziran 1809 tarihli mektup, *aynı eser*, II, 51.

Birinci husus açısından bakarsak, Fransa geçen yaz bu barış müzakerelerini mümkünse tekrar ele geçirmek için bazı adımlar atmıştı. Örneğin Latour Mabourg bu amaçla yine hükümetinin emri ile 1809 Haziran'ında Tuna boylarındaki ordunun komutanlarından biri olan ve Rus komutanlarla doğrudan irtibata geçebilecek durumda olduğunu bildiği Hüsrev Paşa'ya Fransa'nın barış için arabuluculuğu üstlenmeye hazır olduğunu açık bir şekilde bildirdiği bir yazı göndermişti. Oysa Hüsrev Paşa bu yazıyı hemen Divân-ı Hümâyûn'a göndermiş ve o da Adair'e iletmişti. Fransız yandaşı olduğu bilinen Danimarka Maslahatgüzarı Baron Hübsch de aynı dönemde Prens Prosorovski tarafından benzer entrikalar için kullanılmıştı.

Anlaşıldığı kadarıyla Napolyon'un o dönemde en önem verdiği şey, Çar Aleksandr'ı Bâbıâli ile barış yapmaya ikna etmekti, ki böylece Çar Aleksandr'ın barış akdedildikten sonra Napolyon ile birlikte bütün silahlı kuvvetlerini hiçbir engelle karşılaşmadan Avusturya'ya yöneltebilmesi mümkün olacaktı. Adair ise elindeki bütün imkânları tam da bunu engellemek için kullandı. Bu amaçla bilhassa Temmuz ayında İstanbul'da yapılan bir görüşme sırasında Reisülküttab Galib Efendi'yi bir kez daha Rusya'yla Fransa'nın felaket getirecek planlarını en etkili şekilde karşılamanın en uygun çaresi olarak Avusturya, İngiltere ve Bâbıâli arasında bir üçlü ittifakın gerekliliğine ikna etmeye çalıştı. Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak ve kalıcı bütünlüğünün muhafazası ile belki de en fazla ilgilenen devlet olduğunu ileri sürüyordu. Ayrıca kendi hükümeti de Bâbıâli'ye bu amaçla uygun tekliflerde bulunması için kendisine yetki vermişti. Bu yönde hedefe varmanın en iyi yolu, İngiltere'nin Rusya ile barış yaptıktan sonra Bâbıâli'ye de toprak bütünlüğünün muhafazasına dayanan huzur verici bir barış sağlamayı taahhüt ettiği gizli maddelerine istinaden, Avusturya'nın Kal'a-i Sultaniyye Barış Antlaşması'na dahil olmasını sağlamak olacaktı.

Galib Efendi bu görüşlere rıza göstererek, bilhassa Divân-ı Hümâyûn'un Fransa'nın telkinleriyle Rusya'yla yapılacak aceleci bir barışın tehlikelerinin pekâlâ farkında olduğunu belirtti ve Rusya ile asla Rusya'nın Fransa'ya Avusturya'ya karşı şu andaki savaşında destek olmasını sağlayabilecek bir barışın tesis edilmemesi için bütün nüfûzunu kullanmayı vadetti. Napolyon'un sadakatsizliğini pekâlâ biliyordu ve Bâbıâli mevcut şartlar altında kendini Fransa ile yapılacak bir savaşın tehlikelerine maruz bırakamazdı, hele ki Karadeniz'de İngiltere'nin tam desteğine güvenemediği sürece. Divân-ı Hümâyûn ayrıca Avusturya'nın

şu anda içinde bulunduğu belirsiz durum ve Napolyon'un her an var gücüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına dayanabileceği ihtimali karşısında tabii ki bu yönde kesin bir adım atmaya karar veremiyordu[43].

Napolyon'un zaferleri ile 12 Temmuz'da Avusturya ve Fransa arasında akdedilen Znahm* Mütarekesi ve nihayet 14 Ekim'de Viyana'da imzalanan barıştan dolayı Adair'le Divân-ı Hümâyûn'un bu yöndeki endişeleri yine üst raddeye ulaştı. İngiliz sefaretinin İstanbul'dan hemen uzaklaştırılması, Josef Bonapart'ın İspanya kralı olarak tanınması ve Korfu'nun iaşe ihtiyacının Arnavutluk'tan sağlanmasının, Napolyon'un Divân-ı Hümâyûn'dan en asgarî talepleri olacağı tahmin ediliyordu. Adair öncelikle ilk dehşet anında Divân-ı Hümâyûn'un çöken cesaretini, İngiltere'nin her halükârda tarafsızlığını korumayı başardığı sürece Bâbıâli'nin sâdık dostu kalacağına dair güvence vererek, biraz yükseltmeye çalıştı. Bunu da Fransa'nın yukarıda belirtilen talepleriyle karşı karşıyı geldiği takdirde bu talepleri hiçbir surette kabul etmeyerek kanıtlayabilirdi.

Reisülküttab böyle bir şeyi asla düşünmediklerine yemin etti. Oysa Adair, Divân-ı Hümâyûn'un hâlâ Napolyon'un gücü karşısında duyduğu korkunun etkisinde olduğunu bildiğinden bu yeminlere pek fazla güvenmemesi gerektiğini düşünüyordu, hele ki Napolyon, Viyana Barış Antlaşması'nda İtalya'daki topraklarını Sava Nehri kıyılarına kadar genişleterek Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan sınır komşusu olmaya ısrar ettiğinden beri. Adair, Rusya ve Fransa tarafından birlikte talep edildiği takdirde, ki Adair'in böyle bir şey olacağından hiç şüphesi yoktu, Bâbıâli'nin İstanbul'dan uzaklaştırılmasına kararlılıkla karşı gelebileceğinden emin değildi[44]. Zira Adair, Rusya'nın Bâbıâli ile barış müzakerelerinde hâlâ Fransa'nın baskısı altında olduğunu, Bâbıâli'nin daha önceki zamanlarda Lord Collingwood'un donanmasının bir kısmıyla kapudan paşanın Karadeniz'de Rusya'ya karşı seferini desteklemesinde ısrar ederken, artık amiralin bu amaçla gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan engellenmeden

43 Adair'in 24 Temmuz 1809 tarihli mektubu, *aynı eser,* I, 244 ve devamı.

* Bohemya'da (Çek), Znojmo= Znaim (çn).

44 Adair, 14 ve 29 Kasım 1809 tarihli mektuplarında şöyle demektedir (bk. *aynı eser,* s. 281 ve 286): "Doğrudur, bu hükümetten bu gibi telkinlere asla kulak asmayacaklarına dair güvenceler aldım, ama kabul etmeliyim ki, nasıl bir törenle birlikte verilmiş olursa olsun, Türk vezirlerinden gelen güvencelerin, yazılı belgelerle beyan edilmedikleri sürece inandıklarım üzerinde hiçbir etkisi yoktur".

geçmesi için talep ettiği fermanı vermeye bile yanaşmamasından anlıyordu. Bu bariz ret cevabının tek sebebi, Napolyon'un Bâbıâli'ye bir kez daha arabuluculuğunu teklif etmiş, fakat aynı zamanda da başka bir devletin bu meseleye hiçbir surette karışmaması şartını getirmiş olması, dolayısıyla söz konusu müzakereler sürerken, bir İngiliz filosunun Çanakkale Boğazı'nda belirmesine hiçbir surette izin verilmemesi gerektiği olabilirdi.

Ayrıca 21 Kasım'da Viyana Barış Antlaşması'nın imzalandığı haberi geldikten kısa bir süre sonra Baron Hübsch'ün oğlunun gizli bir görevle sözde Varşova'ya, ama aslında St. Petersburg'a gönderilmiş olması da ancak Bâbıâli ve Rusya arasındaki müzakerelerin Fransa'nın arabuluculuğuyla başlatılmış olduğunun bir delili olabilirdi[45]. Fransa'nın ve Rusya'nın bu hususta hâlâ aynı düşüncede olduklarına ve mutabakat hâlinde hareket ettiklerine dair herhangi bir şüphe kaldıysa bile, Napolyon'un 3 Aralık 1809'da Paris'te yasama meclisinde yaptığı konuşmada Rusya ve Bâbıâli ile ilişkileri hakkında sarf ettiği sert ve kibirli sözler hiç kimsede şüphe bırakamazdı.

Konuşma esnasında Bâbıâli'yi korumanın, fakat aynı zamanda İngiltere ile ilişkilerini tamamen kesmediği takdirde cezalandırmanın da tamamen kendi elinde olduğunu belirterek şu sözleri ekledi: "Dostum ve müttefikim Rus çarı Finlandiya'yı, Boğdan'la Eflak'ı ve Galiçya'nın bir bölümünü devasa ülkesine ilhak etmiştir. Bu ülkenin başına gelebilecek hiçbir iyiliği kıskanmıyorum. Aziz hükümdarına karşı düşüncelerim, güttüğüm siyasete uygundur".

Paris'te imparatorun bu kibirli ve tehditkâr dille biraz fazla ileri gittiği hemen hissedildi. Zira Latour Maubourg'a hemen Divân-ı Hümâyûn'a Napolyon'un bu konuşmasını, en çarpıcı ve en hakaret dolu kısımlarının kasten verilmediği ya da en azından yumuşatıldığı resmî bir tercüme ile bildirme görevi verilmişti. Oysa Paris'teki Osmanlı elçisinin gönderdiği eksiksiz bir suretinden konuşmanın tam içeriğini öğrendiğinde Bâbıâli üzerindeki etkisi çok daha derin oldu.

Ayrıca bu hususta reisülküttab ve Latour Mabourg arasında çok şedit tartışmalar yaşandı. Yine de Latour Mabourg, bu hususta kendisine ağır sözlerle yapılan sitemler karşısında hâlâ kibirli bir dil kullanıyordu. Reisülküttaba, muhtemelen Napolyon'un kesin emriyle, söz konusu olduğu üzere Çanakkale Boğazı'nda bir İngiliz donanmasının belirmesini, efendisi olan imparatorun

45 Adair'in 26 Aralık 1809 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 310.

doğrudan bir savaş ilânı kabul etmek zorunda olduğunu, zira müttefiki olan Rus çarının asla bu yönden İngilizler tarafından rahatsız edilmesine göz yumamayacağını açıkladı. Aynı dönemde Takımadalar'da bariz bir şekilde Fransız himayesi altındaki gemilerin İngiliz gemilerine saldırmasının Bâbıâli'nin tarafsızlığının ihlali olduğundan şikâyet eden ve bunun telafi edilmesini isteyen Adair ise reisülküttabı 26 Ocak 1810 tarihli sert bir notada, söz konusu konuşmada Napolyon'un gerçek düşüncelerinin ve niyetlerinin ortaya çıktığına ikna etmeye çalıştı. Dolayısıyla Bâbıâli'ye kutsal saydığı herşey üzerine, bu hainçe planları engellemek için kendisiyle birleşmesi, kesin tarafsızlık sistemine dürüstçe sâdık kalması ve tıpkı kendisi gibi, bütün dünyaya, dostlara ve düşmanlara, Avrupa'ya ve Asya'ya Bâbıâli ve İngiltere arasındaki dostluğun tasfiye edilemez olduğunu kanıtlaması için ısrar ediyordu.

Adair, İngiltere'nin Bâbıâli ile ilişkilerinin, Napolyon'un bu konuşması sayesinde biraz daha iyi olduğunu da söylüyordu. Zira Divân-ı Hümâyûn, tehditler karşısında sinmek yerine, Latour Mabourg'a büyük bir kızgınlıkla, Bâbıâli'nin İngiltere ile ilişkilerini asla kesmeyeceğini; bu husustaki kararının kesin olduğunu, dolayısıyla üstlendiği yükümlülüklerle ya ayakta kalacağını ya da düşeceğini açıkladı; ayrıca hiçbir şekilde Rusya'ya Karadeniz'de yapılacak bir saldırıda İngiltere'nin yardımını kabul etmemeye söz veremezdi. Oysa Adair, bilhassa son hususta Bâbıâli'ye pek güvenmiyordu, zira daha önce de bahsettiğimiz gibi, Lord Collingwood için istenen fermanı reddetmekle kalmayıp, resmen talep edilmediği sürece İngiltere'nin bu gibi her türlü destekten imtina etmesini istediğini açıkça belirtmişti.

Latour Mabourg ve İstanbul'daki Fransız yandaşları, Bâbıâli'yi yakında Fransa ile ilişkilerin kopmasının kaçınılmaz olduğuna dair söylentilerle sindirmeye devam ediyorlardı. Ancak sonunda Napolyon'un İspanya'daki işlerini halletmeden, Asya yönündeki planlarının ana dayanaklarından biri olan İstanbul'da zaten azalmış olan nüfûzunu tamamen kaybetme, Dalmaçya'daki askerî kuvvetlerini endişe verici bir şekilde zora sokma ve ciddi bir saldırıya uğradığı takdirde elde tutulması çok zor olan Korfu'nun kaybını hızlandırma tehlikesine maruz kalacağı bir savaş ilânına kolay kolay cesaret edemeyeceğinden emin olundu[46].

46 Adair'in Lord Bathrust'e gönderdiği 10 Şubat 1810 tarihli mektup ve onun yanında 26 Ocak tarihli nota, *aynı eser*, s. 328-341. Napolyon'un konuşmasının kasıtlı olarak yanlış aktarılmasından ise Adair, Lord Wellesley'e gönderdiği 22 Şubat 1810 tarihli mektubunda bahsetmektedir (bk. *aynı eser*, II, 1).

Dolayısıyla Bâbıâli, Fransa'nın kendisine karşı aldığı tehditkâr tutumu, Adair'den Kal'a-i Sultaniyye Antlaşması'ndaki gizli maddelerde düzenlenen para yardımı meselesinin nihayet Bâbıâli lehine halledilmesini ısrarla istemek için kullanabileceğini düşünüyordu. Tuna boylarındaki durumun yine endişe verici bir değişikliğe uğradığı 1810 Haziran'ında bile reisülküttab hâlâ Napolyon'un Senato'da yaptığı konuşmanın dahi tek başına Bâbıâli'ye karşı söz konusu maddelerin onayını haklı çıkartan resmî bir saldırı olduğunu ileri sürüyordu. İngiliz hükümeti ise bu arada Rusya ve Bâbıâli arasında Fransa aracılığıyla Fransa'nın Bâbıâli'nin hem Rusya'nın taleplerine hem de İngiltere'nin amaçlarına uygun olacak şekilde tavizlerde bulunmasını sağlayacak bir barışın meydana getirilmesi hâlinde, söz konusu onayı vermeyi ciddi olarak düşüneceği bir durumun meydana gelmiş olacağını kabul ediyordu[47].

Adair için bu şartlar altında en önemlisi, öncelikle Bâbıâli ile yapılacak bir barış açısından St. Petersburg sarayında ve bu kararı verecek olan çevrelerde nasıl bir tutumun hâkim, Napolyon'un arabuluculuk tekliflerinin burada ne kadar etkili olduğunu ve ikinci olarak Viyana kabinesini de kendi tarafına çekmeyi başarıp başarmadığını öğrenmekti. Yukarıda Adair'in daha bir yıl geçmeden, 1809 Şubat'ında, Bâbıâli nezdindeki Napoli eski elçisi Kont Ludolf ve St. Petersburg sarayındaki meslektaşı Dük Sierra Capriola aracılığıyla St. Petersburg'da Bâbıâli ile barış hakkında ne düşünüldüğünü öğrenmeye çalıştığını gördük. Dükün Kont Ludolf'a gönderdiği iki yazı aracılığıyla ancak Ocak 1810'da istediği açıklamaları aldı.

Bu yazılara göre, St. Petersburg'da iktidarda olan grup, barışın en kısa zamanda, hem de Fransa'nın arabuluculuğu olmadan yapılmasını arzu ediyordu. Bunun için teklifin Bâbıâli'den gelmesi ve müzakerelerin temeli olarak, Tuna Nehri'nin sol kıyısındaki kaleler ile birlikte Boğdan ve Eflak'ı devretmeyi kabul etmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Çar Aleksandr yalnızca bu şartlar altında barışı kabul edebilirdi. Ayrıca o dönemlerde, 1809 sonlarına doğru, Bâbıâli'nin bu talepleri kabul etmekten imtina etmeyeceğinden de emindiler. Zira Prens Bagration, savaş alanından gönderdiği raporlarda, ne yazık biraz fazla aceleci davranarak, kısa sürede Tuna Nehri üzerindeki kaleleri ele geçireceğine ve sadrazamı tamamen mağlup edeceğine dair güvence vermişti. Hatta barışın bu

47 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 10 Temmuz 1801 tarihli mektup, *aynı eser*, s. 77 ve devamı.

esaslara istinaden en kısa zamanda yapılacağından o kadar emindiler ki, İsveç ile akdedilen barış için yapılacak kutlamaları çok yakın zamanda Bâbıâli ile akdedilecek barış için yapılacak kutlamalar uğruna ertelemeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Kısa bir süre sonra, Bagration'un Vidin üzerinden Eflak'a girmek üzere olan sadrazam tarafından Tuna Nehri'nin diğer kıyısına geri çekilmek zorunda bıraktığına dair gelen haberler çok büyük bir hayal kırıklığı oldu. Gerçi Bagration'a derhal Tuna Nehri'ni hiçbir şekilde geçmemesi ve sefere kış boyunca bile devam etmesi emri verildi. Bunun için hemen Lehistan'da bulunan birliklerden 30 bin kişilik bir takviye vadedildi ama artık çok geçti. Zira gerçekleştirilmesi zaten zor olan bu emir Bagration'un eline geçmeden, hastalıklardan dolayı oldukça zayıflamış olan ordusuyla Tuna Nehri'nin diğer kıyısındaki kış karargâhına çekilmişti bile.

St. Petersburg'da bilhassa bu hadiseden sonra Fransa'nın meseleye karışmasının olumsuz bir etki bırakacağından endişe edilmeye başlandı. Napolyon'un öncelikle Türklerin avantajı ellerinde tutmaya devam etmeleri hâlinde Rusya'nın gücünü gittikçe azaltmak ve kısmen de Arnavutluk, Yunanistan ve Mora'ya yönelik kendi planlarını daha da rahat gerçekleştirebilmek için, Bâbıâli ile savaşını devam ettirmeye iknaya çalışacağı düşünülüyordu. Zira bu planlardan tamamen vazgeçmeyerek bunları İspanya'daki savaşı tatminkâr bir sonuca ulaştırana kadar ertelediği, Adair'in de Divân-ı Hümâyûn'a defalarca kabul ettirmeye çalıştığı ve Napolyon'un Viyana Barış Antlaşması'nda Hırvatistan'ın devredilmesini sağlaması ile onaylanıyormuş gibi görünen yaygın bir kanı idi. St. Petersburg'da Fransa'ya muhalif grup, bu yüzden Bâbıâli'nin Rusya ile yukarıdaki temel üzerinde barışı bir an önce akdetmesi gerektiğini söylüyordu, zira bu barış antlaşması ile her iki devlet kendi topraklarını güvence altına alıyordu. Bâbıâli, ezelden beri sırtında bir yük ve bilhassa Rusya'nın Karadeniz sahillerine yerleşmesinden sonra sürekli olarak kavga sebebi olan Memleketeyn'i devrederek hiçbir şey kaybetmeyecekti; aksine Napolyon'un planlarına direnmek için gerekli askerî kuvvetlerini çok daha iyi durumda tutabilecekti. Tabii ki bu esnada İngiltere'nin de yardımına güvenmek zorunda idi ve bütün dünya Napolyon'un Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki varlığını bir kez sona erdirdikten sonra, harabelerinden Avusturya'ya da pay vereceğine dair vaadi ile Viyana kabinesini de kendi tarafına çektiğini düşündüğünden, bu yardım çok daha gerekli ve faydalı olacaktı. Adair, hem Osmanlı İmparatorluğu'nu hem de gerek İspanya ve Sicilya gerekse Türkiye'yi Napolyon'a karşı muha-

faza etme görevini üstlenen İngiltere'nin menfaatlerini koruyabilecek bir siyasete başvurmasını sağlayabilmek için, bütün bunları Divân-ı Hümâyûn'a mutlaka anlatmalı idi. Artık hiç zaman kaybedilmemeli idi. Hatta gerekirse Bâbıâli korkuyla bile etki altına alınmalı idi. Ayrıca Yunan tebaasına da şu andaki yönetimle Fransa'nın yönetimi altında olacaklarından çok daha mutlu olacakları kanıtlanmalı idi, vs[48].

Adair, Bâbıâli'yi Rusya ile yukarıda belirtilen temele dayanarak barış yapmaya ikna etmenin çok zor olacağını kendine itiraf etmek zorunda kaldı. Çünkü Memleketeyn'in devredilmesi, ezelden beri kabul edilemez bir şart olarak reddediliyordu. Dolayısıyla çok dikkatli davranması gerektiğini düşünüyordu, zira Divân-ı Hümâyûn, Adair'i Rus yandaşlığıyla suçlamaya meyilli görünüyordu. Dolayısıyla reisülküttaba Dük Sierra Capriola'nın yazısının içeriğini bildirirken, Boğdan ve Eflak ile ilgili teklifin kendisinden kaynaklanmadığını, aksine yalnızca St. Petersburg'da kalıcı bir barışı akdetmenin başka bir şekilde mümkün olmadığını düşünen bazı iyi niyetli kişilerin düşünceleri olduğunu açıkça belirtti. Lâkin Divân-ı Hümâyûn bu şartları kabul etmeyi uygun gördüğü takdirde onlarla müzakereleri için arabuluculuk yapmaya hazırdı.

Oysa Adair'in dürüst niyetlere dayanarak hareket ettiğini kabul eden Bâbıâli, böyle bir şeyi kesinlikle reddediyordu. Reisülküttab sürekli olarak, Memleketeyn'i muhafaza etmek için gerekli imkânlara sahip olduğunu yeniliyordu ve Adair'e gönderdiği cevabı, vezirlere, padişaha ve padişah da halka söz konusu eyaletlerin devrini önermeye cesaret etmeden önce en azından yapılması planlanan çabaların etkisini beklemek gerektiği sözleri ile bitiriyordu. Yine de Adair'in St. Petersburg ile başlattığı yazışmaları gelecekte de açık tutmasını memnuniyetle karşılıyorlardı[49].

48 Esas olarak içeriği aynı olan yazıların ikisi de Adair'in Lord Bathurst'e gönderdiği 10 Şubat 1810 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir. Ana düşüncesi şu sözlerde gizlidir: Bizzat düşünceli insanlar ortak yarar için, Bâbıâli'nin sürekli barış teklif etmesini istiyorlar, ancak iki eyaletin devredilmesi şartıyla. Çünkü bu olmaksızın Rus kabinesinin barışı kabul etmesi zor. Hatta imkânsız olacaktır. [Kabine] her iki gücü de zayıflatmaktan başka bir işe yaramayan yeni çabalar içine girecektir ki, bu iki gücü zayıflatmak daha sonra Bonapart'ın hazırladığı darbelere maruz bırakmak için Fransa'nın tek ve kesin amacıdır.

49 Adair'in reisülküttaba gönderdiği 1 Şubat 1810 tarihli mektubu ile birlikte 10 Şubat tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 356.

Kısa bir süre sonra, Mart ayı başlarında, yukarıda da gördüğümüz gibi, Baron Hübsch'ün gizli bir görevle St. Petersburg'a gönderilen oğlu, Kont Romanzov'un Adair'e gönderdiği ve St. Petersburg kabinesinin barış taleplerinin Dük Sierra Capriola'nın daha önceki yazısında ima edildiği şekilde yenilendiği 10 Ocak 1810 tarihli bir mektubu ile İstanbul'a geri döndü. Kont, çarın emri üzerine, öncelikle çarın Bâbıâli'nin Rusya'nın kendisine defalarca yaptığı barış tekliflerini her defasında ilgisizlikle karşıladığına dair hayretini dile getiriyordu. Çar, yalnızca Müslümanların yaşadığı birer şehir olmasına rağmen, Bâbıâli'nin Vehhabîler tarafından ele geçirilen ve padişahın hükümdarlığının artık tanınmadığı Mekke ile Medine şehirlerinden kolayca vazgeçmesine, ancak nüfusunun tamamı Rum asıllı olan, dolayısıyla Bâbıâli'den ziyade Rusya'ya ait olması gereken Boğdan ile Eflak'ın geri verilmesinde bu denli ısrar etmesine şaşırmaktan kendini alamamıştı. Türk İmparatorluğu'nun bağımsızlığının muhafazası, Çar Aleksandr'ın da menfaatine idi ve bu yüzden bağımsızlığının da şart koşulduğu bir barış teklif ediyordu. Baron Hübsch, Bâbıâli'ye uygun açıklamaları yapmaya yetkiliydi, fakat aynı zamanda çarın savaşı bugüne kadar bütün kuvvetleriyle yürütmediğini açıklayacaktı. Savaşın ciddi bir biçimde yeniden başlatılması hâlinde, nihaî bir muharebe Rusları kolayca İstanbul kapılarının önüne kadar getirebilirdi ve sonunda Avusturya İmparatoru'nu da yeni sisteme katılmaya zorlayabilirdi.

St. Petersburg'daki Danimarka elçisinin Baron Hübsch'e gönderdiği ikinci bir yazı, Kont Romanzov için bir onay mahiyetinde idi ve Bâbıâli'nin, şayet teklif edilen barışı reddettiği takdirde, sonunda kıta ablukasına katılmak zorunda kalabileceğini vurguluyordu[50]. Adair, Bâbıâli'yi bu gibi tehditler karşısında sinmemesi gerektiğini anlatmak için ikna kabiliyetlerini kullanmak zorunda kalmadı. Baron Hübsch, yalnızca büyük zorluklardan sonra 8 Mart'ta Bâbıâli nazırlarıyla bir görüşmede buluşmayı başardı ve bu esnada kendisine St. Petersburg sarayının bu tür tekliflerinin kabul edilmesinin asla mümkün olamayacağı açıklandı. Danimarkalı bir elçinin barış meselesine karışması da pek uygun görülmüyordu. Halk, Rumeli'nin ve payitahtın buğday deposu olarak kabul edilen Memleketeyn'in imparatorluktan kopartılmasına izin vermektense kitleler hâlinde ayaklanırdı. Hübsch, kendisine derhal bir cevap verilmesinde

50 Baron Hübsch'e gönderilen bu yazılar, ana içeriklerine göre Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 13 Mart 1810 tarihli mektubunda ayrıntılı olarak analiz edilmiştir (bk. *aynı eser*, II, 6).

ısrar edince de burada duyduğu herşeyi aynen St. Petersburg sarayına rapor etmekte özgür olduğuna dair kısa bir cevap aldı. Reisülküttab hemen ardından Adair'e bu görüşmenin sonuçlarını bildirerek, Bâbıâli'nin Baron Hübsch'ün böyle bir adım atmasına sebep olan entrikaların pekâla farkında olduğunu açıkladı. Hübsch, Latour Mabourg'un sâdık bir hizmetkârından başka bir şey değildi. Bâbıâli, Rusya ile yapacağı barış müzakerelerinde asla böyle bir arabulucuyu kullanmayacaktı; yalnızca İngiltere gerçek dostu idi ve ne olursa olsun İngiltere'ye bundan böyle de aynı şekilde sâdık kalacaktı[51].

Adair yine de Bâbıâli'ye iyi niyetle Baron Hübsch'ün oğlu tarafından derhal St. Petersburg'a götürülecek olan resmî cevabını mümkün olduğunca ölçülü tutmasına dair bir tavsiyede bulunmak zorunda olduğunu hissetti. Zira St. Petersburg kabinesinin yukarıdaki açıklamaları, söz konusu yazıların hazırlandığı dönemde Rusya'nın hâlâ Fransa'nın etkisi atında olduğunu kanıtlıyormuş gibi göründükleri için iki hususu endişe verici buluyordu: Birincisi, Avusturya'nın yeni sisteme, yani İngiltere'ye karşı oluşturulan kontinental sisteme [kıta ablukası] katılmak zorunda kalacağı ve ikinci olarak, Bâbıâli'nin sonunda bu sisteme katılmaya zorlanacağı hususları idi. Bunu o kadar önemli addediyordu ki, kendini sadece kendi hükümetine değil, reisülküttaba 23 Mart'da gönderdiği bir notada da bununla bağlantılı tehlikelere dikkat çekmek zorunda hissetti. Üstelik bu arada Napolyon'un Avusturyalı bir arşidüşes ile evleneceğine dair haberler de sanki Viyana kabinesinin tamamen Napolyon tarafından yönetildiğini, dolayısıyla kendi amaçlarına ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na karşı planlarına hizmet edeceğini onaylıyordu[52].

Bâbıâli de ilk anda Napolyon'un Avusturya hanedanı ile daha sıkı bir bağlantı içine girmesinin Viyana kabinesini Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planları için kazanmaya yönelik bir teşebbüs olduğuna dair endişe duymuştu. Oysa Adair, Napolyon'un bu planını gerçekleştirmeyi hiçbir şekilde düşünmediğini, aksine yalnızca bugüne kadar Avusturya'nın bu sistemi kabul etmeye direnmesinden ve Bâbıâli'nin İngiltere'ye karşı üstlendiği yükümlülükleri ye-

51 Adair, bu husussta en fazla ayrıntıyı Dük Sierra Capriola'ya gönderdiği ve söz konusu görüşmenin sonuçlarını bildirdiği 11 Mart 1810 tarihli mektubunda vermektedir (bk. *aynı eser*, s. 290).

52 Söz konusu "*Memorandum presented by M. Adair to the Reis Efendi, at a Conference on the 23d March 1810*", Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 31 Mart 1810 tarihli mektubunda, *aynı eser*, s. 21 ve devamında verilmiştir.

rine getirmekte ısrar etmesinden dolayı bozulan kontinental sistemini tamamlamak ve kararlı bir şekilde yürütmek istediğini kanıtlamaya çalışarak Bâbıâli'yi bu açıdan sakinleştirdi. Napolyon, sırf bu yüzden Avusturya'nın son endişelerini de ortadan kaldırmaya ve Rusya ile Bâbıâli arasındaki barışın akdini tamamen kendi eline geçirmeye çalışıyordu. Avusturya ise Fransa'ya karşı savaşına katılımından dolayı büyük bir öfke duyduğu Rusya'yı sınırlarından uzak tutmak, dolayısıyla Boğdan ve Eflak'ın Rusya'ya ilhakını mümkün olduğunca uzun bir süre engellemek istediği için Napolyon'un planlarına meyilli görünüyordu. Lâkin Napolyon, Rusya ile Bâbıâli arasında Avusturya'nın da katılımıyla barışın yapılmasını sağladığı ve ardından Bâbıâli'yi de kontinental sisteme dahil etmeyi başardığı takdirde, Napolyon'dan bugüne kadar çektikleri gelecekte çekecekleri ile kıyas götürmezdi. Zira Napolyon'un gücü bu durumda Avrupa'da bir insanın düşünebileceği her şekilde sağlamlaşmış olacaktı.

Ayrıca İstanbul'daki Fransız yanlıları da iki imparatorluk sarayı arasındaki bu aile birleşimini kendi menfaatlerine uygun bir şekilde bütün Hristiyan âleminin İngiltere'ye karşı ittifakının son noktası gibi göstermek için büyük çabalar harcamıştı. Adair, var gücüyle bu gibi entrikaların karşısına geçmeyi ilk ve en önemli görevi olarak görüyordu. Bu amaçla, meselenin Viyana sarayında nasıl karşılandığını öğrenmek için, önce Avusturya ve Fransa arasında akdedilen barışa rağmen dostane ilişkilerini sürdürmeye devam ettiği Avusturya Elçisi Baron Stürmer ile irtibata geçti.

Stürmer'den efendisi olan Avusturya imparatorunun bu utanç verici fedakârlığa Fransa'ya karşı herhangi bir siyasî yükümlülük üstlenmek niyeti ile teşebbüs etmediğini öğrendi. Hatta Baron Stürmer, bunun delili olarak, Kont Metternich'in bu hususu açıkça belirten ve kayserin Napolyon ile yapılacak bu aile birleşimiyle yalnızca kendi topraklarında barışı sağlamak ve ülkesine bu uğursuz savaşların sancılarını dindirmesi için gereken huzuru sağlamak amacıyla kabul ettiği bu yeni sistemi pekiştirmek istediğini vurgulayan mektubunu okudu. Aynı zamanda Baron Stürmer de Bâbıâli'ye aynı güvenceleri vermek ve Bâbıâli'yi bilhassa Avusturya'nın sözde Napolyon'un paylaşım planlarına katılacağına dair endişeleri açısından rahatlatmakla görevlendirilmişti.

Bu arada öncelikle Viyana'dan gönderilen mektuplarla St. Petersburg sarayının bugüne kadar Fransa'ya yönelik meylinin burada aniden Napolyon'un planlarına karşı bariz bir şüpheye dönüştüğüne, buna karşılık Avusturya'ya

karşı yeniden bir sevgi oluştuğuna dair gelen haberler, Adair'in amaçlarına çok daha uygun görünüyordu. Çar Aleksandr'in Erfurt'ta da konusu geçtiği üzere –Thiers "*Geschichte des Consulats und des Kaiserreichs*" adlı eserinde bu hususta ilginç açıklamalarda bulunmaktadır[53]– Napolyon'un bir Rus grandüşesi ile nikahlanması ihtimalini, Viyana sarayını sindirmek ve her iki devletin birbirleriyle bağlantılı hâle gelmesine sebep olacak bir duruma zorlamak için kullanmış olmasına şahsen son derece kızdığı söyleniyordu. Çar, bu hadiseden sonra, imparatorluğunu her yönde genişleteceğine dair vaatlerde bulunan, diğer taraftan ise Rusların gücünün büyümesine engel olacak yükümlülükler üstlenen, Napolyon'un kendisini sürekli olarak aldattığına kanaat getirmişti. Aynısını Çar Aleksandr'in yukarıda gördüğümüz gibi Adair'in kendisine gönderdiği önemli evraklar sayesinde haberdar olduğu İran meselesinde de yapmıştı. Çar son olarak da Napolyon'un Saksonya kralı ile bir kısmı Lehistan'da bulunan 60 bin kişilik Fransız birliklerinin erzak temini için bir antlaşma akdetmiş olmasını da endişe verici buluyordu.

Neticede bütün bu hadiseler, çarın Avusturya'ya yeniden yaklaşmasına sebep oldu. Viyana sarayına acilen geçmişte olanlarını unutmalarını ve gelecekte daha sıkı bağlar teklif etti. Lâkin bunun için artık çok geçti, zira Napolyon, 2 Nisan 1810'da Arşidüşes Marie Louise ile evlenmişti bile. Oysa bu durum, Adair tarafından Rusya ve Bâbıâli arasında yalnızca İngiltere'nin arabuluculuğuyla kalıcı bir barış planını oluşturmaya ve böylece Fransa'nın olumsuz etkisini tamamen ortadan kaldırmaya çok daha uygun görünüyordu.

Bu esnada karşısına çıkan en büyük zorluk, Bâbıâli'yi Memleketeyn'i devretmeye ikna etmek veya Rusya'nın Memleketeyn'den vazgeçmesini sağlamaktı. Her iki tarafın bu hususta geri adım atmayacağı kesindi ve bu ikilemden sıyrılmanın tek yolu, sanki Rusya'ya Boğdan'la Eflak'tan vazgeçmesi karşılığında başka yerde uygun bir telafi teklif etmek gibi görünüyordu. Adair, Rusya'nın ve İngiltere'nin menfaatlerine aynı şekilde uygun olacağından, Batı Hindistan'ın bir kısmının veya Güney Amerika'da başka bir sömürgenin bunun için uygun olacağını düşünüyordu. Ayrıca Avusturya ve Rusya arasında bundan böyle herhangi bir kıskançlık için hiçbir gerekçe mevcut olmayacağından, dolayısıyla Avusturya ve Fransa arasında etkili bir birleşme için her türlü sebep de ortadan kalkacağından, bu önemli bir avantaj olacaktı.

53 Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire,* IX, 332 ve devamı.

Adair, 23 Mart'ta reisülküttab ile yaptığı görüşmede bu öneriyi tek çare olarak, ama büyük bir ihtiyatla dile getirdi. Fransa'nın St. Petersburg sarayında Rusya'ya Türkiye'nin aleyhine yeni fetihler vaadinde bulunarak yerini yeniden pekiştirme zamanı bulamaması için acele davranmak gerektiğini ileri sürdü. Ayrıca şu hususların belirlenmesi gerekiyordu: Divân-ı Hümâyûn, yakın zamanda Baron Hübsch tarafından ileri sürülen barış tekliflerini, Bâbıâli'nin itibarına yakışmadıkları gerekçesi ile reddetmeli ve ardından hemen sadrazamın karargâhından Rus ordusunun Tuna boylarındaki komutanlarına, İngiltere ile birlikte hünerli ve güvenilir bir müzakereci aracılığıyla yukarıda belirtilen şekilde tekliflerde bulunmalı ve bu esnada bilhassa Batı Hindistan'da uygun bir toprağa sahip olmanın Rusya için Tuna boylarında herhangi bir yeni fetihten çok daha avantajlı olacağı vurgulanmalı idi. Böylece Bâbıâli ne onurundan ne de menfaatlerinden hiçbir şey kaybetmeyecekti, üstelik Rusya'yı Takımadalar'dan tamamen uzaklaştırmak gibi bir avantaj elde edecekti.

Bu plan ilk bakışta ne kadar olağandışı görünse de, Divân-ı Hümâyûn'un buna meyletmesini sağlayacak çok cazip yanları da vardı. 31 Mart'da sadrazama bu yönde gönderilecek emirler hazırlandı ve padişah, bu emirler ile birlikte İngiltere kralına ve İngiliz milletine karşı dostane düşüncelerini belirttiği ve sadrazama ayrıca hiç vakit kaybetmemesini, söz konusu teklifleri bir an önce Rus karargâhına göndermesini bilhassa tavsiye ettiği bir hatt-ı hümâyûn gönderdi[54]. Sadrazam ise bütün bunlara rağmen, aceleye gerek olmadığını düşünüyordu. Öncelikle Baron Hübsch tarafından yapılan barış tekliflerinin reddedilmesinin St. Petersburg'da yaratacağı etkiyi görmek istiyordu.

Ağır hasta olan Robert Adair yerine elçilik sekreteri olarak yazıları hazırlaması sebebiyle o dönemlerde önce bu meselelere dahil olan ve ileride göreceğimiz gibi, daha sonra Şark Meselesi'nde çok önemli bir rol oynayan Sir Stratford Canning ise, Bâbıâli'nin Adair'in bu önerilerini kabul etmeye hemen rıza göstermesini dikkat çekici bulmakta ve bu oyalanma taktiğinin, Divân-ı Hümâyûn'un siyasî yaptırımların ağırdan alınarak çok daha iyi olgunlaşacağına, dolayısıyla

54 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 31 Mart 1810 tarihli mektubu, *aynı eser*, II, 10 ve devamı. Sonunda şöyle demektedir: "Artık buna eklemem gereken tek şey, teklifimin Türk hükümeti tarafından sevinçle karşılandığıdır".

barışın bugün mü yarın mı akdedileceğinin çok önemli olmadığına dair olan olağandışı siyaset anlayışından kaynaklandığını düşünmekteydi[55].

Lâkin Adair'in tavsiyelerine rağmen padişahın Baron Hübsch tarafından yapılan barış tekliflerine verdiği sert cevap, Çar Aleksandr üzerinde şahsen olumsuz bir etki bırakmıştı. Zira padişah, çok geçmeden 300 bin kişi ile Tuna boylarında toplanacağını ve Bâbıâli'nin son adamına kadar yok olmadan asla Rusya tarafından teklif edilen bu tür barış şartlarını kabul etmeyeceğini yazmıştı. Bunu yazarken de ilk zaferlerden sonra, Tuna boylarındaki Rus kuvvetlerinin imparatorluğun içlerine giremeyecek durumda olduğuna dair edinilen izlenimler esas alınmıştı; Edirne'ye doğru hareket etmeye teşebbüs etmeleri bile Ruslara çok pahalıya mâl olacaktı[56]. Çar Aleksandr, Divân-ı Hümâyûn'un bu kibirli tutumunun en iyi şekilde, tıpkı bir zamanlar II. Katerina'nın Kırım hususunda yaptığı gibi, Boğdan'ın, Eflak'ın ve Besarabya'nın Rus Devleti'ne nihaî olarak ilhak edildiğini ilân ettiği bir ferman ve Tuna ordusunun başkomutanı Kont Kaminski'ye sadrazama Baron Hübsch'ün Divân-ı Hümâyûn'a sunmakla görevlendirildiğinden çok daha ağır barış şartları sunma emri ile cevaplandırması gerektiğini düşündü.

Dolayısıyla sadrazam Silistre düştükten sonra nihayet yukarıda belirtilen barış tekliflerini dile getirdiğinde, Kont Kaminski tarafından kaba bir şekilde artık bunun için çok geç olduğu, üstelik yaptığı bu teklif sanki resmî bir mahiyete sahipmiş gibi görünmediği cevabı ile geri çevrildi. Rusya, Bâbıâli ile bundan böyle ancak şu şartlar altında barış yapabilirdi: 1) Boğdan'ın, Eflak'ın ve Besarabya'nın devri; 2) Sırbistan'ın bağımsızlığının tanınması; 3) Kuban'da Rusların işgali altında olan bütün toprakların devri; 4) Gürcistan'ın bağımsızlığının tanınması; 5) savaş tazminatı olarak 40 bin kese (o dönemlerde yakla-

---

55 Sir Stratford Canning'in Lord Wellesley'e gönderdiği 4 Mayıs 1810 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 38. Adair, o zamanlarda İstanbul'dan ayrılırken, Sir Stratford Canning'i (şimdi Lord Stratford de Redcliffe) hükümetine "majestelerinin vekâletine uygun yeteneğini, ihtiyatını ve görevi yerine getirme kabiliyetini takdir edecek birçok fırsat bulduğu" genç bir diplomat olarak tavsiye etti (bk. Lord Bathurst'e gönderdiği 26 Aralık 1809 tarihli mektubu, *aynı eser*, I, 321).

56 Padişahın cevabı, Adair'in İran şehzâdesine gönderdiği Nisan 1810 tarihli mektubunda verilmiştir. Bu mektupta Bâbıâli'nin o dönemdeki durumu ve bilhassa Fransa ve Avusturya ile ilişkileri hakkında net bir resim çizmekte, sonunda Ruslarla ilgili olarak şunu eklemektedir: "(Tuna Nehri'ni) bir daha geçip, Edirne'ye ilerlemeyi düşündükleri takdirde, hepsi sefil bir şekilde yok olacaktır", (bk. *aynı eser*, II, 309).

şık bir milyon sterlin) ve savaş tazminatı tamamen ödenene kadar Varna, Rusçuk, Silistre ve Şumnu dahil olmak üzere şu anda Tuna Nehri'nin sağ kıyısında Rusların işgali altında olan toprakların tamamının devri ve son olarak, 6) İngiltere ile ilişkilerin tamamen kesilmesi ve İngiliz elçinin derhal İstanbul'dan uzaklaştırılması. Sadrazamın bu ağır şartların yumuşatılmasına dair teşebbüsleri başarısız oldu. Bu amaçla Rus karargâhına gönderdiği müzakerecisi burada birkaç gün bekletildi ve hiçbir şey başaramadan tekrar geri gönderildi. 21 Haziran'da, bunun üzerine barış müzakerelerini tamamen kesilmiş addeden sadrazamın karargâhına geldi.

Zira İstanbul'da da bu küstah talepler büyük bir kızgınlıkla karşılanmıştı. Padişah hemen bütün camilerde Rusya'nın teklif ettiği barış şartlarının Bâbıâli'nin onuruna ve itibarına tamamen aykırı olduğunu ve bunları kabul ettikleri takdirde âdeta devletin güvenliğini ve bağımsızlığını feda etmek gerektiğini açıkladığı bir hatt-ı hümâyûn ilân ettirdi. Dolayısıyla bu barış şartlarını derhal reddetmişti. Birliklerinin başına bizzat geçecekti ve bütün tebaasından, bilhassa yeniçerilerden, kendisine katılmalarını istiyordu. Padişahın bu kararı, halk tarafından büyük bir heyecanla karşılandı ve diplomatik heyetlere de resmî olarak bildirildi.

Kaymakam bu esnada Adair'e Rusların askerî kuvvetleri ile karşılaştırıldığında, Bâbıâli'nin askerî kuvvetlerini mümkün olduğunca olumlu bir şekilde tarif etmeyi de ihmal etmedi. Rusların Tuna Nehri'nin diğer tarafında en fazla 80 bin askeri olduğunu söylüyordu. Gerçi şimdilik bunların karşısına ancak 90 bin asker çıkartılabilirdi, ama her taraftan daha şimdiden önemli sayıda birlikler gelmek üzereydi. Bunlar da sadrazamın çok geçmeden Rusları Tuna Nehri'nin diğer tarafına atmak ve Memleketeyn'i tekrar geri almak için saldırıya geçmesini sağlayacaktı. Padişah, yaklaşık 30 bin yeniçerinin başına geçerek bizzat sefere çıkacaktı ve Mora valisi 20 bin askerle padişaha katılırken, Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Muhtar Paşa'nın 10 bin asker ile gelmesi beklenirken, padişahın bizzat sefere çıkması hâlinde Tepedelenli Ali Paşa ayrıca en iyi birliklerinden 30 bin kişi göndermeyi vadetmişti. Anadolu'dan ayın sonuna kadar 80 bin kişi gelecekti ve bunların arasında 50 bin kişilik mükemmel sipahi birlikleri bulunuyordu. Bunlara ayrıca padişahın çağrısına istinaden sancak-ı şerifi takip edecek büyük bir gönüllüler kitlesi de katılacaktı.

Kaymakam, Rusları tek bir seferle on defa mağlup etmek için yeterli sayıda birliklere sahip olduklarını ileri sürdü. Lâkin Bâbıâli'nin bunları biraraya getirmek ve kesin başarılar elde edene kadar silah altında tutmak için gerekli parasal imkânları eksikti. Devletin son kaynağı olan padişahın bizzat sefere katılması bile buna bağlı muazzam masraflardan dolayı bu şartlar altında etkisiz kalacaktı. Sancağının altına binlerce insan toplansa bile, paralarını ödemek ve onları resmen orduya kaydetmek için gerekli kaynak mevcut olmadığı için hemen terhis edilmeleri gerekecekti. Bu yüzden Bâbıâli, şimdi İngiltere'nin yardımlarına güvenebilmeli idi.

Adair, Bâbıâli'nin bu yöndeki sıkıntılı durumunu her ne kadar kabul etmek zorunda kalsa bile, daha önce de söylediklerinden, yani İngiltere'nin zaten başka taraflarca ölçüsüzce kullanıldığından ve parasal yardımlara dair gizli maddelerde belirtilen durumun henüz meydana gelmediğinden, farklı bir şey söyleyemiyordu. Zira Fransa, barış meselesine daha fazla karışmak veya Bâbıâli'ye karşı herhangi bir başka teşebbüste bulunmak niyetinde görünmüyordu. Ayrıca padişahın gerçekten yeniçerilerin başında orduya katılacağından da emin olunmalı idi. Zira, Fransız yanlılarının istediği gibi, salt Davutpaşa Kışlası'na gösterişli bir şekilde gidişi ile hiçbir şey başarılmış sayılmazdı. Bâbıâli, bununla düşmanına karşı elinden gelen herşeyi yaptığını kanıtlayamazdı, dolayısıyla İngiltere'den yardım talep etmek için de herhangi bir sebep yoktu. Fransa İspanya'da gittikçe büyüyen zorluklara maruz kalırken, padişahın sefere katılması Rusya'yı makul bir barış akdetmeye zorlamak için vazgeçilmez bir tedbirdi.

Padişahın sefere çıkış tarihi Ağustos başı olarak belirlenirken, kapudan paşa Temmuz'un ilk günlerinde 10 hattı harb gemisi [kalyon] ve altı firkateyn ile görünüşe göre şimdilik yalnızca Varna'nın erzak teminini sağlamak ve Rusların bu yönden ikmalini kesmek için Karadeniz'e açıldı. Lâkin bu arada savaş alanında meydana gelen ve birazdan ele alacağımız hadiselerden dolayı, padişahın sefere çıkışı artık önemli değilmiş gibi görünüyordu ve bu yüzden de bundan tamamen vazgeçilmesi daha uygun görüldü. Adair yine de öncelikle sıkıntıya düştüğünde İngiltere tarafından hiçbir şekilde terkedilmeyeceğini kanıtlamak ve ayrıca Divân-ı Hümâyûn'un, ister Rusya ister Fransa ile olsun, halefine barış müzakerelerinin durumu hakkında İngiltere'nin menfaatleri açısından arzu edilen açıklamalarda bulunmaya devam etmesini sağlamak için, Bâbıâli'nin parasal yardıma dair umudunun tamamen kırılmaması-

nın daha iyi olacağını düşünüyordu. Adair, İstanbul'dan ayrılmadan önce, Sir Stratford Canning'e bunun için gerekli talimatları bırakmıştı[57].

Bu arada Viyana kabinesi Rusya'nın son küstahça taleplerine kararlı bir karşı görüş bildirmişti, zira Bâbıâli'yi, St. Petersburg sarayının bu hususta Viyana kabinesi ile mutabakat hâlinde hareket ettiğine inandırmaya çalışıyorlardı. Bu düşünceyi dağıtmak için Baron Stürmer reisülküttaba şu sözlerin de geçtiği bir nota vermekle görevlendirilmişti: "Viyana sarayı, Bâbıâli'nin St. Petersburg sarayının kendisine yakın zamanda yaptığı aleyhteki barış tekliflerini reddetmekteki kararlılığını, Bâbıâli'ye karşı duyduğu dostane hislerin gerektirdiği ilgi ile karşılamıştır. Ruslar, Boğdan'da ve Eflak'ta Avusturyalılar tarafından işgal edileceği için Krayova'nın derhal boşaltılması gerektiği haberlerini yaymaktadırlar. Bunlar, Bâbıâli'yi yanıltmak ve kafasını karıştırmak için Ruslar tarafından kasıtlı olarak yayılan sahte haberlerdir. Viyana sarayı daima Bâbıâli'nin dostu olarak kalacaktır. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında savaş devam ettiği sürece, kesin tarafsızlığını koruyacaktır. St. Petersburg sarayı, Bâbıâli'yi silah zoruyla barış yapmaya zorlamak istemektedir. Oysa Osmanlı İmparatorluğu, kullanabileceği muazzam kaynaklara sahiptir, vs". Adair, bu notadan Napolyon'un Avusturya hanedanı ile ailevî bağlantılarına rağmen, gerek Lehistan'a gerekse Türkiye'ye yönelik olarak Avusturya'yı kendi tarafına çekebileceğini düşündüğü planlarını şimdilik ertelemek zorunda kaldığını açıkça görebileceklerini ileri sürüyordu[58].

Adair, bu arada durumlarda meydana gelen değişikliklerden oldukça rahatsızlık duymuştu ve hasta olmasından dolayı da bir an önce İngiltere'ye geri dönmek istiyordu. Barış planlarını gerçekleştirememiş olmasına tıpkı Bâbıâli nazırlarının diğer meselelerde de gösterdikleri ilgisizliğe kızdığı kadar kızmıştı. "Birkaç gün içinde", diye yazdı Haziran ayının sonunda örneğin Tepedelenli Ali Paşa'ya, "İngiltere'ye gitmek üzere gemiye bineceğim. Bâbıâli ricalinin bana karşı davranışlarının burada kalışımı uzatmayı isteyebileceğim gibi olmadığını itiraf etmek zorundayım. Ben, Bâbıâli'ye karşı dostluk gösterilerinde bulunurken, onlar bana aynı şekilde davranmadılar. Nazırlar birçok olayda söyledik-

57 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 5 ve 11 Temmuz 1810 tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 72 ile 74 ve devamı.

58 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 15 Temmuz 1810 tarihli mektubu ve ekinde Avusturya elçisinin söz konusu notası, *aynı eser*, s. 88-93.

lerimin tam tersini yaptılar. Yine de halefime karşı daha iyi bir davranış göstereceklerini umut ediyorum"[59].

Adair bu sözleri ile bilhassa son zamanlarda Osmanlı bandırası altında dolaşan gemilerle İngiliz gemileri arasında Takımadalar'da meydana gelen ve Bâbıâli'nin tarafsızlık ilkesinin bariz ihlali addettiği tatsız sürtüşmelerden dolayı Divân-ı Hümâyûn'un talep ettiği telafiyi sağlama hususunda çıkarttığı zorluklara dikkat çekmek istiyordu. Söz konusu olan, bilhassa Bâbıâli'nin keyfî olarak Mora'dan başlayarak, Girit üzerinden Mısır'a kadar çektiği ve Takımadalar ile Akdeniz'in büyük bir kısmını âdeta yalnızca Bâbıâli'nin yetkisi altında olacak, dolayısıyla savaşta olan bütün devletler ve deniz savaşı ile bağlantılı bütün hakların, bilhassa gemileri arama hakkının yasak olacağı kapalı bir deniz hâline getiren sınır çizgisinin tanınması idi. Divân-ı Hümâyûn, sınır çizgisine dair haklarını, Bâbıâli'ye bu yetkinin bilhassa 1746, 1780, 1781, 1793 ve 1803 yıllarına ait savaşlar sırasında verildiğine, hatta bunun İngiltere tarafından da tanındığına dayandırıyordu.

Bu yüzden Adair ve reisülküttab arasında 7 Haziran 1810'da yapılan bir görüşme sırasında bu hususta öyle şiddetli tartışmalar yaşandı ki, neredeyse ilişkilerin resmen kopması bile söz konusu oldu. Adair, Bâbıâli'nin bu gibi haksız ve İngiltere için her açıdan küçültücü taleplerden imtina etmesi gerektiğinde ısrar ediyordu. Reisülküttab ise kesin bir delil sunamadan, İngiliz hükümetinin Bâbıâli'nin bu hususta münhasıran yetkisini kabul ettiğinde ısrar ediyordu. Delil olarak ileri sürdüğü tek şey, Bâbıâli'nin söz konusu yıllarda bu hususta kendisine sözde ait olan hakkı kullanacağına dair İngiliz elçilerine gönderdiği ve elçiler tarafından da teslim alındığı onaylanan, genel bir içeriğe sahip bazı notalardı. Bâbıâli, teslim alındığına dair verdikleri imzalara, bu notalarda dile getirilen ilkelerin İngiltere tarafından sessizce kabul edildiği anlamını yüklemeye ve bu şekilde kabul edilmesine çalışıyordu. Adair de o dönemlerde Bâbıâli'nin bu tür küstahlıklarına daha kararlı bir direniş göstermeyerek hata yapıldığını kabul etmek zorunda kaldı.

Şimdi ise söz konusu görüşmenin sonucunda reisülküttaba gönderdiği 2 Temmuz tarihli notada, Avrupa hukukuna istinaden hiçbir devletin topraklarıyla sınırdaş denizler için kendisine mahsus seyri sefayin hakkına veya buna dair kanunlar çıkartma yetkisine sahip olmadığını iddia ediyordu. Bunun için

59 Adair'in Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği yazı, *aynı eser*, s. 323.

söz konusu devletin bu denizlerin sardığı bütün sahil bölgelerine, buralara başka devletlerin gemilerinin girişini zorla engelleyebilecek şekilde tam olarak hâkim olması gerekiyordu. Bu ilkeye göre örneğin daha eski Avrupalı deniz devletlerinden hiçbiri, Bâbıâli'nin Karadeniz'i kapatma hakkına itiraz etmemişti. Takımadalar'da ve Akdeniz'de ise aynı ilkeler asla uygulanamazdı. Her ikisi, yüzyıllardır bütün deniz devletleri tarafından açık birer deniz kabul edilmişlerdi ve gemileri bu denizlerde yol almıştı. Bu denizlere girişleri, Bâbıâli'nin bu sınıra kesin olarak riayet edilmesine dair emirlerinin yerine getirilmesine uygun olmayan hayalî bir sınır çizgisi ile hele hiç yasaklanamazdı. İngiltere'nin Bâbıâli'nin bu yönde ileri sürdüğü sistemi kabul ettiği hiçbir şekilde, hele ki yukarıda sözü edilen yıllara ait notalarla asla kanıtlanmamıştı. Yine de meselenin bir kez daha hükümeti tarafından ciddi bir biçimde ele alınmasını sağlamaya hazırdı. Bu esnada Bâbıâli'nin haklı taleplerini seve seve kabul etmeye çalışacaklardı, zira talep ettikleri yerine getirildiği takdirde İngiltere için ne kadar küçültücü olsa bile Bâbıâli'nin İngiliz hükümetine karşı düşmanca bir niyet taşımadığından emindi. Ayrıca İngiliz gemilerine de Osmanlı bandıralı gemilere karşı son derece dikkatli olmalarını tavsiye edecekti. Yalnızca İngiltere'nin düşmanları ile yasak olan ticarete teşebbüs etmek, Bâbıâli tarafından muhafaza edilmesi gereken tarafsızlığı bozmak ve İngiliz tebaasının Doğu Akdeniz'deki duraklardaki serbest dolaşımına ket vurmak üzere bu bandırayı suistimal edenlere karşı sert tedbirler almak zorunda kalacaktı ki, bu da İngiltere'nin bir deniz devleti olarak hakkı olan ve güvenliği ile bağımsızlığı için çok önemli olan haklarını muhafaza edebilmesi içindi.

Bâbıâli bunun üzerine biraz daha uysal davranmaya başladığından ve İngiliz gemilerine verilen zararların telafisini sağlamaya hazır olduğunu açıkladığından, bu mesele de şimdilik Londra kabinesinin Adair İstanbul'dan ayrılırken henüz gelmemiş olan nihaî kararına kadar askıya alındı. Adair, bu meselede yalnızca Fransızların kışkırtmalarının rol oynamakla kalmayıp, bu davranışın asıl sebebinin Bâbıâli'nin kırılan gururu olduğundan ve Bâbıâli'nin gururunu biraz olsun okşamayı başardıkları takdirde sonunda herşeyi elde edebileceklerinden emindi, bu yüzden bu anlaşmazlığın olumlu bir şekilde sonuçlanmasını bekliyordu[60].

60 Sir Stratford Canning, bu ilginç durumlar hakkında Adair'e gönderdiği 30 Nisan tarihli bir notada ve Adair de Lord Wellesley'e gönderdiği 3 Temmuz 1810 tarihli mektubunda ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu mektupların yanında ayrıca buraya ait diğer

İngiltere'nin Doğu Akdeniz'in duraklarında Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nin ticaret gemilerine hâlâ tanıdığı himayeden dolayı da Adair Bâbıâli ile henüz tatmin edici bir şekilde sonuçlanmamış talihsiz anlamazlıklara düşmüştü. Zira Amerikalılar, bağımsızlıklarına rağmen, İstanbul'da hâlâ İngiliz tebaası kabul ediliyorlardı ve İngiliz tebaası olarak İngiliz bandırası altında sürekli olarak İngiliz hükümetinin Bâbıâli ile eskiden beri yaptığı kapitülasyonlardan dolayı İngiliz ticaret gemilerine tanınan bütün imtiyazları kullanmışlardı. Adair'in en büyük isteklerinden biri, tabii ki bir taraftan ödenen gemi harçlarından dolayı İngiliz Doğu Akdeniz Şirketi'nin maddî menfaatlerinin de rol oynadığı bu durumu mümkün olduğunca muhafaza etmekken, diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu ile yaptıkları ticaret aynı dönemde gittikçe daha da gelişen Amerikalılar, sonunda bu himayeden kurtulmaya ve kendi bandıralarını kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Lâkin Adair de meselenin resmî olarak karara bağlanmasını sağlayamadı ve böylece süregelen uygulamaları mümkün olduğunca muhafaza etmeye çalışmayı daha uygun buldu[61].

Şumnu'da yakın zamanda meydana gelen hadiseler, Adair'de yeniden Bâbıâli'nin Rusya ile hiçbir şekilde İngiltere ile ilişkilerini bozabilecek bir barış yapmayacağına dair umudunu yeşertmişti. Zira padişahın kuvvetlerinin, Rus silahlarının imparatorluğun içlerine kadar ilerleyişlerini durduracak kadar güçlü olduğunu düşünüyordu. Asla Karadeniz'in ve Tuna Nehri'nin Karadeniz'e aktığı noktadan İstanbul Boğazı'na kadar sahil kesiminin tamamına hâkim olmadan, 60 bin, hatta 80 bin askerle Balkanlar'ı aşmaya cesaret edemezlerdi. Lâkin durumlar kolayca değişebilir. Sadrazam belki mağlup olabilirdi ve bu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki varlığı çok büyük bir tehlike altında olacaktı. Böyle bir durum için kendi menfaatlerini peşinen korumak, İngiltere'nin görevi idi. Korfu'nun ve Takımadalar'ın, bilhassa Kıbrıs ve Girit'in ele geçirilmesi, ciddi bir biçimde düşünülmeli idi. Bu amaçla 1809 sonlarında hükümetine oradaki durumlar hakkında tam bilgi sahibi olan Wilhelm Meyer adında bir adamın ayrıntılı notasını göndermişti. Bu notada Zenta, Kefalonya ve Çuha ele geçirildikten sonra, Korfu'nun da ele geçirilmesi gerektiği ikna edici bir şekilde anlatılmıştı. 26 Aralık 1809'da bu hususta Lord Bathurst'e şöyle yazdı: "Sicilya'yı savunmak, Malta'yı elimizde tutmak ve Fransa'nın Mora

resmî belgeler de verilmektedir, bilhassa reisülküttaba gönderdiği 2 Temmuz tarihli nota, *aynı eser*, s. 47 ve 53-72.

61 Adair'in 19 Şubat ve 17 Nisan 1810 tarihli mektupları, *aynı eser*, I, 329 ve II, 30.

ve Yunan adalarına yönelik planlarına direnmek istiyorsak, majestelerinin hükümetinin Korfu'yu ele geçirme gerekliliğini, hatta zorunluluğunu idrak edeceğini düşünüyorum. Lâkin yerli halkın iyi niyetini güvence altına almadan, asla hedefimize ulaşamayacağımız aşikârdır ve Türk yönetiminden son derece nefret ettikleri için, Korfulular şu andaki durumlarının yalnızca isme göre bile olsa, Bâbıâli'nin hükümranlığının yeniden tesisine sebep olabilecek her türlü değişikliği yalnızca reddetmekle kalmayıp, büyük bir dirayetle de direniş göstereceklerdir. Dolayısıyla Korfu'yu ele geçirmek için ciddi bir çaba gösterecek-sek, yerli halka şu anda bulundukları durumdan çok daha iyi bir durum vadetmek zorundayız. Bu gerçekte çok zor olmayacaktır, ama Türkiye'nin gücüne, nüfûzuna, hatta adına karşı bile güvence altında olacaklarına şu anda emin oldukları kadar emin olamadıkları sürece, daha büyük avantajlara dair herhangi bir vaadin, hatta İngiliz hükümetinin getireceği rahatlığın bile bu değişikliğin herhangi bir mücadeleye değer olduğuna inanmalarını sağlayamayacağından emin olabilirsiniz".

Bu yazıya eklenen söz konusu notada, bu gerekliliğin delilleri daha da ayrıntılı olarak verilmişti. Bilhassa Fransa, Korfu'ya sahip olduğu sürece, hiç kimse Fransa'nın denizlerdeki hâkimiyetini elinden alamayacağı vurgulanıyordu. Zira bilhassa yakın zamanda akdedilen Viyana Barış Antlaşması'ndan sonra, Adriyatik Denizi'nin tamamı, Fransa için Kotor, Dubrovnik, Zara, Curzola, Fiume, Trieste, Venedik, Ankona, Tarent ve diğer şehirlerin limanlarını ve rıhtımlarını kapsayan, her biri birbirleriyle bağlantılı ve her büyüklükte donanmanın yapımı ve donanımı için gerekli malzemeleri barındıran devasa bir tersane hâline gelmişti. Korfu ise Fransa'nın bu devasa tersanesinin asıl anahtarı idi. Zira konumu gereği hem Adriyatik Denizi'ne, hem de İyonya Denizi'ne hâkimdi ve bunlara bağımlı olmadan, hem Güney İtalya'yı, hem de Türk İmparatorluğu'nun batıdaki eyaletlerini gözetim altında tutabiliyordu. Dolayısıyla askerî harekâtlarını genişletmek isteyen her devlet için vazgeçilmez bir yerdi. Ayrıca en büyük filolara bile hem düşman saldırılarına, hem de kötü hava şartlarına karşı koruma sağlayabilecek durumda mükemmel bir limana, geniş bir tersaneye ve limana hâkim doğal bir kaleye sahipti. Dolayısıyla Fransa bu adaya sahip olduğu sürece, Tulon, Genua, vs. gibi yerlerde bulunan yardımcı kaynakları ile birlikte Sicilya'yı fethedebilecek, Türk İmparatorluğu'nun parçalanmasını sağlayabilecek ve Mısır'ı sömürgeleştirebilecek, Berberî devletlerini dizginleyebilecek, Yunanistan'ın kaderini belirleye-

bilecek; Şark'ta planladığı bütün fetihleri yapabilecek ve ebediyen Akdeniz'in hâkimiyetini daima ele geçirebilecek durumda olacaktı. Buna karşın, Fransa Sava kıyılarında, Kotor'da ve Korfu'da hüküm sürdüğü sürece, İngiltere'nin Arnavutluk paşaları üzerindeki nüfûzunun ancak adı olacaktı.

Akdeniz'in sınırladığı devletlerde yaşayan halkların, bilhassa Rumların, istemeyerek bile olsa hâlâ Fransa'nın himayesine tâbi olmalarının ve hükümdarlığından kurtulmaya teşebbüs bile etmemelerinin sebebi bu idi. Oysa İngiltere Korfu'yu eline geçirdi mi, Fransa'nın Türkiye, Mısır ve Doğu Akdeniz'in diğer ülkelerindeki muhtemel fetihlerinin bu devasa imparatorluğa kalıcı bir kazanç getiremeyeceğini anlayacaklardı. Bu yüzden Fransız mühendisler üç yıldır Korfu Kalesi'ni fethedilmesi mümkün olmayan bir tahkimat hâline getirmek için büyük çabalar göstermişlerdi. İngiltere, muazzam deniz kuvvetleri sayesinde Korfu'yu ele geçirebilecek tek devletti. Ancak, her türlü gecikme meseleyi daha da zorlaştıracağından, acele etmek gerekiyordu. Korfu, Fransızların elinde olduğu sürece, birlikler takviye edilmediği takdirde Kefalonya da güvende olmayacaktı. Ayrıca Korfu, İngiltere'nin hâkimiyetinde olduğunda, adalardaki ve anakaradaki Rumların etkin olarak yardım etmeleri beklenebilirdi. Ancak o zaman İngiltere'den başka hiçbir devletin özgürlüğün ve himayenin getirdiği iyilikleri veremeyeceğini anlayacaklardı. Fransa'nın ve Rusya'nın son zamanlarda bilhassa Rumlara karşı davranışları, bunları İngiltere'nin menfaatlerine çok daha meyilli hâle getirmişti. Üstelik inançları da Anglikan Kilisesi'ne Katolik Kilisesi'nden çok daha yakındı. Korfu'ya sahip olmak ayrıca İngiltere'nin Akdeniz'deki hâkimiyetini daha fazla ve kalıcı olarak pekiştirecekti. Minorka, Malta ve Çuha ile birlikte İngiltere'nin Fransa'nın Avrupa'nın güneyinde ve doğusunda bütün fetih planlarını engellemesini sağlayacaktı. Korfu'nun getirdiği diğer avantajların yanısıra, bu da ele geçirilmiş olmasının en önemli kazançlarından biri olacaktı. Dolayısıyla bu adanın fethedilmesi amacıyla bir an önce, diğer İyonya adalarına sahip olmaları başarısını önemli ölçüde destekleyen bir seferin hazırlanması gerekiyordu, vs.[62]

Adair, bir anlığına Korfu'nun İngiltere'nin eline geçtikten sonra, yeniden tesis edilecek San Jean Şövalyeleri Tarikatı için en uygun merkez olabileceği düşüncesine kapıldı. Lâkin kısa bir süre sonra, kısmen yerli halkın duygularına,

62 Adair'in Lord Bathurst'a gönderdiği 26 Aralık 1809 tarihli mektubu ve söz konusu nota, *aynı eser*, I, 301-310.

kısmen de böyle bir tarikatın tesisini Rusların Takımadalar'daki nüfûzunun yeniden oluşması olarak görebilecek ve bu yüzden İngiltere'den de sırt çevirebilecek Bâbıâli'nin menfaatlerine ters düşeceğinden, bu düşünceden vazgeçti. Bu yüzden yeniden tesis edilecek San Jean Tarikatı'nın merkezi olarak Minorka tercih edilmeli idi[63].

Adair, İngiliz hükümetinin Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ile ilişkilerinden dolayı da Korfu'ya sahip olunmasına ağırlık veriyordu. Bu kurnaz vali, her zamanki gibi, son zamanlarda da oldukça ikili ve şüpheli bir oyun oynamıştı. İngilizler 1809'da Ayamavra Adası'nı top ateşine tutarlarken, tam karşıdaki sahile güçlü bir askerî birlik ile gelmişti ve ada İngilizlerin eline geçtikten sonra, kendisine verilmesini talep etti. Lâkin İngilizler ne bu talebini ne de Fransızları Parga'dan kovarak bu kalenin de kendisine verilmesi talebini yerine getirdiğinden, birlikleri için birkaç baraka inşa etme bahanesi ile kıyının hemen yakınına boğaza ve kısmen de adaya hâkim iki güçlü kale yaptırdı.

Ayrıca İngilizlere Korfu'nun ablukasında yardım etmeyi açıkça vadederken, Adair'in Fransızları Korfu'yu nihayet teslim etmeye zorlamak için en uygun çare olduğu için bu hareketinden vazgeçmesini defalarca ve ısrarla talep etmesine rağmen, gizlice Fransızların Arnavutluk'tan her şekilde ihtiyacını sağlıyordu. Latour Mabourg da bu arada Bâbıâli'den resmî olarak Tepedelenli Ali Paşa'ya Korfu'nun Fransız muhafız kıtalarının erzak teminini sağlama yetkisinin verilmesini talep etmişti. Aksi takdirde muhafız kıtaları burada daha fazla tutunamayacaklardı. Bâbıâli, bu talebi reddetmesi hâlinde Napolyon'un intikamına maruz kalacağı tehdidine bakmaksızın, bu talebi sürdürdüğü tarafsızlık ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile geri çevirmişti. Oysa Tepedelenli Ali Paşa bunu hiç dikkate almayarak, Korfu'yu bilhassa kendi hazinesi de bu arada dolduğundan, Korfu'nun erzak teminini sağlamaya devam ediyordu[64].

Ayrıca İngiltere ve Bâbıâli arasındaki barışın yeniden tesisinden beri tarafsızlık ilkesinin açıkça ihlali anlamına gelmesine rağmen, Korfu'daki tebaasının Fransızların hizmetine girmesine göz yumdu. Diğer taraftan ise İngiliz hükümetinin kendisi yalnızca Arnavutluk'un iç kesimlerinde hükümdarlığını

---

63 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 24 Nisan ve 1 Haziran 1810 tarihli mektupları, *aynı eser*, II, 37 ve 39 ve devamı.

64 Bu hususta bilhassa Adair'in bu yüzden Aralık 1807'de Kaptan Leake'ye ve Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği yazılardan bilgi alıyoruz (bk. *aynı eser*, II, 225-227).

genişletmesi amacıyla yapacağı bütün teşebbüslerde –ileride bu hususu yeniden ele alacağız– her şekilde desteklemekle kalmayıp, Fransızlara karşı İngilizlere yardım etmesini istiyorlarsa, önemli miktarda parasal yardımda da bulunmalarını istiyordu ki bu, Adair'in tabii ki haklı gerekçelerle geri çevirdiği bir talepti[65].

Bütün bu meseleler Ali Paşa ve sarayında İngiliz maslahatgüzarı olarak kabul edilmiş Kaptan Leake arasında öyle ağır açıklamalara sebep olmuştu ki, Leake bu rahatsızlık verici makamdan bir an önce alınmasını diledi. Adair ise kendisiyle önemli meseleleri görüşeceği bahanesiyle, Leake'yi anlaşıldığı kadarıyla âdeta rehine olarak tutmaya çalışan Ali Paşa tarafından nihayet 1809 sonunda bırakılmasını sağladı. Yerine 1810 ilkbaharında oldukça işbilir bir Rum olan Georg Foresti, Ali Paşa nezdinde İngiliz maslahatgüzarı olarak onaylandı. Foresti gerçekten de bu sinsi zorbanın karakterini çözmeyi başardı ve çok geçmeden Ali Paşa'ya karşı önemli bir üstünlük elde etti; bütün planlarını öğrendi, dolayısıyla İngiltere'nin Yanya'daki üstün nüfûzunu bundan böyle de muhafaza etmeyi başardı. Yine de Adair için Korfu'nun ele geçirilmesi, bir taraftan Ali Paşa'nın gönlünü hoş tutmak ve diğer taraftan Ali Paşa'yı gerektiğinde arzu edilen tâbiyet hâlinde tutmak için en uygun çare gibi görünüyordu[66].

Adair aynı zamanda Takımadalar'da yaşayan halkın da İngiltere'ye karşı nabzını tutmaya çalışıyordu. Bu amaçla 1810 Mart'ında adaların durumu hakkında bilgi sahibi ajanı Giovanni Mosco'yu adaları gezmekle görevlendirdi ve tatmin edici sonuçlar aldı. Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtemel paylaşımı sırasında Girit, Mora'ya ait olduğu gerekçesiyle kendisine ayırdığı söylendiği için bu önemli ada, İngiliz hükümetinin dikkatini çekmeye lâyıktı. Ayrıca çok büyük zorluklar yaşamasa da, Bâbıâli'nin İngiliz hükümetine Girit'te daimi bir konsolosluk bulundurmasına izin vermesini sağladı. Yukarıda adı

65 Adair'in Kaptan Leake'ye gönderdiği 27 Mart ve 8 Mayıs 1809 tarihli mektupları, *aynı eser*, II, 143 ve 161.

66 Adair'in Kaptan Leake'ye ve Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği yazıların dışında (bk. *aynı eser,* s. 217, 219, 322 ve 323), ayrıca Hughes, *Travels,* II, 217 ve devamında, bu hassas durumlar hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Foresti'nin karakteristiğini şu sözlerle tamamlamaktadır: "Kendi ülkesinin durumunu iyileştirmek ve hizmet etme onuruna eriştiklerinin menfaatlerini kesin olarak korumak için sürekli bir arzu sergilemesine rağmen, olağanüstü vekâletinin düşüncesi üzerinde herhangi bir insandan daha fazla nüfûz sahibi olmaya devam ediyordu".

geçen Wilhelm Meyer tarafından Girit'in ilk konsolosu Giovanni Reggio için hazırlanan oldukça ayrıntılı talimat, Adair'in Korfu'ya sahip olmanın yanısıra İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de deniz hâkimiyetinin muhafazasına ne kadar değer verdiğini kanıtlamakta idi. Gerek sivil idareye, gerekse askerî idareye, gerekse ticarî ilişkilere ve siyasî meselelere değiniyordu ve bu talimatı en yakın amacının dışında, Girit'in o dönemlerdeki durumu hakkında en ilginç belgelerden biri hâline gelen ayrıntılara giriyordu[67].

Adair'in İstanbul'daki çok yönlü faaliyetleri bununla sona eriyordu. 10 Temmuz 1810'da, padişahın huzuruna veda ziyaretine kabul edildi. Bu esnada padişaha yönelik konuşmasında, İngiltere ve Bâbıâli arasında dostane ilişkilerin devamının gerekliliğinin yanısıra, kendi görüşüne göre, padişahın ordusunun başında bulunmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun barışı ve güvenliği için olumlu sonuçlar doğuracağını bilhassa vurguladı. Sultan Mahmud, bu uyarıyı olumlu karşıladı ve Kral III. George'a gönderdiği bir yazı ile aynı dostane tutumla cevapladı.

İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce, [sultan] Adair'e Bâbıâli Tercümanı Prens Morosi ile yaptığı gizli bir görüşmede bir kez daha iki devlet arasındaki iyi ilişkileri muhafaza etmekten başka bir şey istemediğini yineledi. İngiltere'yi daima Osmanlı İmparatorluğu'na karşı hiçbir ard niyeti olmayan bir devlet olarak gördüğünü bildirdi. Karşılığında, Rusya'nın yakın zamanda yaptığı barış tekliflerini hemen geri çevirmesini krala karşı iyi niyetinin bir delili olarak kabul etmesini bekliyordu. Zira Çar Aleksandr'in istediği gibi, İngiltere ile ilişkilerini kesmiş olsaydı, Rusya'nın kendisine sunduklarından çok daha olumlu barış şartları elde edebilecekti ve hâlâ edebilirdi. Bu yüzden majesteleri kralın kendisine devletinin şu anda içinde bulunduğu zor durumda yadımlarını esirgemeyeceğini ve ister savaşta destek, ki bununla muhtemelen yine parasal yardıma değinmek istiyordu, ister Bâbıâli'nin menfaatlerine uygun bir barışın akdi ile Rusya'ya karşı işbirliği yapacağını umut ediyordu.

Aynı zamanda Adair'e iyi niyetinin bir göstergesi olarak değerli bir hediye verdirdi. Lâkin Adair, bu hediyenin gizemli sunuş şeklinin padişahın sarayında

67 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 16 Haziran 1810 tarihli mektubu, *aynı eser,* II, 58. "*Instructions given to Mrs. Giovanni Reggio, British Counsul in Candia*" başlıklı talimat, resmî yazışmalarının sonunda verilmektedir (bk. *aynı eser,* s. 112 ve devamı).

temsil ettiği makamın itibarına uygun olmadığı gerekçesiyle geri çevirmek istedi. Ancak, Prens Morosi ile bu hususta yaptığı şiddetli bir söz düellosundan sonra, hediyeyi mührü açılmış bir şekilde yanında İngiltere'ye götürmeye ve kralın kararına bırakmaya rıza gösterdi. Adair, Bâbıâli'nin bu tuhaf davranışını yine gözleri önünde kendisine böyle bir hediyeyi resmî olarak vermeye cesaret edemediği Fransa'ya karşı duyduğu korkunun bir delili olarak görüyordu. Adair'in yerine Sir Stratford Canning, şimdilik yetkili temsilci olarak İstanbul'da kaldı[68].

Bu diplomatik karışıklıklardan sonra, nihayet Bükreş Barış Antlaşması'nın akdedilmesine sebep olan hadiseleri takip etmek için yine Tuna boylarındaki savaş alanına geri dönelim.

Feldmareşal Kont Kaminski, çarın emri üzerine sadrazama sunduğu barış tekliflerinin Divân-ı Hümâyûn tarafından reddedileceğini zaten beklemişti. Zira küçük Yeni Pazar Kalesi'ni ele geçirir geçirmez, 40 bin kişilik bir birliğin başına geçerek, sadrazama siperli karargâhında saldırmak üzere Şumnu yönünde Bulanık Köyü'ne kadar ilerlemişti.

Şumnu o dönemlerde, tıpkı daha sonraki zamanlarda olduğu gibi, gerek konumundan, gerekse güçlü ve geniş savunma hatlarından dolayı, Bulgaristan'ın en önemli askerî mevkilerinden biri idi. Balkan geçitlerinden İstanbul'a ilerlemek isteyen hiçbir ordu, güçlü bir kuşatma birliğini burada bırakabilecek durumda değil ise, Şumnu'nun etrafından dolanmaya cesaret edemezdi. Genelde 30-40 bin kişilik bir Türk nüfusunu barındıran şehrin tahkimatı zayıftı, ama ağzına kadar dolu depolarla donatılmıştı ve ayrıca güneyden daima mal girişine açık olması gibi bir avantaja sahipti. Buna karşın, sadrazamın ordusunun tamamının güvenli ve rahatça yer bulduğu, şehrin önünde geniş bir alana uzanan siperli karargâhının korumasına ve savunmasına büyük bir özen gösterilmişti[69].

68 Adair'in Lord Wellesley'e gönderdiği 12 Temmuz ve 1 Ağustos 1810 tarihli mektupları, *aynı eser*, s. 86 ve 94.

69 Juchereau de St. Denys, *Histoire de l'Empire Ottoman*, II, 283. Şumnu'nun "ünlü" hatlarının tarifi, Kont Kaminski'nin 1810'da yaptığı harekâtları da gözönüne alarak, General von Moltke tarafından "*Der Russisch-Türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829*", Berlin 1845, s. 117 ve devamında bir harita ile birlikte verilmektedir. O dönemlerde Türklerin Ruslara karşı harekete geçirdikleri ordu, İstanbul'a gelen bir rapora istinaden verilmektedir (bk. Adair, *aynı eser*, II, 75).

2 Haziran'da Rus ana ordusu Malara Köyü'nün tepelerine kadar ilerlemişti ve 23 Haziran'da, üzerlerine gönderilen Türk sipahi birlikleri Kazaklardan oluşan öncü birlikler tarafından kolayca ordugâha geri püskürtüldükten sonra, ordugâha hâkim Istranca'nın önemli tepelerine yerleşti. Lâkin Türklere karşı ilk harekâtları başarılı olmamıştı.

Kont Kaminski, 24 Haziran'da ordugâhın dış hatlarına bir saldırıda bulundu, ama her yerden çıkan Türkler tarafından 2 bin kayıp verdirilerek, eski konumuna geri püskürtüldü. Anlaşılması zor bir şekilde Kaminski, bu ilk başarısız saldırıdan dolayı cesaretini öyle kaybetti ki, bu türdeki bütün teşebbüslerden vazgeçti ve sadrazamı bunun yerine açlıkla teslim olmaya zorlamaya karar verdi. Lâkin siperlerin çok geniş olması sebebiyle elindeki kuvvetler buna yetmiyordu, zira daha önce de bahsettiğimiz gibi, sadrazamın temin yolu sürekli olarak açıktı. Örneğin 7 Temmuz'da erzak ve cephâne yüklü yüzlerce deveden oluşan bir kervan, hiçbir engelle karşılaşmadan Edirne'den buradaki ordugâha geldi. Böylece Kaminski, böylesine gereksiz bir abluka ile hiçbir şey yapamayacağını idrak etmek zorunda kaldı ve bu yüzden 18 Temmuz gecesi, General Zass tarafından kuşatılan ve ele geçirilmesi bundan sonraki harekâtların odak noktası hâline gelen Rusçuk'a doğru geri çekilmeye başladı.

Sadrazam, Rusların Şumnu'dan çekildiklerini farkettiği anda, önemli sayıda sipahi birlikleri ile desteklediği Serasker Ahmed Paşa emrindeki güçlü bir birlikle, General Langeron emrindeki artçı birliklerine saldırmaya teşebbüs etti. 20 Temmuz'da iki birlik arasında şiddetli bir çatışma meydana geldi, ama Türkler bu esnada Rusların top ateşi ile ağır kayıplar verdirilerek, ordugâha geri püskürtüldüler. Baba diğer General Kaminski, Şumnu'nun 2 mil uzağındaki Çamurlu'da Silistre'ye giden yolu korumak için beklerken ve General Voinov, Varna'yı gözetim altında tutmak için Hacıoğlu Pazarcık'ı işgal ederken, başkomutanı da Rusçuk'taki kuşatma birliğini 20 bin kişi ilavesiyle bizzat takviye etti ve General Zass emrinde bir bölüğü, karşı kıyıdaki Curcevo'yu ablukaya almak için, Tuna Nehri'nin karşı kıyısına gönderdi. Yakınlarda Tuna Nehri üzerinde bulunan bütün adalar da Ruslar tarafından işgal edildi ve kuşatma altındakilerin denizden yapılan teminlerini kesmek için, Karadeniz filosuna Tuna Nehri'ne girme ve söz konusu adalara mümkün olduğunca yaklaşma emri verildi.

Rusçuk o dönemlerde aralarında 2 bin Hristiyanın da bulunduğu şehir sakinlerinden 6 bin silahlı kişi tarafından desteklenen, yiğit komutanları Boşnak Ağa'nın emrinde 10 bin kişilik bir muhafız kıtasına sahipti. Ayrıca iyi tahkim edilmişti ve erzak stokları da mükemmeldi. Kuşatma, Kaminski şehrin önlerine geldiğinde, çok az ilerleme göstermişti. Kaminski, kuşatmayı düzenli ve gerekli ihtiyatla devam ettirmek yerine, kaleyi derhal hücumla almaya karar verdi. Lâkin hazırlıklar bile 10 gün sürdü ve 3 Ağustos sabahı hücuma geçildiğinde, herşey o kadar kötü planlanmıştı ki, beş hücum kıtası, inanılmaz bir beceriyle surlara hücum etmelerine rağmen, üç saat süren bir mücadeleden sonra, her yerde büyük kayıplar verdirilerek, geri püskürtüldüler. En az 334 subay, ölü veya yaralı olarak surların üzerinde kaldılar ve Rusların o günkü kayıplarının 8 binin üzerinde olduğu tahmin edildi. Türkler, bu fırsatı değerlendirerek, Ruslara geri çekilirken saldırmayı akıl etmiş olsalardı, muhtemelen Rus kuşatma ordusunun tamamı o gün yok olurdu. Lâkin Ruslara, komşu tepelere yerleşmelerine ve kuşatmayı bir ablukaya çevirmelerine yetecek kadar zaman tanıdılar. Türkler yalnızca Tuna Nehri üzerinde, Curcevo ile irtibatı sağlayan küçük bir adayı derhal ele geçirdiler.

Sadrazamın aynı anda baba Kont Kaminski'nin emrinde Çamurlu'da (Tschmela) bulunan gözetim birliğini bulunduğu yerden uzaklaştırma teşebbüsü ise talihsiz geçti. Zira 2 Ağustos'ta 30 bin askerin başında buraya doğru ilerlerken, öyle ağır bir ateşle karşılandı ki, tamamen mağlup olarak, 3 bin kişi ve 38 sancak kayıp vererek, Şumnu'daki ordugâhına geri dönmek zorunda kaldı. Oysa Kaminski de burada bilhassa erzak eksikliğinden dolayı daha fazla tutunamadı ve Silistre'ye geri çekildi.

Rusların başkomutanı, Rusçuk üzerine harekâtından hiçbir şekilde vazgeçmeye niyetli değildi. Aksine, bu arada önemli takviyeler alan Türklere başarıyla direnebilmek için, kullanabileceği bütün birlikleri yanına çekti. Türkler de 12 Ağustos'ta Tepedelenli Ali Paşa'nın iki oğlu Muhtar ve Veli Paşa, en iyi Arnavut birliklerinden ve Avrupa tarzında organize edilen bir topçu birliğinden oluşan birlikleri ile Türklerin Bele'deki (Bella) tahkim edilmiş ordugâhına vardılar ve ardı ardına Niğbolu, Ziştovi ve komşu eyaletlerin paşaları da kendi birlikleri ile buraya geldiler.

Lâkin buraya gelen çok sayıda kurtarma birliklerinin baştan beri becerikli bir yönetimi eksikti. Kurtarma ordusu, Rusçuk'tan 8 saat uzaklıkta, Tuna

Nehri kıyısındaki Batın Köyü'ne doğru ilerledi ve Boşnak Ağa'nın 24 Ağustos'u 25 Ağustos'a bağlayan gece, sinyaller ve gözcüler aracılığıyla destek istemesine rağmen, Rus ordusunun sol kanadına yaptığı bir yarma harekâtına bile destek vermedi. Kurtarma ordusu, önce sadrazamın Şumnu'daki ordugâhından göndermeyi vadettiği takviyeleri beklemek istiyordu. Bu yüzden Boşnak Ağa, kolayca kalesine geri püskürtülebildi.

Böylece Kaminski, birliklerini mümkün olduğunca takviye etme zamanı buldu. General Langeron, tümeniyle bir an önce Rusçuk önlerindeki ana orduya katılmak için, Razgrad'ı boşaltmak ve yerle bir etmek zorunda kaldı. Aynı şekilde baba General Kaminski'ye de 20 tabur piyade ve 30 tabur süvariden oluşan birlikleri ile Silistre bölgesinden ayrılma ve hızlı bir yürüyüşle Rusçuk önlerine gelme emri verildi. 26 Ağustos'ta Rusçuk'a vardı. Burada bazı takviyeler aldıktan sonra, cüretkâr bir teşebbüsle Türklere Batın'daki siperli ordugâhlarında saldırdı, ama kendisine çok pahalıya mâl olan bazı şiddetli çatışmalardan sonra, Rusçuk'a geri çekilmek zorunda kaldı.

Rusların başkomutanı bunun üzerine, General Voinov'un yine Silistre bölgesinden gelen 5 bin kişilik kolorduyu da yanına çektikten sonra, sonunda Batın'da bulunan kurtarma ordusuna hücum etmeye karar verdi. Dolayısıyla 6 Eylül'de 20 bin kişinin başında Batın'a doğru harekete geçti ve kendisi Türk ordusuna arkadan saldırmak için bunun sağ kanadının etrafından dolanırken, kardeşi de iki birlikle cepheden merkeze ve sol kanada saldıracaktı. Böylece 7 Eylül sabahı, Rusların üstün topçu birlikleri ile Türklerin ağır toplarını kısa sürede susturmayı başarmalarına rağmen, önemli kayıplar verdirilerek, geri püskürtüldükleri ölümcül bir muharebe meydana geldi.

Oysa Kaminski bu defa mücadeleden zafer kazanmadan vazgeçmek istemiyordu ve öğleden sonra hücumu iki kat güçle yeniledi. General Sabanief, büyük bir öfkeyle, ordugâhın Muhtar Paşa'nın Arnavutları ile savunduğu sol tarafına hücum etti; önüne çıkan herşeyi ezip geçti ve böyle büyük bir kargaşa yarattı ki, diğer siperlerde de Rusların kılıçlarından kurtulmayı başaran herkes kaçmaya başladı ve bu kaçış sırasında da kaçanların büyük bir kısmı, arkalarından giden Ruslar tarafından öldürüldü. Yalnızca Serasker Ahmed Paşa, merkezde 6 bin askeri ile direnmeye devam etti. Lâkin düşmanın üstünlüğü karşısında uzun süre dayanması mümkün değildi. İstemese de Kaminski'nin teslim olma çağrısına uymak zorunda kaldı ve bunun sonucunda herkes silah-

larını bıraktı ve yalnızca kendi eşyaları ile kaldı. Bu zaferin meyveleri, başta değerli silahlar, 200 sancak ve 24 top olmak üzere, muazzam zenginlikte bir ganimet oldu. Erzak ve savaş araç gereçleri ile yüklü Osmanlı Tuna filosu da Rusların eline geçti.

General Langeron, muhafız kıtasının bütün yarma hareketlerini muzaffer bir şekilde geri püskürtmesine rağmen, Rusçuk hâlâ tutunuyordu. Kont Kaminski bu yüzden kuşatmayı var gücüyle yeniden başlattı. Ayrıca kalıcı olarak tutunmasının mümkün olmadığının pekâlâ farkında olan Boşnak Ağa, mümkün olduğunca olumlu teslimiyet şartları elde etmek için, ilk adımları attı. Lâkin müzakerecileri Kaminski tarafından, bundan böyle elinde kalenin anahtarları olmadan huzuruna gelen her Türk subayının esir muamelesi göreceğine dair kibirli bir açıklama ile geri çevrildi. Bu yüzden Boşnak Ağa da son ana kadar direnmeyi bir onur meselesi hâline getirdi ve o da kibirli bir dile başvurdu.

Bu arada Avrupa'nın kuzeyindeki olaylar, Tuna boylarındaki hadiselerin olumlu bir izlenim bıraktığı St. Petersburg'da Bâbıâli'ye karşı akıllı bir uysallık göstermeyi daha uygun bulmasına sebep olacak bir değişikliğe uğramıştı. Rusya ve Fransa arasında günden güne artan gerilimin sonunda nereye varacağı ve er ya da geç Tuna ordusunu devletin iç kesimlerine geri çekmek zorunda kalacakları tahmin ediliyordu. Kont Kaminski'ye bu amaçla St. Petersburg'dan yeni talimatlar gönderildi. Bu talimatlara göre, çok daha avantajlı bir barışın yolunu açmak için, Boşnak Ağa'ya ve sadrazama karşı daha yumuşak bir dil kullanmalı idi.

Bu sinsi siyasetin iç yüzünün pekâlâ farkında olan sadrazam, bu amaçla kendisine yapılan açıklamaları soğuk ve kaçamaklı bir şekilde karşıladı. Aynı zamanda Sultan Mahmud'un yakın zamanda bütün müminleri silah altına çağıran yeni bir hatt-ı hümâyûn aracılığıyla güçlü bir ordunun başında sefere çıkacağı söylentilerini yaydı. Bunun en yakın sonucu, Kaminski'nin Boşnak Ağa'ya çok yumuşak şartlar altında teslimiyet teklif etmesi, ama diğer taraftan kalenin önündeki birliklerini önemli ölçüde takviye etmesi oldu. O dönemlerde bilhassa Ziştovi'yi ele geçiren ve Niğbolu'ya saldırmak üzere olan General Saint-Priest'e 16-20 bin nüfusu olan Ziştovi'yi yerle bir etmesi ve Rusçuk önlerindeki asıl orduya katılması emri verildi.

Bu şartlar altında General Langeron sonunda 26 Eylül'de Boşnak Ağa ile Rusçuk'un muhafız kıtasının ve şehir sakinlerinin savaş esiri olarak muamele

görmeyerek, bütün eşyaları ile serbestçe gitmelerine izin verildiği bir teslimiyet anlaşması yaptı. Bunun için 14 günlük bir süre tanındı ve onları aileleri ile birlikte Ternova'ya ve diğer komşu şehirlere götürecek yeterli sayıda araba da temin edildi.

Böylece Tuna boylarına yapılan bu sefer, bu yıl için âdeta sonuna gelmişti. Zira bu arada kış mevsiminin yaklaşması ile Kaminski, kış karargâhlarına geri çekilmeyi düşünmek zorunda idi. Bu yüzden Rusçuk'a muhafız kıtası olarak yalnızca tek bir tümen bıraktıktan sonra, 21 Ekim'de Niğbolu'ya doğru hareket etti; 25 Ekim'de Ziştovi'nin harabelerinin bulunduğu yere geldi ve 26 Ekim'de Niğbolu önlerinde belirdi. Savunması çok zayıf olan bu yer, ilk hücum üzerine teslim oldu. Muhafız kıtasının silahları ve eşyaları ile çekip gitmesine izin verildi. Tırnova da bundan iki gün önce Prens Vassemski'ye teslim olurken, General Voronzov, 29 Ekim ve 3 Kasım tarihlerinde savunması çok zayıf Plevne ve Loşa'yı ele geçirmişti. Lâkin Tırnova'ya saldırmak üzereyken, o da asıl orduya katılmak üzere geri çekilme emrini almıştı.

Böylece Tuna Nehri'nin sağ kıyısında Rusçuk, Niğbolu ve Silistre'ye dağıtılan ve Kazaklardan oluşan bir öncü birliği hattı ile birbirlerine bağlı üç tümen kaldı. Tuna Nehri'nin sağ kıyısındaki birliklerin başkomutanlığına getirilen General Essen, karargâhını Rusçuk'a kurdu. Ordunun kalan kısmı ile Eflak, Boğdan ve Besarabya'daki kış karargâhlarına çekildi. Başkomutan Kont Kaminski ise 23 Kasım'da geldiği Bükreş'e karargâh kurdu[70].

Ruslar, Kaminski'nin, daha önce de gördüğümüz gibi, seferi başlatmaları hâlinde her türlü desteği vadettiği bildiriye rağmen, Sırplara çok az yardım etmişlerdi. Ülke içinde süregelen ve ülkenin siyasî ilişkileri için çok önemli olduklarından, ileride tekrar geri döneceğimiz grup kavgalarının bunda önemli bir payı vardı. Zira, bir taraftan Rusya ile kurulacak ilişkiden ve sunacağı yardımlardan çok şey beklenirken, diğer taraftan başında Kara Yorgi'nin bulunduğu Rus himayesi muhalifi grubun bakışlarını başka taraflara çevirdiği ve başka devletlere teslim olmayı yeğlediği de bir gerçekti.

Örneğin Kara Yorgi'nin, kayserin himayesini talep etmek ve onu ülkenin hükümranı olarak tanımak üzere, yılın başlarında bir kez daha Viyana kabinesine başvurduğu şüphe götürmemekte idi. Viyana kabinesi, Bâbıâli'yi kendisine düşman edebilecek herşeyden çekinmesi gerektiğini düşündüğü bu zamanda

70 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 283-303.

teklifi haklı sebeplere dayanarak reddettikten sonra, Kara Yorgi, Mayıs ayı başlarında Dalmaçya'daki Fransız birliklerinin komutanı Mareşal Marmont'a İmparator Napolyon'un himayesi için arabuluculuk yapması için bir yazı gönderdi. Anlaşılan o ki, Mareşal Marmont bu meseleye eğilmişti ve Sırpların kaderine çok üzüldüğünü, ama şimdilik tamamen savunmaya geçmelerini tavsiye ettiğini bildiren bir cevap gönderdi. Bâbıâli ile akdedilecek barış antlaşması sırasında Sırpların menfaatlerini mümkün olan her şekilde koruyacaktı. Gerçekten de onlara daha o dönemde, Rusya'dan tamamen kopmaları şartıyla barışın başlıca şartları olarak, Bâbıâli'ye düşük miktarda bir haraç ödemelerini; işgal ettikleri kalelerin kendilerinde kalmasını; başında miras yoluyla tahtını devredebilecek kendi prenslerinin bulunacağı bağımsız bir yönetimi, hatta kendi sikkelerini basma hakkını vadetmişti. Oysa bu gibi vaatler Sırplara o anda yardımcı olamazdı ve bu yüzden pek bir sonuç getirmedi[71].

Dolayısıyla Rusların yardımlarına güvenmek zorunda kaldılar. İlkbaharda Peter Dobrinyac'ın emrinde 4 bin piyade ve 1.500 süvari ile Karinya'ya ilerlediklerinde Kaminski, General Zuccato emrinde, Türkleri Bersa-Palanka, Negotin, Bergovo, vs. gibi yerlerden çıkartmalarında ve Fethülislâm'ı kuşatmalarında büyük hizmetleri geçen, küçük bir yardımcı kıta gönderdi. Daha sonra yaz aylarında ise savunmaya geçerek, sessiz kaldılar.

Ancak, sonbaharda yeni Niş Valisi Hurşid Paşa, 30 bin askerin başında Morava Nehri boyunca Sırbistan'a girdiğinde ve Deligrad siperlerinin etrafından dolanarak Alacahisar'ı (Kruşevac) ele geçirerek, geçtiği her yeri yakıp yıktığında, mücadele daha ciddi bir hâl aldı. Kara Yorgi, adamlarını büyük zorluklar altında biraraya getirdi ve yardım için yeniden, kendisine Albay Orouk emrinde 3 bin asker gönderen General Zuccato'ya başvurdu. Bu askerlerle birlikte üstün güce sahip düşmana Varvar Ovası'nda muharebe etmeye cesaret etti. Beklenenin aksine, Sırplar için muharebe başarılı geçti. Türk sipahileri-

71 Bu bilgileri bilhassa Adair tarafından *aynı eser*, II, 92'de aktarılan ve Avusturya elçisinin Bâbıâli'ye verdiği notadan aldık. Bu notada şöyle denmektedir: "Sırpların şefleri majestelerine boyun eğmek ve himayesini talep etmek için imparator majestelerine yazdılar. Bu öneri reddedildi, bundan sonra Kara Yorgi 5 Mayıs'ta yazılmış bir mektubu Carlstadt'a gönderdi. Mareşal Marmont'a verilerek, İmparator Napolyon'a gönderildi, majestelerinden himaye istedi. Mareşal Marmont, Kara Yorgi'ye barış zamanında Sırpların kaderiyle Napoyon'un ilgilendiği ve savunma durumunda kalmasının gerektiği cevabını verdi". Ayrıca Cunibert, *Essai historique,* I, 45.

nin şiddetli saldırısı bilhassa Rusların dayanıklılığı karşısında kırıldı. Hurşid Paşa, akşam vakti yedi sancağını kaybettikten sonra alanı boşaltmak ve Niş'e geri çekilmek zorunda kaldı.

Oysa bu tehlike henüz savulmuştu ki, Bosna yönünde çok daha tehditkâr bir tehlike ülkeyi sardı. 40 bin asker, Drina Nehri'ni aşarak, ülkeye girmiş, geçtikleri yerleri bir süreliğine yakıp yıkmış ve sonunda var güçleriyle kuşattıkları Losnica önlerine gelmişti. Losnica 12 günlük ölümcül bir bombardımana direnmişti ki, Kara Yorgi bulabildiği bütün birlikleri toplayarak, şehri kurtarmak için buraya geldi. 5 ve 6 Ekim tarihlerinde burada da sonunda yine Sırpların muzaffer çıktıkları çaresiz bir mücadele verildi. Türkler, Drina Nehri'nin diğer kıyısına sürüldüler ve Kara Yorgi'den bundan böyle bu nehrin iki bölge arasında sınırı oluşturmasını istediler. Kara Yorgi de bu talebi gönülden yerine getirdi.

Böylece bu yıl için Sırbistan'daki sefer sona erdi. Fethedilen yerlere, bilhassa Banya, Gorazdevac, Alacahisar, Fethülislâm, vs. gibi yerlere Sırp muhafız kıtaları yerleştirildi. Son silahlı çatışmada çok büyük bir payı olmayan Rus yardımcı kıtası ise Sırbistan'da ölen General Zaccato'nun yerine getirilen General Zass'ın emrinde küçük Eflak'taki kış karargâhlarına çekilirken, general Krayova'ya yerleşti.

Kont Kaminski bu arada harekâtlarına kış aylarında da devam etti. Ocak 1811'de General St. Priest'e yeniden Tuna Nehri üzerinden bazı akınlar yaptırdı. Anlaşıldığı kadarıyla bu akınların amacı, İstanbul'daki Divân-ı Hümâyûn'u sindirmek ve yeniden teklif edilen barış şartları için daha uysal hâle getirmekti. Oysa Bâbıâli daha da inatlaşıyordu, hatta Kaminski'nin daha büyük darbelerde bulunabilecek durumda olmadığı ve mümkün olduğunca savunmaya geçmek zorunda olduğu artık bir sır olmadığı için, Rusların daha önceki savaşlarda fethettikleri yerleri de geri vermesini talep ettikleri söyleniyordu. Zira Rusya ve Fransa arasında gitgide gerginleşen ve bilhassa Lehistan yönünden Rusya'ya bir saldırının olabileceğini düşündüren ilişkiler, St. Petersburg kabinesinin 1811 başlarında Tuna ordusunun dört tümenini bu yöne göndermesine sebep olmuştu.

Kont Kaminski ayrıca bir sonraki seferin açılışını göremedi. Yılın başlarında Bükreş'te ölümcül bir hastalığa yenik düştü. Onun yerine, daha önce Yaş Barış Antlaşması'ndan sonra Bâbıâli nezdinde fevkalade elçi olarak tanıdığı-

mız General Kont Kutuzov[72], 1811 Mart'ında bu arada oldukça zayıflamış olan Tuna ordusunun başkomutanlığına getirildi.

3) 1811'e Ait Sefer ve 1812 Tarihli Bükreş Barış Antlaşması

Çok yaşlı bir adam olan General Kont Kutuzov, büyük işler yapmaya, belirleyici darbelerde bulunmaya veya Rusların Boğdan ve Eflak'ta nefret uyandırmaya başlayan yönetimini bilgece ve iyi niyetli bir idare ile daha dayanılabilir hâle getirmeye ve pekiştirmeye uygun değildi. Verimli oldukları kadar, talihsiz de olan bu ülkeler üzerinde dört yıldır devam eden baskı, aksine General Kutuzov'un yönetimi altında zirveye çıktı.

Ruslar tarafından uygulanan yönetim sistemi rahatsızlık verici ve pahalı bir sistemdi. Voyvodalar uzaklaştırıldığından beri, Memleketeyn'de sorumlu ortak bir başkan vardı ve bu başkanın altında yine Boğdan ve Eflak divânlarının iki başkan yardımcıları bulunuyordu. Bunların altında ise tam Rusların tarzına uygun olarak, yönetimin masraflarını eskiye kıyasla en az dört katına çıkartan bir yüksek ve düşük rütbeli memurlar ordusu vardı. Ayrıca vergilerin yükü o kadar ağır ve yukarıdan aşağıya kadar âdeta yetki verilmiş talan sistemi öyle sınırsızdı ki, zavallı insanlar bu işkencelere daha fazla maruz kalmaktansa evlerini barklarını terketmeyi yeğliyorlardı. Köyler ve şehirler, bilhassa her türlü disiplinden uzak askerî birliklerin karargâh kurdukları bölgelerde, bu yüzden harap olmuş ve ıssızlaşmıştı. Herkes her yerde ne buluyorsa alıyordu.

En kötüsü ise düşük rütbeli memurların açgözlülüğünden dolayı genelde asıl ihtiyacın 10 veya 20 kat üzerine çıkartılan ordu levazımatının durumu idi. Devletin parasının sistematik olarak israfı ve yolsuzluklar sırasında, Memleketeyn'in Besarabya ile birlikte düzenli gelirleri 20 milyon ruble olarak hesaplanmasına rağmen, tabii ki devletin kasası sürekli boştu. Rus birliklerinin ülke içindeki maaşları ve masrafları için gerekli paralar bile buradan temin edilemiyordu ve Rusya'dan buraya getirilmek zorunda idi. İşlerden ziyade kendi zevkleri ve metresleri ile ilgilenen ve kendi elleri de bu işlerde lekesiz olmayan Kutuzov ise bu uğursuz yönetimi hiç umursamıyordu. Bahtsız halkın sürekli şikâyetlerine her zamanki cevabı: "Ağlamaları için onlara gözlerini bırakacağım" oluyordu.

72 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi.

Memleketeyn halklarının acınası durumlarını uzun bir nota ile bildirdikleri Çar Aleksandr ise bu uğursuz duruma son derece öfkelenmişti. Büyük bir öfkeyle: "Bu gibi haksızlıklara daha fazla tahammül edemem", diye bir açıklama yaptı. Sonunda bu gidişata, çok geç de olsa, nasıl dur dediğini ileride hep birlikte göreceğiz[73].

Şimdilik St. Petersburg'dan daha önce Ziştovi'de olduğu gibi, Niğbolu ve Silistre'nin de yerle bir edilmesine ve yalnızca Rusçuk'un âdeta Tuna Nehri'nin sağ kıyısında bir köprü başı olarak muhafaza edilmesine dair bir emrin verilmiş olması, büyük bir öfke yarattı. Bu kaleleri aktif ordunun zayıflığı karşısında daha fazla tutmanın imkânsızlığı, muhtemelen bu şiddetli tedbirin ana sebebi idi. Zira ordu artık yalnızca Kutuzov'un Tuna Nehri'nin sol kıyısında mümkün olduğunca savunma hâlinde kalmak zorunda olduğu dört küçük birliğe ayırdığı dört tümen piyade ve iki tümen süvariden oluşuyordu. Merkezdeki en güçlü birlik, General Langoren'un emrinde, küçük Eflak'taki sağ kanat, General Zass'ın emrinde idi ve Eflak'ın doğusundan Akkirman yakınlarına kadar uzanan sol kanat, General Voinov'a emanet edilmişti ve dördüncü birlik, General Essen'in emrinde Rusçuk ve civarına yerleşmişti. Kazaklardan ve hafif süvarilerden oluşan bir öncü birlik hattı, Tuna Nehri boyunca uzanıyordu ve Albay Orouk emrinde 3 bin kişi, Sırplara yardım etmek üzere gönderilmişti.

Buna karşın, sadaret makamına getirilen [Nisan 1811] İbrail'in yiğit savunucusu [Laz] Ahmed Paşa'nın emrinde 68 toptan oluşan bir topçu birliği ile birlikte, çoğu becerikli birliklerden oluşan 60 bin kişilik bir ordu vardı. Ayrıca saldırıya geçecek kadar güçlü olduğunu da düşünüyordu. Bu yüzden Haziran ayı başlarında Rusçuk'a doğru ilerledi ve Rusçuk'tan yalnızca iki mil uzaklıktaki Kadıköy'e siperli bir karargâh kurdu ve buradan İsmail Paşa emrinde 10 bin kişiyi Vidin ve Sırbistan üzerine gönderdi.

Karargâhını Curcevo'ya kuran Kutuzov, yaklaşık 20 bin kişiden oluşan asıl ordusuyla, yalnızca 4 bin kişilik bir muhafız kıtasının bulunduğu Rusçuk'u korumak için, 1 Temmuz [1811]'de Tuna Nehri'ni geçmek zorunda kaldı. Oysa Rusçuk'tan yalnızca bir mil uzaklıkta Razgrad'a giden yol üzerinde muharebe hattını henüz kurmuştu ki, 2 Temmuz'da iki ordunun süvari birlikleri arasında

73 Bu seferler hakkındaki bilgileri, *Mémoires inédits de l'amiral Tchitchagoff* (Berlin 1855), s. 5 ve 14'ten aldık.

Türklerin önce üstünlük kazandıkları, ama daha sonra Rus piyadeleri tarafından kendi hatlarına geri püskürtüldükleri şiddetli bir çatışma meydana geldi.

4 Temmuz'da çatışma yine başladı ve bir muharebeye dönüştü. Bu muharebe sırasında da Türk sipahi birlikleri bir kez daha eski şanlarına lâyık hareket ettiler, ama sonunda sipahileri aşılması imkânsız karelerinden ölümcül bir ateşle karşılayan Rus piyadelerinin sarsılmaz cesareti karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Muharebe, taraflardan hiçbiri lehine bir sonuç getirmedi. Zira sadrazam, akşam vakti Kadıköy'deki siperlerine geri çekilmek zorunda kalırken, Kutuzov da çok üstün güçteki düşmana karşı mücadeleyi bir kez daha başlatmaya cesaret edemedi ve hemen ertesi gün Tuna Nehri'nin diğer tarafına geri çekilmeyi ve büyük bir kısmı ateşe verilmiş olan ve Rusların artçı birlikleri daha Tuna Nehri'ni bile geçmeden Türklerin yeniden yerleştiği Rusçuk'u da boşaltmayı yeğledi.

Sonraki haftalarda her iki ordu birbirlerini gözetlemekle yetindi. Karargâhını Curcevo'ya kuran Kutuzov'un hareketsizliği, sonunda sadrazamın Tuna Nehri'ni aşmak ve mümkünse Rusları Eflak'tan tamamen uzaklaştırmak ve Prut Nehri'nin ötesine sürmek için, saldırıya geçmeye karar vermesine sebep oldu. 8 Eylül'ü 9 Eylül'e bağlayan gece, Curcevo'nun bir saat yukarısında nehri geçmek için yapılan sahte bir geçiş hareketi, ana planın gerçekleştirilmesini kolaylaştırdı. Zira Ruslar bütün kuvvetlerini bu noktada yoğunlaştırırken, Türklerin asıl ordusu daha yukarıda 45 dakika uzaklıkta nehri geçti ve Ruslar daha olup biteni anlamadan, nehrin sol kıyısına altı toptan oluşan bir siper kurdular.

Türkleri hemen Tuna Nehri'nin diğer kıyısına sürmek için teşebbüse geçmelerine rağmen, bunu başaramadılar ve sadrazam, zamanla 30 bin kişiyi ve 50 kadar top getirdiği siperli ordugâhını önemli ölçüde takviye edecek zamanı kazandı. Lâkin bunu yaparken zaman kaybetti ve böylece Kutuzov da kullanabileceği bütün birlikleri yanına çekmeye ve düşman ordugâhına bir ana saldırıyı hazırlamaya vakit buldu. Oysa o da başlangıçta yalnızca kendi konumunu iyi düzenlenmiş siperlerle korumakla yetindi ve böylece öncü birlikler arasında bazı küçük çatışmalar dışında önemli bir hadise yaşanmadı.

Kutuzov sonunda becerikli olduğu kadar, talihli de geçen bir şaşırtma harekâtı yapmaya karar verdi. 13 Ekim'de General Markov emrinde 8 bin kişiyi, Rusçuk'ta kalan savunması zayıf Türk ordugâhına saldırmak ve böylece sadrazamın Tuna Nehri'nin sağ kıyısı ile bağlantısını kesmek amacıyla Tuna

Nehri'nin diğer kıyısına gönderdi. Tuna filosu tarafından da desteklenen teşebbüs, başarıyla sonuçlandı. Rusların sağ kıyıda aniden belirmeleri, ordugâhta büyük bir paniğe yol açtı. Hiç kimse direniş göstermedi. Kaçabilen herkes, kısmen Razgrad yönünde, kısmen de Rusçuk Kalesi'nin surlarının ardına kaçtı. Bütün erzakları, sadrazamın savaş hazinesinin bir kısmı ve bütün topları ile birlikte ordugâh, topları hemen nehrin sol kıyısındaki Türk ordugâhına yönelten ve bu sayede korkunç tahribatlara sebep olan Rusların eline geçti.

En kötüsü ise bu şekilde iki ateş arasında kalan ordugâhın çok geçmeden bütün temin yollarının kapanması oldu. Sadrazam, Kutuzov'a bu şartlar altında, çok geçmeden Rusya için çok avantajlı bir barışın takip edeceğini vadettiği mütareke teklifinde bulundu, ama nafile. Ordugâhın komutası, Anadolu'nun çok ünlü bir ailesinden gelen yiğit Çapanoğlu [Cebbarzâde Mehmed Bey'e] teslim edilirken, sadrazam çok büyük zorluklar altında Tuna Nehri'ni aşıp, kurtulmayı başardı. Lâkin iki taraftan gece gündüz 200 topla ateş altında tutulan ordugâhta bir de açlık baş göstermeye başladığından, Çapanoğlu'nun daha fazla tutunması mümkün değildi! Çiğ at eti birliklerin tek yemeği hâline gelmişti ki, 28 Ekim'de akdedilen bir mütareke, acılarına son verdi. 8 Kasım'da Kont Kutuzov ve sadrazam arasında, ordugâhtaki birliklerin eşyalarıyla, ama silahları olmadan serbestçe gitmesine izin veren özel bir anlaşma yapıldı. Birliklere, barış antlaşması akdedilmediği takdirde, savaş esiri sayılacakları şartıyla Eflak'ta kış karargâhları tahsis edildi. Barışın akdedilmesi hâlinde ise silahları ve eşyaları geri verilecekti.

Düşmanlıklar burada bu şekilde sona ererken, Küçük Eflak'ta daha bir süre, ama önemli sonuçlara sebep olmadan, devam etti. General Zass, burada İsmail Paşa'nın emrinde Sırbistan üzerine gönderilen 20 bin kişilik orduyu, Hurşid Paşa kendilerine yine avantajlı barış şartları teklif ettiğinden, o yıl savunmaya geçen Sırplara karşı önemli bir harekâtta bulunmamalarını sağlayacak şekilde oyalamayı başardı. Lâkin kendisine sorduklarında Kutuzov, Rusya'nın müttefiki olarak yakın zamanda akdedilecek barış sırasında menfaatleri en uygun şekilde korunacağını bildirdiği için, Hurşid Paşa'nın barış tekliflerini kabul etmediler[74]. Mütareke akdedildikten sonra, General Zass'ın küçük birliği Curcevo'daki asıl orduya geri çağrıldı ve çok geçmeden kış karargâhına çekildi[75].

74 Cunibert, *Essai historique,* I, 45.
75 Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, II, 305-315.

Barışın esasları hakkında farklı düşüncelere sahip olmalarına ve bilhassa İstanbul'daki Divân-ı Hümâyûn'da başlarında genç padişahın bizzat bulunduğu güçlü bir savaş yanlısı grubun mevcut olmasına rağmen, her iki taraf artık barışın yeniden tesisi hususunda gayet ciddi idi. Barışın daha hayırlı olacağını düşünen sadrazam, Kutuzov'un Curcevo'daki ordugâhına bir an önce müzakerecilerini göndermek için acele ederken, İstanbul'da savaşın devam etmesi için baskı yapılıyordu. Oysa İstanbul'dakiler barış müzakereleri üzerinde belirleyici bir nüfûza sahip olamadan, en azından geçici olarak bir sonuca bağlanmışlardı bile. Zira her iki taraf hiç beklenmedik bir uysallık gösteriyordu.

Osmanlı müzakerecileri, eski reisülküttab Sadaret Kethüdası Galib Efendi, Ordu Kadısı İbrahim Selim Efendi ve Yeniçeri Efendisi Abdülhamid Efendi ve müzakerelerin asıl ruhu olarak yanlarındaki Bâbıâli Tercümanı Dimitri Morosi, barışın kesin destekçileri ve Fransa'nın amansız muhalifleriydiler. Zira Rusya ile ilişkiler bir kez daha koptuğunda, Bâbıâli'nin yeniden Napolyon'un ve Divân-ı Hümâyûn'da şahsî rakipleri olan Fransız yanlılarının eline düşebileceğinden endişe ediyorlardı. Dolayısıyla daha az lehte şartlar altında olsa bile, barışın bir an önce akdedilmesi en güvenilir çare olarak görülüyordu.

Diğer taraftan Fransa'nın Rusya'ya karşı aldığı tehditkâr konumdan dolayı St. Petersburg'dan kibirli tonunu biraz düşürmesi talimatını alan yaşlı Kutuzov da kendi rahatlığından dolayı barışın kararlı bir taraftarı idi ve bu yüzden de müzakerecileri, Bâbıâli eski elçisi İtalinski, General Sabanief ve devlet bakanı Fonton'a verdiği talimatlarda St. Petersburg'un Bâbıâli'ye zorunlu olarak vermek istediklerinin bile dışına çıkmakta hiçbir sakınca görmedi.

Bu şartlar altında kısa süren müzakerelerden sonra, ana şartları Seret Nehri'nin bundan böyle Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırı oluşturacağından ve Sırbistan'ın, eskiden olduğu gibi, yine Bâbıâli'nin hükümranlığına döneceğinde oluşan ön barış antlaşması tamamlandı. Bunun üzerine barış antlaşması, 10 gün içinde imzalanacaktı. Buna göre Boğdan'ın en güzel kısmı Besarabya'ya dahil edilerek, Rusya'ya ilhak edilecekti. Hatta, diyordu Amiral Çiçakof, Galib Efendi sadrazamın talimatlarına harfi harfine uymuş olsaydı, çok daha fazlasını bile elde edebileceklerini söylüyordu. Bu durumda Rusya'ya Rus birliklerinin işgali altında olan bütün yerler, hatta Anadolu'nun anahtarını, Türkiye'nin Anadolu'daki en zengin eyaletlerine ve maden ocaklarına giden yolu bile teslim etmiş olacaklardı.

Oysa İstanbul'da barış müzakerelerinin durumu hakkında bilgi alınır alınmaz, Galib Efendi'ye padişahın kendi eliyle yazdığı bir yazı gönderildi. Bu yazıda, ön barış antlaşması tamamıyla reddediliyordu ve Galib Efendi'ye, sadrazamın bilgisi dışında bile olsa, İsmail ve Kili'nin Bâbıâli'ye geri verilmesinde ve Rusya'nın Tuna Nehri'nin sol kıyısında, Tuna Nehri'nin dört ağzından herhangi birini eline geçirmesini sağlayacak hiçbir sabit yere sahip olmamasında ısrar etmesi emri verildi. Kutuzov bu şartları da hiç itiraz etmeden kabul etti.

Bu defa da Çar Aleksandr bu ön barış antlaşmasını hiçbir şekilde kabul etmiyordu. Hepsini doğrudan reddetti ve Kutuzov'a, ana karargâhını ve barış müzakerelerinin yerini taşıdığı Bükreş'e 30 Aralık 1811'de gelen bir yazı gönderdi. Bu yazıda Tuna Nehri'nin sol kıyısında Ruslara esir düşen Türk ordusunun savaş esiri ilân edilmesi talep ediliyordu. Bu yüzden barış müzakerelerine derhal ara verildi ve Kutuzov, Türk müzakerecilerine Bükreş'ten ayrılabileceklerini söyledi. Onlar ise kalmayı ve müzakereleri en azından el altından devam ettirmeyi yeğlediler[76].

İşte o tarihten sonra, Bükreş Barış Antlaşması'nın nihaî akdinden önceki tuhaf diplomatik entrikalar oyunu başladı. Lâkin burada Napolyon'un Rusya'ya karşı büyük seferinden dolayı bir taraftan Çar Aleksandr için Bâbıâli ile barışın akdedilmesini günden güne kaçınılmaz bir gereklilik hâline getiren, dolayısıyla daha uysal davranmaya zorlayan ve diğer taraftan Bâbıâli'yi istemese de uğursuz bir uysallık göstermeye iten bütün ilişkileri burada göstermek, bizim görevimiz değildir. Bignon ve Thiers'in daha önce de defalarca adı geçen eserleri, dünyada cereyan eden bu olağanüstü hadiselerin Şark Meselesi üzerinde nasıl bir etki bıraktığı hakkında yeterince bilgi vermektedirler. Bu yüzden burada yalnızca Şark Meselesi ile ilgili olan kısımlarını ele aldık.

Bükreş'teki barış müzakereleri kesintiye uğradıktan sonra, Batı'dan gelen fırtınanın Rusya'ya gitgide daha da yaklaştığı 1812 yılının ilk ayları, gereksiz müzakerelerle hiçbir ilerleme kaydedilmeden geçti. Çar Aleksandr'in durumu ve ruh hâli, günden güne daha zorlu ve dayanılmaz bir hâl alıyordu. Artık nihaî bir karar verme zamanı gelmişti. Nisan ayında, muhafız kıtaları ile Vilna'ya gitmek üzereyken, Amiral Çiçakof'a büyük bir esefle şöyle diyordu: "Türkiye ile yapmaya çalıştığımız barışta hiçbir ilerleme kaydedemiyoruz; birliklerimi-

76 *Mémoires inédits de l'amiral Tchitchagoff*, Sebastiani 12 ve 13.

zin Boğdan ve Eflak'taki aşırı hareketleri halkı öfkelendirdi; burada her yerde yalnızca rehavet ve entrika hüküm sürüyor".

Bu çaresiz durumdan sıyrılmanın en iyi çaresi olarak, İlirya ve Dalmaçya'daki Fransız birliklerine karşı yapılacak güçlü bir şaşırtma harekâtını görüyordu. Zaten çok teşebbüskâr bir adam olan amiral de daha önceleri bu düşünceye kapılmıştı. Çara bu düşünceyi kendini buna iyice kaptırmasını sağlayacak şekilde anlatmayı başardı. Bunun için kolayca Tuna ordusunu kullanabileceklerini ve bu esnada mutlaka inançlarının aynı olmasından dolayı zaten Rusya'ya meyilli olan Sırpların, hatta Karadağlıların bile yardımlarına güvenebileceklerini söylüyordu. Çar ise oradaki durumları böylesine kötü bir hâle getiren General Kutuzov'un herşeyden önce dirayet, iyi niyet ve uygulamada hızlılık gerektiren böyle bir teşebbüse uygun olduğunu düşünmediğini ileri sürdü.

Çar için bunu yapabilecek en doğru kişi amiralin bizzat kendisi idi. Kısa bir tereddütten sonra, amiral de bu zorlu ve hassas görevi kabul etti. Yalnızca askerî harekâtlara değil, bilhassa ana hedefi olarak çarın yalnızca barışın akdini değil, Bâbıâli ile bir savunma ve saldırı ittifakını da gözönünde bulundurduğu barış müzakerelerini de kapsayacaktı. Söylenenlere göre, Bâbıâli'nin reddetmesi hâlinde, gerekirse silah zoruyla bir an önce gerçekleştirmek zorunda olduğuna kanaat getirdiği, ana düşüncesi o dönemlerde bu idi. Bunun için, şimdilik yalnızca Bâbıâli'yi bir gösteri sayesinde sindirmek için bile olsa, bilhassa Karadeniz'deki donanma kullanılabilirdi. Ayrıca Osmanlı boyunduruğunu artık taşımak istemeyen ve aynı inanca sahip olmalarından dolayı Rusya ile eski bağları olan Rumları ve diğer milletleri de etkilemeye çalışmalıydılar. Bunun dışında Dalmaçya'ya karşı, karadan veya denizden, bir şaşırtma harekâtında bulunmak gerekiyordu. Bunun için de Adriyatik Denizi'ndeki İngiliz kuvvetlerinden yardım alınabilirdi. Herşeyden önce de Boğdan ve Eflak'ın idaresini daha iyi organize etmek ve iyi bir durumda muhafaza etmeye çalışmak çok önemli idi.

Neticede kayser, Çiçakof'u hemen Tuna ordusunun ve Karadeniz donanmasının başkomutanlığına, Boğdan ve Eflak genel valiliğine tayin etti ve yukarıdaki fikirleri olumlu ve daha kesin bir şekilde anlattığı, kendi eliyle hazırladığı talimatı verdi. Bu talimatta bilhassa halkının üzerindeki yükleri azaltmak ve Rusya'ya yakınlaşmalarını sağlamak için, Memleketeyn'in idaresinde köklü

bir ıslahatın yapılması gerektiğini vurguluyordu. Çiçakof bu amaçla sınırsız vekâletler ve gerekli bütün imkânlarla donatılacaktı.

Amiralin bilhassa gözönünde bulundurması gereken ayrıca iki husus daha vardı: Bâbıâli ile barış müzakereleri ve Avrupa Türkiye'sindeki Hristiyan halkların silahlandırılması. Çar, bilhassa silahlandırılmalarına ağırlık veriyordu.

"Bizim için en önemlisi", diyordu bu hususta, "bir kez silahlandılar ve teşkilatlandılar mı, harekâtlarımız için çok güçlü bir yardım hâline gelebilecek bilhassa Sırbistan, Bosna, Dalmaçya, Karadağ, Hırvatistan ve İlirya'daki Slav kökenli halkların askerî ruhunu kendi lehimize kullanmaktır. Mevcut yönetimlerinin davranışlarından memnun olmayan Macarlar da Avusturya'yı rahatsız etmek, düşmanca fikirlerine karşı bir şaşırtmada bulunmak, dolayısıyla yardımcı kayaklarını zayıflatmak için elimize iyi bir imkân vermektedir. Bütün bu halklar, düzenli kuvvetlerimizle birleştikleri takdirde, yalnızca Avusturya'nın düşmanca niyetlerini karşılayabileceğimiz değil, Fransız topraklarının sağ kanadına da özel bir şaşırtma harekâtında bulunabileceğimiz ve harekâtlarımızı Niş ve Sofya'ya kadar uzatabileceğimiz güçlü bir milis oluşturacaktır. Fransa'ya karşı bu şaşırtma harekâtının amacı, duruma göre İngiliz donanması ile bağlantıya geçebilmek için Bosna, Dalmaçya ve Hırvatistan'ı ele geçirmek ve milislerini Adriyatik Denizi'nin en önemli noktalarına, bilhassa Trieste, Fiume ve Kotor ağzına, vs. yönlendirmek olmalıdır. Slav halkını, kendi amaçlarımıza uygun hâle getirmek üzere galeyana sevketmek için mümkün olan her imkânı kullanmalısınız. Onlara örneğin bağımsızlık, Slav krallığının kurulmasını, aralarındaki en nüfûzlularına, liderlerine ve birliklerine uygun para bağışları, nişanlar ve ünvanlar vadetmelisiniz. Bütün bunlara onları kazanmak için uygun göreceğiniz ve bu halkların geleneklerine ve mevcut şartlara uygun olacak herşeyi eklemelisiniz".

Amiral, bilhassa Bâbıâli ile barış akdedildiği takdirde nüfûzunu belirtilen şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün kısımlarında kabul ettirmeye çalışmalı idi. "Rumlar, uzun zamandır rahatsız oldukları Türk boyunduruğundan sıyrılmaya kışkırtılmalıdır. Tepedelenli Ali Paşa ile irtibata geçip, bağımsızlığı ve resmen tanınacak Epir kralı ünvanı vadedilmelidir. Arnavutluk'u bildirilere boğmalı ve orada uygun bir maaş karşılığında özel bir milis kurulmalıdır. Tepedelenli Ali Paşa'yı bu şekilde kendi tarafımıza çekemezsek, onu devirmek ve yerine lehimize olacak bir gücü getirmek için herşeyi yapmalıyız.

Bilhassa söz konusu halkardan oluşturulacak olan birlikleri, yanlarına disiplinli piyadeler, becerikli süvari birlikleri ve iyi bir topçu birliği vererek, disipline sokmaya dikkat etmeliyiz. Savaş araç gereçlerini ve parayı İngilizlerden talep edebilir ve saldırılarını örneğin Trieste, Kotor ağızları, Fiume, Dubrovnik, vs. gibi yerlere yönetmelerini ve bilhassa Korfu kuşatmasını aynen devam ettirmelerini isteyebiliriz".

İkinci husus, Bâbıâli ile barış müzakereleri idi. Barış antlaşması, amiral oraya vardığında imzalanmış ise bu barış antlaşmasına dayanarak Bâbıâli ile bir saldırı ve savunma ittifakı meydana getirmeye çalışmalı idi. Ayrıca Avusturya'nın Rusya'ya karşı aldığı düşmanca konumdan dolayı barış şartlarının biraz değiştirilmesi de gerekecekti. Bâbıâli'nin yalnızca Sırplardan ve Bâbıâli'nin hâkimiyetinde olan diğer Hristiyan halkların sağlayacağı yardımları engellememesini değil, ortak düşmanlarına karşı elindeki bütün imkânları kullanmasını da sağlamaya çalışmalıydı. Karşılığında belki Dubrovnik ve İyonya Adaları'nın sahipliği vadedilebilirdi. Örneğin İtalinski, Divân-ı Hümâyûn'u Bâbıâli'nin Rusya'ya katılması hâlinde, Fransa'nın doğal olarak en doğal düşmanı hâline geleceğine, dolayısıyla Rus silahlarının Napolyon'a karşı başarılarına katılmasının hem Bâbıâli'nin, hem de Rusya'nın menfaatlerine uygun olacağına ikna etmek amacıyla İstanbul'a gönderilebilirdi, vs.[77]

Bütün bunlardan Çar Aleksandr'in kendisini bilhassa Avusturya'nın ve ayrıca Prusya'nın da Napolyon ile akdettikleri 14 Mart ve 24 Şubat 1812 tarihli antlaşmalarla Rusya'ya karşı düşmanca bir konum içinde girmelerinden dolayı derinden yaralanmış hissettiği anlaşılmakta idi. Avusturya açısından Viyana kabinesinin daha sonra yalnızca mecburiyetten ve Napolyon'a karşı daha kararlı bir tutum takınabilecek durumda olmadığı için, Napolyon ile ittifak yapmak zorunda kaldığına dair açıklamaları karşısında biraz sakinleşti. Avusturya yalnızca Rusya'ya karşı temin etmeyi vadettiği 30 bin askerini sefere gönderecekti ve kendisine saldırılmadığı sürece savaşı yalnızca tek bir noktada sürdürerek, ne Rusya'nın sınırlarını rahatsız edecek ne de askerî kuvvetlerini Rusya'ya karşı kullanacaktı. St. Petersburg'daki Avusturya elçisi Baron von Lebzeltern'e ayrıca başkentten ayrılırken, çara bu açıklamayı bir de sözlü olarak yapmak üzere, Vilna üzerinden gelmesi emri verildi.

77 Çiçakof, 19 Nisan 1812 tarihli bu talimatı *aynı eser*, s. 6-11'de vermektedir.

Çar yine de Avusturyalılara pek güvenmiyordu. Zira Erdel, Banat ve Macaristan yönünden bir saldırı yapılabileceğinden endişe ediyordu. Saldırı olasılığını bertaraf etmek içinse en iyisinin Macarlarla hem Rusya'yı bu savaşçı halka karşı güvence altına alacak, hem de Avusturya'yı en iyi birliklerinden yoksun bırakacak bir tarafsızlık antlaşmasının yapılması olacağını düşünüyordu[78].

Çar Aleksandr için Napolyon'un o dönemlerde âdeta birer masala benzeyen planlarına dair söylentiler ise çok daha endişe ve rahatsızlık verici idi. İsveç veliaht prensi Bernadotte (21 Ağustos 1810'dan beri) güya Napolyon'un yakınlarında bulunan nüfûzlu bağlantıları sayesinde bu hususta daima en yeni haberlere sahipti ve hem Çar Aleksandr'e, hem de Bâbıâli'ye bu haberleri bir an önce bildirmek için acele etmişti. Zira bir taraftan Çar Aleksandr ile ilişkilerini ne kadar iyi tutmaya çalışsa da, diğer taraftan da Divân-ı Hümâyûn'u İsveç'in ve Bâbıâli'nin aynı menfaatlere sahip olduklarına, aynı tehlikelere maruz kaldıklarına, aynı düşmana karşı mücadele etmek ve sınırlarını muhafaza edip, her türlü olumsuzluğa karşı kendilerini korumak için, aynı hedefleri gözönünde bulundurmak zorunda olduklarına inandırmaya çalışıyordu. Bâbıâli zaten çok fazla kayıp vermişti ve bu devletin elinden alınacak her karşı toprak, İsveç için de bir talihsizlik sayılacaktı[79].

Neticede Napolyon, söylentilere göre, önce Rusya'yı yenmeyi, daha sonra hızlı bir barış yapmaya zorlamayı ve Rusya'dan aynı zamanda 100 bin kişilik bir yardımcı ordu talep etmeyi düşünüyordu. Ordusuna katılacak olan bu yardımcı ordu ile birlikte önce İstanbul'u elinden almak ve Garp İmparatorluğu ile birleştirmeyi düşündüğü Şark İmparatorluğu'nun tahtını buraya kurmak için Türkiye'ye yönelecekti. Aynı zamanda İtalya, İlirya ve İyonya Adaları'nda boşta olan kuvvetler, bir zamanlar burada kurduğu hükümdarlığı yeniden tesis etmek üzere Mısır'a gidecekti. Son olarak da hem kendi kuvvetlerini, hem de müttefiklerinin kuvvetlerini, İngilizlere orada son darbeyi vurmak için, İstanbul'dan yola çıkartarak, Anadolu üzerinden Bengal'e göndermeyi planlıyordu.

Bu plan ne kadar devasa, ne kadar masalımsı görünse de, Çar Aleksandr'in bir anlığına bu planını gerçekleştirilebileceğine inandığı kesindi. 25 Mayıs'ta Çiçakof'a gönderdiği bir yazıda bu planı çok ciddiye aldı ve bilhassa Bâbıâli'yi

78 Çar Aleksandr'in 19 Haziran 1812 tarihli mektubu, *aynı eser*, s. 22.

79 Bernadotte'nin Engström'e gönderdiği 4 Mayıs 1813 tarihli yazıya istinaden (bk. Wurm, *Diplomatische Geschichte der orientalischen Frage*, Leipzig 1858, s. 177).

çok istediği saldırı ve savunma ittifakını meydana getirmek ve Sırpların, Boşnakların, Hırvatların ve Avrupa Türkiye'sindeki diğer Hristiyan halklarının Rusya'nın Fransa'ya karşı savaşına katılmalarını engellememesini sağlamak için, etkili bir araç olarak kullanılabileceğine inanıyordu.

Bu gibi durumlarda hayal gücü oldukça fazla olan Çar Aleksandr'den çok daha net ve soğukkanlı bir görüşe sahip Çiçakof ise Napolyon'un böyle bir plan hususunda asla ciddi olamayacağını açıkladı. Bu planın tamamı yalnızca devasa bir hayal gücünün, sırf zaferler hayal ettiği için imkânsızlıklara dalan rüyası; bir fatihin hayalinde kurduğu bir masal olabilirdi. Burada tuhaf olan tek şey, tarihin bir zamanlar bunun gerçekten ciddi olabileceğini düşünen ve söyle bir hayalin gerçekleştirmeye çalışan devlet adamlarının var olduğunu söyleyecek olması idi[80].

Ayrıca Napolyon'un o dönemlerde İstanbul'daki menfaatlerini fazlasıyla koruduğundan ziyade çok az koruduğunu, hatta korumakta geç kaldığını söylemek, çok daha doğru olacaktır. Latour Mabourg'a sessiz kalması ve Rusların menfaatlerine karşı hiçbir şey yapmaması emredildiği şüphesizdir. Örneğin Napolyon'un dişişleri bakanı, Şubat ayında durumun böyle olduğunu söylemekte idi[81]. Napolyon, Avusturya ile akdettiği ittifak antlaşmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü bir kez daha tanımıştı ve bu antlaşmanın gizli bir maddesinde, Bâbıâli'den Rusya'ya karşı ittifaklarına katılmaya davet edilmesi öngörülüyordu.

İmparator Napolyon, Mart ayı başlarında Latour Mabourg aracılığıyla, ama yalnızca sözlü olarak, Divân-ı Hümâyûn'a bu yönde tekliflerde bulundu. Bu tekliflere göre, Bâbıâli Fransa ile bir saldırı ve savunma ittifakı akdedecekti ve Rusya'ya karşı 100 bin kişilik bir yardımcı kıtası gönderecekti; karşılığında ise bütün topraklarını garanti edeceğini ve Kırım'ın yeniden fethi sırasında yardımlarını vadediyordu. Latour Mabourg'a ayın sonlarına doğru bu hususta resmî müzakerelerde bulunmak için gerekli yetkiler verildi[82]. Oysa artık çok geçti. Rusya ile barış müzakereleri hayli ilerlemişti ve Bâbıâli için

80 Çiçakof, *aynı eser*, s. 17 ve 19'da şöyle demektedir: "Bununla birlikte, tarih bir gün not edecektir veya insanlar inanmış olacaklardır ki bu ciddi bir düşünceydi ve infaz başlayacaktır".

81 Bignon, *Histoire de France*, şunları eklemektedir: "Büyük senyörün nezdinde Napolyon'unki basit bir meseleydi. Bunun için büyük bir çekince öngörülmüştü".

82 Wurm, *aynı eser*, s. 180; Ranke, *Serbische Revolution*, s. 225.

Divân-ı Hümâyûn'un bu meseleye daha fazla eğilmesine meydan vermeyecek olumlu bir hâl almıştı. Napolyon da bu arada bu meseleden tamamen vazgeçmişti. Söz konusu müzakerelere farklı bir yön vermesi beklenen ve gelişi bu yüzden Çar Aleksandr'da büyük bir endişe yaratan elçisi Kont Andreossy ancak barışın yalnızca imzalanmakla kalmayıp, onayının da tamamlandığı Haziran ayı soyunda İstanbul'da geldi[83].

Bu esnada muhtemelen Rusların ve İngilizlerin parası da katkı sağlamıştı. Eylül ayında idam edilen Prens Dimitri Morosi'nin mirasında 12 bin akçe değerinde bir yüzüğün ve Rusya'ya devredilen topraklarda çok büyük arazilerin tapularının bulunduğu söyleniyordu; ayrıca reisülküttab ve sadrazamın da Rus rublelerine karşı hiç de bağışık olmadıkları anlatılıyordu. İngiltere'ye gelince, yukarıda gerçi Bâbıâli'ye yapılacak parasal yardımlar hususunda çok zorlandığını gördük, ama kendi menfaatleri lehine daha yüksek siyasî emellere ulaşmak söz konusu olduğunda, St. James kabinesi bilindiği üzere çok da cimrilik göstermiyordu. Bu meselede Rusya'nın Tuna ordusunu Fransa'ya karşı yapılacak savaşta kullanılmasını sağlamaya çalışması bir yana, Sir Stratford Canning mevcut menfaatleri bir kenara atmak gerekse bile, padişahı hiçbir şekilde Türkiye'nin Anadolu'daki topraklarından bazı kısımların Rusya'ya devredilmesine onay vermemeye ikna etmek için elinden gelen herşeyi yapması gerektiğine inanıyordu. Zira Rusya'nın Kafkasya'nın ötesine her adımı, er veya geç İngiltere'nin Hindistan'daki müstemlekeleri için büyük bir tehlike arz edecekti[84].

Amiral Çiçakof, 2 Mayıs'ta çarın yukarıda belirtilen talimatı ile St. Petersburg'dan ayrıldığında ve 11 Mayıs'ta Yaş'a geldiğinde durum böyle idi. Oysa Kutuzov, geleceğini duyar duymaz, barışı hızlandırmak ve mümkünse bizzat imzalamak için herkesi harekete geçirdi. Yukarıda gördüğümüz gibi, rüşvet verdiği Dimitri Morosi de bu esnada kendisine oldukça yardımcı olmuştu. Barış tesis edildikten sonra, Memleketeyn tahtlarından birinin kendisine verilmesini umut eden bu sinsi Fenerli, Kutuzov'un Seret Nehri sınır çizgisi dahil olmak üzere, Boğdan'dan ve Eflak'tan tamamen vazgeçmesini ve Boğdan'ın yalnızca Turla ve Prut nehirleri arasında bulunan ve Rusya'ya Prut Nehri bun-

83 Andreossy, *Constantinople et le Bospore*, s. 209.

84 Çiçakof, *aynı eser*, s. 13 ve 25'te şöyle demektedir: "İngiltere'nin siyaseti böyleydi: Kolonileri için bir tehlikenin gölgesi, dış politikasını değiştirmesi ve müttefiklerinin çıkarlarından vazgeçmesi için yeterliydi".

dan böyle iki ülke arasındaki sınır çizgisini oluşturacak şekilde ilhak edilecek olan kısmı ile yetinmesini sağlamıştı.

Gerek sadrazamın ordugâhında, gerekse İstanbul'daki barış yanlıları, bilhassa yeniçeri subayları ve halkın çoğunluğu, bu arada üstünlüğü ele geçirdiklerinden, son zorluklar da kolayca aşıldı. Galib Efendi, daha sonraki zamanlarda bir defasında Andreossy'ye şu itirafta bulunmuştu: "Ne topumuz, ne mühimmatımız ne de ordumuz kalmıştı; halk barış istiyordu; barış yapmak zorunda kaldık; kaderimize böyle yazılmış".

Çiçakof da barış müzakerelerinin bu aşamasında engel çıkarmamayı uygun gördü. Bu hususta şöyle diyordu: "Bana gelince, küçük bir entrikanın sonucu olsa ve Kutuzov sırf kıskançlığından barışa doğrudan katkıda bulunmamı engellemiş olsa bile, barışın Rusya'ya ve müttefiklerine iyi geleceğini düşündüğüm için, buna sevinmiştim. Kutuzov'un barışın bütün onurunu bırakmak istediğim için, birkaç gün daha kalmasını ve kesin barış antlaşmasını imzalamasını istedim".

Öncelikle bütün dikkatini çarın kendisine verdiği talimatlara uygun olarak, orduya daha iyi bir disiplin ve Memleketeyn'in idaresine düzen ve dirlik kazandırmaya verdi. Bunu gerçekten de başardı ve kendi ifadesine göre üç ay içinde birlikler arasında disiplini sağladı ve büyük oranda yapılan yolsuzlukları ve dolandırıcılıkları sona erdirdi. Vergi yükü üçte iki oranında indirildi ve böylece ülkedeki tutumda bir iyileşme görüldü ve Rus yönetimine duyulan güven artmaya başlamıştı. Bilhassa Tuna Nehri için alınan ve en fazla yolsuzlukların yaşandığı gümrük vergilerinin tahsilatına bir düzen getirildi ve bu sayede bu tek gelir kaynağından askerî kasaya 50 gün içinde 7 milyon frank aktarıldı.

Amirale bu esnada bilhassa iki kişi tavsiyeleri ile yardımcı olmuştu: Daha önceki zamanlarda Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın sarayında yaşayan ve Türkiye'nin Rum halkı üzerinde büyük bir nüfûza sahip, ancak daha sonra Ali Paşa ile araları bozulan zeki ve önyargısız bir adam olan Metropolitan İgnatius ve daha sonra Yunanistan Başkanı olarak üzücü bir şekilde tanınan, ama o dönemde siyasî kariyerine basit bir elçilik ataşesi olarak başlayan Korfulu genç Kont Kapodistrias. Amiral, onun olağanüstü yeteneklerinin farkına varmıştı ve bu yüzden yazı işlerinin yönetimini ona vermişti[85].

85 Çiçakof, *aynı eser*, s. 16.

Bu şartlar altında barış antlaşması 28 Mayıs 1812'de Bükreş'te imzalandı. Antlaşmanın kendisi ve sonuçları çok önemli olduğundan, burada ana hatlarını aynen antlaşmada olduğu gibi vermek istiyoruz[86].

İlk üç maddede bütün düşmanlıkların hemen durdurulacağına ve iki devlet arasında iyi ve dostane ilişkilerin ebediyen yeniden tesis edileceğine; her iki tarafın savaşa herhangi bir şekilde katılmış tebaası için çıkartılacak genel affa ve daha önceki anlaşma ve antlaşmaların geçerliliğine dair her zamanki hükümlere değinildikten sonra, ilerleyen maddelerde her iki tarafın toprak ve sınır durumları şu şekilde düzenlenmişti:

"4. madde ön barışın birinci maddesine istinaden Prut Nehri'nin Boğdan'a girdiği yerden itibaren Tuna Nehri'ne aktığı yere kadar ve oradan da Tuna Nehri'nin sol kıyısından Kili'ye ve Karadeniz'e aktığı yere kadar iki devletin sınırını oluşturacağı belirlenmiştir. Nehir üzerindeki gemi trafiği ise her iki halka açık olacaktır. Savaş başlayana kadar hiç kimsenin yaşamadığı ve İsmail ile Kili arasında bulunan küçük Tuna adaları, nehrin sol kıyısına daha yakın olduklarından, Rus hâkimiyeti altında olacaktır. Lâkin antlaşma tarafları, adaların bundan böyle ıssız kalacaklarına ve üzerlerine hiçbir tahkimatın yapılmayacağına dair mutabakata varmışlardır. Her iki devletin tebaası orada balıkçılık yapabilirler ve odun kesebilirler. İsmail ve Kili'nin karşısındaki büyük Tuna adaları ise aynı şekilde ıssız kalacaktır, ama yalnızca Tuna Nehri'nin sol kıyısından itibaren bir mil aşağıya doğru. Bu mesafe daha sonra daha kesin bir şekilde belirlenecektir. Savaştan önce kurulan Eski Kili gibi yerler, bu sınır çizgisine dahil değildir. Aynı maddenin diğer hükmüne istinaden, Bâbıâli Prut Nehri'nin sol kıyısında bulunan bütün kalelerden, şehirlerden ve yerlerden ve Prut Nehri'nin iki devletin sınırını oluşturan yarısından Rusya lehine feragat edecektir. Her iki devletin ticaret gemileri, Tuna Nehri'nin ağızlarına girebilir ve çıkabilirler ve nehrin tamamı boyunca gidip gelebilirler; Rus savaş gemileri ise yalnızca Prut Nehri'nin Tuna Nehri'ne aktığı yere kadar gidebilirler.

"5. madde bütün Rusların hükümdarı olan majesteleri çar, Boğdan'ın Prut Nehri'nin sağ kıyısındaki kısmını ve Küçük ile Büyük Eflak'ı şu anda içinde bulundukları durumda bütün kaleleri ve bütün şehirleri, yerleri, köyleri ve bu eyalete dahil olan bütün diğer tesisleri ve önceki maddede belirtilenler dı-

86 Wilkinson tarafından "*Tableau de la Moldavie et de la Walachie*", s. 242 ve devamında verilen eksiksiz örnekleri takip ettik.

şında, Tuna adalarını boşaltacak ve Bâbıâli'ye geri verecektir. Boğdan'ın ve Eflak'ın imtiyazları ile ilgili sözleşmeler ve antlaşmalar, ön barışın 5. maddesinin ilkelerine istinaden onaylanacaktır. Özel anlaşmalar ve Yaş Antlaşması'nın[87] Bâbıâli'nin savaş sırasında kaybettiği gelirleri için herhangi bir tazminat istemeyeceğine; savaş zamanlarında vergi almayacağına ve her iki prenslik halkının mevcut antlaşmanın onaylandığı tarihten itibaren iki yıl boyunca her türlü harçtan muaf olacaklarına ve son olarak, göç etmek isteyenlere dört aylık bir sürenin tanınacağına ve Bâbıâli'nin Boğdan'a gelecekte uygulanacak vergilerin, topraklarının halihazırdaki mevcut kapsamına uygun olacağına dair dördüncü maddesinin hükümleri aynen geçerli kalacaktır.

"6. madde Prut Nehri'nin oluşturduğu yeni sınır dışında, her iki devletin gerek Asya'da, gerekse diğer ülkelerdeki bütün diğer sınırları, düşmanlıklar başlamadan önceki hâliyle baki kalacaktır ve Rusya, Osmanlı Bâbıâli'sine bu sınırlar içinde fethettiği bütün kaleleri ve palankaları bütün şehirleri, yerleri, köyleri, meskûn yerleri ve bunlara dahil olan herşey ile birlikte mevcut durumunda geri verecektir".

7. madde, Rusya'ya devredilen bölgelerdeki Osmanlı tebaasının göçünü düzenliyordu ve onlara bunun için barış antlaşmasına ait onaylar alınıp verildikten sonra 18 ay süre tanınıyordu. Bilhassa savaş sırasında Besarabya'dan Rusya'ya göç eden Kavusan Tatarlarının, Bâbıâli'nin Rusya'ya bu Tatarların göçünden ve yerleşmelerinden kaynaklanan masraflarını tazmin etmesi şartıyla, Osmanlı İmparatorluğu'na geri dönmelerine izin veriliyordu. Aynı şekilde Osmanlı topraklarında yerleşik Rus tebaasına da onayları alınıp verildikten sonra göç etmek için 18 ay süre tanınıyordu.

8. madde, Sırbistan'ın Bâbıâli ile ilişkilerini ele alıyordu ve şöyle diyordu: "Bâbıâli'nin, ilkelerine sâdık kalarak, uzun zaman önce kendisine tâbi olan ve haraç ödeyen bir halk olan Sırplara karşı merhamet ve büyüklük göstereceğinden şüphe duyulmamasına rağmen, bu savaştaki katkılarından dolayı onların güvenliği ile ilgili bir hüküm üzerinde anlaşmaya varılması uygun görülmüştür. Bu yüzden ve ön barışın 4. maddesine istinaden Bâbıâli, Sırplara tam bir af tanımakta ve geçmiş hadiseler yüzünden rahatlarının bozulmayacağını vadetmektedir. Ülkelerinde savaş sırasında kurulan ve daha önce orada bulunmayan tahkimatlar, gelecek için gerekli görülmedikleri ölçüde yerle bir edile-

87 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi.

ceklerdir ve Bâbıâli, eskiden olduğu gibi, diğer tahkim edilmiş yerlere sahip olacak ve orada uygun gördüğü şekilde toplar, cephâne ve muhafız kıtaları bulunduracaktır. Bu muhafız kıtalarının Sırplar üzerinde haksız bir baskı yaratmamaları için, Bâbıâli, merhamet duygusuna dayanarak, bu halka hakettiği ölçülülükle davranacaktır. Bâbıâli ayrıca Sırplara talepleri üzerine Takımadalar'ın ve ülkesinin diğer kısımlarında yaşayan tebaasının sahip olduğu avantajları tanıyacaktır. Ülkenin iç idaresini Sırplara bırakarak ve Sırplardan alacağı ölçülü miktardaki vergileri doğrudan alarak ve bu halk ile bu amaçla alınacak tedbirler hakkında mutabakata vararak, büyüklüğünün bir delilini sunacaktır".

9. madde, sınıra gelene kadar yapacakları masrafların ait oldukları ülke tarafından karşılanması şartıyla, esirlerin serbestçe ve hiçbir engelle karşılaşılmadan takası ile ilgili idi. 10. maddeye göre, savaştan dolayı iki devletin tebaasının kesintiye uğrayan davaları hiçbir engelle karşılaşılmadan aynen devam edecekti ve borçları ile her iki devletin maliyelerinin alacakları da ödenecekti. 11. madde, Boğdan ve Eflak ile Anadolu ve Avrupa'da Rusların hâlâ işgali altında olan diğer eyaletler ile Rus savaş gemilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na ait denizlerden çekilmeleri için, barış antlaşmalarının onaylarının alınıp verildiği tarihten itibaren üç aylık bir süre öngörüyordu, ama bu sürenin sonuna kadar Rus yönetimi, Rusların işgali altında olan bölgelerin ve tahkim edilmiş yerlerin idaresini, Bâbıâli'nin müdahalesi olmadan, eskisi gibi yürütecekti.

7. madde ve Yaş Barış Antlaşması'nın 7. maddesi hükümleri gereğince[88], Bâbıâli bütün Rus tebaasının kısmen Cezayir, Tunus ve Trablusgarb korsanlarından, kısmen mevcut ticaret antlaşmalarının ihlalinden dolayı uğradıkları zararlardan sorumlu olacaktı ve Rus yönetimi de aynı şekilde Bâbıâli'nin kendi ülkesindeki tebaası için aynı yükümlülükleri üstlenecekti. 13. madde gereğince Rus yönetimi, İran ve Bâbıâli arasında barışın sağlanması için arabuluculuk görevini kabul ediyordu. Onayların alınıp verilmesinden sonra meydana gelecek düşmanlıklar, 14. madde uyarınca olmamış kabul edilecekti ve o tarihten sonra yapılacak muhtemel fetihler, hemen karşılıklı olarak geri verilecekti. 15. madde, Rus çarının baş murahhasının ve sadrazamın barış antlaşmasını onaylayacaklarını ve antlaşma imzalandıktan sonra 10 gün içinde onayları birbirlerine alıp vereceklerini belirlerken, 16. madde ise son olarak, barış antlaşmasının dört hafta içinde veya mümkünse daha da erken bir za-

88 Karşılaştırma için bk. bu eserin VI. cildi.

manda imzalanmasını ve Rus çarı ile Osmanlı sultanı tarafından onaylanmasını ve akdedildiği şehirde iki devletin yetkilileri tarafından alınıp verilmesini düzenliyordu.

Bu barışın taraflardan hiçbirini tatmin etmeyeceğini tahmin etmek zor değildi. Hiç kimse bunu Amiral Çiçakof kadar derinden hissetmedi. Kutuzov'un barışın akdinde gösterdiği acelecilik karşısında barış antlaşması ile çarın istediği saldırı ve savunma ittifakını birleştirmek için hiçbir şey yapamamış olmasının yanısıra, Seret Nehri'ni Besarabya'nın sınırı olarak muhafaza etmeyi başaramadığı ve Sırpları âdeta yeniden Bâbıâli'ye ve intikamına teslim etmiş olduğu için kendine kızıyordu. Bükreş Barış Antlaşması'nın asıl kurbanı, Sırplar olmuştu. Ayrıca hâlâ daha barış antlaşmasının çar tarafından onaylanmayacağını umut ediyorlardı. İllirya'ya karşı planlanan şaşırtma harekâtında [diversion] yer almak üzere bütün Çiçakof'a katılacaklardı ki, çarın barış antlaşmasını onayladığını öğrendiler. Başlangıçta buna inanmak istemediler ve büyük bir paniğe kapıldılar. Çiçakof gerçi onları sakinleştirmeye çalışarak, barut ve silah sözü verdi ve İtalinski'yi Bâbıâli nezdinde yeni Türk hükümranlarının intikamına maruz kalmamaları için gerekli adımları atmakla görevlendirdi, ama çok başarılı olamadı. Gelecek ciltte Bükreş Barış Antlaşması'nın sonuçları açısından Sırpların aleyhine nasıl geliştiğini göreceğiz[89].

Çar Aleksandr, resmen imzalanmadan önce Kutuzov'dan barış antlaşmasının metnini almıştı. Herşeye rağmen, barış antlaşmasını bu hâliyle sineye çekti. "İçinde bulunduğumuz şartlarda", diye yazdı 25 Mayıs'ta amirale, "barış sayesinde önemli avantajlar elde ettiğimize şüphe yok, ama aynı zamanda büyük dezavantajları da beraberinde getirdiği yadsınamaz". Dezavantaj olarak da Kutuzov'un, Bâbıâli ile bu barıştan dolayı Sırplar ile ilişkilerinin içinde bulunduğu durumu biraz olsun telafi edebilecek saldırı ve savunma ittifakını meydana getirmek için hiçbir şey yapmadığını vurguladı. Bu ittifakı meydana getirmek ve Sırplar ile diğer Slav halklarının Fransa'ya karşı yardımlarını güvenceye almak için yapılacak herhangi bir şey varsa, yapılmalı idi. Artık boşta kalan Tuna ordusu ile Avusturyalılara Bukovina'da saldırabilirlerdi ve Türklerin yardımını da sağladıktan sonra, Avusturya Monarşisi'nin kalbine, Erdel ve Banat'a girilebilirdi[90].

89 Çiçakof, *aynı eser*, s. 13.

90 Çiçakof, *aynı eser*, s. 16 ve devamı.

Çiçakof, çarın kendi eliyle yazdığı bu yazıyı alır almaz, kısmen İngiltere ve Napoli elçileri ile Dalmaçya yönünde yapılacak şaşırtma harekâtı hakkında mutabakata varması, kısmen de hâlâ akdedilmesi mümkün olan saldırı ve savunma ittifakı hakkında Bâbıâli'nin ağzını aramak üzere, Kontramiral Greig'i İstanbul'a gönderdi. Oysa her iki hususta da yapılacak hiçbir şey yoktu. Elçiler, ellerinde talimat olmadığı mazeretini ileri sürdüler ve bu hususta hiçbir şey yapmak istemediler ve İstanbul'da bu arada yine savaşa yönelik bir tutum baş göstermişti. Halk, bu utanç verici barışı istemiyordu ve padişah, hem Besarabya'yı kaybetmiş olduğu için, hem de Rusya'nın esirleri ve topları geri vermeyi reddetmesi yüzünden kendini derinden yaralanmış hissediyordu. Bükreş'te Fransız ve Avusturya konsolosları tarafından kışkırtılan Osmanlı müzakerecileri de açıkça, barış antlaşması onaylanmadan Rusya ile bir ittifak antlaşmasının söz konusu olamayacağını bildirdiler.

Amiralin bu yüzden gönderdiği haber üzerine Çar Aleksandr, 19 Haziran tarihli bir yazıyla esirlerin ve topların geri verilmesini kabul etti, ama Besarabya'nın sahipliği konusunda ısrar etmeye devam ederek, ilk hususun da ancak Bâbıâli ile bir saldırı ve savunma ittifakının meydana gelmesi şartıyla yerine getirileceğini açıkladı. Hâlâ Tuna ordusunun bir an önce kısmen General Tormasov emrinde Avusturyalıların üzerine gönderilen kolorduyu Bukovina'ya yapılacak bir akınla desteklemek, kısmen de Bosna valisinin yardımıyla Fransızların elindeki Dalmaçya'ya bir şaşırtma harekâtında bulunmak için kullanılması gerektiği düşüncesinde idi. Yazısını şu sözlerle bitiriyordu: "Bir şükrân âyini tertiplemek ve bu hadiseyi büyük bir sabırsızlıkla bekleyen bütün Rusya'yı sevince boğmak için bir barış antlaşmasının gönderilmesini sabırsızlıkla bekliyorum".

Oysa Çiçakof, ittifak ile ilgili bütün umudunu kaybetmişti. Çara bu hususta şöyle yazıyordu: "Bana göre şu anda ittifakın ne saldırıya ne de savunmaya yönelik olması gerekmektedir. Bâbıâli yeter ki istediğimiz gibi hareket etmemize izin versin. Yalnızca Bâbıâli'nin topraklarında kalışımızı ortak davamızı savunmak için uzatmamıza ses çıkartmamasını istiyoruz. Lâkin her türlü teklifi reddetmekte ısrar ederse, kendi kuvvetlerimize güvenmek zorunda kalacağız. Tormasov, Avusturyalılara direnmeye hazırlanmaktadır; bana gelince, elimde Türkleri dizginlemek ve bir şaşırtma harekâtı yapmak için yeterli kuvvetlerim var".

Amiral buna rağmen çarın isteklerine uymak için, İtalinski'yi meseleyi bir kez daha ele alması için İstanbul'a gönderdi. İtalinski, hemen ardından şöyle diyordu: "Yetkililerle yaptığım görüşmelerde, Bükreş Barış Antlaşması'nı değiştirebilecek yeni tekliflerin, Divân-ı Hümâyûn'da büyük bir dirençle karşılanacağını kolayca anlayabildim. Konuşmalarından, gerçek menfaatleri konusunda genel olarak düşünüldüğünden çok daha bilgili olduklarını farkettim; mevcut şartlar altında yeni yükümlülükler altına girdikleri takdirde, hiçbir şey kazanamayacaklarını pekâlâ hissediyorlardı. Hatta böyle bir şeyi onlara ancak zorla yaptırılabileceğini bizzat gördüm".

Kuzeyde meydana gelen devasa hadiseler, herkesi bir an önce karar vermeye zorlarken, durum böyle idi. Napolyon, 23 Haziran ile 25 Haziran tarihleri arasında sayıları neredeyse yarım milyonu bulan kuvvetlerle Kovno'da Niemen Nehri'ni aşmış ve 28 Haziran'da Çar Aleksandr'in o dönemlerde bulunduğu Vilna'ya ulaşmıştı. Çar, 25 Haziran'da Vilna'dan Çiçakof'a heyecan içinde, Bâbıâli ile mutabakata varması hâlinde, artık şaşırtma [diversion] harekâtı için tamamen serbest olduğunu yazmıştı. Barış antlaşmasının padişah tarafından onaylanmış bir hâlde henüz gelmemiş olması aslında çarı endişeye düşürüyordu. Bu şartlar altında, yalnızca temin etmesi gereken 30 bin kişiyi sefere göndermişken, şu anda olduğundan daha tehlikeli bir düşman hâline gelmemesi için, Avusturya'nın biraz esirgenmesi gerekiyordu. Dolayısıyla şimdilik bu yönde hareketsiz kalmak ve Bukovina'ya gönderilmesi planlanan birliklerin, General Tormasov'un sol kanadını desteklemesi için Mohilev üzerine gönderilmesi daha uygun olacaktı. 6 Temmuz'da ayrıca şunları da ekliyordu: Şimdilik savunmaya geçmişlerdi, ama yakında saldırıya geçeceklerdi. Çiçakof, düşmana mümkün olduğunca büyük bir zarar verme amacını desteklemek için elinden geleni yapmalı ve hiçbir fırsatı kaçırmamalı idi.

Savaşın bu şekilde yürütülmesinden pek hoşlanmayan ve bu yüzden hareketsizliğe mahkûm olan Çiçakof'un sabrı taşmaya başladı ve barış her iki tarafça bu arada onaylanmış olmasına rağmen, tek başına başarılı olacağını düşündüğü nihaî bir darbede bulunmak gibi cüretkâr bir karara vardı. Çar, hadiselerin aldığı hâl karşısında barış antlaşmasının onayını 23 Haziran'da Vilna'da imzalamıştı ve Osmanlı sultanı da barış yanlılarının, bilhassa Bükreş'teki barış müzakerelerine katılan subayların etkisinde kalarak, âdeta ayaklanma tehdidinde bulunan yeniçerilerin ısrarlarına ve iddia edildiği üzere, bu sayede Çar Aleksandr'in gözüne gireceğini düşünen Bernadotte'nin emri ile elinden ge-

len herşeyi yapan İsveç Elçisi Tavast'ın telkinlerine daha fazla direnememişti. Her iki onay belgesi, 14 Temmuz'da Bükreş'te takas edildi ve Çiçakof, padişahın onayını olağanüstü planlarını açıkladığı 11 Temmuz tarihli yazı ile birlikte çara göndermek için acele etti[91].

Çiçakof bilhassa Bâbıâli'nin barış antlaşması onaylanmadan önce yeni bir Rus elçisini kabul etmekten imtina etmesine, dolayısıyla ittifak ile ilgili de hiçbir şeye eğilmemesine hayli bozulmuştu. Çara bu hususta oldukça kızgın bir şekilde şöyle yazıyordu: "Majestelerinin Bâbıâli'ye karşı tavizlerimizi artık sona erdirmesini şiddetle talep etmek zorundayım. Türklere daha ne kadar boyun eğeceğim? Bu barış, şu anda gerek kendi milletimizin, gerekse düşmanlarımızın ruh hâli üzerindeki etkisinden dolayı yararlıdır, ama teşebbüsümüz için bizi felç etmektedir ve değerli zamanımızı kaybettirmektedir. Bunu, düşmanın ruhu üzerinde etkisini yaratmış ve yalnızca ilişkilerin yeniden kopmasına sebep olduğu takdirde bizim için avantajlı olabilecek geçici bir işlem gibi görmeliyiz". Dolayısıyla daha fazla zaman kaybetmemek gerekiyordu ve bu yüzden de sanki ittifak meydana getirilmiş gibi hareket edecekti; Türkler buna kızabilirlerdi, ama bu, ellerini bağlayıp oturmak ve ordunun hareketlerini felce uğratmaktan iyi idi. Bu hadiselerden haberleri olana kadar, İstanbul'a giden yolun yarısını almış olurdu.

Zira bu cüretkâr teşebbüsün hedefi ciddi olarak İstanbul olacaktı ve bütün bunların dünyanın siyasî ilişkilerini olağanüstü bir şekilde idrak eden teşebbüsçü, oldukça hareketli ve dayanıklı bir insanın galeyana gelmiş siyasî hayal gücüne atfedilmesi gerektiği bir yana, amiralin herşeyi bu planın yerine getirilme olasılığının yalnızca hırslı bir adamın hayali olarak görülmeyecek kadar büyük bir sağduyu ile dikkate aldığını ve öngördüğünü de itiraf etmek gerekiyordu. Siyasî sisteminin en önemli ilkelerinden biri, Rusya'nın gelecekteki büyüklüğünün Batı'da, hele ki Lehistan'da hiç değil, aksine Şark'ta olduğunu ve orada aranması gerektiğine dayanıyordu.

Bu hareketi ile Bâbıâli'yi istese de, istemese de arzu ettiği ittifakı meydana getirmeye zorlamak istiyordu. Türk halkının güçsüzleşmesi ve Bâbıâli'nin

91 Çiçakof, *aynı eser*, s. 20-26. Juchereau de St. Denys, *aynı eser*, s. 318'de Kutusov'un ve Çiçakof'un bu son barış müzekelerindeki konumu yanlış verilmiştir. İsveç elçisinin nüfûzunu ancak Lallerstedt'in "*La Scandinavie, ses craintes et ses espérances*", Paris 1856, yazısında aktardığı belgelerden öğreniyoruz.

Hristiyan tebaasının morali de yardımcı olacaktı. Hristiyanlar için bu bir ırk, din ve bağımsızlık savaşı olurken, Rusya için yeni bir Şark imparatorluğunun kurulması salt siyasî bir teşebbüs olacaktı. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünü de şüphe götürmeyen bir gerçek kabul ediyordu. "Eskiden", diyordu bununla ilgili olarak, "manevî gücünü dine, siyasî ve askerî gücünü ise despotluğa borçlu idi. Oysa fanatizm artık yalnızca Türk ırkının alt tabakaları arasında mevcuttu; din ise halka artık mutabakat noktası olarak hizmet veremeyen, birbirinden bağımsız tuhaf önyargılardan başka bir şey değildi. Despotluk tamamen yok olmuştu. Yalnızca hükümdarın şahsî ihtiyaçları ve kaprisleri uğruna uygulanıyordu ve başkentin dışına neredeyse hiç taşmıyordu. Gücün tamamı, daima bağımsız olan ve çoğu kez, başa çıkabilmek için tek çare olarak onları kendileri de zamanla asi hâline gelen başka paşalara teslim etmek olarak görülen asilerden oluşan paşaların elinde idi".

Amiral, planlarını yerine getirmek için gerekli imkânları da geniş kapsamlı olarak güvence altına almıştı. Vidin âyanı ve Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa başta olmak üzere, durumdan memnun olmayan bazı paşalarla irtibata geçmişti ve bilhassa Ali Paşa'yı aralarında Epir kralı ünvanının da bulunduğu birçok vaatlerle, Rusya ve Bâbıâli arasında düşmanlıkların yeniden başlaması hâlinde, oğulları ile birlikte hareketsiz kalmayı taahhüt etmesini sağlamıştı. Boğdan ve Eflak, 50 bin kişiyi geçindirmek ve Bosna ile Bulgaristan halklarını ayaklandırmak için gerekli imkânları sağlayacaktı. Sırpların yardımlarına güvenebileceğini düşünüyordu ve Karadağlılar da yardım etmeye söz vermişlerdi. Ajanları, Tuna boyları ve Adriyatik Denizi arasındaki toprakların tamamını boydan boya gezmişlerdi ve oradaki Hristiyan halkı kendi amaçları için kazanmaya çalışmışlardı.

Tuna Nehri'ne kadar bütün yolların üzerine içi dolu depolar kurulmuştu; nehri geçmek için kullanılacak tam bir köprü tesisatı da hazırdı ve Balkan geçitlerinin aşılması ile ilgili her zaman endişe edilen zorluklar da ona gülünç görünüyordu. Üstelik sadrazamın Şumnu'daki ordugâhında neredeyse hiç asker kalmamıştı. Barış antlaşması yapıldıktan sonra her yöne dağılmışlardı. Karadeniz'deki donanmanın da temini sağlanmıştı ve Richelieu dükünün tümenini Odessa'da gemiye almaya her an hazırdı.

Çiçakof, Suvorov'un Çariçe II. Katerina'ya birçok kez 30 bin askerle İstanbul'un anahtarlarını kendisine getirme teklifinde bulunduğunu hatır-

ladı. Şimdi çok daha fazla imkânlarla kendisi bunu başaramaz mıydı? Bu hususta kendisi bizzat şöyle diyordu: "Tuna Nehri'ni hiç beklenmedik bir anda sekiz saat içinde geçebilecek durumdaydım; Bükreş'teki Divân planlarımı öğrenmeden Balkanlar'ın eteklerine gelmiş olurdum ve Viyana sarayı ya da Napolyon yola çıktığımı öğrenmeden muhtemelen İstanbul önlerine kadar gelirdim. Büyük savaşla meşgul olan düşmanlarımız, içinde bulundukları savaşı hemen bırakıp, buraya yönelemeyeceklerdi. Ben de bu arada bu bölgelerde yaşayan insanlardan yalnızca 40-50 bin kişilik bir ordu değil, şaşırtma harekâtı [diversion] ya da her türlü başka amaçlar için yardımımıza koşacak ordular oluşturmuş olurdum".

En kötü ihtimalle Avusturya ve Napolyon'a karşı bundan daha güçlü bir şaşırtma harekâtı yapılamazdı. Napolyon, Rusların bir ordusundan kurtulmak için, Türkiye'deki savaşın devam etmesini dilemişti. İşte bu savaş devam ediyordu, ama Napolyon için felaket getirecek bir şekilde. Bütün bunlardan amiralin daha o dönemlerde, bir kez bir fikrî saplantı hâline getirdi mi, yerine getirilmesini engelleyebilecek bütün zorlukları kolayca ortadan kaldırmayı bilen teşebbüsçü bir ruhun heyecanına kapıldığı anlaşılıyordu.

Oysa meseleye bu defa daha sakin bakan Çar Aleksandr öyle değildi. 18 Temmuz'da amirale gönderdiği bir yazıda, tekliflerinden dolayı büyük bir sıkıntıya düştüğünü açıkça itiraf ediyordu. "Planınız çok olağanüstü, çok cüretkâr, ama başarılı olacağını kim garanti edebilir? Bu arada şaşırtma harekâtımızı düşman üzerine yapacağı bütün etkiyi kaybedecektir. Onları İstanbul'a doğru harekete geçirdiğimiz takdirde, emrindeki bütün birliklerimizin yarısının yardımından uzunca bir süre mahrum kalacağız; böyle bir kararla gerek kendi vatandaşlarımızın, gerekse müttefiklerimiz İngiltere ve İsveç kamuoyunun düşünceleri bir yana, başımıza yalnızca bir hiç uğruna yeni zorluklar almış olmayacak mıyız?"

Ayrıca Avusturya da Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerinin bu şekilde tehdit altına girdiğini görünce, kendi isteği üzerine olmasa bile mutlaka Napolyon'un isteği üzerine silahlı kuvvetlerinin tamamını hemen Boğdan'a ve Eflak'a girmek ve İstanbul'dan geri dönen Rus ordusuna arkadan saldırmak için harekete geçirecekti. Dolayısıyla amiralin barış antlaşmasının onayları alınıp verildikten sonra, ordusunun tamamıyla General Tormasof'un emrindeki orduya katılması; ardından her iki ordunun başkomutanlığını üstlenmesi ve

Podolya üzerinden Varşova'ya, Dalmaçya ve Adriyatik Denizi'ne yapılacak bir şaşırtma harekâtından bile çok daha büyük avantajlar getirecek bir şaşırtma harekâtında bulunması daha uygun olacaktı. Ayrıca şunları da ekledi:

"İstanbul meselesi daha sonra tekrar ele alınabilir. Napolyon'a karşı meselelerimizin iyi gitmesi hâlinde, Türklere karşı planlarınızı hemen gerçekleştirebiliriz. Lâkin büyük sıkıntılar içinde olduğumuz ve büyük kuvvetlere karşı mücadele etmek zorunda olduğumuz bu zamanda böyle bir şeyle meşgul olmak, bana göre biraz fazla cüretkâr olacaktır! Bir anlığına İstanbul'a hâkim olduğumuzu düşünelim: Askerî kuvvetlerimize hiçbir şey katmayacaktır; emrinizde yine İstanbul'da olduğu gibi, Bükreş'te de emrinizde olan 40 bin kişi olacaktır ve bu durumda bizden büyük düşmanımızın karşısına çıkma olasılığını azaltacak kadar uzakta olacağınızı da itiraf etmelisiniz", vs.

Böylece Çiçakof'un olağanüstü planı engellenmiş oldu ve o da çarın bu yazısını aldığı gün, ordusunu sırf onları içinde bulundukları cesaret kırıcı hareketsizlikten çıkartmak için, Turla Nehri'ne doğru yıla çıkartarak biraz olsun teselli bulmaya çalıştı. 12 Ağustos'ta nihayet Smolensk'te barış antlaşmasının onayını alan çar, bir kez daha birliklerinin Lehistan'a doğru yürüyüşünü hızlandırmasını talep etti. Bunun üzerine Tuna ordusunun tamamı, 4 Eylül'de Turla Nehri'ni geçti ve Podolya ile Volinya'yı aşarak, önce Prens Schwarzenberg'in emrindeki Avusturyalılara karşı yapılan harekâtlara katıldı ve sonunda Fransızların Beresina Nehri üzerinden geri çekilişleri sırasındaki korkunç çatışmalarda (26-28 Kasım) kendini gösterdi.

Çiçakof'un Memleketeyn'in idaresine bıraktığı son miras, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konsoloslukların daha iyi organize edilmesi için bir planın yanısıra, Besarabya'nın ilk Rus valisi Stourdza'ya verdiği ayrıntılı bir talimattı. "Besarabya'nın yönetimi sırasında", diyordu bu talimatta, "daha büyük bir binanın temellerini atmaya dikkat etmelisiniz. Mülkleri ve sahiplerini koruyun; ülkeye yerleşmek isteyenlere kazançlarında mümkün olan en büyük kolaylığı gösterin. Kamu yükünü eşit olarak dağıtın; idarî memurların dürüstlüğü, halka düzenli bir kanun sisteminin yokluğunu unutturmalıdır. Besarabya halkına babacan ve liberal bir yönetimin avantajlarını hissettirin. Komşu halkların dikkatini hünerli bir şekilde, bu halkı mutlu ederek çekin. Son savaş, Hristiyan halklarda büyük umutlar yarattı. Ordumuzun başka bir sahneye çağrıldığı bu zamanda, bize olan sadakatlerini muhafaza etmeye ve onları düşmanlarımızın

etkisinden kurtarmaya çalışmalıyız. Bulgarlar, Boğdanlılar, Sırplar bir anavatan arıyorlar: Siz, onu bulmalarına katkıda bulunabilirsiniz".

Çiçakof'un yeni edinilen bölgelerde Rus idaresinin nasıl olması gerektiği hakkındaki düşünceleri ve yukarıda bahsedilen olağanüstü planın yalnızca kısmen gerçekleştirmiş olsaydı, Türkiye'nin Hristiyan halklarının bundan ne bekleyebilecekleri kolayca anlaşılabiliyordu[92].

İstanbul'da Ruslar çekildikten sonra, Bükreş Barış Antlaşması'na duyulan hoşnutsuzluğu göstermek için daha fazla yer açıldı. Padişah, barışın bedelini önce Memleketeyn daha Ruslar tarafından boşaltılmadan azledilen sadrazama ödetti. Bu amaçla halefi Hurşid Ahmed Paşa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümâyûnda şöyle diyordu:

"Selefin olan Ahmed Paşa'nın çaba ve sebat göstermesine rağmen, bir sadrazamın makamının gerektirdiği bütün görevleri yerine getiremediğini bildiririm. Birliklerin ve şehirlerin önde gelenlerinin güvenini kaybetmişti ve Bâbıâli'nin meseleleri ilerlemiyordu. Dolayısıyla kendisini görevinden azlettim ve yerine manevî olarak ve tecrübelerinden dolayı durumu değerlendirebilecek ve devlet işlerini yürütebilecek bir vezir tayin etmek zorunda olduğumdan, gözlerimi sana çevirdim ve seni kendi isteğimle, huzurundan fedakârlık ederek, uzun bir süredir bütün kuvvetlerini Sırplara karşı kullanırken ve onların karşısına aşılması imkânsız bir sed çekerken gösterdiğin çabaların ve dayanıklılığın ödülü olarak, en yüksek vezirlik makamına tayin ettim... Hepimiz saflığın ve bilgeliğin örneği olan inancımıza tâbi olmak zorundayız. Bunu asla unutmamalıyız. Oysa kelimelerimiz, hareketlerimiz ve davranışlarımız *Kur'ân*'a ve devletin kanunlarına uygun mudur? Her gün davranışlarımızı adaletin terazisine yatırmak ve bütün çabamızı ve bütün dikkatimizi İslâm'ın görevlerinden uzaklaşmamaya vermek zorunda değil miyiz? Bana gelince, davranışlarımı ve hareketlerini daima adalete, devletin kanunlarına ve mevcut antlaşmalara uyumlu hâle getirmeyi taahhüt ettim; en önemli görevim budur. Dolayısıyla sen de bunu ilke edin; devletimin büyüklerini huzuruna çağır ve onlara da tam mutabakat içinde eski düzenlemelere, *Kur'ân*'a ve devletin kanunlarına ria-

92 Çiçakof, *aynı eser*, s. 26-35. Ayrıca Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire*, XIV, 250 ve devamında Çar Aleksader'in 18 Temmuz tarihli mektubunu, elindeki farklı bir kaynaktan aktarmaktadır. Amiral Çiçakof, 1814'de çarın hizmetinden azlini talep etmişti ve ömrünün kalanını bu ilginç bilgileri aldığımız hatıratını yazmakla geçirdi.

yet etmelerini tembihle... Ülkemin insanlarının ve fakir reayamın korunması gerektiğinden, Boğdan ve Eflak Ruslar tarafından boşaltılana kadar ve bütün Türk esirler geri gelene dek Şumnu'daki ordugâhında kalman ve sabrınla dayanıklılığını iki katına çıkarman en iyisi olacaktır"[93].

Sultan II. Mahmud'un o dönemlerde devlet idaresinin nasıl idrak edilmesini istediğine dair önemli bir belge kabul edilebilir. Bu hususa daha sonra ayrıntılı olarak değineceğiz.

Padişahın öfkesi, sadrazamdan sonra Bükreş Barış Antlaşması'nın asıl müzakerecilerine yöneldi. Bilhassa Napolyon'un ve Fransız yanlılarının ajanları, padişahı bu barışta daha iyi şartların elde edilememesinin suçu öncelikle Rusya'dan rüşvet alan Bâbıâli Tercümanı Dimitri Morosi'nin ve ailesinin suçu olduğuna ikna etmeye çalışmışlardı. Ayrıca Memleketeyn'den herhangi birinin voyvodalığa getirilmesini engellemek için ellerinden gelen herşeyi yaptılar.

Morosi, İstanbul'a döndüğü takdirde, kendisini orada nasıl bir akıbetin bekleyeceğinin pekâla farkında idi. Dostlarının, Rus yönetiminin kendisine uygun bir yıllık maaşla birlikte sığınabileceği bir yer teklif ettiği Rusya'ya çekilmesi yönündeki telkinlerine kulak asmamıştı, zira Bâbıâli'nin intikamının böyle bir durumda İstanbul'da kalan ailesine yöneleceğinde endişe etmişti. Bu yüzden Galib Efendi ile birlikte İstanbul'a dönmeyi yeğledi, zira asıl sorumluluğun kendisine değil, Galib Efendi'ye yükleneceğini varsayıyordu. Lâkin Galib Efendi de bütün suçu, Morosi'nin ihanetine ve entrikalarına atfederek, kendini padişahın nezdinde aklamayı başarmıştı. Bu yüzden Tuna Nehri'ni aşar aşmaz, Morosi'yi hemen tutuklamasına ve esir olarak sadrazamın Şumnu'daki ordugâhına götürmesine dair bir emir almıştı bile.

Böylece Eylül ayında Galib Efendi ile birlikte Rusçuk'a vardığında, hemen zincire vuruldu ve Şumnu'ya götürülerek, buraya geldiği gibi sadrazamın hanesinde hazır bulunan birkaç uşak tarafından saldırıya uğradı ve öldürüldü. Bu cinayete ister istemez tanıklık eden Galib Efendi bu sahneden öyle etkilenmişti ki, ömrü boyunca ateşli bir titremeye kapıldığı söyleniyordu. Morosi'nin başı İstanbul'a gönderildi ve yokluğu sırasında Bâbıâli tercümanlığını üstlenen ve daha sonra idam edilen kardeşi Panayotti'nin başı ile birlikte üç gün boyunca sarayın önünde teşhir edildi.

---

93 Bu hatt-ı hümâyûnun tamamı, Andreossy, *aynı eser*, s. 187'de verilmiştir.

Bükreş Barış Antlaşması'nı şimdilik gerçeğe dönüştüren en son eylem, Boğdan ve Eflak voyvodalarının tayini oldu. Yabancı gruplardan hiçbirinin, ne Fransızların ne de Rusların herhangi bir müdahalede bulunmasına izin verilmek istenmediğinden, padişahın güvendiği adamlardan biri olan Hâlet Efendi'nin telkinleri üzerine sarayın iki musahibi seçildi: Boğdan için Karl Kallimahi ve Eflak için Yanko Karaca. Her ikisi de Memleketeyn'in Bâbıâli'ye geri verileceği gün olarak tayin edilen 3 Ekim 1812'de bu makamlarını resmen ve törenlerle teslim aldılar[94].

94 Wilkinson, *Tableau de la Moldavie et de la Walachie*, s. 107 ve devamı. Andreossy, *Constantinople et le Bosphore*. Discours préliminare, s. 27.

BELGELER

Burada yeterince yerimiz olmadığı için, bu ciltte de Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni ve eski tarihine dair bilhassa Kraliyet Devlet Gizli Arşivi'nde mevcut zengin ve ilginç diplomatik yazışmalardan yalnızca aşağıdaki birkaç belgeyi yayınlamakla yetinmek zorundayız.

I.

İmparator I. Napolyon'un şahsiyeti itibariyle dünya tarihi açısından önemi ve bu ciltte gördüğümüz gibi, devrilmesine kadar daha sonraki zamanlarda da Şark Meselesi'nde oynadığı önemli rol sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak eserimizin VI. cildinde ele aldığımız ilk temaslarına dair belgeleri burada vermek yerinde olacaktır. Bu belgeleri *"Correspondance de Napoléon I., publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III."*, Paris 1858, I, 84'ten aktarıyoruz. Bu belgeler şöyledir:

General Bonapart'ın Notu

13 Fructidor a. III (30 Ağustos 1795)

Rusya imparatoriçesinin kendisini Avusturya'ya bağlayan bağları sıkılaştırmış olduğu bir zamanda, Türkiye'nin askerî imkânlarını daha fazla korkutucu kılmak için Fransa'nın kendisine düşen herşeyi yapması kendi çıkarınadır.

Bu devlet kalabalık ve cesur askerlere sahip ama bunların çoğu savaş sanatının prensipleri konusunda çok cahiller.

Savaşların kazanılması konusunda bizim modern taktiğimizde çokça etkili olan ve müstahkem mevkilerin alınması ve savunulmasında mutlak etkin-

liği olan topçunun faydası, teşkil ve tanzimi Türkiye'de henüz çocukluk aşamasında bulunuyor.

Bunun farkında olan Bâbıâli, birçok defalar topçu ve istihkâmcı subay talebinde bulundu. Şu an bizde mevcut olanlardan birkaçını gerçekten de gönderiyoruz; fakat bunlar sayıca ne yeterli ne de bir sonuç almak için yeterince eğitimliler.

Çeşitli şartlar altında ve bilhassa Tulon kuşatması sırasında ordularımızın topçusunu yöneterek belli bir şöhret kazanmış olan General Bonapart, bir yönetim göreviyle Türkiye'ye gitmek için teklifte bulundu; kendisiyle birlikte, her biri savaş sanatına ilişkin bilimlerde özel bilgisi olan altı veya yedi subay götürecekti.

Bu yeni kariyerinde, eğer o, Türk ordularını korkutucu hâle getirebilir ve bu imparatorluğun müstahkem mevkilerinin savunmasını mükemmelleştirebilirse, vatanına önemli bir hizmet yapmış olacağına ve kendisinin de hizmetin karşılığına lâyık olduğuna inanacak.

Bonapart

Bu metnin dışında, şu notlar okunmaktadır:

Tuğgeneral Bonapart komuta ettiği topçuyla Alp bölgesi ordusunda seçkin hizmette bulundu. O, Halk Kurtuluş Komitesi yakınında, sefer planları ve kara ordularının operasyonlarını takip etmekle görevli savaş tümeninin müfrezesinde gayret ve özenle çalıştı. Alpler ve İtalya orduları için Komite'ye yaptığım birçok yararlı tedbir önerilerini ona borçlu olduğumu beyan etmek benim için zevkli bir vazifedir. Arkadaşlarıma onu, topçu birliklerinde olsun, diğer ordularda olsun ve hatta dış ilişkiler bölümünde olsun, faydalı biçimde kullanılabilecek bir vatandaş olarak öneririm.

Doulcet.

Kendisini gördüğüm ve konuştuğum Tuğgeneral Bonapart hakkında çalışma arkadaşım Doulcet'nin duygularına katılıyorum. Onun düşüncesi ve benimki aynı gerekçelere dayandığından, Halk Kurtuluş Komitesi, şu zamanda, böylesi seçkin bir subayı cumhuriyetten uzaklaştırmaktan kaçınmalıdır. Ben, Komite'nin, kendisiyle görüşüp, eğer önerisinde ısrar-

lıysa, hizmetlerinin ödülü olarak onun orduda ilerletilmesi düşüncesindeyim. 27 Fructidor an III.

Jean Debry

Bonapart, 20 Ağustos'ta kardeşi Josef'e bu konuda şöyle yazmıştı, s. 80:

Eğer talep edersem, büyük sultanın topçusunu düzenlemek üzere hükümetin temsilcisi sıfatıyla, topçu generali olarak, iyi bir maaş, bir elçilik ünvanı, iyi bir kabul görme şartıyla, Türkiye'ye gitme imkânını elde edeceğim. Oraya benimle gelmeniz için seni konsolos ve Villeneuve'u mühendis olarak tayin ettireceğim. Böylece, bir ay öncesinden Cenova'ya geleceğim, hareket edeceğimiz Livorna'ya gideriz; benimle beraber beş veya yedi subay getireceğim.

Ordunun yönetiminde ve sefer planlarında benden faydalanan ve hakkımda çok iyi düşünen Halk Kurtuluş Komitesi'nin beni Türkiye'ye gitmekte serbest bırakmak istemeyeceğini sanıyorum; göreceğiz.

Daha sonra yine kardeşine 5 Eylül 1795'de şöyle yazmıştır:

Komite, savaş devam ettiği sürece Fransa'nın dışına çıkmamın imkânsız olduğunu düşündü. Topçu sınıfını yeniden düzenleyeceğim ve muhtemelen Komite'de kalmaya devam edeceğim.

II.

Bir zamanlar Şark'ta çok güçlü olan Venedik ve Bâbıâli arasında son zamanlarındaki ilişkileri değerlendirmek için en olağandışı belgelerden biri, şüphesiz reisülküttabın yukarıda bahsettiğimiz İzmir ayaklanması dolayısıyla 16 Mayıs 1797'de diplomatik heyete gönderdiği fermandır. Knobelsdorf'un 24 Mayıs 1797 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir ve içeriği tam olarak şöyledir:

Prusya elçisine iletilmek üzere reis efendi tarafından verilen nota

Osmanlı İmparatorluğu'nun limanlarında ve Ege adalarında ve özellikle İzmir Şehri'nde oturan ve kalan, adı geçen yerlere ticaret gemileriyle gelen Slovenler, Zentalılar, Kefalonyalılar, Korfulular, Venedik vatandaşları uzun zamandan beri kötü vatandaşlar, katiller ve ihanetle yüklü insanlar olarak tanınmaktadırlar. Onlar bulundukları yerlerde alışkanlık hâline getirdikleri iğrenç suçlara sebebiyet vermekte, bütün reayanın güvenliğini, kargaşa ve kavgayla bulundukları yerlerin düzenini bozmaktadırlar ve çeşitli vesilelerle Osmanlı vatandaşlarını kayıp ve zarara uğratmanın örneklerini durmaksızın vermektedirler.

Bu temel sorun, Bâbıâli'de ikamet eden Venedik elçilerinin dikkatlerine, bu haydutluk türünü bizzat kendilerinin ortadan kaldırmaları ve bu rezil insanları Venedik konsoloslarının korumaktan imtina etmeleri için birçok defalar sunuldu. Her zaman için iyi davranışa ters bir tavır ve eylem içine girmekten sakınmak maksadıyla, Venedik'in adı geçen elçileri, konsoloslarının cüretkâr biçimde bu işlere bulaşmalarını ve konunun önemini görmeleri için birçok vesileyle çağırıldılar. Bu elçiler, olması gerektiği gibi, bu tip insanlardan kendilerini korumak yerine, bu insanlara dikkat bile etmediler. Bu durum dostluk ve iyi komşuluk yükümlülüğüne uygun değildir ve çeşitli yerlerde kötü sonuçlara ve bunca kargaşaya yol açmaktadır. Bu olaylara bütün vatandaşların, herhangi bir ikamet yerinin ve son olarak İzmir Şehri'nin güvenliğinin ortadan kalkması eşlik etmektedir. Yeniçeri birliklerinden bir Müslüman yaralanıp öldürüldükten sonra, bu insanlar ertesi gün şehirde öldürülen yeniçerinin arkadaşları veya yoldaşlarıyla çatışmaya girdiler ve çatışma sırasında çıkan yangını rezillik ve alçaklıklarını göstermek ve reayanın mülklerini ve varlıklarını yağma ve talan etmek için kullandılar. Ve herkes bilmektedir ki bu olay büyük bir ülkenin ve İzmir'in yıkımına sebebiyet vermiştir.

Yerine getirilmesi bir vecibe olan, İzmir'de düzeni yeniden sağlamak ve bu insanların zaman zaman işleme eğilimi içinde oldukları kötülükleri tamamen ortadan kaldırmak için ve İzmir Şehri'ni korumak ve diğer iskelelere bunların verebileceği zararları önlemek maksadıyla, şimdi, İzmir'de veya başka yerlerde doğmuş ve evlenmiş, namusluca kendi öz ülkeleriyle ticaret faaliyetini yürütenler ve reaya statüsünü kabul edenler hariç, diğerleri sınırdışı edilecekler ve buralara eğer yeniden dönmeye yeltenirlerse hükümlü sayılacaklar ve hapishaneye konulacaklardır; Venedik gemileriyle gelen denizciler silahla karada gezemeyecekler, ne de gereksizse karaya çıkabilecekler, fakat gemilerini koruyabilecekler ve güvertede uyuyabilecekler. Herhangi bir kavga çıkarmaları durumunda veya herhangi bir suç işlemeleri hâlinde, Venedikli olarak sahip oldukları ünvana bakılmaksızın derhal tutuklanacaklar, hapse atılacaklar ve bütün Avrupa yönetimlerinde yapıldığı gibi, ülkenin güvenlik güçleri tarafından cezalandırılacaklardır. Ve genç çocuklar veya bu evli olmayanlar, reaya statüsüne girmek isteseler bile, kabul edilmeyeceklerdir. En yüksek makamın emri gereğince işbu düzenlemeyle uygulanacak karar İzmir'e ve diğer gerekli yerlere iletilmiş bulunmaktadır. İşte bu gerekçeyledir ki Bâbıâli değerli dostu Prusya elçisine bu notanın yazıldığını ve yollandığını bildirmiştir.

Zilkade ayının 19'u Hicrî 1211, 16 Mayıs 1797'ye tekabül eder.

III.

Talleyrand'ın direktuvarın dışişleri bakanı olarak, 1799'da Prusya'nın Paris elçisi Baron Sandoz-Rollin'e gönderdiği ve yukarıda ilgili yerde bahsettiğimiz gibi, Fransız ve Osmanlı elçilerinin serbest bırakılarak takas edilmeleri için Prusya'nın arabuluculuğunu talep ettiği nota, en ilginç diplomatik belgelerden biridir. Kral III. Frederik Wilhelm'in Knobelsdorf'a gönderdiği 9 Haziran 1799 tarihli mektubunun ekinde verilmiştir ve içeriği şöyledir:

Hürriyet Eşitlik

Paris, tek ve bölünmez olan Fransız Cumhuriyeti'nin 7. yılının Floreal [20 Nisan-19 Mayıs] ayının .... günü

Dışişleri Bakanlığı

Sayın Sandoz-Rollin,

Paris'te Prusya orta elçisi

Beyefendi,

Efendiniz kralın emriyle bana ilettiğiniz yazıyı büyük bir dikkatle inceledim. Yazıda, Fransa ve Türkiye'nin iki temsilci değişimi öngörmelerine ilişkin Bâbıâli'nin hükümleri ifade ediliyor.

Bu hükümler ilk bakışta bizimkilere yaklaşıyor gözükseler de, temelde birbirlerinden uzak oldukları doğrudur. Bu uzaklık özellikle cumhuriyetin konsolosları, konsolos yardımcıları ve diğer beratlı memurları konusundadır. Bâbıâli onları iade etmeye rıza gösteriyor. Bununla birlikte onlara karşı Bâbıâli, tebaasını kendisine karşı isyana teşvik eden delilleri onların ellerinde bulundurduğunu iddia ettiği görevlileri hariç tutuyor.

Bu istisna tamamen kabul edilemezdir. Çünkü burada Bâbıâli'nin kendi öz çıkarı doğrultusunda davrandığı kabul edilecek ve böyle değerlendirilecektir. Zira hangi arabulucu Bâbıâli'nin onlara karşı yaptığı ithamın gerçekliğini tanımak için teşebbüste bulunacak? Bâbıâli onların kendi yazılarıyla delillere sahip olduğunu söylediğine göre bu boşuna bir iştir. Bâbıâli'nin bu iddiayı dile getirdiği kararlı ton onların davranışına yabancı olan herkes üzerinde kesin etkili olabilir ama Türkiye'deki temsilcilerine, Bâbıâli'nin itham ettiği türden eylemlere yol açacak hiçbir talimat vermemiş olan direktuvarın fikri üzerinde

hiçbir etkisi olmayacaktır. Oysa hiç şüphe yok ki eleştiriye maruz kalmış ve izin verilmemiş olan görevliler tamamen hükümetlerine kızmış olarak kendi başlarına hareket etmişlerdir. Direktuvar adına size beyan etmek zorundayım ki, Bâbıâli tarafından yapılan bu itham hiçbir temeli olmayan sadece bir iddiadır. Bâbıâli'nin özel bir amacının olmasından, ayrım gözetmeksizin cumhuriyetin bütün görevlilerine bu suçlamayı yöneltmesinden ve öngörülen takası kendisi tarafından ileri sürülen şartlara indirgemek maksadıyla hepsini reddetmek için bir bahane üretmesinden endişeniyorum. O zaman öylesine bir durum ortaya çıkar ki, söz konusu olan sadece adı geçen iki elçi olacaktır. Sıradan bir görevli ve bir elçi arasında bulunan aşırı oransızlık nedeniyle direktuvar buna asla rıza göstermeyecektir. Ancak, Türkiye'deki temsilcisinin üzerinden korumasını çekmesi, onların tamamını bir şekilde etkileyerek kendilerine fevkalade biçimde gayri insanî davranan Osmanlı yönetiminin sertliğine terketmek anlamına gelmeyecektir. Açıkçası onları vatanlarına ve vatanlarının çıkarlarına samimiyet ve cesaretle bağlılıktan pişman etmek için Osmanlı yönetimi kötü davranıyor.

İkinci olarak Bâbıâli bir taraftan takasın gerçekleştirilme şeklini kabul etmiyor, diğer taraftan da M. D'Azara ve M. De Bouligny'nin pasaportlarını ellerinden alıyor. Bu konuda Bâbıâli'nin isteksizliğinin gerekçeleri hiç düşünülmemiş olsa da ben, muhtemel bir cezalandırmanın söz konusu olması hâlinde, direktuvarın Bâbıâli'nin onun yerine koyduğunu benimsemekten imtina edeceğini sanmıyorum. İki elçinin mübadelesi için bu şartlar altında hangi şehrin seçileceğini kestiremiyorum. Fransa'nın bir sınır şehrinin seçilmesi hâlinde Bâbıâli'nin reddedeceği sanılıyor, çünkü burayı kendi elçisi için yeterince güvenli bulmayacaktır. Seçilebilecek diğer bütün yerler için kendi elçimizle ilgili olarak bizim de aynı çekincemiz olacaktır. Bana öyle geliyor ki arabulucu elçilerin ellerine karşılıklı olarak pasaportları vermelerinden başka kolay ve uygun seçenek yoktur. Direktuvar sadece bu konuda ısrar edebilir.

Üçüncü ve son sorun M. De Bouligny'nin şahsından kaynaklanıyor. Bâbıâli, M. De Knobelsdorf'la kendisinin görüşmesine izin vermeyen M. De Bouligny'den hiç hoşlanmıyor ve bu meseleye Prusyalı temsilcilerden başkasının müdahale etmesini istemiyor. Reisülküttabın bu şartından direktuvar hoşlanmamazlık etmez. Bu müzakerenin M. De Knobelsdorf'un elinde olmasından direktuvar da sadece güven duyar ve memnun olacaktır. Knobelsdorf'un bu işi büyük bir gayretle yapacağına direktuvar inanıyor. Bu iş onun için bir taraftan insanî bir

mesele diğer taraftan efendisi kralın düşüncelerini gerçekleştirmek olacaktır. Kral bu işin başarısının önemli bir kazanç olduğunu göstermiş ve direktuvar bunu çok iyi anlamış bulunmaktadır. Direktuvar sadece onun çabalarına güvenmiyor çünkü birçok temsilcinin kendi teşebbüsleriyle faaliyette bulunmalarının daha ağırlık taşıyacağını ve Bâbıâli üzerinde etkili olacağını düşünüyor. Bugün itibarıyla M. De Bouligny, kendisi şahsen, bu işe karışmış vaziyette. Onu incitmeden safdışı bırakmak mümkün görünmüyor ve dahası İspanya hükümeti, cumhuriyetin dostu ve müttefiki. Üstelik İspanya, gayreti ve Türkiye'den Fransızlara getirdiği şahitliklerle bizim nazarımızda özel bir hukukuka sahiptir. Diğer taraftan, Bâbıâli sınırdışı etme konusunda olumlu biçimde kendini ifade etmiş değil; kendi kendisiyle çelişir durumdadır. Çünkü birkaç ay önce Bâbıâli, Paris'teki elçisi vasıtasıyla söz konusu mesele için M. D'Azara'nın aracılığını talep etmişti ve hatta şimdi bile Bâbıâli resmî olarak M. De Bouligny'le konuyu görüşüyor. Kendisi tarafındaki isteksizlik bu işin başarısını zehirleyecek gibi görünmemektedir ve ben inanıyorum ki M. De Knobelsdorf çok fazla çaba harcamaksızın bu işin üstesinden gelecektir. Prusya kralının kendisini bu iş için ataması ve aynı zamanda kendisinin İspanya'nın bu işle görevlendirdiği temsilcisiyle Bâbıâli'nin oyalamalarını sonlandıracak ortak bir teşebbüs planı için istişare etmesi çok arzu edilecektir.

Selamlar, en içten saygılarımı sunarım bayım

Ch. M. Talleyrand

(kendi eliyle)

IV.

Bu eserin VI. cildinde "*Tableau général de l'Empire Ottoman*" adlı büyük eserin yazarı Muradgea d'Ohsson'un o dönemlerde, 1793'de İsveç elçiliğinin Bâbıâli nezdindeki tercümanı olarak, İstanbul'da ortalarda gezinen Jakobenler ile fazla derin ilişkilere girdiğini ve entrikalarını Divân-ı Hümâyûn nezdinde fazlasıyla desteklediğini söylemiştik. Jakobenlerin İstanbul'daki nüfûzu azalmaya başlayınca, onlarla herhangi bir ilişkisi olmadığını söylemeye başlamış ve diplomatik heyete gönderdiği bir savunma yazısı ile onlarla ilişkilerinden dolayı kendini aklamaya çalışmıştır. Bunda bir bakıma başarılı olmuştu ve bunun üzerine 1796'da İsveç'in Bâbıâli nezdinde elçisi tayin edildi. Oysa Mısır savaşının başlaması üzerine Fransa lehine Bâbıâli'ye karşı entrikalarına öyle dikkat çekici bir şekilde başladı ki, Bâbıâli, yukarıda da yeri geldiğinde belirttiğimiz gibi, İsveç'in Viyana elçisine gönderdiği bir nota ile görevden alınmasında ısrar etmek zorunda kaldı. Knobelsdorf'un 25 Ekim 1794 tarihli mektubunun ekinde verilen d'Ohsson'un savunma yazısını burada vermek isterdik ama çok geniş kapsamlı olduğu, dolayısıyla yerimiz yetmediği için bundan vazgeçmek zorundayız ve bu yüzden de yalnızca Knobelsdorf'un 10 Aralık 1798 tarihli mektubunun ekinde verilen ve d'Ohsson'un görevden alınması ile sonuçlanan "*Note remise per l'Ambassadeur de la S. Porte ottomane résidant à Vienne au Chargé d'affaires de Suède, pour la faire passer à Sa Cour*" başlıklı notayı aktarıyoruz. Bu notanın içeriği tam olarak şöyledir:

Bâbıâli ve İsveç arasında sağlamca kurulmuş olan iyi uyum ve dostluğun artması ve desteklenmesi sadece iki hükümetin arzu ve niyetinin bir sonucu olmayıp, aynı zamanda apaçık bellidir ki, bu dostluk ve uyum her zaman için ve özellikle de günümüzdeki çalkantılı dönemde onların karşılıklı çıkarlarına da tamamen uygundur. Bâbıâli nezdinde görevli İsveç temsilcilerinin kendi imkânlarıyla her iki tarafın dostluk bağlarını güçlendirmeye çalışacakları kesindir; böylece işlerin selameti -bunun izaha ihtiyacı yoktur- temsilcinin, özellikle günümüzün şartlarında tam güvene lâyık bir şahsiyet olmasını emreder. Günümüzde İsveç'in Bâbıâli'deki elçisi olan Osmanlı uyruklu ve Ermeni milletinden Muradgea'yı Bâbıâli kendisine sâdık, azim ve bağlılıkla çalışma arzusu gösteren biri olarak düşünmüştü. İsveç hükümeti onu elçisi olarak atarken onun için Bâbıâli'nin yaptığı bu değerlendirmeyi kabul etti. Fakat o Paris'te

uzun süre konakladığından ve Fransa'da da kendisini temsil eden adamı bulunduğundan kendisi tamamen Fransızlar için çalışıyor. Dahası kamuoyunca apaçık bilinmektedir ki Fransa'da kargaşanın başlamasından beri cumhuriyetçilerin işlerine sanki onların temsilcileriymiş gibi gönülden katıldı ve bunu temsilcilik yükümlülüklerine yakışmayan bir tarzda yapmayı görev bildi. Fransızlar tarafından bu gerekçeyle maaşa bağlandı ve hâlihazırda bu ülkeyle iletişim ve ilişki içerisindedir. Daha da fazlası, Fransızların Mısır'a karşı saldırganlığı kesinlik kazanmış olmasına rağmen, Fransa Maslahatgüzarı Ruffin'le anlaşmış olan Muradgea, bağlılık maskesi takarak, kendisine imparatorluğun şeref ve haysiyyetini bahşetmiş olan Bâbıâli'yi yanlış projelere sevketme cüretini gösterdi. Kendisi Fransızların niyetinin samimi ve saf olduğu, onların teşebbüslerinin İngilizlere karşı olmaktan başka bir amaç taşımadığı ve daha binlerce saçmalık iddiasında bulundu.

Böylesi bir davranış İsveç gibi dost bir hükümetin temsilcisine yakışmasa da Bâbıâli düşüncelerini belli etmedi. Fakat onun Fransızlarla dostluğu her zaman için açıktır. Bu millet benzer davranışlardan itham edilmiştir. Şurası da açıktır ki, bu temsilcinin bulunması Bâbıâli'nin çıkarlarına tamamen zararlı olacaktır. Kendisine hiç güven duyulmamaktadır. Bâbıâli, İsveç'le bazen gizlice bazen dostça konuşulması gereken masa üzerinde birçok konu varken mecburen sessiz kalacaktır. Sonuç itibarıyla Bâbıâli, ortak çıkarlara uygun biçimde İsveç hükümetinin adı geçen temsilciyi acilen geri çekeceğini ve yerine halef olarak sâdık, iyi niyetli ve güvene lâyık gerçek bir İsveçli atayacağını umut eder.

Benim emirlerimle bu nota tarafınızdan İsveç hükümetine iletilmek üzere yazıldı.

V.

Bâbıâli'nin Prusya yönetimi ile iyi ilişkilerine ne kadar değer verdiğini kanıtlamak için, Knobelsdorf'un 1800'e ait bir mektubunun ekinde verilen ve Fransa ile barış için Prusya kralının arabuluculuğunu rica ettiği bir notayı aktarmak istiyoruz. Eksiksiz olarak içeriği şöyledir:

Ekselansları kâhya bey ve reis efendi tarafından ve sultan adına, temsilcisi vasıtasıyla majesteleri Prusya kralına iletilmek üzere hazırlanan resmî nota

Sultan şöyle demektedir: Prusya kralının benim eski dostum ve tabii müttefikim olduğunu çok iyi biliyorum. Avusturyalılarla barış münasebetiyle Reichenbach Kongresi'nde, Bâbıâli'nin çıkarlarını savunmayı görev bilerek kendisinin bana yaptığı yardımlarını asla unutmayacağım. Ayrıca biliyorum ki o benim çıkarlarımı kendisininki gibi kabul etmeyi gelenekselleştirmiştir. Onun gayreti ve dostluğu benim için, günümüzün şartlarında temsilcisi vasıtasıyla Bâbıâli'ye verdiği dostça tavsiyeler ve gönderdiği mektuplarla gitgide daha da artmaktadır. Prusya kralının Avrupa'da dengeyi ve şanı her zaman koruyan kişi olduğu açıktır. Onun genel meselelere müdahil olmadığı anlarda bu dengenin kurulamayacağı, bunun sonuncunda da güven ve istikrarın sağlanamayacağı açıkça görülmektedir. Fransa'daki gelişmeler düzensizlik içindedir. Bu önceden böyle değildi. Sükunetin geri gelmesi ümit edilirken, Bâbıâli, dostu olan iyi niyetli ve güçlü bir hükümdarın müdahalesi olmaksızın Fransızlarla asla müzakereye girmeyi düşünmeyecektir. Fransızlarla bizim düşmanlığımızın konusu Mısır meselesi olduğundan, şanını da yükselterek, her iki tarafı da mutlu etmek isteyen majestelerinin, kısa zamanda dostane yöntemlerle veya silahların gücüyle Mısır'ın boşaltılması için herşeyden önce faydalı teşebbüslerini ve nüfûzunu kullanma lütfunda bulunması gereklidir. Böylece Prusya kralı, bu meselenin sona ermesi ve bunun sonuçlarını kolaylaştırmak için, meseleyle bizzat meşgul olarak ve meseleyi üstlenerek Fransızları bile mutlu edecek, Bâbıâli kendisine karşı müteşekkir olduğu gönül borçlarına bunu da ekleyecek ve Prusya kralının bu temel yardımı Bâbıâli'yi minnettarlığa boğacaktır.

Umut edildiği ve aşağı yukarı emin olunduğu şekilde bu meselenin sonuçlanacağı zaman öncesinde, bu mesele biter bitmez, Bâbıâli barış anlaşmasının imzalanması için Prusya kralının teşebbüsüyle onurlanmış olacaktır. Bâbıâli yüce ve soylu bir dostun arabulucu olmasını samimiyetle arzu eder. Bu amaçla, Bâbıâli, İtalya meselesinde ateşkesle sonuçlanan olgun kararlar almış olan majestelerinden ricada bulunmakta, arabulucu olarak Fransızlara öneriler yapmasını arzu etmekte ve bunu onlara onaylatarak Bâbıâli'ye fikrini söylemesini istemektedir. Eğer majesteleri konuyu müttefiklere bizzat işaret etmeyi arzu ederse, Bâbıâli, müttefikleriyle, genel bir barışa teşvik için uygun bir konsey konusunda anlaşacaktır. İşte bu temel mesele onun aracılığında mutlu sonla bitecek ve kâinatta onun şanını ve şöhretini arttıracaktır! Bâbıâli, Rusya imparatorunun kendisine ve sultana yönelik olumlu önerilerde bulunduğunu öğrenmekten etkilenmiştir ve üstte ifade edilen meselelere Prusya kralının olumlu müdahalesinin karşılıklı dostluk ve güveni pekiştirmekten başka amacı yoktur. Sultan, Prusya elçisinin efendisi Prusya kralına sultanın dostluk ve teşekkür hisleri eşliğinde iletmesi için kendi nazırını bu açıklamayı Prusya elçisine vermekle görevlendirdi.

VI.

Bâbıâli'nin İngiltere ile Fransa arasındaki savaşta denizlerde gözeteceği tarafsızlık ilkesine dair 1803'e ait aşağıdaki açıklaması, Divân-ı Hümâyûn'un daha sonra da bu ciltte gördüğümüz gibi, deniz hukukuyla ilgili taleplerini bu açıklamaya dayandırdığı için önemlidir. Bu yüzden bu açıklamayı burada eksiksiz olarak veriyoruz:

Savaşan iki devletin elçilerine 20 Eylül 1803'de verilen ve diğer yabancı temsilcilere iletilen Bâbıâli tarafından hazırlanan nota

Hicrî 1207'de (1792) ortaya çıkan Fransa ile İngiltere hükümetleri arasındaki deniz savaşında -her iki devlet de Osmanlı İmparatorluğu'nun dostudur- tarafsız ve bu savaşın dışında bulunan Bâbıâli savaşan iki devletin temsilcilerine tarafsızlığının sonucu olan kararı ve düzenlemeyi resmî bir nota ile bildirir. Adı geçen devletlerin ticaret gemileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun karasularında, Anadolu ve Avrupa ve Akdeniz adalarındaki kalelerin top menzilinde, karaya üç mil mesafedeki liman ve iskelelerde rahatsız edilmeyecek, aralarında hiçbir çatışmaya giremeyeceklerdir. Her iki taraf karşılıklı konsolosları, benzer şekilde çarpışmaya girmeyi isteyenleri durdurmak ve engellemek için çaba göstereceklerdir; savaşta rol oynayabilecek Bâbıâli uyruklu başıbozukları yakalamak ve cezalandırmak için dikkatli aramalar yapılacaktır; Bâbıâli uyruklu hiçbir Müslüman, iki taraf konsoloslarının bir belgesine önceden sahip olmaksızın, adı geçen devletlerin hiçbir gemisine ticaret emtiası yüklemeyecektir. Bu savaşan devletlerin gemileri arasında yukarı denizde bir çarpışmanın olması hâlinde ne imparatorluk donanması gemilerinin kaptanlarından ne de deniz komutanlarından biri ve kim olursa olsun hiç kimse taraflardan birini diğerine karşı kayırmak için çarpışmaya karışmayacaktır.

İngiltere ve Fransız Cumhuriyeti arasında yeni çıkan bu savaşta tarafsız kalmış olan Bâbıâli, bu itibarla kapdan paşaya havale edilen yüksek komutanlık kurmuştur. Adı geçen komutanlık onayının sureti dostumuz elçiye, içeriğine tamamen vâkıf olması için verildi.

Konunun öneminin emrettiği üzere adı geçen elçi hükümetini ve ilgili her kimseyi bunlardan haberdar etmeli ve şimdi olduğu gibi geçmiş zamanlarda da aynı kararın alındığını bildirmelidir. Bâbıâli'nin limanlarının veya iskelelerinin girişlerinde, kalelerin top menzilinde ve karaya üç mil mesafede çarpış-

maya girilmesine izin verilmeyecektir. Bahsi geçen deniz kanunları uygulanacaktır, işbu nota, dostumuz adı geçen elçiye, hükümetine, konsoloslara ve ilgili herkese, böyle bir kararın alındığını acilen iletmesi için verildi. Adı geçen savaşan devletlerin her ikisinin de dostu olan Bâbıâli tarafsızdır ve benimsenen tavra uygun davranacaktır. Sonuç itibarıyla bu tavrın izlenebilmesi için, benzer durumlarda her zaman icra edilegeldiği üzere, adı geçen elçi hükümetine konuyu yazmalı ve hükümeti karşı bir notayla Bâbıâli'ye cevap vermelidir.

DİZİN*

* Osmanlı, Osmanlılar ve Osmanlı İmparatorluğu kelimeleri çok sık geçtiği için dizine alınmamıştır

B

C-Ç

D

E

G

H

I-İ

J

K

L

M

N

O-Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

W

Y

Z